

**Opuscula medica antehac in Academia Gottingensi seorsim edita / Ge.
Gottlob Richter ; nunc vero collecta studio Io. Christiani Gottlieb
Ackermanni.**

Contributors

Richter, Georg Gottlob, 1694-1773.

Ackermann, Johann Christian Gottlieb, 1756-1801.

Royal College of Physicians of Edinburgh

Publication/Creation

Francofurti ; Lipsiae : Sumptibus Joannis Georgii Fleischeri, 1780.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/jrbffuse>

Provider

Royal College of Physicians Edinburgh

License and attribution

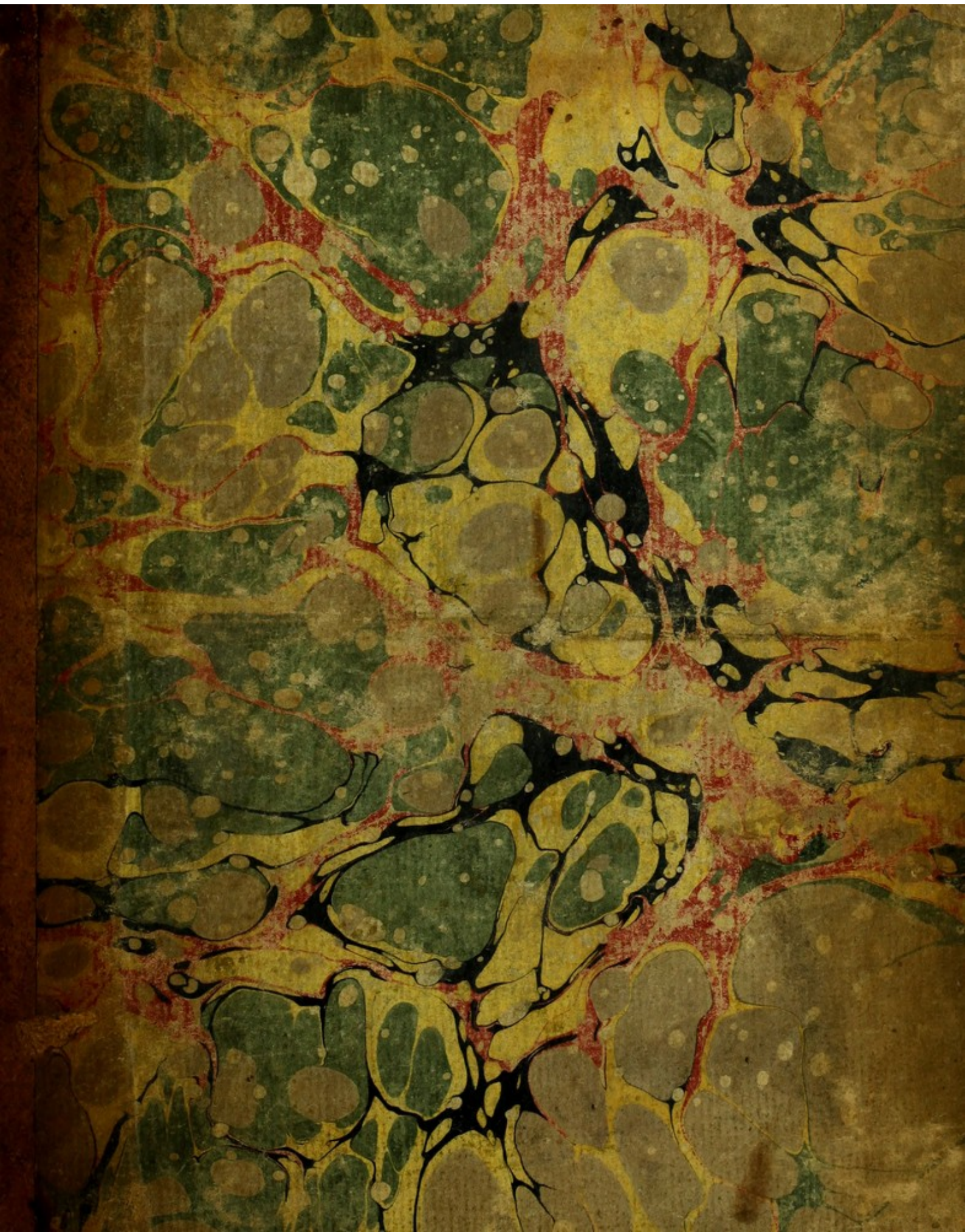
This material has been provided by This material has been provided by the Royal College of Physicians of Edinburgh. The original may be consulted at the Royal College of Physicians of Edinburgh. where the originals may be consulted.

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

**wellcome
collection**

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

~~P. 11. 9~~

X/16.

Ex Libris Publica Mecca

GE. GOTTLÖB RICHTER

EDICINAE DOCTORIS MAGNAE BRITANNIAE REGIS CONSILIARI
AULICI ET ARCHIATRI MEDICINAE IN ACADEMIA GOTTIN-
GENSI PROFESSORIS PRIMARI, CAET.

D P U S E U L A

Colleg M E D I C A *Medici*
ANTE HAC

N ACADEMIA GOTTINGENSI SEORSIM EDITA

NUNC VERO COLLECTA

STUDIO

IO. CHRISTIANI GOTTLIEB ACKERMANNI

MEDICINAE DOCTORIS.

VOLUMEN SECUNDUM

FRANCOFURTI ET LIPSIAE,
SUMPTIBUS IOANNIS GEORGII FLEISCHERI.
c1810cclxxx.

3. 11. 1833

GOTTLOB RECHTER

LEIPZIG, AM 11. NOVEMBER 1833
AN DEN HERRN DR. MED. JOHANNES RECHTER
IN LEIPZIG

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.

21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30.
31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40.
41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50.
51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60.
61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70.
71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80.
81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90.
91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

CHRISTIAN GOTTLOB ACKERMANN

MEDICINALE BOTANICIS

DOCUMENTUM SECUNDUM

LEIPZIG, AM 11. NOVEMBER 1833
AN DEN HERRN DR. MED. JOHANNES RECHTER
IN LEIPZIG

V I R O
PRAENOBILISSIMO, EXPERIENTISSIMO
AC DOCTISSIMO

GOTHOFREDO WILHELMO
MÜLLERO,

MEDICINAE DOCTORI DIGNISSIMO,

AC
REIPUBLICAE FRANCOFURTENSIS MEDICO ORDINARIO
MERITISSIMO,

FAUTORI ET AMICO SUO
FIDISSIMO ET CONSTANTISSIMO

ALTERUM HOC

OPUSCULORUM RICHTERIANORUM
VOLUMEN

IN NOVUM
GRATISSIMI SUI ANIMI

PIGNUS AC SIGNUM

D. D. D.

IPSIUS

AMICUS CANDIDISSIMUS

ET

CULTOR OBSERVANTISSIMUS

JOANNES GEORGIUS FLEISCHERUS.

VIRI
PRAENOTISSIMO, EXPERIENTISSIMO
AC DOCTISSIMO
GOTTHOFREDO WILHELMO
MULLERO,
MEDICINAE DOCTORI DIGNISSIMO,
REPUBLICAE FRANCOFURTENSIS MEDICO ORDINARIO
FAVTORE ET AMICO SUO
FIDISSIMO ET CONSTANTISSIMO
OPUSCULORUM RICHTERIANORUM
VOLUMEN
IN NOVUM
GRATISSIMI SUI ANIMI
SIGNUS AC TITULUS
D. D. D.
AMICUS CANDIDISSIMUS
CULTOR OBSERVANTISSIMUS
JOHANNES GEORGIUS FLISCHERUS

VIR PRAENOBILISSIME, EXPERIENTISSIME
ATQUE DOCTISSIME,
FAUTOR ET AMICE MAXIMOPERE
COLENDE!

Sæpius quidem jam Tibi privatim, debitas meritasque persolvi gratias pro singulari Tuo amore ac favore, & indefesso præsertim studio, in tuenda mea valetudine, sæpe ambigua & afflicta, & universæ meæ Familiæ sanitate, aut custodienda, aut restituenda, per complures jam annos, nobis officiosissime præstito. Sed privato illo & tacito quasi humanitatis & observantiæ officio haud satis, aut sufficienter, contentus, commodam tamen serio optavi ac quæsi occasionem, gratissimum meum erga Te animum publice etiam declarandi, ut ita fera quoque posteritas aliquando intelligeret, non in ingratum, aut

officii immemorem frustra collata quondam fuisse ista Tua beneficia.

Quum igitur fausta illa occasio, dudum quidem exoptata, sese jam, sua veluti sponte, mihi offerret; eam certe protinus, ambabus veluti manibus, arripiendam censui, statimque mecum constitui, *Alterum hoc Opusculorum Richterianorum Volumen*, priori sane & singulari Rerum ibi tractatarum præstantia, & insigni simul stili nitidioris elegantia, per omnia, prorsus compar clarissimo mihi que charissimo Nomini Tuo officiosissime dedicare ac consecrare.

Accipe igitur hoc quidem Munusculum litterarium a me-
met ipsa, amica mente manuque, ceu novum aliquod veteris
meæ in Te, amicitiae, fidei & observantiae pignus ac documen-
tum, ad posteros quoque ob internam nempe ipsius operis præ-
stantiam aliquando transiturum, ac, prout spes blanda quidem
at pæne certa affulget, diutius permanfurum ac duraturum.

Possem

Possẽm quidem nunc, forsan etiam deberẽm, aliquanto latius in Tuas præclaras certe laudes excurrere; namque hic spatiosus admodum sese aperit omnino campus: Sed quoniam inter reliquas virtutes Tuas eximias, verecundia præsertim atque modestia altius eminet, adeo, ut semper laudanda tacite facere malis; quam laudata ista publice, vel semel tantum audire; inde lubens nunc prudensque a laudibus Tuis fusius quidem prædicandis, hic abstineo, ne fictam scilicet fucatamque vilis adulatoris personam hoc certe loco, induisse videar, a quo foedo & abjecto quippe vitio me semper alienissimum fuisse, Tute quidem ipse omnium optime nosti.

Neque fane præterea opus est, laudes Tuas promeritas opere huc congerere, & in hæc arctiores certe paginas anxie cogere ac veluti constipare; quum ipsa nostra *Respublica amplissima* quotidie quasi, Te merito in oculis atque ore ferat, Tuum Nomen splendide celebret, Tibique hinc querneam veluti Coronam plestat, ob tot Cives nempe Tua præclara quidem opera atque sin-

gulari medendi pericia, per tam longum annorum spatium, jamjam feliciter servatos, & in posterum etiam, per Dei gratiam, adhuc servandos; hincque Tibi ardentissimis quidem votis serio exoptet, ut diu, quin immo diutissime, adhuc vivus intersis populo, ob publica nempe commoda, feroque tandem in Cœlum aliquando redeas, unde, ceu Genius aliquis salutaris ac tutelar, olim huc veneras. Cui publico quidem voto, pio sane, justo ac sincero ego quoque ipse, unâ cum charissima mea uxore, ipsiusque patre, sene illo venerando Wittebergenſi, Tui certe amantissimo, Liberisque simul meis, a Te per Dei gratiam, sæpius jam servatis, lubentissime & candidissime hic subscribo.

Vale igitur nunc *Vir præstantissime & Experientissime, Fautor & Amice æstumatissime!* Res Tuas semper prosperrime age, nobisque cunctis in posterum quoque constanter & amanter favere perge: Scribebam Francofurti ad Mœnum, ipsis Calend. Apr. Anni, post reparatam salutem, c1810CCLXXX.

IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

I.

G. G. Richteri Diff. de voce naturae, seu sensibus internis variæ corporis indigentiae adstrictis 1751. Resp. Jo. Fr. Ackermann, *Waldkircha-Varisco*.

II.

Diff. de spe & præsiidiis longævorum 1752. Resp. Fr. Chr. Seip, *Hamelienfi*.

III.

Diff. de natura labe & præsiidiis memoriæ humanæ 1752. Resp. Georg. Fer. Wegener, *Holsato*.

IV.

Diff. de silentio medico 1752. Resp. Henr. Balemann, *Holsato*.

V.

Diff. de iusto febrium moderamine 1753. Resp. Aug. Wilhelm. Berlin, *Pomerano*.

VI.

Diff. de salubritate fructuum horæorum 1754. Resp. Gottl. Aug. Segnitz, *Lusat*.

VII.

Diff. de doctarum lucubrationum noxis 1755. Resp. Jo. Bartholdo Jenisch, *Osterodano*.

VIII.

Diff. de statu mixto somni & vigiliæ, quo dormientes multa vigilantium munera obeunt 1756. Resp. Jo. Fr. Müller, *Osterodano*.

IX.

IX.
Diff. de sene valetudinis suæ custode 1757. Resp. Jo. Sam. de Berger, *Cellensi*.

X.
Diff. de Cura magistratus circa valetudinem civium 1758. Resp. Jesaia Juda *Nicro-Ulmæ Franco*.

XI.
Diff. de coctionum præfidiis evacuantium abusu everfis 1758. Resp. Cosmann Ullmann, *Manhemensi*.

XII.
Diff. de valetudine hominis nudi & cooperi 1763. Resp. Beyfuss Anselm. Schloss, *Mæno-Francofurtensi*.

XIII.
Diff. de prisca Roma in medicos suos haud iniqua 1764. Resp. Aug. Gottl. Richter, *Zorbiga-Misnico*.

XIV.
Diff. de pleuritide vera singulari casu illustrata. 1768. Resp. Adriano Tattarinoff, *Moscuensi*.

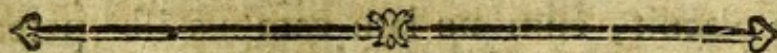

DISSERTATIO
DE
VOCE NATURÆ,
SEU
SENSIBUS INTERNIS VARIE CORPORIS
INDIGENTIÆ ADSTRICTIS.

PUBLICE PROPOSITA
GOTTINGÆ, D. 16 SEPT. 1751.

RESP.
JO. FR. ACKERMANN.

VALDKIRCHA - VARISCO.

Hoc corpus nostrum, quod interitus sui causas in proprio sinu natas, & pederentim crescentes, vique ultima funestas effugere non potest, nititur tamen constanter ipsis præsiidiis fabricæ in vindicias suas, ut noxium vel coquat, & iis dotibus, quibus internæ oeconomiae consulitur, instruat, vel immorigerum variis

viis expellat. Verum his novum auxilium accedit, attentis oculis longe admirabilius, dum ad omnem periclitantis corporis statum certi sensus oriuntur, impendentium non solum malorum, sed & armorum, quibus contra ea pugnandum est, indices. Hæc Naturæ vox est, quæ ignaros instruit, & incautos sæpe a limine exitii revocat. Non nisi divina sapientia, ærumnarum nostrarum, quibus nascendi sorte subiicimur, misera sub prima corporum animarumque conjunctione tam vigiles sociavit contra vitæ insidias monitores. Nimis profecto oscitanter rei difficultatem expendit, qui vel a corporum separatim, vel animarum facultatibus hos sensus germinare posse sibi persuaserit. Quid rei est, si deficit chyli reficientis commeatus, esurire? si arescunt fontes vitales, sitire? si languentior est vel vehementior iusto humorum circuitus, frigere vel exæstare? si obstacula huius circuitus, in locis maxime vitalibus, nascuntur, anxietates; si nervis, qui animarum & corporum ministeria jungunt, vis infertur, dolores sentire? Nulla adparet inter mutationes tunc in corpore obvias & sensus illos necessaria & domestica cognatio. Nihil hic commune est cum aliis sensibus, siue externis, qui rerum, quæ extra nos positæ sunt, commercia expediunt, siue iis, quos vulgo sensus internos vocamus, qui ideas ab externis natas retinent, promunt ex arbitrio, comparant inter se, discernunt & varie dijudicant. Ab utrisque sane his sensibus, quibus omnis humana sapientia in vitæ nostræ cultum necessaria acquiritur, par erat, ut suis locis plenius ostendemus, binas alias sensuum classes discernere, quarum altera custos sanitatis ad varias corporis nostri indigentias unice vigilat, altera amissam perennitatis spem quodammodo instaurans ad propagandam sobolem blandis stimulis invitat. Nobis ex priori classe argumentum publicæ disquisitionis petere placuit, cumque late campus ille pateat, in fame sitique, quibus ad reparanda corporis dispendia, & dolore anxietateque, quibus ad animalium & vitalium functionum præcavendas mature noxas ducimur, paullo penitius evoluendis occupari. Ad hos enim quatuor scopulos salus corporis cum maximo discrimine allidit: hinc quoties Naturæ vox pedem retrahere jubet merito & reverenter auscultat.

8

CAPUT I. DE FAME.

§. I.

Fames igitur est Vox Naturæ, quæ corporis inter ipsos vitæ motus detriti statum nuntiat, novasque per alimenta suppeditare opportune efflagitat. Non alio tempore fames oritur, quam quo chylus in sanguine consumi incipit, vacuusque ventriculus est, & novæ coctionis viribus instructus. Tunc enim necessitas instat, acrescentes sub continuo motu humores & attrita vasa novo blandi chyli accessu melleendi reficiendique. Quam providæ sollicitæque matris hæc Naturæ vox est! quæ ad illum indigentia nostræ statum vel invitos cogit attendere, & suavitate condit-remedium: quasi non satis meriti sit, exhausto corpori & in ruinas prono per stimulos famis consulere, sique illi idoneo victu compescuntur, vitæ durabilitatem impertire, nisi hæc opera, quæ collocanda in salutem nostram est, per se etiam jucunda & illecebrarum plena esset.

§. II.

Sunt, qui famem ad sensum gustus, sunt, qui ad sensum tactus referunt. Vacat ratione, ad gustum referre, cum aliud longe sit, sentire famem, aliud gustare cibum, qui eum sedat: quanquam utriusque suaviter, ut vidimus, in vitæ humanæ solatium conspirent ministeria. Neque ad sensum tactus censo famem pertinere. Nullus quidem sensus sine tactu & hinc nata nervorum mutatione fit: nec fames nasci potest, nisi sit, quod ventriculi nervos plicasque sensibili tactu sollicitet. Verum veluti visum auditumque, gustum & olfactum a tactu strictius sic dicto discernimus, quoniam ab eo æque quam inter se toto suo genio discrepant ^{a)}; ita fames ab his omnibus distinctissimus sensus est, propriis

^{a)} Quid enim sensus colorum, sonorum, saporum odorumque vel inter se commune habent, vel cum tactu, qui gradus duritiei & mollitiei,

propriis etiam locis inclusus, more reliquorum sub definito limite agentium, ut auris numquam colores, oculus nunquam sonos sentiat; etsi causa colorum sonorumque ad nervos utriusque organi æque adlabuntur. Quin & fami, quæ a causa interna movetur, minor ac ceteris sensibus cum tactu cognatio intercedit, quippe quorum omnium, adeoque & tactus proprie sic dicti una norma est, ab actione causæ externæ nasci. Nimis enim improprie loquuntur, qui dum primas vias pro atrio corporis habent, inde externa esse, quibus fames gignitur, concludunt: quo ipsum etiam blandientis cibi adspectum trahunt, cujus sane nullum, nisi in homine jam esuriente & jucundæ olim cœnæ memore blandimentum est. Præterea fames præ omnibus sensibus illis id singulare habet, ut, cum secundum leges functionum animalium in hominum sanorum & vigilantium potestate sit, exercere, quoties velint, sensuum ministeria, videre, audire, olfacere, gustare, tangere, & sic cum insigni profectu & oblectamento in externarum rerum notitiam ingredi; neutiquam res nostri arbitrii sit, esurire. Diu enim interquiescit semel sedata fames, nec inter lautissimas dapes & condimentorum ignes tam subito rursus accenditur. Imo gulosus, qui fame non expectata opplet ventrem, semper nescit, quid sit esurire. At, qui mavult nescire, pauper & robustus, sentit inuitus, quam latret vacuus & par novæ coctioni ventriculus, nunquam nutum domini expectans, sed sancitis per Naturam in attrito corpore legibus unice auscultans.

§. III.

Igitur non nisi communi sensus notione fames cum tactu & reliquis sensibus convenit. Est enim, ut in compendio repetam, sensus longe alterius indolis, sedes longe alias occupans, a nullo pendens hominum imperio, sed unice ad statum corporis indigentis, vel ab apice sanitatis sensim descedentis adstrictus, hinc non nisi post insigniora intervalla oriens, & cum molestia interpellans,

asperitatis & lævitatibus, caloris & frigoris distinguit? Neque hinc una res cum dolore est, licet subinde sævior, dum matres fercula ex prole parare coëgit. *v. Comment. ill. Haller. in Instit. Berhaav. T. I. p. 338.*

pellans, simul autem animo, quid in ista indigentia corporis molliendum sit, suborto cibi desiderio suggerens. Quis non intelligit, novæ classis hunc sensum esse? quippe nunquam, nisi sanitas, sub dispendiis corporis necessario reparandis, vacillare incipit, oriundum, nec apud ipsa bruta egentem interprete. Sensus quidem externi ingenti beneficio in commercium rerum externarum ducunt, & nos etiam, dum tuta ad huc omnia intra corporis limites sunt, perenni & jucundo officio illarum rerum cognitione imbuunt, quæ dirigi in animi corporisque cultum a prudenti ratione possunt. At si necessitatis major habenda cura est, quam cultus & ornamenti, dixeris illis præstare sensum famis. Hic enim facit ad sustentandam vitam, illi tantum ad ornandum: hic percipit defectum, qui vitæ exitium minatur; illi percipiunt, quæ ambiguae adhuc virtutis sunt, & cum delectu ac sub rationis moderamine salutaria evadunt: at & sæpe perverso usu fomitem vitiorum & multarum in vita calamitatum constituunt.

§. IV.

Tanto æquius est, considerare jam uberius, in qua corporis conditione fames consistit, quibus locorum terminis circumscribitur. Occultior enim & rector ejus sedes est, quam sensuum externorum; hinc conjecturarum dissidiis magis obnoxia. Priscis visa est fames consistere in molesto venarum mesaraicarum *b)* quoties exinaniantur, suctu ex intestinis chylo vacuis. At cibus sum-
tus

b) Galeno molestus ex suctu venarum sensus est proxima causa famis, remota defectus alimenti. Vocat implendi desiderium ex sensu penuriae natum. Ventriculus a Natura pro nutritus quasi penu constructus, suctum, quem ex vacuefactis venis sustinet, eo iudice ad cibum conuertit. Ita sibi succedunt: vacuitas, vacuatorum naturalis adpetentia, suctus ventriculi, hujusque sensus & denique adpetitus animalis. *v. de Sympt. caus. L. I. c. 7. Op. Iunt. Cl. III. p. 18. A.* Quæ ita illustrat. *Andr. Laurentius Op. Francof. p. 236.* ut partes exinanitas, quibus naturale tribuit desiderium trahendi conveniens alimentum, sugere e vicinis locis velit, hæc ex aliis, donec ad os ventriculi superius terminetur suctus: nempe in reliquis locis sensum non esse, solum os ventriculi omnium partium suctum per insigniores nervos sentire, & cibum in medellam offensæ adpetere. His inhæserunt deinde plurimi, uno docentes

rus placat citius famem quam in chylum subactus suctum illum possit compescere. Non attingo statum morbosum, in quo sæpe fames canina ventriculo & intestinis plenis, fastidium vero iisdem vacuis, post graves fluxus alvinos nasci solet. Qui stimulum mechanicum substituunt, seu acre vellicans in ventriculo, vix solvent difficultatem, cur præsentem famem, sine correctâ vel expulsa illa acrimonia, evertat uno momento nunc adspectus rei nauseosæ, nunc tristis nuntius subito allatus, nunc motus insolitus in navi vel rheda. Multi stimulum tantum acidum crepant, cum tamen salibus alcalinis vel amaris alcalescentibus languentem cibi adpetitum erigi in multis luculenter sentiant. Nec liquor gastricus nec pancreaticus, quem eo nomine accusant, notam acoris habent, etiam post longam inediam, quæ aliquin atrocissimæ famis causa est. Acidum vero lienosum, quod per vasa brevia vel alias latentiores vias in cavum ventriculi infundi somniant, nusquam in liene scrutantibus obvium est. Nec vasa brevia, quippe venosa favent secretioni, nec iter ad ventriculum, nisi vim ordini Naturæ inferre velis, ulla ratione adstrui potest. Qui denique acidum ex reliquiis fermentescentium ciborum natum, famis fomitem adpellant, nequeunt ignorare, non nisi leviter inchoantis post pastum mere vegetabilem fermentationis speciem in ventriculo admitti posse: quod haud æque de pastu animali vel mixto valet. Et quis corruptelæ spontaneæ ciborum, tanquam coctionis vitio, tanti momenti stimulum tribuat, qui totam vitam tuetur? Propius a vero absunt, qui interiorum vacuefacti ventriculi superficiem mutuo oppositorum laterum contactu trituque sensum famis, quippe in loco sensibili & nervoso, excitare putant. At cur non copia potulentorum sedat famem?

ore, partes inanitas & alimento egentes fugere ex venis, has ex hepate, hepar ex ventriculo. Explodunt recentiores tum vacua in esurientibus vasa, tum suctum & hujus in ventriculo terminum. Et quis neget, in plethoricis sæpe vigere, in exhaustis post magnas dejectiones languere famem. v. I. Bohn. *Circ. anat. physiolog. Progymnasm. VIII. p. 155.* & C. I. Langii *Op. med. p. 77. ad Obi. 2.* At Io. de Gorter *Exerc. med. III. p. 10.* hanc suetus, quem veteres statuerunt, ideam non una ratione excusat.

famem? quippe æque ac cibus latera collapsi ventriculi a mutuo contactu removens? Cur in cynorexia plenus etiam ventriculus esurit? Movit illa res eruditissimos viros, ut translata a primis viis ad sanguinem culpa hic penuriam blandi chyli, & inde inductam sensibiliorem nervis irritationem famelicos reddere existimarent: inprimis cum gratus alimenti halitus jam leniat famem, ut in DEMOCRITO suffitus recentis panis. Non est, cur huic lenimini famelicus diu confidat. Illud autem hic maxime regero, intensiorem febrium acutarum motum cito in sanguine blandum chylum consumere, famē tunc potius suppressa quam excitata. Clarissimus GORTERVS, c) eximius de hoc argumento scriptor, sensum famis duobus locis tribuit, nempe partim nervis cerebri, chyli in sanguine penuriam sentientibus; partim ventriculo ad nova alimenta accipienda & subigenda jam idoneo.

§. V.

Non nimis iuste separantur, quæ in naturali quodam & necessario vinculo sunt. Ventriculum infontem in hoc negotio declarare nimis frivolum est. Ab illo enim ut pendent coctionis præsidia, quibus reficiendum corpus est; ita ad eundem pertinent stimuli, qui id officii in istis locis postulant. Vacuus & suis menstruis armatus ventriculus par est novæ coctioni, illo præcise tempore, quo corpus novo alimento egere, & chylus in sanguine deficere incipit. In hoc igitur statu, quid veri & perennis stimuli occurrat, dispiciendum & pro causa famis habendum est. Si ventriculum ut vacuum considero, dubium non est, sensibilibus laterum contactum mutuo frictu stimulare: si considero menstruis armatum, ad coctionem juvandam idoneis, ut saliva, lymphæ gastrica, pancreatica, bile, novas intelligo in stimulum vires accedere, quas motus peristalticus ventriculi propius ad sensibiles laterum plicas adplicat. d) Sensibilis hic orificium sinistrum trans-

c) In *Exerc. med.* III. §. 25. p. 20. sequ.

d) Iuga mollia flaccida in cavo ventriculi pendula cum papillis nerveis molle adfici censet *Berhaavius in Comm. Ill. de Haller.* T. I. p. 273. hinc a jugorum illorum defectu inedia patientiam in serpentibus & piscibus fortasse pendere conjicit *Illustris de Haller* l. c. p. 340. n. 25.

transfert ad os & linguam hujus stimuli sensum: unde ubertim saliva adfluit, & viget gustus ad distinguenda ea, quæ scopo nutritionis satisfaciunt. Omnia illa menstrua, licet nec acidæ nec alcalinæ indolis sint, sed salæ leniter & saponaceæ, novis secretionibus accedunt fortiora, & mucaginem laterum abstergendo sensum acuunt. Bilis & succus pancreaticus minus ex duodeno per pylorum in ventriculum cibo distentum adfluunt, quam vacuum laxumque, hic vero nervos per absterfa jam latera sparsos, adeoque nudiores & omni vi magis expositos luculentius vellicant. Haud plenus ventriculus, haud sanguis chylo refertus, hos facile parere stimulos potest. Nam ibi vis menstruorum per ingesta dispergitur & obtunditur; hic ex sanguine chyloso, quidquid menstruorum ad officium primæ coctionis separatur, accedit blandius, ac stimulo hebetiori. Ita exsurgere fames non potest, quam si interni humores, consumto chyloso & gelatinoso, arescere vi ipsius motus vitalis, & eodem tempore vires novæ coctionis in ventriculo per acriora menstrua instaurari incipiunt. Tam sapienter Natura indigentiam corporis cum stimulis illis conjunxit, nec fluctuantis nostræ rationis decretis salutem nostram exposuit.

§. VI.

An igitur, si fames urget, ei semper auscultandum est, tanquam voci Naturæ, quam æmulari morbus non possit? An etiam, si remittit, parum; si penitus exstinguitur, nihil offerendum est? Videntur hæc fere ex dictis prono alveo fluere. Cessat per Naturam fames, si chyli vel alimenti in corpore satis est. Cessat etiam diu inter causas, quæ chylum & alimenta sero conficiunt: uti fit in quiete & otio corporis, somno largiori & intermissis exercitiis. Ita, si solitarum excretionum vigor languet, diminuitur etiam internus humorum attritus, qui chylosum subigit. In melancholicis videas dierum non solum & hebdomadam, sed & mensium inedias tolerari; quia corpus eorum inter torpentes motus & spissiores humores nullius fere mutationis capax est, & excretionibus propemodum nullis exhauritur. At vacuus eorum, inquis, ventriculus est, nec verosimile videtur, chylum & alimoniam

moniam tamdiu in sanguine subsistere. Nos non vacuum solum ventriculum, sed & acriorum menstruorum viribus armatum in fame requirimus. Hæc vero menstrua ex spisso melancholicorum & parum meabili sanguine parcius, vel cum majori visciditate, quæ minus stimuli habet, secernuntur. Alentium in sanguine partium lentissima est inter tam debiles motus consumptio. Absorum vero puto, famem stomachicis excitare velle, quoties corpus nullam sui reparandi legem sub consuetis stimulis imponit. Cur vero, pergis, toties in morbis, maxime acutis, fames exulat, ubi attritus & jactura ingens? Ut hic amissa reparentur, cur silet Naturæ vox? cur sensum famis negat? Haud inficior, alendum etiam tunc esse corpus. Quam diu autem vires morbi depravant alimentum, & coctionem ejus impediunt, potior cura incumbit, contra causas morbi pugnare, tanquam obstacula naturalis famis. Silet hæc, quia cibi, quos postulat, extra vires coctionis positi non corpus alerent, sed morbum. Ex sanguine inflammatorio in acutis vel nulla fit pro viribus coctionis sustentandis secretio menstrui, vel tantum corrupti & fastidium potius parientis: quod etiam de statu cacochymico multorum ægrotantium valet, corrigendo prius, quam bene de ingestorum coctione speres. Inter hæc vero fitis urget, quæ omnino tantum alibilium partium & morbi genio oppositarum inter potulenta admittit, quantum sistere ad tempus detriti corporis ruinas potest. Patet, quam inepte agant, qui omnes culinarum suarum delicias, omnia propriæ gulæ blandimenta ægris suis, vel nuperrime convalescentibus, liberali manu offerunt, quorum in debili corpore non coctio sed corruptela sequitur, revocans fugientem morbum vel præsentem confirmans.

§. VII.

Sunt aliæ causæ, quæ destruunt appetitum cibi, ubi hæret sæpe medicus, eorumne votis adnuat, qui revocari eum cupiunt? Cur animi pathemata, terror, mœror, prosternant famem, nolum cum Cl. GORTERO e) menti defectum chyli in sanguine ob-

scu-

e) *Exerc. med.* III. §. 30. p. 13.

scurius sentienti tribuere. Sufficit, inter illa animi pathemata languere circa ventriculum opus secretionis, hinc ignaviorem secretionum menstruorum stimulum esse, & nervos ipsos ventriculi, in quos spiritus minus quam ante derivantur, hebetius sentire. Propterea nihil cibi in hoc statu sumendum est, uno alioquin bolo tanquam insigni pondere gravari ventrem senties. Auditus vel adspectus rei nauseosæ, vel insolitus motus in navi vel rheda, famem ex causa non multum dissimili adfectuum nervorum lædunt, quorum turbata officia & inversum spirituum motum sopire medicus debet, non ægris sub torpente coctione epulum instruere. Morbi maxime dolorum pleni, ex consensu nati, affligunt crebro ventriculum, & famem opprimunt, vix nisi rebus in prima sede morbi pacatis resurgentem. Si retinentur evacuanda, ut in alvo adstricta, perspirabili retento, lotio suppresso, vis inimica introversa inquinat etiam humores coctioni destinatos, sub deletæ famis indicio. Par est, tunc abstinere a cibo, retentionum noxas corrigere, & vias excretionum liberare. Quodsi ipsi ventriculo phlegmone, erysipelas, ulcus, scirrhus vel alia infesta infident, non famem solum sapiens Naturæ institutum inhibet, sed & temere oblata per vomitum quasi succensens erroribus rejicit. At ubi fluctuat iners pituita vel corrupta bilis in ventriculo, præit vomitu in exemplum. Non obscura hæc Naturæ vox est, doctum tamen & attentum interpretem requirit. In plurimis morbis chronicis, acutis, malignis, eadem contingunt; quandoquidem liquida coctioni servientia ab interno humorum fomite impuro, sæpius ulceroso & putri, contaminantur. Saniosa bilis ex corrupto hepate exundans horrendo fastidio ægros mulctat. Unde simul discimus, non omnes, qui sensibiles ventriculi nervos irritant, stimulos famem provocare, sed tantum nativos illos, domesticos & moderatos, ac salutari coctionis scopo unice dicatos.

§. VIII.

Hos, qui imminutum, vel abolitum cibi adpetitum, immo cum horrore conjunctum sentiunt; aliorum cedere consiliis, &
vim

vim sibi inferre f), obtrusamque forbere offulam, improbo. Si enim Naturæ vox non suaserit per famem g), quid in tantæ auctoritatis silentio erit alienis persuasionibus fidei? Nec tamen inficior, contra causas læsi adpetitus, qui diu abesse sine strage virium non potest, esse pugnandum. Si ventriculus laxitate fibrarum & atonia laborat, ut stimulus, qui sensiles ventriculi partes vellicat, vigore motus peristaltici nequeat satis ad eas adplicari, tonicis erit opus. Si iners pituita tegit nervosas partes, ut ad eas non penetret stimulus, solvere pituitam & detergere convenit, torpentesque sub ea nervos salinis & amaris excitare. Si ipse stimulus a saliva, liquore gastrico & bilioso pendens nunc deficit, nunc aquosis nimis dilutus enervatur, nunc viscidis obvolutus torpet, quis non intelligit, hæc menstrua ab iis vitiis, quibus vel hebetantur vel inquinantur, liberanda esse? Facile etiam patet, cur laxi & obesi, cur aquosi & pituitosi, cur pigri & otiosi ob hebetiores stimulos parum cibi adpetant, eo autem magis famelici sint macilenti, exercitati, acrioribus nec tamen corruptis mē-

f) Objicere possis, quod apud Galenum occurrit in Hippocr. L. III. de morb. epidem. Comment. III. ad t. 58. In peste diuturna ait omnes perisse, qui fastidio laborarunt, plurimos enim mori quam comedere maluisse: at fortiores, qui vim sibi facerent, cibo oblato usos fere omnes superstites fuisse. Siccine contra Naturæ sensum agere fas erat? Respondeo, exitialis in ventre corruptelæ, quam hic agnovit Galenus, effectum fuisse fastidium: fortioribus nec tantam corruptelam nec tantum fuisse fastidium, cujus proinde parvo gradui resistere magna lucta non fuit, imprimis cum si crescentis sensim adpetitus obstacula tollerentur. Neque enim dum cibum, qui fastiditur, coqui vel alere nego id volo, in omni morbo, qui ad sensum fastidii abstinent a cibo, vel ad sensum adpetitus opplent ventrem, evadere. Sine dubio variæ exitii vel salutis causæ utrumque statum morbi comitari possunt.

g) Merito silet, si e. c. ex cibo nasciturus est morbus, vel vires coctioni impares sunt, ut in moerore, languore, cachexia &c. v. Comment. Illustr. de Haller T. I. p. 339. Infinita eorum exempla sunt, qui longam inedia tolerarunt. v. Henr. ab Heers Obs. med. 27. Io. Rhod. c. 2. o. 54. & 55. F. Lossii Obs. med. L. I. c. 21. Petr. Forest. L. 7. Schol. Obs. 28. M. Donat. Hist. mirab. L. VII. c. 1. G. F. Hildan. o. 33, c. 5. C. Stalp. van der Wiel obs. rar. Cent. I. Obs. 25, c. 2. &c.

menstruis præditi, ac robore ventriculi diaphragmatis & intesti-
norum gaudentes, unde major ad loca sensibilia vellicantis causæ
vis sentitur. Multa hic vitia anatome in defunctis manifestat,
quæ sæpe spem medelæ superant, ut sunt viscerum universa la-
bes, maxime hepatis, lienis, pancreatis & intestinorum, sæpe
fistulosis ulceribus & putri colluvie scatentium; vel domestica ven-
triculi mala, cujus nunc fundum copiosus adeps preffit, nunc os
grave ulcus exedit, nunc cavum spurci & corrupti humo-
res, nunc lapilli, nunc scirrhusa, purulenta similiaque tubera ob-
federunt *b*). Medici hic iudicium in colligendis signis & præfagio
formando elucet. Intelligit, recte quiescere famem, & quidquid
ingeritur, corrumpi ac lædere, nisi dictis vitiis prius mederi possit.

§. IX.

Contraria rerum facies, dum fervet in aliis adpetitus cibi,
haud mutat iudicium nostrum. Negamus frena, quæ ipsa laxa-
vit Natura, voracissimorum hominum desideriis injicienda esse.
Reperiuntur gulosi incredibilis voracitatis; at sine ullo sanitatis
suæ detrimento *i*). Si enim robore ventriculi & copia ac virtute
menstruorum præditi coquunt non minus, quam adpetunt, ini-
quissime ad communem frugalitatis legem revocantur. Lactanti-
bus aliis, per hiberna aliis itinera, aliis per continuos labores
exhaustis, aliis ex longo morbo resurgentibus *k*) intempestive
profecto temperantiæ & jejuniorum severa nimis præcepta tra-
duntur. Sæpe ipsos morbos inexplabilis cibi aviditas comitatur;
nec malo omine, cum illos evadere, qui in longis morbis vehe-
men-

b) v. *Th. Boneti Anat. præct. T. II. L. III. o. I. ad 17.*

i) Infinita sunt voracium exempla, quorum multa cum lepida censura col-
legit *Iustus Lipsius in Epist. miscell. Cent. III. Ep. 15.*

k) Disquisitionis enim medicæ non est, quid loculi ferant. Viderint ipsi
quid tenuiori suæ sorti conveniat, & atro pane, lardo, ac leguminibus
contenti fugiant simul exercitatum nimis, quod famem acuit, vitæ ge-
nus. Sufficiunt multis vilissima, ut mendico apud *Io. Bened. Grundle-
lium*, qui tantum lactucæ recentis a terra evulsæ & illotæ sine sale,
aceto & oleo, præfente medico illo devoravit, quantum decem fameli-
cis rusticis suffecisset, imo post abitum medici per horam adhuc his lauti-
tiis ventrem infarlit. v. *Eph. N. C. Dec. III. A. IV. o. 81. p. 175.*

mentem cibi adpetitum sentiunt, GALENUS *l*) testetur. LEON. FAVENTINVS *m*) Prutenos scribit febre correptos octies in diem cibos postulasse, & ALEXANDER BENEDICTVS *n*) in morbo pestilentiali quater de die cibum sibi ipsi sumendum fuisse refert. Medicus ad id attendit, an illa voracitas aliquid insoliti & noxii secum vehat, velut a lumbricis est rosio ventriculi, a bulimo deliquium animi, a cynorexia molestus vomitus. Primo loco anthelminticis pugnat; secundo cardiacis & hujus classis odoramentis; tertio iis, quæ expellendis vel corrigendis alienæ indolis stimulis conveniunt, hisque tonica & adstringentia subjungit. Non igitur obluetur famelicis, sociat tamen comitantium malorum, quæ coctionem turbant, remedia. Mulier immodica adsumens & coquens, nec saturata, sed de morsuunculis ventriculi conquesta convaluit cathartico vermem XII. cubitorum & ultra ejiciente, teste TRALLIANO *o*). Fas sine dubio est majorem sentiri famem, ubi nutritionis opus multiplicatur; non quod Natura de vermibus eorumque victu sollicita sit, sed quod famem intendere non desinat, antequam chylus ad dispendia interna reparanda intro venerit. Medicus tamdiu fert, ne vermes solidas partes corporis confumto chylo arrodant *p*), donec ipsi licuerit per artem a societate communis pabuli vermes excludere *q*). Crebrior famis hujus ratio est salivæ, liquidi gastrici, succi pancrea-

l) In comment. VII. in Aph. VI. ubi Hippocrates constans cibi fastidium in longis morbis damnat.

m) De Medic. morb. c. 34.

n) L. XXII. Pract. c. 20.

o) L. III. c. 3. Mirati magnitudinem aliqui, malunt duos cubitos legere. At Gentilis & Simon Genuensis, fidelissimi interpretes, nostram lectionem confirmant. Simile narrat Io. Mich. Paschalis L. I. Meth. med. cur. morb. c. 33. de puella, cui famelicæ pariter vermis XII. cubitorum cathartico excussus est. Etiam Gesnerus L. III. Epist. ad Fabric. p. 90. se non semel vidisse lumbricos XIII. cubitorum expulsos scribit. Conf. Zac. Lusitanum de Medic. princ. Hist. L. II. Hist. 68.

p) Ut Aetius Tetrab. III. Serm. I. c. 40. memorat.

q) Colluviem pediculorum Th. Bonetus notat repertam in voraci puero. Anat. pract. L. III. c. 2. o. 9. p. 735.

creatici vel bilis copiosior ad loca coctionis accessus. GERH. BLASIVS *r*) duplicem ductum pancreaticum in famelico & ANDR. VESALIUS *s*), insertum pyloro ductum biliosum reperit. GALENUS *t*) quoque voraces vocat, quibus atra bilis in ventriculum fertur. Tumet sæpe ventriculus accessu tam acrum menstruorum; tumet hepar copia bilis, quam illuc iteratis suppetiis mittit. Unde IO. ARGENTERIUS *u*) experientia certum dicit, maxime edaces esse, quibus magnum hepar obtigerit. Alii immensæ magnitudinis ventriculos in famelicis reppererunt *x*). Horum certe in coquendo viribus si internæ respondet nutritionis & consumptionis vigor, & inter hæc robur valetudinis illibatum persistit, non est, cur in illis urgentiorem famem sinistris suspicionibus contamines, & tam luculentam Naturæ vocem interpellas. Qui vero non coquunt, sed anguntur, & vel animo linquantur, vel evomunt ingesta, horum non tam convenit extinguere adpetitum, quam ab illa peregrini stimuli labe & coctionum impedimentis vindicare.

§. X.

Nunquam vero corporis conservandi curam mirabilior vox Naturæ instruit, quam ubi in contumacissimis morbis remedium suggerit, & contra prædominans vitium humorum inspirat adpetitum oppositi. Quartanarii pituitosi nunc haleces salitos, nunc copiam vuarum adpetunt, quibus tenax illud & lentum, quod obstruit vasa,

r) *Obs. med.* XV.

s) *Op. L. V. c.* 3.

t) *De plenitudine c.* XI. *op. Iunt. Cl. VII. p.* 81. G. Aquam nigram in ventriculo voracis Libavius in *Hist. med. Horn.* describit. Meminit Dan. Sennertus studiosi, qui habitu corporis nigro laborabat, non solum de die, sed & nocte comedentis ac bene digerentis, crassa etiam, ut panem a rusticis emtum & crudas hortorum radices, præferentis. *Op. T. II. L. III. P. I. S. II. c.* 4.

u) *In art. parv.* p. 609. Sic & Th. Bartholinus grandius hepar gulosis tribuit, *v. Anat. L. I. c.* 4. p. 127.

x) Th. Bonet. *An. pr. l. c.* S. II. O. I. Ant. Pozzæ in *Eph. N. C. Dec. I. A. IV. O.* 30. p. 31, id refert ad errata Naturæ in una parte, & supplementa in alia.

vafa, efficaciffime folvitur. In morbis acutis, fpreta carne, quæ olim in deliciis fuit, aquofa & acida, ut lac ebutyratum; in lapfu virium, fub dubia crifi, vinum rhenanum, & alia cardiaca, quæ refurgentis Naturæ conatus fulciunt, poftulantur. Puellæ pallidæ & frigidæ, in quibus acidum abundat, cretam, calcem, carbones, vel ferri rubiginem, in quibus nullæ funt gulæ illecebræ, vorant, & fic ignotum hoftem ignoti remedii defiderio vincunt. Si rationes ab his ægris, rudibus sæpe & omnium rerum ignaris quæris, neque compertam olim iftorum virtutem & prifco vitæ ufu fibi familiarem, neque laudes aliorum & perfuafionculas citant; fed ruere fe, quo interno inftinctu rapiuntur, ad aliena sæpe & infolita, ultro fatentur, & medico, cui ceteroquin confidunt, diffuadenti nunc magna animi impotentia repugnant, nunc fimulato obfequio furtim negata rapiunt, & in ftuporem imo pudorem medici ex fummo morbi discrimine evadunt. Hæc norma naturalis fensus bruta etiam plenius inftruit, quippe ratione, quæ novum homini confilium promittit, carentibus. Recte talem inftinctum in morbo exspectabant veteres y), & quæ peteret aeger, non cunctanter offerebant. TH. SYDENHAM circa finem continuarum febrium ægris etiam incongrua fpecie petentibus indulfit. Faciles fortaffis plerique erunt medici, fi defiderium ægri indicationibus morbi refpondet: at dum falita sæpe & fumo indurata in ipfo coctionis & virium languore poftulant, vel alia, quæ morbi vires alere videntur, hæfitare eos, imo marofius reluctari videas. Verum fuperant molimina Naturæ folertiam confilii medici, & cum certiores femper medendi leges a juvantibus fumuntur, res eft compertiffima, nullam facile ex tali indulgentia perniciem in ægris efle fecutam. Gravida apud NIC. TULPIUM z) nil adpetiit, præter acetaria cruda & rhombos Rigenfes, fale ac fumo induratos, idque per fex menses

y) Hinc Hippocrates deteriozem etiam cibum & potum, modo jucundiozem, vult falubrioribus fed injucundioribus præferri. *Aph. Sect. II. A. 38.* Quo illud refer: *quoscunque cibos aut obsonia aut potus ægroti concupiscunt, exhibeto, si non corpori damnum inde accessurum est.* De affect. n. XLII.

z) *Obs. med. L. II. c. 20.*

ses avide & sine noxa. Alia *a)* ante partum haleces mille & quadringentos comedit. Patet, neque in depravato adpetitu Naturam male per famem consulere. In eo tamen prudentiam medici laudamus, qui eorum, quæ morbus postulat, & corporis fert conditio, gnarus, anomalæ fami auscultat quidem, at tempus, delectum, quantitatem, modum totumque in usu regimen cauti-
rioribus cancellis circumscribit. Nec improbo certe, modo in ejus potestate situm sit, si famis excessum iis temperet, quæ corpus ab immensa illa perpetui commeatus indigentia liberant, & sub justo moderamine virium coquentium & dissipantium onera sustentandæ vitæ levant. Nempe secundum HIPPOCRATEM *b)* nec satietas nec fames, nec quicquam bonum est, quod Naturæ modum excedit.

CAPUT II. DE SITI.

§. I.

Sitis etiam distinctus & sui organi sensus est, cujus molestiam levat potus. Major illa molestia est, quam in fame; at & majus in potu quam cibo oblectamentum. Ille certe, qui regnum pro potu obtulit, fassus est, se majus supplicium ignorare. Maxima inter hunc utrumque sensum cognatio est ratione indigentiae corporis, quam mutua opera consolantur & necessaria supplementa, sine quibus hæc compages corporea dehiscit, quotidie in sanis exposcunt: ut mireris, JO. BOHNIO *c)* sitim fami contrariam & sem-

a) *ibid.* c. 24.

b) *Aph. S. II. A. 4.*

c) *Circ. anat. physiol. prog. VIII. p. 118. & 119.* ubi causam sitis semper præternaturalem judicat, qualis ficcitas & acrimonia: hinc colligit, non ut famem, sic sitim naturalem dari. Nobis nec famem nec sitim placuit aliorum more in naturalem & præternaturalem dispescere, cum & in sanitate & morbo una & constans sit conditio; in fame nimirum defectus

semper præternaturalem videri. Non enim exinde, quod ARISTOTELES famem adpetitum calidi & sicci, sitim frigidi & humidī dixit *d)*, si modo recte dixerit, mutua pugna magis quam mutui ministerii moderamen elucet. GALENO *e)* ut prima pars famis sensus suctus in stomacho est, altera implendi desiderium; ita & sitis eidem suctus est, sed alterius causæ, desiderium, sed alterius remedii. Ambas has cupiditates in usum corporis conservandi socias, & cum PLATONE *f)* evidentissimas vocamus, velut non minoris evidentiae molestus utrorumque sensus est. Esuriens igitur in cibum avide, avidius ruit in potum sitiens: uterque, si hoc stimulo careret, medicis eadem inter luculentissimas sanitatis rationes suadentibus, morosius sæpe, ut in aliis fieri solet, repugnaret. Adeo nimirum necesse erat, grati potius vel ingrati, quam præstantissimarum rationum vinculo hominem ad salutis suæ custodiam adstringi. In eo autem ingens sine dubio sanitatis momentum situm est, ut fluida sint & blanda, quæ vitali motu circumaguntur. Si fluida spissescunt, blanda acrescunt, totus ille humorum circuitus, cum omnibus coctionum, secretionum & excretionum præsidiis, laborat: in quo tanto discrimine & interna dilutionis summa indigentia, sensu omnino opus erat, cujus molestiam ferret nemo, suavitatem autem in remedio positam ultro adpeterent omnes.

§. II.

Indigentiam voco internæ dilutionis, quæ sitim unice accendit. Ut flexilitas sit solidis, motus fluidis, vis humectans pervadere omnia debet, expedire pro transitu vias, distribuere alimoniam

defectus solidi alentis, in siti defectus humidī alentes partes coquentis repurgantis & distribuentis. In aegris conjuncta est functionem læsio; in sanis imminet, si satisfacere his stimulis cuncteris.

d) L. II. de anim. c. 3. Ubi famem vocat ἐπιθυμίαν seu ὄρεξιν θερμῆ καὶ ξηρῆ; sitim ψυχρῆ καὶ ὑγρῆ.

e) Primam partem famis vocat τῆς μολύσεως ἀσθενίαν; alteram πλήρωσεως ἐφεσιν. L. I. de sympt. caus. c. 7.

f) L. IV. de rep. ἐναργεστάτας vocat.

Richter's Opusc. T. II.

C

moniam, detrita eluere, extrema etiam & cutanea vasa, quæ aeris externi contactus promptius exsiccat, perspirabilia conservare. Sedes in stomacho est, ad fauces protensa, non tam a suctu aliquo pendens, quam sensibilibus ejus loci nervis, aspera illa siccitate, cum flexilem mollitiem postulent, offensis. Velut hauriunt omnes corporis partes ex ventriculo fluida, ita deperditorum primus sensus hic nasci debuit, & novam corporis rigandi necessitatem indicare. Ob communionem membranæ nerveæ, quam partes in ore sitæ cum ventriculo habent, uberem non modo lympham ministrantes, sed & primæ coctionis opus inter ipsas gustus delicias inchoantes, non eas hic penitus excludimus g). Ex arido illo oris, linguæ, faucium, narium & oculorum squalore ac fordibus, quanta in toto corpore penuria liquidi tenuioris sit, eo facilius judicatur, quod his locis præ aliis naturalis & perennis mador sit, nec nisi in extrema siccitate his fontibus sui rivuli deficient. Merito igitur a G. BAGLIVIO h), ut hæc loca in morbis sollicitè inspiciamus, commonemur.

§. III.

Quodsi jam nemo facile negat, ad blandi humidi in corpore inopiam sitim oriri, ac justæ dilutionis legem naturali instinctu imponere, vix aberrare a vero mihi videor, si huc referam, quicquid aliarum causarum auctores tanquam diversæ originis recensent. Inter has prima est interna humorum minus meabilium indoles, ex qua plethorici sitiunt: quam ego sitim non facile extra liquidi diluentis penuriam quæsierim. Vasa enim plethoricorum

g) Huc maxime Io. de Gorter respicit, quia in sanis nunquam hæ partes sine siti arescunt, & quia ipsa collutio oris præsens sitis levamen adfert. *Exerc. med. IV. §. 6. p. 7.* Verum ut merito eos rejicit, quibus sedes sitis in duodeno est, ubi bilis & succus pancreaticus miscentur; ita nervos in ventriculo & ejus orificio adfectos minori jure præterit. Mera collutio oris nunquam tollit sitim, licet arida vasa resorbeant aliquid, nisi deglutitio accedat. Non sitiunt cameli, inter longa itinera, ob veficas aqua plenas ventriculi, hinc diu irrigui. conf. *Comment. III. Halleri in Inst. Boerhaav. P. I. p. 341.*

h) *Op. L. I. c. IX. p. 77. it. c. XIII. a. 135.*

ricorum mole sanguinis distenta premunt minora, quæ lympham secernunt: hinc nunquam secretis abundant. Ipse vero sanguis sub vasorum tensorum debiliore tono languidius pulsus subsistit facilius, & ut solet in quiete vel mora, sub molecularum antea separatarum coalitu sensim spissescit. Manifestior res est in morbis inflammatoriis, ubi totum corpus dissipato tenui in siccitatem humorum, ad leges consueti motus non meabilium, incidit. Altera causa, etiam potioris momenti, est acrimonia tam falsa quam alcalina & oleosa, in quibus singulis quid justius quam defectum blandi humidi arguimus? Aqua enim propria indole lenientissima, tot acrium stimulis susceptis, nomen blandi humidi exuit, & alit sitim, cujus extra hunc acrium complexum medela est. Vigilat Natura, ne acre, quod ipse motus vitalis evoluit, in nobis subsistat, genitumque protinus expellit, præsertim cum lotio, quod acriora salia & olea per attritum nata ex sanguine constanter eluit. Qui condimenti multum ex salibus, aromatibus, cepis, raphanis similibusque ingerunt, sitire tamdiu solent, & ad potum impelli, donec vel coctione victus sit stimulus, vel tenax acrimoniae per emunctoria expulsus. Idem contingit, si interni humores a blanda sua indole per varias sæpe in sinu natas corruptelarum causas desciscunt. Potus tenuis & aquosus, quem sititentes hic adpetunt, pleraque alia soluit, imprimis ex salium familia. At ubi oleosa tenacitas accedit, velut post comesta pingua, intensior sitis ac pertinacior non cedit simplici aquæ, nisi acido sapone armata. Ructant eo tempore acre amarum, quod fauces urit, & in ipso igne ardet, ob communem tamen amaroris & flavedinis notam non ilico biliosum vocandum erat, cum bilis sapo sit aquosis promptius auscultans, non merum oleum. Constat vero blandissima olea, ut ipsum butyrum in sartagine diu frixum, flavum, acre, amarum, mentiri speciem biliosi. Neque vero hic loci tanquam crebram sitis causam excludo acrimoniam biliosam, in multis febribus, dum primo incendio deflagrant, circa præcordia accumulata. Galenici, ut evincerent, omnes febres in calore, licet aliquando latentiori, consistere, ad sitim illam in ipso frigore multarum febrium molestem provocabant. Justius sorditiem illam corrupti, putris & biliosi humoris ad præcordia

hærentem pro caussa sitis cum HELMONTIO agnoscimus, haud certius cessaturæ, quam usu purgantium & emeticorum. i) Sunt hodie inter antistites medicinæ, qui hoc fonte argutius inspecto, plerasque & mali moris febres, maxime cum nausea, halitu putri & amaro, sitique immodica, sæpe etiam cito ingruentibus deliriis, phreniticorum instar, stipatas, iteratis emeticis, quibus saburræ illam excutiant, miro successu in ipsis quasi incunabulis jugulant, & potu acidulo reliquias conficiunt. Nimis salutem ægrorum negligunt, qui indultâ mora fordibus illis aditum ad interiora & graviores in sede vitali injurias permittunt. Sive enim hoc, quicquid est excrementitii, ab ingestorum corruptela, sive inquinorum maxime circa hepar purgamine, & novis ex calore & stasi intra loca, quæ ipse aer adluit, vitiis nascatur & colligatur; certissimum puto, crebras esse hujus originis febres, imo paucas sine suspitione latentis hic labis tractandas, quod dudum TH. SYDENHAMO k) suboluit.

§. IV.

Haud multis speciatim prosequor caussarum illarum farra-
ginem, quibus siccantur interni humorum fontes, & minus mea-
biles ac sub perenni attritu acriores sitim intendunt. Palam est,
aerem calidum, æstum solarem, somnum sub eo captum, hiantem
inprimis ore, magna corporis exercitia, labores, vigilias, cantus,
cursus, vocis contentiones in nobis copiam humidi dissipare.
Inter cibos sicca & acria, fumo durata & muria macerata, con-
dita,

i) Alvum ducentia inquit Io. de Gorter, mirum est videre in tali siti uni-
ca vice tollere sitim, quam multus placare non potuit potus. Hoc vo-
cat, ex ventriculi cruditate sitire, in morbis etiam chronicis: v. *Exerc.
med.* IV. §. 23. & 24. p. 27. & 28.

k) *De febr. cont.* Lond. ab a. 1662 - 1664. Op. Ed. Leydens p. 57. Eme-
ticum in febrium initio laudat, ut aegrum ab horrendis symptomatibus,
quæ ortum ex humorum in ventriculo locisque vicinis colluvie ducunt,
præmuniamus: grandescere alioquin cum aegri periculo morbum, ac
longævum evadere, nutritum pravis illis humoribus, quippe ex foco il-
lo jugiter pertranseunti sanguini malam auram adflantibus. Imo quo-
vis morbi tempore vult adhiberi, si ab initio neglectum sit emeticum,
modo vires ferant.

dita, aromatica, ut allia, cepæ, sinapi, erysimum, raphani; inter potus meraciora fermentata, vina imprimis vetusta, dulcia, spirituosâ omnia huc pertinent. Interne bilis, pituita salsa, serum scorbuticum peccare, stases, ulcera, canceri tetro ad sitim stimulo sanguinem inficere possunt, ut in phthisi. Nec oscitanter ad excretorum damna respicimus, magnas nempe alvo, lotio aliisque viis dejectiones, ut in diabete, qui ob sitim dipsacus vocatur. Inde etiam hujus loci sunt purgantia, ut euphorbium & scammonium aliaque, quæ corpori copiosam lympham haud impune detrahunt. Habent lactantes, quæ pluribus infantibus ubera præbent; cur sua etiam corpora exhauriri metuant. Denique venena adliicio, immensæ sitis fomenta, ut ictum anguium, qualis dipsadis 1). Nulla vero causarum frequentior est, quam febris, quæ per motuum augmenta omne tenue majori vi dissipat. Non sunt magnopere natæ hinc siccitatis signa colligenda, cum gradus variæ sitis optimum hic interpretem agat. Nec tamen male post recensitas causas prægressas simul os siccum, asperum, glabrum, a collutione statim rursus arescens, oculi squalidi cum lemis in angulis, sputum tenax vel nullum, alvus stipata, lotium parcum, acre, rubrum, mador in cute nullus, æstus interni, anorexia, respiciuntur. Cogniti mali nullæ induciæ sunt, instant concretiones sanguinis & funestæ obstructions, simulque ex acrimonia, maxime biliosa & oleosa, pessimi genii inflammationes. Necesse enim est in hac siccitate lædi humorum transitum, præsertim per minora vasa, resorbentia pressa minus suscipere, exhalantia minus evacuare; circa angustias arteriæ pulmonalis anxietatem, circa vasa encephali deliria & sopores oriri; maxime vero tenera vasa sub auctiori motu acrium humorum inter dolores & hæmorrhagias rumpi, unde ulcera, gangrænæ, sphaceli.

§. V.

1) Morsus ille levis & vix dolens, at quam mirabilis inde juvenis Tyrheni in castris Catonis sitis!

Quas poscebat aquas sitiens in corde venenum!

Lucan. *Pharjal.* L. IV. v. 737. sequ. Galenus siti periisse messorum scribit, qui vinum, in quo vipera vel dipsas suffocata fuerat, biberunt L. I, de sympt. caus. c. 7.

§. V.

Sitis diminuta sub integro functionum exercitio remedii nihil exigit. Laxa corpora, qualia in prima ætate maxime feminarum sunt, humido non solum abundant, sed &, si ab iis causis, quæ tenuia dissipant, alienam vitam agunt, vel etiam sub cælo humidiori vivunt, raro omnino egebunt potu, & vel solis succulentis cibis deperdita liquida facile reparabunt. F. PLATERUS Marchionis meminit, raro & parum, imo nihil bibentis, idque a teneris m). JO. SCHENCKIUS n) Neapolitanum quendam nunquam bibisse notat, & APOLLONIUS o) olim ANDRONEM ARGIVUM per omne vitæ tempus siti potuque caruisse, etsi cibis siccis falsisque vesceretur, commemorat. Ad fabulam propius accedit illud PLINII p), quosdam concretis ossibus & sine medulla vivere, quorum hoc signum sit, nec sitire nec sudare. Sunt, quibus nec febris sitim peperit, nec ascites, quorum illud C. G. SCHELHAMMERUS q), hoc ANT. VALLISNERIUS r) testantur. Tussientes in acutis minus siticulosos HIPPOCRATES s) vocat, quoniam per ipsam tussim lingua mollis & humecta evadit. Recte tamen sitim, quæ contra morbi rationem nulla est, damnat PROSPER ALPINUS t) & semper in morbis moderate sitire probat. Pejus est sitis silentium, si resolutis nervis

m) L. I. obs. in quo magna consuetudinis vis adparet. Ita *Julius Viator* eques Romanus ob aquas subter cutem a medicis a bibendo retractus naturam fecit consuetudine, atque in senecta potu omni abstinuit. *Plin. H. N. VII. 18.*

n) *Obs. med. p. 324. O. V. ex Celio. L. 13. c. 24.* Miram quoque a potu abstinentiam *P. Borellus* habet in *Cent. II. O. 68. & Cent. IV. O. II.*

o) *C. XXV. Hist. mirab. ex Aristotelis libro de ebrietate.*

p) *H. N. L. VII. c. 18. Solinus Lygdamin Syracusanum in exemplum adfert. c. I. p. 7.*

q) *Eph. N. C. Dec. III. A. V. & VI. O. 224. p. 518.* in febre epidemica Kiloniensi.

r) *Eph. N. C. Cent. III. & IV. O. 24. p. 50.*

s) *Aph. IV. 54.*

t) *De præf. vit. & mort. aegrot. c. XVI. p. 270.*

ἀναστροφή u) ventriculi peccat: pessimum si causa delirii nata sensum naturalis indigentiae opprimit. Igitur in prioribus illis casibus diminutæ vel abolitæ sitis justam adpellamus & Naturæ conformem abstinentiam a potu, quippe qui laxis, frigidis, otiosis, sub levi excessu nocet. In posterioribus, ubi jam mens laborat, & per nervos soliti sensus non propagantur, spes salutis fere decollat, nec sub amplis cyathis resurgit, iis exceptis, quibus leviter & per intervalla mens vacillat, & obscurus remanet sensus, qui oblatus potus non penitus detrectat. Nec tamen improbamus, ut etiam summe & constanter deliris præter potus, epithemata fomenta & clysmata, scopo humectandi æque, quam revellendi, constanti opera admoveantur, ne etiam inter adulti morbi progressus, extra spem auxilii positos, objici medicis possit, non tentasse salubria.

§. VI.

Aucta sitis, qualis maxime in acutis sub quodam quasi internorum viscerum incendio sævit, ut bene potus necessitatem sentit; ita momentum salubritatis iniquæ quorundam suspiciones immerito vellicant. ASCLEPIADES, (x) qui non tuto ac celeriter solum, sed & jucunde sanare voluit, quantum ab hac norma recessit! cum vires ægri luce, vigilia, siti convellendas esse ratus (y), ne os quidem eluere primis febrium diebus sineret. Ipse CELSUS (z)

ASCLE-

u) *Causa*, inquit Galenus, cur sitis deficit, est vel solutio morbi, vel extinctio virtutis, in *I. Epidem. Com. II. t. 75.* Vel non adest defectus humidi, vel non percipitur.

x) Is alioquin ob frigidam in morbis datam ingens sibi nomen comparaverat, ut ex *Varrone Plinius H. N. L. XXVI. c. III.* refert.

y) *De medic. L. III. c. 4.* Ubi quidem non vult vires ægri convelli, at credit minui materiam, quæ naturaliter digeritur, ubi nihil novi accedit. Ipse vult nec potare ægrum, nec nimium siti cruciari, os igitur tantum siccum & foetidum elui.

z) *De medic. L. III. c. 6.* negat potum primo, etiam, si sitis non urget, altero die *Fr. Philadelphus* secutus hanc doctrinam scribit, febrem suam se depulisse aliquando abstinentia a potu. Certe illum sitis gradum, cui nec sapientissimus resistit, vix videtur expertus. Hic confer. *perill. Gerh. van Switen Comment. in aph. Boerhaav. T. II. p. 212.*

ASCLEPIADI iusto addictior promittit ægro, quieturam esse sitim, si febris quiescat, desitutum autem celerius sitire, si non biberit. At quid magis illi morbi statui convenit, quam sicca humectare, acria abstergere, & iis, quæ meabilia non sunt, fluidius interponere? quid certius illam opem præstat, quam potus? & quomodo ultro desinat febris exsiccare, acria evoluere, spissa densare, nisi perpetuam undam suffundis? Quanto æquior HIPPOCRATES in febribus nil nisi potus tenues, acidulos, ptisanas, oxymel & similia ad votum ægrorum plena manu indulgit? Elapso sæculo, quo alexipharmacis pugnabant, & chemici inprimis polychresta sua elixiria aquosis enervari metuebant, funesto errore & multis prægressis sæculis sopito damnabant potum, & exsucca ægrorum corpora remediorum suorum igne torrebant magis, inhærentes adulto errori, etiam cum ægros, laxatis obedientiæ frenis, potu clanculum & liberalissime hausto convaluisse, tam multiplici experientia convincerentur. Hæc iis salus anomala visa, quæ regulas medendi non labefactaret. Bene nostri ævi medicis iste rigor improbari cœpit.

§. VII.

Igitur sitientibus potus exhibendus est, quem Natura poscit, non excluso tamen prudenti artis moderamine. Ipse quidem pro corporum & morborum varietate differt, at semper ejus basin constituit aqua, quippe omni spissitudini, siccitati & acrimoniæ opposita. Quis sub æstivis caloribus vel meraciorem cerevisiam, vel generosius vinum simplici aquæ præfert? At fas est, humoribus in ista siccitate degenerantibus & in putre ruentibus non aquam modo, sed & acidis, ut pauxillo vini rhenani vel succi citri mixtam propinare. Acida enim, licet acerrima, sitim non gignunt, aquam vero stasi sua subinde corruptibilem corrigunt, infecta necant, & armant contra alcalinum & putre, in sicciore corpore sub continuo tritu exsurgens. Nemo valde sitientium est, qui illud aquæ cum acidis connubium non enixissime postulet. Eximiæ hic virtutis ipsum acetum est, quo diluto, tanquam summo remedio Hippocratico, nihil certius sitim refrenat. Hinc milites Romani in fervidis regionibus, cum aquas corruptas reperirent

rarent, posca illa unice utebantur. Hoc etiam acetum in oxymelle spissa certius penetrat & dissolvit, putria corrigit & eliminat. Qui nitrosa addunt, non tam blandiuntur gustui, quam vires augent, quæ putri resistunt, viscidum attenuant alvumque laxant (a). Nova miscelæ ratio in farinosis latet, maxime hordeaceis, cum certum sit, mollia farinosa partim ipsa acria involuere, partim aquam, ne cito nimis & sine fructu elabatur, remorari, partim acore suo, in quem transeunt, putri resistere. Gratae sunt hoc nomine Italogorum deliciae ex emulsis seminibus & nucleis, addito succo citri. Nec lac probe dilutum damnamus, cujus alioquin pars cremoracea in corpore calente facile rancescit, caseosa etiam, quippe animalis naturæ magis particeps, in putrem corruptelam citius tendit. Hoc vero minus in lacte, cui triplum vel quadruplum aquæ miscuisti, metues, vel si HIPPOCRATIS (b), lac in siti verantis, scrupulosior animo reverentia insidet, tenue lactis serum acidulo sapore gratum & putridis præclare oppositum, vel etiam lac ebutyratum commendabis; cum utrisque vis sit diluendi, solvendi, sitim caloremque levandi, & putredinem, quo ille æstus febrium præcipiti gradu tendit, inhibendi. Neque est, quod fructus horæos, cerasa, ribesia, mora, aliaque petentibus neges, quorum aquosus, acidulus & nitrosus succus detergit leniter, vias lotii & alui lubricat, & idoneum excernendis vehiculum præbet. Syrupi etiam inde parati vel gelatinæ se gratia non minus quam salubritate sitientibus commendant. Atque talia non temere efflagitat sitis, artis vero prudentia sic dirigit, ut parce & frequenter debilioribus offerat, ad præcauendum vomitum, nauseam, anxietatem, flatum & remoram necessarii ad interiora transitus. Ideo etiam non soli potui confidunt medici, sed omnes partes vi morbi siccitas & rigescentes, quo aditus datur, crebro rigant & molliunt. Nunc aquam hordei cum melle, aceto, sale prunellæ & vino rhenano ad os colluendum præscribunt, nunc spongas tepidis
ejus-

a) *Car. Musitanus* sitim a quacunque causa venientem lapide prunellæ in aqua soluto mirifice extinguere censet. *Trut. med. L. III. c. 6.* Idem remedium erat in siti immani *Laz. Riuerii*.

b) *Aph. V. 64.* ubi diserte lac τοῖσι δὲ ψώδεσι dare vetat.
Richteri Opusc. T. II. D

ejusmodi liquidis immerfas ad nares, aures, axillas, inguina, vel etiam epicarpia, epitarfia & ipsa hypochondria poni jubent; nunc balneis & clysmatibus copiam liquidorum, quæ omni potu plus diluunt, ad intimos corporis recessus diffundunt. GALENUS *c)* testatur, ex itinere & calente sole sitientes & balnea in gressos statim levamen fensisse, os humidum, cutem mollem. Clysmata vero eluunt novo commodo putre illud & corruptum in primis viis collectum, quo sitim accendi diximus, simulque cum reliquis salutare suppetias intro per venulas mittunt. Interne semper moneo, quoties sitis & debilitas concurrunt, ne copia clausis orificiis ventriculorum obruat & distendat, moderatum præbere potum, sexta vel decima vini rhenani parte conditum: sic enim sub celeriori transitu sitis citius sedatur. In chronicis vero non prohibemus aliquid spiritus vinosi vel aromatici miscere, ut vias quibus potulentum citò elabatur, stringat. Videas, opificibus ex labore sitientibus familiare esse, pauxillum spiritus vini sumere & sic sitim non solum magis quam potu, sed & sudores, quibus diffluunt, compescere. In laudes effusior CAR. MUSITANUS *d)* nil potentius in toto Naturæ orbe contra sitim spiritu vini censet, quasi ætherea vi mutet & infringat acria. Diætam sitientium qui instruere vult, non opus habet carnes earumque juscula, ova, aromata & similia, quæ lædere possint, dissuadere, inuisa his ægris nomina. Opportunum vero erit ex doctrina HIPPOCRATIS *e)*, monere illos, ut os claudant, taceant, auram subfrigidam cum potu admittant. Blanda subinde olera, ut lactuca, endivia, portulaca, tragopogon, acetosa, recens glycyrrhiza, ab hac virtute ἀδρῆος dicta, facile conceduntur.

§. VIII.

Quæritur, frigida sitientibus, an calida potio magis conveniat? GALENUS, qui copiam caloris & inopiam humidi in siti arguit,

c) VI. de morb. vulg. c. 6. Op. Cl. III. p. 194. E. ait siti carentes sitire lotos, at ex itinere & sole sitientes non amplius, ubi se laverint, sitire. Illos vult sæpe, hos semel lavari. De marc. c. 7. fin. Op. Cl. III. p. 48. A.

d) Trut. med. L. III. c. 6.

e) Epidem. VI. S. 4. Ed. Lind. T. I. p. 806. 58.

arguit, primam in refrigerando operam, alteram in humectando posuit. Non solum, inquit, audacter dedi in causo, sed & ægro-
tantis familiaribus dixi, moriturum, nisi frigidam biberet: & om-
nes, cum Deo dictum sit, evaserunt *f*). Ita dabat olim PETRO-
NAS *g*) frigidam ad laborantium arbitrium. Sane si optio penes
sitientes sit, frigidi potus copiam præ calido sibi fieri plerique po-
stulabunt. Nulla re præsentius sitis lenitur iudice ROSINO LENTI-
LIO *h*), nec ulla hic noxa est sub prudenti moderamine metuen-
da. G. C. SCHELHAMMERUS *i*) servum scribit in summo æstu
febris ardentis ultra decem libras aquæ frigidaæ avide & clanculum
hausisse, altero mane extincta febre sanum fuisse repertum. IO.
LANZONUS *k*) dysenterico sitientissimo, ut loqui vix posset,
plenos frigidaæ cyathos, quos petierat, haud ægre indulgit. ANT.
VALLISNERIUS *l*) figulo inter colica tormina sitienti ne glaciem
quidem negavit potui miscendam. Utrique res ex voto cessit.
PAULUS a SORBAIT *m*) paralyfin potu liberali frigido in illustris-
sima Domina vicit, & C. F. PAULLINI *n*) tertianam in se ipso
inter

f) de simpl. med. fac. c. 30. Op. Cl. V. p. 7. E. it. de consuetud. c. 1. Op.
Cl. II. p. 60. B. Alio loco ubi hecticis balneum suadet, si tunc aliquid
erysipelatosi subest, a balneo quidem abstinere jubet, at aquam frigi-
dam, cum morbus consistit, agonistice bibere, i. e. affatim & frigidissi-
me. de marcore c. 8. Op. Cl. III. p. 48. A. Ut vox illi solemnus, febris
tāquam febris aquam frigidam semper remedium esse, meth. med. L.
XI. c. 9. ita duo maxima synocharum præsidia venæ sectionem & frigi-
dæ exhibitionem adpellat. meth. med. L. IX. c. 5. Op. Cl. VII. p. 17.

g) Galen. de sect. opt. ad Thrasyb. c. 14.

h) Eph. N. C. Dec. III. A. III. append. p. 97. ad obs. 96.

i) De meth. cur. febr. P. III. S. 3. p. 186.

k) Eph. N. C. Dec. II. A. IX. O. 53. p. 84. conf. ibid. O. 146. p. 336.
ubi I. I. Vicarius rustici curam in dysenteria epidemica describit, in
summo virium lapsu repentis ad fontem, & quoties sitis resurgeret, ite-
rato bibentis & sic convalescentis, conf. Libr. Diemerbræck obs. & cur.
med. O. 29.

l) Eph. N. C. Cent. V. & VI. O. 10. p. 139.

m) Eph. N. C. D. I. A. II. O. 49. p. 87.

n) Obs. phys. med. 32. confer de salute ex frigore G. Francum Eph. N.
C. D. II. A. IX. O. 200. p. 359. G. D. Mayerum ibid. C. I. & II.

inter similes potus & sociata corporis exercitia restinxit. Et nonne ipse CELSUS, potus paulo ante rigidior censor, in febris ardentis summo incremento aquam frigidam etiam ultra satietatem bibere suadet o)? Nonne HIPPOCRATES in febre biliosa & doloribus ventris frigidam laudat p)? Sane in continuis putridis, ubi sanguis in olidum deliquium tendit, minus metuenda a frigore coagula sunt. Hic dum adpetit æger gelidum potum, alio rejecto, plus est ineluctabili desiderio quam fallacibus sæpe artis regulis tribuendum: modo hanc cautionem admittat æger: ut nec potum extreme gelidum, nec plenis poculis hauriat, quod maxime sitientes puerpuræ notent, ex iudicio Io. de MURALTO q). Nos de humectando magis quam refrigerando solliciti, & non ignari, æstum ad ipsa humida, quæ stimulos acrium eluunt, cedere, nec ipsi igni extinguendo aliquid magis quam aquam convenire, tutiorem semper putamus potum egelidum imo calidum, qui citius penetrat, efficacius diluit, & sitim certius sedat. Adfuerus æger facile consentit; ita enim adfueti calidiorum regionum incolæ calida infusa, ut Thee & Coffee bibunt, frigida adspernantur. Sane si attactus frigidi æris subito admissus ita lædit æstuans corpus, ut iudice TH. SYDENHAMO r) plures inde pereant, quam peste, gladio & fame simul, quid non eveniet, si gelidus potus, qui tali aëre longe tardius frigus suum, adeoque nocendi vim exuit, interna æstuantia loca perenniori offensa attingit? Novimus sanguinem in frigida promte coagulari, quid non fiet in ardente febre, ubi sanguis per se in coagulum pronior? Cogitemus, transitu per oesophagum stringere frigidum potum accumbentia vasa intercostalia, in ventriculo etiam accumbens hep-

par

O. 139. p. 281. Mart. Kerger. de ferment. S. III. c. 3. p. 244. I. Schenck obs. med. L. VI. p. 733.

o) De medic. L. III. c. 7. tunc vomitum expectat, vel cum aliis sudorem sub somno. Excludit a frigida tussientes. Et sane solo frigida potu ardentissimas febres in totum se extinxisse auctor etiam est Paul. Aegineta. L. II. c. 30.

p) Ibi L. III. de morb. 36. hic Epidem. V. 18.

q) Eph. N. C. D. II. Vol. V. O. 34. p. 62.

r) Obs. med. circa morb. acut. S. VI. c. 1. p. m. 258.

par & majora vasa s). Non erit certe, cur nimis illud medendi genus laudemus, quod ipse GALENUS t) adeo laudatum, ad statum tamen declinantis morbi & signa coctionis restrinxit, alioque loco frigidum potum, qui mediocris confert, immodicum lædere ait. Non quidem cum CAR. MUSITANO statuimus, viscera non aliter quam candentes filices adpersa aqua diffringi & dissilire; at certe maximum semper ab extreme oppositis discrimen impendet. P. FORESTUS u) ipsum VALERIUM CORDUM Romæ febre ardente correptum periisse, quod gelidam sitiens in itinere bibisset, oculatus testis narrat. Cui congruit, quod ANT. BENIVENIUS x) scribit, juvenem in summa siti febris ardentis frigidissimam aquam bibisse, & inter paucas horas periisse.

§. IX.

Nec deest tamen argumentis color, quoties obiciunt, non sitire interdum, qui potu egent, sitire, qui eo læduntur. Hydrophobi enim cur fugiunt aquam sibi salutarem? hydropici cur adperunt sibi noxiam? Nonne inde colligi potest, aliud subinde vocem Naturæ suadere, quam proferit? Fugiunt hydrophobi, quo frui non licet, & GALENO iudice adperunt omnino potum, verum ex corrupto mentis iudicio, vel potius ob suffocationis, si bibere moliuntur, periculum tremunt ad conspectum aquæ, instar TANTALI, cui eorum, quæ offeruntur, usus negatur. Sæpe illi queruli de siti ut hydrophobus apud RHASIN y), postulant
aquam

s) Ut scite monet *perill.* Gerh. van Swieten *Comm. in Aph. Berh.* T. II. §. 640. p. 214.

t) *de temperam.* L. III. c. 3. Ejus cautelam rite secutus *Amatus Lusitanus* ægro linguæ nigræ & aridæ gelidam ab aliis negatam dedit, quæ ille vomuit, sudavit, evasit. *Cur.* XVIII. cent. 4. Quod in mercatore sub vigore ardentissimæ febris repetens trecentos aureos accepit *cur.* III. cent. I.

u) L. I. O. 13. in *schol.* p. m. 14. Ubi conditiones offerendæ frigidæ ex Galeno & suis observatis bene limitat.

x) *De abd. morb. & sanat. caus.* XVI. p. m. 221.

y) L. VIII. ad *Almanx.* c. 10.

aquam sollicite, spe compulsi illa fortassis frui se posse, sed prævalente impedimenti sensu, oblatam tanquam sordidam & vermicibus aliisque vitiis scatentem damnant, & aliam cum omni munditie exhibitam novis censuris eludunt; vel si aliquando bibere moluntur, convulsis faucium musculis conuincunt omnes, non tam odio potus quam deglutitionis vitio se laborare. Nec in hydropicis fallit Natura, dum sitim accendit. Nam sanguis per vasa adhuc means, exiguus, acris & tenuiori parte, quæ secessit, orbatus indiget blando humido. Non male tamen medicus paludem corporis exiccat prius ope evacuantium & tonicorum, caute simul adstrictis fasciis, antequam potum permittit, qui sine hac cautione arefacta loca non rigat, sed morbosam colluviem novo secessu augeat. Ergo Naturæ nutum medicus non negligit, vel potulenta corpori salubria fore dubitat, sed prius in remouendis hujus salubritatis obstaculis versatur, & virtutem potus sine fructu iterum elabi posse prohibet. Nimirum Natura homines ratione præditos illo variæ indigentiae sensu instruxit, ut propriæ salutis curam simul ingrederentur. Monstrat auxilii genus attentis, qui segregare noxium sciunt, iis aperit vias, qui obvias in his salebras vitare norunt. Domos condere, intra quas a cœli injuriis tuti lateamus, nostræ solertiæ reliquit Natura: at saxa, ligna, cæmenta, quibus hæc strues coit, suppeditat. Quæ omnia confirmant sententiam, nunquam fallere Naturæ vocem in siti & fame, semper tunc corpus potu vel cibo indigere; plus tamen ambiguitatis in homine quam brutis remanere, ut sit, in quo aegri vel medici ratio se exerceat. Ita sentit sitientissimus magna sibi potus mensura opus esse; at hanc prudentia medici sic ministrat, ut per intervalla & sine excessu caloris vel frigoris præbeat, non ignarus, ut arida succulento suo vigore potiantur, sensim irroranda non imbre quodam demergenda esse. Permittit biliosis potum acore suo gratissimum; sed primarum viarum saburram prius expurgat, quod compendium viæ sit evacuare, longum solius correctionis molimen. Idem in illis præstat, quorum alvus diu obstructa mittit introrsum corruptorum stimulos. Intelligit, post magnas dejectiones per alvum lotium, sudores, copiam tenuiorum elapsam adeoque restituendam esse: verum memor, facile in his corporibus,

bus, quæ ita perpluunt, potulenta iterum elabi, partes etiam, quæ transmittunt, humidis magis relaxari, illa, quæ cohibent secessum & justo gradu adstringunt, præmittit. In chronicis dum crebra sitis urget, nullo prægresso corporis motu & calore, vel ingestorum acrium vitio, cruditas stomachi & languor coctionis adparet, crescens sub potulentis, nisi postevacuantium & stomachicorum usum. Frenum illud sitis & famis, quod varius interdum vitæ status requirit, hic non attingo 2).

CAPUT III.

DE DOLORE.

§. I.

Dolor, ut contra causam ejus pugnes, permolesto sensu instat, nullis hunc rigorem muneribus lenit. Natura merito indulgentior erat in fame ac siti, cujus causas effugere non licet. Sævior est in dolore, cujus causæ vix sine culpa & erroribus nostris ingruunt. In hac tamen adparente sævitia, quæ sensum simul auxilii negat, piæ & sollicitæ matris vestigia non desunt. Magnopere enim nostra interest, ne nervos, quibus commercium animæ cum corpore subsistit, vis inimica laceret aut destruat, nosque illa parte, qua homines sumus, exuat. Non est, cur a dolore

2) Commeatus frumenti in castris deficiens, vel alios præmens annonæ charitas, & molestæ per sterilia loca migrationes, cogunt sæpe remedia contra sitim famemque quærere. *Plinius H. N. L. XXV. c. 7.* Scythicem, quæ g yeyrrhiza est retentam in ore sitim sedare ait, & cum eo *Theophrastus Hist. L. IX. c. 13.* Scythas undenos vel diudenos dies sic vitam tolerare scribit. In Asia dum exercitus per steriles campos duentur, militibus contra famem folia tabaci præbentur. His in trochiscos formatis tradit *Monardes* Indos sitim & famem compescere, quoties per loca deserta & inhospita migrant: unum ad tempus trochiscum ori induunt, si diffluit, alterum, sic sine jactura virium quatruiduo cibi potusque inopiam ferunt. Nautæ idem exspectant a fumo tabaci per os & nares admissio. Vis nempe tabaci narcotica hebetat sensum ventriculi.

dolore postules, ut in tanto periculo modestius interpellat. Veluti fas est, in vicinarum ædium incendio ipsas cubiculi fores diffringere, hominique in utramque aurem dormienti somnum ut quadam excutere, nec dubitare licet, quin ille sui rursus compos, lucrum illud temporis, quo salutis suæ consulere, certe partem supellectilis vindicare potest, ingentis meriti loco habiturus sit, & e contrario alteri leniter iteratoque & inter dispendia temporis excitanti tam noxiam verecundi officii mollitiem exprobraturus; ita gratiæ agenda sunt dolori, qui in corpore oritur, nunquam asperius monenti quam in eo adfectorum nervorum statu, cui celerrime pro animalium functionum integritate succurrendum est. Silet enim deinceps sponte, si eo invaluit infesta vis, ut destruxerit nervum. Quid enim opus contra hostem, qui spoliū jam abstulit, imbelles, armisque, quibus recuperent, destitutos excitare.

§. II.

Nihil alienæ rei, ut sit in reliquis sensibus dolor repræsentat animo, sed in simplici perceptione consistit, cujus summa molestia nos cogit inquirere, unde veniat, & quibus cedat remediis. Scrutantibus, unde veniat, palam fit, semper violentam nervi, cujus ortus in cerebro est tensionem præcedere, & nunquam dolorem nasci, quin tensionis illius injuria in communi terminetur sensorio, quod inviolabiles animi inter & corpus commercia leges comprehendit *a*). Hoc ut multa persuadent, ita maxime illud, quod suspensa ad tempus cerebri in nervos suos actione, ut in epilepticis & apoplecticis, ipsisque summe ebriis, uri, secari, & lacerari corpus sine dolore possit: cum eodem tempore nervi, quos

a) Contra naturam doloris in tensione nervii positam opponit *cl. Gorterius*, quod siccatus & callosus nervus non sentiat sub quacunque tensione, sentiat vero compressus, ubi nullum a tensione instat solutionis momentum. Ipse spirituum fluxum per fibrā nerveam impeditum arguit. Nos in illis tensionis gradibus, qui dolorem pariunt, nervos intelligere tono naturali & influo spiritu haud destitutos, palam est, at pressio talis nervi sine partium tensione non sit. *v. Comp. med. Tr. 17. §. LII. p. 52.*

quos necesse est ex alio fonte, quam obstructo illo spiritus ministrare, vitæ functiones sustentent, illam vero vim non sentiant. Nervus igitur tantum a cerebro ortus sentit, sique premitur, ligatur, destruitur, statim subjecta pars, cui ille solus prospicit, omni sensu privatur. Neque vero, quidquid horum nervorum est, tensioni semper ac dolori obnoxium reor, cum multi eorum laxè & per gyros, & extra offensam decurrant. At illi, qui per periorium dispersi nunc ab osse subjecto in morbis venereis tumente distrahuntur, nunc cochleis externa carnificis manu admotis ad os durum ut tibiæ premuntur, sine dubio acutissime sentiunt, nec minus majores nervi semiscissi, quorum paucae fibrillæ integræ tractionem antea inter plures divisam nunc solæ sustinent, Maxime in acutis morbis ad vasa fibris semper nerveis contexta respicio, quæ nunc influens boni humoris copia in plethoricis, nunc pravus humor in cacochymicis, nunc pulsus cum impetu sanguis inflammatorius in pleuriticis, distendit magno ubivis cum dolore. Quæ rodunt, ut acria, & vulnerant, ut arma, non excludo, modo non sit momentanea solutio, sed virium solventium quædam successio. Terminus enim & doloris & tensionis nervi disruptio est. Atque ex his causis natos dolores comitatur jactatio corporis in situ mutato lenimen quærens, & dum sub hoc tensio nervi remittit, aliquando inveniens. Adsunt vigilæ, quod somnus, qui cerebri quies est, irritatis perpetuo nervis turbetur. Magnos dolores etiam febris *b)*, calor, gangræna, & ipsa aliquando apoplexia *c)*, crebræ præterea in tenerioribus convulsiones sequuntur. Eo igitur minus dolorem accusare licet, quod in remoto discrimine satis lenis, nec nisi in præsentis urgentissimo periculo gravis & sævus monitor sit. Poteris tam fideli corporis custodi una ex opio offula os totum obturare, ut obmute-scat: Ita vero morbi insidiæ oppriment securos, & sub lenitatis specie occultius occidunt.

§. III.

b) De febre ex dolore v. Hippocrat. Præn. Coac. n. XXXI.

c) Eph. N. C. D. III. A. III, O. 157. p. 278.

§. III.

Dolorum remedium, cujus sensum Natura quasi erroribus nostris iratior, non ut in fame & siti inspirat, difficilioris indaginis est. Sed acuit ingenium ipse dolor, quem a tensione illa nervorum oriundum dum perspicit medicus, facile concludit, vel eos laxandos esse, vel communionem cum cerebro abolendam, vel ipsi cerebro, seu sensorio communi, stuporem inducendum. Prima medela dum laxat tensas fibras, hæc jam flexiliores sustinent vim distendentem sine solutiones periculo. Hinc vapor tepidæ aquæ laxans omnia & molliens dolentissimis locis levamen adfert. Blanda & tepida olea ore clysinata & fotu admissa, dolores nephriticos, colicos, iliacos, mirabili successu placant. Sic cataplasmata ex mollientibus farinis, ut lini cum cremore lactis, mirifice demulcent. Aliquando tamen plus latent nervi, quam ut vis illa salutaris ad eos pertingat, nempe nunc intra dentium latibula, nunc cava ossium, nunc sub scuto illo cartilagineo in paronychia. Hic igitur dicta remedia par auxilium non promittunt, neque in dolore canceri ulcerati, cujus sub tali fotu putredo & fungositas oritur. In acutis, ubi impacti humores aucto impetu vitali vasa nervosis fibris instructa distrahunt, non modo de iis opportune laxandis cogitamus, sed & materiam, quæ distendit, minuimus, motum, qui urget, reprimimus, utrumque præsidio sectæ venæ, quæ hinc omni ævo in vehementia dolorum adhibita est. Aliquando acrium stimuli compescendi sunt & variæ viæ, quæ vel leniunt acre vel educunt vel discutiunt, ingrediendæ. Tensiones a tumore, fractura, luxatione, plerumque chirurgicam manum, ut remittant, postulant.

§. IV.

Præstat hæc prima medela, quippe causis dolorum opposita; altera par meritum non habet, quæ nervum dolentem premit, secatur, urit, & communionem cum cerebro tollit. Si dolenti denti nunc acre destillatum oleum, ut caryophyllorum, instillant, quod tactu igneo nervum exurit, nunc specillo ignito ad SEVERINI præceptum eum destruunt, nunc empiricorum more, pollice

lice sub lobum auriculæ impresso, ramum septimi paris, cujus propagines per maxillam superiorem sparguntur, sensui ineptum reddunt. Erit his dolori consultum, sed caries dentis sequitur, sic etiam aliis locis perit functio partis. Sæpius ut hoc fiat, neque e re est, neque loci conditio fert, ubi ad narcotica confugimus, quibus vis sentiens ipsius cerebri hebescit. Aliqui vino vel spiritu vini ægrotum in sopores coniiciunt, alii solis papaverinis pugnant, ex quibus Asiaticum, nomine opii celebre, varia dosi opprimere sensum ad gradum usque apoplexiæ potest. Mancam sine opio medicinam SYDENHAMUS statuit *d*): prudens usus atrociam doloris lenit quidem hoc medicamine, at simul remedia ipsi morbo opponere pergit, in acutis maxime venæ sectione, purgantibus, antiphlogisticis utitur, nec unquam sine victu humido & laxante, præmissisque evacuantibus præbet remedium tam suspectæ apud multos fidei.

CAPUT IV. DE ANXIETATE.

§. I.

Dum vita ipsa in primo motuum fonte laborat, acerbissimo sensu anxietas infestat, quod intensiori & celeriori remedio opus sit. Pro gradu obstaculi, quod sanguinis in corde egressum inhibet, urget hic sensus, & ne quis sui curam negligentius habeat, efficacissimis stimulis impellit, ut supplices sæpe magis manus talis æger ad medicum tendat, quam capitis damnatus ad iudices. Spernunt multi mortem, at illam morientium luctam extimescunt *e*). Omnes fere morbi, nisi illi, qui uno momento accidunt, vel funestis soporibus opprimunt, sub illis angoribus cordis motum suffla-

d) Op. S. IV. c. 3. Ed. Leyd. p. 186.

e) Seneca simile in se expertus, *aliud, quicquid est, inquit, ægrotare est, est, hoc animam agere. Ep. ad Lucil. LI.*

sufflaminant. Hæret itaque causa in angustiis arteriæ vel aoræ vel pulmonalis, & intercepto hic viarum transitu oblectatur sanguini, quem cordis dexter vel sinister ventriculus repressis viribus in spatia sibi negata expellere nititur. Nervos cerebri propagines animalibus, cerebelli vitalibus functionibus præesse multi statuunt: hinc quoties illis magna tensio instat, dolores, his anxietates oriri. Sufficit nobis ad illud unice obstaculum attendere, quod in aorta vel pulmonali natum cordis actionem suo renixu sensim suffocat. Frequentius id contingit in arteria pulmonali. Nam sanguis per pulmonem trajectus fit inde per reliquum corpus meabilior. Certe si aliquando cordi sinistro obex nascitur, fieri secus non potest, quam ut brevi post etiam cor dextrum, pulmone non evacuato, obicem sentiat. Quid sit, quod cordis sanguinem expellentis reprimat molimen, facile in dictis vasis, quæ aditum huic sanguini præbere debebant, nunc crasso, pituitoso, inflammatorio humore obsessis, nunc spasmo correptis, nunc a causa externa, ut scirrho, compressis reperimus. Continua tunc jactitatio, loci situsque impatientia, anhelitus, debilis pulsus adsunt cum frigore extremorum, ad quæ sanguinis calor non diffunditur, hærens circa vitalia, & nec aëri inspirato sub anheloso respirationis molimine, nec cordis actioni facile cedens. Ita vel succumbit virtus cordis ad tantum renixum, vel ruptis pulmonum vasis gangræna imminet, vel si viæ aliquando aperiuntur, sanguis qui tamdiu circa cor stagnavit, concrementi polyposi aliquid inter deliquia & palpitationes cordis, vel vasa aneurysmatica & varicosa relinquit. Tot mala celeri & opportuno artis præsidio effugere dirissimus anxietatis sensus impellit.

§. II.

Sunt, qui impeditum sanguinis transitum per venam portarum ex causis similibus pro altero fonte anxietatis habent, & ut pulmonali opponant, hypochondriacam vocant. Id quidem verissimum est, sanguinis sine nova vi cordis per angustias venæ portarum pressi difficilem per hepar trajectum esse, maxime in hypochondriacis aliisque ad spasmos proclivioribus, quos sæpe subita & intolerabilis corripit anxietas. Verum nihil obstat, quominus

mius hoc vitium ad ipsum obstaculum cordi sinistro natum referam. Quoties enim venosus ille viscerum abdominalium sanguis in vasa hepatis oppleta & distenta, vel etiam constricta, se evacuare nequit, subsistit a tergo sanguis arteriosus, per cœliacas & mesentericas pulsus, adeoque sanguini per aortam in has arterias influenti major resistantia nascitur, ipsique jam cordi sinistro, se ægrius a contentis liberanti, certe in alios aortæ ramos cum majori molestia urgenti. Quæ forte ratio est, cur in hypochondriacis ob humores in emulgentia jam vasa magis pressos copia lotii post prægressam anxietatem secedat. In hac specie anxietatis pulsus & respiratio paullo liberior, sensus in hepate obtusus, at gravis in stomacho & ramorum nervi octavi decursu est, sanguis vero venosus hic in celeriores corruptionem pronus, facile hepar, tanquam molle & friabile viscus, stasi sua pessundant, & post icterum putres vomicas & olidas dysenterias relinquit. Sunt quoque, qui anxietatem a ventriculo & intestinis flatu distentis derivant, minus quidem, at metuendam tamen. Nemo non videt, etiam sub his tumoribus obstaculum motus ad loca vitalia nasci.

§. III.

Medela originem maxime anxietatis distinguit, quæ vel a spasmu vasorum est, vel sæctu humorum. Prior causa in iis, quibus mobilius nervosum genus est, tam crebro occurrit, ut partem dimidiam morborum chronicorum ad hanc classem referat TH. SYDENHAM *f*). Leves animi turbæ mirabiles sæpe spasmos producant. Quam tremiscunt teneræ puellæ ad insolitum fragorem! Ad quam spirituum ἀταξία domestica singulis locis mala surgunt, & morbos fere omnes mentiuntur, & medicum, nisi attentum facile fallunt. Hanc tamen mali radicem unum excindit medendi genus, quod solidorum fluidorumque firmiorem compa-

f) *Diff. epistol. ad G. Cole, Op. p. 387.* Pauca ait feminas excipi, nisi labore duratas; imo multos viros vitæ sedentariæ eodem morbo tentari. Varietatem multiformem vocat, sub qua nullos fere non æmulatur adfectus, quibus subijcitur.

compagem restituit. Colligimus, eo opus esse, si nimis sensibilibis est corporis ægrotantis temperies, si tenera solida, mobilia fluida, non febres sed animi motus præcedunt, inter validas & subitas humorum evacuationes, maxime copiosi & tenuissimi lotii, ex quo vel solo latentem hostem TH. SYDENHAM cognovit g). Influens in nervos intercostales, diaphragmaticos, abdominales spiritus convellit sæpe truculenter corpora tam sensibilia, maxime ubi acria peccant, tanquam crebræ spasmodorum causæ. Has in primis viis emetico vel purgante, in secundis lotio vel sudore inter varia correctionis molimina ejicimus. Subinde sedandi sunt animi fluctus; sæpe enim syncope ad adspæctum rei nauseosæ cor inter extremos angores debilitat. Quam anxii sunt, quorum in morbis animos metus & periculi repræsentatio dejicit! Præ reliquis laudamus, quæ vasa nimis contractilia laxant, & impetum liquidi nervosi anodynis & narcoticis compescunt. Hic multis potu calido, pediluviiis, spiritu salis ammoniaci, liquore cornu cervi succinato & moderatis opiatibus dextre consulimus. Periculi in omni hoc statu minus est, crescente licet ad animi usque deliquium anxietate. Nempe in hoc ipso statu deliquii, quo cerebrum nec sanguinem accipit, nec spiritus secernit, hi ad locum spasmi desinunt determinari h).

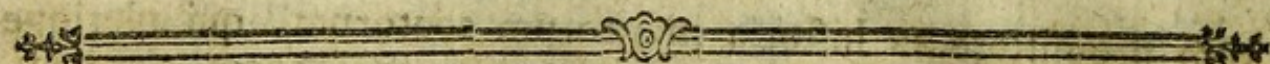
§. IV.

Altera anxietas, cujus origo est viscidum inflammatorium, ex signis inflammationum & comite febre distinguenda, contrariam medendi rationem postulat. Acerbum præsagium est, si causa in pulmone infarcto hæret, & cor in tale obstaculum agens exprimit liquida, densat reliqua & natam sibi resistantiam auget, ut in peripneumonicis. Decocta hordei cum nitro, oxymelle & similibus, sub venæ sectionis, fotuum & clysmatum auxilio, mul-
rum

g) l. c. p. 398.

h) Habent hystricæ sensum instantis suffocationis, dum muscoli gulæ spasmò contracti aerem in tubo oesophagi retinent, calore loci expansum, tumentem & vicina prementem. At sub instante deliquio explosis ructibus & soluto spasmò reviviscunt, quæ in limine mortis versari videbantur.

tum promittere ex historia morborum acutorum, qui plerique sub ultimis & funestis incrementis in veras peripneumonias transeunt, edocemur. Talia vero, quæ hic ingeruntur, cum anxiorum pulmones leni etiam copia obruantur, calide & per intervalla propinare, tenuem quoque mollientis decocti halitum cum respiratione ad pulmones admittere oportet: de quibus hic speciatim dicendum non est. Oppleto in anxietate hypochondriaca hepate, maxime usu salium aperientium & decocto radicis graminis, vel etiam sero lactis, & præ multis anima rhabarbari, quæ vera hepatis anima est, subvenimus. At hæc generatim tantum attingo, quoniam nimis longum esset ad singula horum morborum momenta medendi propriam methodum accommodare.

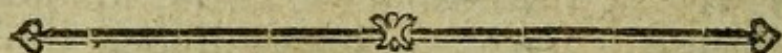
DISSERTATIO
DE
SPECIE ET PRÆSIDIIS
LONGÆVORUM,

PUBLICÆ PROPOSITA
GOTTINGÆ, A. 1752.

RESP.

FR. CHR. SEIP.

HAMELIENSI.

Non erat, cur THEOPHRASTUS moriens Naturam accusaret, quod cervis & cornicibus, quorum id nihil intererat, vitam adeo diuturnam tribuisset, hominibus brevem, hinc cœptis pro nobiliore scopo perficiendis imparem *a*). Nec enim cervæ *Dianæ*, a *Leocyde* visa, quæ a Trojanis temporibus cunabula repetiit *b*), nec cornix *Hesiodi* enneagera *c*), nec *Alexandri* elephantus, ad *Apollonii* tempora secundum PHILOSTRATUM super-

a) CIC. *Tusc. quæst.* L. III. p. m. 378.

b) PAUSAN. *Arcad.* L. VIII. *descript. Graciæ* p. m. 208. In ejus torque incisæ litteræ erant:

Hinnulus excipior solvente Agapenore Trojam.

Νεβρός ἐὼν ἐάλων ὅτ' ἐς Ἴλιον ἦν Ἀγαπὴνωρ p. 245.

c) Periit *Hesiodi* liber, qui cornici novem nostras ætates, quadruplum cervis, triplicatum corvis tribuit, fabulose, ut putat ipse PLINIUS *H. N.* L. VII. c. 48. Sic etiam MACROBIUS fabulosa vocat, quæ de corvis & cornicibus traduntur. Quod animalium, addit, nobiscognitorum hominis annos æquat? *Saturnal.* L. VII. c. 5. p. m. 594.

perstes *d*), nec ille *Seleuci* apud *AELIANUM*, qui ad *Antiochorum* imperium perduravit *e*), & alia hujus farinae exempla, plus sunt, quam lepidæ fabulæ, quarum odor obtusas, haud emunctas nares recreat *f*). Idem de iactata quarundam arborum longævitate judicium valet *g*). Sint vera, certe infra sapientum hominum vota sunt. Facit vitæ cupiditas, ut quantum ejus providentia

d) De vita *Apollonii Tyan.* L. II. c. 12. *Edit. Olear.* p. 62. Eum nomine *Ajasis Soli* dedicavit *ALEXANDER*. Indigenæ computarunt annos quinquaginta supra trecentos ab ea pugna, qua hic elephas pro *Poro* adversus *Alexandrum* stetit. Aetatem quoque ducentorum vel trecentorum annorum tribuit elephanto, sed aliena fide, *ARISTOTELES Hist. Animal.* L. VIII. c. 9. *Oper. T. II. p. m.* 388. Ex eo *PLINIUS H. N. L. VIII. c. 10.* idem refert. *AELIANUS L. IV. c. 31. de Nat. animal.* vivere eis διπλὴν ἑκατοντάδα scribit. Majorem ætatem *Onesicritus* fingit apud *STRABONEM Geogr. L. XV. Ed. Casaubon.* p. 485. Hinc in multis numis *Augustorum*, ad significandam perennitatem domus, picti sunt pro symbolo elephanti currum vehentes.

e) de *Nat. animal.* L. IX. c. 58. Nititur testimonio *Iubæ* regis, qui etiam de elephanto patris sui *Lybico* multorum seculorum scribit; alium *Ptolomæo Philadelpho* fuisse ait, qui ad multas ætates vixit.

f) Recte *ARISTOTELES* nullum animal homine vivacius censuit, de *generat. animal.* L. IV. c. 10. Elephantos excipit, quos coire vicennes, utero gestare annum & dimidium imò biennium, hæsitanter scribit. Si justa conclusio est, non senescere, quorum præpropera *Venus* & præceps fecunditas est; possis hic subdubitare, modo verum tradant *Geographus Amaseus* alique, parere post octavum mensem elephantos, & *Plinius H. N. L. VIII. c. 5.* ac *Solinus c. 25.* mares jam quinquennes coitum appetere, feminas decennes foetui opportunas esse. Sed hæc in plena luce observationum non sunt. Judicium *STRABONIS* l. c. p. 485, vitam elephanti & longævi hominis convenire, vero proximum est.

g) *Petr. Bellonius* ipse visus sibi est in *Bethlehemitico* itinere vastam vidisse terebinthi arborem, sub qua diva virgo quiescere consuevit, cum ex *Bethlehem Hierosolymam* proficisceretur. *Obs. memorabil. L. II. c. 87.* Qualis fuit ficus, sub qua lupa rumen præbuit *Romulo* & *Remo*. Hanc *Tacitus* scribit post octingentos & quadraginta annos (*Lipsius* triginta numerat) arescentem in novos foetus revixisse, in *fine annal. XIII. Edit. Gronov. p. 557.* Plura de longævis arboribus collegit in *Hist. Ludic. Balth. Bonifacius L. X. c. 4, 8, 9, 13.*

Richter's Opusc. T. II.

F.

ria indulſit, momentaneum multis videatur. Hinc cum EURIPIDE
 ἡμέραν μίαν, cum DEMOCRITO σιγμὴν χρόνου cum TORQUATO
 TAXO ῥιπήν ὀφθαλμοῦ, quæ licentia est ingeniorum, humanam
 vitam adpellant *b*). Sane ii, quibus per luxum & negligentiam
 tempus defluxit, in limine mortis vix sentiunt se vixisse, nullius
 rei gestæ, quæ memoriam conſoletur, sibi conſcii. At nunquam
 hic sapienti viro cum Natura lis erit, qui omnem concessi ævi men-
 suram iis, quibus salus sua curæ est, sufficere putabit, ut ad me-
 liorem vitam præparentur. Mireris, has querelas non impedire,
 quo minus alii longævorum exemplis spem suæ perennitatis alant.
 Ajunt transcendere seculum, imo plura, idque a totis fere populis *i*).
 Noltram hic unice attentionem excitat, quæ ratio sit, cur longæ-
 vitatis, etiam luculentis satis exemplis conspicuæ, (licet illos sua-
 vis imaginationis terminos non attingat), occultiora præsidia aliis
 quasi ultro se offerant, aliis cum studio & austeriori vitæ cultu
 ambientibus penitus negentur. Scopus hic est, præsidia & Na-
 turæ

b) Sic eam *Sophocles* umbram, *Aeschylus* umbram fumi, *Pindarus* um-
 bram somnii, *Homerus* folium deciduum, *Antiphon* carcerem diei, *Pho-*
cylides turbinem, alii sagittam prætervolantem, algam in mare marces-
 centem, bullam, spumam, favillam, adpellarunt. Videas hominem, ut
 ille censuit,

spatio brevis horæ

Infantem, puerum, juvenemque virumque senemque.

i) Collegerunt exempla longævorum multi, sed admixtis plerumque fa-
 bulis. Non respicio longam primorum hominum ætatem, quæ jam
 post tres generationes ab orbe aquis submerso parte quarta circiter de-
 crevit. Rara paulo post res fuit, centenarios videre. Gentium scripto-
 res in mirabiles narrationes proni, nihil certa fide habent, quod centum
 annos longe excedat. Huc enixus est *Marcus Valerius Corvinus*, *Pius*
Metellus, *Quintus Fabius Maximus*, *Appius Claudius* & alii. vid.
Valerii Maximi L. VIII. c. 13. de *Seneæt* memorab. Nec de *Masi-*
nissa, *Georgia Leontino*, *Xenophilo Chalcidensi* aliisque res dubia est,
 nec nostro ævo, ubi similia exempla incidunt, adeo mirabilis. Longæ-
 vorum census & fasti sub *Vespasiano* sunt intra annos centum & quin-
 quaginta septem. At si *Seras* annum ducentessimum excedere *STRABO*
 scribit, & *Aetolis* similem ætatem *Hellanicus* *Epeis* tribuit: si *Litorium*
 quendam trecentos, *Dandonem* sexcentos vixisse aiunt, alii etiam vete-
 rum scriptorum sexcentos, nongentos, vel quod *Onesicritus* de *Hyper-*
boreis dixit apud *Amasæum*, millenos annos comminiscuntur, penes ip-

turæ & Artis, hæc in potestate nostra, illa extra eam posita, discernere a se invicem, & quid divisim, quid conjunctis viribus, in solatium vitæ humanæ, quæ nemini mancipio datur, ad tempus promittant, suis momentis ponderare.

CAPUT I.

DE PRAESIDIIS LONGÆVITATIS EXTRA HUMANAM POTES- TATEM SITIS.

§. I.

Asperius paulo quorundam judicium est, multos inter perpetuos vitæ errores ad ultimæ ætatis metam pervenire, alios cauta ad superstitionem usque rerum noxiarum & salutarium observatione perdere operam, & subito interdum inter fortuitos rerum humanarum casus abripi, immo ab ipsa illa sollicitudine, quæ ad rerum usum timide & molliter ducit, enervari citius & opprimi. Absit, ut vitæ stadium, quod emetimur, nihil salebrarum attentis oculis aperire, & vagos ac instabiles vacillantium gressus occultis auxiles dirigerii, adeoque supinæ negligentiae & improbæ inglu-

fos auctores, & fortassis solos erit fides. *Xenophon* in Periplo regem insulæ *Lachmiorum* octingentis vitæ annis donavit, & ne pater ejus parum benigne acceptus videretur, ei quoque sexcentos adsignavit, quæ verba sunt *VALERII MAXIMI* l. c. p. m. 721. Confer *Plinii* H. N. L. VII. c. 48. Inter novos exemplorum collectores legat, qui velit, *Theod. Zwinger. Theatr. vit. hum. Vol. XVII. L. II. p. 2454. sequ.* *Euseb. Nierenberg. Hist. Nat. L. VIII. c. VIII. & IX. p. 136. P. Borell. Hist. med. phys. Cent. II. Obs. 39. p. 138. & Cent. III. obs. 10. p. 202. Thom. Barthol. Hist. anat. rar. Cent. V. Hist. XXVIII. p. 47. Balth. Bonif. L. XVIII. Hist. ludicr. c. VI. p. 709. C. F. Garmann Mirac. Mort. L. I. Tit. VI. §. 6. p. 214. Rosin. Lentil. Eph. N. C. Decur. III. A. V. & VI. Append. p. 123. & alia infiniti fere numeri.*

ingluviei ac luxui patrocinari putemus. Fallit iudicium, quod ad simplicem rerum eventum, non ad discordes tot intervenientium caussarum vires, quæ vix perspicacissimis oculis in suo nexu & impedimentis adparent, oscitanter respicit. Non habent pro-
fecto, cur artem suis præfidiis & cautionibus bene instructam ir-
rideant, qui ejus præceptis susque deque habitis pede inoffenso
ad tempus progrediuntur. Peculiaris aliqua, quæ iis contigit
Naturæ indulgentia, & corporis contra multas offensas durabili-
oris beneficium, vel non diu persistit in illis bonorum suorum
prodigis, vel certe ultimam, quam propitia Natura destinaverat,
vitalis cursus metam adire prohibet: cum e contrario illi, quibus
inermis corpus, & imbecillia in sui tutelam arma sunt, ad omnes
scopulos vitæ magis attenti, & parcis Naturæ muneribus fruga-
liter ac sobrie utentes, sæpius annorum numero multos præce-
dentium superent.

§. II.

Spes prima longævitatatis est a parentibus. Quemadmodum
hæreditatis jure multi ad nos morbi transeunt; ita eidem summa
debemus valetudinis nobis per Naturam concessæ præsidia. Pa-
trum nostrorum avorumque longævorum series merito spem alit,
illud quod eorum valetudinem stabilivit, in nostris quoque
primordiis radices egisse. Sine dubio autem robur illud,
quo per parentes ejusmodi potimur, fortuitum est: at non hoc
infinitis vitæ erroribus robur illud infringere, ut ad eosdem æta-
tis terminos durabile non sit *k*). Fortassis ægros debilesque non
immerito publica lex a coniugio arceret, qui sui similes relin-
quunt, cum multis malis hæreditariis conflictantes, & ad nulla pa-
triæ præstanda officia, ob perpetuas corporis imbecillitates, do-
neos. Hos certe, tanquam inutiles patriæ cives, exclusisset olim
ex

k) Illustre exemplum hæreditariæ hujus longævitatatis præbent Melchiores
Sebizii, avus, pater & filius: vid. Ioh. Iac. Baieri epist. ad Iac. Pan-
crat. Brunonem, de longævitate medicorum p. 13. Contr. Bartholdus
Behrens quinque ordine Burchardos, ex domo de Steinberg recenset, ad
venerabile senium enixos. Eph. N. C. Decur. III, A. III, O. 196.
p. 206. it. Decur. III, A. III, O. 116.

ex republica sua PLATO l), ipsi Herodico indignatus, quod artis ope vitam imbecilliolem aleret, morti similem, civibus molestam. Neque vero, ut longam alicui vitam ominemur, ad longævus tantum parentes respicimus, sed & illam horum ætatem, in qua apicem quasi florentissimæ valetudinis attigerunt. Caducæ fruges sunt tum tenellæ arboris tum senilis. Quibus sub ortu contigerunt parentes tricenarii vel quadragenarii, in vita simul exercitata, & a consuetis corruptelis immuni constituti, ii certe habent, cur de tali natalium suorum opportunitate gaudeant. Maxime parentes hic respicio, qui nullo Veneris præmaturo usu vires suas attriverunt, exemplo veterum Germanorum, ad quorum proceritatem & robora dum TACITUS m) attendit, causam agnoscit seram juvenum Venerem eoque inexhaustam pubertatem. Plus de prole sua merentur tam vegeti sanique parentes, sub raro & hinc fervidiori congressu. Quod ille Philosophus imitatus semel quotannis uxorem amplexus est, & ex hoc amplexu vegetam semper prolem sustulit. *Lycurgus* n) olim, ut Veneri stimulos adderet, levis infamiæ notam recens nuptis inprimi voluit, si commercia mutui amoris non verecundius tegerent. Censor ille mulctavit patrem, qui præsentem communi filia osculatus uxorem fuit o). Furtiva quasi Venus ut longe flagrantior, ita

l) Vocat medicinam, quæ morbos potius fovet, quam aufert, *παιδαγωγικήν των νοσούντων ιατρικήν*. *Polit.* III.

m) de moribus Germ. c. XX. §. 4. Conf. H. Conring. de habitus corporum Germanorum antiqui & novi causis. Hinc & Spartanæ mulieres, quæ ante annum vigesimum secundum vel quintum nubere non solebant, generosiorum & nobiliores foetus ediderunt, quam Romanæ, aut Athenienses aut Thebanæ, quæ ætatis anno decimo secundo vel quarto nobiles erant. Vid. Fr. Baco de Verulam. *Op. p. m.* 518.

n) Confer. Herm. Bærhavii prælect. Acad. in institut. ex Edit. Ill. Halleri T. VI. p. 267.

o) Ammian. Marcellin. L. XXVIII. c. IV. p. m. 574. Fuit Cato, qui Manlium senatu eam ob causam movit. v. Plutarch. in conjug. præcept. Op. T. II. p. 139. D. Sed addit: τὸτο μὲν ἴσως σφοδρότερον. Ita HIERO EPICHARMUM Poetam mulctavit, quod indecorum quidpiam præsentem uxore dixisset. Plutarch. in Apophth. Op. T. II. p. m. 375. C.

ita fecundior est. Communis sententia huc spectat, infantes parentum, qui clanculum & inter attentorum oculorum impedimenta gustant amoris delicias, longe vegetiores iis esse, qui languida Venere nati sunt *p*). Ipsum corpus parentum, velut non omni tempore ad hæc vel illa munia æque dispositum est, ita etiam hic probe exspectat læta momenta, in quibus viribus suis abundat. Natura primam operam conseruando corpori impendit, alteram propagando. Non nisi prius propriis necessitatibus probe perspectum sit, huic vacare impendio potest. Nunc corpus nostrum coctiones suas peragit, nunc secretiones, quæ novum functionum vigorem inspirant, nunc somno dissipatos spiritus recuperat, nec ullo magis, quam matutino tempore promere aliquid posse videtur, ex quo nullus penuriæ sensus relinquitur. Hinc matutinam Venerem, inter abundantes refectionis corporis vires, & illæsa coctionum & secretionum, quippe tunc peractarum, opera, coniugum amplexibus maxime propitiam judicamus. Neque in diebus solum, sed & variis anni temporibus latet aliquid, quod corpora nunc majori nunc minori robore instruit. Vernal tempus ut totam Naturam recreat & instaurat; ita in plerisque animalibus torpentem aliis mensibus Venerem renovat. Homini certe, cui in hoc negotio plus indulgit Natura, suadendum omnino est, ut inter laxiora usus Venerei vincula, eligat in primis tempus, in quo reiuvenescens totius Naturæ facies arridet, & quasi a communi fomite æstum inspirat *q*). Patet certe in examine sanorum, ple-

rosque

p) *Fr. Baco de Verulamio* tamen, ut merito amorem conjugalem meretricio anteponit, ita ei alacritas illa in generatione liberos corpore robustos & agiles producere videtur, non longævus, propter acrimoniam & incensionem, ut vocat, spirituum. *Hist. vit. & mort. Op. Edit. Hafn. p. 518.*

q) De verno tempore animantibus, herbis, ipsisque Diis genitali **COLLUMELLA** *L. X. de cultu hortorum*, sic pulchre disserit.

v. 196. Ingenera, nunc sunt genitalia tempora mundi:

Nunc amor ad coitus properat, nunc spiritus orbis

Bacchatur Veneri stimulisque cupidinis actus

Ipse suas adamat partes & foetibus implet.

— — — — — — — — — —

rosque illorum vere conceptos, & tribus ante æquinoctium verum mensibus natos esse. Non inficiamur, hoc perpetuæ veritatis non esse, nec si dictorum aliquid desit, statim robur aliis præfidiis nixum labefactari; nec tamen dubium est, si junctim plura momenta vitalis virtutis in uno homine concurrunt, illum, si reliqua vitæ commoda, quæ suæ potestatis sunt, sapienter dirigit, nec fortuiti casus interpellant, spem suam longe justius enutrire. Id inde sequitur, cum in parentum prudentia & moderatione magnum momentum vegetioris sobolis positum sit, ut probe expendant, quid hic sui officii fuerit. Certe SOCRATES haud temere eos increpuit, horum, quæ in prolis suæ salutem conferre possint, immemores, qui plus curent egregios pullos educere, quam sanos liberos gignere.

§. III.

Hoc loco referimus, quæ gestationis & partus intervallo contingunt. Gravidis vegeti corporis & tranquillæ animi, ac moderato exercitio utentibus vitales magis fœtus promittimus, caducos autem, sub molli & inerti vita matrum, quales sæpe in aularum splendore prodeunt. Non nimios motus suademus corporis, ad abortus periculum crescentes, circa ultimos in primis menses, ubi cautionis plus requiritur. At nunquam plenus otii & quietis usus indulgendus est *r*). EX MARONIS consilio equas agitare debent, qui

& v. 209. Hinc maria, hinc montes, hinc totus denique mundus
Ver agit: Hinc hominum, pecudum, volucrumque cupido
Atque amor ignescit menti, sævitque medullis,
Dum satiata Venus fœcundos compleat artus,
Et generet varias soboles, semperque frequentet
Prole nova mundum, vacuæ ne torpeat avo.

Similia carmen veteris Poetæ habet, quod P. Pythoeus ad Iust. Lipsium misit in hujus *Elect. L. I. c. 5.*

Ver novum, ver jam canorum, ver natus orbis est.
Vere concordant amores, vere nubunt alites — —
(Amor) occultis gubernat procreatrix viribus
Perque cœlum, perque terras, perque Pontum subditum
Pervium sui tenorem seminali tramite
Imbuit, jussitque mundum nosse nascendi vias.

r) Georg. L. III.

qui fortes desiderant pullos equinos. Idem faciunt, qui canes pugnaces & ad cursum vegetiores desiderant, ut gravidarum matrum exerceant corpora. Plenum & elaboratum alimentum sic fœtibus cujuscunque generis præbetur: quos alia animalia multo plures gestare possunt, mulier raro, nec nisi cum noxa aliqua fœtuum, dimidio jam commeatu vel arctiori fruendum, quod etiam spem longioris vitæ jam in utero rescindit s). Præterea necesse est ad robur vitalis fœtus, ut integris novem mensibus matris utero gestetur. Imo erit eo robustior, quo diutius illa alimonia robustæ & sanæ feminae fruitur, & tunc externæ mutationis injurias eo vegetius sustinebit.

§. IV.

Fas est, illa commoda, quæ ex dictis resultant, certis signis, attentioni nostræ obuiis, discernere magis & sub examen revocare. Habent ejusmodi homines, quibus Natura per parentes tam singulari munere prospexit, lentum & æquabile molis ac virium incrementum, ad annum vigesimum quintum ætatis vel aliquando ultra. Longævos censemus, in quibus nulla sunt celeris incrementi vestigia t), licet de his sub exiguo temporis intervallo notatis multi intempestive adplaudunt. Quid enim aliud sub præcipiti corporum incremento restat, quam ut eo citius in occasum vergant, flosculi instar, mane orti, vesperi occidui. Tres sunt ætatum termini, uno crescimus, altero stamus, tertio decrescimus. Respondent sibi mutuo hi termini, ut, si primus magnum ambitum habeat, similis fere sit, nisi fortuna ingruant, secundi & tertii mensura. Constans observatio etiam in aliis animalibus docuit, quæ lente crescunt, durabiliora esse. Pone, crescere alium per annos viginti quinque, alium per annos quindecim. In illo omnia lenta erunt, in hoc præmatura omnia. Ille ex infirmioribus annis inter raras mutationis notas emerget, hic cito & inter ineptas amicorum gratulationes robur ætatis attinget. At si vene-

s) Conf. Fr. Bacon. de Verulamio Hist. vit. & mort. in Op. p. 504.

t) Ita FR. BACO DE VERULAMIO sensim grandescere pro signo longæ vitæ habet; si ad staturam magnam, pro magno, si ad minorem, pro signo tamen. Hist. vit. & mort. in Oper. p. 504. Id p. 519.

venerit illi ad idem robur, hic erit in limine senii. Illi naturale erit, stare & persistere tot annis, quot crevit, in robore suo, & simili deinde lentoris gradu decrescere: quo ipso ad annos septuaginta quinque accedit. Hic sub eodem calculo jam tricenarius decrescere incipit vel diminui. Sunt certi ab ortu ad occasum gradus. Qui uno anno tantum progreditur, quantum alter binis, duplo citius senescit *u*).

§. V.

Sed propius signum, sub quo longævus cognoscimus, totius corporis habitus offert *x*). Latus thorax nobilissimarum functionum liberius exercitium, cordisque & pulmonum vitale robur promittit. Cranium capax, a parte potissimum occipitis animalium functionum vegetiorem usum spondet. E contrario abdomen, in quo sanguinis unda, extra virtutem cordis posita, facilius subsistit, compressum vires naturalium functionum sustentat felicius, & descensu diaphragmatis, oppositisque musculorum abdominalium nixibus, latebras illas hærentis sanguinis fortiori motu repurgat, & corruptelas ex stasi metuendas præcaver. Hinc ipsam cutem externam duriusculam & internis motus causis resistentem, ut magnum momentum confidero, quod attritum humorum juvat, vim circulationis & secretionum fulcit, & tonum solidorum, intra quæ dilatata stagnantium humorum coluvies est, tuetur & conservat. Refero huc artus torosos hirsutosque quippe luculentos indices, musculorum hujus loci vi & actione omnem in externis fæctum & moram sanguinis inhiberi, venosum fortius ad cor repelli, arteriosum in vacuatas venas admitti, & hac lege vigorem justî circuitus sustentari. Illud est, cur

u) Non est plane de nihilo, inter patriarchas fuisse nullum *Methusalah* (adde *Iaredum*) longævior, at & nullum lentius eam ætatem attigisse, qua parens fieri posset. Neque vero dubitem, illo ævo, quo nihil vetabat, primo Naturæ sensui & ad id operis stimulo obsequi, sub initiis pubertatis conjugia inita esse, eaque ob primæva adhuc robor, constanter lege foecunda.

x) v. H. *Bærhav. Instit. §. 884. 5.*

Richter's Opusc. T. II,

cur viris nativum robur longiorem vitam, quam feminis promittat, modo intemperantia illi sexui frequentior impertitis a Natura privilegiis haud iterum exueret y). Sane candidas illas genas, grato rubore suffusas, male interdum interpretamur, tanquam florentissimæ sanitatis internuntios, cum huic colori, ex relaxatis adeoque debilioribus vasis pendenti, nimis fidendum non sit, & FR. BACO DE VERUEAMIO 2) recte, damnato nimio in juventute rubore, pallorem a longævis requirat. Rubentia vasa crescente impetu vitali facile rupta effundunt vitalem laticem simulque vitam, si id in teneris cerebri vel nobiliorum viscerum vasis contingit. Melius se res habet, si tonus externarum partium impetum illum coercet, & suo se elatere contra injurias dilatantis violentioris causæ defendit. Tales homines pilosi plerumque & setosi sunt, certe par præsidium non promittunt molles, rari & in laxis corporibus tenues pili a). Idem BACO etiam præmaturam canitiem, modo sine calvitie sit, pro signo longævitatis habet b). De eo autem, parvum an procerum corpus longævius sit? non multum laboramus, cum in justo solidorum vinculo & fluidorum crasi, sive intra magnos sive parvos corporis limites subsistat, verum & durable robur constituendum sit. Hoc autem in corpore imprimis musculofo & nervoso est, gracili magis quam adiposo c). Jam HIPPOCRATES d) docuit, crassos admodum secundum Naturam citius mori, quam graciles: sine dubio quod adeps vasis incumbens meatum sanguinis difficiliorem reddat, laxet etiam partes & tono suo destituat, sub violentiori autem motu copiam illam secreti olei latici humorum iterum affundat

y) v. Kornmanni mirac. vii. p. 234.

2) Hist. vit. & mort. in Oper. p. 513.

a) GEORGIUS SEGERUS senem vegetum centum & quindecim annorum nominat, vix quidem binis ulnis brabantice cum sesqui quadrante majorem, at barbæ tam prolixæ, ut quinque quadrantes talis ulnæ longitudine æquaret. Eph. N. C. Decur. I. A. III. obs. 163. p. 295.

b) Hist. vit. & mort. in Oper. p. 518.

c) ib. p. 519.

d) Aphor. 44. Sect. II.

fundat, immeabilem fere & pessimæ corruptioni obnoxiam, internique æstus incendia augmentem. At in gracili corpore major vasorum renixus reprimit stagnantem colluviem, corporisque functiones & agilitatem magis conservat.

§. VI.

Sed nulla re manifestius præsidia illa durabilioris corporis ipsis sensibus nostris se ingerunt, quam functionum facili, prompta & constanti exercitio. Maxime attendimus ad vitales functiones, pulsum & respirationem. Pulsus lentus, plenus, æquabilis, fortis, constans, neque ab hac norma inter majores corporis vel animi motus magnopere deflectens, eximium docet & perenne corporis robur. Videas vicissim, quibus ex levi causâ pulsus mutatur, a morborum mortisque periculo non longe abesse. Sane, si dicto pulsui respiratio respondet plena, facilis, æquabilis, & tam lenta, ut vix in vigilante & quiescente sentiat, quemadmodum inde pulmonem meabilem & pro transitu cedentia vasa, & bonos fluxilesque per eum humores cognoscimus: ita dubium non est, quin ab his, quæ in præsidium corporis a corde & pulmone fiunt, totius corporis vitalitas, tanquam a primo fonte, pendeat. Scite in barbaris regionibus, dum servi emuntur, ut sciant emtores in antecessum, quid sibi promittere laborum ab iis queant, pulsus & respirationes intra datum tempus sollicite notant, deinde cursus magni conficiendi legem imponunt, unde si nulla remanent vel exigua mutati pulsus aut respirationis vestigia, solidissimum de viribus & durabilitate corporis judicium perunt, nec metuunt sumtus. Quandoquidem vero vegetissimi corporis ratio id postulat inprimis, ut cito exeant de corpore, quæ nihil ad ejus salutem conferunt, ideo alvi, renum & cutis officia in excernendis superfluis vel noxiis merito attendimus. Alvum tardam & siccam non ideo laudamus, quod excernendorum molem minuat, quam quod coctionis majorem vim prodat. Nam ex iisdem ingestis quo plus chyli conficitur, eo minus colligitur fecum, magno intensioris coctionis indicio, quæ diminuta parum

transmittit chyli, plus igitur indigesti per alvum eliminat e). Nec minus vigoris indicium est urina parca & cocta, & sudor rarus. Nam in robustis corporibus ingesta sic attenuantur, ut potius perspirent, in debilioribus minus subacta crassiori, adeoque sensibili, forma elabuntur. Si vigori excretionum accedit voracitas cum facili coctione, quam nec calor, nec tumor, nec somnolentia sequuntur, etiam inde colligimus, inter æqualia impendia & dispendia corporis nullos ex ingruente penuria morbos metuendos esse. Et cum maxime amissas vires illa restituant, quæ somni tempore & placidiori ejus motu præparantur, dubium non est, de iis optime nos ominari posse, quorum somnus & profundus & reficiens est, a quo alacres & ad consuetas operas hilares, ac magno novarum virium adparatu consurgunt. Sub quo si sine sensu lassitudinis gravissimis etiam laboribus diu sustinendis sufficiunt, quis non clare intelligit, iis, quæ in functionum exercitio impendere debent, abundare corpus? Nec vero tolerantiam solum laborum, sed & caloris, frigoris, imo crapulæ aliorumque in vita incommodorum attendimus. Sane qui ab his omnibus parum vel nihil afficitur, non temere post Deum viribus sui corporis confidit. Ipsi fuerunt medici, & inter hos Celsus, qui ideo voluerunt nullis legibus sanum adstringi, sed corpus ad omnes mutationes adsuefieri. Inter hæc motum animi moderatum requirimus, ut omen longævitatæ majoris fidei sit. Aiunt, stupere plerumque ingenio longævos f). At quamvis non negemus, magnam nervorum & cerebri mobilitatem, quæ subtilioribus cogitationibus inservit, haud convenire robori parium, quod pro longævis requirimus; opus tamen non est, ut in hanc spem hebetudini cuidam & tarditati, sive ingenii, sive affectuum, patrocinemur. Moderata durant, & vires intellectus, quæ

e) Hinc si bini sunt, quorum alter sub eadem cibi potusque mensura bis de die vel sæpius, alter vix semel per biduum egerit alvum, hunc quidem fortiolem judicamus, cujus viscera plus chyli & sanguinis ad reparandas corporis vires intra datum tempus ex definita ingestorum copia generant.

f) *Fr. Baco de Verulamio* in hospitali Bethleem ad suburbia Londini, pro custodiendis & alendis phreniticis instituto, testatur crebro inveniri mente captos admodum longævos, v. *Hist. vit. & mort. in Op. p. 515.*

quæ non acutius penetrant, penetrabunt tamen simili successu constantius g). Totus ille ambitus virium animæ in commercio cum vigente corpore consideratus, laudem in constantia, non celeritate functionum, reperit. Videas homines lento gradu incedentes plus viæ uno die emetiri, quam qui agiliores longe sub celerrimo cursu exhausti perpetua quiete & virium refectioe egent. Per errorem videntur nobis in apice sanitatis constituti, quorum summa mobilitas est. Nam vivida illa agitatio & acrimonia mentis atterit cito corpus, quod ut duret, blandis lentisque motibus, quorum tranquilla anima comes est, eget.

§. VII.

Si indolem humorum in iisdem scrutamur, quibus in omni actione constans vigor est, & iusta spes longævitatatis; sanguis occurrit floridus, blandus, tenax, talis nempe qui inter munera vitæ & labores non cito nimis ob tenacitatem dispergitur, nec ulla acrimonia scatet, quæ lædere in motu per tenera vasa possit. Sunt, qui sanguinem tenuem & floridum laudant, a quo cito nimis discusso constantiam sanitatis & virium nemo expectat. Potius lentorem aliquem causæ dissipanti reluctantem postulabit, nec tamen tantum, qui vasa, quæ transire debet, commodè permeare impediat. Ex his liquet, cur robusti inter vehementissimas operas & corporis exercitationes nullis sudoribus diffluant, diffluant verò sub minimo motuum gradu tenera & debilia corpora, quibus vis deest compingendi humores, & phthisicorum exemplo, sub ipsa quiete nocturna sudor erumpit. Hoc charactere, quo sanguis, ceteri humores gaudere debent, tenaces simili lege, intra sua tamen vasa meabiles; præterea blandi, quod hic facilior sit lædendi ratio, porro copiosi, qui omnibus vitæ muniis & necessitatibus inexhausto rivo prospiciant; simul autem modice alentes, quod omnis tutior alimonia sit, quæ corpus non obruit; parum denique oleosi, cum olea sub attritu calentis corporis nimis in corruptiones obstructionsque vergant.

§. VIII.

g) Huc pertinent, quæ idem *Baco* dicit de sensibus externis, quos in longævus non acutos nimis esse debere censet, *l. c. p. 519.*

§. VIII.

Quæ si fuerit humorum vasorumque conditio, functionum facile suave & celeris lassitudinis expers exercitium sine dubio prosperrimum declarabit valentissimi corporis statum. Tale corpus nihil in toto ambitu suo injuriarum sentit, ingesto etiam ultra satietatem cibo non gravatur, sub ingressu chyli in sanguinem nullas sentit molestias, nullam somnolentiam, & omnia sua ministeria læte peragit. Possis tales, ut vulgo solent, omnium horarum homines adpellare, qui certe in functionibus suis nullo temporis delectu egent, semper suppetias virium ad nutum suum paratas esse, imo jucundo stimulo ad munera sua invitare, sentiunt. Dubium non est, quin humoribus & vasis dicta lege dispositis iusta fiat omnium liquidorum distributio, secretio, excretio, nutritio, quibus sua lege integris omnis sanitas cum quadam constantia nititur. Hi inter validos etiam motus non dolent, rubent, tument, calent: qualia signa si adsint, morbi insidias imminere, jam HIPPOCRATES docuit. Hoc corpus velut commodum animæ hospitium est, ita hospes anima tranquillioribus motibus adsuescit, non ad iram, non lætitiā, non tristitiā effusior, quippe quibus affectibus corpus, ut a tineā vestis, consumitur. Beati sunt, quibus moderatior illa & corporis & animi in motibus suis congruentia contingit. Color externus lætus, viuidus, calor moderatus, perpetua ad sensum levitas comitantur indivulso satellitio ejusmodi homines. Viget fames, coctiones brevi absolvuntur, nihil excernendorum subsistit, somnus, quidquid vigiliis exhaustum est tempestive reparat. Inter quæ commodorum momenta illud nobis præcipuum videtur, quod armat corpus contra morborum causas, illorum semina cito exstinguit, adultiora etiam mature compescit. Notum est, debilia corpora statim laborare, si quid novi accidit, ad umbram quasi injuriæ. Laudata vero corpora admissas etiam graviores morborum causas, ope tot viscerum in mutuas vindicias tendentium, noxia inhibent cito sua virtute, & suis quasi armis exuunt. Non loquor de illa corporum resistentia contra certos morbos, quæ omnibus contigit: qua ratione debiles & hydropici ad pestem & morbos acutos, quibus

quibus flos juventutis opprimitur, minus proni sunt, ficciores facilius virus venereum tolerant, quam obesi, & omne corpus in certos morbos proclive, ab aliis alienum observatur. Verum hoc loco intelligo illam corporis indolem, quæ inter tot præsidia sanitatis, si non omnibus, maxime si epidemicos spectes, pluribus tamen morborum causis quotidie obviis efficacissime resistit. Quotidie exempla occurrunt multorum sub iisdem erroribus vitæ degentium, quorum alii id plane impune ferunt, alii leviores offensas sentiunt, alii in ipso vitæ discrimine versantur. Quis non iis, qui primo loco sunt, læta ominatur?

§. IX.

Ex dictis patet, maxima longævitatis præsidia in illis corporum beneficiis latere, quæ ab ortu accepimus. Mirantur multi, etiam inter medicos, qui ignorare tutelam corporis sui & tela adversus morbos non debebant, haud paucos brevioris vitæ reperiri, idque sæpius in artis opprobrium vertunt: quod tamen ex iis, quæ enarravimus, mirum videri nequit. Sunt multi iudice I. I. BAIERO *b*), qui ab incunabulis debiles & valetudinarii, ideo, ut corpori consulant, medicinæ studium amplectuntur, cujus ope multas quidem vitæ salebras fugere discunt, sed nunquam nativa illa robor, quæ Natura negavit, recuperant. Id nunquam solers vitæ regimen efficere potest, ut ultra periodum illam, qua vitalis roboris & temperamenti ratio pertingit, protrahat vitam: satis habebit meriti, si præcipites ruinas in ipso hoc tramite avertit. In errore versatur CLAUDIUS DEODATUS, qui solis remediis diæteticis vim tribuit, vitam uniuscujusvis diu & salubriter sine discrimine protrahendi. A qua etiam spe longe magis medicamentorum jactata vis abest. Illustre CORNARI exemplum, qui solis diætæ legibus infirmissimum corpus ad summam senectutem deduxit, non tam id probat, corpori ejus novercam Naturam male consuluisse, quam offendicula sanitatis, sub primam ætatem nata, prudenter per vitæ sobrietatem: & alias vigilis sollicitisque hominis cautiones, sublata sensim esse. Habemus tamen, cur in præceptis, quæ longa seculorum observatio stabili-

b) In epist. de longævitae medicorum, p. 6.

stabilivit, egregiam vim constituamus vindicandæ a perpetuis infidiis vitæ & ad longiores terminos, quam quos nati inter summa longævitatis præsidia, at sui negligentes, sperare possunt, prorogandæ. De qua re nunc dicturi sumus seorsim.

CAPUT II.

DE PRAESIDIIS LONGÆVITATIS IN POTESTATE HUMANA POSITIS.

§. I.

Nemo facile est, qui vitæ amorem non sentit, qui non ejus, quamdiu licet, continuandæ stimulum imis præcordiis comprehendit, & causas morborum ac mortis, etiam inter ingentes vitæ ærumnas, haud amoliri nititur. Juvenilis ætas sui vigoris gratique cum rebus externis commercii memor ad ultimos vitæ humanæ terminos votis suis eluctatur, nec quam triste sit malorum contubernium, quod senes comitari solet, satis secum, inter illas præsentis vitæ illecebras, perpendit. In eo consentiunt omnes prudentiores, quidquid offendiculi est humanæ valetudini metuendum, cognosci solerter & studiose arceri debere. Etiam qui medicas scientias non tractant, ad nocentia tamen & juvantia, ipso vitæ usu discenda, non segniter auscultant. **TIBERIUS** i) stupidos esse credidit, qui post triginta annos medico consultore egerent, hoc est, qui tot annis, quid corporis sui valetudini congrueret, quid adversaretur, non attendissent. Verum non est illa cognitio tam facilis, ut obtineri aliud quasi agendo possit. Sunt multa hujus rei momenta, quæ attenti etiam medici oculos fugiunt,

i) *Rexit Tiberius valetudinem a trigesimo anno suo arbitrato sine adjumento consiliisque medicorum, quæ verba sunt Suetonii cap. LXVIII. 8. Tacitus ait Annal. VI. 46. elusisse medicorum artes, & eos, qui post trigessimum annum, ad internoscenda corpori suo utilia vel noxia alienis consiliis indigerent. Plutarchus de sexagenariis dixisse scribit, simulque improbat. Op. Vol. II. p. 794. B. id. p. 136. D.*

unt, nedum illius, qui cautæ experientiæ conditiones & fallacis interpretationis errores nescit. Sunt, qui usum voluptatum, si conciliare cum præceptis medicis nequeunt, hæc potius insectari, tanquam ambigua nimis & futiliter morosa, quam ab illarum scopulis retrahere pedem assolent. Non quod adeo levis res iis videatur, inoffensa valitudine frui, sed quod inter errores etiam suos, quorum noxas non protinus sentiunt, salvos se fore & immunes sperent.

§. II.

Qui minus negligenter negotium illud tractant, & vera valetudinis suæ adminicula, ad longævitatē ducentia scrutantur attentius, in definiendo vitæ regimine, aëris, quem hauriunt, toti corpori circumfusi, salubritatem primo loco expendunt. Non est, cur dubitent, aërem saluberrimum esse, qui gravis, serenus, ficcus, temperate calidus, crassioribus halitibus defæcatus, magnæ & subitæ mutationis expertus, a purioribus locis spirat, & leni vento, ne situm ex quiete contrahat, agitur *k*). Sed hæc talia sunt vitæ commoda, quorum delectus in potestate nostra non omni ex parte positus videtur. Subsistere cogimur, quo nos viæ providentiæ ducunt, non loca semper eligere sub salubriori cœlo licet. Igitur eo aëre, sub quo fortunarum sedes surrexit, quamvis non omnium saluberrimo sic utendum est, ut quidquid eidem noxii adhæret, a contactu nostro provide removeamus, & quidquid commodi habet, convertere in præsidium valetudinis nostræ discamus. VARRO classem Romanam Corcyræ pene totam morbosam sapienti consilio servavit, aquilone novis fenestris admissa, & iis obstructis, quæ austro patebant *). Si stagnorum paludumque halitu inficitur aër, stolidum esset, iis præcise locis ædiculam &

k) Quo nomine *Brasiliam* laudant, & valetudinarios ex aliis regionibus huc adlatos cito sanitatem recuperare scribunt. Ita sibi multi Paradisum concipiunt, & hodie etiam itinerum scriptores enarrant, *Mesopotamiæ* & *Babyloniæ* incolas longioris vitæ esse.

*) De his & similibus v. C. B. Behrens *sel. diætic. S. I. c. 3. p. 121*

& focum instruere. Non est locorum, quæ inhabitantur, una facies, quin fugere decliviora, opaciora, sordidiora, & eligere, quæ aeris & solis accessum minus impediunt, providis liceat. Quid opus est, illorum viciniam petere, qui immundis artibus utuntur, coria præparant, sebum coquunt, cannabin in aqua macerant, carbones fossiles aut glebas bituminosas tractant? Si non omnes effugere licet aeris ambientis injurias, licebit sæpius emendare. Sic squallido & nebuloso cælo domi latere, & struem lignorum in camino accendere solemus, ut aer alio aditu exituque interclusus supra ignem intrando exeundoque depuretur. Sunt quædam vitæ necessitates, quæ imbris & grandini, & cujuscunque generis inquinamenti, nos statis temporibus communi lege exponere videntur. Sed cautus & suæ valetudinis studiosus nulli inhiat lucro, sub illis majoris damni conditionibus, & interpositam sapienter moram, velut a morbo, sic morbi causis excusari novit. Concedam, aliquando omni prudentia prævalere necessitatem, & quæ urgent, nihil induciarum permittere; at & hic, qui se artis præsidiiis præmunivit, cogniti periculi minas experitur clementius, quam alii suæ salutis ignari. Ille vero, quoties licet, apriciora loca, in quibus etiam ægros citius convalescunt, velut e contrario in clausis sani corripuntur, studiose sectatur, sub Sole nempe leni, tepido, in porrecta planitie. Hinc enim colles aprici veteribus arridebant, Soli orienti obversi, in quo per hyemen, maxime senes apricabantur *l*). Qualis regionum apricitas *Hyperboreis* contigit, quos nescire ægritudines, nec nisi ex saturitate vitæ mori tradunt *m*). Prudentiæ est, ædes Soli aeri-que patentiores eligere, vallesque & latebras, in quibus inquinatus aer minus renovatur, nec solari virtute refovetur, fugere *n*). Cete-

l) Qualem aërem imprimis matutinum *Fr. Baco de Verulamio* commendat *l. c. p. 517.*

m) In *Solini polyhist. c. 16.* qui ex *Plinio* & *Mela* desumfit. Et *Plinius* quidem regionem apricam vocat felici temperie, omni adflatu noxio carentem *H. N. L. IV. c. 12. conf. Salmas. in Plin. exercit. p. 145. sq.* Modo ex veteri adagio non idem sit in montibus *hyperboreis*, quam extra mundum, vel in sola mentis imaginatione.

n) Privatio etiam luminis directi pejor est privatione perflantis aëris, quia lumen emendat vitium aëris ex quiete, ventus non emendat vitium ex

Ceterum aer patrius, ut ad ejus defensionem redeam, ipso consuetudinis beneficio, aliis plerumque præferendus est, quod lateat in illo vis & familiaritas quædam, quæ calorem insitum cognatiori virtute recreat, nocentia fortius abigit, coctiones constantius fulcit o). Novi cœli legibus adsuescere difficile est, & vitæ cursum in plerisque præcipitat, maxime iis, qui sub vitæ occasu sedibus suis emigrant. Ipsæ plantæ adultæ raro in novo solo convalescunt. Sane in aere, quo nec per momentum carere licet, cum cibis sæpe per dies liceat, promptissima est salutis & morborum ratio, nec impune negligitur. Dubium vero non est, illum aerem, qui valetudinem nostram tueretur, & tuitus est diu, etiam spem longævitatatis sustentare. Neque vero omnibus corporibus idem aer æqualiter prodest. Ille, in quo maxime longævi reperiri solent, subfrigidus, montanus, ruralis esse creditur. Ut de primo dicam, certum puto corruptionum causas in sinu calidioris aeris facile germinantes, a justo frigoris gradu coerceri, & nativum corporis robur contra propagandæ labis periculum vindicari. Huc pertinet aer insulanus, ut temperatus & æquabilis, & perpetuo aquæ motu refrigerans, unde Angliæ & Hybernæ insulas, ut & Canarienses longævorum plenas esse discimus p). Aeri montano ab inquinamenti puriori longævitatē *Aethiopum, Arcadum, Indorum*, HERODOTUS, STRABO aliique tribuunt q). Quod & iudicium PLATONIS erat, in altissimis regionibus maxime senes & longævos reperiri, cum nuspiam minor sit,

perpetua umbra. Nec tamen privatio luminis reflexi par est privationi aëris perflantis. Conf. *Paul. Zacchiæ quæst. med. leg. L. V. Tit. IV. Qu. 6. N. 13. sq.* Huc spectat problema illud *Aristotelis*, cur locis perflabilibus homines tarde senescant? *Probl. 7. Sect. XIV. Op. Vol. IV. p. 137. B.*

o) In quo fortassis etiam ratio comprehenditur, cur civibus suadendum non sit, patriam deserere. *Fr. Baco de Verulamio l. c. p. 517. & 538. pauperes, inquit, qui in tuguriis suis, intra proprios lares perpetuo vivunt, nec sedes mutant, sunt plerumque longæviores.*

p) *Fr. Baco de Verulamio l. c. p. m. 516.*

q) Adde hic *Plinium in Hist. Nat. L. VII. c. 48.* ubi montem *Athon* qui *Macedoniam* & *Thraciam* distinguit, incolis gaudere scribit, ceteris mortalibus extento vitæ spatio ac valetudinis prosperitate longe superiores.

fit, quam apud montanos cohibiti aëris & interclusi injuria, & e contrario aer humidus & paludosus, locis declivioribus interceptus, ingentem toties per morbos endemios & epidemicos stragem edat *r*). Ruralem aerem, quem petere per intervalla etiam urbium incolæ solent, ob viarum amplitudinem, & aeris perpetuo renovati, & fragranti vicinorum camporum odore perfusi, vitaliorem virtutem, suo pretio aestimamus, si ubiuis mundities vitæ accedit.

§. III.

Cibum & potum in delectu suo & justa mensura, si considero, dubium non est simplicioris cibi luculentiorum utilitatem esse. Tot diversarum virium miscela sæpe ventriculum fatigat, ut sub onere coctionis, vix omnibus par fatiscat. Habet hæc varietas illud illecebrarum, ut ultra satietatem assumpta onerent; cui si condimentorum accedit stimulus, nescit frena sibi iniicere, qui tot gulæ blandimentis, tot coquorum vesanis artibus allicitur. Certe simplicitati victus maximam sanæ & longæ vitæ partem agricolæ debent. An vegetabilis victus potioris momenti sit, sub quo *Brachmanes* & *Aegyptios* consenuisse legimus, non nimis disputo. Prohibita primi ævi creophagia facile ostendit, carnes animalium in saginam corporis nostri primo Naturæ ordine destinatas non fuisse: inprimis cum manifestum sit, corpus nostrum, quod suo pte genio in putredinem tendit, ab illa alimonia, quæ in eandem vergit, non tuto nimis sustentari. Ob congeneris quidem Naturæ dores alit potentius, sed & humorum copia gravat, unde præceps in corruptionem transitus est, non æque a vegetabili victu metuendus. Ex qua ratione in legem fere abiit iis, qui acutius ægrotant, omnem ex hoc regno victum negare, quod conditio ejusmodi corporis sub ipso febrili impetu pronius in suum ex oriente putredine exitium ruit. Neque his consiliis medicorum ipsius

r) Vereor autem, ut apud nos montium aer similem laudem mereatur, quippe quorum cacumina nebulæ & vapores densati alluunt. Pluit ibi ningitque, dum super æquabiles campos constantior cœli serenitas est. Hinc montanorum suppellex crebro situ obducitur, & aquæ concava ibidem loca occupantes corrumpuntur. Ne de iis dicam noxis, quas infesti sæpe minerarum halitus effundunt. *F. Baco de Verulamio l. c. p. 517.*

sius ægri talem cibum fastidientis sensus repugnat. De cetero nolim victum, quemcunque adpetunt sani & sobrii, morosius limitare, probe gnarus, insitam corpori facultatem esse, in id, ex quo constat, tam varia ingesta salubriter mutandi: immo consuetudinem insalubris etiam cibi noxas tollere s). Omnes gentes habent suas delicias & impune ferunt, Angli carnes, Galli fructus arborum, Itali olera. Nihil facile horum sub frugali usu nocet, modo simul HIPPOCRATIS t) illud animo teneant: vesci citra saturitatem & laborem non fugere. Alterum perdita restituit, alterum cruda coquit, & facculenta expellit. Quod fieri, certius signum non est, quam si a novo cibo corpus eadem quam ante agilitate suis negotiis vacat. Hic incidere quæstio potest, quid sit, cur longævi plerumque in durioris & coctû difficilioris cibi adpetitum & usum ferantur? Videas illos sæpe legumina, lardum, pernas avide adpetere & mascule coquere, molliusculos autem cibos fugere. Unde festinantius aliqui concludunt, cunctis longæ vitæ cupidis similes cibos præbendos esse. Sane iis, qui nativum corporis robur habent, non potest congruentior cibus esse, quam qui constantiam aliquam virium promittit. Hinc naturali instinctu adpetunt, quæ vi coctionis subacta stabile nutrimentum gignunt u). Vefanus autem esset, qui simili coctionum præsidio destitutus imitari illos in animum induceret. Non omnes una lege valent: pro ætate temperie & laboribus sæpe mutare receptam legem cogimur. Primæ ætati mollior & coctû facillimus cibus convenit in ista coquentium virium imbecillitate. Firmiori ætati duriusculum cibum non negamus, qui certe exercitatum vitam inter tot sua dispendia maxime tuetur. Senes, qui sentiunt, ab illo vigore suo, qui ingesta mutat, se magis recedere, subtrahunt aliquid pro gradu

s) Qui primum *Indias* petiere, non tulerunt incolarum cibos, nec illi nostros, ut ipsa frumenta. Perit hinc etiam olim magna pars exercitus *Alexandri* in *India*. E contrario adfuetis nec toxica nocuerunt, ut olim *Mithridati*.

t) *Epidem. VI. Sect. IV.*

u) Athletis olim, ut viribus prospicerent, caseus in cibum cessit, & *Carolus Sponius* in *aph. nov. Sect. IV. §. 44.* rusticos & montanos vocat vivaces & longævus, quia caseo fere & lacte unice vescuntur. At nequam est in debiliioribus caseus iudice *Lotichio*.

du decreſcentium virium conſuetæ ciborum menſuræ, crebris tamen interuallis, pauxillum, quod vires inſtaurat, offerri ſibi CORNARI exemplo patiuntur. Aridum eorum corpus aſſidue humectent fatus, clyſmata, unguenta, balnea, quibus olim *Medea Aeſonem* juventuti reſtituiſſe creditur, noxia junioribus x). Ubi vis non tam opus eſt quantitatem, quam pro corporis ſtatu & viribus indolem cibi reſpicere. Quoties hic exigui alimenti eſt, quod facile digeritur, vires imbecillas cito reficit, fortes deſtituit: ſi magni alimenti eſt, quod ægre digeritur, illas opprimit, has ſuſtentat. In qua re ſe ipſum inſtruit, qui tam variis per totum vitæ decurſum utens tempeſtively ſemper meminit, quæ ſibi ſub certis vitæ conditionibus amica magis vel infeſta fuerint. Non prorſus prætereo commoda abſtinentiæ in corporibus crudo laborantibus. Parca, ſicca, macilenta victus ratio multos hic juvit. Aegri a lue venerea per decocta exſiccantia & panem bis coctum ex obefis ſumme emaciari mox rejuveneſcere ſub lætiori victu cœperunt, victa ſemel cruditarum ſaburra y).

§. IV.

x) Inter hæc remedia ariditatis ſenilis ipſa lactis balnea congruunt, humaniora certe, quam ex ſanguine ſaniſſimorum juvenum a barbaris olim parata. vid. *H. Boerhav. comment. inſtitut. ex edit. Ill. Haller. T. VI. §. 1063. p. 353.* Non dicam de ſotu ſenili *Davidis*, cujus emarcidum corpus halitus corporis juvenilis ſub communi lecto recrearunt. Certum eſt, inquit *H. Boerhaave*, vim ſani corporis poſſe tranſire in corpus eſſoetum. Nam virgines, quæ cum aniculis dormiunt, liquet conſumi, vetulas vero melius inde habere. *l. c. p. 353.*

y) *Herm. Boerhaave* melancholicum nominat, qui ex inani metu veneri contagii, olim fortaliſſi ſuſcepti, ſalivationis præſidia poſtulavit. Cum reperiret, qui imprudentibus votis annuerent, ſanata lue imaginaria, vel ipſa potius melancholia, ad octogeſimum annum ætatis ſupervixit, licet ex minime longæva familia natus eſſet. Sic nempe exhaustum corpus, ſuſceptis melioribus, in locum expulſorum, humoribus, ſub cauta diætâ quaſi renaſcitur. Primus *Fr. Baco de Verulamio* notavit, ad longævitatē facere medicamenta, quæ omnes aliquando humores conſumunt: modo viſcera vim primam ſuſtineant, & idoneis deinde præſidiis ſtabiliantur. vid. *Comment. Inſtit. H. Boerhaav. l. c. §. 1059.*

§. IV.

Pro optimo potu, qui diluit, sitim restinguit, adsumta miscet & distribuit, humores fluxiles servat, motum & acrimoniam temperat, detrita evehit, habemus aquam levem, puram, frigidam, temperati victus comitem, non modo vilioris fortunæ hominibus, sed & aliis de sua salute sollicitis familiarem, & a multis morbis præservantem. Ut non alius potus indigentia Naturæ magis convenit, ita illum etiam hoc commendat, quod ultra sitim, illius indigentia indicem, non adpetatur. Homo centum & octodecim annorum scaturienti ex scopulis & vividis fontibus aquæ quam hausit, longævitatē suam maximē tribuit 2). Alios potus, quos luxus & consuetudo invexit, mobilitatem sanguinis sæpe nimis intēdentes inebriantesque, non tamen ausim omni ex parte improbare. Vinum moderate sumtum novas virtutes addit, coctionem juvat, flatus dissipat, putre inhibet, vires recreat, spiritus gignit, curas demulcet, & nomen naturalis cardiaci meretur. At qui secum cogitat, ejus abusu liquida dissipari, solida rigescere, nervos tremere, caput turbari, senium accelerari, non improbabit nimis veterum judicia, quibus vinum flagellum cerebri, mors memoriae, stimulus libidinum, imo apud ATHENÆUM omnium malorum metropolis vocatur. Habent certe, cur ab eo inprimis abstineant juvenes, & quorum sanguis facile æstuat. Cerevisia, vinum illud septentrionis, ratione aquæ diluens & humectans, ratione frumenti nutrens, ratione lupuli calefaciens, hordeacea inprimis, ut diuretica magis, tenuis & aperiens, imbecillis præsertim in victu minus alente omnino convenit, modo ex puris semper gravis confecta sit, bene fermentata, modice lupulata, semper limpida & mediæ

2) Novo circa dictam ætatem dentium proventu gavisus. Id quod cum alio exemplo similis longævi recensuit *Christian. Menzelius Eph. N. C. Decur. II. A. III. obs. 15. p. 57.* Eidem aquæ *Ioh. Lockius* aciem oculorum ad finem vitæ acceptam retulit, *Tiraquellus* vigorem animi & corporis sui, quo liberos quadraginta quinque & tot libros genuit. Utinam substitisset humanum genus ad exemplum omnium animalium in hoc potu, sub quo longævus etiam fieri, qui carniū victui nimis indulgent, judicat *G. Cheyne Hygien. c. II. §. 18.*

mediæ ætatis. Abusu suo ipso vino nocentior multorum sales meruit. Non errabit, qui lac maxime pueris, aquam viris, vinum senibus suadeat *a*), Spirituosi & aromatici potus non nisi parca quantitate & medico scopo prosunt, nocentius enim inebriant, tenacem sanguini acrimoniam inducunt, serum coagulant, solida indurant, insuetis pessimas febres, adfuetis hecticam pariunt *b*). Calidos potus quippe facilius permeantes, ut infusa herbæ theæ laudarem etiam impensius, nisi & in his multorum abusus noceret, & corporis robur tepida aqua toties perfusum redderet imbecillum & elumbe. Generatim moneo, omnem copiosum potum coctioni obesse, menstrua ejus enervare, visceribus inertiam parere, vigorem in circuitu humorum labefactare. Pingues & ad motum ignavi homines, quantum fieri potest, a potu cujusvis generis, inprimis valentiori, abstineant. Nihil vitæ eorum conservandæ & prolongandæ efficacius est ex judicio G. CHEYNE *c*), quam pervicax ab omni potu abstinencia. Juniores, qui humido abundant, sub succulentiori victu raro sitiunt. In aliis calculum eorum, qui sumi potulentorum duplo plus volunt quam esculentorum, non valde improbo, nisi quod calidis; siccis, biliosis, exercitatis inter cibos solidos assosque plus omnino inprimis æstate convenire, nemo non videat. Post acida, flatulenta, pinguia abstinendum aliquamdiu est, & post magna exercitia timide ad frigidum potum accedendum.

§. V.

a) Hinc lac senum adpellatur. Sed acre non fit & meracius, cum senum corpora sponte arecant, sed lente & crebro irrigans. Unde *Socrates*: Infunde mihi parum, inquit, sed quoties volueris, nam imbres destruunt, ros reficit. *Conf. H. Boerhav. comment. institut. ex edit. Ill. Hall. T. VI. §. 1058. p. 347.*

b) Ex quinquaginta hominibus, inquit *H. Boerhaave*, qui spirituosus abutuntur, vix unus est, qui quinquagesimum annum superet. *l. c. p. 350.*

c) *Hygien p. 241. §. II.* Obesos vocat binis morbis maxime obnoxios, hydropi & lethargo, at lethargum, a nimia humiditate plerumque nasci, hydropem sola abstinencia potus sæpe sanari.

§. V.

Comedens, quæ HIPPOCRATIS *d)* verba sunt, sanus esse nequit, nisi etiam laboret. Motus corporis adeo sunt salutis humanæ necessarii, ut illis, quibus pleno otio in rerum suarum abundantia frui licet, nunquam sua valetudo constet. Quies enim protractior vitio lentioris circuitus retardat distribuenda, figit excernenda, corrumpit retenta, vasis inertiam, fluidis lentorem parit, tumentesque viscerum farctus. Motus vero impedit, ne cruda accumulentur, sed nec eo insurgere debet, ut machinam hanc corpoream majori attritu justo celerius consumat, in quo moderamine maxima ad longævitatē diæta consistit. Moderatus nempe motus ille est, qui partes humorum in coalitum pronas a mutuo contactu constanter divellit, perpetua fitus mutatione fluxilitatem tuetur, cruda mutat, cocta distribuit, superflua & corrupta expellit, adeoque totum corpus constanti lege repurgat *e)*. Unde semper exercitatis elaboratior sanguis, vegetior spiritus, salubrior perspiratio. Nec certius in morbis chronicis præsidium, quam a motu isto pendet, nec majus contra imminentes auxilium, quo sanitas corporis & vigor animi verius sustentatur. Qui motus obesulis inprimis convenit, quippe ad lentorem humorum & oppressa secretionum excretionumque præsidia proclivioribus. Nec senes moderata exercitia fugere fas est, licet sensim labores, ne exhauriant corpus, minuendi sint. Sed absit, ut vehementes nimis corporis motus laudemus, a quibus incaute incrementibus, dubium non est, dissipando tenuia, reliqua compingendo, stases inflammatorias nasci, vasa lateralia liquido, quod eorum angustias permeare non possit, distendi, sitim, æstum febresque crebrius accendi, & speciatim in morbis chronicis vasa debiliora, quæ magnum impetum non ferunt, rumpi; in sanis chylum citius & ante peractam coctionem in sanguinem rapi, eoque pinguedinem cum

d) De Diæt. L. I. Op. edit. Lind. V. I. p. 180. I. 18. Hinc verbis Genes. III. v. 19. *in sudore vultus tui comedes panem*, non tam poenam Georg. Cheyne irrogari, quam salubrem exercitationem imperari, putat l. c. C. 4. p. 123.

e) Hinc iudice Fr. Bac. de Verulamio l. c. p. 503. plurimum avium longior vita est, quippe in aere puriori agilia.

cum metu pessimarum obstructionum redundare; maxime vero solida atteri, minima obliterari, spiritus consumi, corpus extenuari, gelatinam humorum nutritioni tam necessariam, exuta natura balsamica, acrescere, & corpus ad celerem putredinem disponi: a qua noxa motuum præsertim prima ætas arcenda est *f*). Ita vero quanta moderati motus utilitas erat, tanta immoderati offensa adpareret, quæ præstare una hora idem potest, quod sævissima pestis. Pauci inter durissimos labores ad senecturem perveniunt, imo jam post triginta annos inutiles evadunt, videasque in iis vitam laboriosam vasa justo citius compingere, musculos fere totos tandem intendines, hos in cartilagine & ossa mutare, adeoque ætatis cursum celeri coalitu vasorum præcipitare *g*). Nunquam corpus nostrum diu persistit, nisi ab una parte motus laboresque impediunt, ne cruda colligantur, ab altera, ne cocta dissipentur, nec vasa nimio motu citius concrecant. Hi justī salutaris motus limites sunt, ut ultra lassitudinis sensum vel levem madorem non procedat. Unde SANCTORIUS juvenilem diu faciem iis promittit, qui inter exercitia sua sudores caverent *h*). Præstant vero semper consuetiores Naturæ motus, ut ambulationes, vacuo inprimis ventriculo & peracta coctione. Ubivis illud occurrat animo: *quod caret alterna requie, durabile non est.*

§. VI.

Motus animi tranquilliores ab omni ævo inter summa valetudinis præsidia locum reppererunt. Non iis quidem prorsus obnit-

f) Motus nimius, inquit H. Boerhaave, & a teneris adsuetus frangit corpus, & præcocem facit senectam: hinc doleo, quando infantes video ante tempus a parentibus ad labores cogi. vid. *instit.* §. 1054. ex edit. Ill. de Haller T. VI. p. 345.

g) Sanctorio in *static. medic.* S. V. aph. 35. senectus est universalis fibrarum durities. Delentur sub hoc coalitu primum functiones animales, quæ a subtilioribus vasculis pendent, ut vix talia corpora, ab iis, quæ in sensus agunt, amplius moveantur, vix videant audiantve, vix rerum heri gestarum recordentur. Id quod pulchre querelæ Barfillai, mensam regiam Davidis fastidientis, illustrent II. *Samuel.* c. XIX. V. 31. 36.

h) *Med. static.* S. V. §. 36.

tor, qui animi affectus sanguinem, ut ventos aërem, ventilare persuasi, de iis languidioribus aliquando excitandis cogitant. At nullum venenum datur, quod continuis pathematum turbis corpus citius perdit. Certum est nimium motum animæ plus nocere, quam nimium motum corporis, quandoquidem hic nervos maxime motui musculari servientes, ille totum systema nervosum afficit; hic consumit quidem, sed & humores ad novum a somno spirituum proventum præparat, ille consumit, nec somno, quo frui prohibet, restituit. Ita SANCTORIUS corpus quiescens commoto animo plus perspirare & pondere diminui, quam corpus commotum animo quiescente, docuit *i*). Discrimen autem noxæ est in varietate affectuum, dum alii torporem inducunt in circuitu humorum, ut tristitia, timor, terror; alii motus omnes intendunt, ut ira & vehementes cupiditates amoris & odii. Ibi causæ vigent, quæ nervorum robur debilitant, solida laxant, fluida inspissant, secretiones morantur, hic crescit motus cordis arteriarumque, dissipat mobilia, reliqua sub periculosa stasi accumulat, & humores, maxime in corruptionem proniores, ut bilem, pessundat. Eruditi horum fluctuum expertes, hilares successu studiorum suorum & contemplatione rerum, quæ genio suo respondent, suaviter excitati, nec curis domesticis obruti, longum sæpe vitæ curriculum etiam in sedentaria vita absoluunt. Eligere certe quilibet debet gratissimum sibi & convenientissimum vitæ genus, ad quod corporis ratio, in certas actiones inclinans, ultro attentos invitat *k*). Nec unam perpetuo rem tractet, sed varietatem aliquam, quæ recreat animum & consolatur, sedulo capter. Non nimis igitur illos laudo, qui sensuum internorum perpetuo usu & non interrupta meditatione enervantur, ac libris inpallescunt, sed qui sub iustis quietis intervallis, & honestæ varietatis lenociniis, ad amata musarum commercia redeunt. Iam superius monui, longævus vix esse, qui magna acie intellectus & nervorum teneriori sensu sunt præditi, unde præcocium ingeniorum

ibi) ib. S. VII. §. 35.

k) Viti sunt aliqui quasi reviviscere, quando post exosum studium, ad quod coacti accesserunt, ad aliud sibi acceptius & Naturæ suæ affinius dimittebantur. Verba sunt H. Boerhaave in *comment. institut. l. c. p. 346.*

orum caducus flos a spe longævitatis longissime abest *l*). Semper durabiliores sunt, in quorum corpore status solidorum fluidorumque non inter crebras & vehementes mutationes afficitur. Nec opus est hæc ingenia hebetiora adpellare, sed lentiora & placidiora, & quorum mores amabili tranquillitate condiuntur *m*).

§. VII.

Attrita per vigilias & reparat somnus, & fibris antea tensis quietem iudulget, cibos ingestos coquit tranquillius, & novum pro novo die spirituum commeatum præbet. Senum somnus, quia interruptus & inquietus est, protractior requiritur, imprimis cum rigidis & siccis, quales illi sunt, nihil conducibilius videatur, quam humectari tepido fotu somni. Nec commode reficiuntur fibræ, nisi in eo situ sint, in quo tensio maxime remittit. Sic placidus somnus restituit, & a nutritionis opere arcet, quod turbare motu inæquali possit. Minus sibi nocet, inquit G. CHEYNE *n*), ebrius, qui mature decumbit, quam sobrius vigilias & studia in longam noctem protrahens. Nocent etiam sibi, qui nocturnum tempus vigiliis, diurnum somno, inverso ordine impendunt. Brevis somnus in perfecta sanitate sufficit, præsertim in biliosis, in quibus olea & salia diutius evoluta mordacem & alcalinam indolem adquirunt. Omnes vero, qui somni, suæ ætati & Naturæ salutaris, limites pigrorum exemplo excedunt, accipiunt corpus laxius, frigidius, debilius & minus perspirans. Nempe manifestum est, cum vigiliis & motu densentur fluida, somno remittat vis densandi, & intra relaxata jam vasa humores leniori motu dissolvantur, non posse vasa diu relaxata manere, quin sensim motus per ea nimis languescat & humor segnius impulsus spissari iterum

l) Vidi puerum, inquit H. Boerhaave, pene omniscium, monstrum eruditionis, sed vix ad annum vigesimum quintum pervenit. Vidi doctissimum juvenem, die noctuque studiis invigilantem, qui anno ætatis decimo nono sine morbo consumtus occidit. *l. c. p. 346.*

m) Fr. Baco de Verulamio senes plerumque loquaces esse notat, quod languentis iudicii viribus tribuit, cum ex priori fonte compositi liberique animi derivari possit. *l. c. p. 533.*

n) *l. c. cap. 3. p. 133.*

iterum incipiat, secreta etiam, ut pinguedo, in lateralibus accumulentur, excernenda retineantur o). Semper, qui diu dormiunt, incidunt in spissitudinem cum infarctu capillarium. Maxime his nocet somnus, qui præ ceteris in eum proclives, his prodest, qui in vigilias proni p). Quærendus nunquam est, nisi consumtis spiritibus, & ubi coctione opus, vel ut succinctius SANCTORIUS ait, in laxo corpore nocet, in robusto juvat q).

§. VIII.

Retenta & excreta præteriri non debent, cum prima sanitatis regula sit, attrita, corrupta, effæta, sub ipsis vitæ motibus collecta, ne noceant, expellenda esse, & adsumta sub iisdem motibus coquenda & assimilandæ. Patet hujus doctrinæ utilitas quandoquidem sub alternis beneficiis illis tota machina corporis subsistit. Valent sæpe imbecillius, qui in vitæ regimine scrupulosissimos sese gerunt, quod nempe altera sanitatis pars in excretionum vigore consistit. Quid enim magnopere metuendum est, si germinant in sinu vitia, modo, ne invalescant, nullæ illis induciæ concedantur, & cita expulsio contingat. Vigentibus excretionibus nihil erit, quod turbet Naturæ operam in coctione, secretionem & nutritionem salutarem. Male agunt, qui excretorios illos Naturæ stimulos sibi met ipsis interdum supprimunt, & formæ ac munditiæ studio nunc maculas rubentis faciei, nunc sudores sub axillis aliisque locis largius manantes per repellentia supprimunt, & ad interiora squalores istos convertunt. Alvi, renum, cutis officia

o) *Herm. Boerh. l. c. p. 147.* homo vigilans vix retinet tertiam partem loti, quam dormiens sine molestiæ sensu in vesica gerit; idem de alui fecibus verum.

p) *id. Institut. med. §. 770.*

q) *Static. medic. Sect. IV. aph. 68.* Idem, dum *aph. 63.* vere longævum vocat, qui quotidie bene concoquit & digerit, coctionem somno & quieti, digestionem vigiliis & motui tribuit. Nempe veterum stylo coctio non idem est, quam digestio, licet aliqui hodie promiscue vocent. Coctio est sedatior motus, segregans partes sui similes; digestio est rapidior motus miscens & distribuens. Illa indolem ingestorum mutat; hæc locum magis, illa restituit vires, hæc consumit,

officia definitis temporibus salva ac integra corpus a superfluis & noxiis constanter repurgant: cum e contrario infinita malorum series sit ex cohibitis illis excretionibus nata. Imo has veras & adæquatas morborum causas esse cum FRID. HOEFMANNO multi judicant, & nullum vel a Natura vel arte sanari morbum, nisi iis restitutis. Nusquam vero magis metuenda sunt læsarum excretionum vitia, quam in corpore pleno & impuro. Omnia Naturæ emunctoria certum & distinctum habent in expellendis noxiis officium: inter permutata singulorum officia nunquam nimis tuta valetudinis fides est. Quibus in certis excretionum locis beneficentior Natura fuerit, de eorum perenni vigore imprimis cogitent. Pertinet huc fluxus hæmorrhoidum a prima juventute ad summam aetatem familiaris multis ac salutaris, quo suppresso longe plus quam alii periclitantur. Purgantia, modo fidem nominis implerent, in primo atrio corporis natas morborum causas tempestive tollerent. Sed dubia illorum, imprimis drasticonum merita sunt, & senes reperias, qui alvo nunquam medicamentis ducta, haud plus noxiarum fecum congesserunt. Si opus molliri alvum, auctus potus, diminutus cibus, motus ante pastum paulo major, naturalis sæpe purgationis officium implent. Senibus, quibus vis vitæ ad excernendas feces languet, danda aliquando sunt, quæ miti virtute solvunt, & leni stimulo propellunt. Non æque huc referam excreta, quæ retineri sine damno poterant, ut lac & semen. Meminit GEORG SEGERUS ^{r)} cœlibis centum & decem annorum, qui fructus castitatis abunde tulit; quamvis & hæc excretio, si moderata sit, exciter corpus, judice CELSO non pertimescenda ^{s)}. Fuit faber viginti sex liberorum, ad similem

^{r)} Eph. N. C. Decur. I. A. III. O. 163. p. 295.

^{s)} de medic. L. I. Paulo asperius sentiunt, quibus omnis ille Veneris amplexus *μικρὸς θάνατος*, & idem habitus animam efflantis & semen ejicientis habetur. conf. Aristot. *Señt. IV. probl. I.* Nec vero de nihilo est, quod ille ait, omnia salacia cito fenescere. De *longitud. & brev. vitæ c. V. Señt. 4. probl. XIX.* Ideo olim PAUSANIAS Venerem Parcarum vetustissimam dixit, & Megapolitani templum struxerunt Veneris *ἀνδροφώνε*; præest enim

Una libidinibus funeribusque Dea.

milem cœlibis illius aetatem eodem SEGERO teste enixus. In qua re fallere suspicio potest, cum sæpe cœlibes dubiæ castitatis sint, & magnarum familiarum patres longe certioris. Certe ad causas fallaciæ pertinet, si salacissimos Floridæ incolas senescere ut plurimum scribunt *t*). Major est longævorum in summa senectute sæcundantium numerus, neque vero post juvenilem prodigientiam tales essent.

§. IX.

Inter quæ omnia nihil pro speranda prospera valitudine & longævitate constitui potest sine metu fallaciæ & ambiguitatis, nisi vitæ genus, quale sit pro singulorum temperie & aetate, imo & sexu, suis momentis aestimetur. Ita colligi ex dictis potest, plus somni laboriosis, ut perdita reparent, minus otiosis, ne iusta functionum negotia remorentur, convenire. In illis facile vigiliæ protractæ deliria accendunt, his somnus protractior torporem & hebetudinem parit. Similiter, non generatim damnamus alimenta sicca, dura, coctu difficilia, feculenta, nec generatim laudamus mollia, tenuia, defæcata. Hæc nempe non conveniunt robustis & exercitatis, vel usum fere perpetuum exigunt, illa probe confecta constantiam virium iisdem non aliis promittunt. In omni igitur rerum, quæ ad sanitatem pertinent, usu, cum temperamentis corporis familiaris vitæ ratio maxime comparetur.

§. X.

Qui ex fonte pharmacorum longævitatem petunt, falluntur maxime. Nullum fere ævum fuit, quo non ille error ali, ornari & fallacissimorum experimentorum copia infucari cœpit *u*). Chemi-

t) *Dapperi Americ. descript. L. II. c. 5.*

u) Legimus *Constantinum Leonidem* negasse, interire posse homines, nisi in suam necem ipsi consentiant. Censuit *Hieron. Cardanus* aquam fieri posse, qua vita potantium in multa secula protrahatur. *de subtilitate L. II.* Elixirium suum proprietatis *Theophr. Paracelsus* jactitat adeo proprietatem producendæ vitæ habere, ut si quis ejus ope annos *Methusala* vixerit, deliberare adhuc possit, an velit diutius vivere. Simi es fere de helleboro nugas habet, cujus foliis, si quis utatur, negat eum ante

Chemicorum inprimis somnia illuserunt multos: habent essentias, habent elixiria, & novi quidpiam quotidie machinantur. Sed quis hominum illorum notabilem aetatem attigit? Aetas a Christo nato experimentis confirmatior, nullum certa fide exhibuit ultra unum & dimidium circiter seculum. Ex auro tanquam corpore simplicissimo & constantissimo inprimis tincturas potabiles promiserunt, quæ corpori nostro auri durabilitatem impertirentur. Sub tali spe leporum carnes aliquis sumsit, ut velox cursor fieret. Quid opus ad tot fictionum ludibria respondere? Ita Cedrum, quam solam ex Paradisi arboribus superesse, nec de novo prodire HELMONTIUS somniat, a suo Alcahest in materiam nostris humoribus miscibilem resolui posse, & suam quasi longævitatē nobis communicare, quis speret sanæ mentis? Vel quis tincturæ rubræ Geberi Arabis confidat, quæ quingentos annos promittit? Polychresta multa sunt, sed potestatis suæ limites habent, viro ingenuo non inficiandos. Aloëtica, myrrhata & bezoardica laudem suam habent, sed nullo merito tam effusam, ac multi præcones persuadere contendunt. Non improbamus spiritum roris-marini, an vero Reginam Hungariæ, a qua nomen habet, in juventutem revocaverit, merito dubitamus. Acetum squilliticum multis & suo quidem jure bene audit, cujus familiari usu an PYTHAGORAS ad centum & septendecim annorum vegetam senectutem pervenerit, sit fides apud GALENUM x). Sic aquam vitæ RANZOVII, sanguinem ursi CORNELII AGRIPPÆ, carnes viperarum WECKERI y), arcanum coralliorum, lac margaritarum, & alia temere jactata parum apud nos momenti habent.

Quid

centum & viginti annos mori posse. Quos non *Victor Benslonius* & *Julius Iactus* vinifici liquoris repertores se jactarunt. Sic ajunt hominem, quo cornix novies vivacior est, novies cornice vivaciorem fieri. Hæc Dædalæ artis beneficia, tanquam cum certis ruinis conjuncta contemnimus.

x) *De medicam. facile parabil. L. III. n. 205.*

y) His carnibus jam *Plinius* tribuit longævitatē illorum, qui *Athon* montem incolunt. *H. N. L. VII. c. 2.* Recentioribus temporibus multum illa sententia incrementi, inprimis ex sale *Tachenii*, hausit. *Vlysses Aldrovandus* nostra ætate, scribit, in Italia carnem viperinam non tam in culinæ lauticias adhiberi, quam in spem vitæ longioris.

Quid vero circa fabulas moramur, quæ vitæ blandimentis non nisi hebetioribus imponunt. Nulla certior ad longævitatē via est, quam si recensita superius præsidia Naturæ, serenus animus & studium sobrietatis fulcit, inter laudatas hisque consimiles diætæ leges.

§. XI.

Sed & circa easdem diætæ leges hoc moneo, strictiora vincula non temere iniicienda esse. Hæc forte debilioribus & infirmis consulunt, robustis in simili rigore nunquam conveniunt. Non quod his iniicere spem velim, fore, ut sub tutela ingeniti roboris omnem errorem suum impune ferant, luent enim profecto temeritatis suæ pœnam; Sed quod eosdem nolim scrupulose cautos circa hæc esse, ad quæ durandum corpus est. In perenni cum tot rebus externis commercio multis incommodis & offensio-
num caussis exponimur, quibus, qui una lege valent, protinus læduntur. Hic varietas vitæ, quam CELSUS 2) laudat, firmat corpora, eaque etiam rebus multorum iudicio noxiis conciliat, modo id agant prudentiores, ut iis caute & sensim adsuescant. Hoc longævis proprium esse ostendimus, ut caussis plerisque morborum virtute corporis sui resistent. Hebescit hæc virtus non exercita, & vitare has caussas non tolerare adsueta. Nata semel consuetudo etiam foveri debet, nec nocentiorum specie rerum moderato usu excludi. Maxima noxa est ex subita mutatione nunc laboris nunc otii, nunc frigoris nunc caloris, nunc temperantiæ nunc nimiae sobrietatis. Quorum tamen nihil est, quod non illum HIPPOCRATIS a) canonem defendat, diu consueta etiam deteriora

2) *de medic. L. I. c. I.* ubi illos, qui suæ spontis sunt, vetat ullis se obligare legibus, vult, *varium* eos habere vitæ genus, modo ruri esse, modo in urbe, sæpiusque in agro: navigare, venari, quiescere interdum, sed frequenter se exercere. Et paulo post: nullum cibi genus fugere, quo populus utatur, interdum in convivio esse, interdum ab eo se retrahere, modo plus justo, modo non amplius assumere, bis in die potius, quam semel cibum capere & semper quam plurimum dammodo hunc concoquant.

a) *Aphor. 50. Sect. II.*

riora præstare inconfuetis in se salubrioribus. Miramur sæpe ad-
suetos debiles ferre interdum, quæ non adsuetis robustis mole-
stiam creant. At senes velim, ut extrema vitæ tempora a dolore
aliisque morbis immunia transigant, haud nova facere sub dubio
successu virium experimenta. Dum incrementa valetudinis ex-
spectare non possunt, in eo sint unice occupati, ut contra novas
offensas corpus præmuniant. Duo sunt, ad quæ vigilare omni
solertia debent. Alterum est cauere, ab inclementis cœli incom-
modis, & adversus illa domi se continere. Nam sanguis effœtus,
coctio debilis, parua perspiratio non permittunt, corpus novis
periculis exponi. Alterum est, victu parco & tenui secundum
vires coctionis uti. Parum perspirant, parum in iis sub languen-
te motu deteritur: igitur parum supplementi requirunt. Noli
pauillum illud virium obruere, idque eo minus, cum nihil ha-
beant spei in exercitatione, quam exsuccum & rigidum corpus si-
ne damno obire nequit. Sufficit, sereno aëre & æstivis caloribus
leviter ambulando refoveri. Certum vero est, attentionem ad
dicta & crescentem indies temperantiam ducere majori fide ad
viridem & dolore vacuam senectutem *b*).

b) Conf. Georg. Cheyne l. c. p. 243. §. 12.

DISSERTATIO
DE
NATURA LABE ET PRÆ-
SIDIIS MEMORIÆ
HUMANÆ

PUBLICE PROPOSITA

GOTTINGÆ, D. 8. SEPT. 1752.

RESP.

GEORG. FR. WEGENER,
HOLSATO.

§. I.

Omnia, five facta five verba, existunt uno momento, altero intereunt, & fluminis instar præterlabuntur. Tanto mirabilior est vis illa animi, qua apprehendimus, quæ fugiunt, & præterita, quæ amplius non sunt, sub simulacris quibusdam, ex illa rerum externarum actione in cerebro relictis, conservamus. Hoc olim donum vocabant matris Musarum *Mnemosynes*, *μνησύναι* αἰσθησεως, cujus beneficio ita hærent, quæ vegetiori sensu & sub majori attentione impressa sunt animo, ut ad nutum nostrum vel etiam sponte se offerant, vario tamen obsequii gradu, prout stylo veterum mollior puriorque cera est, vel durior sordidiorque, & impressas quasi sigillo figuras a) nunc admittere & retinere,

a) Motus ille, qui fit, inquit ARISTOTELES, quandam veluti figuram sensationis inprimit, haud secus, ac qui annulis sigillant. *L. de memor. & reminiscet. C. I.* Quo stylo utitur BARTHOL. ANGLICUS qui, de

nere, nunc excludere aptior. Quod ceram, quod figuras adpello, ficta sunt ad obscuræ similitudinis speciem nomina: cum reapse conditio sit loci illius in cerebro, quo consensus inter corporis animique functiones ex sapientissimi arbitri lege unice subsistit. Locus ille cum corporeus sit, & perpetuis mutationibus, ut aliæ res corporeæ obnoxius; hinc omnes illæ humanæ sapientiæ sensim collectæ opes uno sæpe fatali momento, quod illam mutui commercii sedem adfligit, ruunt & dissipantur.

§. II.

Memoria, dum res olim percepras recognoscit, ad sensum internum pertinet. Hujus ratio non intelligitur, nisi ad normam externi sensus, qui rerum extra nos positarum actioni debetur. Quæ ipsa actio rerum, ad quas cognoscendas alia via non admittimur, levissimam & simplicissimam in nervis, quibus organa sensoria in toto externo corporis ambitu instructa sunt, mutationem parit, quæ ad eorum originem seu cerebrum celerrime *b)* redundans, menti certam & definitam ideam suggerit, sub illa corporea mutatione constanti lege recurrentem *c)* Vna sane summi arbitri lex est, attentis nunquam ambigua, quæ inter res tam diversas sub primo coniunctionis momento illam mutuae actionis congruentiam stabilivit. Agnoverunt fere omnes communis sensorii necessitatem, siue sub termino impressorum nervis motuum ipsam sentien-

tis

rerum propriet. L. V. C. 3. substantiam in cerebro requirit mollem, claram ac perviam, quæ facile recipere formarum impressiones & figillationes possit.

b) Celeritatem propagatæ hujus mutationis, quæ in simplici pressu nervi, vel repressis intra illum spiritibus consistit, exemplis fluidorum solidorumque extra corpus probe illustrat *Herm. Boerhaave in comment. institut. edit. Ill. Halleri. Vol. IV. pag. 232. sq.*

c) Licet de actione causæ externæ, & quid per illam adfecti organi sensorii nervus patitur, nihil repræsentet. Ita dum sonoræ aëris undæ ab illisu corporum maxime elasticorum suis tremoribus nervum acusticum sub ovali fenestra in vestibulo expansum ad ejus usque in cerebro origines impellunt, auditus oritur: quamvis aliud sit, tremere corpus, aliud longe, audire animam.

tis animæ sedem. Hanc ARISTOTELES in corde *d*) posuit, nervos inde oriri & dispergi persuasus. GALENUS ut rectius cerebro adseruit, ita recentiores his non contenti partem cerebri, in qua omnis sensus fieret, evoluerē penitus, sed titubanter, adgressi sunt. Eam CARTESIUS in glandula pineali quæsit, WILLISIUS & VIEUSSENIUS in corporibus striatis, LANCISIUS in corpore calloso: pauci cum PERALTO & TABORE sensum ubivis nasci, ubi in corpore nervus sit, vel cum STUARTO in extremis nervorum, cum ROSETTO in meningibus statuerunt. Ligaturis certe, vulneribus & varia cerebri nervorumque corruptione, non obscure edocemur, fornicatam cerebri medullam, ex qua distinctissimis *e*) locis omnes corporis nervi emergunt, & in quam ultimæ actiones nervorum a rebus externis impulsorum terminantur, sensorii communis nomen mereri. Quippe hoc laborante & compressa medulla cerebri, actum statim de omni animæ sensu est, quem nec vehemens externarum rerum actio, fulgida lux, fragor tormenti vel urens ignis excitant, claro indicio nunquam excitari, nisi dictæ mutationes nervorum in organis sensoriiis per vias liberrimas *f*) ad originem eorum, ultra quam non possint, adscendant, & nisi spiritus intra adfectos nervos contra originem certâ vi repressi excitent ideam ex primi vinculi lege comitem. Unus & simplex sensus esset, si omne externum corpus,

d) Vocat cor τὸ πρῶτον αἰσθητικόν, τὸ κύριον αἰσθητικόν, τὸ πάντων αἰσθητικῶν κοινὸν αἰσθητικόν, de somn. & vigil. C. 2. & 4. de juvent. & senectut. C. 3. At & de hist. anim. L. III. C. 5. diserte originem nervorum cordi vindicat.

e) Quo illorum metui consulimus, qui per sensibiles species motusque in tanta copia concurrentes cerebrum obrui necessario, & species ipsas confundi, & mutuis vel oppositis viribus deleri suspicantur. Nervi enim, qui sunt prima medullosa fila ex minimis arteriis corticis cerebri sibi continuis nata, non arteriarum more propagantur, sed variis licet in progressu fasciculis collecti, manent separati, adeoque singulorum attactus in singularem medullæ cerebrosæ plagam redundat. V. BOERHAAVII institut. §. 568.

f) Nam & harum obstacula intercipiunt sensum, illæsis licet viribus rei externæ agentis, organi recipientis & ipsius sensorii communis.

pus, figura, mole, duritie & motu conveniret, adeoque eodem attactu eandem nervi mutationem produceret & propagaret. Verum in illo omnium corporum discrimine latet variæ actionis & conjuncte cum hac variæ perceptionis necessitas, in qua semper illud mirabile est, vim tam parvam, tam simplicem, quæ a re externa per nervos ad cerebrum tam placide emanat, turbare animam in cogitationum suarum serie posse, & ad imaginis, quam repræsentat, obtutum avocare, imo in illo loco cerebri vestigii speciem quandam relinquere, quæ deleri non possit, quin deleatur nata per illam idea.

§. III.

Sensus interni æque ac externi sunt mutationes cogitationum in mente, cum mutationibus illis in sensorio communi conjunctæ. Non differt modus cogitandi, quin omnibus unus est, non conditio corporea, quæ utrimque eadem, modo quod hæc per actionem externam rei corporeæ primum nata nunc citra illam ex internis causis renascatur. Promere nempe anima nihil potest, quod non ab externis primum sensibus accepit, & licet hæc vario nexu situque componat & intueatur, abstrahendoque altius & ad moralium ac metaphysicarum veritatum speculationes adscendat, utilissimarumque scientiarum thesauros sic colligat; limitatas tamen vires suas facile agnoscit, utpote quas unica sæpe, quæ in cerebrum sævit, morbi tempestas evertere possit. Quis nescit, in sapientissimo viro, nunc apoplectico, omnes confestim animæ facultates opprimi, ut in eo licet vivente adhuc & spirante nullum cogitationis vestigium supersit, & quicquid tot annorum cultu congestum fuit, subito quasi incendio deflagasse videatur. Moris quibusdam est, in puras & mixtas animæ operationes distinguere, quasi hæc solæ, nunquam illæ corporis sui commercio & consensu indigant. Sed quis unquam apoplecticorum, sub illo pressi cerebri & sensorii communis intervallo, pure cogitavit, vel hujus sibi conscius fuit, cum profligato morbo ad se rediret. Nam cum iis, qui multa cogitare animam posse, quorum sub omni attentione sua non sit sibi conscia, vix arbitror disputandum esse. Illud autem ex dictis elucet, eandem sensorii communis conditionem, quæ in externis ideis recipiendis viguit, persistere in sensus interni exercitio, & reddere sub justa attenti animi vigilantia non
pristinam

pristinās solum ideas, sed & revocare simul iis connexas impressorum motuum notas. Id volo, cum omnes nervi sensibus dicati in infinita illa varietate rerum varie adficiantur, has differentias motuum in parte tam tenera, molli ac sensibili impressas non statim evanescere & aboleri, sed iterata inprimis actione confirmari, licet in quo proprie consistant, sine metu erroris definire vix liceat.

§. IV.

Si sensorio communi impressa a rebus externis mutatio sic persistit, ut aliarum rerum actione non deleatur, manet idea simul nata animo præsens, & quoties ei vel volenti vel etiam invito ad similis causæ actionem renascitur, & renatam conscientia comitatur ejus iam olim perceptæ, memoria dicitur. Ita nempe in fluxili momento præsentis cogitationis continetur sensus ejus iterum præsentis. Hujus mater est attentio animi, quæ conspectum imaginis figit, & sensorium commune in eo statu retinet, in quo idea, quam volumus retinere, nata fuit. Dum sopiuntur omnia & silent, actio vnius rei distinctior, vividior, frequentior ad illam animi attentionem firmat memoriam, ut recognoscat facilius. Hæc vis recognoscendi tribuitur a R. VIEÛSSENIO g) altius impressis a spiritu animali in centrum ovale cerebri notis, vel ut clarius PHIL. VERHEYEN (h) mentem explicat, spiritus illos motus ab actione causarum externarum impressos crebro repetens, vias, quās perfluit, reddit sensim liberiores facilioresque, ut per easdem deinde motum consimilem sine nova rerum externarum actione repetat, sive determinetur ab imperio animæ, dum dedita opera recordamur, sive interna & naturali causā, qua ex improviso recurrunt varia. Igitur qui pro mera idearum custodia memoriā habent, quæ cistæ instar res suas adservet & reddat, hinc pro sensu interno agnoscere nolunt, convinci facile possunt, nihil esse in tam cruda similitudine argumenti. Est mens ipsa, quæ sub dictis corporis conditionibus & recipit ideas & retinet, & opportune promit, hoc est, sentit præsentēs esse & citra actionem

g) L. I. de cerebr. C. 23. ad finem.

h) Anat. corp. hum. P. II. T. III. C. 24.

actionem causæ externæ revocari posse, aliisque animæ facultatibus considerandas fisti. Sedem memoriæ ex parte conditionis corporeæ in eodem cerebri loco esse, quo omnis sensus nascitur, iam superius exposui. Erant olim, qui in aure quærebant, & hinc in iudicio aurem tangere testibus solebant, ut rei gestæ memores essent *i*). ARISTOTELES collocat memoriā, ubi phantasia, hanc, ubi sensus communis, nec male hæctenus, modo non cordi tribueret *k*). CARTESIUS spiritus e glandula pineali, ubi ideas receperunt, progredi in poros seu intervalla, & ibidem describere figuras objectorum, autumat, qua repetita actione memoria persistat *l*). Sunt, qui sensum in anteriori parte cerebri, memoriā in posteriori, imaginationem in medio fieri docuerunt, contra quos ANDR. CAESALPINUS *m*) disputat. TH. WILLISIUS *n*) cerebri superficiem cavernosam, PETR. LAURENBERGIUS *o*) partem capitis posticam, STEPH. BLANCARDUS *p*) corticalem cerebri substantiam, HON. FABRI *q*) plexus circa ventriculos, quos retinam interioris cerebri vocat, H. G. HERFELT *r*), vias regales

i) Plin. H. N. L. XI. C. 47.

k) De motu animal. C. 4. it. de memor. & reminisc. C. I. Et quia tres cordis ventriculos statuit, de somn. & vigil. C. I. Hist. anim. L. III. C. 3. medius aptissimus visus pro sede memoriæ, quia in eo quies optima cum aliis requisitis. Hic derisit GALENUS ARCHIGENEM, quod dogma ARISTOTELIS secutus in memoriæ læsione tamen ventosam capiti jussit apponi, non pectori, in quo cor continetur.

l) Tract. de hom. num. 22.

m) L. V. Quæst. peripatet. Q. 5.

n) Anat. cerebri C. 9. §. 3. ubi anfractus cerebri, plicas, gyros, cancellos requirit, & crebrum quasi per orbitas illas motum, ut in istis tanquam diversis cellulis sensibilibus species reservari, & data occasione evocari queant: hinc plicas & convolutiones plures & majores in homine quam in alio animali esse.

o) In prol. in Mnemon. Cic. §. I. ponit in occipite tanquam duriori loco, hinc aptiori memoriæ, unde os occipitis os memoriæ dictum. Idem phantasiā in sincipite, intellectum loco medio juxta tempora constituit. Exstat hoc LAURENBERGII opusc. in Miscel. N. C. Dec. I. A. III. p. 599.

p) In lexico med. sub voce memoriæ.

q) de hom. L. III. propos. 9.

r) in philosoph. hom. L. II. §. 205.

regales cerebri, MAR. CUR. de la CHAMBRE totum cerebrum, R. VIEUSSENIUS), centrum ovale, pro domicilio memoriæ habuerunt. I. TH. BRINIUS uti anticum duræ matris processum falcatum tanquam centrum meningum pro animæ sede habet, ita memoriam in harum meningum tensione & oscillatione posuit *t*). Quos omnes seorsim iustis rationibus convincere, vel etiam ex parte inter se conciliare, indicatis iam fontibus, qui ad veriore[m] quousque licet, sententiam ducunt, superfluum arbitror.

§. V.

Memoria igitur, quæ sine dubio thesaurus bonorum animi & penus eruditionis est, nec ubi sensuum ministeria elanguescunt aliquando velpereunt, auditus surdorum & coecorum visus inepte adpellatur *u*), corporeis cerebri conditionibus maximam vigoris sui partem debet. Ad id requirunt caput magnum *x*) postice protractum, rotundum, non ad coni vel cylindri formam inclinans, cerebrum autem amplum sub convenienti temperie & certo tono blandæ impressionis capax, denique nervos confimiles liberis viis ad sensoria decurrentes, & in iisdem agiles spiritus & tritas vias commodè relegentes tanquam optimum specierum vehiculum *y*).

Sub

s) L. I. de Cerebro. C. 23. spiritus putat in pluribus simul ovalis centri fibrillis motus obire, qui unius rationis sunt cum eo, quos actio rerum externarum impressit, ut anima quasi vestigiorum notas advertens, præteritarum earundem rerum ideas sub pristino receptionis ordine iterum admittat.

t) Diff. de spirit. anim. §. 119. p. 294. sq.

u) Κοφῶν ἀκροῦ & τυφλῶν ὄψις. Plutarch. de oracul. defect. Op. p. 432. B.

x) Hinc, qui parvi capitis sunt & angulosi, vel fastigiati & acuminati, ut *Thersites* apud *Homerum*, tanquam specula distorta, quæ rerum species non recte colligunt, ab auctoribus ut hebetes, stupidi & obliviosi traduntur: de quo TH. WILLISIUS, TH. BARTHOLINUS & alii. In novis Litterar. Germ. 1705. p. 244. PAUL. GOTHOF. SPERLINGIUS puellæ meminit sedecim annorum, exilis admodum capitis, quæ adeo stupida fuit, ut vix orationem Domini ediscere posset.

y) Mavult clariss. JANTKE in disput. de memoriæ læsione 1735. in nervis vel fibris meningum excitatos motus ad memoriam requirere quam spiritus animalis operam. Sentimus, inquit, dum aliquid in memoriam

Sub his bona memoria multos omni ævo admirabiles reddidit, 2) ut DEMPSTERUM, qui professus est se nescire, quid sit oblivio, vel ipsum PYTHAGORAM, qui memor, se in bello Trojano EUPHORPUM fuisse, scutum suum, quod alius deinde gestavit, in templo suspensum agnovit. Sed hunc quidem ingenio potius quam memoria valuisse, ex hoc ipso ejus tam lepido commento conicere licet. Sunt qui distinguunt inter se memoriam, recodationem

revocare cupimus, non solum animum intendi, sed & ipsum cerebrum aut potius membranas cerebrum involventes quasi contrahi. §. 7. p. 3.

(2) Felicis memoriæ infinita exstant exempla, sæpe tam mirabilia, ut fas sit ad sensum suspendere. ALEXANDRO HOMERUM, DEMOSTHENI THUCYDIDEM, AVICENNÆ ARISTOTELEM, ERASMO HORATIUM & TERENCEM, JANO DOUSÆ poetas omnes, SUARIO AUGUSTINUM, MODIO VEGETIUM, LIPSIO TACITUM, CAMERARIO HERODOTUM, auctores nempe toties lectos, fere totos obhæsisse, non nimis miror. At HADRIANUM IMPERATOREM libros ignotos et semel lectos sine errore unius verbi recitare potuisse, teste SPARTIANO, MUDEUM, quidquid legit juvenis, nunquam oblitum senem, tradente BULLARTO, ad res refero, quæ fere extra humanæ observationis potestatem positæ sunt. Id etiam ad jactantiam accedit propius, quod JASONUS MAYNUS promisit, corpus nempe juris, si interierit, ex memoria sua restituendum. Quod SENECA Rhetor. in proem. ad L. I. Controv. de se ipso testatur, duo millia nominum, quo ordine dicta erant, se reddidisse, mirabile profecto est; etiam hoc, quod de HORTENSIO scribit, qui in auctione totum diem persedit, & omnes deinde res, pretia & emtores ordine suo, ita ut in nullo falleretur, recensuit; nec non illud, quod quidam recitatum a poeta carmen audiens clamaret suum esse, & protinus recitaret. Quibus multum dissimile non est, quod de Jo. PICO MIRANDULA FRANCISCUS in vita ejus scribit, audita semel carmina directo & retrogrado ordine cum admiratione omnium recensuisse, & tenaciter retinuisse. Admirabilius autem est, modo verum sit, quod ANT. MURETUS var. Lect. L. III. C. I. de Corsico puero habet, sex & triginta millia propositorum vocabulorum eodem ordine, quo audivit, recitare potuisse, imo post annum adhuc. Id quidem MURETUS ex ore pueri hausit, aliud ipse testis cognovit, dum sexcenta vocabula variarum linguarum mixta, barbara etiam & nihil significantia, & ab alterius calamo excepta, protinus puer eodem ordine nec hæsitante recensuit. Sane inter varias fabulas admixtas negandum non est, multos viribus memoriæ prorsus singularem in modum excelluisse, inter quos adhuc refero MITHRI-

dationem & reminiscenciam. Memoria species conservat *a*); recordatio reddit vel ultro obvias vel sub levi attentione; reminiscencia obrutas, confusas vel deletas per socias adhuc vigentes & superstites revocat. Ponit aliquam intermedii temporis oblivionem, & per res notas in ejus, quæ excidit, cognitionem redit. Neque vero apud omnes vocum illo limite distinctarum usus est. Adquiescunt plerique in nomine memoriæ, quam vastam adpellant, si multa & magna recognoscit; fidam, si in nullis rei momentis fallit; vegetam & promptam, si clare recognoscit & opportune reddit; firmam & tenacem, si post luculentum intervallum in aliis occupatum conservat. Maxime has binas species considerant, tanquam raro inter se coniunctas, alteram, quæ recipit facile sed & cito amittit, alteram, quæ ægre recipit sed diu servat. Priori gavisus est PORTIUS LATRO *b*), qui quo impetu dicere solebat, etiam scripsit & scribendo edidicit. Posterior fuit CATONIS, stupidi ad percipiendum, sed quæ semel percepit, tenacissime retinentis *c*): Sic ZENO CLEANTHEM comparavit cum tabulis durioribus, in quibus ægre inscribitur, at inscripta persistunt *d*). Id quod respondet externi motus legibus, ubi leviora ad primum attactum fere moventur, sed motum cito perdunt,

ATEM, Regem plus quam viginti gentium, qui tot linguis jura dixit, **CYRUM**, qui militum & nomina & vultum cognovit, **APPIUM CLAUDIUM**, qui omnes se *Romanos* memoriter & nominatim salutare posse dixit. Atque his ex vasto numero eximiis rusticum *Holsatum* addere licebit, qui teste WIL. HULD. WALDSCHMIDIO, sexagenario major & ostiatim victum quærens loco aliarum precum, quas mendicantes fundere solent, totas recitavit conciones, in templis olim auditas, non omissis latinis, græcis, hebraicis, quæ primi auctores miscuerant. *V. Eph. N. C. Dec. III. A. IX. X. O. XXXVIII.*

a) Vel apta est conservare, unde in potentialem & actualement distinguunt. Illam vocant dispositionem cerebri aptam recipere & per sensum internum iterate recognoscere. Sic aliquis bonam memoriam habere potest, licet ei parum mandaverit. Actualement vocant, quæ ipsas illas impressiones continet, licet actu non recordetur.

b) SENEC. in *proem. ad L. Controv.*

c) PLUTARCH. in *vita CATONIS* p. 759.

d) LAERTIUS *L. VII.* p. 459.

dunt, graviora resistendo plus virium a causa movente suscipiunt & conservant. Qui dividunt memoriam in intellectualem & sensualem, & hanc brutis *e*) communem, illam homini propriam dicunt, meminerint, neutram in homine seorsim existere, utramque sub læsione cerebri perire, quæ puris mentibus competat, nullam esse. Non infrequentior divisio est, in naturalem & artificialem, quarum illa Naturæ beneficio, hæc artis cultui debetur. Atque hæc altera, modo ad salebras non descendat, negligenda nunquam est, neque naturalis sub hoc neglectu persistit. Vereor autem, ne ars illa, quam SIMONIDES COUS, qui octogenarius gloriatus est, neminem sibi memoria parem esse, invenit *f*), & METRODORUS SCEPSIUS perfecit, sub lima aliquot retro seculorum ad vanitates & spinas deflexerit. Memoriam, quam aliqui mechanicam dicunt, qua peritorum manus musicorum organorum chordas & nervos impellunt, & suis fidiculis oberrant, in tenebris quoque & vix amplius attento animo, vix tangere hic opus est. Nemo non videt, adsueta musculorum ministeria levissimum quoque memoris animi nutum sequi.

§. VI.

Memoria, vel diminuta vel abolita, dicitur oblivio *g*), quæ impotentiam animi res perceptas recognoscendi vario gradu continet,

e) Nulli præter hominem memoria major quam canis, ait PLINIUS *H. N. L. VIII. C. 40.* Elephantos scribit rectores suos in juventute agnoscere in senectute *ib. C. 5.* Formicis, quæ diversa convehunt, altera alterius ignara certos dies ad recognitionem mutuam tribuit. *L. XI. C. 30.* De piscium memoria *v. Martial. L. IV. Epigr. 30.* de leone ANDROCLUM sibi objectum cognoscente *v. Aelian. de anim. L. VII. C. 48.* An sint animalia, quibus nihil memoriæ suppetat, disputent post ARISTOTELEM, SCHOCKIUS, PET. GREG. THOLOSANUS & alii.

f) *Cic. L. II. de Orat. §. 353.* Domus SCOPE post egressum SIMONIDIS concidit & ruina oppressos cum humare vellent, internoscere non licuit, nisi ex indicio SIMONIDIS, qui memor, quo loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuit & hac re admonitus didicit ordinem esse, qui memoriæ lumen adferret.

g) Obliviosorum hominum non ex re erit pauca sed notabilia exempla subjicere. Datur momentanea ex percusso perturbatoque animo, quæ

zinet, ex cerebri potissimum nervorumque vitiiis nata, neque facile observantium sensum fallens. Sive enim tarda sit in recipiendo memoria, sive recepta perdat cito, sive eo vitio laboret, ut neque prompte neque opportune reddat, nihil horum est, quod suis signis definire necesse sit, nedum ipsum plenae oblivionis gradum. Causam quidem omnes præcipuo loco in cerebro quærunt, sed dum nimiam ejus siccitatem & duritiem accusant, quæ impressa moruum vestigia ægre admittit renovatque, vel humiditatem & mollitiem nimiam, quæ impressa cito oblitterat *b*), idque senum, hoc puerorum exemplo illustrant; paucis sane morbi conditionio-

summis sæpe oratoribus accidit. Ita SIMON GRYNÆUS, JO. FA-SEOLUS & alii sub numerum auspiciis hæsitant, ad tempus plane sui immemores. Ipse DEMOSTHENES ad præsentiam PHOCIONIS obmutuit & nihil dixit, quam hunc verborum suorum novaculam esse. Idem apud PHILIPPUM abrumpere sermonem coactus est, continuatum ab AESCHINE. Id quoque THEOPHRASTO apud ALEXANDRUM contigit. Inter similes animi turbas THEMISTOCLES momordit labia & vultus colorem mutavit. FRANC. ROBERTELLUS CAROLI V. laudes funebri oratione profectus in exordio statim defecit. Nec disertissimus vir JO. OPORINUS vinum ERASMO nomine Academiæ offerens adloqui eundem potuit. Locuti sunt alii sed inter perpetua ἀμαρτήματα μνήμης, quorum ipsos vehementer puduit. Ad R. MARESIUM scribit FRANC. OGERIUS, se in medio orationis cursu toties quasi curru excussum iter per salebrosa loca pedibus absolvisse. Hæ nempe totius magis animi quam memoriæ nubeculæ sunt, celeriter dilapsæ. At HERMOGENES rhetor post annum decimum & octavum sic exiit memoriam, ut teste SUIDA ad annum usque octogesimum viveret rerum omnium ignarus. DIDYMUS Grammaticus nescivit senex, quæ scripsit olim & didicit. MESSALAM CORVINUM etiam nominis sui oblitum esse scribit cum PLINIO SOLINUS. ANTONIUS CARACALLA in flore juventutis acutissimus philosophus habitus, sed in progressu ætatis tanta rerum omnium ac litterarum oblivione peresus est, ut teste XIPHILINO nunquam didicisse aliquid, imo nec litterarum quidem nomen audivisse videretur. Nostra ætate JO. SLEIDANUM, MELCHIOR ADAMI scribit, ne trium quidem filiarum suarum, vel admonitum reminisci potuisse.

b) Ita cum aliis JUL. CÆS. SCALIGER *exercit.* 307. *sect.* 28. durius cerebri difficius apprehendere, mollius recipere facile sed minori fide & constantia servare scribit.

ditionibus, nec his nisi obscure satisfaciunt. Maxima caussarum momenta latent in læsa capitis figura, medulla cerebri male conformata, pressa vel ad motum & secretionem minus habili, nervorum denique & spirituum interceptis motibus ac viarum commerciis. Nulla ex his propior injuria est, quam quæ ipsum cerebrum tangit, ut fit a morbis soporosis, caro, comate, lethargo & imprimis apoplexia, quibus aliquando profligatis malis, pervicax tamen memoriæ imbecillitas remanet. Plures certe sunt morbi, ut cephalalgia & melancholia, inter acutos etiam frequentiores, qui nocendi vires ad cerebrum convertunt, ejusque sufflamant functiones, ut ipsa pestis, qua a THUCYDIDE *i)* descripta liberati quidam neque deinde se ipsos neque necessarios agnoverunt. CHRISTOPH. a VEGA *k)* *Franciscanum* refert peritum antea theologum, ex acuta febre eluctatum, nec litteras amplius nec rerum nomina tenuisse. Epilepticis quoque ex nervis crebrius concussis nil certius quam memoriæ labes imminet *l)*. Hanc porro ex mania, quæ caput præ ceteris turbat BALTH. TIMÆUS *m)*, ex hydrocephalo DOM. PANAROLUS, ex calculis in falce repertis A. VATERUS *n)* describunt. Non potest sine dubio tam molle & tenerum cerebrum irruentium humorum impetum & obstruentium stases diu sustinere, quin ex statu naturali semel dejectum a prisca functionem norma constantius recedat. HENR. AB HEERS *o)* in quadragenario oblivioso cerebrum reperit durum, siccum & summa parte digitis friabile & flavescens, circa ventriculos & basin molle adhuc sed vitiatum coloris. In aliis tumor corporis callosi repertus *p)*, in aliis sinistra cerebri pars laxata & dura mater livida *q)*. In his quidem lentus corruptionis progressus apparet, celerior est causæ externæ violentæ. Plane abolitam memo-

i) Hist. L. II. p. m. 112.

k) C. 10. L. III. de arte medendi.

l) Fel. Plater O. 7. & Misc. N. C. A. IV. & V. O. 154.

m) in cas. med. Cas. 8. p. 17.

n) in diff. de vuln. cerebri.

o) obs. med. 3.

p) Fel. Plater. O. 51.

q) Theoph. Bonet. in sepulchr. L. I. sect. X. O. 2. p. 203.

memoriam ex percussione occipitis ELIAS CAMERARIUS *r*) & ex vulnere sclopeti GREG. HORSTIUS *s*) notant, quibus congruit, quod ex RONDELETIO TH. IORDANUS *t*) refert de studioso Monspeliensi, ad simile vulnus rerum omnium adeo oblito, ut Luterias ad discenda iterum litterarum elementa rediret. Casus ex alto apud PLINIUM *u*) & matris & propinquorum memoriam fustulit. Apud NIC. TULPIUM *x*) famulus quidam litteras ad tabellarium laturus in occipitium ob lubricam glaciem supinus procidit, ut nec nominis sui, nec domus, unde venisset, nec litterarum, quas adhuc continebat, meminerit, sensim vero recordaretur longe præteritorum. Ictus lapidis referente VAL. MAXIMO *y*) litterarum unice oblivionem peperit. GUIL. FABR. HILDANUS *z*) ingeniosum vidit puerum depresso violenter cranio stupidum & obliviosum.

§. VII.

Remotarum caussarum ultima etiam vis cerebro & nervis infesta est. Sub cælo & aëre crasso *Bæotii* olim stupidi habebantur, quales EUSTACHIUS RUDIUS *a*) in Tyrolensi Comitatu reperit, caussam in aëre, crudis aquis, vini penuria & usu panis cum semine papaveris confecti quærens. Dubium non est, crassos sub impuriori cælo & parum agiles spiritus, vias, quas memoria faciles & expeditas postulat, languide meare & remeare.

Fer-

r) Eph. N. C. Cent. III. O. 56. p. 133.

s) L. II. O. 7.

t) de pestis phæn. Tr. II. C. 2.

u) H. N. L. VII. C. 24. it. Solin. C. 2. Similia fere exempla habent Eph. N. C. Cent. III. O. 56. it. Dec. II. A. VI. p. 308. Sic Grammaticum legimus ex asino ruentem litterarum oblitum esse.

x) Obs. L. IV. O. 15. Tale fere est, quod CNEULINUS de aurifabro refert, eum in platea lapsum occiput terræ allisisse, ut mox neque liberos neque uxorem neque comites agnosceret, imo hominem se esse ignoraret. v. J. SCHENCK. obs. L. I. de apopl. O. XI.

y) L. I. C. 6.

z) Cent. III. O. 21.

a) L. I. Pract. C. 6.

Fervidus aer siccatur nimis & teneros imprimis pueros gravius mul-
 stat. DODARTUS pueri octennis & præcoci meminit, qui sub
 canicula repente omnium; quæ didicit, oblitus est, adventante
 tempestate frigida intra triduum recuperavit memoriam, sed &
 denuo amisit sub novo aëris feruore *b*). Aetatis magna sine du-
 bio ratio est: nam in senibus *c*) collapsæ viæ difficilius releguntur,
 in pueris ipsa mollities & humiditas motum propagare vetat.
 Inedia surripit cerebro novum spirituum com meatum, hinc in
 virgine aliqua apud HORSTIUM, cum post longam inediam co-
 medere rursus inciperet, oblivio & stupor mentis successit. Ex
 inedia, labore & vigiliis, quin & ex victu tenui memoriæ noxam
 GALENUS *d*) jam olim observavit, & ZACUTUS LUSITANUS
e) suo prosecutus commentario est. Inter cibos memoriæ infestos
 cepas maxime PETR. FORESTUS adcurat, ARNOLDUS VILLA-
 NOVANUS etiam allium, porrum, legumina & caseum. MARCI
 ANTONII exercitum, ex Parthia reducem, esu certæ herbæ
 perdidisse memoriam, nec nisi poto vino recuperasse, sine hoc
 succubuisse, testatur PLUTARCHUS *f*). Inter hæc nempe sunt,
 quæ stimulo suo placidos & naturales spirituum motus turbant.
 Quod maxime de generosioris vini immoderato usu valet & de
 crebra ebrietate, quæ PLINIO *g*) mors memoriæ dicitur. Ab
 excretionibus præter Naturæ ordinem suppressis non minor ob-
 retentum stimulum injuria in cerebrum & nervos redundat.

A

b) Hist. de l'Acad. R. des sciences 1705. p. m. 72. O. 14.

c) Inter facultates animæ nulla est, quæ senescentis corporis vim certius
 sentit quam memoria. Id quod harmoniæ præstabilitatæ auctores valde
 angit, quibus id quidem imaginari licet, prævisæ cogitationum seriei
 datum corpus esse motibus opportunis ex lege fabricæ suæ congruens,
 id nunquam concipere possunt, ipsam cogitationum vim in progressu
 ætatis hebescere & deficere.

d) L. III. de loc. affect. C. 5.

e) de morb. princ. Hist. L. I. H. 43. p. m. 82.

f) Op. T. I. p. 937. B.

g) H. N. L. XIV. C. 22. Ad ostentationem, inquit, virium & plene
 infundunt, ut statim evomant, & rursus hauriunt tanquam ad per-
 denda vina geniti, & tanquam illa effundi non possint nisi per humanum
 corpus. De spiritu vini v. Eph. N. C. D. II. A. VIII. O. 220.

A mensium vel lochiorum vel hæmorrhoidum suppressione crebro nata est memoriæ labes *h*). Sed idem fieri ab excretionibus nimis, ut magnis hæmorrhagiis eo minus mirabile est, quod, quæ cerebri functiones sustentare debebant, intempestive subtrahantur. Oblivionem ex ipsa venæ sectione post OLAUM BORRICHIIUM notavit PETR. ROMMELIUS *i*). Vix autem aliud ex dictis propius tangit sedem cerebri, quam vehementior animi adfectus. Ex subito terrore CÆL. AURELIANUS *k*), ex terrore & frigore CHR. FR. PAULINI *l*), ex tristi & inopinato casu AUGUST. THONERUS *m*), ex mœrore BALTH. TIMÆUS *n*), ex ira propter repudium JO. JAC. MANGETUS *o*), læsam memoriā restantur. Non hic prætereo intensiora studia & magnas cum vigiliis occupationes. Testis GALENUS *p*) est de memoria pene perdita vigilis hominis & in prosequendis studiis acerrimi. Immodica autem Venere *q*) nihil est, quod spiritus exhauriat magis & exsiccet cerebrum, totumque corpus emaciet. De medicamentis, philtris & venenis suppetit quoque observationum sylva. A potione medicata Gothorum Rex BAMBA incidit in rerum omnium oblivionem. A philtro juvenis inter graves hæmorrhagias & alia mala convalescens & suum & fratris nomen oblitus est, rerum omnium & literarum rudis *r*). Ab opio deletam memoriā

h) Ph. Salmuth. Obs. med. Cent. O. 82.

i) in matrona sexaginta annorum, Eph. N. C. Dec. II. A. V. O. 140. p. 280.

k) ex APOLLONIO refert, ARTEMIDORUM Grammaticum inopinato terrore, cum crocodilum conspexisset, memoriā amisisse.

l) Obs. med. 102. de sexagenario in fluvium lapso.

m) Consult. med. L. V.

n) L. I. Cas. med. Cas. 2. p. 20.

o) Bibl. med. pract. T. III. p. 374.

p) Lib. III. de loc. adfect. C. 5.

q) PHIL. SALMUTH litterati meminit, qui conjugii juveni & lascivæ, ut placeret, aphrodisiacis usus sensit naturam labefactari ad summam faintitatem. Cons. I. obs. 61. Speciatim de læsione memoriæ ex nimio Veneris usu diff. 1691. edidit Altorfi G. W. GILGIUS.

r) H. ab Heers obs. 13. p. m. 131. Ex cerebro catti sylvestris ficcato & loco febrifugi dato funestum abolitæ memoriæ damnum describit. C. F. PAULINI obs. med. XVI.

moriam describit TH. WILLISIUS ^{s)} & simile ex longo usu aquæ papaveris rhœados damnum LAZ. RIVIERIUS enarrat, qui aperto cranio cerebri ventriculos vidit humore nigro repletos.

§. VIII.

Semper fonticum & grave malum est memoriæ vitium, tum ob partis tum functionis læsæ nobilitatem. Quid enim ad studia, ad negotia & ipsum vitæ civilis cultum magis ineptos reddit? Nec concipi facile potest hæc memoriæ noxa, quæ non plerumque ad reliquas animi facultates, tam arcto vinculo conexas, se diffundat. Quid enim struere iudicium in illa idearum penuria, quid componere ingenium possit, cui res illæ, quorum similitudinem vel dissimilitudinem lustrat, subtrahuntur? Licet vero in se funestum raro sit illud memoriæ deliquium, ut plurimum tamen curatu difficile est, inprimis chronicum & radicum. Unicum sui ævi medicum fuisse GALENUS scribit, qui hic auxilium tentavit, licet exiguo successu. Gravissimum est hæreditarium vitium, aut ex gravioribus capitis & cerebri morbis relictum, cum stupore animi & somnolentia. Fieri quidem non nego, ut ipsi hi morbi, cephalalgia, paralyfis, lethargus, epilepsia, quibus memoriæ vis obtunditur, cedant aliquando, vel Naturæ vel artis armis. Sed illud fieri vix solet, ut si cesserint, resurgat semel labefactaræ memoriæ virtus. Elanguescit aliquando in sanis repente & sine febre, quod, ut latentior in cerebro causam arguit, ita in subitam plerumque apoplexiam erumpit. Philtra & venena vehementem nervis vim inferunt, ut læsa inde memoria per reliquam ætatem hebes & infida persistat. Spes major medelæ viget, si interpolatum vel periodicum malum est, vel recens vel a causis externis natum, & in corpore ceteroquin vegetiori. Hæ causæ externæ, ut contusio, sub apparente sævitia sæpe celeriter mitescunt. IO. BENED. GRUNDELIUS ^{t)} socerum suum refert curru dejectum, contuso occipite nec locum, quo proficiscere-

^{s)} *Pharm. rat. P. I. p. 308.*

^{t)} *V. Eph. N. C. Dec. II. A. VI. O. 147. p. 308.*

cisceretur, nec negotia ibidem peragenda, nec alia scivisse, at sopitis brevi commoti cerebri turbis in ipso illo itinere ad plenum memoriæ usum subito rediisse. Oblivio, quæ a frigore & humiditate nata est, & somnolentia nariumque & oris excrementis se prodit, sanabilior habetur, quam quæ a calore & siccitate est, cum pervigiliis & humorum orgasmo conjuncta. Ingruens tamen cum rigore vel post eum oblivio testis est caloris nativi nimis oppressi. Frigus aliquando in toto militum cohorte per montes nivosos iter faciente memoriam exstinxit *u*). Puerorum vacillantem memoriam confirmat progressus ætatis, senum *x*) diminuit, quorum nervos frigus & siccitas stringit & rigefacit, idque etiam magis post acriora studia & volatiliū ac spirituosorum abusum. Addere hic licet abusum remediorum mnemonicorum, sub quo CHR. FRANC. PAULINI *y*) binos vidit doctores theologiæ eo redactos, ut alter nominis sui oblitus omnia inepte ageret, alter in senio prima grammatices elementa repeteret.

§. IX.

Medela cerebrum & nervos tueri contra injurias, & nativum robur vindicare nititur, cognitisque remotarum caussarum viribus opposita virtute occurrit. Quæ vulgo commendantur nervina cephalica, aromatica cum sialagogis & errhinis, ut radices calami aromatici, caryophyllorum, iridis florentinæ, zedoariæ, herbæ melissæ, betonicæ, salviæ, roris marini, flores anthos, lavendulæ, liliorum convallium, lignum aloes, rhodii, semina coriandri, pœoniæ, cubebæ, piper & alia, velut ex animalium classe maxime castoreum, solent apud multos fere totum medicamentorum, pro consolanda memoria, catalogum efficere. Que non ex iis parantur aquæ, spiritus, liquores, electuaria, confectiones,

u) V. Lud. Mercat. de interna morbor. curat. C. 19.

x) Sic passim senes reperiuntur omnium obliti, ut ORBILIUS PUPILLUS, GEORG. TRAPEZUNTIUS FRANC. BARBARUS, PHIL. DECIUS & alii multi.

y) Obs. med. phys. XVI.

fectiones, essentiaë, elixiria, balsama, olea? Quot infusis, fomentis, cucuphis, lotionibus, frictionibus, inunctionibus & emplastris, quæ vel ipsi futuræ coronali abrasis apillis imponere solent, utuntur? Sed vereor, ne talia præter frigidos, humidos pituitososque, non nisi paucos consolentur, alios etiam exsiccando stimulandoque lædant. ZACUTUS LUSITANUS 2) vinum suum ex calidis hujusmodi præparatum, unguentum & gargarisma invidendis exornat laudibus, quasi rudissimis & asinini stuporis a) divinam memoriam concilient. MICH. ETTMULLERUS cubebarum præstantiam in acuenda memoria in se ipso expertus est. CAMERARIUS thus instaurare memoriam, LEMNIUS eidem suffitum ligni aloes prodesse censuerunt. JO. TRITHEMI pulverem ex feminibus constantem toties ab aliis jactatum JO. WOLFFIUS b) describit. Nolim in his, quibus fere obruimur, describendis occupari, illos potius scopulos hic noto, ad quos, qui calidis semper pugnant, nimis impingere metuo. Unde factum est, ut confectio anacardina ab a) sapien- rum, ab aliis stultorum confectio dicta sit. Est oppositus morbi status, ut in febribus acutis apparet, sub quarum vi memoria sæpius periclitatur. Semper prudentis medici oculus ad peculiarium caussarum indolem dirigitur. Nunc suppressas excretion- nes restituit, mensium, lochiorum, hæmorrhoidum, sub quibus crebro resurgere memoriam experientia docuit. Dici vix potest, quam subito per dejectiones mucosas & biliosas, etiam solius Naturæ ope natas, levata fuerit oppressa memoria. Sic vidit ANT. BENIVENIUS c) rediisse memoriam hominis, qui amicos, quos discernere non potuit, permutatis nominibus compellavit. Hinc purgantium eminuit virtus, ut ex massa pilulari de succino *Cra-* *tonis*, extractis fumaris, centaurii minoris aliisque, maxime iis, quæ per epicrasin constantiori virtute repurgant. Nunc dispen-
dia

2) *Prax. hist. L. I. C. 9. p. m. 219.*

a) *L. II. sect. III. C. 4. p. 378.*

b) *Lect. memorabil. T. I.*

c) *de Abdit. C. 47.*

dia ex nimia Venere tempestive facimus, in quibus calidis uti præceps in exitium via esset, cum his præter abstinentioniam ab illis venereis conflictibus salubris alimonia sub moderata exercitatione suadenda, qua perditæ vires spiritusque sensim reparantur. Pathemata animi, ut maxime in cerebrum & nervos agunt, ita sub mœrore & anxiis curis memoriam debilitant: ubi non solum necessariis refouendus animus est solatiis, sed & ad alia, quæ languentes cerebri functiones excitant, ut ipsa musicæ harmonicæ oblectamenta despectendum est. *Cretensum* olim mos erat inter musicos concentus leges perdiscere, ut firmitus hærent *d*). In inertia solidorum & languore motuum electuaria ROLFINCII, FORESTI, MICHAELIS, quæ roborant nervos & confortant memoriam, vel balsama idonea, quale est oleum myrrhæ, quod temporibus & occipiti inungendum GREG. HORSTIUS *e*) tantopere laudat, vel aquæ multæ compositæ, inter quas non infimum locum aqua magnanimitatis PETR. LAURENBERGII habet, congruunt. Hic cucuphas ex herbis cephalicis cum simili balsamo JO. LUDOV. HANNEMANNUS *f*) vidit puerpuræ firmasse memoriam, quæ nec matrem amplius agnoscebat nec differentiam sexus, sed promiscue viros feminas, feminas viros adpellavit. In illis morbis, qui cerebrum maxime adfligunt, efficacissimæ virtutis revulsio exigitur, ut a copia irruentium humorum vitioque & infarctu liberet. Multum hic adflictæ memoriæ levaminis cucurbitulæ spondent, quæ capiti adplicari simul & crura scarificari GALENUS jubet *g*). Majorem vim, si ea opus, cauteria exserunt. M. A. SEVERINUS *h*) nuchæ adplicat, neque ad loca futurarum admoveere veritus EPIPH. FERDINANDUS *i*) testatur plures ex abolita memoria ægros aliosve stupidos sanatos fuisse. Pari successu OLAUS BORRICHIVS feminam,

d) AELIAN. *Hist. var.* L. II. C. 39. & ATHEN. *Op.* L. XIV. p. m. 626.

e) *de tuend. sanit.* C. I.

f) *V. Eph. N. C. Dec. II. A. IV. O. 54. p. 128.*

g) *L. III. de loc. adfect.* C. 4.

h) *Pyrotechn. chir.* L. II. P. I. C. 4. *hist.* 47.

i) *Hist. med. hist.* 47.

feminam, cui ex retentis menstruis contumax oblivio nata erat, cauterio occipitis sanatam refert *k*). In leviori unctione post aures & in occipitio instituta adquiescit PETR. FORESTUS *l*). Congruit setaceorum & vesicatoriorum potestas, maxime vero fonticulorum in hoc morbo præstantia famam meruit. Speciatim de fonticulo futuræ coronalis tanquam magno vitiorum memoriæ remedio JO. HADRIAN. SLEVOGTIUS *m*) docte differuit. Profuere hic aliquando ipsa capitis vulnera, quali CLEMENS VII. Pontifex Romanus adfectus tam felicem inde memoriam retulit, ut quæ semel legeret, nequiret unquam oblivisci *n*). Si in aliis sæpe gravissimis morbis læsæ memoriæ radix est, hæc sine dubio excindenda & remanens interdum memoriæ imbecillitas lenissimis nervinis & moderatis exercitiis corporis & animi refovenda est.

§. X.

Ope etiam diæticorum præceptorum conservanda memoria est & roboranda. Caput ab injuriis vitiosi aëris tueri, attritas corporis vires cibo salubri & leniter condito refovere, secretionum adminicula sub justis corporis exercitiis sustentare, ipsum caput fricare sæpius & pectinare convenit. Sed nihil par est perpetuo memoriæ exercitio, extra quod nulla animi facultas facilius inertia & situ corrumpitur. SOCRATES litteras vocabat ingeniorum pestem, quod his notis confisi homines memoriam minus exercerent. Indos legimus sine litteris omnis ævi res gestas & memorabiles animo complexos esse, & a parentibus traditas posteris reliquisse, deinde vero in sindonibus scribere orfos jam minus memoriæ suæ consuluisse *o*). Et hodie sentiunt multi,
si

k) V. Aët. hafn. Vol. II. O. 78. p. 195.

l) Obs. L. X. O. 32. p. 356.

m) in prolus. inaug. Maxime in cacoehymicis fonticuli in brachio, vesicatoria in vertice, setacea in nucha.

n) Franc. Petrarch. rerum. memorabil. L. II. C. 15.

o) Alex. L. II. C. 9. Constat quoque Aegyptiis cum nullus litterarum usus esset, non defuisse tamen omnis ævi memoriam: Adsedisse majoribus juniores, & ex illis vetusta repetentibus sensim totum vetustatis schema

fi fateri velint, librorum fiduciam inter causas esse neglectæ memoriæ. Qui senibus ajunt parum fidam memoriam esse, non quidem immerito inter causas referunt, quod senectutis injuria primum in rem tam fragilem ac delicatam incurrat *p*). Verum altera & fortassis potior causa est intermissa, cum nostri arbitrii simus, tam conducibilis memoriæ exercitatio. Queritur SENECA *q*) quod memoria, quæ apud illam juvenis deposuit, reddat tanquam recentia sine cunctatione, at, quæ intra proximos annos commisit, sic perdiderit, ut etiam si sæpius ingerantur, toties tamen tanquam nova audiat. Certe senex in exercitiis pergens, & cum CICERONE non tam pro senectutis quam ignaviæ vitio oblivionem agnoscens, minus periclitatur, quippe gnarus, ut rursus cum SENECA loquar, quæ in usu sunt & manum quotidie tactumque patiuntur, nunquam periculum situs adire, ita etiam quicquid frequens cogitatio exercet ac renovat, memoriæ nunquam subduci, quæ nihil perdit, nisi ad quæ sæpe non respicit. Inde divinæ memoriæ senes occurrunt, ut LAURENT. BONINCONTRIUS octogenarius, APOLLONIUS THYANEUS centenarius & hoc etiam senior ROBERT. CONSTANTINUS. Certior sane memoria est, quæ nullum extra se subsidium habet. Ab arte vero, ut Naturam adjuvet, id maxime requirimus, ut ordinis solertior cura conspectum rerum fortiori intuitu sistat: vix enim, quod rude & indigestum est & naturali nexu destitutum firmiter obhærescit. Alterum est scribendo se exercere sub qua mora attentionis animus plenius imbuitur. Ita BARTHOLUM oblivionis incommoda legimus assidua commentatione refarcire solitum. Nostro ævo magnum LEIBNITIUM plurima novimus ex optimis fontibus excerptisse, sed per eandem operam sic animo

hausisse. Ita Druidarum mos erat semper ediscere aliquid, quod crederent, qui litteris confiderent nimis, minus studere memoriæ. AIMON. L. I. *de gestis Francorum* C. 6. Atheniensi perditos suos commentarios deploranti bene olim ANTISTHENES respondit: ista non chartis sed animo inscribere oportuit.

p) Id accidere, quod tot rerum speciebus jam impressis novum non repariant locum ARISTOTELI olim visum est, *Probl. IV. S. 30.*

q) L. III. *de benefic. C. 2.*

fmo impressa, ut evolueret iterum opus nunquam habuerit. His major exercitatio succedit, qua CATO olim, quicquid de die egit, vesperi inter sodales retractavit. Certe repetere audita, visa, lecta & quotidie inter amicorum examina recognoscere, pulchre omnia infigit animo. Quæ ars præterea tradere solet subsidia, tanti non sunt. Nihil hic opus est præceptis THEODECTIS, SIMONIDIS vel HIPPIAE. Si ROGERIUS BACO virum sedulum & litterarum tenacem, ut omnium scientiarum suarum participem redderet, quadrantem vel dimidium annum postulavit, & triduum tantum, ut in lingua græca, quæcumque scripta essent, intelligeret, futilis jactantiæ merito coarguitur. Quid ars Lulliana promittat, quid profint imagines illæ, picturæ, emblemata & cetera signa ac characteres, in quibus JORDAN. BRUNI, KULEMANNI, KIRCHERI, SCHOTTI, CLAVII aliorumque infinita opera desudavit, nolim prosequi. Sunt, qui adflescere his non possunt, alii adsueta exciderunt subito tam lubrica possessione, unde graves viros serio dehortari audias *r*). Atque de hoc jam quædam superius dicta sunt.

r) H. C. AGRIPPA nebulones vocat *de vanit. scient. C. 4.* EDMUNDUS RICHERIUS JORD. BRUNUM ipse ineptientem Parisiis & adolescentes infatuantem audivit merasque tricas, & pro luce umbras se retulisse scribit. *Obstetric. anim. C. X. O. 4.*

DISSERTATIO
DE
SILENTIO MEDICO.

PUBLICE PROPOSITA

GOTTINGÆ d. 15. SEPT. 1752.

RESP.

HENR. BALEMANN.

HOLSATO.

§. I.

Loqui raro & necessaria & paucis, EPICURETI præceptum est *a)*, loqui autem ignorat, qui tacere non didicit. Ideo admirabilem virum, *Marcum Cæsarem* JULIANUS dixit *b)*, qui nos ferubi vel loqui vel tacere conveniret. Neque vero eloquentissimis viris quidpiam de gloria sua detraxit hoc cohibendæ linguæ vinculum. Quis *Ulyssæ* facundior, cui HOMERUS taciturnitatem tribuit? quis copia dicendi EPAMINONDÆ par, quo nemo plus scivit & pauciora dixit *c)*? Medici vero silentii, quod hic commendamus, auctor haberi potest ipse PYTHAGORAS, qui ut maxime cœlestem esse ex omnibus medicinam dixit *d)*, & urbes

a) Enchirid. C. 38.

b) Julian. in Cæs. Oper. p. m. 328. D. dicitur Marcus διαγνώσκων λέγειν ὅπερ χρὴ καὶ σιγᾶν ὅπη καλόν.

c) Apud PLUTARCH. de audit. O. T. II. p. 39. B. Spintharus testatur, se cum nullo rem habuisse, qui plura nosset & pauciora diceret.

d) APOLLON. Epist. 23.

e) AELIAN. hist. var. L. IV. C. XVII. p. m. 369.

bes ἰατρείων magis quam διδάξων perambulavit e); ita nil suos prius quam tacere docuit f). Animus est ostendere, quod tempestivum medici in arte facienda silentium sit res sapiens & omni oratione potior g). Uri non est in aliis rebus tutius rerum administrandarum vinculum; ita & medicorum auribus sæpe illud CLEANTHIS ingeri debet: σίγα σίγα λεπτόν ἵχνος h).

§. II.

Silentium medicum vocamus officium prudentis medici, nihil, quod celare fas est, propalandi, nihil, quod pudorem & famam ægri lædere, ejusque fiduciam in artem medicumque diminuere possit, consuepta multis loquendi intemperantia, admit-
tendi. HARPOCRATES ori impositum digitum tenens inhibet mutilas de Deo hominum sententias i). Quod imitatus ALEXAN-
DER M. arcanas litteras legens HEPHÆSTIONI pro more inspi-
cienti non obstitit quidem, at detracto annulo sigillum ori im-
posuit k). Habet etiam medicina, quæ sacra & arcana honesto
silentio supprimit, ubi audire & tacere non beneficium est sed
fides. Patet, quando VIRGILIUS mutam artem dixit & inglo-
riam l), nihil in ejus opprobrium dici. Dum muta est, dum
nihil de iis, quæ sibi commissa sunt, jactat & gloriatur, insignis
meriti

f) SLDON. APOLL. in conc. L. VII. Ep. 9. Prius tacendi patientiam quam loquendi doctrinam demonstravit. Ita post longam taciturnitatem locutos quisquis audiret, tacuit.

g) σοφὸν εὐκαιρὸς σιγὴ καὶ πάντος λόγου κρείττων. PLUT. de educ. liber. Op. T. II. p. 10. E. & de garrul. p. 504. H.

h) DIOG. LAERT. L. VII. segm. 172. p. m. 474.

i) PLUTARCH. de Isid. & Osir. Oper. T. II. p. 378. C.

k) Ejusd. Apopht. Oper. T. II. p. 180. D.

l) VIRG. Aeneid. L. XII v. 396. Japis, cui Phæbus optionem dederat vel artium medicarum, vel augurii citharæque:

Scire potestates herbarum, usumque medendi

Maluit, & mutas agitare inglorius artes.

Olim, inquit Clericus, manus & medicamenta loquebantur pro medicis: major certe dicacitas & jactantia apud augures erat. At, si verum est illud veterum, μεγάλη παιδείσις σιωπῇ: justior gloriæ causa pro muta medicina pugnât.

meriti gloriam habet. Sunt casus, non modo circa lectulos ægrorum, sed & circa forensia de suspectis judicia, qui hic singularem medici silentii prudentiam requirunt. Non hæc excludunt varias loquendi opportunitates, dum in salutem ægri inquit medicus & necessaria adminicula commendat. Certe quam reprehensionem meretur os futile, in eandem incurreret per negligentiam silens. Damnamus utrumque, & secundum AUSONIUM *m*);

Multa loquens & cuncta silens, non ambo placemus.

Tria igitur erunt considerationis nostræ capita. Primum, quid ex silentio medico in ægros redundet commodi? alterum, quid in artem? tertium, quid in ipsos medentes? succincte expedient.

§. III.

Ratione ægrorum officia illa silentis medici, vel pauca & opportuna loquentis, a primo ejus ingressu recensebimus. Prior & potior ejus cura esse nequit, quam tranquillum & pacatum decumbentis animum reddere, antequam, quid ejus morbo suppetiarum opponendum sit, decernat. Fugere jussit HIPPOCRATES *n*) omnem citra ægros strepitum. Quanto magis ipse medicus caveat, ne ad dormientes forsan vociferando & cum impetu, rusticorum more introeat, uti cum *Galeno* ait J. BOHNIUS *o*): quo expergefatti ægroti & sæpe perterriti non sine indignatione conqueruntur, noxam sibi inde oriri, unde salutem expectarunt. Taciturnus ergo & suspensio gradu medicus accedat lectulos ægrorum, hosque de accessu suo præmonitos modesto vultu & paucis ac placidis verbis alloquatur *p*). Hoc maxime de

m) AUSON. *Epist.* 25. v. 47.

n) de decenti ornatu XI.

o) GALENUS *L. VI. Epidem. Comment. IV. Text. IX.* J. BOHNIUS *de officio medici duplici Cap. IV. pag. 75.*

p) Ita admonet medicos H. BOERHAAVIUS in *introduc. in praxin clinicam* §. 29. Moderari ipsam adeo vocis magnitudinem & sonum penes ægrum jussit GALENUS l. c. Apprime huc spectat illud *Franc. Boselii in Amalth. medico hist. Appar. III. C. 29. p. 525.* Vocatus ad ægrum

de iis notandum, quibus plus reverentiæ debetur, & a quibus omne offendiculum majori cura removendum est. Ita vocabant olim cubiculum anterius, ex quo ibatur in ipsius principis cubiculum, silentium, & cubicularios ibidem, silentiarios *q*). Erant autem, & etiamnum sunt in multis aulis ex medicis.

§. IV.

Quum vero e solo ægroti adspectu morbi vera species atque indoles nondum patefcat; utique sciscitando in summa eorum, quæ scitu necessaria sunt, capita inquirere licebit; si modo fiat coarctato sermone, quod HIPPOCRATES in ingressu ad infirmos tantopere laudat *r*). In tanta & tot morborum varietate difficile quidem esse videtur justum certumque omnibus quæstionum numerum præscribere attamen eas tantum non omnes ad sequentes retulit HIPPOCRATES *s*): quæ patiat æger? ex qua causâ? quot jam diebus? an venter auscultet? & quo victu utatur? Hæc paucula, ad quæ reliqua non incommode reduci possunt, & quædam forte, quæ sexum propius spectant, sufficere arbitror in ægro, quem superfluis morari copiosisque quæstionibus obrundere,

medicus, sedeat, & absque risu, citra & manuum gesticulationem, & pedum elevationem, & corporis contorsionem, & vestituum extensionem aut contractionem, hilari facie ad ægrum conversa, cognita visuque necessaria inspiciat, & constans in sermone non nimium celeri, sed apto & blando, de quibus fas & opus est, interroget, eumque patienter audiat narrantem, si nihil præpediat eum fari; sin nequeat, aut nolit referre, admoneat, ut per astantem fiat relatio, quem apte interrogare, attenteque debet auscultare.

q) ἐπιστάτας τῆς ἀμφὶ τὸν βασιλέα σιγῆς vocat AGATHIAS ad hist. arcan. Procop. p. 103.

r) De decenti ornatu IX.

s) De Affect. XXXVI. Sufficere has testatur quoque Jul. Caf. Claudinus de ingressu ad infirmos L. I. C. III. His exacte & diligenter examinatis facto in proprio intellectu discursu, morbi primum ideam & essentiam cum propria sede, atque causas illius cognoscere, ac intelligere; post hæc scopos curativos sibi proponere, futurum eventum cum suo tempore præfagire, materias medicas invenire & inventis recte uti valebit,

cundere, & respondendi molestias augere nefas est. Nam illos non tango, quibus mitior morbus loquaces, quales ipsi sunt, medicos commendat.

§. V.

Necessariæ autem maxime licet fuerint hæc ad ægrum quæstiones; non tamen putet medicus, se in proferendis illis neutiquam limites transgredi posse. Facillime hic peccat circa primam præcipue, secundam & quartam harum quæstionum. Quod si enim in ingressu ad ægrum ita jam vel ipsis oculis patent omnia, ut vel stupidissimus intelligere valeat, quæ æger patitur; vel si de iis adhuc inquirat, de quibus ultro constare sibi poterat; ineptum est, postulata ad talia responsione ægrotantem adhuc fatigare. Concinne respondit ille apud WALDSCHMIDIUM æger medico intempestive & justo crebrius sciscitanti: quæris tu adhuc, ubi doleam? quære, ubi non doleam ¹⁾). Apparet facile, in prima ægri visitatione potissimum medicum hanc, nisi suo indicio præveniat æger, proferre debere quæstionem, minus insequentibus. Præterea enim, quod tunc temporis repetitæ tales quæstiones molestæ ut plurimum esse soleant ægris, suspicionem adhuc facile iisdem excitant, de minus justa medici ad se morbumque attentione, confidentiamque in illum labefactant. Id vero omnino congruit, si medicus sub novis visitationibus, an adsint adhuc, aucta itidem vel minuta, prius detecta symptomata, fuerit sollicitus, & quicquid in proprios sensus incurrit, numquam copiosis quæstionibus exploret.

§. VI.

In indaganda porro altera de morbi causis quæstione multo gravius adhuc ægrorum conturbare potest medicus animos, imprimis si illis scrupulose nimis eruendis insistit. Medico quidem iudice BOHNIO ²⁾) vitio verti nequit, si ægros veram morbi celantes

¹⁾ Op. Medic. pract. T. I. p. m. 170.

²⁾ l. c. Cap. VII. pag. 146.

lantes causam non restituit: fas tamen omnino est, sui fallendi præscindere occasiones. Natum ex libidine gulaque morbum obstinatus interdum ægroti dissimulant, & alias causas comminisci, veras omnino reticere solent. Hic revera est medici, parcere pudori ægrotorum, nec eorum arcanis se temere ingerere x), sed indicatis generatim errorum fontibus acquiescere, maxime si scitu necessaria ex ipso morbo aliisque circa lectum observatis & auditis non fallaci conjectura assequitur: quippe ubi contingere solet, ut ipsi ægri vel amici eorum quasi sui immemores & aliud agendo illud suggerunt, quod modestus medicus severiori examine explorare non audet.

§. VII.

Non minorem prudentiam quarta medici requirit quæstio, an alvus respondeat? Hæc cum non modo ad excreta & retenta alvi, sed & aliarum partium utriusque sexus, sive secundum sive præter naturam fiant, pertineat; facile liquet medenti eam prætereundam non esse, modum vero, quo in ejus cognitionem descendit, cautione, interdum etiam modesto silentio, egere. Sæpe enim hæc quæstio spectat ad obscænarum partium officium, de quo verecundius & cum periphrasi aliqua disquirere oportet, vel veniam petere, si usitatis vocibus uti necesse sit. Quæ cautio inprimis circa virgines & recens nuptas locum habet, teste WALDSCHMIDIO y), in propriam sæpe perniciem multa dissimulantes, maxime si medicus extra conjugium vixerit. Bene est, quod plerumque matrum, nutricum, aliarumque feminarum turba circumstet, quæ medicum minori verecundiæ sensu & ultro instruit.

§. VIII.

Jam novum oritur medici officium, dictis quæstionibus solutis, morbum in suo progressu indagandi. In hoc, ut nihil con-

turber,

x) Non iis succensendum est, si quod ignoratum esse oportuit, nolint prodere: si alteri aperis, proditor tui in alterius fidem confugis, qui si tui similis est, periisti; si melior, præter rationem servaris, invento, qui tibi sit quam tu ipse fidelior. PLUT. de garrul. Op. T. II. p. 506.

y) Op. Medic. præct. T. I. p. 299.

turbet ægrum, vel ipsum nomen morbi, si majoris momenti sit, occultare fas est. Fieri enim solet, ut ad mentionem ejus, alio-
 tories funesti, æger contremiscat, & adeo necessariam animi quie-
 tem uno momento perdat. Omnia caute sunt removenda, quæ
 instans periculum, excitato metu vel terrore, reddunt funestius.
 Probant novellæ, Delphinum, qui variolis nuper decubuit, in
 longa morbi ignorantia relictum, & medicorum, qui sic quieti
 animi prospexissent, prudentiam extollunt. Præstat malignas &
 acutissimas febres pro simpliciter acutis, ex quibus plerique eva-
 serint, venditare, & in chronicis morbis impuritatem sanguinis
 & similia accusare. Sed limitatam cupio hujus silentii legem.
 Admonendus enim omnino sui periculi erit, qui evadere
 nequit ²⁾, ut mature cœlestia cogitet, & rite ea componat,
 quæ ad domum & cognatos pertinent. Sub ambiguo morbi
 progressu adstantes sunt commonefaciendi, in difficili rem esse,
 ne, quod CELSUS ^{a)} ait, si victa ars malo fuit, vel ignorasse,
 vel fefellisse videamur, & ut pariter, quæ saluti ægri conveniunt,
 tempestive curent. Ceterum manifestum est, multos morbos
 mitius transituros fuisse, si spem ægri erigere, & sedare ani-
 mum, quem sæpe vis morbi minus, quam terribile ejus nomen
 prostermit, multi didicissent. In morbo contagioso cautum cum
 ægris commercium iis, qui rebus ejus inserviunt, suadendum
 est ^{b)}. In his omnibus constantia medici magnam laudem reperit,
 si ad periculi obtutum non mutat vultum, nullum fluctuantis ani-
 mi vestigium prodit, sed blanda & grata consolatione ægrotum
 erigit, sub luculentis officii sui & sollicitudinis argumentis. E
 contrario omnem fiduciam abolet nota terroris in facie medici ^{c)}.

§. IX.

²⁾ Admonere sub specie periculi J. BOHNIUS jubet, l. c. C. VIII p. 187.

^{a)} L. V. C. 26. p. m. 283, quæ etiam est sententia BOSELII Appar. III, C. 22. p. m. 468.

^{b)} Jubent hoc J. BOHNIUS l. c. C. IV. p. 94. & VALENTINI in prax. medic. infallib. T. I p. 172.

^{c)} Merito M. B. VALENTINI in Animadvers. in Mach. Med. p. 48. monet, ne medicus, si pulsus debilitatem observet, suspiria ducat, vel humeros contrahat, vel oculos versus cœlum elevet, aliisque gestibus periculum aliquod ægro observante, subesse significet, ne terrore per-
 cussus æger omnem tum medico, tum medicamenti fidem deneget, vel

§. IX.

Quemadmodum ex dictis elucet, notitiam de morbo ejusque periculo non nisi sub justæ prudentiæ legibus ægro & adstantibus concedendam esse: ita illos hic coarguo, qui in deteriore semper prognosin proni plus sibi laudis & munerum promittunt, si servantur ægri, minus opprobrii, si pereunt *d*). Non hæc honesto medico congruunt, sed ignaro & ignorantiam suam celanti. Ipse quidem HIPPOCRATES dixit, pleraque faciendorum medicum occultare posse, & paulo post, nihil futurorum aut præsentium ægris indicare debere *e*); verum ipse sui interpretes alio loco *f*) prognosin justis rationibus innixam commendat, & ad fidem sibi comparandam nihil efficacius ægrum commovere putat, quam si videat, medicum ex diligenti morbi scrutinio, quid nunc sit? quid prægressum sit? quid futurum sit? cognoscere, immo ægrotantium clandestinos errores detegere. Id vnice postulat HIPPOCRATES, ne in scientia illa, quæ sibi tantum auctoritatis conciliat, futili & jactabunda conjectura nitatur, sed caute omnis prædictionis fundamenta expendat.

§. X.

Aegrotum status sui nimis curiosum, & minima, quæ eum tangunt, ex medico requirentem, non fallere quidem consilii est, nec, quod ignorantiam prodit, nihil respondere: verum, ut citra noxam desideriis ejus satisfacias, sciendum est, quid capere doctrinæ

de omnibus desperando pereat. *Confidentia in medicum*, inquit H. BOERHAVIUS sæpe summum est cardiacum, non ergo medico erit vacillandum. Conf. J. BOHNIUS l. c. C. IV. p. 46. Quanti hæc fiducia medico sit in praxi argumenti, nobile exemplum de ALEXANDRO M. morti jam proximo refert CURTIUS L. III. C. IV. Similem fere casum recenset M. B. VALENTINI in animadv. in Mach. Med. p. 17.

d) Valet de his illud CELSI L. V. C. 26. *Histrionis est, parvam rem attollere, quo plus præstitisse videatur.* Conf. J. BOHN. l. c. C. IV. p. 46.

e) de decenti ornatu XI.

f) in initio statim Prænotionum.

doctrinae tuæ? quid ferre prælagii tui possit? Futile est, rudi homini artis subtilitates enarrare; ineptum, timido homini novas metuendi causas, quas sæpe morbus comites habet, sollicite exponere. Fas tamen est, ut discernat medicus eruditos & honoratiores homines a sentina plebis g), neque omnes existimet, luce illa carere, qua inspicere consiliorum suorum rationes possint, vel illo robore animi destitutos esse, quo tristitia etiam prælagia moderate ferant. h) Et docte respondebit medicus, & plerorumque desideriis congruenter, si tempus, quo durat morbus, eventum ejus, & viam eventus prædicit i). Nam plenior morbi ideam & causam indicare, quod CLAUDINUS suadet k), tutum & expeditum non est, tum quod illi, qui artis gnari non sunt, difficulter ad illum gradum cognitionis perveniant, & sinistre multa capiant atque interpretentur, & non repertis causis, quas animo suppressas ipsi celarunt, vel sibimet ipsis finxerunt, fluctuare, & de progressu medelæ dubitare incipiant; tum quod dissensus medicorum & recensitæ citra necessitatem ejus rationes confundant ægrum, & fallacis artis suspicionem inspirent. Sunt sæpius causæ, quarum nomen non possit non ægroto & adstantibus injucundum videri, & hinc eorum assensum sufflaminare. Ita si quis epilepsiam vel luem veneream infantis ab hæreditate paterna vel avia deriveret; offenderet eorum aures, quorum hic res agitur. Ipsa idea morbi ægris

g) μήτε βουλάνην μὲ θεράπτειν, μήτε ὡς σκαπανέα, ἀλλὰ διδάξας πρότερον τὴν αἰτίαν ad medicum dixit Aristoteles apud AELIAN. in var. hist. L. IX. C. XXIII. p. m. 612.

h) Tales, quasi triplici circa pectus aere muniti, contemnere interdum mortem, immo ut metam aerumnarum expectare solent. Hoc casu cum aliqua spe morbi periculofus exitus ipsi ægro secundum GALENUM 6. epidem. comment. II. Text. 43. est indicandus. BOSELIUS Appar. III. C. 22. p. 469. duos admittit casus, ubi periculum ipsis ægris indicandum, si nimirum morosi fuerint & proterui, & ex absentia periculi medico obtemperare noluerint; alterum, si ad poenitentiam permanserint contumaces, & monita salutaria in crastinum semper diem distulerint.

i) GALENUS de prælag. ex pulsu L. IV. C. XI.

k) de ingressu ad infirmos L. I. C. III.

Richteri Opusc. T. II.

Q.

ægris tradita nec reddet tranquilliores, neque, dum partem tantum ejus capiunt, multo doctiores. Hæc generatim attingere, & suam spondere vigilantiam satis esse putat J. BOHNIUS *l*). Aegri est, notas morbi sui causas proferre; medici, in has & alias rectiores inquirere, & ex conspicuo effectu, quæ causarum offensa fuerit, dijudicare. Ergo brevis sit medicus, & cum imperitis maxime, quod HIPPOCRATES inculcat, parum confabuletur, nec nisi de necessariis *m*). Confundit eos, non instruit.

§. XI.

Quali silentio opus sit in ipsa morbi medela, jam attingere ordo jubet. Occurrunt ægri meticulosi sæpe & suspiciosi, aut saltem tam morosi, ut licet ipsi medicum elegerint, cui præ reliquis præcipue confidunt, velint tamen in partem consilii & præscribendorum medicaminum rationes descendere. Student oppugnare, quæ discrepant a sententiis suis. Miser profecto medicus, cui fors sua tales ægros obtulit! Nisi enim consentiat, vel palam eligunt alios, vel consulunt clanculum *n*), omissis & sepositis, quæ prior præscripsit. Hic igitur quid faciat? an THESALUM imitetur, qui, ut gratiam sibi conciliaret, præbuit Romæ nobilioribus ægris, quicquid cuperent, sive conveniret, sive minus *o*)? Sane oprabilis est ægrotantium favor *p*), ut multi non dubitent, etiam imperiosis mulierculis, ad lectulum ægri confluentibus, & sua consilia haud cunctanter interponentibus, interdum adsentiri, quantum per rectam rationem fieri potest *q*).
Sed

l) *l. c. C. IV. p. 85.*

m) *de decente ornatu VII. Conf. BOSELIUS Appar. III. C. 29. p. 531. & J. BOHNIUS l. c.*

n) Quæritur de hoc jam HIPPOCRATES *de decenti ornatu X.* & inde jubet. *l. c. XII. curam ægrotorum, medico absente, non imperitis, sed discipulis potius tradere, qui in arte progressus jam fecerint.*

o) GALEN. *de meth. med. L. I. C. I.*

p) Hunc sibi conciliandum suadent HIPPOCRATES *de dec. ornat. II. & IV. Idem in Præcept. IX. GALENUS L. VI. epid. comment. IV. text. 9. BOSELIUS Appar. III. C. 22. p. 480. & C. 29. p. 526.*

q) Consilium hoc etiam dat J. BOHNIUS *l. c. C. IV. p. 46.*

Sed ad absurda, quæ proferunt vel optant, conuiuere, dedecet profecto verum artis alumnum r). Certe ægroti, dum medicum vocant, ejus simul consilio obsequium promittunt. Sufficit, medicum in iis gratificari, quæ non lædunt s). Id si fecerit, jam regulam ASCLEPIADIS observat: jucunde sanandum esse ægrum. Ita molestis medicaminibus eum non obruit; alia, quæ horrorem excitant ægro, vitat; nec ea interdum miscere dubitat, in quæ præ reliquis ægri fiduciam suam collocant; denique in vitæ regimine, quod dimidiam probæ medelæ partem absolvit, non nimis austerus est, & inter cibos potusque HIPPOCRATIS cano- nem attendit, qui hic jucunda melioribus sed injucundis, & consueta deteriora insuetis salubrioribus præfert t). Præcipue ali- quid hic indulgendum est, sed moderate, feminis in pica & ma- lacia, quibus appetita noxia vix sine periculo negantur, monente J. BOHNIO u) & M. B. VALENTINI x).

§. XII.

Atque in his omnes medici in ægrotos consistant gratificatio- nes. Absit ut ab illo, vel adfidentibus, tractandi morbi præcepta accipiat, quod ignari, timidi & servilis animi est y). Potius, quid acturus? quam viam medelæ ingressurus sit? occultet medi- cus, ne bis miseri fiant ægroti, partim dum actu patiuntur, par- tim dum imminet mala præsentiant. Eadem de virtute re- medii morbum oppugnantis, licet de ea sollicitè quærant, neget notitiam,

r) Non ab idiotis, inquit HIPPOCRATES in præcept. II. est inquiren- dum, si quid conferre visum fuerit ad curationis occasionem.

s) HIPPOCRATES L. VI. epidem. sect. IV.

t) in aphorism. sect. II. Text. XXXVIII. & L. conf. J. BOHNIO C. IV. p. 76.

u) l. c. p. 79.

x) in prax. medic. infall. T. I. p. 88.

y) J. BOHNIO l. c. C. IO. p. 75. PLATNERUS in dicta oratione medicos, ait, ab omnibus despici, qui ægrorum ineptias ac stultitias non solum devorant, sed gravissimas etiam injurias Spartana nobilitate concoquere videri volunt.

notitiam, solo, qui inde expectandus est, effectu spem confirmet. Videas enim tutissima quoque & efficacissima remedia, dum innotescunt, in censuras incidere z). Hinc, si illis opus est, quæ ægrotanti olim suspecta visa, licet circumspecto usu tuta satis sint a), ars celandi, quæ metum noxæ ab ægro arceat, laudabilis silentii species est. A multis abhorrent ægri & verant ea præscribere, vel præscriptis tribuunt sinistri effectus causam. Sed & tunc apparebit, testis illis & sub aliena miscela latentibus, ipsoque nomine mutato, optime usum votis respondisse b). Si dubia fuerint, & periculi plena, ne infamiam arti concilient, ut fit in sectionibus chirurgicis, utique prius cum ægro vel agnatis de necessitate remedii, vel, si negligitur, de noxis inde redundantibus, ut blande animi commoveantur, colloquendum est.

§. XIII.

Est & aliud, quod in curationis limine cautum silentium exigit. Sæpe morbus, vel ex sua indole, vel ægri culpa, tam complicatus est, & sub ingenti phænomenorum varietate ambiguus, ut vix verum genium vel Argo oculatior statim agnoscat, & expertissimus medicus, cui primum malo obviam eundum sit, hæsitet. Lux quidem solidæ institutionis medicæ dissipat sensim offusas tenebras, & quæ spectanda maxime sint? ex quibus materiæ medicæ fontibus remedium hauriendum? sub justo examine assequitur; potest tamen aliquamdiu non nisi conjecturis locus esse, & tunc maxima cautio requiritur, ne æger vel adstantes incertum medi-

z) Hujus census sunt: divinus iste cortex Peruvianus, emetica, jalappina aliaque purgantia fortiora, mercurialia, antimoniat, opiata, ammoniacalia, oxymelita, acida fortiora &c. de quibus judicium suum prudenter suspendere præstat, quam vanum timorem ægris injicere.

a) Valere enim & de his potest dictum illud HIPPOCRATIS *de arte VII.* *Quæ profuerunt, ob rectum usum profuerunt; quæ vero nocuerunt, ob id, quod non recte usurpata sunt, nocuerunt.*

b) Suadet hoc de ipso cortice Peruviano ill. WERLHOFFIUS *in observ. de febr. Sect. V. §. III.* *Si in ægrorum salutem dirigatur, ipse probo, ut nomen remedii prudenti tegant dissimulatione, dum id sub aliis titulis involucris strenue deglutiendum propinant.*

medicum, &, quo se vertat, ambigentem deprehendant. Composito vultu, constanti animo ac brevi sermone, qui dubitationis suæ proditor non sit, necessaria edisserat, & domi scrutando meditandoque ad plenior omnium notitiam adscendat.

§. XIV.

Aliud huc silentium refero, leve specie, sed, quod crebro hic multi impingant, non negligendum. Sunt, qui ægrorum majorem sibi videntur gratiam conciliare, si de commodis vel incommodis præscripti medicamenti quædam suggerunt. At vix perpendunt satis, quantum hoc modo scrupulosioribus noceant. Ita ajunt, bonum & compertæ fidei medicamentum esse, sed plenum nausæ & drasticæ virtutis *c*). Quid opus erat, alterum addere? cum mollior sæpe & delicatior æger his perterritus, molestiam medicamenti plus metuere incipiat, quam injurias morbi, hinc vel plane non hauriat, vel summo tædio, quod certe infringit salutarem effectum. Tutius est, filere de his, quæ non tam docent ægrum, quam inutili implent sollicitudine. Hæc qui cavet facile poterit, quicquid molestiarum oritur, aliis & fortuitis causis tribuere.

§. XV.

Neque illud attentione nostra indignum est silentium, quo ægrotanti nihil eorum, quæ in aliis ejusdem temporis ægris cum aliqua turpitudinis nota occurrunt *d*), cognitum reddimus. Ponamus, scabie, impetigine, lue venerea, alios laborare, cujus rei si notitia emanat, æger, ne contagium transferatur metuens, turbati animi & diffidentis evadet. Et vanum hunc licet metum de ipsa

c) Similiter etiam peccare potest, si amarum, dulce, odorum &c. fore, prædixerit remedium, dum ab amaris alii, alii ab odoris, a dulcibus iterum alii mirifice abhorrent.

d) HIPPOCRATES *de adfectione* XXXV refert huc lepram, pruritum, scabiem, impetigines, vitiliginem & alopeciam, quibus addere liceat totum fyrra luis venereæ, & omnes morbos, qui revera aut saltem ex præjudicio quodam hominum ob contagium aliis sunt periculosi.

ipsa peste habeat I. BOHNIUS, quod experientia duce non nisi a vere infectis hoc seminium propagetur e); eodem tamen auctore præstabit, medica cum istis commercia reticere, neque, ut multi solent, prophylactica quædam manibus & ore volutare, sub quibus æger non potest non causam, cur id fiat, suspicari. Oprime sibi & ægro consulat medicus, si omnem de his sermonem, etiam fortuito natum, abrumpit, ipse vero infectus haud temere ad alios excurrit f).

§. XVI.

Noto adhuc generatim, cum circa lectulos ægrorum non ratiocinatione sed auxilio opus sit, curare semper medicum debere, ne illud MENANDRI in eum cadat: Medicus loquax ægrotanti novus morbus g). Non nego, blandum & affabilem medicum ægris & adstantibus commendabiliorem fieri, & comitatem illam ab HIPPOCRATE h), CLAUDINO i), BOSELIO k), BOHNIO l), VALENTINO m), PLATNERO n) merito laudari, at inter hæc menti

e) l. c. C. 4. p. 101.

f) GALENUS L. VI. epidem. comment. IV. text. 9. Non de unguibus, scabie, pilorum adfectionibus, vel alio id genus vitio turpi sermonem penes infirmos faciat medicus. Hæc enim, ut jam præter naturam medicum pati, sicut & morbum articulare vehementiorem, & aliquid ejusmodi aliud, turpissimum est.

g) Ἰατρός ἀδόλεχος νοσῶντι πάλιν νόσος.

h) Ut aliis locis, ita & de decent. orn. XI. oportet inquit medicum hilari ac sereno vultu ægrum consolari.

i) l. c. L. II. C. III. apprime ait decet medicum, si vena cuidam meticulofo secetur, ut sermonem de aliis rebus habeat.

k) l. c. C. 29. p. 527. morosum inquit apud ægros medicum imprudentem esse & infelicitè vivere.

l) l. c. C. IV. p. 82.

m) in animadv. in Mach. Med. p. 11.

n) in orat. de ægris meticul. curand. medicum inquit, oportet esse animo composito erectoque, & ad jocandum etiam prompto, ita, ut morbum fere negligere videatur.

menti semper occurrat illud CELSI 0): morbos non eloquentia, sed remediis curari. Longe plus absit omnis garrulitas, omnis aliorum medicorum obtrectatio, quam ingenuos & eruditos nunquam decere, plurimis autem ægris intolerabilem esse, post HIPPOCRATEM WALDSCHMIDIUS & VALENTINI graviter commonefaciunt p).

§. XVII.

Inter hæc minime credat medicus, præsentem tantum ægro coercendam esse linguæ licentiam, sed idem ei incumbit, cum aliis sive ægrotis sive sanis versanti, ut nihil ad hos, quod ad illum pertinent, temere emanet. Vix temperare sibi potest æger, quin illius fidei, cui valetudinis suæ tutelam tradidit, talia interdum committat, quæ jactare & disseminare tutum & honestum non est. Hos ergo in scopulos ne quis illidat, ea nonnihil prosequemur, in quo peccare nisi prudenti facile est. Nondum officio suo jam satisfecit medicus si nihil eorum effutivit, quæ ad statum ægri

o) in præfat. d. medic. p. 10. Congruunt verba HIER. GABUCINI L. III. de comitial. morbo. *Medicus itidem ut agricola & gubernator non eloquentia disputationeque, sed usu fit, & BOSELIUS l. c. C. XXII. p. 474. decora & elegans est in medico eloquentia, splendet in cathedris, vel in foro apud subsellia, vel in consultationibus publice ineundis ad mentis concepta ornate promendum. At in cubiculo apud ægrotos aut adstantes locum non habet.*

p) HIPPOCRATES in præcept. II. fallax inquit & ad errorem proclivis est affirmatio, quæ fit cum garrulitate. Conf. WALDSCHMIDIUS T. I. Op. med. pract. p. 83. VALENTINI l. c. p. II. & p. 22. ægrotis inquit scurræ effusique cachini æque grati sunt, ac concentus musici iis, qui ex funere parentum moesti sunt animi. Quidni hic etiam aliorum perstringam strepitum, qui tanta copia non adeunt sed obsident ægrotorum & præcipue puerperarum lectulos, sermonesque per integras horas habent. De damno audi J. BOHNIIUM l. c. C. XX. p. 385. Interdum inquit amici cubiculum ægri intrantes ad demulcendum ejus animum, potius hunc exagitant, inquietum magis aliquando reddunt, viribus ejus evidenter derogant, & prostratum hunc valde relinquunt, ac sermonibus interdum ingratis atque odiosis vel ad excandescentiam, vel mærorem, aliumque adfectum provocant.

ægri pertinent. Plura sub silentii vinculo comprehendit HIPPOCRATES, qui generatim jubet, quæcunque inter curandum videris, aut audieris, vel etiam ad medicandum non adhibitus in communi vita hominum cognoveris, si efferre non contulerit, tacere, & tanquam arcana tecum continere *q*). Id quod eorum negligentiam longe magis accusat, qui nec in his frena iniiciunt linguæ, in quibus sciunt, honorem ægrotantium manifestis periclitari, certe ab illis, a quibus acceperunt, sub spe silentii tradita esse.

§. XVIII.

Non incommode fortassis ad quatuor morborum classes, quæ plus silentii a medico postulant, respicio. Prima classis illos morbos continet, quos ægri secretos esse cupiunt, licet non aliam voti sui rationem, quam metum sinistri judicii aliorum, adferre sciant. Huc refero vermes adutorum, herniam, *r*), fistulam ani *s*), maniam, epilepsiam & alios ex convulsionum genere morbos, ut choream St. Viri, præterea podagram feminarum, & vitia formæ in ditiorum infantibus. Altera classis morbos comprehendit, non quidem ex turpi causa natos, nec cum periculo contagii conjunctos, qui tamen ob loca, in quibus contingunt, aliquid turpitudinis præ se ferunt. Hujus census sunt omnia vitia circa organa sexus. Tertium locum occupant, qui revera aliquid turpitudinis alunt, & famam ægroti lædunt. Hic primo loco est nigrum fyrma ex pessima libidine natum morborum venereorum, sive homines circa partes, quibus peccarunt, graviter mulctet, sive faciei & aliarum partium maculas, pustulas & ulcera, capillorum & palpebrarum defluvium, inflammationem tonsillarum, lassitudinem & gravitatem membrorum, similiaque excitet. Non hic prorsus excludo impetigines, achores, lichenes,

q) in jurejurando §. III.

r) Cujus nomen jam aliquid dedecoris continet CELSO *de medic. L. VII. C. 18. p. m. 456.*

s) Hanc cum hernia inter secretos morbos etiam refert J. BOHNIUS *l. c. C. IV. p. 92.*

nes, phthirases &c). Agmen tandem secretorum morborum claudunt contagioli, quibus citra nostram culpam inficimur, ut pestis, dysenteria, rabies canina, scabies, petechiæ, variolæ, aliive. Non in omnibus par est silendi ratio. Præstat tamen nunquam inepte & inconsiderate effundere, quod alienæ garrulitatis & censuræ fomentum fieri potest. Ista nisi probe curet medicus, perdit fidem suam, & efficit, ut ægri celando omnia perire malint, quam eorum recensione maculam famæ suæ inurere u). Sic honesta taciturnitas & ornat medicum, & servat ægros.

§. XIX.

Duplici ratione in hac silentii specie peccare posse videtur medicus. Primum est, si ipse quidem, quicquid illorum sit, quod dispergi non debet, in sinu suo continet; at non satis eavet, ne ex ipsis ejus factis & præscriptionibus alii colligant, quæ anguis in herba lateat? Cum hodie non ut olim concessum ubivis sit medicis, ipsa conficere pharmaca, sed aliis, quibus nihil cum arte medica, nisi ut jussa medici expleant, est commercii; fieri potest, ut hi ex ipsis formulis & commemorata in fine pharmacorum virtute, plus justo sapiant. Igitur in dictis casibus absteat medicus ab omni virtutis mentione, quæ fieri in formularum subscriptione solet, & de usu & quantitate privatim instruat ægros. Alterum est, laudatum huc usque silentium non nisi in eo casu rumpere, quo salus publica, quæ nobis suprema lex est, laborat. Ne serpat contagium morborum, & magistratus vigilantia in arcendo tanto periculo fallatur; ipsa conscientiæ fides postulat,

t) quas turpissimum malum vocat WALDSCHMIDIUS *Op. med. pract.* T. I. p. 938.

u) *Plerique inquit cum CELSO J. BOHNIUS l. c. C. IV. p. 131. propria culpa pereunt præsertim mulieres, dum pudore profusæ secretiores corporis adfectiones revelare non audent, cum tamen necesse foret, ut liberius de his conquererentur.* Conf. HIPPOCRATES *de morbis mulierum* L. I. §. LXXXVII. Sic morbum mulieris, non nisi extra auxilii spem, sibi demum fuisse indicatum, notavit WALDSCHMIDIUS *l. c.* T. I. p. 978.

postulat, ad avertendam majorem cladem suspectos decumbentium morbos mature indicare x).

§. XX.

Hæc etiam laudem silentii in medico forense limitant. Varii hic casus occurrunt, qui sine multarum familiarum dedecore & læsione in vulgum efferri & omnium sermonibus dissipari nequeunt. At & occurrunt alii, de quibus omni fide instruendus est judex, licet e re ægrotantium non sit. Multorum sæpe fama, vita & salus a medicorum effato pendent, in quo præterea omnem festinationem vitare, & sub justa inquisitione omnia sollicite explorare, immo in dubiis etiam casibus suspendere judicium, vel ad peritiores provocare debent, & sine omni dedecore possunt y). Hic merito iudicibus probantur minus, qui nimis fuse omnia exponunt, inutilia miscent, & ad aliena excurrunt. Et hic fas est, temperare linguæ & calamo, intra cancellos officii se verecunde continere, & quod reos gravare vel excusare potest, brevissimis non minus quam luculentissimis argumentis denuntiare z).

§. XXI.

Transeō a laude silentii medici ratione ægrotorum ad laudem, quæ inde in ipsam medicinam redundat. Palam est, gloriam artis ipsa salute ægrotorum niti. Hæc gloria, ut in omni salutari molimine,

x) Præcipue quidem hoc officium incumbit medico, si a magistratu postulatus fuerit, attamen huic, parentibus, agnatis, heris, conjugii, de iis, quæ sibi credidit æger, exponere debet interdum medicus, etiam si non postulatus fuerit ex. gr. si abortus vel infanticidii justus est metus, si matrimonium instat cum quadam morbo hæreditario afflicta. Plures casus recenset J. BOHNIUS l. c. C. IV. p. 93.

y) vid. J. BOHNIUS l. c. P. II. C. II. p. 548. & C. V. p. 619. sq. Conf. BOEELIUS l. c. App. III. C. 29. p. 523.

z) Vitet, inquit J. BOHNIUS l. c. P. II. C. II. p. 551. medicus testificari iussus quamvis prolixitatem atque ambiguitatem. Longius enim, quam res postulat, digredi, iudicium animos defatigat, ac tædio adficit. Conf. idem C. V. p. 613.

mine, quod rationem & experientiam tanquam fidissimos comites sequitur, à muto etiam medico obtineri potest; ita sub succincta prognosi plurimum enitescit. Non levis hæc artis nostræ prærogativa est, judicante HIPPOCRATE, e præsentibus de futuris concludere & divinare a). Scurrilis, temeraria & præceps prognosis dehonestat artem, & ambiguitatis suæ magis suspectam reddit b); verum illa, quæ caute, graviter & paucis ex ipsis interioris artis recessibus petita est, oraculi speciem habet. Dixit olim Eulogius rhetor, filere oracula cœpisse, ut per os Galeni ægris consulerent. Res est maturi iudicii plena, inprimis cum non raro contingat, ut justam prognosin novus ægrotantium error evertat. Monet HIPPOCRATES, nihil hic temere adfirmare, nihil contemnere c), & sapienter inculcat GALENUS, tacere potius, si certi prælagii rationibus destituimur, quam temere pronunciando falli d). Optime medicus artis tuebitur dignitatem, si inter morbi inprimis initia fileat prudenter e), vel inter illas condiciones, si æger, quæ sibi incumbunt, rite observe, & nihil novæ noxæ aliunde accesserit, sententiam suam de progressu & exitu morbi iuste limitatam aperiat, & sequentibus diebus sub majori phænomenorum luce confirmet. Graviter in artem peccat, vel in se ipsum potius, qui certo morituros denunciat, quos alii postea vel naturæ vel alterius medici ope restitutos valentesque conspiciunt. Atque ille, quanquam in posterum tali, quem perituum dixit, restituat aliquando salutem, parum inveniet gloriæ f). Videtur HIPPOCRATES, ne quis ægroti con-

clamati

a) *Prædictor. L. I. §. III.*

b) *Hinc inquit BOSELIUS l. c. App. III. C. 22. p. 467. artis levitas, medici crimen, haud citra ignominiam remediumque infamiam.*

c) *Epidem. L. VI. Sect. II.*

d) *L. I. de diebus decretor. C. 12.*

e) *Consilium hoc dat BOSELIUS l. c.*

f) *Parum laudis, HOR. GUARGUANTUS in respons. var. ad var. ægrot. p. 273. victoria habet, in qua plus fortunæ ludibrio actum est, quam hominum virtute vel consilio provisum. Conf. J. BOHNIUS l. c. C. IV. p. 52.*

clamati curam suscipiat, paulo severius dehortari g); sane præmisso summi periculi præfagio extrema adhuc tentanda aliquando esse, cum aliis judicare malim b). Non est, ut ultimas naturæ vires tristi præfagio prosternas, quippe sub quibus aliquando illos, de quorum salute desperarunt omnes, revixisse, non vacat exemplis.

§. XXII.

Sunt inter ægros, qui ipsi, ex quo concludat medicus de morbo, lotium offerunt, vel similia, reliqua celant; & nisi inde cognoscat præsentem vel futurum morbi statum, pro imperito habent. Hæc fallax in opprobrium artis prognosis multum molestiæ medicis parit, qui nec perdere sciscitantium fiduciam, nec mendaci illusionem artis dignitatem contaminare volunt i). Sed dudum est, quod hariolandi ex lotio ars impuris empiricorum manibus cesserit, qui omnes fallendæ plebis versutias exercent. Ingenuus medicus non dedignatur, si opus est, inspicere lotium k), & quæ inde de humorum indole cognoscere potest, non prorsus nullius momenti esse, maxime in acutis, novit; at ex conjunctis omnibus morbi phænomenis longe plenius concludit, neque patitur, sub solitario illo signo a frivolis & inficetis hominibus scientiam suam & fidem in præfagiendo tentari.

§. XXIII.

- g) *de arte* §. IV. & XXIII. Conf. CELSUS *de medic.* C. 26. p. 283.
 h) Horum ægrorum curam aliquando in se suscipere suadent J. C. CLAUDINUS, *de ingressu ad infirmos* L. I. C. VI. & BOSELIUS *l. c.* App. III. C. 32. p. 575. seq. alique multi.
 i) De prognosi ex lotio idem judicant H. BOERHAAVE *in institut. medic.* §. 991. & 1017. Conf. *eiusd.* *comment. institut. edit. III.* HALLERI *Vol. VI.* p. 318. seq. & 329. J. BOHNIUS *l. c.* C. VIII. p. 174. seq. & 181. seq. & VALENTINI *l. c.* p. 58. E sanguine fallacem oriri prognosin docet J. BOHNIUS *l. c.* C. VII. p. 157. seq. & VALENTINI *in animadv. in Mach. med.* p. 64.
 k) Veteres non dedecori hoc esse medico putarunt omnes, nec J. C. CLAUDINUS *l. c.* L. I. C. III., nec WALDSCHMIDT *l. c.* T. I. p. 645. attamen malunt plerique recentiorum, obiter & aliud quasi agendo ab ipso medico lotium inspiciendum esse.

§. XXIII.

Artis præterea decus est, a dogmatum suorum commercio illos arcere, qui illorum inspicere nervum exumque, non nisi obliquo & suffuso oculo consueverunt. Res sacras sacris hominibus demonstrandas esse, idem fas non esse profanis, monuit HIPPOCRATES l). Prohibet cum BOTALLIO J. BOHNIIUS m) ægris & adfidentibus de causis morborum & remediis multa enarrare, cum iis deinde intempestive & non consulto medico utantur; vel fastidiant cognita; aliquando etiam iisdem infaustos morborum successus attribuant. Ecquis medicorum neget, ex his causis, minus hodie, quam olim, medicinam, ejusque antistites, in honore & existimatione esse? Accidit sæpe, ut remedia prædictam virtutem non exserant, five temperies ægri, five novi ejus errores, five aliæ causæ interveniant. Tunc statim vilescere incipit remedium, cui non respondit successus, nec alio tempore nisi timide & ab invitis admittitur. Sæpe inverso vitæ regimine ex emeticis cataractica, ex his emetica fiunt; sæpe ex cataracticis sudorifera; sæpe etiam multa alioquin efficaciora nullam sensibilem actionem edunt, quod de ipso opio & cantharidibus J. BOHNIIUS notat n). Quodsi in his constans ille effectus non sit, quem expectamus, longe minus in mitioribus pharmacis erit, & hinc illis, qui ejusmodi observationibus temere, neque instructis animis se immiscent, ars fallax & ambigua habetur. Scriptos huc refero Germanico idiomate libros medicos, quibus medicinæ suppellestem ignavis exponunt, ut ipsi jam audeant sibi consulere, sique spes fefellit, artem contemnere. Arma hæc sæpe sunt in furiosorum manu o).

§. XXIV.

l) in lege, circa finem.

m) l. c. C. IV. p. 87.

n) l. c. C. VII. p. 164.

o) Non ita lubrice, atque cum tanta facilitate admirabilis nostræ artis arcana in vulgus ignarum propalanda sunt, & lingua vernacula mulierculas discere disputare, & impostores nostris gladiis discere nos confodere. Ecquid ad mulierculas typis dare secreta? G. BAGLIVIIUS oper. p. m. 384.

§. XXIV.

Aliud, quod honorem artis lædit, est inconsulta eorum, quæ sub nova visitatione in ægrotis apparent, interpretatio. Fas est, si medicus sub novo accessu res ægrotantis deteriores vel meliores notat, ut per aliquot saltem tempus observet silentium, & omnia diligenter callideque circumspiciat; & de hoc primum perquirat, an omnem vitæ ordinem sibi præscriptum exacte tenuerit. Nam si ægrum, qui neglectis omnibus melius se habere naturæ interdum munere cœpit, sub primo conspectu in laudem & admirationem dati remedii trahere velit, risum ei & adstantibus movebit, qui probe norunt, artem, quam adeo extollit, hic nihil præstisse. Neque e contrario, sub deprehensa in deterius mutatione anxius nimis de artis suæ saluberrimis præceptis ipse dubitet, cum breve sæpius examen incidentes crescentis morbi rationes expediat.

§. XXV.

Consultationum medicarum ambigui successus non minus obfuerunt honori artis. Notum est illud MENANDRI: multi duces Cariam perdidērunt; multi medici autem perdidērunt regem. Negare, prohi dolor non possumus, dissensus, dissidia & obtrectiones medicorum sufflaminare sæpius faustum medelæ progressum, ut æger, qui sub tot celebrium virorum conjunctis consiliis res suas in vado esse sperat, sæpe præ illis, qui uno medico se committunt, periclitetur. Videas seniores, rot annorum experientia nixos, ad asserendam sibi auctoritatem, spernere ab aliis prolata, supercilium attollere, & quicquid e placitis recentiorum promunt juniores, vilipendere. Hos etiam videas, sub nova doctrina tumidiores, meras in prisca sententiis tenebras & errores suspicari, & novas medendi leges ex subtiliori theoria sua condere velle. Non sunt artis lacunæ, quæ hic destituunt ægrum, sed confictus medicorum, gloriæ magis suæ, quam ægrorum commodo, litantium. p) Poterat via regia

p) Multas miseras circa ægrum medicorum concertationes ex nulla alia causa fieri, quam ne alterius videatur accessio, notavit jam PLINIUS in *hist. natur.* L. 29. Sect. V.

regia teneri, quæ ad notitiam & morbi, & causæ, & remedii ducit; At pes commotorum hominum quam facile declinat! Sub silentio horum fluctuum resurgit artis honor *q)* & majus sine dubio fastigium medicina attigisset, si ex omni ævo medici, ad domanda morborum monstra, amico fœdere, & oculis in solam salutem ægri conversis, coiuisent.

§. XXVI.

Restat, ut etiam medicos videamus sub justo silentio rebus suis consulentes, & omnium judicio amabiles. Quæ ægris? quæ arri debeant? vidimus; quæ sibi? paucis adhuc considerabimus. Quamvis amplum exercendæ artis campum optent, & oblati occasionibus, imbecillitates ægrotantium suo consilio sublevandi, ac bene de iis merendi merito gaudeant: omni tamen studio caveant, ne obtulisse se ultro videantur. Nihil plus eorum famæ derogat, quam obtrudere se ægris, aliorum medicorum vellicare operam, eorumque messi se ingerere *r)*. Morosos ægros inveniet, qui nutum eorum invitantium non expectat. Hoc illud silentium est, quod ejus deinceps consiliis, dum ultro ambiuntur, auctoritatem conciliat. Quod si ab aliis jam edoctus fuerit, quæ ægri conditio sit? quis morbis, qui illum affligit? omnem hanc suam scientiam dissimulet, ne, per alios aditum quæsisisse, suspicio oriatur. Veniens, quamvis ad sermones adstantium parum videatur attendere, multa tamen utiliter discet, quibus placere ægro, & spem ejus sustentare possit. Semper ea in commodum suum vertere poterit, quæ domus, in quam ingressus est, mores, & propensiones, ipsi cognitas reddunt. Ita silendo plus, quam blaterando, proficit.

§. XXVII.

q) Ad honorem hunc, & arti & consultantibus medicis servandum suadet J. BOHNIVS l. c. c. V. p. 122. ut consultationes clinicæ seorsim ab ægro, & omnibus arbitris, celebrentur, quo eo liberius undique edisserantur singulorum medicorum sententiæ.

**)* *Nimiæ dejectionis est* inquit BOSELIUS l. c. App. III. C. 29. p. 533. *medicum non petiitum infirmos adire, non quæsitum ei præbere consilium, medendi occasionem quaritare per fas & nefas, per blanditias & similia.*

§. XXVII.

Sunt morbi, qui ad aliorum similitudinem ita subinde se effingunt, ut medicus festinando veram ejus faciem non agnoscat, sed cum alia cognata confundat. Fieri quoque potest, ut in opere medico nimis occupatus, & inter plures divisus, præscriptiones suas non ad amussim componat, fortassis etiam permutet. In quibus, cum nec ignorantia, nec malitia peccent, ex errore etiam detecto vix multum opprobrii redundat, inprimis cum tempestive regustet omnia & emendet. Huic vel austerior Cato ignoverit *s*). Nec auctor tamen essem, ut nimis ingenue, quæ latent adhuc, & emendari possunt, aperiat. Quod si in aliqua jam luce sunt, haud recuset ab aliis se corrigi, nec timeat cavillos, cum magnorum virorum omni ævo fuerit, confiteri errores *t*) & commune imbecillitatis humanæ fatum. Id gloriam ipsi HIPPOCRATI peperit, qui medicum *μικρὸν ἀμαρτάνοντα* laudat, non ab omni erroris contagio immunem postulat.

§. XXVIII.

Dubites, an honestum satis silentium sit, si eximiæ virtutis medicamenta, a se reperta, vel ab aliis secum communicata, medicus sibi servat. Scio, indecentis lucris accusari illos arcanorum Eucliones. Sed, quod superius monui, nec vulgaria remedia, ut a contemptu vindicentur, propalanda omnibus esse, hoc etiam magis de illis valebit *u*). HIPPOCRATIS discipulos dedecere aiunt, nova artis præsidia occultare, plus etiam Christianum, qui, quod profit, merito in multorum manu esse velit. Verum ille mos est ingratorum hominum, ut, quæ ipsis traduntur, optimæ etiam notæ & virtutis, cito evilescant. Quis partis ingenii bonis, quæ

s) Nunquam hallucinari inquit GALENUS L. III. prognos. C. 41. *supra captum hominis est, sed quam minime aberrare, solius artificis est.*

t) Prævit ipse HIPPOCRATES teste CELSO l. c. L. 8. C. IV.

u) Hujus sententiæ etiam est J. BOHNIVS l. c. C. V. p. 123. *seq.* qui, nec in consultatione habita aliis medicis arcana sua remedia, nisi quoad esse, & cum saltem, generatim indicanda esse, censet.

nis, quæ in ægrorum usum conuertit, & rem simul suam familia-rem leuat, frui medicum succenseat? modo sine superstitione, sine fraude, sine jactantia agat, nec interire secum utilis remedii cognitionem permittat. Poterit ad alendam ægrorum fiduciam, & sustentandam existimationem suam, silere de iis artis præfidiis a se inventis, & dum vivit, sola vel cum paucis amicis dispensare, quæ semel cognita acerbis malevolorum censuras, etiam si non meruerint, experiuntur. Quod si recte silet de iis, quæ sub sua potestate sunt, longæ justius de iis silebit, quæ amicorum manus, tanquam arcana, impertivit, in quæ manifestanda nulla nobis, nisi iis consciis, potestas est.

§. XXIX.

Laudata huc usque taciturnitas clinici & forensis medici, pro-vida in designando morbo, & præfagiendo eventu, ac definiendis medicaminum viribus, vel arguendis aliorum erroribus, res sacra & sobria est, & decentissimus verecundiæ actus, qui ægri salutem, artis gloriam & propriam medici existimationem fulcit. Inprimis canina, quæ alios lædit, absit facundia & illud semper memoriæ obhærescat:

Sæpius incautos non lingua coercita mersit.

 DISSERTATIO

DE

 IUSTO FEBRILUM
 MODERAMINE.

PUBLICE PROPOSITA

GOTTINGÆ, D. 19. DEC. 1753.

RESP.

AUG. WILHELM. BERLIN,

POMERANO.

 §. I.

Perennitas corporis ad plures annos, inter partes, quæ ei serviunt, tam caducas, vitalem humorum circuitum, qui & ingesta assimilât & corrupta expellit, eximium sui vindicem agnoscit. Ex quo circuitus illius ratio plenius inspecta est, coepit fluctuans olim medicinæ theoria ac variis ingeniorum commentis contaminata stabiliori demonstrationum suarum fundamento niti. Cœperunt origines morborum, quibus circuitus ille læditur, cum successu indagari: cœperunt Naturæ vindiciæ adversus causas læsionum, sapientissimis in corpore legibus stabilitæ, medicos, ut earum vestigiis insisterent, edocere plenius, & ad certiores salutis vias hæsitantes ac devios revocare. Ita vero constitit, febres in ipsa vitalium motuum sede natas, dum vires cordis ab hostili materia labefactatas vario gradu intendunt, vigorem circuitus & ab hoc pendentia coctionis, secretionis & nutritionis emolumenta, egregie tueri. Neque enim errare me puto, si febrem nihil aliud esse definiam, quam motum cordis con-

tra

tra dicti circuitus obstacula insurgentis a). Dum insurgere dico, ultro intelligitur, diminutum prius & oppressum motum illum fuisse. Ita de utroque febris stadio, & frigoris & caloris, constat. In altero causa morbi, seu obstaculum circuitus, deprimit cordis vires: in altero Naturæ virtus depressas erigit & obstaculi causam auctiori motu subigens vel expellens sub justo moderamine obsessas vias liberat.

§. II.

Nato circuitus obstaculo diminutum cordis motum in stadio frigoris esse, patet ex genio satellitum, qui illud comitantur. Pulsus velox & parvus cordis, cui ob resistantiam in capillaribus natam sui plene evacuandi spatium non suppetit, impedita ac debili actione latera arteriarum non nisi languide, licet ob perennem rerenti venosi sanguinis stimulum crebro, extendi probat. Pallor extremorum, dum livent labia, nasi extrema albescunt, ungues cœrulescunt, quid nisi negatum a corde vitalis sanguinis commeatum arguit? Eadem contingunt in deliquiis animi, in quibus momentanea cordis quies est, quæ non nisi parvo gradu ab illo in frigore febrili expellentium virium languore distat. Rigor artuum fere immobilium accedit, ut extrema, quia vitalis unda non transit, sæpe instar columnæ rigescant. Nam perit semper ex stasi flexilitas, cujus illa lex est, ut inter impulsus omni momento novos cedant humores. Tremor notatur in musculis, quorum naturalis functio ab alterno motu influentis liquidi nervei & arteriosi pendet. Si uterque rivus non influit, rigor est, si interruptus, tremor. Atque omnem illum in frigore statum hebes vel nullus partium sensus comitatur. Sine sensu enim necessario sunt partes, quæ extra communionem motuum cum corde & cerebro positæ quiescunt. Ex dictis igitur obscurum non est, in frigore febrili languere vim cordis & cum illa circuitum humorum, stasin vero vasorum capillarium, five

a) Propter cor febris oritur, inquit Galenus *Comment. II. in Hipp. de fractur. Op. Ed. Iunt. CI. VII. p. 235. C.*

five obicem in arteriarum, maxime pulmonalium, angustiiis narum sic resistere cordi, ut ejus non modo diminuat motum, sed & auctis viribus opprimat & suffocet. Hinc in frigore, quod impari gradu & duratione omnes ab interna causa ortas febres, five intermittentes five continuas, inchoat, maximum exitium imminet, cum a diminuto humorum circuitu ad nullum, id est, mortem facilis transitus sit.

§. III.

Insurgere motum cordis in stadio caloris, non minus, quæ hunc comitantur, explicant phænomena. Inprimis pulsus, tam velocior quam major ac plenior *b)*, crescentem circuitus vitalis vim facile evincit, qua actio cordis, cui arteriarum actio respondet, sanguinis intra datum tempus & plus expellit & crebrius. Ita postquam in frigore extremorum resistantia prævaluit vi cordis, nunc in calore vis cordis prævalet resistantiæ extremorum. Hæc nempe diu concipi nequit, quin ex crebriori attritu sanguinis a corde affluentis & a locis obstructis repulsi calor surgat. Ut a circuitu humorum per vasa resistantia naturalis calor penderet, ita in febre, quo magis compactus sanguis est, qui influit, quo magis angusta vel obfessa vasa, quæ resistunt, quo manifestior velocitas motus, qui talem sanguinem per talia vasa urget, eo insigniora sunt caloris incrementa. Nec potest crescere motus sanguinis, quin superne illa loca adiens, quæ novas cordi spirituum suppetias mittunt, augeat vires cordis per nervos, majori jam virium moventium copia instructos. Ita sensim vincitur obstaculum circuitus, & stagnantia attritu solvuntur, mixta cum coctis

b) Mihi dubia non est illa tremens in frigore & insurgens in calore pulsus velocitas, qua certius nunquam est & constantius febris indicium. Qui epidemicos malignos & pestilenciales objiciunt morbos, hos meminerint etiam sine febre occidere, ut pestis funestior, a quo illi gradu distant. Pestem illam *Sydenham* testatur ex improvise & citius opprimere, quam tempus Naturæ datur febrilem motum excitandi. *v. Op. Edit. Leyd. nov. S II C. II. p. 112.* Confer *Galenum de cris. L. III. C. 10.* ubi in maximis morbis, ait, prostratam Naturæ virtutem ad pugnam contra morbum non excitari, unde nulla tunc crisis.

coctis humoribus subiguntur, vel si incocti aliquid & noxii retinent, critice expelluntur, sudore, lotio, alvo aliisque viis, hujus vel illius materiae morbosae excretioni opportunioribus.

§. IV.

Sequitur ex ipsis corporum legibus, ad materiam morbosam in iis coquendam vel ejiciendam provido Naturæ consilio febrem nasci, de cujus proinde salubritate differunt passim auctores, & vix morbum chronicum vel acutum sine febre solubilem esse, uberrimis exemplis illustrant c). Certe in plerisque morbis vel nihil agere medicos omni artis molimine, vel febrem excitando prodesse judicant. TH. SYDENHAMO, quo nemo solertius ad mores febrium, nemo cautius attendit, febris est verum Naturæ instrumentum pro secretionem morborum dedita opera fabricatum d), vel ut alio loco plenius enuntiat, solemnis Naturæ machina, qua in præparanda & eliminanda materia quavis inimica, in sanguine latente, utitur e): Durius forte videri, ait vir perillustis, GER. VAN SWIETEN f), febrem cum morbus sit, sanationis tamen morborum sæpe optimam causam esse, at nihil verius, quippe certissimis ab omni tempore observationibus confirmatum: cui non desunt HIPPOCRATIS, GALENI & CELSI egregia testimonia g). Dum veteres Romani febris sanum in palatio

c) Quod de quartana maxime testatur Hippocrates, quam non modo ἀσφαλίσαντον πάντων καὶ ἐνίσον adpellat, sed & addit: ὁ γὰρ μὲνον αὐτὸς ἀφ' ἑαυτῆς τοιοῦτός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ νοσημάτων μεγάλων ἄλλων ῥύεται. Epid. I. S. 3. Op. T. I. p. 671. 17.

d) Op. S. III. C. IV. p. 165. Cui etiam congruunt ib. S. I. C. IV. p. 62. hæc verba: febris Naturæ instrumentum est, quod partes impuras a puris fecernit: hæc secretio est ipsa materia febrilis coctio.

e) in Ep. ad Guil. Cole Op. p. 363. Simili ratione in L. de podagr. Op. p. 455. febrem vocat machinam Naturæ ad difflanda ea, quæ sanguinem male habent.

f) ad aph. H. Boerh. Comment. T. II p. 3.

g) Hippocrates febrem ait convulsionem aut tetanum solvere aph. 27. S. IV. ebrium, qui voce privatus convulsione moritur, liberare aph. 5. S. V. doloribus circa hepar subvenire aph. 52. S. VII. in volvulo ex stranguria,

latio struxerunt *b*), videntur quibusdam in illa salutifera latentem benigni Numinis providentiam coluisse. Tota imprimis Stahlianæ schola febrium merita extulit. Stant ex adversa acie, qui toties sub febrium sævitia corpus humanum succumbere, quin & si apoplexiam, paralyfin, syncopen & violenta manu illatam mortem excipis, neminem sine febre exstingui objiciunt *i*). Quæ vero vindiciæ febrium vel salubritas, si nemo propemodum sine febre moritur? Hinc immensas febrium laudes ill. BERGERUS suspectas habuit, acrius impugnavit STENTZELIUS, CAMERARIUS nequitia arguit, HELMONTIUS furentis Archei opus vocavit, BIERLINGIUS cum furiosa bellua, RAMAZINUS cum hydra

qualis in septem diebus occidit, pulso lotio mederi. *aph.* 44. *S. VI.* eos, qui post subitos capitis dolores jacent interrupta voce & stertunt (*Galenus* apoplecticos intelligi notat) intra septem dies perituros vindicare. *aph.* 51. *S. VI.* Confer circa hæc *Galenus Op. Extr. p. 33. F. it. Ex. p. 37. G. it. Ex. p. 58. E. it. Ex. p. 51. D.* Dicta ab Hippocrate videtur *Celsus* collegisse *L. II. C. 8.* his verbis: febris & præcordiorum dolores, si sine inflammatione sint, finit, & in jecinoris dolore succurrit, & nervorum distentionem rigoremque ex toto tollit, & ex difficultate urinæ morbum tenuioris intestini ortum, si urinam per calorem movet, levat.

- h*) Colebant potius, ne læderet, v. *Plin. H. N. L. II. C. 2. Op. Ed. Hard. Vol. I. p. 72. 6.* placare, inquit, *trepido metu cupimus.* Sic *Cicero de nat. Deor. III.* errorem vocat, rebus perniciosus nomen Deorum & cultum tribuisse. *Febris enim, inquit, sanum in palatio videmus.* Non aliter *Valerius Maximus L. II. c. 5.* ubi præter sanum febris in palatio, alterum in area Marianorum, tertium in summa parte vici longi recensens, ceteros ait Deos ad benefaciendum venerabantur, febrem ad minus nocendum templis colebant. Similiter *Gellius L. V. C. 12:* non mirum, inquit. Nam Deos quosdam, ut prodesse, celebrabant, quosdam ne obessent, placabant. Qui novit *Siculos* voracitati, *Salios* pavori & pallori, *Athenienses* contumeliæ & impudentiæ, *Lacedæmones* risui, timori & ipsi morti aras dicasse, non adeo mirabitur cultam febrem apud Romanos, quorum furorem *Prudentius* ait hamartig. *p. m. 581.* consecrasse Deas febrem scabiemque facellis.

- i*) Febrem omnium morborum comitem dicit *Hippocrates de flat. Op. Edit. Lind. Vol. I. p. 405. VII. 2.* Ex judicio *Sydenhami* febres duas partes de tribus in medicina occupant. v. *Ep. I. Resp. ad Th. Brady Op. p. 340.* *Erasistratus* jam olim febrem morborum appendicem ἐπιγέννημα dixit v. *Plut. de placit. philos. L. V. C. 29.*

hydra comparavit. Inter quæ devia sententiarum sæpe probabili utraque pars ratione pugnat: hinc medio itur tutius, & quia abunde tam commoda febrium quam noxæ exemplis constant, attentus vigilat oculus, ut febrium nunc juvantium nunc nocentium vires provide discernat, has in languore vel excessu motus, illas in justo hujus moderamine quærendas, siue intermittentes sint febres, siue, quas harum compendium SYDENHAM^{k)} vocat, continuæ, quæ diebus suis illarum accessionibus sub simili virium & horarum impendio respondere videntur.

§. V.

Salubritatem maxime in prima febrium actione, noxam in nimis protracta reperio. Illam sustinere corpus potest, ut repurgetur, hanc non sustinere, quin destruat paulatim. Eadem vis, quæ intra certum temporis intervallum amica est, ultra illud crebro in exitium tendit. Suppono, morbo si aliquid in corpore hære, quod vitalem circuitum & commoda ab eo pendentia vario gradu intercipientes febrem excitat, quæ alioquin a levioribus vitæ erroribus nata sponte deflagrat & cito. Hoc morbosum, siue in solidis siue fluidis hærens leges circuitus turbet, sine dubio eget correctione, qua sensim ad statum naturalem & pristina functionum obsequia redeat. Quod si motu naturali morbosum illud non possit, vel ex latebris, quas occupat, expelli, vel expulsus & humoribus circumeuntibus mixtum coqui satis & subigi

k) *Op. S. I. C. 3. p. 49. & C. V. p. 88.* ubi discrimen continuarum & intermittens maxime in eo ponit, quod illæ uno tenore, hæ partitis vicibus & diversis temporibus idem perficiant, utrinque spatio 363. horarum aut circiter; neque enim citius aut tardius massam sanguineam in humano corpore ordinari repurgari, si negotium Naturæ permiseris. Non penitus fefellit ille consensus febrium antiquos. Hippocrates terminos acutorum quartanario & septenario numero metiens similem concinnitatem quartanis tribuit. Commentatus in hunc locum prognosticorum Galenus tot in continuis dies, quot in intermittens accessiones numerat, ut velut frequentior terminus continuarum sit dies septimus, ita tertianæ exquisitæ accessio septima. v. *Ger. Switenii in aph. H. Boerh. Comment. Vol. II. p. 350.*

subigi in foco viscerum, vel elusis coctionum præfidiis ex animalis œconomiae finibus exturbari; spes iusta concipitur, fore, ut sub auctiori cordis motu, sub crescente actione fluidorum in vasa, vasorum in fluida, molimen illud correctionis vel expulsionis succedat, siue sub illa omnium miscela & agitatione crudum, quod resistit, vel assimiletur, vel semicoctum exterminetur. Non video, quid in hoc termino actionis meritum Naturæ in excitanda febre possit extenuare. Ponamus tantisper, sub frigore contractas arterias contenta in majores truncos retropellere, totum corpus in partibus tum externis tum internis tremere sub illo frigore per horas sæpe aliquot & concuti; necesse est, vel imis visceribus infarcta sub tot concussibus mobilia reddi, & vi subsequenter caloris per gradus invalescentis agitari, atteri, misceri, partim conciliari, partim separari, & corpus sub radicali illa resolutione & expulsionem emaciatum mox a nova & vitali materia renovari & instaurari. Multa hærent ad lateralia cellulosa vasa l) ad glandulas, ad alia, ubi ipsa quies corrumpit, latibula. Latent tanquam morborum semina, quæ sub tacita indulgentia viribus nocendi crescunt, nunc vero, ubi febris surrexit, cum materia palam hostili commune coguntur examen subire, jus civitatis an exilium mereantur? corrigi an rescindi a vitali commercio debeant? Ita febris non manifestum solum sed & latentem hostem, qui arma lente colligit, iisdem armis oppugnat, & vel nocendi viribus utrumque exuit, ut jam bonæ frugis inquilinorum humorum legibus auscultet, vel salutari crisi per varia excretionum loca dissipat, vel dato quodam ad externa & innocentiora loca decubitu arcem vitæ & interiora viscera vindicat. Tales febres sunt maxime intermittentes vernæ, quas SYDENHAM semper salutare, nunquam, nec debili quidem aut seni, sub ipsa imperitorum manu, damnosas adpellat m). Peccat sine dubio, qui ab hoc

l) Hinc febrem obesis, qui tunc sæpe dimidium corporis pondus amittunt, amicam vocat, modo rite tractetur, *Galenus in meth. med. XIV. Op. CL. VII. p. 91. F.*

m) *Op. S. I. C. V. p. 84.* Ita *Celsi* iudicio *L. III. C. 15.* quartana neminem jugulat, licet, nisi primis diebus discussa, diu persistat, & vetus vis

hoc opere tam salutari retrahit febrem, & vires ejus in coctione vel expulsiōe morboſi occupatas intempeſtivis auxiliis retundit. Refero inter inſigniora ejus beneficia, quod corpus non purum modo ſed & longævum & novis morbis minus obnoxium reddat. Hic concinne Vir perilluſtris GERH. VAN SWIETEN *n*) febrem cum varietate vitæ a CELSO laudatæ comparat. In hac enim veluti nunc moveri nunc quieſcere, nunc ruri, ubi tenuis aer, nunc in urbe, ubi craſſior ſpirat, vivere, nunc multum cibi nunc parum aſſumere, & ſic variis, quæ ingruunt, vitæ mutationibus adſueſcere jubemur; ita in febre nunc vim frigoris nunc caloris, nunc diminuti motus nunc aucti experiundo, nunc diu abſtinendo a cibis, nunc ſub induciis ingerendo largius, ferre ſine incommodo corpus oppoſitas rerum ambientium actiones diſcit. Effeminat ſimilitudo vitæ, ut ex alia ſemper impendeat periculum, duratur vero ad injurias corpus, quas ſemel ſuſtinuit. Qui peregrinantes mutato aere & victu in febres incidunt, (nam quidquid novi & inſueti eſt vim ſtimuli habet,) ceſſante febre non amplius ab iſdem cauſis afficiuntur. Varioloſi ſemel correpti novum contagium vix metuunt, quar- tanarios recidiva, ſi qua oritur, cito contra morbi hujus indolem & ſponte deſerit *o*). Armenta ex peſte eluctata magno emuntur pretio, inque ſtabulis, quo alia infecta hærent, ſine metu relinquuntur. Nec ſæva illa apud THUCYDIDEM *p*) peſtis bis eodem homines infecit. Mirum igitur non eſt, inter illos febris depu-

nifi vere ſolvatur. *ib. C. 16.* Febres etiam continuæ, quocunque modo intermiſerint, ſine periculo ſunt. *Hipp. aph. 43. S. IV.*

n) ad H. Boerh. *aph. 734. Comment. Vol. II p. 524.* Celſi locus de varietate vitæ eſt in *L. I. C. I.*

o) *Scitu dignum eſt*, inquit Sydenham. *Op. S. I. C. V. p. 85.* quod cujuscunque temperamenti vel ætatis fuerit iſ, qui quartana ſemel laboravit, altera vice ab ea non diu fatigetur, ſed morbus ſponte poſt aliquot paroxyſmos ſolvatur.

p) *de bella Pelop. L. II. 51. Edit. Hudſon p. 113.* Non alium ait tunc morbum fuiſſe, vel ſi fuerit, in illum peſtilentem tranſiſſe, unde qui hunc evaſerunt, non modo beati habiti ob præſentem ſalutis lætitiā, ſed & ſpem immunitatis ab aliis morbis.

Richterſi Opuſc. T. II.

R

depurantis, & latentiores etiam noxas, olim cum magno discrimine emerfuras, cito exturbantis saluberrimos motus corpus reddi durabilius, & novis morborum ac mortis causis diutius resistere q).

§. VI.

Aliter se res habet in febrium progressu. Vix potest febrilis impetus per plures dies sine nova solidorum fluidorumque noxa defævire. Sanissimorum sub violentis corporis exercitiis lotium brevi crassum secedit, rubrum foetidumque, nec halitus sudorque, vel quidquid excretorum est, luculentis ineuntis corruptelæ indiciis caret. Quanto id magis a perenniori febrium actione metuendum est! Omnis corporis motus naturali major cruda quidem efficacius subigit, at cocta exaltat nimis ac cito pervertit. Primum hoc evenit, ut ille vehementior impetus dissipet liquidius, figat crassius, & funestis circa vitalia viscera obstructionibus ansam præbeat. Ita in acutis sanguis primo vel altero etiam die fluidior floridiorque mox siccus & coriaceus adparet, qualis teste HIPPOCRATE r) in ardentibus perimit. Atque in tali sanguine post tenue expulsum spissiori evoluuntur sub continuo illo impetu salia, & ex blandis acria, ex neutris alcalina, ex fixioribus volatiliora, nec minus olea ex inodoris, insipidis, levibus, rancida & fere caustica evadunt: unde celer in malignis præsertim ad putredinem transitus compagem omnem dissolvit ac destruit s). Quæ mala in cadaveribus tories observata fefellerunt tanquam causæ febrium, cum sint effectus. Infesta tunc urgent symptomata: æstus, qui magni attritus, sitis, quæ spissitudinis vel magnæ acrimoniæ comes est, anxietas, quæ cum sensu suffocationis

q) v. *Herm. Boerhaavii aph.* 754.

r) *de morb. I. Op. Vol. II. p. 32. XXVII. 12.* Pereunt siccitate, qui febre ardente moriuntur.

s) Nihil putredo illa aliud est, quam talis mutatio corporis, inprimis animalis, qua post dissipatum aquosum ac tenue evoluta & attenuata salia ac olea acrimoniam suam destruentem omnibus partibus adplicant. Jam orienti putredini virium satis est, ut corpus succumbat.

cationis ex tali sanguine, pulmoni inhærente, vires cordis expellentes sensim suo renixu opprimit. Debilitas, lassitudo & gravitas sunt ex penuria tenuioris liquidi & stasi in extremis. Nec latici humorum tam corrupto blandus medetur chylus, cui alioqui vis est acria demulcendi & crescentes eorum stimulo motus leniendi. Nam inter dispendia tot liquidorum languent necessaria circa officinam coctionis secretiones, vel quidquid secernitur ab humoribus ad alcalinam indolem vergentibus, prostrernit potius & evertit ventriculi, tum adpetentis tum coquentis, virtutem. Quis non præconia febrium, sub tali earum decursu, ut vana & adulterina rejiciat?

§. VII.

Igitur inter salutare ac funestos febrium exitus hac ratione judicandum est, divinam in fabrica corporis sapientiam, pro ejus in fragili materia durabilitate, sic construxisse partes, ut conjunctis viribus in totius compagis tutelam tendant, nunc auferendo corrupta, nunc perdita reparando, sub illo motuum gradu, qui utrique scopo convenit. At eadem sapientia nos, quorum interest, noluit otiosos esse, verum ad motus in vindicias corporis surgentes probe attendere, eosque sub variis vitæ erroribus, nunc justo languidiores nunc vehementiores, intra modum Naturæ propositum continere. Non convenit arti, si meminerit, unde hæc Naturæ arma veniant, aliis quam iisdem pugnare; id convenit, remove omnia, quæ ægrorum vel rerum ambientium culpa aciem armorum illorum nunc obtundunt nunc exacuunt nimis. Facile conquiescit febris, si quod cordis actioni resistit, parvarum virium est, at eadem sæpe sub erroribus nostris intempestive accenditur. Hic de medicina HIPPOCRATES omnium optime meruit, dum febrem languidius, quam par est, pro coctione & expulsionem morborum agentem justo gradu excitat, ferociorem, ne lædat, deprimit, & debito moderamine hoc auxilium Naturæ ad statum perfectæ sanationis dirigit †). Nuaquam igitur

†) Cui maxime congruit doctrina Sydenhami. Is indicationes veras in eo versari censet, ut sanguinis commotio intra modum Naturæ proposito

igitur oppugnanda est febris, nisi sollicitè consideres, excedant-ue vires, an deficient? Redundans ex utroque damnum, ex parte in recensitis febrium effectibus expositum, pergimus in potioribus momentis adhuc plenius illustrare.

§. VIII.

Febris intensioris noxas quis in tanta ægrotantium strage excuset? Dum irritat stimulus obstruentis materiæ, & febris nascitur, nequit vehementia ejus diu citra læsionem concipi. Duo manifeste mala exinde resultare, potest ex dictis intelligi, debilitatem nempe vasorum & sensim destructionem, corruptelam vero liquidorum, spissitudine & acrimonia peccantium. Utraque per varios gradus inflammationis, suppurationis, gangrænæ & sphaceli ad exitium ducunt. Id etiam in juvenili corpore citius contingit, ubi tenera omnia tantum impetum & calorem nunquam diu sustinent. Crebræ radices chronicorum sunt ex reliquis acutorum, ut recensente H. BOERHAAVIO *n*) vitia in humoribus purulenta, ichorosa, putria, in solidis abscessus, fistulæ, cancri, caries, & ex his infinita compositorum malorum turba. Necessè est, etiam sub intermittentium crebris ac validis accessionibus, ut vasa, quæ nunc a frigore constricta, nunc a calore dilatata, tantam trajectorum humorum vim patiuntur extreme debilitata vitali suo robore priventur, fluidorum autem, quæ sub vehementiori attritu degenerant, nocentissima sensim indoles emergat: adeoque non tenuia tantum, sed & crassiora laxatis vasis elabantur, ut crassum turbidumque lotium & flavi viscidique sudores evincunt, cruda vera & acria, quæ remanent, opplen- do & erodendo utramque cachexiam, & quæ cum tumore est, & quæ extenuat corpus, pariant. Ibi hydrops intra tumentia vel rupta

congruentem sistatur, ea ratione, ut nec plus æquo gliscat, unde periculosa symptomata, nec nimium torpeat, unde materiæ morbificæ pro- trusio impeditur. v. *Op. S. I. C. IV. p. 53.*

n) *Aph. 1052. 1053. 1054.*

rupta vasa oritur α), hic phthisis inter extenuata & consumpta. Hanc ex nulla febre quam intermittente frequentiore vocat R. MORTON γ) & proteiformem tum continentium tum intermittentium genium α), sub qua larva atrocissimorum morborum ludant, fusc delineat. Inflammationem tonsillarum ex diuturnis autumnalibus TH. SYDENHAM α), carum ex tertiana P. FORESTUS β), ventris inde suppurationem DES. JACOTIUS γ) commemorant.

§. IX.

Verum nec languentis febris noxæ dissimulandæ sunt. Sane si possibile vix fuerit, ut gravius paulo circuitus obstaculum solvi sine motu febrili possit, æque jugulabit ægrum, qui justo citius extinguit febre, quam qui auget, & ad illum gradum evehit, quo lædit. Si opprimitur, antequam subegit vel expulit morbosum, mala sæpe chronica, per omnem vitam inexpugnabilia oriuntur, ut scirrhi, asthmata, rheumatismi & alia hujus generis. Necessario remanens sub illo languore materia pergit obstruere, figi in latebris & ulterius degenerare, pro ratione inprimis nobiliorum partium, in quas decumbit. Cogitent, tacitum intra viscera incendium se alere, qui de febre magis, quam caussis ejus debellandis solliciti sunt. Nullus, quo lentum illud sub debili motu figitur, opportunior quam in abdomine locus est. Hic durum ex intermittentibus lienis tumorem post Galenum P. FORESTUS

α) Cujus a febribus relictæ frequentiam testatur Io. de Muralto. *Eph. Nat. Cur. D. II. A. VIII, O. 4. schol. p. 19.*

γ) *Phthisiol. L. III. C. 12. Op. T. I. p. 71.* Causam subjicit, quod febris ejusmodi chronica, ex fuga revertens facile colliquationem serosam cum tussi pariat. æger quoque contempto morbo nec frigus nec alia noxia vitet. Ophthalmiam ex tertiana idem Morton describit.

α) illum Exerc. II. C. 9. Op. T. II. p. 198. hunc Exerc. I. C. 9. Op. T. II. p. 107.

α) Op. S. I. C. V. p. 84.

β) Obs. & Cur. medic. L. X. O. 39. p. 365.

γ) in Holler. Coac. Hipp. p. 191.

stus *d*) icterum ex hepatis vitio GER. SWITENIUS *e*) notant. Scirrhi glandulas ejus regionis misere occupant, ex quo natus hydrops deterior est, quam qui debilitati tumentium vasorum originem debet. Scorbutus, cujus indoles in spisso & acri sanguine consistit, hujus ex febribus nati vitii crebra progenies est. Hecticam post tertianam & diuturnos morbos P. FORESTUS *f*), contracturam genuum MART. MAX. PRUGGMAYER *g*) enarrant. Hic multum festinationi vel socordiae medentum debetur. Ex hac tremorem linguae cum spasmo faciei tertiana reliquit teste EHRENF. HAGEDORNIO *h*), qui etiam fluxum aurium & surditatem inde natam observavit, inque puella rustica hydropem anasarca febris profligatae succedentem, illo sublato hanc reversam, hac devicta illum denuo infestantem. Ex quartana nimis cito curata cervicis rigorem, arthritidem, nephritidem, aliaque cum ipsa morte secuta esse mala, CH. MENTZELIUS scribit crebra se edoctum experientia esse *i*).

§. X.

Itaque inter legem nunc fovendae nunc oppugnandae febris crebra judicii difficultas medicum premit. At qui necessariae in his attentionis opera gravatur, ei satius fuerit, artem non attigisse. Sunt, qui in febre perpetuas propemodum venae sectiones, nullo morbi tempore limitandas, cum Galenicis requirunt: sunt e contrario, qui omnem fere cum Helmontianis damnant. Neque illis

d) *Obs. & Curat. medicinal. L. III. O. 37. p. m. 98.* Sic. *Th. Campanella medicinal. L. VII. C. VII. art. 4. p. 676.* *lien, inquit, ob quartanam incurrit scirrhum & saepe hydropem adfert.* Nec vero omnis tumor & durities lienis metui debet. Febrem autumnalem puerorum, si ei in abdominis regione, maxime circa lienem durus tumor supervenit, fugam meditari, censet Sydenham. *Op. S. I. C. V. p. 85.*

e) *ad aph. H. Bærh. 753. comment. Vol. II. p. 523.*

f) *l. c. L. IV. O. 5. p. 315.*

g) *Ephem. Nat. Cur. D. III. A. I. O. I. p. 1.*

h) *ib. Dec. I. A. VI & VII. O. 15. p. 25.*

i) *ib. Dec. II. A. V. O. 42. p. 83.*

illis frequens experientia, neque his refragatur. Facile conciliantur, si illos dixeris in magna febre merito requirere, hos in parva merito damnare. Nitrum alii perpetuo commendant in febre, alii cum BOYLEO spiritum cornu cervi. Sub eodem limite tota eorum contentio sopietur. Hic vero minime in vastum illum descendimus medicæ disquisitionis campum, quo diversum genium, oppositas causas, & infinitas, quibus occurrendum iis est, cautiones prosequi multorum opera solet. Vnice, quale motus moderamen præsens febris exigat, suæ speciei propius accommodandum, suis cautionibus ulterius muniendum, hoc loco generatim ex illo motuum vel excessu vel languore, suis sollicite signis discernendo, definimus. Reliqua circa febrium indolem in omni suo ambitu penitus evoluenda mereri eruditorum examen, haud inficior, licet multum inutilis speculationis se misceat; at pro scopo medendi in dictis maxime rerum cardinem versari, mihi quidem persuadeo. Quoties igitur constat, majorem febrilis motus gradum lædere, minorem nihil ad salutem conferre, sed hostem in sinu alere, cogitemus præcipue de tali motus moderamine, quale causæ morbi debellandæ sufficit. Hoc jam præsentē turpe medico non est quiescere. Errat errore non erudito, verba sunt TH. SYDENHAMI ^{k)}, qui Naturam artis adminiculo ubiuis egere existimat. Namque id si fieret, parcius humano generi prospexisset, quam postulat speciei conservatio, cum ne minima quidem proportio sit inter frequentiam morborum, & humanas, etiam cultiori seculo, medendi facultates. Nil mutat medicus ex his, quæ cum ratione fiunt, licet successus haud protinus sequatur ^{l)}.

§. XI.

Moderamen febris intensioris, maxime in acuta, quæ presso pede insistit, nec raro tamen in intermittente requiritur. Dum obstaculum accuso in circuitu humorum natum, perinde est, five
in

^{k)} *Op. S. V. C. p. 229.* Bene Gellius: multa nobis Natura tuendæ valetudinis causa & in promptu & in propatulo esse voluit. *Art. nost. I. 18. C. 10.*

^{l)} *Hipp. aph. 52. S. II.*

in angustiis arteriarum, five nervis, five aliis locis hæreat, modo cordis actionem stimulo suo vel resistantia intendat nimis. Cavendum tunc statim est, ut diximus, ne prima febris noxa, quæ liquidiora dissipat, reliqua diluente vehiculo orba in vasorum angustiis figit, cum corporis, cui consultum cupimus, majori damno ingruat. Quod veluti periculum ex vehementi calore, circa loca præsertim teneriora & vitalia, ut caput, pectus & præcordia sæviente præsentimus; ita diu non latet nata hinc universi corporis siccitas, si partes in statu sanitatis præ reliquis molles & irriguas, ut cutem, linguam, fauces, nares, oculos, rigida squalere ariditate, lotium quoque parcius & saturatius secedere, animadvertimus. De simili enim vel deteriori internarum partium statu certiores internuntii non sunt. Ex quo palam fit, a tam spisso & aegre mobili sanguine, fines arteriarum, & quos ille primum occupat, pulmonalium oppleri, ut intercluso liberiori transitu ad sinistrum cordis ventriculum parum, idque interrupto rivo, perveniat, teste pulsu parvo & inæquali, obex vero adversus vires dextri ventriculi expellentis indies crescat. Elucet ex his protinus, quantus error eorum doctrinam contaminet, qui dispendia liquidorum, a febre metuenda, ipsis sudoriferis accelerant, quibus eiicere morbosum in primo cruditatis statu temere moliantur *m*). Arida ejusmodi febris, ut poeta vocat *n*) a denso & oleoso sanguine repellit diluentium & attenuantium miscelam, ut sine fructu elabantur, nisi prius vis illa motus & caloris infringitur. Opus igitur ante omnia est, sollicitè ab iis, quæ motus illius gradum sustentant vel augment, abstinere. Utiliter quies musculorum retardat celeriores sanguinis venosi ad cor reditum, & crebriorem ab eo stimulum ad systolen. Omnium simul sensuum

m) decepta observatio in peste, sudore anglico aliisque paucis morbis, ob miasma tenue ac mobile, quod antequam figitur, primis opportune sudoribus elui debet. De reliquis acutis & inflammatoriis, majori æstu stipatis, valet illud Hippocratis ἰδρῶς ἀμα πυρετῶ γινόμενος ἐν ὀφθαλμοῖς. *Caac. prænot. Op. V. I. p. 579. IV. 41.*

n) Quum furit atque artus depascitur arida febris. *Virgil Georg. L. III. v. 458.*

suum & ipsius animæ otium prodest, quo æger nulli operi, nulli colloquio intentus, vix lucem in obscuriori loco videat, vix strepitum in solitudine sua, quam rara ministrantium officia interpellent, audiat. Si a motibus animi ipsum jam genus nervosum laborat, sopientibus etiam locus est. Cibus pariter potusque sine stimulo sit vel quantitatis vel acrimoniæ, igitur haud solidiusculus, odoratus, sapidus, vinosus, aromaticus, sed tenuis, blandus, aquæ proximus, molliens solida, diluens acria & spissa, minuens motum. Huc refero decocta & emulsiones seminum, serum lactis, & maxime potum aquosum, farinosum, nitrosum & grato acore refertum, qui calori, siccitati, acrimoniæ & emergenti sensim ex his putredini, malis in excessu febrium semper metuendis, validius resistit. Sane quo plus aquosi & tenuis humoris in sanguine, eo plus est contra motum, attritum caloremque præsidii: unde semper, in quibus aqua abundat, frigida temperiei sunt. Nec aërem subfrigidum, qui levat anhelantes & reficit, metui velim. Commode evituit a chymicis olim inuenta consuetudo, sub calido aëre & stragulis detinendi ægros, & sub hoc fotu sudores eliciendi, tam noxios, ut vidimus, inter incrementa caloris, siccitatis & impetus febrilis. Minus fere SYDENHAM o) in venæsectione & aliis adminiculis spei posuit, quam in eo, si æger erectus in sedili, vel in majori virium inopia tectus modice & super lectum recumbens liberiores aërem captat, non calidum, qui plus ficcet, non frigidum, qui plus constringit, sed jucunde temperatum. MARTIN febrem, omnibus remediis rebellem, cessasse celeriter scribit, cum relicto lecto æger in sella hæreret p). Inter remedia externa venæsectione sine mora instituta nihil potius est, cum impetum febrilem, dissipantem fluida ac distrahentem sensimque destruentem solida celerrime refrenet, & tensis vasis vitalem oscillationem, contenta a concretione vindicantem, restituat

o) in febre continua *Op. S. V. C. II. p. 225.* in pleuritide *S. VI. C. III. p. 266.* Adde *S. III. C. I. p. 158.* ubi variolosos in agone phrenetico refocillare aere liberiori præcipit, surgentesque e lecto ait a morte se liberaffe.

p) *v. hist. de l'Ac. R. des sciences A. 1732. Hist. p. 42.*

ruat q). Sectionibus venarum subiungi vel etiam substitui clysmata possunt, quorum solo usu plerisque sibi licuisse æstum penitus reprimere, scribit SYDENHAM r). At blanda sint, ex molliente decocto cum saccharo, vel ex sola aqua, nitro & melle: qualia magna parte resorpta reficiunt, & squalorem viscerum abdominalium detergunt, quippe quæ sub tali æstu gravius periclitantur. Quibus omnibus rite observatis haud magno medicaminum adparatu opus est. Possunt hoc nomine sufficere decocta radicum scorzonerae, graminis & acetosæ, decocta & gelatinæ fructuum horæorum, & similia, quorum manifesta est humectandi & leniendi virtus s). Negandum vero non est, dari etiam acutas & malignioris genii febres oppositarum virium ab ingressu stimuli, omnia intro in putre liquamen cum subita virium jactura dissolventis. Sanguis ægrorum hic non concrescit, licet ad tempus sepositus, morbus vero per enormes hæmorrhagias & alias putres excretiones genium prodit. Nihil hic superat frigidam potionem cum spiritibus acidis.

§. XII.

Segnitiem febrium in intermittentibus crebram, at& in continuis aliquando conspicuam, corrigere eo majoris artis videtur, quo plures alienum censent, fouere morbum, adversus quem in auxilium vocamur. Sane fas est, febrem in illo conservare gradu, ut

q) Omnis sanguis, qui quiescens ultro concrescit, cordis & arteriarum alterna actione novam omni momento motus directionem & aliam in situ partium mutationem subit, quæ ratio distrahit perpetuo partes & coire prohibet. At a magna febre manent distenta vasorum latera, nec ideo solvuntur, quæ hic stagnant, nisi restituto eorum motu oscillatorio, maxime ope venæsectionis. Hanc igitur *Celsus* L. II. C. 10. modo vires ferant, in omni ætate & sexu admittit, nec tamen ultra quartum diem ob metum imbecillitatis, vel quod tunc exulante resolutionis spe instans suppuratio majorem vim vitæ requirat. At *Galenus* noluit dierum terminum attendi. *de cur. rat. per V. S. C. 20.*

r) *Op. S. I. C. IV. p. 59.*

s) Vide, quæ ex *Frid. van der Mye, Io. Iac. Wepfero, Th. Lobbio & aliis* hic congeffit *Ger. van Swieten l. c. T. II. p. 421.*

ut major semper, quam in sanis, sit sitis, calor & pulsus, modo non tantus, ut liquida dissipare nimis & quatere solida occipiat. Calor parvus, vires torpidæ, coctio nulla, & nullum inter hæc malorum, quæ febrem comitantur, levamen, facile evincunt, languidiorem febrem quam ut subigat satis, moveat ac secernat, stimulo non freno egere. Nunquam sine coctione, cujus summum præsidium est febris moderate insurens, causa morbifica vel corrigitur vel apta ad expulsionem redditur, nunquam sine ea minui symptomata, crescere vires vitæ & læsæ functiones restitui incipiunt. Malæ fidei est apparens morbi lenitas, ob quam sæpe inflammatio, quia torpente febre resolui non potest, in scirrhum transit. Circumspecti igitur hominis esse, cum CELSO t) judicamus, novare interdum & augere morbum & febres accendere: sæpe enim, dum novo motu corpus incaluit, remissio sequitur. Propterea, quæ evacuando vires magis labefactant, quemadmodum venæ sectionem & catharsin, adeo damnat TH. SYDENHAM u) in ipsis intermittentibus autumnalibus, ut inde in vegetioribus protrahi, in provectoribus lethalem morbum fieri, quin & vernaes, mitioris alioquin indolis, hinc ad autumnum persistere, & ægrum fere in extremis versari, ex crebris observationibus doceat, sudoriferis quoque crebrum in continuas transitum tribuat x). Opus cardiacis est, quæ sub gemina actione, partim bonorum humorum penuriæ, partim moventium virium inertiae medentur. Haud igitur tenues ptisanas, sed meraciorem cerevisiam per gradus ipsumque vinum in febre imbecilliorum cum

t) *L. III. C. 9.* ubi curationem lentarum febrium ex instituto tractat. Hinc ibidem mulsum & vinum permittit, putatque sæpe ex eo intendi febrem, & majorem oriri calorem, simul & priora mala tolli, spemque remissionis in ea curatione ostendi.

u) de autumnalibus febribus v. *S. I. C. V. Op. p. 91.* de vernalibus ib. *Op. p. 84.* Non negat, cardiacis aliquando servari, quos temeraria sanguinis missio multavit. Sed præstiterat, inquit, plagam non infligi quam sanari. ib. *C. IV. Op. p. 54.*

x) in *Ep. I. Resp. ad R. Brady Op. p. 298.* Sub profusis sudoribus non desinit febris. Leniter manans sub ptisana vinosa & jusculis vires refoventibus salutaris est.

cum GALENO præscribimus y). Neque periti medici aquas aromaticas & sales volatiles in tali statu extimuerunt, neque aromata, ut allium, sinapi, raphanum rusticum, piper, zingiber, cariophyllos & carnes his conditas in illo languore intermittentium febrium prohibuerunt. Decoctis acris & antiscorbuticis quot non tertianæ & quartanæ devictæ sunt! Sub his stimulis surgit febris & reliquias morbi conficit. Aerem calidiorem, vegetiores animi motus, diuturna colloquia, immo contentiosa, ambulationes aliosque musculares motus, idoneo gradu auctos, fatus etiam & frictus, maxime circa spinam & ad focum, inter vera antifebrilia, licet ad tempus excitent febrem, collocamus. Stimulos ipsorum salium, ut salis polychrestæ, salis Tackéniani, salis ammoniaci, quin & alcalinorum, ut salis cardui benedicti in lenta pituitosorum hominum febre profuisse, inter omnes constat. Præ reliquis amara vi detergente, penetrante & excitante lentis humoribus salutariter se miscent, spissa & stagnantia fundunt, motuum inertiam corrigunt, & vitalis caloris focum instaurant. Quanta omni ævo fama fuit radicis gentianæ z), herbæ absinthii a), & cardui benedicti b), summitatum centaurii minoris c), florum chamæmeli? d) ut ex multis pauca nominem. Ad quam classem remedium, devictis febribus insigniorum, corticem peruvianum primo

y) laudat vinum in febrî mediocrî X. meth. med. Op. CL. VII. p. 70. B. vetat in aliis febribus Op. CL. VII. p. 99. A. p. 159. E. F. H. p. 167. G.

z) qua vix amarior planta, & quæ constantius febrifugas essentias ingreditur. Agricola longævos fieri censuit, qui quotidie tantillum ejus fumerent. v. Paul. Hermannii cynos. mat. med. ex Ed. Io. Bæcleri T. I. p. 96.

a) anima stomachi dicta, frigidis & pituitosis, si febris eos corripit, tam salutaris, quam biliosis & siccis noxia.

b) egregium omni ævo diaphoreticum & febrifugum, centauro mitius.

c) Kulandus & Ettmullerus in omni febre intermittente vix alio quam florum centaurii decocto post præmissum emeticum usi sunt. Infusum, pulverem & extractum cl. Marchant dans l'hist. de l'Ac. R. des sciences A. 1701. mem. p. m. 284. non minoris virtutis esse censet, quam corticem peruvianum.

d) subtili pulvere florum chamæmeli æque certas ac felices sanationes quam a cortice peruviano præstitit Anglus medicus El. Coysh, referente Mortono, qui ipse, ubi cortex non profuit, virtutem chamæmeli aliis admixtis expertus est. v. Exerc. I. C. VI. Op. T. II. p. 64.

primo loco pertinere, vix dubitavit, qui perpendit secum, ex quot censorum acri examine & centies iterato, virtus ejus, inter nova semper experimenta illustrior & admirabilior, emerferit. Haud igitur eum, tam commodo loco, quo se offert, sicco nimis pede præteribimus. At velim prius generatim considerari, viam in his febribus profligandis cum successu tritam semper plus novi caloris, motus vigorisque venis infudisse, atque illam quoque eos ingressos esse, quibus minime animus fuit, fovere febrem, ut deflagraret citius. Pro qua veritate confirmanda non possum non ad usum emeticorum respicere, quorum vis totum corpus concutiens nequit sine augmento motus calorisque interni concipi. Solent illa tunc in febre commendari, si hærentem in primis viis & circa præcordia saburram lingua sordida, fauces olidæ, ventriculus ex inertī pituita vel etiam corrupta bile cum amarore oris nauseans arguunt, viresque adhuc integræ ac viscera illæsa cum ipsius ægri ad vomendum proclivitate id permittunt. Verum etiam extra hæc commoda, quæ inficiari in ipsarum continuarum principio non licet, salutaris emeticorum virtus sub tot viscerum concussibus conspicua, non per primas solum vias sed & totum corpus, excretionēs varii generis adjuvans subtrahit & intro febris fomentum, quo subsistere poterat. Scio non convenire prostratis viribus: at TH. SYDENHAM, e) quem paulo ante dixi ex hac causa purgantibus & sudoriferis succensuisse, ipse tamen ad primam incendiare stinguenta successum emeticorum sub justo limite in continuis & intermittētib; extollit.

§. XIII.

Non dubito, corticem Peruvianum iis adnumerare febrifugis, quæ febres intermittētes vel remittētes luculenter, in debiliore ægro-

e) In continuis maxime maligna diarrhœa comite probat emeticum post venam sectam. *Op. S. I. C. IV. p. 55. 56.* sic ait corruptelam in ventriculo & vicinis locis, antequam mora invalescit, tolli; quamvis satius sit, id ab initio fieri, posse tamen sero vocatum, id quovis tempore, si vires permittunt, tentare, se ipsum duodecimo die morbi tentasse. *Ib. p. 58.* in intermittētib; laudat successum emetici ante paroxysmum. *Op. S. I. C. IV. p. 86.*

ægotantium corpore; efficacissime & cum mirabili successu expugnant. Remedium tam tonicum, amarum, aromaticum, quid nisi excitet vires, roboret coctiones, tonum solidis, justam crasin fluidis restituat, & inter has operas longa experientiae fide confirmatas sopiat stimulum, quo febris accenditur? Hæc si præstiterit, quid causæ est, mirari, sine ulla ad sensum expulsionem morborum f) corticem mederi febribus, cum correctio latentis noxæ omni expulsionem præstantior a dictis viribus non improbe expectari possit. Qui usum ejus secuta esse tot mala chronica, hydrope, scorbutum, arthritidem, icterum, cachexiam, phthisin, scirrhus & alia multa, quæ a corporis ruina proxime absunt, audacter arguunt, g) eque suo non minus quam aliorum, qui iisdem

f) Hinc citant *Galenum de dieb. decret. L. I C. I.* ubi negat fidas esse subitas solutiones, nisi copiosa excretio vel abscessus sequatur, instare autem morbis citra hæc quiescentibus recidivam. Convenit *Hippocrates*, qui *S. II. aph. 27.* iis credere vetat, quæ sine ratione levant. Nec *Celsus* ab his alienus est, qui *L. II. C. 7.* febrem ait reverti, quæ subito & sine ratione, sine bonis signis finita est. Certum puto, relictis morbi seminibus inducias forte sequi non pacem, & nihil *Hippocratis* effato *S. II. aph. 12.* verius, quam illud, τὰ ἐγκαταλιμπανόμενα ὑποσφοδρᾶς ποιεῖν. Concedi de cortice potest, quod sæpe subito solvat, at negamus sine ratione & sine bonis solutionis signis fieri.

g) Jam ante scholam *Stahlianam* insurrexerunt multi adversus corticem, inter quos *Jo. Jac. Chifletius* in *L. de pulv. febris. orb. Americ. C. 2. p. 55.* calida eum amaritiae sua siccare, terrea austeritate stipare colligit, & ad unum omnes relapsos ait, quos *Bruxellæ* cortex sanavit. *C. IV. p. m. 70.* At tunc mos fuit, exhibere in frigore febrili, v. *ib. C. III. p. 60.* Amarities illa subadstringens non nisi tonicam virtutem, in cortice majorem, quam in aliis amaris, alioquin etiam febrifugis, probat. *Vop. Fort.* Plempius ausu etiam magis hostili, & ut *Sebast. Badius* censuit, ore, dente, lingua, calce, & calamo in corticem irruit, crebras recidivas, multa funera & ingentem eorum numerum. quos cortex extenuatos, phthisicos, cachecticos reddidit, recensens. Quin & reperti sunt, qui vix quemquam ab usu corticis ad septennium superfuisset tradiderunt. In hos commotior *Rich. Morton Exerc. I C. 7. Op. T. II. p. m. 80.* bona quæso verba! inquit: Quot ego ipse post quatuor lustra annorum, & quod excurrit, ab usu corticis vegetos atque firma valetudine utentes vidi, & magis athleticos, quam prius. Forte illi, qui hæc obijciunt, vix per septennium ejus vires experti sunt.

dem sententiis innutriti sunt, penu observationes hujus generis depromunt, si æquioris judicii videri velint, cogitare debebant, feбри diutius sævienti, sub qua, ut superius exposuimus, degenerat solidorum & fluidorum indoles, hanc omnem symptomatum turbam verius deberi. Nam ex veterum testimoniis abunde constat, b) eo tempore, quo nulla in corticem suspicio cadere potuit, ex sinu febrium in corpore diu adfecto eadem mala germinasse, medentum quoque errores interdum accelerasse. Longe vero manifestior sit censuræ illius, quæ corticem premit, injuria, cum multa ejusmodi mala, partim a febribus nata, partim ab artis erroribus sustentata, ad perennio rem sub provida manu & legitimum probi corticis i) usum penitus cesserint k). Dantur viri ingenui & sapientes, qui corticis quidem innocentiam strenue tuentur, quod nunquam viribus suis lædat, his tamen
ajunt

h) Ita Hippocrates aph. 44. S. IV. φύματα καὶ ἐκ τὰ ἀρθερα πόνος ex longis febribus derivat. Iisdem L. de int. affect. C. 53. Op. T. II. p. 262. λεῦκον φλέγμα tribuit, quo facies, deinde venter & phlegma tument. Galenus meth. med. ad Glauc. L. I. C. 9. tumorem inde lienis & statu distenta præcordia notat.

i) Velut circa usum legitimum altera, sic circa probi corticis selectum prima cura medicum occupat. Rich. Morton Exerc. I. C. 8. Op. T. II. p. 97. anxium semper & tremulum se præscribere ait corticem, nec nisi prægustatum, adulterinum enim & effœtum plerumque in officinis venalem esse. Requirit corticem coloris cinnamomi, saporis satis grati & aromaticæ amari, odoris mucidi, suavis, aromatici, præterea friabilem & tenuem maxime, qualis a ramulis succo plus saturatis raditur. Damnat injucunde amarum, intense acerbum, glutinosum, nigricantem, effœtum. Plenius probitatis notas prosequitur ill. P. G. Werlhofius Obs. de febr. S. III. §. 3. p. 82-87. & doctorum circa hanc rem judicia comparat & conciliat.

k) Rich. Morton Exercit. C. V. Op. T. II. p. 52. febris chronica, inquit, viam sternit ad plures alios morbos maxime funestos, hydropem, phthisin, icterum, scorbutum &c. qui quidem omnes cortice peruviano copiose exhibito & sæpe repetito curantur, vix alia ratione. Ad sensum ill. Werlhofius l. c. S. II. §. 6. p. 66. his verbis præbet: omnem in his paginam implet cortex. Addit eximias tum suas tum aliorum observationes, de arthritide, cachexia, ictero, natis a febribus & cortice sanatis.

ajunt unice suppressere febrem, adeoque, cum hæc intra certos limites salutaris, vetera mala, ut epileptica & podagrica aliave vincat, & corpus purum, durabile, longævum reddat fieri posse non tam corticis, quam medicorum culpa, qui eo intempestive in tali febre utuntur, ut dictis beneficiis privemur, & superstite morbofo fomite mox gravius febrile incendium erumpat *l*). Fateor, me non comprehendere satis talem remedii virtutem, quæ intacta causa febrem tollat. Si enim illa iisdem nocendi viribus in corpore superest, cur hæc fileat? Necessè erit, ad vim morbofi stimuli, (qui in quas latebras ope corticis refugiat & quiescat, non adparet) æque ac ante superstitis suscitari febrem, & in eo coquendo vel expellendo ad legem Naturæ occupari. Si dixerint, effectus tantum febris remanere, quis non videt, iis ipsis tanquam constanti foco ali febrem ac sustentari? Igitur pronior sum, ut credam, corticem, cum motus corporis vegetiores, a quibus etiam vigor coctionum secretionumque pender, sua virtute in multis morbis instauret, agere in causam illam, qua irritante vel nata est febris vel confirmata. Fieri autem secus non potest, quam ut cedat febris, si vitium, ad cujus stimulum insurgit, jam æmulis alieni remedii viribus sublatum sit. Non igitur cortici virtutem tribuo feberi adversam, sed in potioribus actionis suæ momentis congruentem, atque in depurando corpore & coquendis cruditatibus sub majori lenitate commendabilem. Neutiquam noxia adstrictione, ut ajunt, suppressit motus corporis & cum iis febrem, sed quidquid internarum functionum est, novo vigore & vitali robore instruit, & secundum SYDENHAMUM *m*) sanguinem & spiritus confortat, ac dejectam corporis œconomiam renovat.

l) innoxium medicamentum esse, *Gerh. Switenio* extra dubium est, ad §. 767. *Aph. H. Boerh. Comment. T. II. p. 560.* Ipse mane jejunus bihorii spatio unciam corticis in pollinem triti sine incommodo sumsit, alios etiam, qui palam damnarunt, clam & sub fuco adhibuisse testatur. Negat tamen ipse, corticem veluti febrem sic natas ab ea morbosas in solidis fluidisque mutationes tollere, *ib. p. 565.* sed proprie latentem in nervis characterem, qui paroxysmos revocat, sopire censet. Hoc fuse & argute prosequitur *l. c. ad §. 757. p. 533-540.*

m) *Diss. Epist. ad. Gu. Cols. p. Op. 412.*

renovat. Ex quo simul intelligitur, cur in debiliores quam in robustos insignior corticis potestas sit? immo & illud, cur nec in primis febrium paroxysmis metui adeo debeat ejus usus *n*)? ac sane metuunt plerique, tanquam suspenso Naturæ ipsius repurgantis coquentisque molimine. Si congruunt fere viribus & cortex & febris, optabilior in debilioribus remedii lenitas videri potest. Velim tamen, febrium medicatricem indolem in primo illo conflictu, quo depuratur corpus citra noxam, haberi reverenter, nec nisi caute substitui medicamentum, in suo quidem genere præstantissimum; ad Naturæ tamen *ἀντίβειαν* non nisi e longinquo accedens. Plus semper habet hæc machina corporis, ad sui vindicias tam affabre constructa, in se quam extra se in medicaminibus præsidii. TH. SYDENHAM cortice tam prospere usus, ut mali inde aliquid accidisse, quæ verba ejus sunt, viderit nunquam, nec cum ratione suspicari potuerit, neutiquam tamen audet cito nimis adhibere, antequam morbus suo se se marte aliquamdiu protrivit, nec crebras a cortice recidivas, quas RICH. MORTON parcis nimis dosibus tribuit *o*) dissimulare, nec inter has

n) experientiam meam, inquit ill. Werlhofius l. c. S. IV. §. 3. p. 139. plus decies data occasione repetitam testor, neminem eorum ulla postmodum febre recidiva vel alia prava consecutione multatum esse, ubi ego in prima accessione vocatus, periculi deinde instantis justo metu ob aliorum exemplorum similitudinem & pravorum signorum terrores percussus corticis statim usu febrem fugavi, & eo continuato ad omnium functionum integritatem ægrum perduxî; quamvis nulla deinde medicinæ opus usus ad præcidendam reversionem. Post citatos deinde in consensum egregios viros cum singulari modestia subiicit: neque vero, cum sufficiens nondum extet experimentorum copia, semper id & ubique eventurum esse spondere audeo, ulteriori & alienæ experientiæ rem commendans. Ipse mutuas consensus & dissensus rationes ulterius evoluit S. V. §. 4. p. 196. sq.

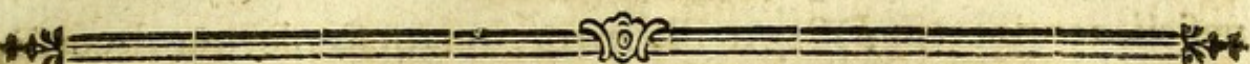
o) R. Morton Exerc. I. C. IV. Op. T. II. p. 46. id incommodi a parca nimis dosi derivat, quod morbus vel in propria vel alia forma revirescat. Immo experientia sua fretus fidenter adfirmat, febrem, quæ a cortice fugata redit, etiam redituram fuisse, si alia methodo, vel febrifugo vel viribus Naturæ subacta fuisset. l. c. C. VII. p. 79. Cui judicio favet Celsus circa quartanam, quam facile ait reverti L. III. C. 16. Quid mi-

has recidivas cortici inhærere *p*). At abunde alii usum tam eximii remedii justis cancellis circumscripserunt *q*). Ego in his subsisto.

rum, si a cortice idem forte accidat? *Galenus* sollicitè disquirat, quæ febres recidivas habeant? quando? & in quibus? Hic *Op. Ed. Iunt. Ex. p. 42. G. ibi. CL. IV. p. 209. E. illic CL. III. p. 164. A.*

p) *S. I. C. V. Op. 93.* Quartanam ait non tam debellari a cortice, quam inducias impetrare, cum commodo tamen ægri, qui interea paulatim respirat: præpropere usu corticem inefficacem reddi, & sanguini se despumanti moram iniici. Nihilominus & hoc agnoscit quartanam, quia plus temporis impertit ad exsaturandum virtute corticis sanguinem, citius solvi, nec tam frequenter quam in tertianis & quotidianis recidivam fieri *Ep. I. Resp. Op. p. 305. 306.* Inter hæc prudentis medici tunc esse credit, non pertinaciter nimis insistere cortici, sed aliis, ut amaris, curationem ingredi. Hic miror, *R. Mortonum*, qui *Exerc. I. C. VI. Op. T. II. p. 66.* corticem catholicum febrifugum vocat, quod omnes febres intermittentes & alias plurimas in quavis tempestate, in omni sexu, ætate & temperamento radicitus & penitus, cito tuto & feliciter sanat, mox tamen ipsum fateri, in tribus casibus, ubi corticis copiosus & diuturnus usus fefellit, pulverem chamæmeli cum antimonio diaphoretico & sale absinthii intra biduum profligasse febrem, tam immorigeram cortici. *l. c. p. 64.*

q) *Herm. Bærhaavius in aph. 767.* cautiones hic necessarias in compendio tradit, prohibens usum corticis in statu corporis inflammatorio vel purulento, & gravibus viscerum obstructionibus, nec probans in vernis febribus nec autumnalium initio. Confer. *Switenii Comment. T. II. p. 562.* & imprimis ill. *Werlhofii L. de limit. laudib. med. §. 13. 14. 15. p. 62. sq. it. in Obs. febr. S. II. §. 3. p. 50.*

DISSERTATIO
DE
SALUBRITATE
FRUCTUUM HORÆORUM.

PUBLICE PROPOSITA

GOTTINGÆ, D. 5. SEPT. 1754.

RESP.

GOTTL. AUG. SEGNITZ.

LUSATO.

§. I.

Dum inter crescentes æstus molestias cervicibus nostris Sol Sirius imminet, nihil dejectas vires blandius reficit, languentiumque corporum squalores abstergit salubrius, fructibus horæis, quos & adspectu & odoratu & gustu suavissimos, liberali proventu & mira varietate, frutices, arbores ipsæque herbæ nobis jam offerunt. Naturæ profecto, quæ æstuantis hoc tempore & arescentis corporis indigentiaæ adeo benigne prospicit, hæc munera esse, maternæ indulgentiaæ & sollicitudinis plena, nemo temere ambigit, aut LUDOVICI NONNII *a)*, viri alioquin egregii & in hoc argumento versatissimi, subscribere audet iudicio, blandas subesse vitæ insidias, ipsamque latere pestem. Annon Deum hæc frivola insidiarum suspicio coarguit, si fructus, sub nativa venere, qua tantum non omnes alliciunt, aliquid veneficii

a) de re cibar. L. I. C. 28. p. 88.

neficii continerent *b*)? At ille error longo seculorum decursu, ex præceptis Galenicis, multorum, etiam peritissimorum medicorum, animis obhæsit, excussus ex parte nostro ævo, merito tamen suo etiam ulterius excutiendus.

§. II.

GALENUS igitur, quam sibi & amicis noxium fuerit, fructus horæos ingurgitasse, quam salutare, ab iis deinde abstinuisse? ita reliquit in librorum suorum monumentis, ut plerique auctoritatem ejus secuti, timide & diffidenter fructus, in quibus tantum gratiæ Natura recondidit, attigerint, velut novercalis lenocinii reos. Scribit ille *c*), se undevigesimo ætatis anno, cum toto caniculæ tempore fructuum fugacium copia ventrem explevisset, una cum æqualibus suis, in calidum sub autumno morbum incidisse, ut sanguinem mittere necesse esset, increpatum ideo a patre, tunc ex agro in urbem reverso, & ex illa intemperantia ad pristinam frugalitatem revocante. Addit, cum altero anno diem obiisset pater, se largiter iterum fructibus illis usum mox simili morbo laborasse, & eodem venæ secandæ remedio indiguisset. Ex quo tempore ad annum usque ætatis vigesimum octavum quotannis fere laborans, & inter hæc veritus, ne abscessus esset, ubi septo adhæret jecur, omnem sibi fructuum illorum usum interdixit, modicum ficuum & vuarum indulgit. Tunc vero proba corporis adversus cruditates exercitatione, se diutissime a morbis immunem vixisse scribit, cum amicis, eadem vitæ instituta & eandem a fructibus abstinentium secutis. Inter has igitur non nimis prægnantes rationes, quibus fallaciæ multum se miscuit, pravi succi esse omnes fructus illos, sique præterea in ventriculo corrumpantur, non longe a venenosæ materiæ indole abesse, judicat *d*). Ejusdem doctrinæ vestigiis inhærentes medici, quoties

b) confer viri perillustri Gerh. a Swieten comment. in Aph. Boerh. 1097. T. III. p. 480.

c) de succor. bonit. & vitio, C. I. Op. Edit. Iuntin. Cl. II. §. 34. C. D.

d) ib. C. 8. Op. Cl. II. p. 37. E.

ries ægrotantium desiderio, quod ferri in fructus illos cognoverunt, non sunt morose obluctati? Licebit hic paullatim subsistere, & id inprimis notare, GALENUM, qui salutarem corporis statum nactus non erat, sed puer æque ac adolescens morbos, nec paucos nec leves, expertus, ut ipse de se testatur, plurimamque nihilominus noctium partem vel ægrotantium causa vel certe ex studiorum dulcedine, vigilando semper & lucubrando exegerat e), ideo facile exigui etiam peccati pœnam luisse, idque eo facilius, quod pater, summæ probitatis & temperantiæ, eum a puero severis victus rationibus adstrinxerat. Has enim nemo adfuetus, nedum imbecillior, impune offêdit. Eodem loco, quo gulæ suæ errores circa fructus GALENUS confitetur, ait f), se audentius studia sua præ condiscipulis omnibus non interdium solum sed & noctu tractasse, postea in corrigendo errore occupatum exercitationis justam curam habuisse. Igitur in corpore per se infirmo & neglectis exercitiis per continuas lucubrationes magis enervato lædere noxa etiam parvarum virium potuit. Artis autem auxiliis id consecutus est, cum viginti & octo annos natus legem sibi non illam solum reiiciendorum fructuum, quibus justo iniquior fuit, sed & alias majoris momenti præscriberet, inter quas est salutaris corporis exercitatio, ut plurimis deinde annis nullo morbo, nisi forsan diaria febre, se tentatum esse gloriari posset. Patria, quam temperatioris cæli fuisse notat, g) ipsum ex Alexandria redeuntem sub illa ætate h) recipiens addere fortassis aliquid novi momenti conditis tunc a se novis vitæ legibus potuit.

§. III.

Hæc ubi in fronte paucis exposui, unde prima fructibus calumnia nata sit? animus est, nomen & species, & indolem eorum, omnis noxæ expertem, nisi aliena culpa intercedat, expendere, ut pronior sit ad vindicias via. Subsisto non nihil in nomine fru-

e) *de Sanit. tuend. L. V. C. I. Op. Cl. II. p. 88. F.*

f) *Op. Cl. II. p. 34. C.*

g) *II. de temp. Op. Cl. I. p. 20. A.*

h) *de compos. medic. per genera L. III. C. 2. Op. Cl. V. p. 231. B.*

fructuum horæorum, ab hora, ut adparet, desumpto, unde nondum caligo omnis depulsa est. Per horam vulgo intelligimus tempus, tum anni tum diei, nunc vagum nunc definitum. i) Antiquissimis temporibus, horæ annum potius, k) quam diem l) dividere-

i) prout ad mensuram decursus Solaris per majora vel minora stadia, nunc stricte nunc paullo laxius, exigitur. Sic nomen suum hora, tamquam iusta progenies, Soli debet, seu Appollini, qui Aegyptiis *Horus* audit. v. *Macrob. Saturn. L. I. C. 21. p. m. 303.*

k) Sunt, qui tradunt, inquit *Censorinus de die nat. C. 19. p. m. 104.* *Horum* instituisse annum, eoque ver, æstatem, autumnum, hiemem, ὥρας vocari, velut annum ὥρον. Ita post *Homerum* *Plinius* horam genitalem anni Ver vocat, *Hist. Nat. L. IX. c. 35.* *Horatius* horam flagrantis caniculæ Aestatem nuncupat *III. Carm. 13. 9.* Sed ut annum, ita postea diem noctemque in quatuor horas majores, quæ singulæ tres minores comprehenderent, divisas legimus.

l) Hora, quo sensu diei partem notat, inaudita antiquis Græcis fuit, iudice *Cl. Salmasio Plin. Exerc. in Solin. polyh. p. 458.* *B. Anaximenes* quidem *Milesius*, discipulus *Anaximandri*, cui idem inventum a *Laërtio* & *Suida* tribuitur, umbrarum rationem, & quam vocant, gnomonem invenisse, primusque horologium, quod adpellant sciothericon, Lacedæmone ostendisse *Plinio* dicitur *H. N. L. II. C. 76.* At gnomonem illam *Anaximenes* vel *Anaximandri* non horis monstrandis sed æquinoctiis, solstitiis & meridianis servivisse, Græciamque plusquam ducentis annis ab *Anaximandri* morte veris sciothericis horologiis caruisse, & neque *Platonem*, *Aristotelem*, *Theophrastum*, neque novos *Comicos*, quorum princeps *Meander* est, aliosque plures post *Alexandri Magnæum* τῆς ὥρας pro particula diei meminisse, docte ostendit *Salmasius l. c. p. 446.* A. Pluribus etiam seculis hoc horarum nomen incognitum Romanis fuit, nec in XII. tabulis obvium, cum moris tantum esset, diei ortum & occasum, deinde quoque meridiem distinguere, donec *M. Valerius Messala A. M. CDXCI.* primum in foro Romano horologium ex Sicilia advectum Romæ erigeret, quod cum non satis ad horas congrueret, elapso circiter seculo etiam accuratius juxta illud posuit *Q. M. Philippus Censor*, & paulo post *Scipio Nasica* horario ex aqua horas æque noctium quam dierum distinguere docuit. Tandiu populo Romano indiscreta lux fuit. v. *Plin. H. N. L. VII. C. 60.* Nec defuerunt tamen, quibus tam utile inventum causâ querelarum esset, ut *Parasito* *Plautino* esurienti apud *A. Gellium L. III. C. 3.* his verbis indignanti:

Ut illum di perdant, qui horas reperit,
Quique adeo primus statuit hic solarium,
Qui mihi comminuit misero articulatim diem. &c.

videbant, hinc tanquam Deæ, quatuor anni temporum præfides, cultæ. *m*) At, quod jam argumentum nostrum propius illustrat, hora sensim per excellentiam dicta est æstas *n*), tanquam venustior ac maturior anni pars, *o*) ac Solis beneficia uberius suscipiens. Itaque fructus horæi sunt æstivi, qui illa adultiori & venustiori anni parte sub Solis luculentiori fotu crescunt & colliguntur, suæque se gratia, licet cito transeunte, tantum non omnibus commendant. Ipse GALENUS ὥραν ait Græcis illud æstatis tempus designare, in cuius medio canicula oritur, sub quadraginta dierum limite. *p*) Addit diserte, fructus, qui vel crescere tunc incipiunt, vel vigent, vel declinant, hinc horæos nuncupari. Ab hoc GALENI & veterum norma vix abludit calculus LUD. NONNII, *q*) qui ὥραν & quadraginta ejus dies ab ortu vergiliarum ad ortum caniculæ computat, & sub hoc tempore obvios fructus cum Græcis horæos, cum Latinis temporarios & fugaces adpellat: illos autem fructus, qui a canicula ad occasum vergiliarum,

m) Horis & ædes sacras & aras multis locis dicatas fuisse, ex *Pausania Iac. Dalechampius* refert in *annot. ad Athenæi deipnos. p. m. 804. a.* Ita in suis ad eundem auctorem animadu. *Is. Casaubonus p. m. 933. 30.* ex *Porphyrio* enarrat, quotannis pompam Athenis ductam fuisse Soli & Horis simul.

n) quod inter alia colligi potest ex *Athenæi deipnos. L. XIV. ad finem C. XX. p. m. 656. A.* Hic Athenienses θύοντες τὰς ὥραις sic describuntur, ut inter hæc sacra carnes elixarent non assarent, & præcarentur Deas (Horas), ut squallores & calamitosos æstus arcerent, & ope moderati caloris & tempestivorum imbrium (ὥραιων υδάτων) ad commodam maturitatem, quidquid e terra germinat, producerent. Nempe τὴν ὀπτῆσιν assationem cum cælo torrido, τὴν ἐψῆσιν elixationem, blandius coquentem, cum cælo modice calido comparabant. Igitur Horæ unice hic cultæ sunt ob ea beneficia, quæ æstas impertit.

o) quæ ratio est, cur Horæ dictæ etiam sint Deæ venustatis, & ὥρᾱιον sit, quidquid tempestivum, maturum, venustum est. Quo sensu ὥρᾱιος γάμψ adolescens apud *Xenophontem*, ὥρᾱια ἀνδρὸς puella nubililis apud *Athenæum* audit.

p) de aliment. facult. L. II. C. III. Op. Cl. II. p. 16. D.

q) de re cibaria L. I. C. 28. p. 89.

rum, quasi post ὥραν, se offerunt, circa finem æstatis & autumnii initium, quod anni tempus Græcis ὀπώρα est, ferotinorum & autumnalium nomine distinguit.

§. IV.

Verum ne quid dissimulem, contigit nomini fructuum horæorum quod multis aliis nominibus, quæ rerum, quas designant, sub ambiguitate aliqua interpretes sunt. Non enim stabiles satis hi nobis termini videntur, a quibus fructuum horæorum nomen descendit, cum eorum celerior sub alio cælo, sub alio lentior sit proventus. Ad quodcunque etiam cælum respicias, fidem non implet tam scrupulosus dierum calculus. GALENUS ideo ipse cum autumnalibus fructibus sæpe horæos confundit, vel ne confundere videatur, uno fere iudicio damnat. r) Bene tamen ad levandam hanc, cujuscunque demum momenti sit, difficultatem, non ad tempus solum, quo fructus nostri emergunt, jubet attendere, sed & ad discrimen ab aliis fructibus, ad reponendum idoneis. Ita horæum novo sensu dici poterit, quod durabile non est, sed ad horæ exemplum, fugax ac lubricum. Nobis omnino sufficit, per horæos seu horarios fructus simpliciter intelligere æstivos molles, succulentos, parum durabiles, at gratia sua ac salubritate, temporis, quo crescunt, genio egregie congruentes. Patet excludi omnes fructus, quos firmioris sicciorisve compagis eadem æstas producit, ut frumenta, legumina, nuces & similia. s) Ita jam potiores horæorum species succincte enarrabimus.

§. V.

r) *de succor. bonit. & vit. C. 8. Op. Cl. II. p. 37. E.* Oporam ait ficus & vuas continere, quibus principatum fructuum autumnalium tribuit *de alim. fac. L. II. C. 9. Op. Cl. II. p. 17. G.* At totum quoque caniculæ tempus, quo fructibus fugacibus cum damno ipse indulserat, vocat Oporam *Cl. II. p. 34. C.* cum ὥρα ei esset, in cujus medio canicula oritur, *Cl. II. p. 16. D.* Mox horæis & autumnalibus commune dicit, quod non effugiant succi pravitatem, *Cl. II. p. 17. E.* Nec ficus cum vuas antea laudatas magno eximit discrimine, cum exacte maturas minimum pravi succi habere censeat, *ib.* Immo vero Hippocrates jam succulentissimas vocat pessimas *de Diæt. II. Op. Lind. Ed. T. I. p. 228. XXX. 8.*

s) quæ ad reponendum idonea Naturam suam diu retinent, quod de fragis, moris,

§. V.

Fraga, de quibus dudum Romanis, non æque Græcis constitit, *†*) sub primum ætatis ingressum, immo jam ipso adultiori vere se offerunt, & novo indies proventu ad medium serenioris autumnii tempus sua apud nos munera impertiuntur. *u*) Fructus vulgaris herbæ sunt, & tam grati saporis quam odoris jucundi fragrantisque, neque hinc sine omni adstrictione tonica, quæ etiam in iis, quorum sylvestris origo est, insignior adparet: cum hortorum cultura amplitudinem & teneram diffluentemque molli-
tiem augeat, non æque gratiam ac virtutem. *x*) Constant hi fructus partibus aquosis, mucilaginosi, subacidis, nativo spiritu irrigui ac paucis terreis, quibus bene temperati humectant sicciora per æstatem corpora, orgasmum humorum & imprimis bilis, corrigunt, appetitum cient, viscera aperiunt, aluum laxant, renes expur-

moris, cerasis non valet, nisi sub accessu condimenti. *Observatio Eberli-Gockelii* de cerasis acidis, in vitro bene clausis puteoque immersis & per annos XL. incorruptis, sapore tantum perduto, huc non pertinet. De rebus enim in aere & ambientium caussarum actione perdurantibus sermo est. *v. Eph. N. C. D. II. A. VI. O. 123. p. 267.*

†) Nullum, quod ea vetus Græcia sciverit, luculentum vestigium est. An *κόμαρον* Apuleii, fructus arbuti, mæmecylon? Ipso Galeno teste arboris fructus est non herbæ. An mora terrestria? Dixit Servius, non accepit nomen a Græcis. Plenior certe notitia Romanis fuit. *Virgilius* Eclog. III. 92. humi nascentia fraga vocat. *Ovidius* met. I. 104. ubi tellurem scribit, rostro adhuc intactam nec vomeribus fauciam, omnia per se primis hominibus dedisse, non omittit fraga.

*Arbuteos fœtus montanaque fraga legebant,
Cornaque & in duris hærentia mora rubetis.*

Et metam. XIII. 815. Polyphemus Galatheam invitat:

*Ipsa tuis manibus sylvestri nata sub umbra
Mollia fraga leges, ipsa autumnalia corna.*

u) ducere agmen fructuum & claudere apud nos videntur. Ita sub finem octobris elapsi autumnii vidimus adhuc fraga copiose satis venalia.

x) nihil ait hortensi cultu ingenia profecisse *L. Nonnius de re cib. L. I. C. 30. p. 97.* Solum forte *B. Pisanellum* asperitas sylvestrium fragorum offendit, *de alim. fac. p. 14.*

expurgant, ipsosque calculos molliunt & solvunt quadantenus, γ) adeoque juvenibus, siticulosis, cholericis & tabidis etiam 2) plurimum conducunt. Hinc crebra laus in febra ardente, ictero, vitiis hepatis & renum nimioque hæmorrhoidum fluxu. α) Munities quoque & innocentia fragorum licet humi repentium, & insectorum sordibus magis expositorum, pene miraculo est LUD. NONNIO, qui nunquam auditum scriptumque esse ait fructuum horum esum aliquid maligni reliquisse. b) Adeo, inquit, nulla iis cum venenis cognatio. Fatemur, raras esse susceptæ noxæ observationes, nec tamen nullas, c) hinc non agere superfluum, qui

γ) *Theophil. Lobb. in tract. de dissolventibus calculos ope alimentorum C. VI. Exp. 26.* digessit calculum cum succo fragorum frigide per dies X, repertus est mollior & ad dimidium pondere diminutus. Mollities quoque notata in *Exp. 28.* ubi alium calculum per horas VII. digessit. *Gesnerus* quoque in *Ep. p. 92.* hanc fragorum vim prædicat, *Barhaave* in acinis quærit.

2) *Io. H. Schultze in disp. de fruct. hor. §. 8. p. 13.* juvenem Halensem scribit ex febre hæctica tabidum, cum ver in æstatem transisset, & spei nihil reliquissent medici, fragis liberaliter indulgisse, ita remittente æstu, fomno resciente, viribus instauratis, lætum sanumque autumnus in patriam rediisse. Idem refert, virum nobilem, qui graviter febre decubit, quæ ex acuta in lentam transierat, medicis mora, fraga, cerasa suadentibus obsecutum ad statum athleticæ valetudinis rediisse.

α) *Crato Consil. L. III. 15.* mirifice extollit in nimio hæmorrhoidum fluxu.

b) *de re cib. p. 97.*

c) scripserat jam *Ambros. Pareus Op. Chir. L. XX. C. 21.* bufones venenum suum salivatione & vomitu in herbas eructare, præsertim in fraga, quæ vehementer adpetere dicuntur. *Gu. Fabr. Hildanus Obs. Chir. Cent. V. C. 38.* restituit feminam robustam triginta annorum, quæ sumtis aliquot illotorum fragorum manipulis dolore ventriculi, tribus abhinc horis. ad animi usque deliquium correpta fuit. Nihil profuit theriaca. Tumens cum hypochondriis ventriculus, vertigo, obfuscatio visus & alia sævienis veneni indicia, non nisi a vomitu & exhibitis deinde cardiacis remiserunt. Hic non injusta fuit adpersi fragis a bufonibus vel anguibus veneni suspicio, at justior etiam medendi ratio. Anguium loco erant Mantuæ milites, de quibus *Damætas* apud *Virgilium Ecl. III. 92.*

*Qui legitis flores & humi nascentia fraga,
frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.*

qui probe ante usum ab omni adpersa sorditie abluunt, brevi tamen opera, ne tenue & odorum dissipent, deinde, si e re videtur, lac vel cremorem ejus, aut etiam vinum, vtrinque cum poline sacchari, admiscent. Posterius mavult L. NONNIUS, d) prius etiam cum magno sanitatis dispendio fieri censet MELCHIOR SEBIZIUS. e) Neque vero lactis neque vini societas placet clarissimo viro, ST. FRANC. GEOFFROY, f) qui evoluta fragorum acido coagulum lactis metuit, & vino mucosam fragorum pulpam ægrius dissolui putat, & commentitiam frigiditatem, quam corrigere vulgo vinum creditur, irridet, cum aqua vero promptius solui, coqui & permeare fraga censet. Nos tam morosi non sumus, ut retrahere sanos ab usu, ad quem magis inclinant, temere audeamus. Nec enim lactis in vacuo puroque ventriculo longa mora est, nec fragorum tantus acor, ut imminentis statim coaguli justus metus sit. Vini etiam cognatior cum fragis natura est, & in corpore debili ac difficilius coquente, blandum, ne mora corrumpat, stimulum præbet. Nostro itaque judicio aqua corporibus calidis, siccis, exercitatis, lac puris & quietis, vinum frigidis & imbecillis magis idoneum vehiculum, sub quo fragis utantur, præbebit. Superbibere cereviasas, quæ inflant & acorem exaltant, non æque tutum est. g) At præter dicta, quam grata ex fragis julapia aliave præparata! ne nempe in æstatis limite omne eorum meritum, omnis salubritas, subsistere videatur.

§. VI.

In *Alb. Krantzii Vandalia* L. IX. C. 9. legimus, MELCHIORI, Duci Brunsvicensi & Episcopo Suerinensi, fratri Ottonis regis Neapolitani, hausto medone, cui venenum mixtum, & sumtis hinc ob orta tormina fragis, pariter a manu scelestæ venenatis, sic corpus intumuisse, ut cum vestibis ipse venter creparet.

d) *de re cib.* L. I. C. 30. p. 97.

e) *de alim. facult.* L. II. C. 6. p. 138.

f) *de mat. med.* T. III. p. 490.

g) *Vit. Ridlinus lin. med.* A. 1697. p. 501. 31. alio teste refert, superpotam fragis cerevisiam vix horæ spatio virum egregium vita privasse.

§. VI.

Ad fugaces herbarum fructus referri etiam possunt, immo a GALENO *b)* præ ceteris referuntur cucurbitæ, pepones, melopepones & cucumeres, non ignota antiquissimis temporibus nomina *i)*. Cucurbitæ mitem suo sapore genium produnt, quo sitim, æstum, acrimoniam temperant, coctoque faciles ventriculum non gravant, & ne mora corrumpat, se prompte ob lubricitatem subducunt, quin & modice alunt. Quam salubriter etiam in febre ardente fervorem viscerum & sitim e bile nata syrupus e succo cucurbitæ compescat, schola Arabum agnovit & cum ea IUL. ALEXANDRINUS *k)* & MELCH. SEBIZIUS. *l)* Ita dum fanis ægrisque consulunt cucurbitæ, facile fero, ut GALENUS *m)* crudas, quibuscum nemini facile commercium est, nisi qui excavatis injectum vinum mane bibere pro aluo soluenda velint, infuaves coctoque difficiles sensum frigidi ponderis cum nisu ad vomitum in ventriculo excitare arguat. Merito elixas CELSUS *n)* stomacho idoneas vocat, neque has jam facile coqui GALENUS negat, licet ob fatuitatem saporis inter ἀποια referat, & cum HIPPOCRATE humiditas frigiditasque adpellet *o)*, quæ nobis salutaris

b) de alim. fac. L. C. II. Ubi a fructuum horæorum nomine transiturus ad species C. III. cucurbitas C. IV. pepones C. V. melopepones C. VI. cucumeres tractat, jam C. VII. de arborum fructibus agens, quibus vesci moris est, autumnales, horæos, nuces & omnia miscet.

g) dum Israelitas memoria deliciarum Aegypti sollicitat, Num. XI. 5. inter alia referuntur הקשאים ואת האכשחים. Seb. Schmidius per cucumeres & cucurbitas vertit. Non hic tango morosam litem de קיקין Io. na IV. 6. Pugnavit acriter pro cucurbita Augustinus, cui accedit versio Syriaca, Arabica & Aethiopica, & LXX. κολοκύνθην scribunt. Sit hedera Hieronymi, sit ricinus recentiorum. Fertilis certe Aegyptus fructuum fuit, de quibus hic loquimur.

k) salubr. IX. 9.

l) de alim. fac. L. II. p. 343.

m) de alim. fac. L. II, C. 3. Op. Cl. II, p. 16. F.

n) de medic. II, 24.

o) l. c.

taris æstivi cibi nota est. Coctæ in jussulis & parum conditæ cœnam dant non insipidam sobriis. Hæc cœna erat *Tauri* philosophi, ad quam Athenis amicos invitavit, ex lente & concurbita constans *p*. Tali cœnæ, quam toties renovavit *Atreus Cæcilius*, concurbitarum amantior, illudit *MARTIALIS q*). Ars adparandi inter nimia condimenta vel potus errores aliis exitium magis quam ludibrium accivit. Puella octodecimannorum fluxu menstruo aliquamdiu privata, & ab itinere trium milliarium, quæ pedibus confecit, redux, tunc ligna findens, deinde copiam cucurbitæ cepatæ, piperatæ & in clibano assatæ deglutiens & multum aquæ frigidæ potans latuit altero die tertio mortua reperta, tumida, fœtida; livida ab umbilico ad pedes *r*). Alia rheumatica pulmento cucurbitæ superbibens cerevisiam frigidam acidam, quæ per tri-duum steterat in vase, periit quoque inter vomitus & alvinas dejectiones. Ventrîculum sub fuso liquamine & in fundo maculas sphacelatas conspiciere licuit *s*). Tam horribilem scenam fatua cucurbita luserit? Suscipit facile ex *GALENI t*) iudicio alienas noxas, mistorumque se facultatibus adsimilat, quibus in illa vitæ victusque spurcitie impura succubuisse corpora vix mirum est. In hoc tamen nocentium virium fœdere, parum erit, quod justus causæ arbiter cucurbitæ tribuat. Extra hæc vincula suam facile innocentiam tuebitur, ut licet in nostris regionibus, quod *LUD. NONNIUS u*) monet, ad integram maturitatem non perveniat, coctæ

p) v. *A. Gell. noct. Attic. L. XVII. c. 8.*

q) *Epigr. XI. 31.*

*In partes lacerat secatque mille,
Has prima feret alterave cœna,
Has coena tibi tertia reponet.
Hinc seras epidipnidas parabit,
Hinc pistor fatuas facit placentas,
Hinc & multiplices struet tabellas.*

r) *Observatio Christ. Seligeri in Eph. N. C. D. II. A. I. O. 139. p. 341.*

s) *Observatio Mich. Ern. Ettmülleri in Eph. N. O. Cent. IX, obs. 66. p. 152.*

t) *l. c. p. 16. G. K.*

u) *de re cib. L. I. C. 21. p. 65, 66.*

coctæ tamen eodem iudice verus honor sit, & probum PLINII contra Chrysippum iudicium. x) Cucumeres sativi, quos cultior gula parvulos, immaturos, virides, ventricosos, tanquam suaviores & innocentiores adpetit, flavos & maturitari proximos plebi relinquit, minus abs se videntur bonæ famæ maculam depellere posse, acrem certe GALENI censuram subeunt y. Benignius DIOSCORIDES z) refrigerare nec facile corrumpi, aluo, stomacho & vesicæ utiles esse, & olfactu revocare, quos animus liquerit, censet. Crudis vesci non nisi robustis adfuerisque licet, resecto autem cortice cartilagineo discindere in taleolas, harumque falsugine conspersarum potiolem succum exprimere, residuum oleo, aceto & pipere condire, nec gratia vacat, nec moderato usu lædit. Largo horum cucumerum usu melancholicam, quæ nihil fere alterius cibi sumsit, FRID. HOFMANNUS a) sanitati suæ restituit, idque in epicrisi subiicit, hos fructus in diversis aliis mente captis utilissimos deprehendi, optimique inter cibos mente ægrotantium condimenti nomen mereri. Forte in ipso succo damni minus est, quam tenaci nec rassa satis pulpa. Cauponi tumidi ventris post sex mensium febrem SAM. LEDELIUS b) emeticum dedit, quo juxta cum aliis rejecti sunt cucumeres, jam ante tres anni quadrantes devorati, specie adhuc recentes & vix commansi. At succus solus prelo expressus & saccharo dulcescens bis de die ad duas uncias datus est tabidis & hæctico calore flagrantibus, non solum sine omni incommodo, sed & firmo & stabili fructu, teste I. H. SCHULZIO c). Probe permeat, eluit putre & biliosum corrigit, æstum reprimit, illum quoque a Venere natum,

x) *Hist. Nat. L. XX. C. 3.* ubi Chrysippo medico cucurbitas in cibis damnanti respondet, omnium consensu stomacho utilissimas judicari & inter terraneorum vesicarumque ulcerationibus.

y) *L. II. de alim. fac. C. 6.* ubi illos etiam, qui bene coquunt, prævum sensum in venis succum colligere putat.

z) *L. II. C. 163.*

a) *medic. systemat. T. IV. P. IV. C. VIII. O. 7. p. 238.*

b) *Eph. N. C. D. III. A. II. O. 48. p. 58.*

c) *disp. de fruct. hor. §. 5. p. 10.* Addit, Halæ adhuc vivere, qui testimonium certum dubitanti perhibeant.

cum, quem cohibere DIPHILUS *d)* censuit, & græcum ideo proverbium textricibus, quas jam Aristoteles salaces dixit, cucumeres adsignavit *e)*. Probant multi elixos, ut mitioris genii, at nemo non parvulos, anethi vel fœniculi comis, lauro, pipere, macere, aceto similibusque conditos, in quibus nec humoris excessus nec frigoris est. Cucumeri cognatus pepo est. Hujus ab initio nomen omni fructui, qui maturvit, ut vuis, teste GALENO *f)* datum fuit. Deinde ex cucumerum genere, qui magnitudine excederent, pepones dicti sunt, *g)* aliter a veteribus, qui avide crudis vescebantur *h)*, aliter nostro ævo, quò etiam coctorum fœritatem accusamus, descripti. DIPHILUS, meliorem quam cucumeri succum tribuit *i)*. GALENUS, qui neutrum probat, illum peponis etiam nondum corruptum ad vomitum compellere, corruptum ad choleram ait *k)*. Nec tamen negat, pepo nem humidum frigidumque plus quam cucurbitam permeare, & diuresi expellere, cutisque maculas abstergere. Ea species melo pepo dici cœpit, quæ rotundiorem, cum oblongior pepo sit, odorati mali formam habet. Contracta sensim vox est in melonem, quem major etiam cultus distinxit *l)*. Hodie nobis epulum præbet

d) Athen. deipnos. L. II. c. 27. p. m. 68. E.

e) τὸν σικυὸν τρώγῃσα γύναι τὰν χλαῖναν ὑφαίνε.

Cucumerem edens mulier lanam texe.

Is. Causaubonus tamen in Athen. L. III. C. I. maualt de cura domestica intelligere, quæ mulieribus incumbit, cum maturus fuerit cucumer, de hieme & vestibus hiemalibus cogitare.

f) de alim. facult. L. II. C. 4.

g) Plin. Hist. Nat. L. XIX. C. 5.

h) unde *Julio Alexandrino*, *P. Andr. Matthiolo* & aliis suspicio nata, melones fuisse.

i) apud Athenæum l. c. p. 68. F.

k) l. c. Op. CL. II. p. 17. H. Et sequi.

l) latuit olim diu sub cucumeris nomine, inquit *Plinius H. N. L. XIX. C. 5.* Annon cucumis. quem ibidem mira voluptate adpetiisse *Tiberius* dicitur, melo fuit? Cura *Tiberii*, ut hibernis etiam diebus cucumere suo frueretur, convenit cum cura *Gallieni*, qui hieme summa melones exhibuisse *Treb. Pollioni* scribitur. v. *Hist. Aug. Script. Ed. Salmas.* p. 182. B.

bet sub æstivis caloribus jucundissimum. Solidior certe dulciorque melo, moderate exhibitus *m*) torpentem æstu ventriculum recreat, sitim exstinguit, facile permeat, renes detergit, & cum saccharo, pane, ac tantillo vini generosi sumtus minime meretur severam D. PANAROLI censuram *n*), qui principum decretis rem sanitati tam infestam ab usu humano excludendam esse judicat. Si perspirabilis materiæ quadrantem iudice Sanctorio *o*) melonum vsus aufert, id incommodi largior diuresis facile sarcit. Si huc congruunt, quæ de melopeponibus GALENUS *p*) habet, minus sunt humidi, minus noxii succi, minus celeris corruptelæ. Congeneris naturæ angurias & citrullus recentiorum prætereo. Nihil restat, quod inter fructus fugaces herbarum attingere ex quorundam sententia fas possit videri, quam asparagus & cinara. Sed illi inter olera ante æstatem emergentia locus est, hanc æque amicam stomacho & modice alentem æstas quidem, at non sub illo charactere, qui horæis in ubertate succi sui proprius est, impertit *q*).

§. VII.

Ex fruticum suffruticumque fructibus, qui hujus loci sunt, occurrunt potissimum ribesia, vuæ crispæ, fructus rubi utriusque, berberes & vaccinia. Ex his ribesia Græcis vix nota, plus culta Arabibus, debentur grossulariæ non spinosæ hortensi. Baccæ rubræ vel albæ, nam nigras acerbiores & gravæ redolentes haud eodem

m) Intemperantiam eorum, qui cum *Carino* inter poma & melones natant, ut *Fl. Vopiscus* ait, per vomitus choleram & febres putridas funestam fieri posse non nego. *Io. Cuspinianus* in vita *Friderici III.* quatuor Cæsares melonum esu interemtis enarrat.

n) *P. I. O.* 39.

o) *med. static. S. III.* 25. 26.

p) *l. c. C. V.*

q) Est articoca seu scolymî non aculeati fructus globosus ex squamarum unguibus & medio disco eduli constans, qui plerumque ex pingui jusculo carniarum cum miscela aromatum editur, *Columellæ* descriptus, *Theophrasto* Siculis tributus, inter nos hodie abundans, cum ævo *Hermolai Barbari* Venetiis in uno horto conspiceretur,

eodem gradu collocamus, sub varia magnitudine, quam cultus hortorum auget, succum præbent saporis grati, acidi, dulcis, qui vi benigna saponacea soluit, putre inhibet, sitim, æstum, colluviem biliosam & natum inde cibi fastidium corrigit, æstivos oris squalores ut & ventriculi detergit, hunc etiam moderata adstrictione roborat, & in dysenteria, hæmoptoe, cholera gravique febre multum levaminis promittit. Crudis, aqua ablutis & saccharo conspersis, nemo locum inter æstivas delicias negat. Id vero beneficii, quod iis tribuimus, per hiemem quoque protrahunt condita ribesia & rob eorum, Jo. JAC. WOLFIUS ^{r)} viri meminit, in quem morbi nephritici & ischiatrici vis conjuncta incubuit, qui dolens, nauseans, sitiens, languens, adlatis ex improvise sumtisque ribesiis saccharo conditis, mire sensit mala illa levare, usus deinde cum fructu ob similitudinem virium tinctura ex floribus & fructibus spiritu vitrioli acidulata. Anginosos colutio succi ribesiorum cum aqua rosarum & plantaginis sæpe consolatur. Immoderatum fructuum usum stuporem dentium, gravedinem ^{s)}, tormina ipsumque malum iliacum ^{t)} peperisse, passim legimus, quæ mala iis aliquando imminet, qui vel acidam laborant, vel sordida & sine justæ manducationis opera deglutiant ^{u)}, vel etiam improvide aquam superbibunt aut cerevisiam. Vuæ crispæ etiam grossulariæ debentur, sed vulgari albæ, ut plurimum spinosæ. Baccæ maturæ, flavæ vel purpureæ, molles, dulces & quadantenus mucilaginosæ temperate adstringunt; fortius immaturæ, virides, austæræ, quæ saccharo lenitæ teneris carnibus, ut pullis gallinaceis, probi condimenti loco, jungun-

^{r)} *Ephem. N. C. D. II. A. VIII. O. 61. p. 157.*

^{s)} quasi quadrigis advectam levi usu ribesiorum describit G. Hannæus in *Eph. N. C. D. II. A. VI. O. 138. p. 288.*

^{t)} in matrona, quam clystere sanavit, notat Io. G. Gruebel *Eph. N. C. D. III. A. IV. O. 95. p. 199.*

^{u)} *Eph. N. C. D. II. A. IV. O. 73. p. 177.* Io. Lud. Hannemannus mercatorem Hafniensem cum quinque filiis nimis indulgisse ribesiis scribit. Pater purgante sumto ribesia integra & tumida rejecit. Filii non nisi longa macie sunt eluctati.

junguntur. Sequuntur fructus rubi tum sylvestris tum idæi x). Priores ex atro rubentes, maturi, molles, rite abluti bene permeant, pectus & renes expurgant, nec proba adstrictione carent, quæ manifestior est in minus maturis & acerbiusculis, qui siccati nimios fluxus sistunt. Posteriores, tum albi tum rubri teneræ carnis suavitate & odoris fragrantia longe antecedunt, lapsas vires reficiunt, biliosisque & æstuantibus jucunde inserviunt. Recens decerptis ablutisque fas est sine mora frui, hanc enim in tanta tene-ritudine inter vermium & variæ corruptelæ insidias diu non ferunt. Fugientem virtutem summe analepticam sistit saccharum y). Berberes, quos spina acida gignit, plus habent in se tutelæ. Sunt baccae rubræ subadstringentes, quæ ob vehementem acoris gra-
dum vix crudæ feruntur, dilutior succus in fastidio ventriculi, æstu interno, morbis malignis & diarrhoea biliosa z) levat & reficit egregie, nec in condito & tabulis parvam succus ille lau-dem meretur. Ultimi subsellii sunt vaccinia a), baccae nigræ, foli-

x) Hi fructus ruborum mora etiam vocantur, & batina quidem, ut a fru-ctibus mori arboris discernas. Nam βάρος græce, rubus latine, fru-tex est, masculini ideo generis, quod ut ipse Priscianus ait, non sit ar-bor. Dioscoridi tamen βάρος ιδαια dicitur L. IV. C. 38. p. 257. re-ctius Plinio rubus idæus H. N. L. XXIV. C. 14. Ille nomen inde derivat, quod copia fructuum horum in Ida sit, hic, quod alius rubus ibi non sit. Ian. Ant. Saracenus in not. ad Diosc. p. 80. legit non alius, sed alias, hinc male Plinium carpit, quasi neget, rubum idæum in aliis locis germinare. Suggestit corruptam vocem alias Herm. Barbarus in corrollario ad Diosc. Ed. Ruell. p. 213.

y) Ita rob rubi idæi tam amabile. Præfert ut analepticum gemmis Conr. Gesnerus L. I. Ep. p. 4. confectioni alkermes Th. Bartholinus de med. domest. diff. V. p. 207. qui & in morbis venenatis theriacæ comparat.

z) in hac præstantissimum apud Aegyptios remedium fuisse, testatur Prosp. Alpini de med. Aeg. L. IV. C. I. p. m. 253. Ipse feliciter usus in pe-stifera febre.

a) non hæc vaccinia sunt ligustri albi, de quibus Virgilius ut in vere æta-tis tristem senectutis, quæ sequitur, imaginem repræsentet, Eclog. II. 37. agit.

O formose puer nimium ne crede colori,
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.

solidiusculæ vitis ideæ vulgaris seu myrtilli officinarum. Acidula mucagine refrigerant, subadstringunt, nec gratia vacant, licet plebi magis relinquantur. Rubræ exigui myrtilli baccæ etiam suaviores sunt.

§. VIII.

Inter arborum fructus horæos primum sub admirabili varietate locum cerasia occupant, & sub frigidiori cœlo etiam tuentur. Arbores enim, ex quibus illa legimus, frigidum amare aërem, in tepido parvas provenire, calidum ne sustinere quidem, PALADIUS scribit *b)*. Hinc in Aegypto nulla cura gigni posse, ex PLINIO *c)* discimus. Id conjecturam confirmat, borealibus populis prius hanc arborem inquilinam fuisse quam Romanis. Ad hos eam sero, cum ipso, ut putant, nomine, ex oppido Ponti Cerasunte L. LUCULLUS, victor *Mithridatis*, attulit *d)*. SERVIO, *e)* qui italiam jam ante Lucullum cerasia cognita fuisse putat, sed dura & cornorum nomine, miror adsentiri Is. CASAUBONUM *f)*. Nam inter sylvestris & cerasi & corni fructus luculentum

Ubi Servius, cui flos ligustri albus, vacciniorum, quæ pro violis habet, flos purpureus est, excusatus peccat, quam Matthiolus, Bello-nius, Ruellus, quibus etiam vaccinia pro floribus habita, vel Fuchsius & Dodonæus, qui vaccinia quidem pro baccis agnoverunt, sed non ligustri. v. Canepar. de atram. descr. V. p. m. 318. fq.

b) de re rustica L. XI. Tit. 12. Oct.

c) Hist. Nat. L. XV. C. 25. qui pariter septentrione frigidisque gaudere ait.

d) Larenis apud Athenæum in deipnos. L. II. C. XI. p. m. 51. ex scriptorum Romanorum consensu hoc nomen cerasi a Cerasunte defendit contra Græculos, cui Daphnus objicit Diphilum, qui sub Lysimacho, uno ex successoribus Alexandri M. vixit, & cerasiorum gnarus vocat ἐυσόμαχα, ἐυχυλα, ὀλιγοτρόφα maxime vero ἐκ ψυχρῆ λαμβανόμενα laudat, Milesia vero tanquam diuretica. Is. Casaubonus ad Athen. l. c. p. 103. longe antiquiores Græcos, & ante natalia urbis Cerasuntis cerasi meminisse scribit. Igitur urbs potius a cerasiis dicta, ut olim Rubi urbs Campaniæ a ruborum frequentia.

e) ad Virgilii Georgica L. II. 18.

f) qui l. c. p. 103. parva, insipida, nulloque in pretio & dignatione fuisse, adeo ut cerasum pro corni specie vulgo haberent, iudicat, nec multum

rum nimis discrimen intercedit, in forma, mollitie pulpæ, gratia saporis & tempore proventus. Sylvestres fruges, quas cerasus procerior fundit, parvas quidem, at minime insipidas hic omitto, nec quas sativa humilior præbet majores, sapidiore nobilioresque, per omnes classes, oblectamenti plenas, hic prosequor. Ubique succus dulcis, vinosus & vario gradu acidus in febre, æstu, siti ac torpore ventriculi & coctionis multum continet præsidii, ut fas sit cum GEOFEROY inter fructus horarios cerasia maxime commendare g). Pauca hic dicit GALENUS & cerasia moris adsimilat h). Si SIMON SETHI cacochymica vocare audeat, verustiore opponimus laudari Diphili auctoritatem, qui stomacho grata esse & bonum sanguinem gignere statuit. Ipsi Salernitani, circa hæc alioquin Galenicis erroribus immerfi, tria cerasiorum merita jactant i). Penes quem est delectus, ista magis corporis sui usibus accommodat, pro varia virium miscela. Aquosa teneræ carnis gravant minus, liquefcunt celerius, distribuuntur & vias excretionum lubricant. Dura, oblonga, cordata, quæ olim Daracena vocabant, coctionis, licet magna non sit, plus tamen paulo requirunt, descendunt tardius, & alimenti, licet multum non sit, plus tamen quam alia promittunt, & solidiuscula carne corruptionum caussis resistunt. Dulcia leniunt, amarican- tia vires ventriculi fouent, acida & vinosa eas plus excitant, putre inhibent, roborant. Ex his laudari impense solent illa nigra ferotina succi sanguinei acidissimi. Quem lædunt facile nisi forte podagricum? JO. G. HOYER Patricii Muhlhusani meminit, quin-

interesse putat, inter cerasi serum fructum nullogne mollium cultu & corni. Verum hujus baccæ oblongæ instar olivarum, stipticæ, pulposæ & jucundæ parum, sub sero autumno natæ multum ab horæorum genio discrepant.

g) Mat. med. Tom. III. S. II. p. 287. Addit paulo post p. 288. vulgari judicio definere febres, ubi matura fiunt cerasia.

h) de alim. Fac. L. II. C. XII. Op. CL. II. p. 19. A.

i) C. XL. his verbis:

*Si cerasum comedas, tibi confert grandæa dona;
Expurgat stomachum, nucleus lapidem tibi tollit.
Hinc melior toto corpore sanguis inest.*

quinquagenarii ac sobrii & ob podagram ab omni vino abstinens. Is tenuem acorem, quem in vino fugit, reperit in cerasiis, quorum decerptis in horto aliquot pugillis dormientem hostem postridie excitavit. Biennio ab hinc ad eundem errorem dolor podagricus recrudit *k*). Caveant podagrici & hypochondriaci hos fructus relinquant, quorum ficcatorum decocto complures ex numero eorum convaluisse liquido adseverare non formidat Jo. FERNELIUS *l*). Sanis præcipue, at & ægrotantibus multis, ex cerasiis & variis eorum præparatis, aqua, condito, rob, syrupo, vino, spiritu aliisque copia cardiacorum & stomachicorum remediorum offertur.

§. IX.

Nihil adiicio, quam mora, persica & armeniaca, quorum pariter cito mitescentium, ut cum *Plinio* dicam, transuolat velocitas. Mora seu sycamina arbori debentur, quæ sapiens dici non hoc solum nomine meruit, quod exacto demum frigore germinet, sed & sub hac cunctatione primos præ aliis arboribus fructus, sub benigniori quidem cœlo, producat *m*). Nobis matura fatiis & succulenta videre non nisi calidiori æstate licet. Ex his autem nigra, nam alba fatuæ dulcedinis negligimus, grati, acidi, vinosi succi plena, non sunt nisi debili admodum & impuro ventriculo inimica. Languentem alioquin ejus adpetitum exacuunt, sitim frenant, bilis feruorem restinguunt, celeriter transeunt, aluum lubricant, lotium pellunt, calentesque, cholericos & sub æstivo cœlo ac labore squalentes jucundissime recreant, inprimis munda & sub solis ortum decerpta. Eorum esu salubres HORATIUS *n*) æstates

k) in *Eph. N. C. D. III. A. III. O. 45. p. 52.* Simile de cognato refert ad rob cerasorum acidorum sumtum.

l) *Consil. 45.*

m) ita *Nicander*, qui moream arborem vocat, in *Georgicis*, apud *Athenæum* L. II. C. XI. ad finem testatur.

n) *Serm. IV. 4. 21.*

ille salubres
æstates peraget in nigris mandia moris
finiet, ante gravem, quæ legerit arbore, solem.

æstates promittit, sub fine prandii, moderati scilicet, quale ple-
 rorumque Romanorum erat. Si secus, jactatæ salubritati repugnat
 adserta in scholis medicorum cautio, ut stent fructus horæi in
 anticœnio non inter bellaria o). Succus mororum p) & rob dia-
 moron bene de faucium malis crebro meruerunt, immo & in
 putridis morbis. Adstrictio, quæ in maturis moris levissima, in
 immaturis vim nimii fluxus, maxime alvini, sistit salubriter.
 Persica fugacissima & ob succi luxuriam celeris corruptelæ, ner-
 vos lædere, flatu distendere & putres generare febres creduntur.
 GALENO q) in illam sententiam præeunti, quod pravi succi sint
 & cito corruptibilis, adnuunt tantum non omnes. PAUL. AEGI-
 NETA r) improbi succi esse & statim in ventriculo coacescere
 ait sub suffragio commentatorum, *Andernaci & Cornarii*. Saler-
 nitani inter insalubres & vitandos cibos primo loco collocant s).
 Clamant alii, jam in patria, unde nomen habent, in sinu gessisse
 vera venena, ad Aegyptum demum translata exuisse. Id testatur
 ISIDORUS & venustius COLUMELLA t) patriis armata venenis,
 jam nocendi ignara, ambrosios succos fundere scribit. Negat
 hoc patrium dedecus PLINIUS u), & quid ipse? x) innocuum
 pomum vocat, ægris expetitur, nec alium innocentiorum cibum
 ex

Lambinus & Turnebus prandium intelligunt, cujus initium & finis
 sint mora. Sufficit sobrium prandium esse, quale *Seneca* describit *Ep. 83.*
 fine mensa, & post quod non sunt lavandæ manus.

o) v. *Lud. Nonnium de re cib. p. 93.* ubi damnans morem seculi ingesta
 post alios cibos mora vitari ait, & ad deleterii medicamenti pravitatem
 proxime accedere, ut *Galenus* sentit *de alim. fac. L. II. C. 2.*

p) de quo benignius sentit *Diphilus*, quam *Dioscorides*. Hic *L. I. C. 180.*
 mora simpliciter vocat *εὐφρατα καὶ κακόςμαχα*, hic *εὐχυλα*
μείσως καὶ εὐσόςμαχα, apud *Athen. L. II. C. 12. p. m. 51.*

q) *de alim. fac. L. II. C. 19.*

r) *Op. L. I. C. 81. p. 96. sq.*

s) *C. VII.*

t) *de cultu hort. L. X. 406. 408.*

u) *Hist. Nat. L. XV. C. 13.* refellit fabulam & ad *Perseam* refert, quæ
 in totum alia est. Argutius omnia inspicit & limitat *Cl. Salmasius de*
homonym. hyles Iatr. C. 68. p. 83. sq.

x) *ib. L. XV. C. 12.*

ex pomis esse. Sane a maturis, odoratis, sapidis, succi non immodici, quorum nucleus a carne facile abscedit, sub moderato usu, quem aliquid aromatici vini condit *y)*, nihil noxæ est metuendum. Nec dubitat **DIOSCORIDES** *z)* *ἐνσώμαχα καὶ εὐχυλα* adpellare. Armeniacā *a)* e genere perficorum derivat **GALENUS**, nonnihil etiam his præstare, & minus, quippe ficcioris pulpæ, corrumpi, & acescere judicat *b)* **DIOSCORIDES** etiam *ἐνσώμαχότερα* nuncupat *c)*. Merentur id laudis grandia, calore solis percocta, bene colorata, & odore ac sapore jucunda, succi non illaudabilis & modice alentis. Plura hic non tangimus, nec ipsa poma & pyra, licet ex parte præcocia ac succulenta, nec ficus, pruna, mespila, & in quæ plus juris autumnō est.

§. X.

Atque hi fructus horæ, quomodo corpori, imprimis sub æstatis incommodis periclitanti, ferant suppetias, non una ratio illustrat. Semper æstas molles & exiguos cibos, dilutos & copiosos potus, quæ **HIPPOCRATIS** verba sunt, *d)* exigit. Manifestum

y) Frustra metuit *Bruyérinus*, succum illum a vino celerius introrsum rapi. Haud crudus rapitur in exigua etiam mora. Male *Salernitani* mustum suadent *C. 42*.

Perfica cum musto vobis datur ordine justo.

quod inflat facile & fermentescit, id haud corrigit mustum in eadem mala proclive.

z) *L. I. C. 164. p. m. 80.* Etiam *Averroes collig. V.* cardiacis ob odorem commendat, quibus forte magis conveniunt aqua, syrupus vel conserva florum perficorum.

a) Latine præcocia, posterioribus Græcis *βερικόκκα*, unde corrupta vox abricoces. Distinguebant olim minora præcocia, & majora cultu infitionis armeniacæ, nunc utraque barbara vox comprehendit.

b) *de alim. fac. L. II. C. 20.* Cum eo *Lonicerus* inter perfica refert, *Plinius* ad pruna, & *H. Barbarus* sola ait e prunis odore commendari, in *Diosc. L. I. C. 67. Ed. Ruell.* Hodie genus seorsim constituit.

c) *l. c. C. 165.*

d) *de salubr. diet. Op. T. I. p. 626. I. 14. 15.* ubi homo per æstatem dicitur *χρώμενος τοῖσι σιτιοῖσι μαλακωτέροις καὶ τοῖσι πόμασι ὑδαρεσάτοις καὶ πλείστοις.* Opus enim tunc est, ut corpus sit,

festum enim est, prævalentis tunc æstus iniurias ficcare fontes coctionum, & vires ac tonum solidorum labefactare. Quibus siccitatis & æstus nocuentis quæ fructibus tam succulentis opportunior medela est? Si præterea fas fuerit, ad laboris & cibi mensuram semper respicere, quibus, ut eum eodem dictatore artis loquar *e*), contraria virtus est, altera consumens, altera replens, utraque vero mixta ad salutem corporis tendens; concludimus, vires æstivo corpore solutas, uti multum laboris non permittunt, ita nec cibo egere, qui multum alat, plus illo, qui liquidum hic dissipari primum farciat constanter. Ineptum igitur esse, quis non intelligit? in hoc corporis statu alentis virtutis penuriam fructibus obicere, ubi semper suspecta haberi debet etiam boni chyli & sanguinis abundantia. Tertium est cavere, ne sub æstuante cœlo humores nostri ad putrem corruptionem pronius deflectant, & illa inprimis bilis incendia, quæ toties cum corporis exitio deflectant, & illa inprimis bilis incendia, quæ toties cum corporis exitio deflagrare solent, liberius exardescant. Igitur talia ingeri debent, quibus ille in putredinem nisus, uti naturalis, ita hoc tempore major, cohibetur, & justum languenti ventriculo ab incensa bile levamen conciliatur. Id quod gratus ille acor, qui blandam solubilemque fructuum mucaginem comitatur, benigne præstat, & vi opposita saponacea, abstergente & leniter eliminante, quidquid dictæ noxæ in sinu oritur, invalescere & lædere vetat. Hoc triplici virium connubio subveniunt nobis æstivis diebus fructus horæi: non gravant languentia tunc coctionum præsidia, non favent liquidorum dispendio, non nisi in putredinem. Neque, quasi in his vnice subsistendum esset, excludimus frumenta, novella legumina, lac, teneras carnes & alia; verum hæc magna ex parte plus cautionis requirere, sæpe gravare nutritii liquidi copia, certe non æque permeare, distribui, vias excretionum referare, & interna vitia, inprimis saburram attrabi-

ψυχρόν καὶ μαλακόν, quia ἡ ὥρα (ita æstatem vocat) θερμὴ καὶ ξηρή. *ib.* p. 627. 19.

e) *de diat.* I, Op. T. I. p. 180. II.

atrabilariam æstate collectam corrigere & eluere arbitror. Jam inter hæc elucet, quam mitem corporis nostri curam gerat providentia, quam jucundum eorum sensum, quæ nobis tunc profunt, inspiret, & quam mirifice instruat æstatem, ut iis abundet, quibus contra ejus noxam defendimur. Hinc in feruidissimis regionibus copia horum fructuum, inter majores etiam gustus illecebras, emergit, suntque integræ gentes, quæ suaviter iis fere solis victitant. Quid primis & longævis hominibus patuit magis quam hortus amœnissimis fructibus dives? Acutissimi morbi, qui gravius quam violenta æstas exurunt corpora, quam salutarî instinctu rapiunt ægrotantes ad has nostras delicias, quibus negatis succumbere eos sæpe videas, tanquam ereptis corpori in suam tutelam armis. Nec hic minor in chronicis virtus elucet. Vir perillustis GERH. a SWIETEN f) furentissimos ex melancholia maniacos perfecte sanatos vidit, qui cibos & remedia ex veneni suspitione averfari sola fraga & cerasia adpetierunt, non ad manipulos & temperanter, sed ad viginti libras & ultra quotidie, sub roto integrarum hebdomadum decursu. Secuta diarrhœa solvit & excussit fecem atrabilariam, ac brevi furores omnes pacavit, protinus restitutis legitimo victu exhausti corporis viribus. Hinc non dubitat vir summus in melancholicis inprimis morbis, quibus tam contumax genius, palmam inter remedia maturis fructibus tribuere. Veteres subinde inter solventia & helleborina confecerunt morbum, at sub ingenti virium strage; cum pro eodem scopo succi horæorum solvant tam leniter corrigantque materiam morbi, & tam pacate eliminant. Gavisus olim H. BOERHAAVIUS non semel est lætabili indulgentiæ suæ successu, quem in summo agnovit ægrotantium sub concessis fructibus levamine, licet importuni censores scelus adpellarent, publica auctoritate inhibendum. g) Multum hodie deferbuit obtrectantium æstus. Videbimus tamen, quæ illorum conquerendi de fructibus ratio sit, quam varia & quam justa?

§. XI.

f) in aph. 1097. H. Boerhaave Comment. T. III. p. 480.

g) ib. T. I. p. 126. ad §. 88.

§. XI.

Prima querela est, quod exiguum alimentum præbeant. Princeps enim ingestorum meritum est alere, fructibus vero oblectamenti magis quam alimenti nomen convenit. *b)* At quid facile est, quod in sobrii hominis alimoniam non sufficit? & quid in primo hominum ævo fructibus nostris suffecit luculentius? Natura in paucis, quæ vitæ dispendia reparant, & coquentium organorum viribus respondent, adquiescit. Qui hos limites migrant, & plus alentia copiose adpetunt, in perpetuo fere cruditatum periculo sub difficilioris coctionis onere versantur. *i)* Id quod inprimis æstate fieri constat, ubi, ut jam ostendimus, coctio languet, & ex consensu medicorum paucioribus cibis & humidioribus corpus reficiendum est, quippe in quo magna consistit fructuum horæorum, tanquam æstivi cibi, commendatio. Habent præterea cibi exigui nutrimenti id inter laudes suas, quod humectent aluum, celeriter digerantur, perspirationem interdum & noctu augeant *k)*, inde vix ipsa copia infestent *l)*. E contrario cibi multi nutrimenti stringunt aluum, ægre digeruntur, parum perspirant *m)*, & vires quidem fortiores, quibus subacta sunt, constantius sustentant, imbecillas autem, quibus non subiguntur, facile opprimunt. Denique eo injustior querela est, quod parce alant fructus, cum eorum, quæ plus alunt, societatem, sed causam & ad statum æstivi temporis restrictam, haud temere adspernemur.

§. XII.

h) Verba sunt *Plinii* de fructibus herbarum, ut fragis. *Hist. Nat. L. XXI. C. 15.*

i) qui plus comedunt, quam oportet, aluntur minus, quam debent. Verba *Sanctorii* sunt in *medic. static. S. III. §. 54.*

k) *ib. Sect. III. §. 47.* Addit §. 49. ubi difficultas coctionis, ibi tarditas perspirationis.

l) *ib. §. 5.* quod liberalior tenuis alimenti usus admodum perspirationem intendat.

m) *ib. §. 48.*

§. XII.

Altera non multo justior querela est, quod tonum partium laxent. Largimur quidem, ab aquosa mucagine, qua abundanti fructus, & a tenui alimento, quod præbent, multum roboris expectari vix posse. At licet de tonica adstrictione, & de vinosi succi vi cardiaca, per solum sæpe odorem recreante, cujus non spernendo gradu fructus participes sunt, nihil commemorem; certum tamen est, calori æstivo, qui partium nexum debilitat, cum inertia ad motum, ficcetque & corrumpit humores, resistere fructus non posse, quin præsentius ex illa parte malum declinent. Quemadmodum moderatum hiemale frigus roborat corpus, ut major vasorum in contenta actio sit; ita modicum horæorum frigus tonum partium, quem calor cum viribus dissolvit, restituit quadantenus, & arescentium humorum fontes blando & corruptelæ opposito liquido instruit. Ipse GALENUS ⁿ⁾, qui omnes horæos pravi succi dixit, non diffitetur, ab illis, qui æstu vehementiori & longiori itinere se confecerint, sumi utiliter: quo concesso miror, quod humectandi virtutem tanquam perpetuam, illam refrigerandi non nisi adscititiam agnoscat, quam nempe fructus ex aqua frigida, nive vel glacie sumta consequuntur. Quid ignem magis quam aqua exstinguit? quid putrium humorum, sub dissipata lymphæ & acrium stimulo, incendia melius quam horæorum aquosus & acidulus succus inhibet?

§. XIII.

Novum, quod jactant opprobrium, est flatulenta fructuum indoles, ob largam, quem observata BOYLEI, HALESII & aliorum evincunt, materiæ elasticæ complexum. Hæc distendens primas vias, & per partes spasmo correptas intercepta, dum ob majorem se liberandi nisum cum sono erumpit, pro re habetur non molesta minus quam indecora, cui ægre in honesto sodalicio ignoscitur. At præ aliis talem fructuum nostrorum conditionem esse, nego. In sanis & robustis materia illa elastica, quoties

abun-

ⁿ⁾ de alim. fac. L. II. C. II. Op. CL. II. p. 16. E.

abundat, paruo nisu & per vias patentes tacite elabitur. In illis vero non minus ejus materiæ est, quam hypochondriacis, modo quod viæ ibi liberæ sint, hic interclusæ. Illi ad talia, quæ flatulenta dicuntur, copiose ingesta ne ructant quidem, hi ad pauca ructant, vel quod pejus est, flatibus omni transitu prohibitis distenduntur. Nempe ut causa prima flatuum est materia elastica, five communis aer sit, five cibis irretitus, ita altera causa est spasmus, vias, per quas oberrat & enititur, intercapiens. Hæc etiam potioris virtutis est, cum ingestorum corruptela, ubi vis coctionis non prævalet, facile fibras tam irritabiles ad spasmum compellit. Idem ingesta faciunt in se acria, ut arsenicum, sub quo pauxillo, licet nemo flatulentum dixerit, sanissimorum venter fere crepat. Nam aer etiam cibo non inclusus sub omni momento deglutitionis ventriculum adit, & sub vario caloris gradu nunc se expandens nunc contrahens, hoc oscillatorio motu juvat coctionem primarum viarum o), & alias actiones, quæ sine eo silent tanquam oppressæ. Talis aer copiosior, non nisi in debili & ad spasmum irritabili corpore, vias obstructas reperit, ut cum molimine & sono erumpat, vel retentus distendat. In sanis nihil reperit obstaculi, nisi interdum in puellis, quæ arte sibi spasmum parant, & corpus in arundineam formam cogunt, sua hinc culpa, licet nollent, flatulentæ. Etsi igitur largior, in fructibus horæis non modo copiam aeris latere p), sed & facile sub calore corporis & proprio in fermentationem nisu extricari, ut adeo augeat illum, qui jam sine ciborum vinculo intravit, nondum tamen sequitur, ut præponderans aer ac sui jam juris, nullo retinente spasmò, se cum impetu vel molestia aliqua corporis subducatur. In imbecilli-

o) qui aer tamen in secundis viis latentior vix ullum elaterem exercet, alioquin internæ œconomix leges nimis turbantem, id quod illustrat mors ex tantillo aeris venæ animalis injecti. Potest tamen & intro vis morbi extricare aerem & elateri suo reddere. *Ruyfchius in Ep. probl. 16. p. 11.* femina subito extinctæ cadaver secans cor vidit aere plenum, sine ullo fere sanguine.

p) quod fructus horæi ad causas flatuum pertineant, v. *H. Boerhaave aph. §. 647.*

illioribus ob vitium coctionis & indigesti cibi reliquias crebrae sunt spasmodorum causae, ob quas sive fructibus horæis, sive aliis fruuntur, ad novi aeris genesis, qui cedere nequit, inflatio fit, distendens non raro inter magna tormina membranas, & vasa per eas sparsa angustans, morumque suffocans cum ipsa inflammatoria febre, in gangrenam aliquando ac sphacelum tendente. Non hæc fructuum crimina sunt, sed impuri corporis, quod hinc provide a flatulentis abstinet, quorum parva tantum pars & innocentior sunt fructus, quæ hanc noxam, si coctos offers, propemodum exuunt. In iis, quæ mox sequuntur, de his uberius dicendi redit occasio.

§. XIV.

Non enim prætereunda est majoris momenti querela, in facilem nempe celeremque fructus horæos corruptionem transire, sique intro non sit, quod resistat & emendet, suscepto vitio totum corpus contaminare. Bene est, quod sub illa tantum conditione, quæ satis salva videtur, metuant aliquid sinistri. Facile tam mollium & tenerarum partium coalitus, qualis in plerisque fructibus reperitur, penetrantium & soluentium causarum actioni, immo intra breve tempus, soli aeri alluenti succumbit. Sed illud primum inde redundat commodum, ut corpus, quod ingesta viribus suis ad legem sanitatis subigit, nihil in materia tam mutabili & morigera inueniat, quod non coquere facile & ad mores inquilini humoris fingere possit. Alterum est, quod istam spontaneam corruptionem, in quam fructus ruunt, non, ut in externo aere fieret, foveat corpus, sed opposita virtute inhibeat. Corpus per se in putredinem, fructus in acorem tendunt, ergo his occurrit in corpore, quod constanti lege eorum corruptioni repugnat. Omnibus nostris humoribus sub ipso sensim vitali motu alcalescentibus, ne id fiat, quid adfundi potest salubrius, quam crebrior chyli, suo genio acescentis & a nisu in putredinem alienius? Et quæ tandem est illa corruptio, de qua tantopere metuunt? Acescunt & fermentescunt fructus, quæ via est ad vini & aceti naturam, rerum, sub quibus multum novi beneficii pro genere humano latet. Neque vero sine ratione instant adversarii,

corruptionem fructuum, sub inchoante eorum in primis viis fermentatione, vim non levem minari, nec semper reprimi satis ac cohiberi a Naturæ, inprimis imbecillioris, viribus posse. Id igitur vel inuiti agnoscunt, resistere certe fermentationi, velut ipsi acido, quod fermentatione gignitur, corpus nostrum vi fabricæ suæ & humorum. Fateor vicissim, fructus illos pulposos, molles, succulentos, maturos, ex acido dulces promptam, si reliqua fauent, fermentationem subire. Accedit materiæ ad fermentandum tam opportunæ tum calor in ventriculo & intestinis, tum aer vi sua elastica accedens libere, tum major fere loci quam in reliquo corpore quies. Qui inter hæc sequuntur acres, acidi & elastici ructus, dant vera inchoantis fermentationis indicia, quæ si in illum gradum adsurgeret, cujus ingentem noxam experimenta declarant, opus profecto arctiori limite esset in laudibus fructuum horæorum. Sylvestris ille spiritus sub vigore fermentationis profiliens verum est venenum, nec tam subitum ac funestum aliud. Si dolia optimo musto fermentescente plena spiritum illum sub angustiori spiraculo eructant, hunc inspirans robustissimus uno cadit momento mortuus, si parcius admittit, apoplecticus, certe in illo pleniori vigore fermentationis, paralyticus vel fatuus *q*). Adeoque de spiritu, qui æstivis diebus in calido corpore a nimio horæorum esu nascitur, & convulso interdum ventriculo exire prohibetur, summo elatere distendit, ingentive acrimonia stimulat latera, quid nisi funesti ominentur medici? Nihil hic regero, quam quod multæ nimis conditiones, quæ raro vel nunquam conjunctim existunt, ut justus tanti periculi metus sit, requirantur. Nihil fermentationi potestatis est in victum animale, neque magna ex parte in vegetabilem. Igitur in consueta ciborum miscela, perpetuum fermentationi, ne vegetabilia sibi subjecta tangat, obstaculum est. Pone tamen fructuum unice horæorum ingenti copia ventriculum oppleri. In robustis quidem intra brevius tempus, quam nasci fermentatio potest, sub tritu solidi & miscela inquilini humidi, ut bilis, quæ fermentationi valide obsistit, facilis tam solubilis materiæ coctio &

q) *Comment. Swieten. in aph. Boerh. T. II. p. I. p. 180.*

& propulsio contingit. In imbecillis major mora est, ut forte inchoantis fermentationis noxæ haud penitus dissimulari queant. At præterea, quod levia ejus initia sint, probe monet CHEY-
NÆUS *r*), vegetabilia, quæ tardius maturescunt, & solarium ra-
diorum igne diutius foventur, ut vuæ, succos accipere, qui a
fermentatione spiritus acriores, subtiliores, copiosiores præbent,
quam ab iis fiat, qui, ut fraga vel cerasia, citius maturescunt.
Horum igitur molimina fermentescendi facilius inhibentur, in
corpore etiam modicis viribus instructo. Fieri tamen non nego
sub illo nisu, ut aer copiosius liberetur, & cum acrioribus con-
tentis distendat ac stimulet, inter molestissimos flatus & tormina,
donec vel excretiones per diarrhœam aut choleram sequuntur,
vel sub violenta tensione inflammationes cum quovis funesto exitu
suo. Partem hujus culpæ delevit TH. SYDENHAMI *s*) auctori-
tas, cum alioquin cholæræ æstivæ mense Augusti & Septembris
fere omnes fructibus horæis adscriberentur. Sit ita, ut in cor-
pore impuro & imbecillo, præter modum & unice fructibus no-
stris indulgente, aliquid non prorsus dissimile eveniat. Sane ut
ii, quibus res est cum vinis, violentam eorum in doliis fermen-
tationem halitu sulphuris accensi dextre inhibent, & homines
multos saliente cerevisia vel fermentescente musto usos, hinc fla-
tulentos & ad mortem anxios, spiritus sulphuris vi simili liberat;
sic idem spiritus vel etiam terrestrium & absorbentium actio, ut
terræ Britannicæ, vel salis absinthii similiumque, sopiet hoc loco,
quod ab horæis metuimus *t*).

§. XV.

Non omitto vermium genesin fructibus objectam. Hanc ita
diluunt experimenta FR. REDII, ut fructus nostri, quos eo no-
mine accusant, nec fœtus nec cibus opportunus vermium sint, ne-
dum in sinu suo stamina eorum contineant. Quam celeriter pe-
reunt injecti in succum contusorum fragorum & cerasorum vel
malo-

r) de sanit. tuend. C. II. §. 4. n. I. Ed. lat. p. 35.

s) Op. S. IV. C. I. p. m. 171. C. II. p. 175.

t) conf. Swieten. Comment. in Boerh. §. 650. T. II. p. 241.

malorum persicorum & armeniacorum! u) Id quot etiam de prunis, pyris pomisue compertæ fidei res est, modo quod in horum corticibus oblique terebratis ovula sua tanquam tutis latibulis deponant, & opus sit, abluendo decorticandoque noxas in usu emergentes præcavere.

§. XVI.

Idiosyncrasiam, quæ sæpe innocentissimarum rerum usu nos privat, non nisi paucis tango. CH. FRID. GARMANNUS x) in viro quodam tam insignem fragorum nauseam describit, ut sine anxietate nec adspectum eorum nec odorem ferret, sentiret autem cum perturbatione animi, etiam ubi in domo abscondita laterent. Ita solo malorum conspectu & odore JO. a GUERCETO y) turbatus animo fuit, ut statim, si adponerentur, e convivio exiret. Ad malorum citreorum odorem simile ad tempus studioso cuidam Hafniensi contingit z). Quid quod femina esset, quæ ægrotans nullum plane remedium ex omni re vegetabili ferret a). Sed nihil hæc fructuum nostrorum extenuant laudes, licet usum limitent.

§. XVII.

Nec tamen dilutis illis, quæ obiiiciuntur, offensionum causis, patro-

u) Fr. Redi *Obs. animalium viv.* p. 177. 31.

x) Eph. N. C. D. I. A. III. O. 376. ex testimonio I. M. Nesteri. Neque non hujus loci est tumor, rubor & pruritus cutis, quo A. Libavius de *Antipath.* scribit commilitonem suum semper ab usu fragorum ad dies aliquot laborasse. Viderunt inde maculas faciei P. I. Sachsus in *Gammarol. L. II. S. I. & Th. Bartholinus in C. III. hist. anat.* 57. & maculas totius corporis H. Grube de *simpl. med. fac.* p. 113. solutas largo sudore. An ipsum V. Riedlinum huc referam? *lin. med.* 1695. p. 196. quoties, inquit, *fraga edi, toties hoc anno catarrhorum incommoda sensi.* Nam potius sistere catarrhos fraga in oris collutione, B. Pisanelli de *alim. fac.* p. 15. docet.

y) Secretarius R. Francisci I. apud Bruyerinum.

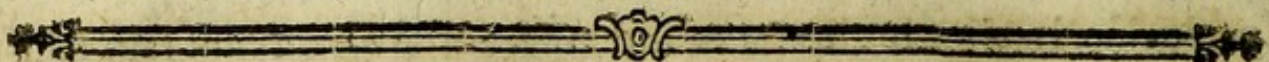
z) refert Io. Lud. Hammemannus in Eph. N. C. D. II. A. I. O. 72. p. 176.

a) notat Ch. Mich. Adolphi in Eph. V. C. VII. & VIII. O. 37. p. 83. Sed vix videtur experimento tam amplo locus fuisse.

patrocinari velim ingluviei & intemperantiæ *b*.) Nihil tam salutare est, quod extra sobrii usus limitem non contrahat noxam, licet hic fortassis non adeo insignem, sine alterius causæ accessu. Quis non excuset cerasia, quæ teste FRID. FERD. ILLMERO *c*) vomitus, tormina & deliquia animi duodecim hominibus peperunt, si cognoverit simul, errore mulieris pro saccharo pulverem glirium adpersum fuisse? Ita plebs fructus maligna sæpe pruina inquinatos carpens nec comedens ablutos, negligentiae suæ luit pœnas. Gulosi pueri etiam in his minus attenti plus interdum malorum experiuntur, ob corpus acido magis obnoxium. Certe corpus omne impurum magis contaminat cibos, qui tenerioris texturæ resistunt minus. Quodsi vacuus ventriculus, qui tamen velocius coquit & propellit, non omnis culpæ expers est, erit longe minus repletus alio cibo distentusque, qui subsistere cogit fructus, quorum tam necessarius est celerior descensus, & per calorem sub illa mora vitiat. Addo inter ipsa sæpe ingesta esse, quæ sua actione corrumpunt, ut aromata, quæ acidam acrimoniam protinus exaltant. Hæc & alia firmant regulam, licet robustiores stringat mitius, fructus horæos a bellariis excludendos, & quoties cibus capitur, præmittendos esse. Accedit cautio, quæ superbibere vetat aquam frigidam, vel ipsos fructus aquæ gelidæ, nivi aut glaciei immersos capere ubertim. Nam quo plus æstate corpus calet, eo timidius & cautiore gradu ad justam frigoris temperiem redeat. Sordidius plebeii cerevisiam sæpe non frigidam solum sed & acidam corruptamque superbibunt, de cujus exitiali noxa differunt auctores. Sic nempe Natura nos indulgenter quidem & sub magnis illecebris, non tamen nisi ratione duce & quosvis scopulos vitante, invitat ad genialem & opiparum horæorum usum.

b) Qualis olim in *Cl. Albino* fere incredibilis fuit, qui jejunus quingentas caricas, centum persica Campana, melones Hostienses decem & alia multa comedit, teste *Iul. Capitolino. v. Hist. Aug. Script. Ed. Salmas. p. 83. C.*

c) *Eph. N. C. D. I. A. III. O. 40. p. 68.*

DISSERTATIO
DE
DOCTARUM
LUCUBRATIONUM NOXIS

PUBLICE PROPOSITA
GOTTINGÆ, D. 6. SEPT. 1755.

RESP.

JO. BARTHOLDO JENISCH.
OSTERODANO.

§. I.

Quidquid ex arida materia constans ignem alit nocturnis laboribus prælucemem, lucuber vel lucubrum veteribus appellari consuevit. Ita Isidorus hoc nomine modicum ignem describit, qui ex tenui stappa & cera subsistens in umbra lucet *a)*. In qua tamen etymii norma licet lucubratio omnem nocturnum laborem designet, ad lumen illud, quod, ubi Sol discessit, ars nunc rudior nunc cultior, sub varia materia ac forma, in usum vigilantium & ad sustentanda oculorum ministeria substituit; usus tamen penitus restrinxit vocem, ut solius hominis intelligamus operam, eamque in re seria & honesta positam, cum quadam manus vel ingenii se exercentis perseverantia. Quis enim præter APULETUM *b)* jumenta dixerit lucubrare, dum molam agitant? Homi-

a) Orig. L. XX. C. X. in collect. Dionys. Gothofredi p. 1322.

b) L. IX. de asino aur. p. m. 772. ubi jumenta molis adligata farinam lucubrare, eo inconcinnius ait, quod illorum labor sine omni externo lu-

Hominem quoque, qui ad lucernam inter pocula lususque vigilat, quis dixerit lucubrare? Vel quis serios etiam labores noctium cito interruptos isthoc lucubrationum nomine dignos censeat? c) Neque vero diffitemur, hominibus tam doctis & ingenuis, quam rudioribus quibuscunque, servis etiam & ancillis, idem lucubrantium nomen sub dictis conditionibus convenire. COLUMELLA ruricularum enumerans labores, quales sunt, palos cædere, ridiculas findere, corbes ex vimine struere, ferramenta parare, manubria aptare, non dubitat, quidquid horum una lucubratione, vel vespertina vel antelucana, confici possit, curiosius definire d). Inter ancillas etiam lucubrantes sedentem fera nocte *Lucretiam*, cum *Sextus Tarquinius* superveniret, venuste describit *LIVIVS* e). Nobis tamen sermo hic non erit, de lucubratione illa vulgari, licet honesta, utili & in plures horas protracta, quæ corpus, sed de illa, quæ mentem exercet; non quæ in

mine sit, utpote velatis oculis, ne vertigo corripiat, molam agitantium, Paulo minus, quia de hominibus agit, at satis etiam, dum lumen artis excludit, improprie de iis loquitur, qui viam intempesta nocte lucubrant. ib. L. VI. p. m. 538. 539. Non tango improprium apud alios auctores cadente seculo usum vocis, dum pro re ad lucernam facta, vel ipso tempore nocturni laboris, ut *Gellius in præf. ad Noctes Attic.* Edit. Gronov. p. 7. lucubrationem sumunt.

c) Præcipuus fere character lucubrationis est longa in opere perseverantia, haud circa confinia noctium subsistens: unde frequens veterum vox ἀγρυπνᾶν, παννυχίζειν, νυκτογραφεῖν. Poterat merito ad tales etiam in vulgari opere lucubrationes C. *Furius* provocare, qui veneficii accusatus, quod agellus ejus vicinis amplissimis fertilior esset, ferramenta sua adduxit, ligones, vomeres sociamque laborum filiam, hæc inquit, sunt veneficia mea, ipsas lucubrationes & vigilias adducere in forum non possum. *Plin. H. N. L. XVIII. C. VI.*

d) numerat palos decem, fidiculas quinque &c. v. de re rustica L. XI. C. II. Ed. Gesn. p. 748. 749. 761. Longis enim, inquit, noctibus ad diurnum tempus aliquid adjiciendum est, & paulo post: præcipue in regionibus, ubi brumales dies horarum novem sunt, noctesque horarum quindecim. Conf. *Virgil. Georg. L. I. v. 289. sq.* ubi pariter ruricularum ad ignem hiberni luminis operas attingit: De cannabi lucubrationibus decorticata loquitur. *Plinius H. N. L. XIX. 9.*

e) *Hist. L. I. 57.*

in cannabi vel ligno, manum lassat, sed quæ legendo, scribendo, meditandoque, quidquid cerebrum cum nervis pro animalium functionum exercitio suggerit, sub majori virium strage, pedentim consumit.

§. II.

Doctam lucubrationem merito a fucata illa & commentitia, quam vani homines jactant, discernimus. Non pauci sunt inter eruditos, qui libros suos, licet dierum fœtus sunt, noctium & lucubrationum nomine malunt insignere. Dum PLINIUS inscriptionum pompam depingit, qua crassiores sui ævi, quoties libro festiviorem titulum quæsierunt, utebantur, facetiores, inquit, lucubrationem vocant *f*). Et quid fieri facetius potest, quam quasi tritum nimis & vile sit, dierum beneficio libros suos tribuere, plus gloriæ sibi inde polliceri, si, quidquid effudit ingenium, proles noctis audiat. Ab *Ulpio Marcello*, viro alioqui modesto & frugi, duodecim codicillos singulis noctis horis missos ad amicos esse legimus, ut vigilare tota nocte videretur, & ad imitandum tantæ vigilantiae exemplum alios accenderet. Verum non dissimulat DIO CASSIUS *g*), vesperi eum codicillos scripsisse & ut dictis horis distribuerentur, uni suorum in mandatis reliquisse. Quæ lucubrationis species si vanitatis plus habet, altera verior quidem at nocentior in Naturæ instituta & valetudinis leges gravius impingit. Haud obscure Natura docet, diem sub ipsa luce, quam spargit, vigiliis & laboribus, umbram vero & silentia noctis quieti convenire. Ad obeunda vitæ negotia non est major vigiliis necessitas tribuenda, quam somno ad reparanda, quæ cito

f) in *H. N. præf. ad Vespas.* Legunt hæc verba alii aliter, sed huic sensui a perspicacioribus probato congruunt, quæ sequuntur: *Apud Græcos primus desit nugari Diodorus & βιβλιοθήκῃς historiam suam inscripsit.* Ex isto Plinii judicio potest Gellius inter facetiores sui ævi recenferi, dum noctium nomen libro imposuit, quamvis ipse in præfatione fugisse sibi videatur, quæ veteres festive & sæpe nimis lepide libris suis inscripserunt, censeatque se suum incuriose & prope subrustice noctes adpellasse.

g) *Hist. Rom. L, LXXII. 8. Edit. Reimar, T. II, p. 1209. 1210.*

cito deficiunt, virium impendia, novumque fibris ab opere fessis vigorem inspirandum. Quæ tamen regula limites admittit. Non enim hoc inde concludi velim, inter æqualia dierum noctiumque jura dimidiam vitam edormiendam esse *b)*, nedum illud, nocturnis horis, quæ hieme crescunt, detrahi nihil pro moderato labore posse. Verum in has, tanquam lacinias diei, quidquid incidit lucubrationum, cogitemus incidere in tempus exhaustis corporis & animi viribus a diurno negotiorum cursu proximum, hinc, ne immodice protrahatur, cavendum esse. - Extendere omnino vitam & circumscribere noctes convenit *i)*, at non ipsa vitæ stamina, negato justæ refectionis intervallo, ut jam in primo vitæ stadio deficient, morborumque causis tacite ingruentibus debilius resistent, imprudenter labefactare.

§. III.

Antequam ad noxas illas, quas, ut cum **QUINCTILIANO** loquar *k)*, lucubrationum fuligo parit, enarrandas transeo, facile largior, eos, qui modice vel a puero adfueti illam fuliginem hauriunt, fauente inprimis corporis robore & ætatis vigore, id, velut alia multa, in se noxia, si plures respicias, impune ferre. Largiri etiam possum, vigilias extra diem, dum partem officiorum suppleant, non omni laude carere; quin & hoc, in quo plus momenti situm est, parce & sobrie viuentes breviori somno recreari. Adeoque non tam arcte positos dierum noctiumque cancellos agnosco, ut his vel illis detrahare aliquid vel adicere, pro rerum varie incidentium conditione, nefas sit. Velut meridiatio seu som-

b) *Plinius* tamen, licet ipse somni parcissimi, ait, *æstimatione nocturnæ quietis dimidio quemque spatium vitæ suæ vivere. H. N. L. VII. 50.* Sic dividere somnum vitæ tempus nobiscum instar publicani, queritur *Clemens Alexandrinus II. Pæd. c. 9.* Dum improbant morem seculi, agnoscunt tamen, tanquam universis prope communem.

i) Sunt verba *Senecæ in Ep. 122. ad Lucil.* contra illos, qui ut *M. Cato* dixit, nec orientem unquam Solem viderunt nec occidentem, vel quorum vigilia, ut ibidem ait, medio die incipit.

k) *Institut. Orator. L. XI. l. 1. 23. p. m. 564.* Huc olens *Demosthenis* lucerna pertinet, quam etiam scripta ejus olere, *Pytheas* censuit.

somnus diei convenire nonnullis potest, sic idem de lucubratione seu vigilia noctis sentiendum est; hic maxime in robusta & juvenili, ibi in languida & senili ætate, in qua ipse TULLIUS, de tractis lucubrationibus meridiationem, qua antea usus non fuerit, se jam addere scribit *l*). Verum, si prætereo, quos vel morbus vel ætas, vel victus nocte quærendi ratio, vel alia quædam necessitas a communi vivendi lege dispensat, reliqui, quorum maximus sine dubio numerus est, dum diem inter consueta negotia, quibus Sol suo lumine propitius est, transigunt, probe gnari, durabile non esse, quod alterna requie caret, sub discessu Solis & ipso jam languentium virium sensu nutum Naturæ ad somnum invitantis merito sequuntur; certe infirmiores non sine luculenta noxa illum vitæ ordinem turbant & illa lucis & noctis officia pervertunt. Nullam FABIVS lucubrationem laudat, ad quam integri refectique non accedimus *m*). Nec scribit ibidem frustra: abunde si vacet, lucis spatia sufficiunt, occupatos in noctem necessitas agit. Fecit hæc necessitas, ut ipsas olim noctes, quarum est sopire corpora, in vigiliæ tres vel quatuor dividerent *n*), stabiliente ad Trojam hanc consuetudinem *Palamede o*). Id quod tamen minime repugnat communibus quietis per noctem capiendæ

l) de divinat. L. II. 68. p. m. 709.

m) Inst. Orat. L. X. III. 27. p. m. 564. Vocat optimum secreti genus.

n) Græci tres vigiliæ numerabant *περί πρώτης καὶ δευτέρας καὶ τρίτης Φυλακῆς*, teste Iulio Polluce in *Onomast.* L. I. C. VII. S. VIII. Ed. Hemsterh. p. 46. Sic primum tempus vocabant *νυκτὸς ἀρχομένης*, alterum *νυκτὸς μετέσης* tertium *ὕπὸ λυκαυγῆς*, Homerus *ἀμφιλύκην νύκτα* vocat, quasi dubiam noctem, quæ auroram præcedit. *Iliad.* VII. 433. Nec Hebræorum alia divisio fuit, nisi quod Matthæus ex consuetudine Romanorum, sub quorum tunc Imperio erant Judæi, C. XIV. v. 25 quartæ vigiliæ meminerit. Nec tamen utrinque differt horarum numerus, cum Græcorum vigilia tribus, Romanorum quatuor horis constaret, longioribus hieme, brevioribus æstate: unde vigiliæ ad clepsydram agebantur, plus aquæ capientem, quoties de cera, interiorem partem oblinente, aliquid hieme detraheretur. v. *Æn. Poliorcet. in T. III. Polyb. Ed. Gronov. p. 1682.*

•) *Plin. H. N. L. VII. 46.*

dæ juribus. Nempe pro majori dormientium securitate nullo non seculo necessarium visum est, vigilare in omnibus locis paucos contra pericula hostium, furum, incendiorum & alia, quæ sub ejusmodi tempore, quo nullum ad depellendam injuriam minus opportunum est p), opprimere facilius inermes possunt.

§. IV.

Partiamur & nos noctem, ut tunc impensi laboris salutaris vel noxii ratio plenius sibi constet, in tres partes, quarum singulæ sint quatuor horarum. In primam partem, quæ incidit lucubratio, vespertina nobis audiat, a sexta hora, quæ diem in æquinoctiis terminat, ad decimam. Quæ postremam occupat, antelucana adpellerur, ab hora secunda noctis ad matutinam sextam, pro nostro computandi more q). Cum utriusque alia sit hieme, alia æstate ratio, immo æstate, ubi Sol allucet, vix proprie satis lucubratio locum habeat, patet potiore nobis de altera, ut insalubriori, quæstionem instare. At & pro insalubri magis habendum est tempus noctis medium inter vespertinum & antelucanum, quod vel ipsa æstate omni propemodum Solis adspectu nos privat. Nox intempesta dicitur, quod iudice ISIDORO r) sine actu humano fit, per quem tempus dignoscitur, certe esse sine illo debeat. Sunt tamen, quorum intempesta studia his etiam, quæ omnia sopiunt, horis manum iniiciunt, non bis aut semel in mense, dum moles negotiorum vel alia necessitas compellit, sed continuo fere tenore, quo tamen, nisi de die detrahant horas, quæ somno reficiunt, cito exhauriuntur. Fas est, expo-

p) Quippe ubi nemo possit sibi auxiliari, nec vocare ullum ex his, qui vellent auxiliari, ut Dio Chrysostomus ait, Or. III. de regno p. m. 42. ubi ejus ore Socrates Xerxem vocat ὕπνῳ ἀδενέσσειον.

q) Prior lucubrandi ratio veteribus est ἐφωπρέπεισθαι, posterior ἐπὶ σελήνῃ σασθαι. Iul. Poll. l. c.

r) Orig. L. V. C. 31. in collect. Dion. Gothofredi p. 940. Vocat tempus medium & inactuosum noctis, quando agi nil potest, & omnia sopore quæta sunt.

exponere primum longi pervigilii damna, deinde ex suis deducere rationum fontibus, utrum illa majora fiat circa primum, an secundum, an tertium divisæ a nobis noctis terminum? Cum larvis vero pugnaremus, si illos seorsim, qui tota nocte lucubrare, Græcis *διανυκτερεύσαι* dicuntur, & libros suos, quasi hac nocturna ingenii fætura natos jam olim *παννυχισμὸς* vocarunt, tangere operæ pretium putarem. Hi enim, si quem sensum indigentia suæ habent, mox integris in vicem diebus dormientes manifestum proderent in permutandis noctium dierumque officiis vefaniam s). Verum quemadmodum publicæ rei interest, ut præstanda mutuo civium officia in idem vigilantium tempus conspirent; ita privatæ rei commoda maxime pendent ab illis communis commercii legibus, quibus non minus quam sanctis Naturæ institutis repugnaret, qui oculorum, quorum constans vigor solertem sui curam postulat, non ad æquale, purum ac stabile Solis lumen, sed ad inæquale illud, impurum, tremulum, fuliginosum, quod ars impari longe beneficio substituit, ministerio utitur.

§. V.

Protracti inter lucubrandum pervigilii generatim prius evolunda est ratio. Nemo negat, optabile esse, ut commercium animæ cum corpore, quod in solis viget vigiliis, haud longo & crebro somno suspendatur. Quid enim & cujus in se pretii vita dormientis est? SANCTORIUS etiam ipsis vigiliis roborari functiones animales censuit t). Solet certe a longo meditationum exercitio mirifica animæ ad sua munera proclivitas, gerendis rebus intenta & reluctans somno suboriri. Miramur sæpe, vegetis adfuetisque tantillum somni, profundi quidem, at perexigui, pro reparandis ad tempus viribus sufficere. Verum meminerint isti bonorum suorum prodigi, feram in fundo parsimoniam esse. Simile his accidit, quod aliis, qui inter magna corporis exercitia

vege-

s) Sic Romæ erant, qui noctu vigilarent, sterterent interdiu, ut C. Petronius, cui dies per somnum, nox officiis & oblectamentis vitæ transigebatur. Tacit. Annal. L. XVI. 18.

t) Medic. Static. S. IV. §. 48.

vegetiori aliquamdiu vita frui videntur, at ætatis decursum, sub quo corpus a prima mollitie ad ultimam rigiditatem celeri nimis passu contendit, præcipitant. Hinc HERM. BOERHAAVE iis, qui in pervigilia prompti sunt, somnum salutarem & præ reliquis, licet ultro se non offerat, capiendum esse censet ^{u)}. Quod dudum suggessit HIPPOCRATES ^{x)}, & proprius sub levi attentione omnium sensus confirmat, tam vigilia quam somnus, si modum excedunt, impune non feruntur. Suspectæ mihi fidei eorum testimonia sunt, qui continuarum per menses immo annos vigiliarum exempla referunt ^{y)}. Quis enim testium, nisi ipse somno caruerit, his observationum molestiis par fuerit? A plurium quoque testium, quos per vices ad latus illorum hominum, constanter vigilantium, adfuisse dixeris, vel potius finxeris, fide pendere, tutum non est, quippe quorum magna ex parte nihil interfit fallere & falli. In immensum crescit illa observandi difficultas circa totas gentes, quas tamen ajunt non dormire, ut *Trogodytas* PHOTIUS ^{z)}. Opus non est, ut multis verbis evincam hos, qui talia undique colligunt, in futili fabula exornanda verfari. Nequit profecto molle cerebrum, nequeunt teneri nervi, nisi induciæ dentur, quæ vigilis vitæ sistunt dispendia, illis functionibus cum constantia quadam sufficere. Pervigilium est status communis sensorii continuo motu irritati, cum majori nervorum spirituumque mobilitate. Plus in eo statu consumi spirituum, quam reparari res evidens est inter majora tunc ad plures functiones impendia, & ideo somnum, in quo nobiliorum partium ministeria cessant, & plus spirituum reparatur quam consumitur, sapientissima Naturæ lex interposuit. Utraque noxa, tum quæ ex subtilioris liquidi penuria, tum quæ ex perenni attritu partium tenerrimæ fabricæ nascitur, novam pandit malorum scenam. Necessesse est, dissipato tenui inter protractas functiones animales, reliquam humorum massam spissitudine & acrimonia laborare. Nul-

^{u)} *Institut. medic.* §. 770. *ad finem.*

^{x)} *Aphorism. S. II.* 3.

^{y)} *Balth. Bonifacii Hist. ludicr. L. XVII. C. I.*

^{z)} vel potius *Agatarchides apud Photium in Bibl. Ed. Gr. Schott. p. 738.*

lus vero celerius humor in acrimoniam degenerat quam bilis, quæ velut sub somni placidiori & æquabili motu mitescit, ita palam facit, cur peminem magis quam cholericos longæ vigiliæ offendant. Ipsa atra bilis, quæ est fex crassa sanguinis suo ad hypochondria decubitu & ipsa mora acrior, enormes parit sub nimis vigiliis, ex perpetua irritatione natis, dejectiones. Tota tunc simul laborat & coctio & nutritio. Illam enim ut in somno meliorem cum GALENO *a)* tantum non omnes agnoscunt, ita ratio latet in illo dormientium motu levi & æquabili, qui macerat assumpta lente, nec crudi ingressum in sanguinem præcipitat, ut fieri in vigiliis solet, ubi interveniente vario motu musculari turbantur multa & tumultuarie procedunt. Nutritio autem quod probe notandum est, situm partium naturalem exigit, remittente omni tensione; remittit autem in somno. Unde infantum, quibus plurimum somni est, celerrimus nutritionis & incrementi progressus observatur. In vigiliis vero partibus tensis & motu inæquali ac sæpe opposito agitatæ ægre nec tuto alimonia accedit. Non mirum hinc est, sequi ex pervigiliis maciem, cum e contrario somnus iudice H. BOERHAVIO plus quam reliqua omnia in corpore pinguefaciendo præstet *b)*. Ista vero macies, ut læsæ coctionis ac nutritionis proles est, ita post tenuiorum in sanguine partium dispendia, quæ solus somnus reparat, residuum acre debiles & jam affectos nervos infestius stimulans tristitiam, pravam imaginationem, deliria *c)*, inquietudinem corporis, febrem mali moris & similia parit, sigillatim mirabiles nervorum dolores, vix optimis remediis sub prudentissima manu cessuros *d)*.
Hæc

a) de sympt. caus. L. I. C. 8.

b) Præb. Acad. Boerh. ad Instit. §. 768. in Comment. Haller. Vol. VI. p. 144.

c) Vigiliæ in omni morbi statu diu durantes inter ea sunt, quæ ipsam phrenitidem tum veram, tum spuriam præsagiunt. H. Boerhavi Aph. 722.

d) quales in se ipso expertus Boerhavius est, cum toto die æstivo a summo mane ad Solis occasum de re seria meditatus esset, totis inde sex hebdomadibus vigil, mox cum vehementissimis totius corporis doloribus diutissime conflictatus Pr. Ac, l. c. V. VI. p. 145.

Hæc malorum caterva est in perenniori pervigilio, & confirmat Jo. GORTERI judicium, præstare excessum somni quam penuriam e).

§. VI.

Ad hæc pervigiliorum damna accedunt alia, quæ ex vita sedentaria emergunt, nec ideo plebis lucubrationes facile comitantur. Omne corpus, si infantem in utero excipis, sub eodem situ fit immobile, omnis musculus diu quiescens rigescit, ipsæ ad catenam feræ agilioris motus sui plurimum amittunt. Ut fibrarum, quæ sibi commissæ in mutuo partium contactu jam arctiores plus semper resistunt internorum motuum legibus, flexilitas conservetur, extendi crebro eas & laxari opus est: unde præter ingens propriæ fabricæ beneficium perennis cordis flexilitas & durabilior motus pendet. Vel mollem ceram videas aut tenera virgulta, nisi perpetuo fingat manus & resignat, durescere. Ita se habent literati, quietis indies & solitudinis amantiore, qui immorigera sentiunt, ubi motu opus est, inprimis diuturniori, corporis membra, nec jam animum habent, qui illum severe fatis exigat. Diminui vero non potest sub hac quiete humorum vitalium velocitas, quin hi in majorem tendant spissitudinem. Sanguis extra vasa effusus, ut quiescendo statim concrescit, sic intra vasa sub languesciente motu non quidem ad similem concretionis gradum, ad insignem tamen indies lentorem tendit, & boni circuitus æque quam coctionum secretionumque, quæ a vigore motus pendent, beneficio destituitur. In minoribus præsertim vasis, ad quæ potestas motus fractis descendit viribus, accumulatur liquida, unde torpor, frigus, pigritia, hebetudo, leucophlegmatia ac similia mala sub collecta cruditatum mole oriuntur, permolestum quietæ vitæ satellitium f). Via autem ad vitam longam alia non est, quam quæ in moderamine nimii motus & nimiae quietis consistit, ut corpus nec sub violento attritu, nec inertii humorum colluvie succumbat.

§. VII.

e) *de persp. insensib. ad Sanctorii aph. 336. p. 454.*

f) *H. Boerhavi Aph. 769.*

§. VII.

Alia etiam ratio occurrit, cur eruditorum lucubratio, præ illa, quæ plebis est, corporis adfligit valetudinem. Ibi pertinax in una re studium fatigat, & scribentis manus, legentis oculi attentique animi solertia occupat nervos, & robur eorum infringit. Hic in laboris interpolati varietate sensorium commune nunc huc nunc illuc mittit commeatum. Videas plebem partes corporis, quæ vim aliquam sine lassitudine sustinent, exercere, haud nimis oculorum acie uti, animum quoque inter jucunda colloquia, quæ operis progressum non turbant, recreare. At cerebri nervorumque apud eruditos contentio partem afficit, quæ ob teneram fabricam moderato exercitio & crebra quiete ac refectiione eget, reliquas partes in otio, quo marcent, relinquit. Longa meditatio dum consumit spiritus, horum materia, ob motum tum vitalem tum muscularem, in ea præparanda necessarium, & jam languentem, haud restituitur satis, hinc sub illa penuria eruditi impallescent libris & enervantur. Inter perseverantium meditationum tentamina magis magisque exhalat mobile, crassius immixto motu accumulatur, & læsa jam coctione ac secretionem vires cordis ac cerebri elanguescent, chronicarumque obstructionum, maxime in imo ventre, infesta figitur sedes. Melancholia, vix alterius causæ quam protractarum sub tristi silentio cogitationum, infeliciores proles est. Omnis sane animi motus, qui cerebrum nervosque atterit, motu omni corporeo fortior & nocentior habendus est g). Nam motus corporis aliquos tantum nervos certæ parti domesticos gravius afficit, abrumpi vero pro lubitu potest, & inter ipsas consumptiones præparat humores ad novum a somno spirituum proventum. At motus animi intensior ipsas nervorum origines agitat, consumit tantum, non reparat, & irrequieto stimulo ipsum somnum, a quo medela est, arcet. Quod non de magno

g) *Sanctor. Med. Stat. S. VII. §. 39. Sic §. 35. ut ostendat plus corpus ab animi motu quam suo pati, commotus inquit animus corpore quiescente plus quam corpus commotum animo quiescente perspirat & pondere diminuitur.*

magno tantum animi pathemate sed & fixiori cogitatione valet *b*). Nata hinc coctionis, secretionis, excretionis & nutritionis vitia in funestas cachexias terminantur.

§. VIII.

Vespertina lucubratio propriis præter recensita vitiis laborat. Quæ licet luculenta esse putem, ut mox adparebit, non tamen illorum morem probo, qui protinus a coena decumbunt. Bene sibi, inprimis infirmiores prospiciunt, qui a frugali coena, quæ in paucis cerealibus vel aliis coctu facillimis consistit, horam unam immo alteram transmittunt, antequam somnum capiunt, tunc quidem placidum, continuum, reficientem, at onusto ventre & in lectulum statim translato gravem, turbulentum, interruptum. Velim autem brevi illo a coena intervallo, nihil majoris momenti agi, quod vel oculorum vel mentis vires intendit. Talia forte sunt, quæ diei fata vel errores leviter sub examen revocant. Ita *Augustus* a coena in lecticam lucubratoriam se recipiens diurni actus residua confecit *i*). Semper audiendus *Celsus*: si lucubrandum est, fieri id non post cibum oportet, sed post concoctionem *k*). Tuto mane surgit, idem ait, qui bene concoxit, si non, redormire debet. Quæ certe & omnem lucubrationem vespertinam damnant, & matutinam ipsam, si coctio nondum absoluta. Certe quidquid urgentis negotii est, protrahi facile ultra opportuna somni tempora non debet. Opportuna dico, in quibus non nova solum virium dispendia in corpore jam exhausto inhibenda sunt, sed & in quibus contra ingruentem tunc aëris & cœli inclementiam protegenda valetudo est. Scire juvat, halitus in aere per diem elevatos a Sole & suspensos non lædere, nocturno densatos frigore cum frequenti noxa destillare. Crassiores, impuriores

h) Plus in nodoso problemate solvendo una quibusque horis mathematicus lassatur, quam totius diei mechanico labore. Sunt verba *H. Boerhaavii* l. c. Vol. IV. p. 486.

i) *Sueton. in vita Augusti* C. LXXVIII. Permanit tamen ad multam noctem.

k) *de medic. L. I. C. II.*

res nocentioresque sunt, qui vesperi ad minimam altitudinem elevati cito descendunt, dum Solis abeuntis calor haud æquivalet eorum gravitati. Id quod facile persuadet, haud perinde esse, die laboremus an nocte? & nullum hiemis tempus altera aut tertia hora ab occasu Solis, nullum æstatis tempus ipso crepusculo plus metuendum infirmioribus esse. Malam hieme vespertinam lucubrationem nuncupo, peiorem æstate. Nam Sol hibernus aqueos maxime halitus evehit, qui leviores adscendunt altius, & cadunt tardius nec simili cum noxa. At Sol hibernus tetra & putria elevat, quæ antequam in aëre mixta & subacta sunt, cadunt citius sub occasu Solis & infestius contaminant. Hinc post intensiores dierum calores, sub cælo æstuantiori, horæ vespertinæ tantum non pestiferæ deprehensæ sunt; ut qui sui juris sit, merito fugiat periculum & contra tempus valetudini suæ tam inimicum tepido lecti fori se prudenter præmuniat. Ebrius eo tempore cubitum eundo minus periclitatur, quam sobrius tunc lucubrando. Id quidquid est damni, inter recentiores fusius profectus est GEORGIUS CHEYNÆUS, 1) & infirmiores, si senescere velint, ab intempestiva illa lucubratione avocare gravissimi momenti rationibus nititur. Dictis accedit vulgaris observationis fides, paucis ante mediam noctem horis plus corpus somno refici quam duplo temporis subsequenter: non tam ob vitatum illud infesti aeris contagium, quod horis antelucanis evanescit, quam ob corporis sub prægresso diurno labore languentissimi, ut otio refoveatur, manifestam indigentiam. Possunt plus ab his præceptis indulgentiæ sperare robustiores, fas tamen est, si qua ipsis conservandi roboris cura sit, eos commonere, ne virium suarum fiducia in contrarii experimenti discrimen audacius descendant.

§. IX.

Antelucana lucubratio plerisque haud simili videtur vitio laborare. Post exhalationes terræ tam insalubres, sub occasu Solis deciduas, aer mane purior ficcior salubrior refectos somno cum cer-

1) *de infirmiorum sanitate tuenda* C. III. §. 5. p. m. 121. sq.

certiori ad consuetos labores successu admittit. Vigil animus est, serenum cerebrum, agile peracta coctione corpus. Haud peccant, qui per æstatem aeri illi matutino se exponunt liberius, & tanquam leni frigidario immergunt, quod solidorum robur & vegetiorem humorum circuitum sustentat *m*). Tum quoque erectus situs & modica membrorum agitatio accumulata per somnum perspirabilia cum magno levamine expellit, & ad crassiorum pariter excretionem, cujus noctu torpet stimulus, commode invitat. Ita probis humoribus referti, & ab inquinamentis vacui gaudent, corporis animique vigorem mirabili consensu sua obire ministeria, jussisque læte & alacriter defungi. Qui sensus alacritatis mediam imprimis ætatem, sub novo illo virium commeatu locupletiolem, & hinc rebus gerendis maxime idoneam comitatur, cui propterea, quam amica Musis aurora sit, vel ipsum tempus, quod auroram præcedit, sedulo ab iis, quibus aures præbet, est inculcandum. Huic credo tempori debuit *Euripides* opus, quod cunctante stylo elucubratum plenis per omne ævum gloriæ velis fertur, iudice *VALERIO MAXIMO n*). Quam enim fecundam lucubrantium cunctationem sub illo tempore esse oportet, quod externi strepitus, qui interpellat, tam expers est, interni succi, qui abundat, tam plenum! In summa tamen æstate, ubi parum distant crepusculi & diluculi confinia, operam quidem horis matutinis impensam laudamus *o*), nullam tamen, quæ Solis ortum antecedit, lucubrationem. Quamvis enim Natura paucis contenta sit, tum ratione cibi alentis, tum somni reficientis, eorum tamen, qui ante orientem æstate Solem exsurgunt, vitatis licet vespertinæ lucubrationis scopulis, non audeo intempestivis vigiliis adplaudere, & reliquos, qui non nisi Sole ante unam vel alteram horam jam

orto

m) Os etiam frigida fovere, si æstas sit, experrectis imperat *Celsus de med. L. I. C. II.* Præfens oculis remedium *Aegineta* vocat. *Op. L. I. C. 31.*

n) *fact. dictorumque memorab. L. III. C. 7. de fiducia sui Ext. I. Ed. Torrent. p. 303.*

o) hæ sunt serenæ noctes, quas vigilare a *Memmio* didicit *Lucretius de rer. nat. L. I. v. 143.* Nolim enim hyemales cœlo stellato cum *Mich. Fayo* intelligere,

orto & vivo magis calore omnia refovente surgunt, pigritiæ alumnos adpellare. TULLIUS, dum majorum vigiliarum munus in *Marci Bruti* nomine jam adparuisse scribit, paruum eidem offert opusculum, his jam contractionibus, id est, æstivis noctibus, ut ait, lucubratum *p)*. Igitur ipsis quoque æstivis noctibus sedit ad lucernam, sed noctibus, quæ cœperunt contrahi, id est, ut interpretor, primum ver exceſſerunt. Veteres ante Vulcania somno in lucem vacabant, ipsis Vulcanalibus, quæ in finem mensis Augusti incidebant *q)*, auspicii tantum causa lucubrabant, studiorum causa non ante finem autumnii *r)*. *Plinius major* ipsis Vulcanalibus non ob auspicia sed studia sua lucubrare cœpit, statim a nocte multa, id est, diu ante exortum Solis. Ejus antelucana hieme lucubratio ab hora septima, cum tardissime octava, sæpe etiam sexta initium sumſit. At hora sexta nostro calculo est media nox, septima primæ, octava secundæ a media nocte responderet. Incredibile hoc avunculi sui studium *Plinius junior* adpellat, summam vigilantiam *s)*. Nostro judicio vacat laude, quod sanctas & a Natura stabilitas tuendæ valetudinis leges tantopere offendit, neque hinc mirum, si ipsum *Plinium*, virum ampli corporis & imbecilli stomachi somnus inter studia sua nunc instans nunc deferens erroris sui commonuit *t)*. Videtur hiems ob ampliora noctis spatia, quis enim tota edormiat? antelucanis lucubrationibus opportunior, grata aliis ut *Vespasiano u)*, sed & infesta aliis
ut

p) in proemio paradoxorum.

q) in diem X. Kalend. Septembr. incidebant feriæ illæ *Vulcano* tanquam ignis Numini sacræ, hinc auspicia nocturni ignis usu capta.

r) Notum illud *Juvenalis Satyr. XIV. v. 190.*

*Post finem autumnii media de nocte supinum
Clamosus juvenem pater excitat: accipe ceras,
Scribe puer, vigila, causas age!*

s) ubi ad *Marcum* avunculi sui vitam perscribit *L. III. Epist. V.*

t) ib.

u) v. *Philostrati vitam Apollonii Thyan. L. V. C. 31. Ed. Olear. p. 213.* ubi *Apollonius* summo mane veniens, & quid faceret Imperator, ex janitoribus sciscitans, eumque pridem surrexisse & scribendis epistolis va-

ut *Augusto x)*. *Demosthenem* adfidentem lucernæ suæ doluisse testatur *TULLIUS*, si quando antelucana opificum industria vinceretur *y)*. Carmina sua *Martialis* nocturnis lucubrata *Camoenis* vocat, cum parvus lychnus modicum olivi consumeret *z)*. In quo plus agnosco restrictæ lucubrationis, quæ cum legibus valetudinis conciliari possit. Neque enim dissimulo, hieme, in qua semper *Natura* plus somni quam æstate postulat, nec matutinas illas ad lucernam lucubrationes, inprimis diutius protractas, sua noxa carere. Ex eo, quod ventris hieme calidiores sint, derivat *HIPPOCRATES* necessitatem & corporis uberius alendi & somni in præsidium coctionis protrahendi *a)*. Tempus enim coctionis pro ingestorum copia varium, si hæc major, plus moræ, adeoque plus etiam somni exigit. Ita *CELSUS* totis per hiemen noctibus conquiescere jubet, quod maxime ad senes & infirmiores spectat *b)*. Adde, tectum hieme solertius & perspirans salubrius corpus, si fotum lecti relinquit, facile ab acriori externo frigore offendi *c)*, nec servientium ministeria ad convenientem satis caloris gradum temperare loca, ad quæ lucubrant se conferunt, hos etiam non nimis urgere hanc solertiam, ne mollioris animi videantur. Oculos vero vix somno recreatos ex illa caligine statim candelis tremulo & impuro lumine coruscis, sub fixiori etiam rerum

care, audiens exclamavit *nunc vir regnat, ὁ ἀνὴρ ἀρξεί*. Testatur quoque *Plinius junior l. c.* avunculum suum ad Imperatorem ante lucem iuisse, & addit: namque & imperator noctibus utebatur.

x) Sueton. in vita Augusti LXXVIII. 5.

y) L. IV. Tuscul. Quæst. C. 19.

z) Id ipse de se scribit L. IV. Epigr. 89. ad finem p. m. 268.

a) Aph. I. 15. χειμῶνος ὕπνοι μακρότατοι. Sanctorius l. c. S. IV. §. 41. utiliore hieme somnum ideo censet, quia matutinæ perspirationi favet.

b) de medic. L. I. C. II. ait in eo numero maximam partem urbanorum esse, omnesque pene litterarum cupidos. Ibidem B. Ronssseus in annot. p. 21. Ultro fere, inquit, longitudo somni diuturnitatem coctionis committatur.

c) hinc ibidem Celsus in hieme vespertinum & matutinum frigus fugiendum esse monet.

Richteri Opusc. T. II.

B b

rerum, in quibus occupantur, adspectu obicere, quid citius eorum enervat ministeria, ut in primo senio hebescant? Nec illa candelarum proxime sæpe oculis, si myopes sumus, admotarum fuligo presso pectore citra noxam hauritur. Non prætermitto, extra aliorum commercia sub illo tempore positos nimis ea opportunitate, quæ indigentias vitæ levat, destitui, & sic plerosque multis necessariis, ne suis sint oneri, neglectis ruere in fellas, & suis immerfos cogitationibus hære fixos ac prope immobiles, cumque magnis, qui deinde superveniunt, totius diei languoribus conflictari. Perdunt usum diei, dum de nocte aliquid lucrari cupiunt. Igitur antelucanam æstate lucubrationem, quia in mediam noctem incidit, prorsus improbamus, hieme restrictam valde moderatamque, maxime si ambigua valetudinis fides est, commendamus. Loquor vero de constantiori vivendi ratione, non anomalis, qui aliquando ingruunt, & aliquid infueti oneris imponunt, casibus.

§. X.

Mediam noctem quæ lucubratio occupat, ceteris ut magis intempestiva, ita minus coloris admittit. Celebris olim *Cleanthis* & *Aristophanis* lucerna, si media nocte luxit, nulli salutis suæ curam gerenti in exemplum est commendanda. Ipsa vegetiorum juvenum corpora hæ noctes vigilatæ cito attenuant. Non est profecto, ut vires animi & corporis, quas inter diurnos labores bona fide exantlatos deficere oportet, eo adhuc tempore tentemus, quo atram nobis, ut quiete fruamur, caliginem ipsa Natura circumfundit, ipsique vigiles præ aliis animalibus canes conticescunt. Tam fragile corpus, quod inter leviores vitæ errores pedetentim rimas agit, quomodo molem illam injuriarum circa horas refectioni suæ tam imprudenter subtractas diu toleret? Constat, multos siccato longis vigiliis cerebro vehementerque irritato in febres tam acutas incidisse, ut cum initia morbi enarrare vellent, finito nondum sermone furere inciperent. Demus, longam consuetudinem id aliquando erroris diu sustinere; nunquam ita sustinebit, ut dierum deinceps opera sine interpellante somno vel molestæ lassitudinis sensu peragatur. Videas tales, ad omnia, quæ

quæ de die adgrediuntur, elanguescere cito, oscitare, & fastidii plenos interquiescere. Quid vero juvat, aliquot horas noctibus suffurari, cum jure quasi talionis horæ diei transeant inertes & sine fructu! Nihil in illis versuris lucri est, nunquam nocturna hora, quam transigere vigilando cupimus, diurnæ par habenda. Sub lumine & calore Solis, aerem & omnia circa nos refovente, licet ad cetera non respiciamus, plus per diem vigoris est, quam sub squalido noctis horrore & frigore, suppressante perspirabile, figente excrementitium & illas virium a die reliquias depascente. Verum quæ hæc magis illustrent, peti ex supra dictis possunt. PLATO illos, qui sapere & vivere volunt, longissimo vigilare tempore jubet, at servata valetudinis commoditate *d*). Ad quam restricta lucubratio statis a coctione horis id facile promittit, ut vigilare ad senectutem viribus satis integris liceat, cum reliqui præmaturis exhausti vigiliis vel occumbant cito, vel langueant constanter, adeoque vere ad eandem vigilis vitæ mensuram haud perveniant.

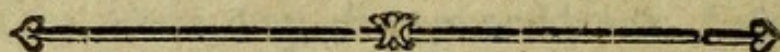
d) de Leg. III.

DISSERTATIO
DE
STATU MIXTO
SOMNI ET VIGILLÆ,
QUO
DORMIENTES MULTA VIGILANTIUM
MUNERA OBEUNT.

PUBLICE PROPOSITA
GOTTINGÆ, D. 13. JUL. 1756.

RESP.
JO. FR. MÜLLER,
OSTERODANO.

§. I.

Quemadmodum opulentiam & paupertatem in ipso contactus sui, quo a se invicem recedunt; momento definire nullus subtilissimorum hominum calculus audebit; ita res est minime expedita, extremos morbi & sanitatis limites circa ipsa, in quibus hæc ruere, illa surgere incipit, confinia determinare. Tam variam corporis & mutabilem, in omni vitæ stadio, conditionem ad apicem sanitatis, quæ quasi ad unguem exacta dici possit, & in qua nihil vel in solidis vel in fluidis vel utrorumque motu deficient, in istis humanæ cognitionis angustiis nunquam revocare licet; sed latiori sanitatem sensu adpellare sufficit, quæ ab ultimo quidem perfectionis gradu varie desciscit, consueta tamen vitæ munera

munera adhuc cum vigore & constantia peragit. Non aliter se res habet circa multas corporum functiones, quæ Natura alio tempore in opere versari, alio refoveri per otium, & novo virium commeatu instrui voluit. Somnum hic respicio & vigiliam, quæ sibi succedunt mutuo, non lege sanitatis permutantur. Ille sub cerebri quiete functionum animalium exercitium suspendit, hæc renovatis suppetiis ministeria sensus motusque voluntarii instaurat. Naturæ institutum non est, tam probe discreta inter se committere, quum utriusque status miscela nec functionum animalium organa instruat satis, nec jacturam dextre reparet. Dicere tamen non sine veri specie possis, raro homines dari tam perfecte sanos, in quibus dormientibus deletum omne sit sensus motusque animalis vestigium. GALENUS certe dormientes negavit habere musculos penitus otiosos, hinc somnum non perfectam quietem, sed aliquam vigoris intermissionem nuncupavit *a*). ARISTOTELES non solum motum sed & sensum in dormientibus servari statuit *b*). Id vero etiam FRIDERICUS A FONSECA largitur iis, qui leviter dormiunt, non penitus ablatam esse movendi & sentiendi potestatem *c*). Et P. SALIUS DIVERSUS aliquando in dormientibus vel motum tantum vel cum motu sensum servari, ex veterum recentiorumque & suis observationibus confirmat *d*).

§. II.

a) de motu muscul. L. II. C. 4. §. 5. Op. Edit. Iuntin. Cl. II. p. 514. C.

b) licet illi somnus sit privatio vigiliarum, *ἐρησίας τις ὁ ὕπνος τῆς ἐργηγορείας*, vigilia vero consistat *ἐν μηδενὶ ἄλλῳ ἢ τῷ αἰσθάνεσθαι*, hinc animal per quietem sentire, *ἀδύνατον* censeat, & prorsus tanquam *ἐναντίον* consideret *τὸ ἐργηγορεῖν καὶ τὸ καθευδεῖν* in L. de somn. & vigil. C. I. II. Op. Ed. Duval. T. II. p. 90. C. p. 91. D. E. p. 93. A. Attamen in L. V. de generat. animal. C. I. Op. T. II. p. 696. A. sensum dormientium his verbis adstruit: *συμβαίνει καὶ καθεύδοισιν αἰσθῆσις*. Addit *αἰσθάνονται καὶ πορεύονται βλέποντες ὥσπερ οἱ ἐργηγορότεες*. Ita visum eundem ac vigilantibus tribuit, respiciens tamen ad singularem corporis statum.

c) Consult. medic. T. II. Conf. 96. p. 575.

d) de affect. particul. C. 18. p. 335.

§. II.

Hæc non impediunt, quo minus mixtum illum somni & vigiliæ statum, in quo dormientes varia vigilantium munera obeunt, & quem in præsentis disquisitionis argumentum delegi, convenire saluberrimis Naturæ institutis negem, levemque ab his recessum, quamvis plurimis communem, pro præternaturali protinus agnoscam. Videbit omnino, cui vacat attendere, dari etiam, in quibus per totum illud tempus, quod somno exigunt, nulla in situ membrorum mutatio, nullum ab externarum rerum actione, modo ipsius somni vincula non dissolvat, orientis sensus indicium occurrit. Quodsi plures fuerint, qui nunc in hoc, nunc in aliud latus recumbunt, nunc crura jactant, nunc brachia, nunc etiam vocem edunt, vix tenues illæ functionum animalium umbræ me movent, quin magna ex parte ad talia referam, quæ in momento interrupti somni & primo ac dubio adhuc novarum vigiliarum ortu contingunt *e*). Ubi vero manifestius illi motus, qui proprie vigilantium sunt, in dormientibus norantur, sane in illo statu corporis haud morbum diffiteri SALIUS debebat, cujus ipse periculum agnoscit, & tantum quidem, ut sub eo multi in aquas vel ignes vel præcipitia ruant *f*). Quis enim sanum dixerit in illa cognoscendi periculi, quod ultro adit, impotentia, quum aliorum, qui adeunt, cognitionem non excludat? quis non intelligit, custodiæ Naturæ repugnare, quo tempore noxia discernere prohibet, eodem tamen iis se exponendi arbitrium relinquere? quis sibi imaginari vincula possit, soli rationi injecta, ut sine hujus luce decernat voluntas, quibus in summum discrimen valetu-

e) quod ipsum *Galenum* necesse est haud diffiteri. Ait enim toto somni tempore videri vim animalem quiescere, *de sympt. caus.* L. I. C. 18. Op. Cl. III. p. 18. H. Alio loco vacationem ab animæ actionibus somnum vocat. L. Hag. p. 45. C. alio cerebrum refectione egens quiescere docet. Op. Cl. III. p. 19. A.

f) *de affect. part.* C. 18. Nec Mich. Ettmüllerus Op. Ed. Genev. T. III. p. 197. pro morbo affectu agnoscit, sed validum somnium vocat, quod ad brachia & pedes motum dirigit.

valetudo adducitur. Nequit somnus prodesse, nisi post vigilias, neque hæ, nisi post somnum. Magno fane gradu misceri, semper præternaturale & insalubre est.

§. III.

Non igitur dubito, hunc statum somni & vigiliæ mixtum, quo alia organa sensus motusque voluntarii agunt, alia feriantur, pendentem a tubulis cerebri, per quos secretio & motus spirituum fit, aliis occlusis, aliis apertis, considerare tanquam præternaturalem, & ad vitia somni, ob ipsam hanc functionum, quæ in vigiliis fiunt, miscelam referre. Sed cur non ad vitia vigiliarum? vix enim differt, aliquid somno a vigiliis, aut his a somno accedere. Verum illa, quæ arguimus, luculenter in tempus somni incidunt, & his, qui dicta ratione laborant, tempus vigiliarum sine vitio transit g). Possunt aliquando vigilantes torpore corripì, qui a somno non multum abest, & functiones solitas multum sufflammat h). Nec tamen erit facile, qui illos dormire putet, vel qui non usum rationis sub tali quoque somnolentia in potioribus momentis superstitem agnoscat. In his vero, de quibus sermo est, etiam ambulantes, loquentibus, cantantibus, scribentibus, vel alia majora tentantibus, omnes tamen haud difficulter prædominium somni perspiciunt, quum illi nec sint actionis suæ consci, nec causas, quæ ad illam impellunt, sciant expendere, cerere, si ad quæsitum non penitus inepte respondent, horrendam in reliquis æque obviis & intellectu facillimis mentis caliginem prodant. Elucet, admittere animam ex turbato tantisper cerebri statu imagines, quarum intuitu nixus aliquis voluntatis in organa suæ potestatis influit, non in pedes solum & manus, sed & vocis instrumenta & alias partes sub commercio animæ sitas, licet omnino

g) Ita *Henr. ab Heers L. I. Obs. 2.* religiosum nominat, qui vigilans pancratice valuit, at ter vel quater circa primas noctis vigilias trucibus, quasi mors ab amicis intentaretur, somniis toto corpore concussus, nec sine manifesta febre, lecto exiliit.

h) quibus vigilantibus custodiam rei minus sere permittere possis, quam viro frugi & strenue dormienti, inquit *Galenus Op. Cl. II. p. 514. F.*

omnino in tam insigni varietate potior & nobilior functionum & animalium pars somno sepulta quiescat, & hic status non solum somni, sed & iudice SYLVIO profundi sit i).

§. IV.

Gradum huius morbi, in cuius examen descendimus, determinat motus sensusque varietas in dormiente quadantenus superstes. Motus muscularis, quem voluntarium adpellamus, hic sæpe inferior non est illo, quem status vigiliarum sub luculento animi nutu producit. Nunc surgunt e lecto, & ambulant, ut de *Theone Tironeo* SEXTUS EMPIRICUS refert, nunc altiora tecta nullo adminiculo fulti conscendunt, ut idem de servo *Periclis* memorat, k) nunc inter silentia, nunc cantando ambulant, quod de *Pisano* quodam BARTOLUS habet, l) nunc clamore & tumultu omnia implent, nunc remanent in lecto & suas excursions somniant, ut sagæ. Discrimen est pro corporum temperie, turbati cerebri nervorumque gradu, & musculorum ad consuetos motus plus vel minus proclivi obsequio. Fuit, qui per funem ad fenestram e trochlea pendentem adscendens nidum picarum in fastigio domus spoliavit, hasque indusio involutas, redux tuto cubiculi loco reposuit, id mane binis fratribus tanquam lepidum somnium enarrans, qui mox reperere picas in indusio & spoliatum loco indicato nidum m). Alius, quem sodalem suum J. B. HELMONTIUS vocat, clavem semper cubiculi secum abstulit, & ubi sub plenilunio & nocte pruinosa vicinum ædibus parietem musco & foeno obsitum inscendit & aliquamdiu oberravit, jam redux januam post se clausam clave non hæsitante tanquam circa meridiem referavit n), Hæc magna parte ad nocturnam dormientium ambulatio-

i) *prax. med. L. II. C. 33. p. m. 476.*

k) *v. Casp. a Reies Elys. jucundar, Quæst. camp. Qv. 37. p. m. 274. sq.* ubi hæc & similia ex variis auctoribus congestit.

l) quem citat *A. Tiraquellus Op. T. VII. p. m. 22.*

m) id de tribus fratribus in arce Bernstein in uno cubiculo dormientibus refert *Iac. Horstius in L. de Nat. differ. Et causis eorum, qui dormientes ambulant, p. 173.*

n) *de ortu form. §. 54. Op. p. m. 136.*

bulationem referri possunt o). At & diurnæ locus est, quam GALENUS non nisi expertis credibilem vocat, suoque exemplo confirmat p). Is quum per totam noctem iter fecisset, integrum fere stadium dormiendo adhuc confecit, non prius excitatus, quam impegisset in lapidem. Id quod probat motus a vigili coeptos subrepente somno continuari ad tempus posse, quamvis fortassis non nimis diu, ob vias haud planas semper & offendiculi expertes. Apud BARTHOL. CASTELLUM Theologi mentio fit, qui a somno meridiano surgens & ambulans & colloquens cum uxore, rursusque decumbens, nihil horum omnium paullo post vere vigil scivit q). Verum non tantum ad pedum, sed & manuum, linguæ & aliarum partium officia in dormientibus satis sæpe integra respicio, idque ipso etiam die. FELIX PLATERUS testudinem pulsans & obdormiscens perrexit nihilominus aliquamdiu pulsare, adstantium, ad quos ipse provocat, testimonio. Idem patrem Thom. Platerum & Jo. Oporinum, celebres tunc typographos, in hospitio minus commodo, ut tempus fallerent, græcum exemplar correxisse scribit, & Oporinum, quum textum prælegeret, obdormivisse, nec tamen a legendo tunc destitisse, nisi tota adhuc pagina absoluta r). Sit ita, in die vigiliis destinato hæc

o) quam vocant *νυκτοβατείαν* vel *νυκτεγρησίαν*, vulgo noctifurgium vel noctuagationem, barbara non solum voce, sed & nimis ambigua, quæ vigiles & sanos comprehendit, quibus quod agant, noctu occurrit; etiam eos, qui non negotiorum sed animi causâ noctu per plateas vagantur, & bellum cum lapidibus districto gladio gerunt; vel alios peioris notæ, qui, *ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones*. Horat. L. I. Ep. 2. v. 32. Nolim igitur, de quibus hic loquor, vel cum Lev. Lemnia simpliciter ambulones, vel cum Iac. Horstio noctambulones vocare. Offendit minus vox æque barbara somnambulonum, quos *ὕπνοβατας* vocant. Verum major argumenti nostri ambitus est, quam ut in dormientibus insolita tantum pedum ministeria respiciat.

p) de motu muscul. L. II. C. 4. Op. Cl. I. p. 314. D. Vera fuit, de quo aliudubitant, *ὕπνοβατεία*, licet aliis speciebus non per omnia similis.

q) Lexic. med. Edit. Genev. p. 674.

r) Observ. L. I. p. 12. Ad illum censum refer mulierculas ad infantum

hæc rarissime contingere. Nos certe nullo hic discrimine habito, maxime ad singularem motuum, qui voluntarii dicuntur, in dormientibus genium & magnitudinem attendimus, five in pedibus, five manibus & aliorum musculorum organis. Scholastici Blankenburgici JAC. HORSTIUS meminit, qui post coenam somno oppressus, quicquid adprehendit, tam firmiter tenuit, ut duo vel tres homines, iique robusti, vix aperire manus ejus potuerint s). Coquus aliquis post longum iter fessus & sitiens surrexit sub primo somno, perque scalas descendens & ex area ædium ad culinam properans, puteumque ingressus, hæsit pedibus manibusque adfixus, donec gelidæ aquæ sensu expergefactus opem cum clamore postularet t). Relaxat alioquin musculos somnus, ut effluat manu, quicquid ea continuit. Hi vero homines, si quidprehendunt, extremis manuum pedumque articulis, se librant & fulciunt, contractisque tabulatis adhærescunt, ut concinne describit Lemnius, u) eosque cum cochleis & limacibus comparat, qui dum oculis carent, prætensis cornibus iter prætentant & editissima perreptant. Quantum quoque in solito domestico opere manus valeant, exemplum puellæ apud Marianum illustrat, quæ surgens in somno panes non minori dexteritate confecit, quam de die vigilans x). Conspirat vero plerumque, quicquid aliorum musculorum est, in illa manuum pedumque ministeria. Eques Malacensis, quasi Mauris obviam iturus, surrexit noctu, arma cepit & ad littus equitavit y). Alius equitare de die solitus, dormiens

cunas, quas cum susurro agitant, indormientes, vel semisomnes in curru aurigas, scuticam subinde agitantes.

s) l. c. p. 174.

t) ut idem Horstius p. ib. 176. recenset. Tumuit inde magnus pedis digitus in coquo & doluit, ipse de statu suo nil scivit, quam ut supra se ignem, plenilunium enim erat, infra se aquam, in puteo quippe hiemali nocte frigidissimam, senserit. Lepide A Libavius deductum illuc a genio putat, uti Petrum in carcere ab angelo. singul. P. II. p. 252.

u) L. II. de occult. Natur. mirac. C. V. p. m. 156.

x) in Cap. ad audient. Citat Andr. Tiraquellus. l. c. p. 22.

y) Gasp. a Reies Elys. jucund. Quæst. camp. Qu. 37. p. 274.

miens & surgens se vestibus induit cothurnisque & calcaribus instructus, fenestræ insedit divaricatis pedibus, & non aliter ac si equus esset, voce & calcaribus ad cursum incitavit z). Mirabilia hic multa videri possunt, ut ingens audacia, non hæsitante ea præstans, quæ vigiles etiam audacissimi, qui altitudines, præcipitia, difficultates expendere norunt, audebunt nunquam, licet vere supra vires non sint a). Nec minus mirabile dixeris, tam vehementes motus, quicquid somni est, non excutere, quum in aliis excitandis tam parvo molimine opus sit. At & illud mirum est, quæ tanto motu animorum fiunt, nullum sui vestigium relinquere, & homines post novi somni interventum prorsus rerum gestarum ignaros esse, vel aliquando tanquam insomniorum obscure memores. Solent vero in lectos suos post moram aliquam constanter & circa mediam plerumque noctem redire, modo nemo interpellet, vel ab incepto revocet.

§. V.

Longe etiam potior vis illa est, quæ loquelæ organa, quibus propius cum cogitante anima commercium est, mirifice instruit. Sic vero instruit, ut lingua sæpe effutiat, quæ caute vigil animus pressit. Aliquis captare hominum sermones & ad iudicem loci deferre solitus, quum in convivio obdormisceret, cœpit omnia

z) v. P. Salii *Diversi*, quem deinde juvenis ille consuluit, de affect. partic. C. 18. p. m. 334.

a) miramur, muros & tecta adrepere. Audent tantum, qui in his rudes non sunt. Extrema fere ἀνὰ ἑντὴν in dormientibusprehendunt firmiter, nec asperis facile offenduntur, hinc in rimas & tenues exstantias ædium manum infigunt. At simile fecerunt vigiles *Alexandri* milites, qui in rupem evaserunt. *Maximilianum I.* legimus A. 1493. in altissimæ turris templi Ulmani extrema ora stetisse, pede dimidiato prominente, alterum totum præposuisse, & sic intrepido oculo subjectam terram lustrasse. Vigiles audent multa & perficiunt, ubi periculum non vident, hoc si vident, eadem nec audent nec perficiunt. Quid mirum, dormientes, hoc metu periculi destitutos, ad rem unam attentiores, nec molestiori partium agentium sensu impeditos res adgredi, non supra vires quidem, at supra prudentiam vigilantium.

omnia a convivis audita iudici quasi præsenti enarrare *b*.) Alius surgens noctu & ambulans comitanti uxori omnia, quæ per diem callide celaverat, sincere exposuit, & secretissimos cordis sinus aperuit, post hæc multum miratus, unde experta esset, quæ a vigili marito nullis blanditiis elicuisset *c*.) Idem adhuc juvenis poësin in Academia professus, quum carmina de die ad incudem revocasset, surrexit noctu, pluteum aperuit, scripsit & alta etiam voce, cum cachinno sibi adplaudens & contubernalem ad adplausum cohortatus, prælegit, mox rursus se in lectum contulit, & mane rerum omnium, licet per horas sæpe quatuor gestarum, ignarus, revolvit chartas viditque cum stupore emendatas sua manu & suppletas versuum lacunas *d*.) Teste EUSEBIO NIERENBERGIO, *e*) unus ex societate Iesu eleganter & viva actione tanquam ex suggestu cœpit dormiens concionari, nunc disputare cum acumine & obscura evolueret, nun versus componere & poëmata recitare, ita, ut ad illum audiendum multi in domo ejus pernoctarent, & eximios sibi a doctrina ejus profectus promitterent. Quis inter hæc prober facile nomina, quæ morbo nostro multi imponunt, dum *Paracelsus* maniam noctis, R. DODONÆUS insaniam somni vocat. *f*) Sanioris mentis vegetior actio superat aliquando gradum, quem in vigiliis, quæ inter plura distrahunt, vix attingit. Fas est in illo corporis quiescentis statu vires animæ una parte quidem oppressas, at altera interdum plus solito exaltatas agnoscere. Hinc SYLVIVS multos non

b) *And. Libav. l. c. p. 267.*

c) *Hen. ab Heers L. I. Obs. 2. p. 34.*

d) *ib. p. 23.* metuit, ne mali genii opus esset. Simile de alumno scholæ *Gabr. Clauderus* recenset. Is argumentum styli, quod latine vertendum acceperat, in matutinas horas differens petiit lectum, at ubi statotempore surrexit, se omnia jam elaborasse vidit. Id præceptoris aperuit dæmoniacam illusionem veritus. Igitur, qui jussi sunt dormientis curam habere, eum viderunt una vel altera hora a primo somno surrexisse, & in museo, quod intravit, res suas confecisse. *Ephem. N. C. Dec. II. A. V. O. 189. p. 380.*

e) *philosoph. curios. L. II. C. 25.*

f) *medic. Obs. C. XI. p. 21.* Qua voce etiam *P. Forestus* utitur *L. X. Obs. 50. p. 377.*

non modo vigilantium munera exsequi, sed & superare ait, quod anima circa rem unam magis occupata ad nihil aliud attendat. g)

§. VI.

Hæc maxime iis eveniunt, quorum vegetior ætas est, mobilius corpus, temperies cholericæ, sanguis fervidus, spiritus agiles, animus audax. His tribui potest, quod in tanta obsequiosi corporis mobilitate ad levem annuentis voluntatis umbram agant, & pericula, quorum maxima pars latet, adeant promptius. Non id melancholicis, quos SALIUS b) in hunc morbum proniores esse censet, facile convenit, quippe tardis, meticulosis & somni exigui. Iustius huc referuntur, qui profunde dormiunt, & quorum a somno injecta vincula nec metus aliquis nec corporis vehementer agitati injuria dissolvit. Aetas juvenilis adeo obnoxia est huic morbo, ut in plerisque cum ætate morbus cesset. Senes spiritu vitali vel extincto vel flaccido negat LEU. LEMNIUS tale quidpiam

g) *prax. med. L. II. C. 33. §. 2. 7.* Zanardus de se ipso scribit, concinnas magis orationes & carmina promptius profluentia in somno quam in vigiliis se habuisse, de *univ. parv. mixt. hom. Qu. 14. p. 98.*

b) *l. c. p. 334.* Ignosci tamen eidem facile potest, dum melancholicos sub alio charactere, quam fieri solet, considerat. Eos enim spirituum subtilitate & tenuitate laborare ait, hinc promptos, loquaces, facile irascibiles & versatilis ingenii esse, imaginatione autem, quam hic omnes fere coarguunt, pollere. Aliter plerique melancholicos sibi concipiunt, ut G. W. Wedelius, qui iis fixiorem & obtusorem animum tribuit, qui cum illa spirituum mobilitate non consistit, *physiol. ref. C. XIV. n. 6. p. 522.* At negat diserte Sylvius, inter somnambulones locum esse tristibus melancholicis. in *prax. med. L. II. C. 33. §. 17.* Scite A. Libavius *l. c. p. 258.* nullam facile corporis temperiem excusat, si reliquarum causarum actio in vigore est. Insomnia, quæ huc ducunt, locum ubivis habent, & velut illa varii generis, plus quam res alias temperiem singulorum produnt, iudice I. G. Kulmo in *Oneirol. C. IV. §. 14.* ita hoc tantum inde consequitur, ut qui vel mobiliori vel fixiori temperie gaudent, surgentes & ambulantes pariter, nunc placide & cum silentio, nunc cum strepitu, omnes pro suscepto imaginum, quæ animo offeruntur, impulsu res suas agant.

piam, in quo magnis musculorum viribus opus est, moliri posse *i*). Apud HILDANUM tamen quadragenarius bene potus, & e convivio subducens, quum mox in profundum somnum incideret, surrexit, & quasi nunc demum effugere convivarum pocula vellet, e fenestra in secunda domus contignatione desiliit, unde expurgatus & semianimis in domum reductus cultissimæ artis præfidiis diu eguit *k*.) In maiorem certe ætatem id raro cadit, nec facile in tenellam, ob similem conditionem corporis tantos motus non sustinentis. Feminae etiam laborant minus, quia plus humidi, minus spirituum & virium moventium habent. Hereditarium vitium ad morbos capitis proclive THOM. WILLISIUS hic agnoscit, & luculento exemplo mali hujus in liberos propagati illustrat *l*.) Familiam se nosse ait, ubi pater & filii omnes hoc malo laboraverint, & hi noctu sæpe per domum decurrentes & sibi obuii, se invicem excitaverint. Inter causas externas aërem turbidum, pluviosum, nebulosum Medici spectant, in quo corpus perspirat minus, & quicquid viis cutaneis exclusum cum stimulo introrsum redundat, pacem cerebri & partium, quæ ab eo pendent, in munere suo quiescentium, facile interpellat. Alii celerem a cibo somnum & novella vina & ebrietatem arguunt. Ego quidem ad alia vix magis attendo, quam ad magnas prægressas exercitationes vel longas vigilias nocturnorum itinerum. Hæc enim fessum corpus mergunt altiori somno, nec stimulos tamen ex prægressis motibus residuos plane sopiunt, quin illi sub obscuro animæ nutu facillime circa idem tempus incidentis somni renoventur. Certe in musculos ad agile obsequium prædispositos anima jam potestatis suæ expers non est, & sub exigua luce vis nervorum in hæc sibi familiaris motus organa influit. Quid luna conferat, sub qua pleniori vel ceteris insignioribus phasibus hæc plerumque mala contingunt, ad variam experientiæ fidem explorarunt multi. MACROBIUS homines sub luna pleniori ægrius excitari & pro-

i) l. c. L. II. C. V. p. m. 154.

k) *Obs.* C. II. O. 84. p. m. 159. ex litteris Greg. Horstii.

l) *de anima brutor.* C. 16.

proximos insanis esse, ut rem vulgo cognitam refert *m*). Studiosi Ferrariensis meminit Ios. LANZONUS semper sub plenilunio media nocte surgentis & elevatis palpebris supremas ædium partes adscendentis, quo vigilans vix pervenisset *n*). Confirmat G. WOLFG. WEDELIUS, quicquid horum est, maxime in plenilunio fieri *o*). Cerarium vero quadraginta annorum omni novilunio fenestras & muros deserto lecto incendisse, Io. BAPT. WERLOSCHNIGG testatur *p*). Est quidam in omni periodico malo lunæ consensus, & hoc ipsum inprimis, de quo agimus, lunæ phasibus auscultare MICH. ETTMULLERUS docet *q*), hinc etiam radios lunæ vitare HENRICUS REGIUS jubet *r*). Multis olim cerebri morbis ad vim lunæ renovatis commune erat lunaticorum nomen, quo insanientes quidem & epileptici præcipue continebantur, at nec aliis exclusis, qui cerebri functionibus sub pleniori luna quacunque ratione laborabant.

§ VII.

Causa proxima sine dubio in cerebro latet, quod suas ad functionum animalium exercitium suppetias, quas naturalis somnus pro necessaria quiete & refectione suspendit, per illos adhuc nervos, in quibus vehemens per diem agitatio stimulum reliquit, non sine quodam mentis ipsius impulsu continuat. Sensorium commune etiam in somno a causis intro natis admittit motus, iis prorsus similes, qui in vigilantibus, a sola actione rerum exter-
narum

m) *Saturnal.* VII. 16. p. m. 643.

n) *Ephem. N. C. Dec. III. A. V. & VI. O. 119. p. 246.*

o) *physiol. ref. C. 14. n. 6. p. 522.* Nam ut stylo ejus & ævi illius utar, humores microcosmici sequuntur motum & impulsu humidi macrocosmici.

p) *Eph. N. C. D. III. A. IX. & X. O. 152. p. 278.*

q) *Prax. L. II. S. I. M. IV. Op. Edit. Genev. T. III. p. 197.* Hinc a quibusdam, ait, lunatici vocantur, idque usitatius, quam epileptici. Galenus, nemo, inquit, dubitat, a luna aerem mutari, III. de diebus decret. Op. Cl. IV. p. 157. E. & quomodo in dormientes agat, *ib. A.* illustrat, decretorios etiam morborum dies inde explicat, *ib. p. 159. E.* & præsagia in fanis & ægris deducit, *ib. H.*

r) *prax. med. L. I. medicat. X. p. 330. sq.*

narum in organa sensuum nasci solent: unde sociæ his motibus ideæ recurrunt, quippe perpetui, motuum in sensorio communi certa & definita lege determinantur, comites. Quas ideas, siue gratas siue ingratas, recognoscens anima nutu illo, quo musculorum motus dirigit, horum ministeria ad grata conjungenda secum, molesta amolienda pro cognitionis, hic sæpe exiguo nec nullo tamen, gradu exigit. Satis illas mutui inter corpus & animam commercii leges experientia confirmat, ut opus non sit ratiunculas comminisci, quomodo illas cum dictis motibus ideas admittat, & quomodo respondentes his musculorum actiones producat. Insomnia clare explicant, easdem ab interno motu ideas renasci, quæ ab externo per sensus natæ sunt; has occupare animam, raro tamen otium motuum animalium a musculis pendentium turbare. Nempe inter lenes illos & circa origines nervorum in somno surgentes motus undulatorios, hisque conjunctas ideas, quas intuetur animus, parum cerebrum laborat. Hinc pleraque pars insomniorum, cuius facile temperiei familiarium, haud cogit deferere lectum ac divagari. Verum in corpore juvenili, agili, audaci, in quo irritabiliores nervi vim moventem & reparant facile & sub levi stimulo diffundunt, maxime in loca, quæ ex longa exercitiorum consuetudine promptius recipiunt, intelligi haud difficulter potest, maximam quidem partem nervulorum e medulla cerebri egredientium a solitis secretionis & motus legibus requiescere, illos autem, quibus cum partibus in crebro motu positis, major consensus diu intercessit, ad perfectam quietem ægrius pervenire, & recrudescere iisdem locis stimulo novis influere viribus, sub aliquo impulsæ animæ consensu. Vim imaginationis peccare clamant omnes: at illa oblatas imagines nude cognoscit, non motus corporis instruit. Agnoscendum est, sensum internum inter insomnia occupatum superiores etiam animæ potestates excitare; & quidquid hinc fit, ne sine omni rationis nec sine voluntatis impulsu fieri. Sunt hic motus luculenter voluntarii & ad manifestum scopum in mirabili varietate, intra certos tamen limites, directi: licet homines, quid paulo ante voluerint, nesciant evigilantes. Causa oblivionis est, quod imago rei voluntatem impellens nervos ut fulgur moveat, ac sub novi somni inter-

terventu facile evanescat. Quicquid enim extra pleniorē iteratumque per intervalla mentis intuitum est, bona fide non obhærescit. Id etiam in ebriis adpareret, immo sobriis, quos cura vel ira vel in res alias defixa attentio distrahit, ut animus non revoluat & quasi retractet talia, sed quodam præsentis actionis torrente abripiatur. Haud reminiscimur, ubi non aliquamdiu subsistit & per vices renovatur animæ actio. Maxima pars motuum voluntariorum etiam vigilantium memoria excidit, qui ad alia attenti, euntes tamen, sæpe loca, quo ire destinabant, prætereunt: quorum tamen nihil fit anima non annuente, licet ad tenuem valde cognitionis suæ lucem. Quid mirum idem de somniantē valere sub debili, nec inficiandā tamen, mentis impressione? Aliqui ex his obliviscuntur omnium eo momento, quo sui compotes fiunt. *Mart. Guttenberger* teste *HORSTIOS*) contubernalem, quem nudum & dormientem & in cubiculo ambulātem adscendere ad apertam fenestram vidit, metu ne caderet, a tergo amplexus retraxit, quæsititque quo id animo fecerit? Is primum nihil, dein hoc respondit, se omnia nescire. Adeo unum momentum omnem voluntariæ actionis conscientiam obliterat. Nihilominus observatio docuit, in quibusdam non omne recordationis vestigium deletum fuisse t). Sunt quoque, qui tangentē sentire, cantum galli, latratum canis, sapida & foedita discernere, lucernam in loco remoto dignoscere & sub accessu extinguere, & omnia in motu obstacula provide vitare reperiuntur u). Ut tamen verum fatear, hos puto ab ipso statu vigiliarum pro-

s) *de Nat. differ. & caus. eorum, qui dormientes ambulant.* p. 171.

t) femina ex mariti lecto exsiliens, sed manū ejus retracta, & quid turbarum movisset animum? rogata, se alieni viri vim illaturi amplexus fugisse respondit, v. *Henr. Regii prax. med. L. I. medicat. X. p. 331.*

u) v. *P. Salii de curat. partic. morb. C. 18. p. 332.* & *Iac. Horstii l. c. p. 173.* Adde *Henr. ab Heers L. I Obs. 2. p. 27.* ubi sacerdos sub terribili noctis imagine rupit, quæ ipse de die postulaverat, vincula, fastus apertis sibi omnia occurrisse oculis, campanæ pulsum se audire & horas distincte numerare potuisse.

proxime abesse x). Singulare prorsus est, quod SAUVAGES de la CROIX in puella cataleptica viginti annorum notavit y). Hæc ubi sensus motusque expers aliquando hæsit, paulo post oscitans, corpus erigens, circumstantium mores fictis nominibus facete & cum gestu motuque oculorum perstringens, inter hæc etiam cantans, ridens, lecto exsiliens, per cubiculum ambulans, nuspiam adlidens, denique ubi in lectum rediit & stragulis probe coeperuit corpus, mox novo insultu cataleptico prehensa, & tunc tanquam e profundo somno ad se rediens nihil omnium scivit, quæ prægressa sunt. Medicus, quum illa fierent, exploraturus, an quis sensus mulieris esset, validissimis sonis aures implevit, manus ruditer versus oculum commovit, immo iis flammam candelæ tam prope, ut cilia adureret, adplicuit, spirituosa quoque & alia oculis, naribus, ori insufflavit, non neglectis passim per alia loca acicularum puncturis. Verum ad hæc omnia nec oculis nictitavit, nec inceptum sermonem abruptit, nec ullum alterius sensus indicium dedit. His multum convenit cl. Viri J. C. G. KNOLLII, z) de olitore viginti duorum annorum enarratio. Is heri jussu in cubiculo probe obserato detentus, hora nona apertis oculis surrexit, & ubi exeundi viam sibi interceptam cognovit, nihil non præsentis suppellectilis agitavit, vestes nunc induit, nunc exuit, nunc mensam loco movit, nunc omnia permiscuit & paullo post separavit, pristinisque locis apte suspendit; at per præsentis & ad ea, quæ faceret, attentos omnibus submotis curam convertit in lectum, in quo translato quum aliquid fregisset, lapide firmavit, mox acu, quam prioribus diebus parieti infixerat, sublata & trajecto filo braccas & alia consuere coepit, inter hæc tamen nec videns præsentis, nec nomine ab iis

x) hic forte possunt Mich. Ettmuelleri nomina, quæ morbo imposuit, somni vigilantis vel vigiliæ somniantis, in discriminis notam adhiberi. Non male alterum nomen statui vigiliis propiori convenit. *prax. L. II. S. I. M. IV.*

y) *hist. de l'Acad. R. des sciences A. 1742. Ed. Amst. p. 551. Confer, perill. viri Gerh. a Swieten Comm. in Aph. Boerh. T. III. p. 457.*

z) *in der Abhandlung von Nüchternwandeln 4. 1753.*

iis crebrius & magno clamore adpellatus audiens. Adeo videntur sensus sopiti esse, etiam ubi multa persuadent in actione versari. Patet inde actio cerebri in nervos motorios magis quam sensorios. Horum vero distinctam in cerebro originem vel sola paralyxis illustrat, qua sæpe aboletur motus in parte, dum sensus remanet, sæpe cessat sensus superstitie motu. In sanis quoque subinde sopiuntur sensus manente motu musculorum, adeoque sensuum motuumque origo ejusmodi est, ut quum una possit ab actione cessare, altera possit pergere. In somno maxime naturali videmus sensum motumque sopiri, in hac autem præternaturali somni specie sensus magis quiescit quam motus. Et quis nescit? sæpe in vigiliis sopiri sensus, ut meditationibus immerfi nihil circa se sentiant, corpus quidem moveant & ambulent, sed nec currum equorumque maximum strepitum audiant, nec obvios amicos saluent, sæpe ut coeci impingant & a via aberrant. In statu corporis non multum dissimili ambulant dormientes in somno, nunc clausis nunc coniventibus nunc etiam apertis oculis & dilatata pupilla, quæ vero ad lucem candelæ oblatam se non contrahit, luculento indicio, quod visus potestas nulla sit. Ille opifex surgit noctu & domo exit, ut tabernam claudat. Id occurrit, clausam non esse, haud illud oculis longe propius, nudum se esse. Si euntes haud facile in obstacula incurrunt, cogitandum est, idem non raro a coecis fieri, quibus omnis latebra & opportunitas domus cognita pedem in progressu non remoratur.

§. VIII.

Non inter hæc mala miti semper præfagio locus est, licet animalium functionum læsio magna aliquando & diuturna esse possit, antequam ipsis vitæ causis vim inferat. Constat, melancholicos & maniacos intra multos interdum annos pancratice valere, si valere quidem potest, qui magna sui parte hominem exuit. Triste hoc spectaculum est, humanarum actionem nobilissimam partem quasi refecari, & cum ea simul non exigui momenti arma, quæ in tutelam nostram ipsa Natura nobis tradidit, eripi. Quibus non periculis miseri de quibus loquimur, se inter nocturnos

illos errores exponunt? haud minoribus profecto quam ebrii & infani. Audent omnia intrepide, quia imaginatio secundum sententiam ANDREÆ LAURENTII vaporum caligine consopita haud agnoscit periculum: *a)* verius, quod quæ ad præsentem actionem impellunt, tenui nimis intellectum lumine, ob consopitam maximam cerebri partem, instruunt. Mireris, non cadere, dum per trabes & lacunaria oberrant, quum ipsi vigiles de situ illo, in quo reperti sunt, postea audientes exhorrescant, & hinc sæpe commonefacti, evadant meticulosi, ipso interdum hoc metu, ubi abesse oportuit, animum intempestive subeunte. Si *Paracelsus* angelo tribuit custodi, quod de sinistris casibus non exemplorum plus occurrat, *b)* probo hoc magis, quam *Jo. Bodini* conjecturam, qui a maligno spiritu duci putat dormientes per inaccessa loca ac præcipitia, & inoffenso pede reduci *c)*. Non in malignum genium illa probitas cadit. Neque vero desunt exempla, quæ persuadere nobis possunt, manum injiciendam esse, nec relinquendos fato suo miseros, nec mores hominum, qui tales inter se reperiri dissimulant *d)*, probandos. *Jac. Horstius*, a nobili viro *Joanne a Schleiniz* accepit, se ipsum cum binis fratribus sæpe in somno ambulasse, alterum etiam *Lipsiæ* degentem, quum ambularet & domus culmina adscenderet, fracto crure decidisse *e)*. Verum non modo his sed & aliis, quos sinistra fortuna in occursum mittit, ingens sæpe discrimen impendet. *Andr. Tiraquellus* Angli meminit, qui a templo divi *Benedicti* ad *Sequanam* tendens puerum interemit, & non expergefactus in lectum se iterum conjecit *f)*. Interdum animus occidendi jam adfuit vigilantibus, sed gravi ratione repressus est, in dormiente impulit

a) L. IV. *Anat. Quæst.* 12.

b) adsentiente *Horstio* l. c. C. II. p. 183.

c) L. III. *dæmonol.* C. 6.

d) plures opinione nostra, inquit *Jac. Horstius*, hoc malo laborant, & dici vix potest, quantum familiæ hæc vitia corporis dissimulare & occultare cupiant, l. c. C. 7. p. 230.

e) *ib.* p. 172.

f) de poen. temper. & remittend. C. V. Op. T. VII. p. 22.

impulit injuriæ sensus, non frena injecit metus periculi, cujus jam causas expendere minus proclive fuit. Ita ADRIANUS ALEMANNUS notat, aliquem Parisiis gladio cinctum tranasse fluvium & interfecisse aliquem, quem interficere vigilans in animum induxerat, patratoque scelere ad ædes suas lectumque rediisse g). Gravius malum & sibi & aliis accersivit ille, cujus FRANCISCUS MENDOZA mentionem fecit h). Is nocte intempestiva sopitus surrexit, gladium sibi & clypeum aptavit, portas aperuit, foras exsilivit, urbem peragravit, & jam domum reversurus incidit in magistratum civitatis magno satellitum numero stipatum. Irruit gladio, clypeum rotavit, punctim cæsumque ferit, donec ab uno satellitum vehementer vulneratus expergisci coepit. Igitur licet hoc malum, si raro accidit, minus periculum habere, & cum ætate ultro cessare videatur, certe tamen si crebrius recurrit, nec sine periculo est, & in ipsum hominem & alios redundante, nec ideo aliorum attentionem & opem negligenter exigit. Non quidem in iis, quæ sub manu sunt, facile aberrant, & ut ANDR. LIBAVIUS fingit, fantalia & calceos pro matula arripiunt i); factum tamen non semel est, ut ad lectum redituri, per scalas vel fenestras, quasi per illos aditus esset, deciderint. Sunt mane in puteis demersi reperti, in quem videntur, quasi lectulo suo aditarent, se dejecisse k). Neque prætereundum illud est, quod contumacius hoc malum in illo fervore actionum, quem apud multos notavimus, in epilepsiam secundum SENNERTUM, apoplexiam secundum HORSTIUM, melancholiam hypochondriacam secundum SYLVIVM sæpe transferit l).

§. IX.

g) *Comment. in Hippocr. de aere aquis & locis.*

h) *L. IV. viridar. probl. 16.*

i) *singular P. II. p. 251.*

k) Contingit iis, quod ebriis sæpe in simili mentis caligine. Aliquis bene potus in via ad puteum accessit, & exutis vestibus calceisque in eum descendens suffocatus est. *A. Libav. l. c. p. 266.* Ibidem sartoris ebrii meminit, qui per fenestram apertam, pro sponda lecti habitam decedit, misere contusus.

l) *v. Sylvium in prax. med. L. II. C. 33. §. 40. p. 477. Sennertum in med. pract. L. I. P. II. C. 19. Horstium l. c. p. 177.*

§. IX.

Medendi ratio nimis apud plerosque ab ingenio & hypothefi pendet. Qui cum IAC. HORSTIO *m*) cerebrum humidum & frigidum, ut & hepar calidum & siccum sibi concipiunt, commendant phlegmagoga, quæ ex cerebro pituitam, cholagoga, quæ ex hepate bilem educunt. Quis istas mali oppositi in eodem corpore sedes tam temere adsignet, & omnem remediorum molem his tam lubricis ingenii commentis superstruat? Potest salutaris evacuantium illorum usus esse, sed invitare ad illum manifestior certe ratio debebat. Si cum magnis viris vapores calidos a jecore & corde communicari cerebro, & imaginatricem facultatem ratiocinatrice inconsulta motricem impellere pro certo habent; si cum H. REGIO sanguinis vapores crassiores & viscidiores, aliosue subtiliores & fervidiores, in cerebrum inter dormiendum diffusos imaginationem depravare statuunt, *n*) vel irradiationem spirituum arguunt; quam medendi normam hæc crepundia doctrinæ stabilient? An SALIUS, ZACUTUS alique ex subtilitate spirituum hic, ut arbitrantur, *o*) peccante necessitatem crassioris victus videri possunt clare deduxisse? Sic suadent legumina, quæ alii ut flatulenta & turbulentorum insomniorum causam justius reiiciunt. Sunt, ex recentioris medicinæ proceribus, qui vires imaginationis frangere, sanguinem bullientem, calidum & biliosum corrigere, cerebrum & nervos roborare suadent, *p*) & ita putant ex *Celsi* præcepto se rite curare, quippe quos causæ cognitio non fefellerit. Temerarium hic cenfeo cum viribus interni sensus pugnare, vel si hoc potestatis nostræ sit, non perspicere, quam ægre inter se concilies, vires illas imaginationis con-

m) l. c. C. VIII. p. 239.

n) de medic. L. II C. 17. p. 85.

o) v. *Salii de affect. partic.* C. 28. *Zacuti de medic. princ. hist.* L. I. *Hist. XV in paraphrasi.*

p) v. *disp. med. Halens. de somnambulis Præf. F. Hoffmanno Resp. I. C. Hoffsteter p. 21. §. 23.*

convellere, simulque nervos & cerebrum roborare. Ipsos sua deludit imaginatio, quum omnem artis adparatum contra imaginationis vitia convertant. Biliosam vero & calidam temperiem corrigere non quidem prohibeo, sed ut illa ex millenis vix unum, nisi alia concurrant, in hoc malum præcipitat; ita diversa sæpe temperies, quæ illud comitatur, simile vel interdum majus correctionis molimen postulat.

§. X.

Nulla certe luculentior medendi lex est, quam ut cerebrum, quod a secretionem & motu spirituum sub intervallo nocturni somni remittit, adversus intempestive irritantes illo tempore causas tueamur. Tuebimur vero, si vires caussarum, tum proegumenæ, quæ variam corporis temperiem naturalem & præternaturalem comprehendit, tum procatarctica, quæ res non naturales sua jam vi cerebrum irritandi notatas admisit, in cognito gradu idoneis armis oppugnamus. Ex his vtrisque viribus quicquid morbosum tum in cerebro tum in organis sensuum & motus voluntarii, a virtute cerebri & nervorum pendentibus, natum est, solerter resectis vel ultro fatiscit malum, vel opem certe, quam novus nocentium virium com meatus non interpellat, facilius admittit. Res vero aliter in paroxysmo, ubi urgens symptoma inhibendum, aliter extra eum, ubi causis penitus cognitis occurrimus, adgredienda est. Aequum esse arbitror, surgentem ambulantiemque e longinquo comitari, & præcavere, ne quid sinistri accidat, nec temere nomine suo adpellare, quod non raro exitium per subitas ruinas attulit. q) Fuit, qui rotam adscenderet in somno, quo sarcinæ attra-

q) Multi nec nomine suo nec verberibus facile excitantur. At nequit negari, familiarissimum esse auribus nostris proprii nominis sonum, maxime ab ore vel parentis vel præceptoris vel sodalis pronuntiatum præ alio longe majori strepitu excitare. Aliquem, qui dormiens ambulavit ad profluentem, socius, ut moneret periculi, nomine suo inclamavit. Audivit ille, qui ultro substiterat, cecidit & submersus est, v. *Io. Bodini* dæmon. L. III. C. 6. Sic *Sprangerus* vidit quendam audito nomine corruentem, & *Greg. Horstius* ad *Hildanum Obs.* 54. Cent. II. pariter hominem, cum vocaretur, cadentem e fenestra.

attrahuntur & demittuntur. Vidit descendente paterfamilias & exhorruit, nec prius quam stragulis subjectis suo nomine adpellavit, quo expergefactus cecidit sine noxa, *r*) neque deinde ambulavit noctu. Sunt, qui vas aqua frigida plenum subiicunt, cuius rei par successus non est; nam cum terrore euigilant. Cerario illi superius commemorato, medicus scapham aqua plenam posuit, in quam ille incidit inter clamores convulsus; unde uxor in medicum, tanquam pereuntis isthoc consilio mariti auctorem, acriter invec̃ta est. *s*) Satiùs videtur, eorum, qui per varia loca oberarunt, reditum præstolari, & in loca tutiora reversos & expergefactos objurgando acriter castigandoque ab illo consuetudinis errore retrahere. Severus morum præceptor adolescentes suæ disciplinæ subjectos, qui ambulabant noctu, & culmina tectorum adscendebant, redeuntés ad loca pristina probe virgis excepit, neque hoc bis vel ter fecit, quum prorsus a nocturnis illis excursionibus desisterent. *t*) GREG. HORSTIUS non verbera solum, sed & qua vehementia fieri potest, ingeri jubet, quod intersit excitatos magnitudinem periculi sub inflictis pœnis ad memorem animum plenius admittere. *u*) Acuit enim memoriam imago pœnæ, & motum, cuius comes fuit, obliterat. FELIX PLATERUS dum hominis pariter meminit, qui virgis cæsus hanc consuetudinem cito reliquit, virtutem remedii in eo collocat, quod ille pœnarum terror inter nova insomnia se ultro offerat & excitet. *x*) Forte parcendum aliis est in epilepsiam ex terrore pronioribus, verum qui teneros nervos & timidos animos habent, ad hoc malum proclives non sunt. Morbus autem ipse, ut vidimus, crebra nervorum & violenta agitatione transit aliquando in epilepsiam via longe procliviori, quam per dolores verberum. In adultioribus forte decen-

r) Iac. Horstii l. c. p. 175.

s) Eph. N. C. Dec. III. A. IX. & X. O. 152. p. 275. Convaluit tamen ope medici.

t) Horst. l. c. p. 172.

u) probl. med. Dec. II. Qu. VI. p. 44. Sic etiam vim & verbera suadent Andr. Libavius singul. T. II. p. 257. Dan. Sennertus med. præct. L. I. p. II. C. 19. H. Regius prax. med. L. I, M, X. p. 331.

x) prax. med. T. I, C. IV. p. m. 149.

decentioris remedii speciem habet, quicquid vinculorum iniicitur. Hæc sacerdos ille apud *Henr. ab Heers* ipse postulavit, ut multiplici funium nexu pedes, ne surgere posset, prohiberentur. At rupit vincula & terrore plenus profiliit *y)*. *FRID. A FONSECA* *z)* corpus ad lectum cumnam forti & laxo cingulo vel fascia ligari vult, ut possit quidem eger mutare situm, surgere vero non possit, quin prorsus expergeat. Opportunius auxilium promittit clausum probe cubiculum & vigilis ac robusti hominis contubernium.

§. XI.

Verum in homine ipso radicem mali exscindere præstat. Igitur extra paroxysmum causas probe explorare, & in vario corpore varias, tum externas tum internas, tollere nitimur. Quum maxime intersit cerebrum in statu somni contra causas irritantes defendere, nihil videtur huic scopo favere magis, quam perpetua cura leniendi humores, moderandi motus & superstites a vita negotiosa dierum stimulos sopiendi. Convenit aer temperatus, cibus blandus farinosus, alius lubrica, & omnis excretio naturæ legibus conveniens. Si enim cito egeruntur, quæ acrescunt, si levia ingeruntur, a quibus novus acrimoniæ metus abest, haud facile erit, quod noctu irritet. Velim ejusmodi homines cœnare parce, ne semicrudi stimulus per noctem sollicitet, nec statim a cœna dormire, nec somnum situ supino & hiantē ore expectare, hoc est, quantum fieri potest, cavere, ne oriatur, quod irritat: id etiam magis, ne ad caput decumbat. In plenioribus venam secare par est. Nullam enim partem plethora magis quam caput, imprimis noctu, ubi pronior sanguinis aditus, gravat & obruit. Plus præsidii *SYLVIVS* in vena secta, quum juvenile plerumque corpus sit, quam in purgantibus ponit *a)*. Emeticis, quæ *CH. GOTTL. REUSNERUS* laudat, *b)* locus est, si quod jam submonui,

a

y) *Obs. L. I. O. 2. p. 27.*

z) *consult. med. T. II. Conf. 96. p. 577.*

a) *prax. med. L. II. C. 33. §. 38. p. m. 477.*

b) *Eph. N. C. Cent. V. & VI. Obs. VII. p. 24.*

a vitio ventriculi male digerentis cerebrum laborat. Neque tunc leniorum evacuantium improbandus est usus, inprimis, quod officinam coctionis crebro corrumpat gulæ in illa ætatis linea frequens error. Vti valde cruditatum in primis viis stimulos metui-
mus, ita etiam magis ebrietatem, cujus infesti cerebro stimuli audaciam pariunt, animum obfuscant, iudicium subvertunt, & Lybiam remotis Gadibus jungunt. Ipsi interdum capiti, ut robur suum constet, frictu, epithemate & sacculis discutientibus consulimus, etiam epispasticis in occipite & aliquando ipso cauterio c); fluctus autem animæ curasue componere, & quicquid a vita exercitata turbatur oritur, ante accessum noctis pacare, semper adnitendum est. Hinc maximam fere attentionem merentur illa, in motum nimis prona linguæ, manuum pedumque ministeria, quæ fas est a tanto ad levem stimulum obsequio revocare. Promptum intellectu est, imagines rerum a diurnis actionibus animo magis impressas cum iisdem motibus, quos animus de die huculenter exigit, & nunc obscuriori nutu repetit, in isto corporis non satis consopito statu facile reverti d). Non mera somnia hic sunt, sed fulta munere illarum partium, quæ de die magnis exercitiis fervierunt. Proinde æquissimum est, contractiles nimis pedum fibras lavacro mollire, & ad novum motum flaccidas magis & quietis cupidas reddere. ZACUTUS LUSITANUS hominem ejusmodi cum armis & furore ruentem & corruentem tali maxime lavacro restituit e). Sane quibus quieta vita est, ab acribus negotiis & exercitiis aliena, in iis nulla facile notatur ad hunc morbum proclivitas. Hinc non imaginatio sola arguenda & cum ea pugnandum est, licet omnis fere medicorum turba cul-
pam

c) Talem, qui vigil sanæ mentis fuit, noctu insanientem clamantemque, & nisi inhiaberetur, per ædes decurrentem non prius restituit Remb. Dodonæus, quam cauterio in cervice posito ulcus excitasset. *medic. Obs. XI.*

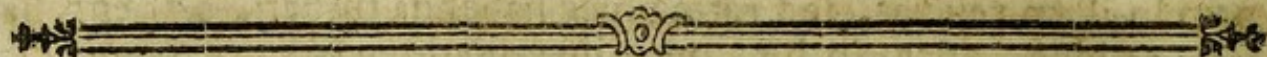
d) secundum illud: *caussidici lites, aurigæ somnia currus*, vel ut piscator ait apud Theocritum: *somnia sunt canibus panes, mihi somnia pisces*. Non mirum tales interdum noctu ad forum, ad stabula ad littora maris properare, certe exire, quasi ad negotia, venator ad prædā, opifex ad officinam, coquus ad culinam & puteum.

e) *L. I. hist. XV. O. 14.* Non minus balnea laudat *H. Regius l. c. p. 334.*

pam in illam reiciat, sed ratio unice habenda turbati, a prægressa vitæ ratione, etiam in his, quos imaginatione pollere nemo dixerit, cerebri, quod tam facile nequit ad perfectam quietem redire, adeoque in animo & solitas ideas & solitum voluntatis impulsus pro limitato præsentis cognitionis gradu regenerat, ut ruant spiritus in loca, ubi actio ex consuetudine facilior, de quo jam satis dictum est. Igitur hic tantum vitare debemus, quicquid irritat in corpore per se irritabili & nervis ad soliti motus organa promptius influentibus. Suaferim ex eadem ratione circa majoris maxime lunæ phases a magnis & corporis & animæ exercitiis, victuque acriori & pleniori abstinere, etiam aliquot diebus ante evacuantium usu corpus levare, cum morbos, qui periodis lunæ respondent, doctissimi viri a plenitudine derivent *f*). Ipsos nervos affectos plus aliquando liberat & suo tono restituit electrica medicina in morbis cerebri & nervorum non obscure efficax. SCIPIO MAFFEI in epistola ad *Richardum Mead* præclarum exemplum habet, hominis ejusmodi sub novis illis seculi nostri experimentis sanati *g*). Pluribus non opus in malo, quod si hereditarium non fuerit, eo sensim gradu diminuitur, quo vita inquieta nimis & agilitas virium moventium in corpore decrescunt.

f) de *Imp. Solis & lunæ in corp. hum. C. III.* Deliria lunatica sub lunæ phasibus attingit *I. G. Kulmus in Oneir. C. VI. §. 25.*

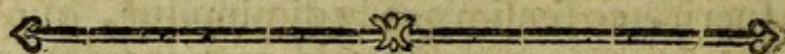
g) della *formatione de fulmini lett. 14. ad. R. Mead. p. 144.* de famulo quodam Vicentino *I. B. Negretti*, ambulante in somno & his experimentis luculenter adiuto. *A. 1734.*

DISSERTATIO
DE
SENÆ VALETUDINIS
SUÆ CUSTODIÆ

PUBLICÆ PROPOSITA
GOTTINGÆ, D. 13. MAJI 1757.

RESP.
JO. SAM. DE BERGER,
CELLENSI.

§. I.

Iuvenis sub nativo robore caussis morborum magis resistens in obvios valetudinis scopulos inoffenso sæpius pede impingit, & salutaria, quæ ars suggerit, præcepta, quippe toties impune violata, tanquam lepidas medicorum fabulas contemnit. Senex, cui insitas in tutelam vires ætas fregit, haud amplius inter tot experimenta ignarus, quam ab ipso sensim vitali, nedum alieno violentiori motu, hæc corporis compages, naviculæ instar rimas per crebrum vsum agentis, dehiscat, & merito secum considerans, feram in fundo parsimoniam esse, attentiori ad retardandas ruinas animo, non rebus solum ambiguae virtutis sed & interdum tutis diffidit. Triginta annos vel stupidis sufficere ad cognoscenda valetudinis suæ præsidia & offendicula, ut medicorum deinceps in vitæ suæ, ne periclitetur, rationibus instruendis carere possint.

con-

consilio, *Tiberius* olim censuit a). Ego paucissimos esse arbitror, inter quos nec ipsi *Tiberio*, inter illos senilis luxus errores infami, locus est, qui sapiant satis intra id tempus, quod ob moram illam naturalis poenae securos reddit, nisi forte a suis, quibus adfensum & obsequium debent, crebro, mature solerterque admonitos. Plerique suo discere periculo, quod alieno poterant, in ultimo sæpe discrimine, ubi pedem retrahere non licet, incipiunt. Quid quod senes aliquando videas, qui opprimi erroribus suis malunt, quam eorum noxam in tanta observationis luce cognoscere & vitare, culpam perpetuo are dilecta in aliam vel latentem vel immerito suspectam reiicientes. Hos vero senes, qui ignorantiae suæ excusare caliginem, dum ultro occludunt oculos, nulla ratione possunt, providentiæ sub variorum malorum occursum toties monentis beneficium haud mereri arbitror; de quibus mihi proinde sermo non est, sed de illis, quos cautos providosque reddidit frequens rerum noxiam & fugiendarum cognitio, ut jam iustis vivendi legibus, sub ipso obsequio facilioribus, præmuniti, quicquid restat viarum, prospere, tuto placideque conficiant. Nullus quidem dubito, quin pius & sapiens senex obrepente inter tot vicissitudines rerum præsentium fastidio, & crescente inter divinas promissiones spe futurorum confirmet animum, nec metuat imminentem e vita exitum b), quo vnice ad beatiores sedes

a) *Tacitus IV. annal. 46.* *Tiberium* scribit elusisse medicorum artes, eosve, qui post trigessimum ætatis annum ad internoscenda corpori suo utilia & noxia alieni consilii egerent. Paulo aliter *Suetonius in vita Tiberii c. 69.* id tantum refert, eum arbitrato suo a trigesimo ætatis anno valetudinem suam rexisse, sine adjumento & auxilio medicorum. Quod limitat *Democrates* in descriptione antidotorum, ubi specie aliqua, quam ob vires sanguinem sistendi vocat ἐφελκυστήν, plurimum usum esse *Tiberium*, alia nulla, testatur. Aequior in medicos & in *Tiberium* videtur *Plutarchus*, qui verba illius de sexagenariis sumit, & licet hos omnino plus sapere in valetudinis suæ negotio par sit, hoc subjicit: *illud tamen mihi videtur dictum protervius, σοβαρότερον. de sanit. tuend. Op. T. II. p. m. 136. E.*

b) Christianorum non solum sed & paganorum sobria doctrina fuit, senectutis non refugere onus, sed mortem ex sanctione Naturæ, ut *Plato*

sedes transitur; sua tamen interesse existimabit, ut hanc vitam, quam nunquam desinit ut munus divinum considerare, omni, quæ in hominem cadit, solertia protrahat, ac vacillantem in vltima senectute pedem adversus vias spinis faxisque obstitas, quas alii temere calcant, muniat probe & defendat c). Ita mihi argumentum publicæ disquisitionis esto senex valetudinis suæ custos, in quo non communes valetudinis offensas, sed illas tantum, quæ ex ipso ætatis vitio subnascuntur, breviter expendam, & vitæ senilis præsidia, quæ progressum ad ultimum frigus corporis funestamque ariditatem caute retardant, & ab erroribus vindicant, succincte percensebo.

§. II.

Cum ciconiis, quas venisse vel discessisse, non venire vel discedere sentimus, ætatem multi comparant, cuius meliores annos effluxisse, nemo non in senectute sentit; momenta, quibus illi effluunt, hi succedunt, nemo. Non hora vel dies ad sensum mutat, sed qui heri fuimus, iidem nobis, si nullus morbus interpellat, hodie videmur, cum tamen sub tacitis lentisque gradibus aliam indies vita formam induat, & communem mortalibus senescendi legem tot seculorum experientia facile confirmet. Qui vero perpendit, in tenello corpore mollia omnia, flexilia, tumida & succi plena, in senili dura omnia, callosa, rigida & exsucca esse, in rationem corporis ex illo pedetentim statu in hunc trans-euntis

ait, expectare; quandoquidem eos, qui potestatis imperio trusi in carcerem sunt, non oporteat inde disfligere, priusquam potestas ipsa, quæ clausit, abire permiserit; neque enim vitari poenam furtiva discessione sed crescere, v. *Macrob. in somn. Scip. L. I. C. 13. p. m. 69.*

e) languere senes, non, si bene sibi prospexerint, ægrotare necesse est. Haud reperit *Georgius Leontius* post annos CVII. cur senectutem accuseret; *Xenophilus Chalcidensis* omnis humani incommodi expers quintum annum post centesimum attigit; *Valerius Corvus* centum annorum suffecit integris viribus non modo speciosissimis reipublicæ ministeriis, sed & exactissimæ agrorum suorum culturæ; ne robur senectæ *Hieronis*, *Massinissæ* & aliorum attingam. *Valer. Max. L. VIII. C. 13. in ext. 7. Plin. H. N. L. VII. C. 10. Ed. Hard. T. I. p. 406. 15.*

euntis sub iusta attentione non difficulter penetrat, ipsisque vitæ
 & sanitatis motibus edocetur, per ætatum intervalla robur & ri-
 giditatem solidorum necessario intendi, vim & copiam fluidorum
 diminui. In primo ætatis stadio vis fluidorum prævalens vasa tam
 tenera & mollia inter manifesta corporis incrementa distendit.
 Nequit vero in altero stadio subiisdem amplius incrementis disten-
 dere, dum virtute motus compingentis aucta vasorum soliditas
 impellenti fluido cedit minus, & mox pari actione reniritur, ut
 hinc nutriri quidem corpus pergat, crescere vero & augeri desi-
 nat. Hoc jam robur vasorum ex perenni earundem causarum
 actione in ultimo senio ad eum rigiditatis gradum transit, qui om-
 nem fluidi impulsu superans fati senilis meta est. Id intellectu
 difficile videri nequit, motum per majora vasa constanter vrgen-
 tem minora in angustiis suis sensim comprimere, cava delere, &
 ita solidorum vires inter se conjungere, ut vasa illa majora sub
 novis semper minorum vasorum spoliis, quæ sibi in communem
 actionem sociant, postremum rigidissima & fere cartilaginea ac
 ossea evadant. Inter hæc quid mirum, dum fontes tenuiorum
 humorum vasis minoribus coalitis magis magisque arescunt, nec
 eundem ac olim virium moventium commeatum cordi suggerunt,
 hoc ipsum imminuto indies expulsionis suæ nisu, tandem arteria-
 rum, quæ recipere & exdenti in suis lateribus debebant, auctæ
 resistentiæ succumbere. Nihil in his obscuri vel commentitii est,
 luculenta vero, quæ per gradus nascitur, humorum penuria &
 concretorum vasorum callositas, unde in senile corpus injecta
 cera, quæ in puerili infinitos vasorum ramos occupabat, vix ul-
 tra majorum vasorum limitem penetrat. Hic transitus est naturæ
 a copia vasorum ad paruitatem, a laxitate ad rigiditatem, cujus
 crescens renixus decrescentem humorum cordisque actionem
 demum opprimit d).

§. III.

Fuerunt tamen, qui in hac senescendi necessitate, nescio qui-
 bus artis præfidiis confisi, ἀνιγκαρίαν temere promiserunt. Quam
 dulcis

d) conf. Herm. Boerhaave Instit. Medic. §. 1053.

dulcis inde spes iis iniicitur, quibus senectus in pœnam vivax & tanquam onus Aetna gravius consideratur! At justius naufragi prehensio inter fluctus tenui arundine se evasuros sperant, quam illi naturæ legem constanti omnium seculorum testimonio perspectam tam frivola persuasione eludant. Si VALERIO MAXIMO credimus e), *Dantho* quidam ad quingentos annos pervenit intra ejusdem robustioris ætatis florem, quasi in uno illo juvenus sub stabili decursu defluere per ætatum gradus nesciret. Quæ tot retro seculis incerto auctore sparguntur, quis non videt, ex turbidis fontibus hauriri, & nullum in se veri testimonii characterem continere. At GALENI etiam ævo philosophus quadragenarius prodiit, & librum scripsit, qua quis ratione ultimam ætatis metam juvenili facie attingat. Ipse tamen deinceps octogenarius, exsuccus & rugarum plenus, eorum, qui tanti promissi memores essent, risum & ludibrium effugere non potuit f). Ne hoc paradoxon frivole adseruisse videretur, malæ causæ patrocinium in eo quæsit, quod in corpore ad illam spem habili oporteat a renellis ea, quæ senectutem cum tristi tot incommodorum contubernio arcere possint, justo protinus delectu & ordine adhibere. Non habuit senex impostor, cur ex sinistro novi experimenti successu redundaturum in se novum opprobrium in ista ætatis linea metueret. Iam *Platoni* olim in *Timæo* cum iis pugnandum fuit, qui medicinam retardare senectutem aliis persuaderent g). Et spes

e) Valer. Max. l. c. p. m. 766. Plin. Hist. Nat. L. II. C. 48.

f) Galen. de marcore C. 2. Op. Edit. Iuntin. Cl. III. p. 45. E. describit senem illum, qui adeo diffiteri suam non potuit senectutem, ut omnes hujus notæ ab Hippocrate traditæ in facie illius expressæ essent, nares acutæ, tempora collapsa, oculi concavi, cutis in fronte dura & arida, aliaque, quæ eum vanissime promissorum primo obtutu convincerent. Bene addit Galenus, hunc morem sophistarum esse, contra experientiam dicere. velut ille fecit, qui omne animal sola ignorance agendorum interire & senescere docuit, *ibid.* p. 45. G.

g) Senectutis retardatio vel gradus alicujus juventutis instauratio non facile fidem invenit, inquit Fr. Baco de Verulamio de augm. scient. L. IV. c. 5. Op. p. m. 95. Ibidem tamen, quid prolongare vitam, & vigorem juventutis aliqua ex parte renovare possit, recenset.

Spes quidem retardandi tam improba non est, quam prorsus inhibendi. Maximam vero eorum temeritatem dixeris, qui in artis potestate situm putant, ut ipsi jam senes rejuvenescant, frigus in vitalem teporem, torpor in agilitatem, cani in nigritiem convertantur. Futiliter expectas a vi motus vitalis, quæ ad rigiditatem tendit, ut sistat pedem, futilius, ut retro ferat, eo quidem successu, ut nova jam ætas germinet, nova caluitiem coma instruat, nova lanugo genas. Ausus id polliceri *Paracelsus* sale *Freitagii* fricari meruit. Ipse enim, qui ætatem *Methusalæ* aliis promisit, annos exiguos ultra quadraginta attigit, & ne hos quidem sine magno ruentis valetudinis inter graves vitæ errores dedecore *b*). Plantarum arborumque quotannis marcescentium instaurata toties sub ingressu veris & æstatis viriditas obiicitur, vel illa etiam Naturæ indulgentia, quæ aves quotannis novis plumis, serpentes nova pelle vestit. Cum angustior hominum conditio non sit, sperant, aliquos saltem in reperiundis iis, quæ ætatem renovant, sub solertiori scrutinio inanem haud posituros esse operam. At non est, ut putant, plantis & arboribus sub hieme senectus, sed quies fecunditatis. Post plures annos sub simili arefcentium vaporum ac tubulorum lege omnino vere senescunt *i*), cui non amplius superveniens veris & æstatis calor medetur. Serpentes quoque inter omnes illas exuvias vera senectus conficit. Pellem abii cere error est, cum sit mucosum, quod exsudant, tegmen, quo se frictu ad loca angustiora liberant *k*). Tale propemodum *Medeæ* balneum

b) Hinc lusit suo in *Paracelsum* carmine *Jo. Petrus Lotichius obs. med. L. IV. C. XI. p. 425.*

*Si præcox medici mors scandala præbet; oportet,
Scandala præbuerit mors Paracelse tua.*

i) Omnes novellæ stirpes molles humidæque arefciendo senescunt & moriuntur, inquit *Galenus de temper. Op. Cl. l. p. 16. C. Aristoteles* quoque senium cum marcescente stirpe comparat: senescit arbor, cujus tubuli rigescunt, licet terra alimentum elargiri pergat.

k) Ita *Aldrovandus* & *Grevinus* spoliū mucosum vocant. Ideo male jactatur serpentum in deponendo senio felicitas, & futili spe in usum medicum exuviæ illæ trahuntur. Plus fabulam suo ingenio ornant poetæ, & homines fingunt olim impetrasse a Diis, ut perpetuo gauderent ju.
Richteri Opusc. T. II. F f

balneum in *Aesone* dixeris, quod deterfis cutaneis sordibus quodammodo emendavit senilis formæ squallorem, & sub specie aliqua novi vigoris cutem aridam rugosamque emollivit & tumidulam reddidit *l*). Non hoc est rejuvenescere, sed per sublatam vel Naturæ vel artis ope corporum immunditiem ad lætiorem aliquam, quæ tamen senectutis progressum non remoratur, formæ gratiam pervenire. Neque tamen diffiteor, corpus crescente etiam ætate beneficium experiri Naturæ in suas vindicias intentæ, sique inprimis ementatius vitæ genus accedit, vires ex latentium morborum causis aliquamdiu oppressas sic recuperare, ut majores longe quam annis superioribus videantur. Vereor tamen, ne hic vagæ & ab incertis infidisque manibus, quæ semper aliquid, ut res mirabilior videatur, fabularum suarum adiiciunt, collectæ observationes nimis imaginationi multorum ad adsensum proniori illudent. Citat *Maffeus* aliquem, cui flos juventutis ter exaruit, ter reffloruit. *Valescus de Taranta* virorum mentionem facit, quibus in extrema senectute pili, dentes, oculi renovati sunt, & feminarum, quibus mensium fluxus lætusque & sororius flaccidi uberis ac penduli tumor rediit *m*). Nolim, in spem similem eos ingredi,

ventutis munere; at illos salutare pharmacum dorso asini vectandum imposuisse, qui sitiens serpenti, aditum ad fontem obstruente, cessit mercedis loco onus. Unde est ex eorum sententia, quod rejecta quotannis senectute rejuvenescat serpens, homines ob neglectam tanti thesauri custodiam senio marcescant, Venusto carmine hanc rem expressit *G. Sabinus L. IV. eleg. III.* Certe non est, cur commentitiam adeo prærogativam anguibus invidet *Tibullus*:

*Anguibus exuitur tenui cum pelle vetustas,
Cur nos angusta conditione sumus?*

- l*) In balneo, fotu & oleosa inunctione hinc omni ævo quæsitum est, quod corporis senilis contracti & aridiusculi resingeret formam, & ad juventæ confinia quasi reduceret.
- m*) Sylva observationum est apud hos aliosve auctores, qui ex desiderio mirabilia enarrandi vanos sequuntur sine certo auctore rumusculos, & raro conditiones, quas veri testimonii fides exigit, complectuntur. Ita *J. P. Lotichius*, quem tot alii in eundem scopum citant, octogenarii quidem meminit, qui ex morbo defluyum comæ & barbæ passus, tu-

ingredi, quos rarissimorum ejusmodi exemplorum, quæ certe humani ingenii commentis vix ex omni parte vacare suspicor, enarratio delectat. Dum largior aliquid veri subesse, id simul nego, novæ juventutis argumentum inde elucere, vel quandam juvenilis sanitatis constantiam subsecutam esse, cum plerumque, quibus hæc acciderunt, inter unum alterumque annum occubuerint. Ita fieri solet, ut propitia aliquando tempestate in extremo auctumno flores, sed cito caduci, erumpant. Major exemplorum fides est, quæ tot retro seculis omnium se oculis animisue sub constantissima Naturæ lege offerunt, & probant circumspecti animi diffidentiam, quæ ejusmodi exceptiunculis haud nimium tribuit. Nihil certe est tam putidi commenti, cui non aliquis ab exemplis dubia fide traditis fucus accessit. Stat igitur inter tot fabulas easque exornandi vana molimina GALENI sententia: nullum genitum animal visum unquam esse ἀγνων n). Qui bene tulerunt senectutem, inter varia etiam reparatæ valetudinis & novi vigoris beneficia, visi sunt non pauci: at fuisse unquam octogenarium, qui ad illum corporis statum rediit, in quo vicenarius vel quadragenarius fuit, merum delusæ imaginationis monstrum esse arbitor. Argumentorum satis est, quæ contrarium ex ratione & experientia evincunt. Ostendimus, constantem fluidorum actionem per majora vasa in minora vario gradu decrefcentia, necessario illis distentis, hæc continuo pressu emungere sensim & consolidare, cum terminari vis illa movens non possit, quam ubi minima cava & minimæ resistantiæ sunt, adeoque maxima concrefcenti opportunitas. Qualis cum ætate coalitus in corpore internæ externeque callosæ

necef.

beri jam simillimus, cadente paulo post epidermide senserit novam comam barbamque vitalis coloris, & tantum mox robur emergere, ut variam sobolem procrearit, ipsi uxori ob officii frequentiam molestus. At, quod alii omittunt, non recenset ut testis, sed eum, ad quem scribit, percontatur, an res illa, ut rumor tulit, in urbe ejus acciderit? Responsum si quod accepit, non, ut par erat, adiecit, v. *Obs. med. L. IV. C. XI. p. 425. E.*

n) *Galen. de marcore C. II. Op. Cl. III. p. 45. E.*

necessariam vasorum flexilitatem tollit. Ipsa autem semel concreta vasa quid pervia reddat, & scaturigines subtilium liquidorum ad motum ipsius cordis sustentandum in iis restituat? an vis vitalis soluat, a qua nati calli? jam augebit ex vasorum ad calli limitem novo & continuo attritu. Sapienter *Fr. Baco de Verulamio* censuit, senes, qui externa vi non pereunt, perire callis in cerebro natis sub ipso hebescentis sensus indicio. Nemo igitur poterit immunitatem a senio promittere, nisi qui vel ipsum motum vitalem sistat, vel callosa & concreta vasa referet, vel generet nova. Nihil ex his est, quod spem sobriam alit.

§. IV.

Velut fena plerique ætatum stadia distinguunt, ita sextum nomine senectutis inde desumpto insignitur o). Hujus prima classis est

- o) Inde *Isidorus* senium derivat, quod sextus sit ætatis terminus. *Orig. L. XI. c. 2.* Nec multo aliter *Hippocrates* computat Naturæ humanæ tempora, quas vulgo ætates vocant, septenis annis inter se distincta. *v. Op. Hippocr. Edit. Lind. T. I. p. 314.* ubi fragmentum *Hippocratis* ea de re, quod *Philo Judæus de opif. mund. p. 24. conservavit*, insertum est. Ei ætates sunt: 1) *παιδὺς* infantis, in quo sancti potestas vacillat per primos septem annos ad casum usque dentium; 2) *παιδὸς* pueri, qui bis septem annos ad ortum genituræ absoluit; 3) *μαῖρανίς* adolescentis, qui novis septem annis ad barbæ lanuginem progreditur; 4) *νεανίσκος* juvenis intra annos quater septenos ad *ἀνέστην ὅλα τῆ σώματος* pervenientis; 5) *ἀνδρὸς* viri, quoad virium plenius robur intra annos septies septem enititur; 6) *πρεσβύτης καὶ γέροντος*. Ille senior vocatur, & ad annum ætatis quinquagesimum sextum sub parva ad senium declinatione virium & valetudinis adscendit. Hic proprie senex reliquum vitæ spatium haud ambigua amplius decrescientium virium gradu decurrit. *Πέμπελον* seu capularem senem, id est capulo seu arcæ sepulchrali proximum, in extremo senilis frigoris & rigiditatis stadio adpellant. Cum æliquo circa ultima stadia discrimine etiam ætates ex *Hippocrate* recenset *Julius Pollux in onomastic. L. II. C. I. p. m. 153.* Sextum & septimum ætatis spatium, cum utrumque senile sit, conjunximus.

est *ωμος, ῥόνη* p) quorum cruda & viridis senectus potioribus vitæ muneribus non modo sufficit, sed & sapientius illa & in publicam rem utilius administrat, alioqui majores nostri summum consilium, inquit *Cicero*, non adpellassent senatum q). Media classis in istis vitæ munerumque negotiis, cum majori jam molestia conjunctis, aliquam legis, quæ levat onera, indulgentiam meretur, & apud æquos humanosque judices reperit; tertia ab omni terrestrium curarum vinculo immunis receptui canit, & inter fomenta quietis, quæ amicorum manus merito suggerit, quassam a vitæ fluctibus naviculam ad vicina salutis littora & portum placide dirigit. Non fallax annorum calculus veros senectutis limites exacte satis designat, nec circumscribere illos terminos nisi in aliqua latitudine licet. Præterea enim, quod citius senescant, quos in frigida & sicciori corporum temperie caloris fons & rigantis humoris beneficium prius destituit r), nec minus illi, qui ad incrementum corporis celeriori gradu perveniunt, ruant quoque pari celeritate ad interitum s), denique omnes sub vehementia motuum & exercitiorum præmature rigescant t); tum illud maxime extra dubitationem positum esse arbitror, quod qui plerosque vitæ scopulos provide prætervehuntur, tardius longe ac mitius, quam qui

p) *Galen. V. de sanit. tuend. Op. Cl. II. 94. E.* ubi de senectutis triplici ætate agit.

q) *de senect. VI.* Ita consilium *Spartæ* senum XXVIII. *γερσία* dictum, *Democrito* senectus *σωφροσύνης ἄνθος* vocatur. Pluris, inquit *Petrarcha*, est senilis ætatis dies unus, quam alterius integer annus.

r) Omnes ipsa temperie frigidi & sicci citius senescunt, inquit *Galenus* l. c. p. 94. C.

s) *ib. p. 96. F.*

t) Vehemens motus citius vasa minora obliterat & compacta ac callosa reddit, id est, senium præcipitat. Vitam laboriosam, æque ac senectutem, musculos fere totos tandem in tendines, hos vero in cartilagineas & ossa denique permutare, docet *Herm. Boerhaave Instit. medic. §. 415.* Idem §. 1054. *doleo*, inquit, *infantes ante tempus a parentibus ad labores cogi.* Sunt plures aliæ causæ, etiam præternaturales, quæ senium accelerant, velut *Hippocrates* de iis tradit, quibus pueris herniæ, viris varices & ulcera tibiæ surgunt, *de aer. aqu. & loc. S. I. v. 146. 147.*

qui sæpe & imprudenter in illos impingunt, onera senectutis sentiant. Præterea plures præcipitati senii vel retardati causas, inter quas tamen semper eminet impar nativi roboris ratio & impar ejus custodia. At senes immerito dixeris, quorum in magno annorum numero par negotiis vigor nondum declinat *u*). Devexa ætas non præceps est, gratiora etiam poma, dum fugiunt. Senex, qui caute vixit & Naturæ institutis congruenter, etiam dum declinat, actiones suas integras esse sentit, sique non validas nimis, eo placidiores & minus præcipientes. Omnes male cernimus, si cum aquila & lynce; confuse audimus, si cum melam pode; pedibus parum valemus, si cum *Iphiclo*, vel manibus, si cum *Milone* conferimur *x*). Sed non ideo nobis infeliciores videmur, si actionem consilia magis dirigunt, quam robur sustentat. Nec caret senex contra varios morbos præsidiis, quibus aliæ ætates facilius succumbunt *y*). *Hippocrates* hæc duo conjungit, senes ut plurimum juvenibus minus ægrotate, at diuturnis morbis plerumque immori *z*). Nempe ex altera parte vigor ipse corporis vehementiam morbi intendit, ex altera debilitas corporis non vincit contumaciam morbi chronici, cujus semina præcedens ætas sparsit. Si febres aliquando, nam raro contingit, senes infestant, mitiores

u) Senescere est a gradu prisci vigoris declinare. Ita litteras *Plinius*, orationem suam *Cicero*, tamam *Livius* senescere dicunt. cui *Demosthenes* *τιμὰς ἀγῆρας*, *Xenophon* *τὴν ἀγῆρατον δίζαν* opponit. Quo etiam sensu consilia per moram senescere legimus. Eadem ad statum animi a vigore & tranquillitate ad luctum declinantis accommodari possunt, velut *Cicero* totam civitatem senio confectam dixit, *Orat. pro Mil.* 15. Igitur & ratione corporis senex vocari nequit, licet annis onustus, qui nondum declinat. Senex non est, inquit *Galenus*, qui vires integras, habet: de *meth. med.* II. *Op. Cl.* VII. p. 70. A.

x) *Gal. de sanit. tuend.* L. I. C. V. *Op. Cl.* II. p. 63. H.

y) Quod non tantum de morbis acutis valet, sed & chronicis. *Hippocrates* *Coac. prænot.* S. III. n. 143. ab anno ætatis XIV. ad XLII. naturam corporis morborum omnium feracem vocat, & *ib.* S. III. n. 144. senescente corpore nec strumas fieri, nec lapides in vesica gigni nec nephritides & hæmorrhoides, nisi prius exstiterint.

z) *aph.* II. 39.

res illæ sunt & exiguæ a); vel ideo, quia ejusdem *Hippocratis* judicio debiliores patiuntur debilius b). Mirandum vero non est, ex senili sinu labem inhærentem in illa virium coquentium penuria vis excuti, velut materiam podagricam, quam humana arte in senibus expugnari posse negat idem artis nostræ dictator c.) Tangendi hic morbi sunt unice senibus proprii & familiares, quos amplo quidem numero nec levis armaturæ recenset HIPPOCRATES, dyspnœas, catarrhos tussiculosos, strangurias, dysurias, articulorum dolores, nephritides, vertigines, apoplexias, cachexias, prurigines, vigilias, oculorum nariumque fluxiones, visusque & auditus gravitatem d); ex quibus tamen multi adhuc sunt, qui retro actæ ætati ortum suum debent. Morbi propriissimi senibus sunt a prædominio solidorum. Ut plethora in juvenute cohibenda est, ita ariditas in senectute e). Arescunt minima vasa exclusis jam tenuissimis liquidis ad sensuum motuumque ministeria necessariis f), unde sensus hebetes, memoria vacillans, artus

a) πυρετοὶ λεπτότεροι καὶ ὀλίγον. de morb. I. Op. T. II. p. 26. n. 16. Similiter *Galenus* ex magnitudine febrium & dolorum plus ait juvenes pati quam senes. Op. Cl. IV. p. 205. H.

b) οἱ γεραίτεροι πάχουσι ὀλιγάκις. ib. p. 42. n. 13. Subiicit: ἀδυνέστερα πάχουσιν, utpote ipsi ἀδυνέστεροι.

c) περὶ δὲ ποδαγριόντων τάδε. γέροντες ἀδύνατοι ὑγίαις γίνεσθαι ἀνθρώπινῃ, τεχνήσων ἐγὼ οἶδα. prædict. II. Op. T. I. p. 498. XV. I. 3. Ita & raro ex aliis magnis morbis chronicis emergunt, quorum radices olim jactas adultasque evellere in illa ætate posse, spes est justo audacior. Huc affectus renum & vesicæ referens *Hippocrates*, ἐργωδᾶς inquit ὑγιάζεται. aph. VI. 6.

d) aph. III. 31.

e) Conf. *Galen.* de sanit. tuend. L. VI. C. 2. Op. Cl. II. p. 95. G. ubi ex luculento lillo ad ariditatem progressu colligit, necesse prorsus esse, hominem senescere & corrumpi.

f) mirum non est fontibus spirituum in cerebro diminutis functionum animalium vigorem decrescere & mutuas commercii leges inter animam & corpus in propria sede labefactari. Hoc sensu cum corpore, ut *Lucretius* ait, crescere sentimus pariterque senescere mentem de rer. nat. L. III. 447.

artus inflexiles, musculi cum suis vaginis absumpta pinguedine concreti, circuitus humorum tardus ex languesciente cordis, solito virium moventium commearu destituti, actione, pulsus durus & debilis, hic a parvo nixu cordis, ille a magno renixu arteriarum, spina, ut *Hippocrates ait g)*, obliquata, vel ut *du Verney* & recentiores anatomici notant, in unum os sine juncturae vestigio coalita, membranæ cum vasis instar cartilaginum duræ, ligamenta fere ossea, ex quibus crescit difficultas se movendi & torpor in funestum marasimum desinens.

§. V.

In sanitate senis tuenda eadem se difficultates offerunt, quam in iis, qui ex morbo convalescunt, judice *GALENO h)*, qui hanc partem medicinæ, quæ senum saluti prospicit, Gerocomicem adpellat. Sive igitur pro morbo ipso cum quibusdam senectutem habeas, sive pro medio statu inter morbum & sanitatem *i)*, haud longe aliis præsidiiis opus est, quam quibus nuper convalescentes egent. Maxime vero eidem *GALENO* idoneus senum medicus habetur, qui calefacientium & humectantium indolem probe callet, cum ei senium nihil aliud sit, quam frigus & siccitas corporis ex annorum multitudine proveniens *k)*. At quamvis frigidus senex fotu caloris egeat, aridus rigidusque iis, quæ molliunt & humectant; utrumque tamen remediorum genus, & in aere & victu & externis maxime fomentis obvium, non parum prudentiæ requirit in legitimo per justos gradus usu. Bene *HIPPOCRATES* monuit, ob tenuem calorem insitum parvo fomite egere

g) spinam senis obliquari ait *de artic. S. III. v. 145.* unde curvos & tercia aliquando parte minores senes notavit. Largitur tamen magnitudinem in sene parvitate deteriorem esse. *aph. II. 54.*

h) *de tuend. sanit. S. V. C. 4. Op. Cl. II. p. 89. F. p. 90. E.* Non secus *Herophilus* censuit, statum senum esse quasi illorum, qui ex febribus convalescunt.

i) *ib. C. X. Op. Cl. II. p. 92. H.*

k) *ib. p. 92. G.* alio loco viam ad interitum per tabem vocat, *de temper. L. II C. 2. Op. Cl. I. p. 16. D. Aristoteli* dicitur declinatio vitæ ad statum siccitatis & frigoris v. *L. IV. de gener. animal.*

egere senes, multo exstingui *l*). Nec minus sapienter *Socrates* eos cum plantis aridis comparavit, quas ros recreat, imber demergit *m*). Primæ cautionis necessitas indice *Hippocrate* ex eo adparet, quod senes hieme post vicissitudines frigoris excalescenti aliquid epilepticis simile patiantur *n*), vel verno tempore ad solem subito æstuantes cum majori periculo convellantur *o*). Altera cautio humectandi corporis legem limitat. Quis enim nescit, senes mucos & pituita laborantes in crebrum asthma incidere, & in discrimen aliquando suffocationis; unde *HIPPOCRATES* senes ὑγρὰς adpellavit *p*). Verum ut sub tanto vasorum per ætatem coalitu penuriam humorum nasci necesse est; ita ob caloris & coctionis inertiam facile quidem ingesta in mucum fatiscunt, qui in ampliora loca exundat, merito tamen senile corpus, cujus proprie partes in fabrica solidorum consistunt, in gradu crescentis indies siccitatis consideratur. Hinc, si aliquando in adfluentia crassi humoris desiccans remedium requiritur, jure *GALENUS* celerem ad humectantia reditum postulat *q*). Semper ante oculos sint vasa senis diminuta, collapsa, exhausta, fluida pauca & mucosa, utrinque sub languente vitali motu, adeoque perpetua eorum indigentia, quæ modico calore & irrigua virtute frigus, ariditatem, marcorem, mala indies crescentia, in progressu suo retardant. Protrahenda vita in ultima ætate ut ægrotudo quædam est, sub solerti tutela mitior. Quæ auxilia in lenimen ars suggerit, non tam ex penu medicamentorum, quam ipsis vitæ legibus emendatis & penitus ad præsentem usum accommodatis, succincte prosequemur.

§. VI.

l) *Aph. I. 14.* ὀλίγον τὸ θερμὸν tribuens senibus addit, egere illos ὀλίγων ὑπεκκαυμάτων, quia multis exstinguuntur, ὑπὸ πολλῶν ἀποσβέννυνται.

m) quod cum aliis ex *Socrate* repetit *Fr. Baco de Verulamio*.

n) *Hipp. de morb. sacr. Op. T. II. p. 337. XII.*

o) pejori effectū ἡλιωθῆ ἡ κεφαλή.

p) *ib. de diæt. op. vol. I. p. 203. XXVIII. 20.* οἱ πρεσβύται ψυχροὶ καὶ ὑγροί.

q) *de tuend. sanit. L. V. C. 8. p. 92. B. D.* incisa, quæ colligitur, pituita, statim revertendum ad victum humectantem.

Richteri Opusc. T. II.

G g

Ut igitur senex placide & molestiis doloribusque vacuum extremæ vitæ stadium exigat, de eo primum sollicite cogitet, ut nunquam inclementis aeris injuriis caput suum temere objiciat *r*). Qui nova exspectare valetudinis incrementa nequit, unice causas arcere debet, quæ debilem & fere inermem vitam opprimunt. Læditur vero ab iis præsertim, quæ vel inspirat vel ingerit vel externe admittit. Igitur sub cœlo puro & tetrīs halitibus minus inquinato, si in potestate sua sit, sedem eligat, vel sibi infestam tempestive mutet. Multum in eo momenti situm esse, qua aura ætherea vescimur, facile patet ex varietate cœli, incolis suis nunc plus nunc minus propitio & salutari *s*). Neque tamen tam facile senibus licet sedes minus opportunas mutare, vel si licebit, haud tuto satis ab adsueto aere aliisve rebus, cum quibus commercium consuetudo stabilivit, modo manifestæ noxæ reum non sit, avelluntur. Igitur in loco sibi familiari subsistant quidem, at bene distinguant tempora, quibus aer, qui ipsis circumfunditur, nunc mitius nunc asperius adspirat, & quod moris est, in magnis præsertim urbibus, quarum aerem hominum sub vario & sæpe immundo vitæ genere colluvies plus inquinat, rura sæpius in æsti-

vi

r) id sollicite *G. Cheynæus* in senibus maxime decrepitis & vitæ termino propioribus requirit, si extrema tempora a dolore, quantum fieri potest, immunia transigere cupiunt, *de infirm. valetud. tuend. C. VII. §. 12. p. m. 224.* Hoc si strenue observaverint, & nihil præterea superflui ingesserint, sed parciori indies & tenuiori cibo utantur, consultum senibus saluberrima ratione esse judicat.

s) præferunt plerique regiones frigidiores & hyperboreas, in quibus minus quam calidioribus acrescunt succi corporis & spiritus dissipantur. Laudabant olim Arcadiam & Aeoliam, montemque Athon in Græcia & cacumen montis Tmoli, cujus incolæ *Plinius* ad annos CL. pervenire scribit. De Indis & Brasiliensibus similia commemorant, & de gentibus, quas *Americus Vesputius* trans lineam æquinoctialem reperit, quarum idem vitæ terminus. Arabiæ feliciæ incolæ ajunt post lustra XXV. adhuc vegetos & robustos esse. Confer, quæ pro varia regionum salubritate adducit *Fr. Baco de Verulamio* in *hist. vitæ & mortis & speciatim in hist. longæv. & brev. vit. artic. 24. 25. 28. Op. p. m. 516. 517.*

vi cœli squaloribus petant, & tempe suum, ut olim Thessali, locis salubrioribus vicinis, sive montanis sive campestribus, instruant. Quemadmodum vero omnibus consultum cupimus, ita certe in loco, quo hærere constantius oportet, nubilæ & procellosæ tempestatis incommoda domi ad focum sedentes provide eludant fenestras, quippe in quibus a minima aeris asperitate sanguis tam frigidus & effœtus, coctio tam languida, perspiratio tam exilis, magis periclitantur. Id etiam agant, ut ipsum aerem sicciolem & frigidiolem, qui juvenile robur sustentat, artis subsidii ad quoddam sibi congruentissimum teporis & humiditatis temperamentum reducant. Nihil plus eorum indigentia convenit, quam puri serenique & ad solem calentis aeris foras, quem æstivis diebus cum delectu quærant, & ad loca, quæ radiis solis intepuerunt, libera tamen & ab alia immunditie aliena, se opportune horis a peracta coctione vel nondum incepta conferant. Id enim est, cur HIPPOCRATIS^{t)} sub adulta ætate & primo autumno melius se habere senes dicantur, cum ver & prima æstas magis puerili, altera pars autumnii & hiems mediæ ætati conducant. Nunquam se facile senex liberius exponat aeri, nisi sereno^{u)}, tranquillo & præsertim grato tepore refocillanti, qualem si non reperit, eum, quem domi inspirat, nunc accenso foco, nunc fragrantium herbarum halitu, nunc aliis commode emendandi auxiliis suæ utilitati plenius attemperet.

§. VII.

Alterum & huic proximum senilis valetudinis præsidium est in victu, qui tenuior requiritur pro faciliiori in vasa angusta & ægre dilatabilia ingressu, minusque impedito per eadem transitu simulque parcior & viribus coctionis aliquantum inferior, quia partim senile corpus consumit parum, ideoque magno supple-

^{t)} *aph. III. 18.* Ita *Celsus*: senes ætate & autumnii prima parte optime valent. *de Med. L. II. C. 2. p. m. 46.*

^{u)} si hypochondriacis cœlo sereno serenus, núbilo núbilus animus tribuitur, id de sene tristi & moroso etiam plus valet, quem auræ vitalis tepor maxime recreat.

plemento non eget, & præ omni ætate jejunia tolerat x), partim tarde coquit & subigit, unde vires, quæ jam ultro fatiscunt, sub ingestorum, quæ facile in cruditates abeunt, onere, etiam leviter crescente, merguntur & opprimuntur. Hujus originis est triste illud senum contubernium, asthma, catarrhi, flatu, tormina, colica, quibus aliisve gravioribus malis certius nihil medetur, quam provide diminuti victus ratio. Leviter transgressi senes in cibo limitem ex judicio GALENI y) celerrime læduntur, cum juvenes ex maximis erroribus parum noxæ sentiant. Omnes, quibus longa vita & dolore vacua contigit, si G. CHEYNÆUM audimus z), non alio usi sunt victu, quam tenui, parco & macro, nunquam luxuriosus, nisi ferrei per naturam roboris longævus fuit, vel si senectutis limina attigit, aerumnosiora habuit, quam sobriis ad metalla damnatis misera vita est. Severissima Cornarii abstinencia, quæ ab ipsis perpetuis jejuniis parvo gradu abfuit, vitam ei omnis molestiæ expertem, sensuumque & animi vigorem ad extremam ætatem conservavit. Si robur corporis diminuitur aliquantum, non tamen in necessariis functionibus deficit, in omnibus vero, qui hanc legem constanter sequuntur, sensus acumen diu subsistit & tranquillitas animi. Et certe quidquid aliunde accedit auxiliorum, semper inchoandum ab abstinencia est, tanquam solidissimo senilis valetudinis fulcro, & in eadem desinendum, quo fere solo pro naturalis fabricæ conditione ad ultimam protrahi metam vita potest. Neque vero per abstinenciam aliud intelligo, quam tenuem & parcum victum, crescentemque indies in ejus usu temperantiam. Solent hanc victus rationem cum illa puerorum comparare. Utrinque ob virium coquentium inopiam,

x) *Hippocr. aph. I. 13.* senes ait facillime jejunia ferre, deinde qui sunt ætatis consistentis, minus adolescentes, omnium minime pueros, inprimis agiliores. Ita *Macrobius* senes extincto coctionis calore tolerare jejunia scribit. *Saturn. L. VII. C. 6 p. m. 600.*

y) *de sanit. tuend. L. V. C. 4 Op. Cl. II. p. 90. F.*

z) *de infirm. sanit. tuend. C. VIII. §. 16. p. m. 244.* dum præfagit luxuriosis præpoperam & infirmam senectam, & causas vitæ in medio decursu recisas, addit, martyribus graviora pati, cum martyrum solatia defint.

inopiam, quidquid in alimentum cedere debet, parum & crebro offerendum est, at semper in progressu addendum aliquid puero, detrahendum seni, *a)* ut huic postremum velut *Cornario*, cui vitellus tridui epulum instruat. Præterea vero simplicissimum sit & probi succi, quidquid sub illa restrictæ quantitatis conditione exhibetur. Aequè nocet varietas *b)*, cum vim tribuunt acuendi appetitum cibi & coctionem, quam plenitudo, *c)* quæ perdita plus & citius reparare creditur. Illa enim non unum requirit coquentium virium, quæ singulis sufficiunt, adparatum, quem in senibus temere expectas; hæc cruditatum, in quas sub tum exili coctione ingesta degenerant, infesta mole, semper imbecillioribus nocentiori, gravat. Neque tamen languidus senex, antequam edat vel bibat, stimulum famis vel sitis justo diutius expectet. Hunc culpa ætatis hebescentem per ipsam moram sentiet minus, & ex ingruente virium lapsu ægrius jam digeret, corpusque necessario commeatu defraudabit, ut non resectum justis intervallis, succumbat facilius. Ille centum annis major, cujus *Fr. Baco de Verulamio* meminit, quæsitus de causa tam longi ævi, lepide respondisse visus est, se id consuetudini suæ tribuere, edendi ante famem, bibendi ante sitim *d)*. In modico opere surgunt stimuli, qui intermisso nimis coctionis officio segnescunt. At & scire juvat, quænam potissimum sint illa, quæ frigidum, ficcum & debilem senem tuto sustentant, sub hoc triplici charactere, ut bene alant, facile coquantur, promte distribuantur. Ejusmodi sunt carnes macilentæ &

a) detrahendum est alimentum in copia & soliditate, ita ut quò quis magis senescit, eo fluidius, coctu facilius & parcius accipere debeat, v. *G. Cheynæum l. c. C. VII. §. 12. p. m. 226.*

b) quam petunt ex *Celso*, qui tamen varietatem illam sub perpetua inclinatione ad melius caute limitat.

c) *Fr. Baco de Verulamio in hist. vit. & mort. Op. p. m. 519.* edaces sæpe longævus repertos esse ait, hinc plenitudinem cibi probat, quod plus reparet. Potest hæc voracitas cum proba coctione conjuncta in primo stadio senis vegeti locum habere. In ultimo stadio ab omni plenitudine augmentum crudi metuendum est, & monendus senex, ne securitatis suæ eum deinde poeniteat.

d) *ib. p. m. 520.*

& tenella juniorum animalium, & juscula inde parata, maxime gallinacea, columbina, vitulina, veruecina, quæ alentis & solubilis gelatinæ multum in se continent. Quid enim sunt illa juscula quam ab ipsa corporis animalis fabrica elaboratissimus humor, illi gradui mutationis, sub qua alere potest, proximus? Olera mollia iisdem jusculis incocta mitissimi succi sunt, blande rigantis & moderate abstergentis. Ova pariter, quæ sub leni calore pulum alunt, forbilia inprimis & tremula, nulli facile nutrimento cedunt salubritate & gratia, nec *Plinio* iudice e) cibus est, qui vel in ipsa ægritudine alat magis & minus oneret. Avicularum carnes teneras coctu faciles & senibus saluberrimas esse nemo ambigit, modo ejusmodi sint, ut senibus maxime & frugibus pascantur, etiam extra flumina, palutes & stagna degant. Neque piscium carnis teneræ & friabilis dispar ratio est, quos ob levem coctionem, quam requirunt, Hippocrates κῆρον ἔδεσμα vocavit f), & Zeno olim & Crato ægrotantes ante omnes alios cibos ad pisces tanquam κρεῖτατον ὄψον ablegarunt g). Et quid de pane dicam, cujus probe alentis potestatem nulla ætas diffiteri ausa est, nec alios facile cibos sine societate ejus adpetiit. Fermentando bene attenuatus, leniter salitus & probe coctus promte in chylum & sine fece propemodum liquefit. Senibus tener ac filigineus convenit, modo friabilis sit, & nullam a vetustate duritiem contraxerit. Neque improbamus, si pauxillum croci vel anisi vel mitissimi aromatis mixtum insitas ad coctionem vires intendit. Illitum butyrum recens & dulce, sed modicum, mollit & lubricat, quod durum aridumque est, & alere senectutem dicitur. At præstantius est ipsum lac in justa adhuc & recenti partium miscela, quod velut

e) *Hist. Nat. L. XXIX. C. 3. Conf. Galenum de aliment. facult. L. III. C. 22.*

f) *de affectionib. Op. Vol. II p. 191. 16.*

g) v. *Plutarch. Sympos. L. IV. Op. T. II. p. 669. C.* Ita Galenus imbecillis & convalescentibus, quorum statum cum illo senili supra comparavimus. pisces commendat *de alim. fac. C. 29.* & sanguinem mediæ consistentiæ præbere docet *ib. C. 3. Op. Cl. II. p. 30. 31. 34.* Non aliter sentiunt veteres medicinæ principes, *Aretæus, Aetius, Oribasius, Trallianus &c.*

lut debilissimis in prima infantia corporibus alimoniam impertit, ita languentissimorum senum sub parvo coctionis molimine, viribus, quantum satis est, prospicit. Mirabiliter lac crudum spiritus roborare & vigorem conciliare, & tanquam simplex Naturæ alimentum sub perfectiori coctione æquabilem sanguinis & spirituum crasin gignere, quæ a compositis cibis, quorum indoles nunc hunc nunc illuc tendit, expectari non possit, THOMAE SYDENHAMI sententia est *b*). Tepidius abubere, certe ambienti aëri, cujus diuturno contactu in tenax gluten perdita parte tenui & spirituum divite cogitur, non nisi brevissimo temporis articulo expositum requirit GALENUS, & mavult reperiri inter illos, quos macies consumsit, qui ipsum vber muliebri ore apprehendant, ut *Euriphon* olim & *Gerodicus* *i*). Farinosa varii generis ex oryza, milio, tritico, hordeo, manna esculenta & aliis, bene tritis & comminutis, velut egregie nutriunt, ita cum lacte in mollem & teneram pultriculam, pauco aromate & saccharo conditam levi coctione convertuntur, quæ nunquam protrahenda nimis, ne vel lac nativo suo spiritu, vel illa farinosa solubili sua gelatina priver. Talia igitur affatim suppetunt, & facile querelas senum, a priscis ciborum lautitiis se arceri, consopiant.

§ VIII.

Quælibet enim anni tempestas nova munera suggerit, etiam pro senibus & infirmis, ne in una re fastidium emergat. Quid-
quid

b) in *diff. epist. ad Guil. Cole Op. p. m. 413.*

i) de *marcore C. 19. Op. Cl. III. p. 48. D.* Ceterum jam in se metuentum esse lactis lentorem judicat, ubi parva est in recipiente corpore vasorum amplitudo. Agricola fuisse scribit centum annis majorem, qui micam panis in lacte caprino maceratam sumserit sæpe, vel quoque miscuerit cum summitatibus thymi. Quem cum imitari alius vellet, os ventriculi sensit gravari, præcordia tendi, jecur tumere & indurari, de *sanit. tuend. L. V. C. 7. Op. Cl. II. p. 91. E. Galenus* discrimen in diversa vasorum utriusque corporis amplitudine, ibi lac transmittente, hincistente, querit. Id opus non est de lacte suspicari, trajecta jam per lactea & alia ante secretionem suam corporis animalis vasa. Pronius est illam corruptelam lactis, quæ hæc mala peperit, in squallore primarum viarum concipere, quo alter caruit, alter oppletus fuit.

quid vero sub certo tempore copiosius germinat, tunc magis viribus coctionis nostræ respondet, quarum non idem sub omni anni tempore robur est *k*). Tædium illud, quo luxuriosi ultro obvia reiiciunt, & quæ in hortorum cultura magnis impensis ars præcipitat, unice adpetunt, non decet senes, qui indulgentiam Naturæ toties experti illud judicare salubrius & eligere didicerunt, quod pleniori sinu effundit, tanquam præsentis temporis indigentia magis oppositum. Spinachia & asparagi, lac & ova primo vere ubertim prodeunt, ex quibus potior alimenti pars peti maxime a senibus debet. Mox molliusculæ carnes vitulorum, agnorum hædorumque sequuntur, tenella paulo post pisa, lactucæ & anagallides, quas PLINIUS senili corpori præcipue utiles dixit *l*). Cum æstate pulli gallinarum vulgarium & Indicarum se offerunt, & præcoces fructus, fraga, cerasa, ficus, veræ arescentis corporis deliciae. Et ficus quidem meliorem senibus valetudinem parere & minus rugarum, recepta veterum sententia est *m*). Succedunt altera æstatis parte cinaræ, pastinacæ & caules varii generis. Sub autumno quam grata avicularum copia occurrit, turdorum, perdicum, alaudarum, merularum. Caro bubula, quin & ferina, si unquam, hoc potissimum tempore concedenda est iudice CHEYNÆO *n*). In qua sane rerum adfluentia, pro gradu senectutis plus vel minus coarctanda, facile erit coctu durioribus, viscidis, pinguibus, crustosis, testaceis, acribus nimis, salitis & fumo induratis renuntiare. Soluuntur sensim vincula, quæ nos rebus corporeis illigant, fas est illis tantum, quæ ultimis vitæ necessitatibus serviunt, adhuc frui aliquamdiu, missis reliquis, posse. Nolim tamen, postquam varia recensui, mel præterire, omni ævo inter præsidia senectutis relatum. Post Hippocratem ipsum, qui mel senibus amicum censuit, omnes medicos id partim ex natura mellis, mucosa & tenacia, quæ gravant

k) id probe expendit G. Cheynæus de infirm. sanit. tuend. C. VII. §. 7. p. m. 213.

l) Plin. Hist. Nat. L. XXVI. C. 14. Op. T. II. p. 415. 12.

m) ib. L. XXVIII. C. 7. Op. T. II. p. 314. 30.

n) de infirm. sanit. tuend. C. VII. p. 7. p. 214.

vant senes cum crebro non tantum asthma sed & periculo suffocationis, leniter detergente, partim constanti experimentorum fide cognovisse *Galenus* judicat o). Apud *Homerum* *Hecamedes Nestori* mel obtulit, & *Diophanes*, suave mel esse & longævus facere non hæsitanter pronuntiat p). Multi inquit, *PLINIUS* q) longam senectutem mulsi nutritu toleraverunt, neque alio cibo usi sunt, celebri exemplo *Pollio*is. Id autem *Pollio* a *Democrito* didicerat, qui per omnem ætatem melle delectatus nonum ultra centesimum annum attigit, & cum mori per inediam constituisset, ad preces suorum per dies festos *Cereris*, quæ inciderunt, solo odore & halitu mellis vitam prorogavit r). Si *Aristoteli*, *Plinio*, *Columellæ* & aliis credimus, apes, quibus mel debemus, ex solis infectis in annum septimum vel decimum vivunt. Maxime *Pythagoreorum*, qui in hoc etiam magistri morem secuti sunt, *Eustachio* docente, nutrimentum fuit mel cum pane s). Quod quam egregium sit, vel ex ipso *Hippocrate* colligimus, qui mel cum pane aliisve probe alere & bonum colorem conciliare, solum sumtum nimis

o) de nat. facult. L. II. C. 8. Op. Cl. I. p. 300. G. At pituitosis non æque biliosis convenire, lite duorum hominum illustrat, ex quibus alter, senex pituitosus & otiosus in laudes mellis, alter biliosus triginta annorum in probra ejus effusus, ad sua vtrinque experimenta provocant, de alim. facult. L. I. C. I. Op. Cl. II. p. 8. F.

p) *Geopon.* L. XV.

q) *Hist. Nat.* L. XXII. C. 24. Op. T. II. p. 284. 4. Is cum centum annos excederet, *Augusto* hospiti ea de re quærenti respondit, se vigorem illum animi & corporis intus mulso extus oleo debere.

r) *Laertius* quidem odoratu calentis panis per illos dies refectum dicit, *Edit. Meib.* L. IX. p. 572. *Athenæus* vero deipnos. L. II. C. 7. p. m. 46. F. id odori mellis semper amati tribuit, simulque commemorat, *Democritum* alicui, qua ratione sanam vitam degeret, consulenti respondisse: εἰ τὰ μὲν ἐντὸς μέλιτι βρέχοι, τὰ δ' ἐκτὸς ἐλάϊω.

s) testatur *Aristoxenus* apud *Athenæum*, & sensurum nunquam morbos, qui pransurus vescatur quotidie melle, ipse tanquam sponsor censuit. Et *Lyfias* scribit, *Corfos* ideo longævus fuisse, quod melle apud eos abundante plurimum uterentur, *Athen.* l. c. p. 46. F. 47. A.

nimis aluum lotiumque movere & attenuare magis, quam reficere dixit. Hinc GALENUS, ¹⁾ dum panes laudat, placentas vero ex butyro & similagine constantes hujus laudis participes esse negat, id subiicit, nocentiores etiam fore, nisi mel affatim admixtum sit ^{u)}. Verum quid opus est, inquit, noxiis salutaria miscere, quando quidem melle crudo vel cocto vti cum simplici pane liceat. Inter hæc etiam monet, plus cautionis exigere panem quam mel, hoc enim, si boni odoris sit nec ceraceum nimis, ad usum sufficere, panem nisi sale & fermento decenter subactum & in clibano probe coctum, fracto plenius glutinosarum partium vinculo, facile debiliū viscera obturare. Quo multiplici merito tenacem mucum senilem dissoluendi, vias pro transitu liberandi, vigorem functionum blando stimulo excitandi, mel omnino scipio fenum adpellari meruit. Succurrit FRID. SCHRADERI de præcone verbi divini testimonium, qui plurima valetudinis incommoda juvenis perpeffus ad vegetissimam senectutem pervenit, cum omni mane vesci melle cœpisset ^{x)}. Atque hæc sunt in quorum maxime delectu versari senem suaserim, & ne in illo languore coctionis & excretionum corpus crudis onustum evadat, viresque, quarum tantillum restat, opprimantur, in victu constanter hanc præscriptam legem sequi, simplicia, mollia & tenuia quidem aliquid cito solubilis & prompte alentis gelatinæ est, parce, & indies parcius, ac citra repletionem, crebro tamen ^{y)} admittere.

§. IX.

¹⁾ *de affection. Op. Vol. II. p. 193. L. 12.*

^{u)} *de sanit. tuend. L. V. C. 7. Op. Cl. II. p. 91. E. de pane fenum agit Cl. II. p. 10. A. p. 92. D.*

^{x)} *diff. de senect. præsid. §. 15.*

^{y)} Itali senibus sexies de die aliquid offerunt, ne ob contractiora vasa ab ingestis asthmatici fiant. *Galenus* ter de die exiguum dare suadet *de sanit. tuend. L. 5. C. 4. Op. Cl. II. p. 90. F. Cornarius* vices de die tantillum sumit. Et sumere vix potest ultima senectus sine aliorum auxilio. Talem senem *Juvenalis* describit:

Ipse ad conspectum coenæ diducere rictum

Suetus hiat tantum ceu pullus hirundinis, ad quem

Ore pleno volat mater.

§. IX.

A potu per multos annos familiari nolim arcere senes, ne ab ipso quidem potu aquæ, si huic dudum adsueverint 2). Quid enim ab aqua metuendum est, pura, levi, mediocriter frigida? quæ omni alimento commodum vehiculum præbet, vasa rigida laxat, senilem pituitam diluit, & vias pro salutari excretionem re-ferat. Vt tamen quoddam coctioni momentum accedat, e re vi-detur tantillum vini miscere aquæ, ne in torpidiori corpore sub-sistat, & circa loca, quibus moventis potestatis parum est, restag-net. Immo meracius huic ætati a) conducere credidit HOMERUS, qui senioribus ad *Achillem* legatis, ut *Ulyssi*, meracius infundi manu *Patrocli* jubet. PLUTARCHUS ideo *οἰνοφίλος* senes adpel-lat b), quippe frigidos, debiles & parum vegeto sanguine spirituque præditos, quibus a vino adpetitus & coctio cibi, calor, proventus boni sanguinis & spiritus vigorque functio-num instaurantur. Ex *Platone* GALENUS legem refert, quæ juniores ab omni vino per annos octodecim arcet, deinde usum ejus ad annum tricesimum modice indulget, temperiem tamen senum frigidam & sanguinis inopem vino refocillari, & hinc a Baccho datum senibus pro remedio esse, quo austeri eorum mo-res remollescant, & oblivio ægritudinis animi sopiat, ex eodem *Platone*

2) Jo. Lockius, qui diu vixit, hoc beneficium valetudinis & aciem inpri-mis oculorum ad finem vitæ integram soli aquæ se debuisse credidit. Andr. Tiraquellus ejusdem usu corpore & animo diutissime valuit & XLV. liberos totidemque libros genuit.

a) *Iliad.* IX. v. 230. ubi *Achilles Patroclo* imperat: *miscere meracius!* ζωρότερον δὲ κέραιρε. Est vero ζωρόν quasi ζωηρόν a copia spirituum vivacius. Fugiebant alioqui veteres vehementer ἀκρατοποσίαν, quam cum *Cleomenes*, Rex Lacedæmonum, inter Scythas agens horum exem-plo sequeretur, insania correptum scribit ex testimonio veterum *Athe-næus deipnos.* L. X. C. 7. p. m. 427. C.

b) L. I. *Sympos.* VI. Op. T. II. p. 625. A. ubi quæstionem movet, cur senes gaudeant ἀκρατοτέρα τῷ ποτῷ; rationem asserti plenius evoluit *Melch. Sebizi* de alim. facult. L. V. probl. 127. p. 1491.

Platone docet c.) Hic ipse autem *Plato* est, qui ad vini usum paucos admisit, legemque Carthaginiensium probavit, quæ ipsos principes, quo anno in imperio sunt, vinum gustare vetuit, pariterque gubernatores, judices, dum munere funguntur, omnesque alios de re gravi consilia inituros, ipsos etiam conjuges in opere generationis *d)*. At facilius nemo vino læditus & ebriatur, quam senex, in quo illud ficcioris cerebri compagem alluit, cum in juvenili & humecto corpore perdat vim suam & plus reperiatur meatuum, per quos diffatur. Siccum certe corpus, quale senum est, nec habet, quod satis diluat vinum, nec quod difflet. Ambigua igitur vini laus est, & dum ab aliis lac senum, ab aliis latro vocatur, dubites, cujus nominis justior ratio sit. Tenuè omnino & defecatum vinum sub opportuno & moderato usu senes alit & reficit, fortius & copiosum nervos tentat & mentem obnubilat. At misera res est senex, cujus caput & ratio titubate *e)*! Probe monuit MELCH. SEBIZIUS, ob virium & caloris infirmitatem a senibus non ferri fortia & generosa vina *f)*. Quo enim potentiora hæc sunt, eo minus debili ventriculo verum robur impertiunt, sed in acorem succos internos infesto stimulo penetrantem & nervis maxime inimicum degenerant. Igitur nihil stultius esse putat FR. VALLESIUS *g)*, quam senibus, ut calecant, vinum

c) de eo quod animi mores corp. temp. sequ. C. 10. Op. Cl. I. p. 320. G. H.

d) ex Platone de legibus & more Carthaginiensium, ib. p. 321. A.

e) senibus etiam sanis & sobriis jam sunt mala cum ebriis communia, ut tremor artuum & titubatio linguæ, quæ ipso vini usu, nisi caute limitetur, admodum crescunt. v. Macrob. saturn. L. VII. C. 6. p. m. 600. 602. Athenæus vim vini, qua senes tam cito inebriantur, tribuit parvo horum calori, quem major opprimit. deipnos. L. X. p. m. 429. D.

f) de alim. facult. L. V. probl. 139. p. 1505. Galenus quidem L. V. de sanit. tuend. C. 5. Cl. II. p. 90. H. 91. A. ubi de vino agit uti pueris alienissimo ita senibus aptissimo, non improbat calidiora, ut in Græcia Lesbium & Mysium, in Italia Falernum & Surretinum, probe tamen requirit vinum modicæ antiquitatis, tenue & ex pallido flavum, aqua mixta. Certe novella diu in ventre fluctuant, nec satis distribuuntur & lotium pellunt.

g) philos. sacr. C. 29. p. m. 147. rejecta sententia, vinum lac senum esse, non nisi dilutius iis permittit & in progressu mulsum vel aquam deco-

vinum præbere, quod quo meracius & calidius est, eo majori ventris & viscerum actione eget, ut superetur: unde oppresso magis naturali calore ærumnosa & præceps senectus metuenda est. Spiritus vini, quem cum morfu panis tosti *Solenander* senibus commendat, etiam plus cautionis requirit. Ajunt calefacere, cruda subigere, flatus discutere, spiritus excitare & sensus quodammodo acuere; sed hoc, ut *Crato* monet, in mediocritate auxilium est *b)*. Ab incauto & crebro usu majus quam a vino periculum impendet, dum corpus jam aridum plus siccat, solida contrahit ac nativum calorem mergit, cum vinum, quod vim humectantem pro freno caloris habet, tam præcipitis actionis non sit. Multiplici observatione *FELIX PLATERUS* sibi constare testatur, senes ab immoderato usu spirituosorum, quos aquas vitæ vulgaris error adpellat, primum accendi, mox attonitos stupere, ac si opium bibissent, idque ad mortem *i)*. Perverse igitur senes agunt, qui sub continua imbecilli ventriculi querela fere semper a pastu, quin & inter jejunia, hauriunt isthæc, sub infusis aromaticis jucundiora, & ægerrime deinceps, titubante jam pede & tremante manu ab illis adsuæti potus illecebris se retrahunt, omnibus potius aliis vitæ erroribus quam huic, quidquid malorum ingruit, tribuentes. Cerevisiam tamen probe coctam, fermentatam & defecatam inter seniles potus non excludimus, certior etiam in frumento quam uvis & frugibus alendi vis est, quæ fermentando evoluta senes reficit cum majori constantia. Caveant vero a recenti nimis, flatulenta & turbida, inprimis copiosa, quæ caput facile tentat, & temulentiam parit, illa, quæ a vino est, quippe citius exhalante, durabiliorem. Potus ex melle, cui nunc vinum nupsit, nunc lac nunc aqua, nomine musti *k)* vel meli-

etam. A quo judicio parum discrepat *Guido Patinus* apud *Guibertum*, qui homines, quo provectoris ætatis sunt, eo dilutius bibere, & prope metam, nil nisi aquam, imperat.

b) *consil.* 101.

i) *L. I. Obs. p.* 16.

k) mulsum, potus ex melle & vino, græcis *ὀινόμελι* sed non ante *Dioscoridem* dictum fuit. *Aristæus* primus mel vino miscuisse *Plinio* dicitur

melicrati *l*), non caret salubritate sua, at in perpetuum usum non trahitur, quod & de hydromelite & oxymelite valet. Qui vitia fermentati potus metuunt, sæpe ptisanas suas succo aliquo acidulo & aromate conditas substitunt. Potum omnem nocturnum cum *TH. BARTHOLINO m*) senibus præter emulsa dissuaserim, velut de die frigidum nimis, qui senes tepido fotu perpetim egentes certius offendit. Extra tempus cibi malim pro potu infusa calida commendare, quibus orientales populi ad vitam in extremum usque senium prorogandam & avertenda sanitatis incommoda nihil propemodum salubrius agnoscunt *n*). Raro hinc ob calidi potus beneficium inter Sinenses & Iaponenses calculosi & arthritici senes occurrunt. Herbae Theæ, in specie meliori & odorata infusis, quibus nullum fortassis aliud permeat melius & ventriculum minus

Hist. Nat. L. XIV. 4. Varium præparandi modum *Dioscorides*, *Paladius* & auctores *Geoponic.* habent. *Macrobius* optime temperari recente melle & vetusto vino credidit. *Saturn. VII. 6.* Olim pro hoc scopo miscendi in maximo honore erat inter mella Atticum & Siculum, inter vina Massicum & Falernum. Vinum melitites erat ex austero vino & exiguo melle, vel musto potius & sale. Hodie nec vinum melitites nec mustum in simili usu est, & clarea successit, seu vinum cum cinnamomo & saccharo, quod Hippocraticum vocant, vix tanti nominis tutela dignum.

l) melicratum erat olim lactis & mellis miscela secundum *Homerum*. Ita loquitur in scholiis *Didymus* de μελικρήτω τῷ μετὰ γάλακτος μέλιτι. Et moris erat debiles, velut infantes non solo lacte sed & melle nutrire, velut idem *Didymus* ex antiquis *Cretensium* historiis commemorat, *Amaltheam* & *Melissam* ipsum puerum *Jovem* caprino lacte & melle nutritivisse. v. *Lactant. de fals. relig. L. I. C. 22.* At jam supra de melle dictum, quo in frigido corpore nihil magis expetendum, in calido nil magis metuendum est, teste *Galeno*, *meth. med. L. 7. C. 7. Op. Cl. VII. p. 47. A.*

m) ad senes maxime hanc noxam restrinxit, ob turbatam ventriculi coctionem. *Aët. Hafn. Vol. II. O. 105. p. m. 262.* ubi illustrat, quæ *Jo. Lud. Hannemann* de socero suo scripserat, qui ex nocturno potu asciticus periit. Et jam *Valescus de Taranta* iis, qui bibunt noctu & post somnum, aquam intercutem vel præmaturam mortem præfagivit, in *philon. pharmac. L. III. C. 8. p. 311.*

n) *Nic. Tulpii Obs. L. IV. §. 60.*

mus gravat, meritam laudem & nullius adhuc luculentæ culpæ inter tot ævi nostri experimenta ream haud detraho; nec tamen pauperibus inquilinarum plantarum infusa, ut veronicæ, melissæ, betonicæ, hederæ terrestres, millefolii aliarumque, quibus lenis stimulus a ligno aloes vel saffra, cor-
tice citri & aurantiorum, seminibus anisi & fœniculi non male jun-
gitur, multo inferiorem salubritatis gradum promittunt. *Anton
Faustus Banefius* o) potum Coffee senibus præscribit, quippe cru-
da in hominibus exigui exercitii absumentum, cui decrepitis
aliquis bonam valetudinem suam & longam vitam adscripserit.
Potui Chocolatæ *Th. Gage* integram & stabilem valetudinem tu-
lit acceptam, licet quotidie quater, sique majores subeundi labores
essent, quinquies biberit, languidior semper, quoties id negli-
geret. Vis nutriens & demulcens tabidis & emaciatis congruere
videtur, ob difficilem tamen in illa copia tenacium & glutinosa-
rum partium coctionem, distributionemque & hinc metuendam
obstructionem tanto plus gravat otiosos, languentes & senes,
quanto cum majori virium constantia exercitatos alit. Nec tamen
sub liquidiori forma & paucò aromate modicum senibus usum
intercipio.

§. X.

Corpus senile an crebro exercendum sit, & qua ratione?
plus habet ambiguitatis. Neque hic quietem ex toto postulamus,
neque exercitium, quod vires ægre reparandas exhaurit. Igitur
nec plena desidia senibus suadenda est, nec motus, nisi parvus,
brevis, lentus & unice circa consueta, domi hieme, sub dio
æstate. Nunquam declinet a modico, nunquam membra
nimis agitet, nunquam protrahatur diutius & ad lassitudinem.
Absint palæstræ, luctæ, tubæ & alia, ad quæ nemo medicus te-
mere invitabit, nemo languentium senum ob membra tam rigida,
nec nisi exiguis motibus amplius idonea, invitanti auscultabit.

Fru-

o) *Banefius*, cui proprie nomen fuit *Naironi*, scripsit inter primos A.
1670 de saluberrima potione *Cahue* s. *Cafe*. Merito deinceps censura li-
mitavit laudem. Vim nervis & nutritioni inimicam *Th. Willisius* tribuit.

Frustra hic inculcant, exercitium superflua eliminare, potior cura est, ut hæc non ingerat senex, plus in momento expulsionis periculi est. Tutius in plerisque senibus frictio substituitur, quæ liberaliter administrata, vel manu vel linteis vel etiam oleo, calefacit modice, vitale robur leniter excitat, coctionem juvat, alimentum vegetius distribuit. Testatur GALENUS, adhibito frictu se infra breve tempus ἀτρεφέντας carne replevisse, idque magis frigido & emaciato senum corpori prodesse concludit p). Neque vero fiat frictio in parte imbecilla senum & laborante, sed sana: neque in periodico dolore, sed aliquot horis ante ejus ingressum. Sic enim verius confirmantur partes, & novis q) defluxionum injuriis plus renituntur. Si virium parum est, exigua & crebra frictio, si plus, rara & multa congruit. Ubivis a tuta frictus motusque mensura incipiendum est, & quæ sequuntur, probe sunt gradu salubritatis suæ vel noxæ æstimanda, cum definire in antecessum, quis præcise gradus in varia corporis senilis conditione locum habeat, nimium sibi arrogantis medici sit. Imbecilliores gestatio potius quam ambulatio, valentiores utraque juvat. Ita frictus senex mane oleo, deinde placide ante pastum obambulet vel gestetur, vel etiam post coctionem ingestorum peractam, semper autem infra lassitudinem. Notandum est, quidquid laborum motuumque vires juvenum fulcit, non nisi in magno moderamine senibus prodesse. Plus attentionis ipsæ partes corporis præ reliquis movendæ exigunt, in quo copiam salubrium monitorum ipse jam GALENUS suggessit r). Nunquam senes se exerceant, etiam inter dictas cautiones, nisi in partibus, quæ id ferunt facilius, & per quas ad reliquas etiam, quæ minus ferunt, redundare commodum placidiori transitu possit. Alterum monitum huic proximum est, ne fatigentur senes. Nam adsueta mo-

tus,

p) *de sanit. tuend. L. V. C. 3. Op. Cl. II. p. 89. F.*

q) *ib. p. 90. E.* bene monet, quod mane oleo injungendus & fricandus senex sit, non absolvere momentum salubritatis, sed plus in eo fitum esse, ut scias, quomodo? Durior enim frictio lassitudinem parit, mollior & brevior est inefficax, *ib. C. 4. E.*

r) *ib. p. 90. A. B.*

rus, etiam si non adeo parvi, aliquando delectant senes, non fatigant. Tertium est, ut ratio occurrentium in corpore vitiorum habeatur; quale caput sit ac collum? quis thorax, quæ spina? quæ coxæ & femora? qui humeri & manus? iis, qui vertigine laborant vel sensuum imbecillitate, nocebit inclinato capite vel dorso exerceri, vel etiam humo volutari: utiliora iisdem sunt, quæ per crura geruntur. Hæc vero, quibus senibus graciliora sunt & debiliora, quiescere satius est, quod specie levior eorum usus jam senes offendat. Si circa thoracem hæret vitium, inferiora, si circa vesicam & renes, superiora, si in medio, utraque exercenda sunt, pro gradu ætatis & virium. Soli senes, inquit GALENUS, partibus infirmis exerceri non debent; at quo quis a senio remotior, tanto etiam magis pars infirma exercenda est. Magnum in his pono justæ cautionis præsidium s).

§. XI.

Senex fere impos tam ad mutanda ea, quæ ingeruntur, quam ad expellenda, quæ corrumpuntur, cruditatibus ex utraque ratione collectis fit obnoxius. Sputa crassa accumulatur, pectore angitur, male perspirat cutis, lotium circa renes subsistit, alvus supprimitur, quæ omnia ex languore virium expellentium oriuntur. Igitur corpus senile, crudis tam facile onustum, non minori beneficio excretionum quam coctionis indiget. Victu ratione materiæ & quantitatis ad justam legem revocato & firmatis coctionum adminiculis, quorum capax corpus est, de nulla re cogitandum solertius erit, quam de vigore & integritate solitæ per consuetas vias excretionis. An igitur emeticis, purgantibus aliisque, quæ evacuant, pugnare sine metu possumus t)? Quidquid hujus præsidii est, magno virium, quibus sollicitissime parcere oportet, impendio quæri non debet. Absint emetica, quæ corpus tam debile concutiunt nimis, tam aridum plus exhauriunt, nec tamen in-

s) *ib. p. 90. B. & 93. A.* ubi duo salutaria monita conjungit 1) feriari in senes partes infirmas 2) exerceri reliquas modice in consueto opere.

t) *aphorism. VII. 41.*

inertiam a spirituum penuria natam corrigere possunt. Per se ægre vomunt senes sub fibrarum tam parum flexilium actione, longe ægrius, crescente simul capitis & pectoris debilitate. In limine vegetæ senectutis haud abnuo talia tentari, si justa ratio invitat: at in progressu justior semper est, ab omni remedio violento abstinere. Nec purgantia nisi cautissime senibus permittit *Simon Pauli*, & vix blandiora satis tuta existimat. Singulcum certe, purgatis nimis senibus, quos ὑπερκαταρρομένους HIPPOCRATES vocat, supervenientem damnant ejus oracula. Fortioribus omnino locus non est, & haud quaquam, inquit *GALENUS* u), aloen senibus suaferim. Ubi simul rite monet, quo plus & fortius vacuantur, eo majori deinceps cum damno sequentibus diebus aluum adstringi. Nihil vero est, quod de mitioribus metuamus, in luculenta illa necessitate cruditates primarum viarum, cum vomitu non liceat, per aluum tempestive eliminandi. Placet præceptum *G. CHEYNÆ*, qui omnes, quotquot vegeti senii desiderio ducuntur, legem sibi figere vult, tertio aut quarto quovis die a carnibus abstinendi, vel aliquo utendi cathartico x). In quam fere sententiam prævit *FR. BACO de Verulamio*, qui nihil magis ad sanitatem vel longam vitam conducere censuit, quam crebras & domesticas purgationes y). Suppetunt nostro ævo multa ex salibus neutris, mannatis & rhabarbarinis, quorum partim lenitas in solvendo & lubricando, partim vis tonica omnem de strage virium suspicionem tollit. Cum crebrior olim drastrictorum purgantium usus fuerit, mirum non est, *GALENUM* z) quædam tantum in victu suadere senibus, quibus vis sit molliendi aluum, ut oleum ante cibum sumtum, vel ipsa olera ex oleo, æstate

u) *Galen. de sanit. tuend. L. V. C. 5.* ubi de iis ex instituto egit, quibus uti senes ad alvum ducendam debent.

x) *de infirmior. sanit. tuend. C. II. §. 13. p. m. 56.*

y) *hist. vit. & mort. X. 3. Op. p. m. 555.* Fidenter dicimus, inquit, purgationes repetitas & familiares longe magis ad diuturnitatem vitæ facere, quam exercitia & sudores. Monitum addit, ante cibum sumtas desiccare minus, & ventriculum minime turbare.

z) *l. c. Op. Cl. II. p. 92. F.*

æstate & autumno ficus ac pruna, hyeme caricas & pruna Damascena vel Hispana elixa, & cum mulso, in quo plurimum mellis sit, macerata. Si triduo fileat alius, non vult ad alia eos confugere, quam herbam mercurialem, marinam brassicam & cnicum in ptisana, vel & resinam terebinthi, quæ soluit aluum & abstergit citra noxam. Olivas quoque ex muria commendat, & in omnibus varietatem aliquam, ne Natura adsuescat. HERM. BOERHAAVE pro excretionem crassi tuto in senibus juvanda crocum maxime, salia & gummata, quod fibras excitent & feculenta solvant, præscribit a). Enematum etiam blandior vis est aluum molliendi, modo acria nulla iniiciantur, sed decocta farinosa cum oleo melle & nitro, quæ lubricant, & ipsas aridiores abdominalium viscerum recessus tenui & blando rore conspergunt, non dicam de vi aliqua alendi sub prudenti usu per has vias redundante, ne illud *Helmontii* aures impleat, intolerandæ stupiditatis esse, qui ita sentiunt b). Renum vias succulenta virtus plantarum, radicum, olerum, fructuum pulso lotio abstergit, quo inprimis ferum lactis & lac ebutyratum referimus. GALENUS in hunc scopum senibus apium, mel & vinum commendat c). Mellis quanta hic vis sit, superius ex HIPPOCRATIS testimonio eluxit. Sudores extorquendi senibus non sunt, halitus cutaneos, quantum opus est, sustentant infusa calida in corpore ab externi frigoris causis præmunito, vel subinde in aëre calido & sereno, si licet, obambulante. Verum ut egerenda ingestis metienda sunt, ita in summo senio, quo parum ingeritur, non nimis de excretionibus solliciti simus. Per alias vias, quam quas Natura aperuit, nihil facile eliminandum est. Venæ sectione vitalem laticem in tanta humorum viriumque inopia detrahare nunquam audebit, qui perditum reparandi spem omnem in illo coctionis torpore exulare cogitat, de qua re olim disceptarunt *Horat. Augenius & Alex. Mas-*

a) *institut. med. aph.* 1061.

b) *de febr. C. VII. 16. Opusc. med. inaudit. p. m.* 124. Plus in ipso reperiunt lectores, quod ægre coquant & tolerant.

c) *l. c. Op. Cl. II. p. 22. E.*

Massaria. Scarificatione potest aliquando locus esse in stasi extremorum senibus frequenti. Fonticulos excitare asperum est, at diu gestatos in sene consolidare & spiracula impuri occludere, periculo non vacat.

§. XII.

Senis, ut diu superfit, tranquillum animum & perversarum cupiditatum expertem requiro. Magnum ei opprobrium est, si intra tot annos potiri illo neglexit. Venerem ne crudus quidem senex cum tanto virium impendio tentabit. Monet eum sua frigiditas, inquit RICH. MEAD *d)*, ne pro voluptate ingratum laborem trahat & fata sua abrumpat. Turpius etiam & nocentius est, dum vis imaginationis scenam instruit, in venerem accendi. Quosdam vehemens animi motus ex mala consuetudine crebro exsurgens non lædere semper videtur, quin ipsis potius vitæ languoribus mederi. At fidendum his non est, quæ aliquamdiu noxa caruerunt. Sensim impune non ferunt novo commotos impetu fluctus animi, qui certe plus dissipant spirituum, quam regenerari in ista virium imbecillitate potest. Velut a nervorum & spirituum moderata & æquabili actione ingens in reliquum corpus & omnes ejus functiones commodum redundat; ita ab ea vehementer turbata, turbat autem vehementius nihil quam motus animi, titubant & imis quasi radicibus convelluntur ipsæ, quibus sanitas nititur, columnæ *e)*. Plus etiam lædunt adfectus animi lentiores, ut tristitia & sollicitudo, quo senectus ultro vergit. Ideo enim senes ut austeri & morosi describuntur, qui sedent moesti, & silent meditabundi. Bene sibi consulunt, si cum juvenibus sanis, quos cognationis, amoris & reverentiæ vinculum

jura-

d) de monit. & præcept. med. in Conclus. de vitæ regim. p. m. 150.

e) magnam vim animi in nervos & spiritus, inde in ipsum sanguinem, illustrat ratio nervorum, qui arterias laqueorum instar circumplexi nunc vehementi concussu urgent sanguinem, nunc stringunt & remorantur pro indole varia pathematum animi, quibus nunc languet nunc intenditur actio nervorum. v. *Halleri comment. in præl. ac. Boerh. Vol. III. ad §. 573. p. 448.*

jungit, multum alunt commercii. Longævus fuisse legimus *Georgiam*, *Pythagoram*, *Isocratem* & famosum inprimis grammaticum *Orbilius* ex crebro juvenum consortio. *Marsilius Ficinus* pro re compertissima habet, senes, qui juvenum congressibus se miscent sæpius, ob recreatos inde spiritus novum vigorem fuscipere. Delectat hilaritas juvenum & agilitas, nubem animi dissipant faceta eorum colloquia, & solatium omnino ac condimentum senilis vitæ est, liberos sæpe sibi & blande circumfusus contueri, quos etiam effusius lætos & alacres, quam fert gravitas senum, ipsum naturale reverentiæ frenum moderatur. Gaudent sane ipsi senes juventutis suæ recordari, confabulari cum suis olim condiscipulis, aureisque illis temporibus, quæ pueri exegerunt, præsentium ærumnas conferre, & loca primæ educationis sæpe inspicere, Ita olim *Vespasianus* minime ædes paternas licet humiles neglexit ob jucundam primæ ætatis memoriam, & vel aviæ scyphum ligneum cum labro argenteo in honore habuit f). Ut multæ consolationum viæ sunt, quæ levant animum & in senili squallore deliniunt; ita imago vel propriæ juventutis vel alienæ, inprimis liberorum, non est veræ & honestæ oblectationis, quam torpenti animo conciliare potest, expers g).

§. XIII.

Somno etiam sub tepido stragulorum fotu rigidas & exsuccas senum fibras remolliendas esse, dubitat nemo. Hinc enim, modo placidus somnus sit, vita senum adpellatur, coctioni & secretionibus favens, & sub motu per vasa æquabili cohibens nova dispendia, reparans, quantum licet, perdita, laxans simul & humectans, quibus maxime beneficiis senex sustentatur. Lavari enim

f) *L. II. C. 12. conf. Fr. Baco de Verulamio hist. nat. Cent. X. §. 942. Op. p. m. 955.*

g) *Suetonius in vita Vespas. C. 2. in ipso eum principatu notat assidue locum incunabulorum frequentasse, ne quid oculorum consuetudini deperiret, aviæ etiam pocillo solemnibus & festis diebus usum esse. Grotius de arca, in qua ex carcere evasit, conservanda cogitavit.*

enim, edere pauxillum, dormire, exemplum senis Homericum dicitur *b)*:

Ut lavit sumsitque cibum: dat membra sopori.

Longas vigilas deprædationem vitalem, in nullo minus quam senes ferendam, vocat FR. BACO DE VERULAMIO, eamque somno cohiberi, animalium in locis reclusis per hiemem dormientium exemplo illustrat *i)*. Sit hic somni eadem ratio ac cibi, quocum exiguuo frui senibus liceat, fruantur crebro, & similiter somno, qui multum interruptus crebro repetendus est *k)*. Et quid ultima senectus nisi perpetuus decubitus? ubi si non somnus, certe quies debilem & tenui filo pendentem vitam adhuc tueretur. In præsidium somni commendant lactucam coctam, syrupum e rosas siccis, crocum, melissam, violam, poma, offam panis ex vino malvatico & alia, TIMÆUS A GÜLDENKLEE lac amygdalarum cum papavere albo ex aqua lactucæ & anethi, cum pediluviiis ex foliis salicis, anethi, chamæmeli, nymphææ. Opiata non conveniunt, quippe semper corpori sicco & infirmo noxia. Quod si vires sibi adhuc consent, neque pectus anhelum sit, urgente dolorum sævitia, uti iis aliquando cum summa prudentia licebit.

§. XIV.

Externis remediis non postrema dignitas est. Vapores, fustus, inunctiones, balnea, clysmata, HERM. BOERHAAVE egregia ariditatis senilis remedia, mortis remoras & longæ vitæ auxilia nuncupat *l)*. *Beganus* Galius in libello, quo artem tradit bis juvenescendi, quotidiana balnea tepida cum levi frictione & inunctione plurimum extollit. Molliunt sine dubio, imprimis si herbæ hujus generis incoquantur, vel si admixto lacte parantur, qualia in rigiditate solidorum & acrimonia ac spissitudine flui-

h) id sæpe Galenus repetit, ut *de sanit. tuend. L. V. C. 12. Op. Cl. II. p. 94. G.*

i) *hist. vit. & mort. I. 75. Op. p. m. 531.*

k) *conf. G. Cheynæi de infirm. valet. tuend. C. III. §. 7. p. m. 109.*

l) *instit. medic. §. 1059. & 1063.*

fluidorum, certis senum vitiis, luculenter conveniunt *m*). Oleo lotas partes inungere, mollitiem partium & flexilitatem constanter tueretur, hinc in gymnasiis, ne a magno motu præmature rigesceret corpus, lavando ungendoque cautum fuit *n*). Multorum fomentorum: quæ externe admoventur, par ratio est, & major fortassis eorum, quæ ex animalium classe petuntur. Neque enim negligendus plane est gradus cognationis inter corpus, quod recipit fomentum, & quod impertit. Vivos calentesque catellos abdomini imposuisse frigido, languenti & flatibus inter tormina distento, profuit sæpe *o*). GALENUS boni habitus puellum seni accumbere

m) vocant tamen multi balnea senectam hominum, quod fortassis nomen mereretur balnea calidiora, quæ siccant & debilitant, simulque frequentiora. Nam lavabantur quidam æstivo die septies vel octis, ut *Commodus*, *Galienus*, *Gordianus* & alii, cœnantes ex parte in balneis. Abusu horum *Titus Vespasianus* præmature fertur occubuisse. *Galenus* crebra balnea in altero stadio senectutis, non æque tertio, quo minus sustinentur, convenire ait, & *Telephi Grammatici* exemplo comprobatur, bis tantum per mensem hieme, quater æstate, ter medio tempore loti, cum fere centum annorum esset. *Op. Cl. II. p. 94. G.* At & hoc multis nimium videbitur ex nostri ævi moribus, a balneorum usu magis alienis, quam par est.

n) Vix re alia quam oleo copiosius veteres usi sunt, in cibis, lucernis, auguriis & imprimis juvandæ valetudinis studio. Primum officium erat, hospitum & convivarum pedes lavare & inungere, quod mox ita in luxum degeneravit, ut olea odorata, amaracina, irina & pretiosa exotica in unguentum pararent, cui se jam *Solon* opposuit, & ne viris liceret *μυροπωλείν*, lege prohibuit. Maximi usus fuit in præcavendis morbis fibræ rigidæ a gymnasticis exercitiis metuendis, immo & in reliqua sanitatis custodia. Apostolos legimus ægros oleo inunctos sanandi facultatem ab ipso CHRISTO accepisse *Marc. XVI. 13.* Elegisse videtur oleum, cujus naturalem virtutem miraculosa vi exaltavit, ut panis, cujus exigua quantitate tot hominum famem sedavit, sumpta utrinque materia, quæ virium ad illum scopum utilium non prorsus nihil contineret. Diximus supra, quid præsidii ad longam vitam olim quæsitum sit, intus a melle, extus ab oleo.

o) Ut nudo ventri viventes catuli indefinenter accumbant, suadet *Th. Sydenham* iliacis, donec dolor & vomitus cessent. *Obs. med. circa morb. ac. S. VI. C. 4. Op. p. m. 77.*

cumbere voluit, ita ut abdomen ejus contingeret *p*). Sine dubio fatus æque salutaris haud fuerit, si vel vestium mole senem oneras, vel calidis linteis involuis, vel oleis inungis, vel ad focum collocas, vel vinum meracius propinas. In his nihil est, quod gradum fomenti æque temperatum & constantem promittit. Ex FRANC. VALLESII judicio *q*) non potuit DAVIDI, naturalis caloris, cum senesceret, penuria laboranti salubrius a medicis consilium suggeri, quam ut formosa virguncula in sinu ejus dormiret. Severus nimis censor morum est, qui immundi aliquid inter cineres illos metuit idque pudicitiae legibus repugnare, ex suo pruritu colligit. De extrema senectute loquor, vegetior enim, ne illam de se suspicionem moveat, in fomenti hujus delectu sexus discrimen servet. In vestium tutela, corpus senile contra frigoris causas præmuniente non spernendum est tempestivi fatus præsidium *r*).

§. XV.

Suadere medicamenta non aulam, si solum senectutis onus gravat, haud morbi ejus ex antea vita comites. Probe scio, jactari remedia, quæ vitæ causas tuentur, & in immensum spatium, si histriones artis audis, protrahunt. Talia sunt gemmata, cedrina,

p) *Meth. med. L. VII. C. 7. Op. Cl. VII. p. 47. B.*

q) *de sacr. phil. C. 29. p. m. 144.*

r) *H. Boerhaave instit. med. §. 1051. nil ait plus defendere corpora contra vim caussarum externarum, quam si quis verno tempore tarde minuit hyberna vestimenta, autumnali cito iterum auget. Th. Sydenham censuit, minus perire hominum peste, gladio & fame simul, quam errore vestium præmature positorum, corporumque, imprimis sub exercitio, frigus admittentium. Hinc monuit familiares, ut non nisi uno ante solstitium æstivum mense mutent vestes. Obs. med. circa morb. ac S. I. C. 4. p. 77. Id vero G. Cheynæus pro Germanorum præcepto habet, hyberna vestimenta mature sumere, sero ponere, nec probat nimis, quod coeli adsuescere injuriis oporteat, & noxas nimiae perspirationis cohibere, l. c. C. 7. §. 8. p. m. 215. De senibus intempestivum puto, id poscere, ut vel coeli adsuescant injuriis, nisi adsueverint dudum, vel metuere, ne perspiratio, in iis manifeste languens, difflet nimium.*

cedrina, viperina, balsamica, bezoardica, & alia infinita, quibus credulitas toties decepta etiam nunc confidit, & vanæ spei immoritur. Pharmacum ἀθανάσιος, quod veteres jam Aegyptii teste *Diodoro Siculo* vel ἀνθηράσιος, quod alii jactarunt, vel barbara illa nomina primi entis ex metallis, fossilibus, animalibus, vegetabilibus, solutionum radicalium, quintessentiarum, & quidquid monstrosa imaginatio suggessit, quæ se & alios deludit, nolim tanquam manifeste vanitatis rea attingere, miror, etiam inter eruditos esse, quos spes tam futilis fascinat. Ambrae usu vitam in immensum extendi *Cardanus* sibi & aliis persuasit. *Fr. Baco de Verulamio* pharmacopolam notat, qui usu ambrae ad annum ætatis CLX. pervenit, nobilesque ideo in Barbaria, quibus pretiosa hæc medicina suppetit, longævus fieri subjungit, plebem, quæ emere non possit, brevioris vitæ esse s). Has caussarum fallacias viro de augmentis scientiarum egregie merito nollem excidisse, licet ex aliorum fide referat. At exciderunt quoque *G. W. Wedelio*, qui de ambra scribens, tenuem ejus substantiam congruere feri & sanguinis subtiliori balsamo, hinc senum vires instaurare, & velut oleum flammam alit, ita vitalem luculam ab ambrae oleo sustentari tradit. Olim iudice *CELSO* t) repertis remediis quæsitæ est ratio, si mutila, certe veritati nihil derogans. Hodie nondum repertis vel inter pauca & nova experimenta dubiis, hinc tenuem spem sui tanquam per crepuscula iniicientibus, fucus statim rationis adspersgitur, fallax nimis salubritatis testis. Paulo plus in re tam gravi requiritur, quam inanis per campos similitudinum lusus. Certe jactati tot remediorum thesauri parum promittunt, quorum etiam quo major actio est, eo jam minus a debili senum corpore sustinetur. At in cauta & sobria, cujus fontes succincte indicavimus, vivendi ratione plus veri momenti est, & eorum exempla, qui ad longam facilemque senectutem observantia harum legum pervenerunt, debitam his reverentiam stabiliunt. *GALENUS*, qui nec salubrem corporis statum ab ortu accepit, nec vitam ab offendiculis liberam, sed vigiliis & multis

artis

s) de vit. & mort. l. 37. p. m. 528.

t) de medic. præf. p. m. 10.

artis operibus turbatam, id tamen commodi, quod diu & a morbis fere immunis vixerit, ab arte tuendæ sanitatis se consecutum esse testatur *u*). Non una quidem vitæ species in illo naturarum & consuetudinum discrimine laudari temere potest, nec diffitemur, suis quemque legibus, ex proprii corporis fabrica emergentibus, maxime valere, idque discere ex perpetua & solerti attentione ad ea, quibus læditur vel juvatur, hinc alios senes ferre adhuc exercitia, alios constantiori quiete indigere, alios lavacris & inunctione mirifice juvari, alios commode satis iis carere. At sunt tamen aliæ, & potiores etiam, quæ omnibus conveniunt, leges, quas sequi oportet, ne senectutem, quam omnes adipisci cupiunt, accusent adepti. Necessarius est fons caloris frigescenti jam corpori, lenisque & constans rigatio arescenti. Verum non sufficit, illud artis præceptum nosse, contraria contrariis opponenda esse, sed & serio cogitandum, quid & quantum in hoc vel illo gradu senii, nunc vegetioris nunc debilioris, ferant vires & ipsa, quæ tam sero abroganda non est, postulet consuetudo? Certe ab omni violento abstinere senex debet, & summo uti moderamine actionum vitæ, quæ si intenduntur nimis vel elanguescunt, sequitur, ut, ibi justo celerius solida obrigescant, hic, ut cruda accumulæntur. Fricari sæpe pro exercitio est, lavari & ungi mollitiem & flexilitatem fibrarum ad functiones tam necessariam diu tuetur. Crebro ante oculos sit prudentissimorum senum solers vitæ ordo & insignis inde redundans valetudinis fructus, ut olim *Antiochi Medici x*) & *Telephi Grammatici* recentiori ævo *Lud. Cornarii*. Non omni ex parte imitari licet; nam quæ aliis nocere possunt, ali-

u) de sanit. tuend. LIV. C. I. Op. Cl. II. p. 88. F. & sic alii multi. Jac. Fabricius genero Simoni Pauli vegetam soceri valetudinem admiranti bene respondit: *dieta senectutem alit, temperantia vitam protrahit, haud multum medicaminum*. Nec dubitat Cl. Deodatus in valetudinario suo adseverare, solis diæteticiis ad annos CXX. salubriter & integre perveniri. Plus sibi confisus olim *Asclepiades*, si unquam ægrota- ret, pro medico haberi noluit, & visus est dictorum implevisse fidem, cum octogenarius de scala lapsus interiret

x) Egregium Galenus senilis valetudinis custodem ficit in *Antiocho Medico*. Is plus quam octoginta annorum quotidie ex domo ad forum, in

aliquando iis familiaria reddidit usus, vel proprii corporis sub quibusdam fabricæ suæ privilegiis immunitas. Illa tamen tantum non ad omnes pertinent, ut passim monui leni caloris fotu frigus arceri, molli ac tenui victu, quiete etiam ac somno, ariditatem & marcorem retardare, quove magis sub crescente senio vires deficiunt, eo ad maiorem quietem se componere, & tenuius sensim ac parcius ingerere, nihil facile novi & insoliti, nihil quoque eorum tentare, quæ noxæ rea non esse longus usus confirmavit, nisi in iusto temperantiæ gradu. Si pietatem Theologus, justitiam Juris consultus, ut summa vincula cum Deo & hominibus merito commendant, medicus temperantiam, quæ utraque vincula sustentans mentem sanam in corpore sano tuetur, inculcare haud oscitantius debet, & inter tot vitæ scopulos monere inprimis juvenes:

Venturæ memores jam nunc estote senectæ! y)

quo civium concilium convenerat, tria circiter stadia pedibus confecit, inde ægros in vicinis locis invisit, ad remotiores vel sella gestatus vel vehiculo usus. Domus ei conclave præbuit camino per hiemem calens, æstate citra ignem puro & temperato aere gaudens, ubi dejecta prius alvo mane fricabatur. Hora diei tertia vel quarta cum melle attico plerumque cocto aliquid panis sumit, ad sextam vel septimam legens aliquid solus vel cum aliis transigens. Tum in publico balneo frictus, lotus & leviter, quantum seni convenit, exercitatus accessit ad prandium, in quo primum sumit, quæ alvum mollirent, deinde aliquid piscium saxatilium vel pelagiorum. In cœna, quod probi succi esset, & non facile corrumpetur, ut far cum melle aut ex jure simplici, delegit. Sic sensibus integris membris & ad solita ministeria idoneis ad extremum duravit, de sanit. tuend. L. V. C. 4. Op. Cl. II. p. 95. F. G. Sistit ibidem *Galenus Telephum* grammaticum provectioris ætatis & centum fere annorum, de cujus pariori lotionē jam quædam attigit. Quibus vero diebus non lavabatur, iis circa tertiam horam unctus est cum exigua frictione, mox mel optimum crudum alicæ mistum esitavit, nil præterea pro jentaculo, pransus hora septima aut paulo citius, oleribus primum, dein piscibus aut avibus sumtis, vespere panem ex vino *κεκραιμένω* gustans. *Galenus* in eo maxime quippe seniori notat parciorem balnei usum bis terve per mensem v. ib. c. 12. p. 94. G.

y) alio scopo *Naso in arte am. III. 59.* Paucissimi certe sunt, qui illam, ad quam temperantia in suis legibus cognita ducit, vitæ metam vere attingunt, & exclamare sub placido discessu possunt: *Vixi & quem desiderat cursum Natura, peregi.*

 DISSERTATIO

DE

 CURA MAGISTRATUS
 CIRCA VALETUDINEM
 CIVIUM

PUBLICE PROPOSITA

GOTTINGÆ, D. 13. APRILIS 1758.

RESP.

JESAIA JUDA,

NICRO-ULMAE FRANCO.

 §. I.

Curis pii magistratus, cui alia quam civium salus non est legum suarum norma, sanctum sine dubio & inviolabile, tanquam divino instituto, obsequium debetur. Ingens beneficium est, tot improbis hominum in contraria ruentium desideriis & erroribus frena iniici, singulos ab injuriis sibi invicem inferendis arceri, omnes ad mutuum quendam officiorum consensum compelli, externæque securitatis præsidia stabiliri. Quis ita neget, quæ ingentia sunt divinæ providentiæ circa vitæ nostræ opportunitates munera, per manus magistratus ad nos, derivari? Quin ipsis etiam animis & corporibus civium cura superiorum non e longinquo consulit, ibi fomenta pietatis publico Numinis cultu sustentat,

hic

hic adminicula sanitatis ab externis offendiculis, in aere, victu aliisque rebus, quarum perpetuo commercio fruimur, obviis sua auctoritate vindicat; adeoque cives pios, justos sanosque, id est, omnis, quantum licet, felicitatis compotes reddere, certe ne quid latentis vitii sub sua indulgentia emergat, & in plures tanquam contagio quodam se diffundat, prohibere nititur, illæsa tamen, modo publicæ noxæ rea non sit, civium libertate.

§. II.

Fieri enim cum non possit, ut vel ipsi parentes, quorum sollicitudinem probus magistratus æmulatur, omnes suorum, licet paucorum numero & sub oculis suis crebro versantium nævos & errores cognoscere, præcavere & emendare queant; certe adultus quilibet & rationis suæ compos in illa communi vivendi agendique regula, quam vitæ suæ rationibus congruentem sub ipsis superiorum auspiciis ex institutione plurimorum haurire & attento ad aliorum exempla animo perficere potest, merito in rebus agendis suo relinquitur arbitrio, sique impingit pedem toties monitus, suo sensim, quos alieno poterat, vitæ scopulos cognoscit & vitare discit periculo. Sibi tribuat culpam, qui discernere non didicit, *Apicii* an *Platonis* cœna rebus suis magis conveniat? Natura singulos sub solerti instinctu bonis, quæ felicitatem suam fulciunt, potiundi, propriæ tutelæ commisit, cui obstaculum haud ponit magistratus, nisi in actione, cujus damnum ad plures redundat. Dum vero in cœmendis peregrinis mercibus, in pompa funebri, quæ tota olim patrimonia consumsit, in vestitu, in copia vasorum aureorum & argenteorum aliisque multis modum subinde magistratus præscripsit, non tam liberas manus quam nocentes cohibuit. Velut manifeste prodigis, ne aliis exemplum præbeant, vel perdant familiam, vel quod propriæ rationis deliquium notat, prono pede in fortunarum suarum præcipitia ruant, sapienti instituto si adjunguntur, quorum oculus ad profusa istorum impendia attendit eademque moderatur; ita in rebus, quæ sanitatis columnas subruunt, laudanda etiam magis est magistratus severitas, si efferuescentis luxuriæ æstum, ne alios nimis in transversum rapiat, certis in multorum salutem finibus coercet. Fortassis hic li-

mitem excessit veterum censorum rigor a), ex quorum instituto necesse erat apertis cives januis cœnare & læsæ in parvis sobrietatis pœnam formidare. Tam morosæ virtutis quis stare velit iudicio? Ita vero sumptuariæ Romanorum leges, quas *Cato* cibarias dixit, arctius injecerunt vinculum, quam liberi tunc homines tulissent, nisi adhuc memores, per aliquot secula majores suos solo farre & pulte victitasse. Horum intuitu exemplorum æquo tulerunt animo, cum lex *Orchia* numerum convivarum, *Aemilia* cibi genus & modum præscriberet, *Fannia* asses centum in una cœna, licet solemniori, excedere vetaret, *Didia* etiam per universam Italiam pœnas sine discrimine exigeret, non modo ab his, qui majori sumtu cœnas instruxissent, sed & iis, qui interfuissent b). In hæc facile consensit ævum a nostra mollitie alienum, aqua pro vino usum, neque hoc deinceps nisi indigena & cum miscela aquæ, feminis vero ab omni ejus usu exclusis c). Nec hodie defunt leges, quæ in variis locis paulo asperius restringunt

a) Hæc severæ disciplinæ custodia censoribus sine provocatione commissa primo frugalitatis ævo stetit inconcussa ab A. R. C. 311. ad 667. crescente deinceps luxu & fortuna populi vacillans & a *Clodio* tribuno plebis tantum non abolita sinistram maxime omen sub *Augusto* cepit, cum tribunal ad ingressum censorum, qui ultimi privatæ fortis erant, corrueret. Nomen deinde ad *Decii* tempora, at haud prisca muneris fides superfuit, cum plerique imperatores, qui & his curis se ingerebant, publici luxus frena laxarent.

b) *Ant. Gellius in noct. Attic. L. II. C. 4.* has leges varias describit, inprimis *Fanniam*, quæ festis quibusdam diebus centenos, aliis decem diebus per mensem tricenos, reliquis denos aeris in cœnam impendi permisit. Novæ deinceps leges semper aliquid de rigore sua remiserunt, ut *Licina*, quæ ducenos aeris nuptiis indulgit, ceteris diebus tricenos, integro prorsus eorum usu, quæ ex terra, vite vel arbore provenirent.

c) Crimen habitum est par læsæ pudicitiae, si vinum bibissent, quo accendi libidinem lex *Romuli* in mulieres asperior, censuit. Cum *Ignatius Metellus* uxorem peremisset, quæ vinum gustaverat, non solum res illa accusatore caruit, sed & reprehensore, unoquoque existimante, optimo illam exemplo violatæ sobrietatis pœnas pependisse. *Valer. Maxim. L. VI. C. 3. n. 9. p. m. 558.* confer. *Plinium in H. N. L. XIV. C. 13.* qui *Egnatium Mecennium* vocat, cædis a Romulo ipso absolutum. Nec feminis *Massiliensibus* & *Milesiis*, vini usum licuisse, scribit *Aelia-*

gunt in nuptiis vel aliis diebus, quibus gulæ litatur, ferculorum numerum. Novi, in celebri ciuitate non licere istis diebus plus quam unam, quæ assata continet, patinam exhibere. Ob quam rem moris est, in una quidem patina at prægrandi ingentem assarum carniū varietatem offerre, adeoque legem specie integram ista interpretandi vafricie deludere, iustiorē certe futuram, si minori imperio libertatem circa varia per solum abusum, quo nulla res vacat, aliquando noxia limitaret. Neque enim tunc adeo frequens esset, quod obiici passim solet, inventa lege inventam fraudem esse. Ipse hinc *Tiberius* in tanta potestate sua indecorum ratus attrectare, quod non obtineret, litteris tantum ad senatum scriptis questus est, tot hac in re a maioribus repertas leges, tot, quas divus etiam *Augustus* tulisset, illas quidem oblivione, has, quod flagitiosius, contemptu abolitas securiorem luxum fecisse d).

§. III.

Circa communia potissimum vitæ & sanitatis præsidia, quæ Natura singulis sine discrimine indulsit, ne vitium contrahant, longe

mus Hist. var. L. II. C. 38. imo nec Romæ nobilioribus viris ante annum ætatis XXXV. licuisse subicit. Ceteris opprobrio fuit, meracum bibere, & barbare habita, qualis Scytharum erat, ἀκρατοποσία, cuius veteres etiam Germanos reos fuisse, haud temere dixerim. Citant verba *Taciti de mor. Germ. C. 22. consultabant de rebus maximis inter pocula, quod & nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus aut ad magnas incalescat.* Ex quo ipso tamen iudicio primum illud concludo, mensuram potus, qui aperta reddidit & animosa pectora, infra lineam ebrietatis fuisse. Deinde ne concludo quidem vinum eos bibisse, nedum meracius. Interior certe *Germania*, si forte quasdam Rheno propinquiores provincias excipere velis, vino caruit, quippe cui eodem *Tacito* teste potus fuit ex ordeo in quandam similitudinem vini corrupto.

d) Graviter hæc verba *Tiberii* recenset *Tacitus in Annal. III. 54. p. m. 232.* Ipse *Tiberius* ut suo exemplo publicam parsimoniam juvaret, solemnibus cœnis pridiana sæpe & semesa adposuit. *Sueton. in vit. Tiber. C. 34. p. m. 539.* *Augustus* pariter ternis tantum ferculis cœnam, aut cum abundantissime, senis præbuit, nec ipse ter amplius supra cœnam bibit. *Sueton. in vit. Aug. C. 74. p. m. 395. & C. 77. p. 403.* Sed spem exempli evertit dispar subsequēntis ævi ratio.

longe majori merito & inter vora omnium oculus magistratus vigilat, medicorumque de ea re iudiciis eo auscultat benignius, quod sua æque in his quam omnium civium res agitur, sua & illorum, si neglexerint, incolumitas periclitatur. Primum hic locum Aer occupat, quo carere nemo per momentum potest, cum victu & aliis longe possit diutius. Pertinet ad res illas, quas ob ingens salubritatis momentum Natura extra rapinæ periculum, imo extra invidiam, quæ alioquin circa majora bona maxime exæstuat, adeoque tutissimo loco posuit, quam intercipere nemo, nulla onerate vectigalium injuria possit. Si olim *Pescennius Niger Palæstinis* levamen onerum & severioris censuræ rogantibus paulo respondit acrius: *imo aërem vestrum censere vellem e*); iisdem tamen videtur verbis agnovisse, se, quod velit, in potestate sua non habere. Occurrit in veterum scriptis vectigal *ἀέρινον*, at non inepte *Procopius* censuit, tale intelligi, quod supra solitum canonem quasi ex aëre exigitur *f*). Certe omni magistratui ad sensum communis indigentiae attento convenit, ut non solum non oneret, sed & expediat magis & adversus ingruentem corruptelam tueatur aërem, qui cœlesti munere & perenni rivo singulis, quo se cunque vertunt, de hoc tam necessario vitæ pabulo, ne sollicitis quidem ultro circum-

e) *Ael. Spartian. in vita Pescenni C. 7. p. m. 377.* Ad quæ verba *Cl. Salmasius p. m. 151. Tertullianum* citat, qui vendi a publicanis & cœli & terræ & maris transitus queritur. Quæ tamen verba sine ambiguitate non sunt. Clarius *Casaubonus*, in notis ad *Spartianum* avaritiæ principum tribuit, quod tributum illud *ἀέρινον* non *Judæis* solum, sed & in universum omnibus impositum sit. Verum agnoscimus nomen tributi, nondum rem ipsam. Res fere se habet ut cum fontibus olim vinosis dictis, qualem in *Paphlagonia* *Vitruvius* notat *L. 8. C. 3.* Talem fontem quis sensu proprio accipit? merito de vi inebriandi, quam instar vini habere creditur, intelligunt interpretes. Sic tributum ex capite novo & insolito dixeris quali ex aere exactum.

f) Confer. *Jac. Cuiac. Obs. LX. c. 7. p. m. 217.* ubi occasione vectigalis ex umbra capti meminit quoque illius ex aere, sed titubanter. Forte, inquit, exactum ex aere est, videturque *Cedrinus* id ævo *Michaelis Paphlag.* adscribere. Mox subjicit verba *Procopii in anecdotis*, nec iisdem repugnat.

cumfunditur. Haustus pulmonibus, deglutitus cum cibo & potu
 ipsisque venulis in cute hiantibus resorptus velut non una virtute,
 si purus, ita non vna noxa, si contaminatus fuerit, vitalem hu-
 morum nostrorum laticem imbuat. Quæ non inde copia morbo-
 rum emergit, epidemicorum, pestilentialium, contagiosorum?
 quæ non strages civium ex hoc fonte oritur? quem obstruere ne-
 quit sola medici manus, nisi ad delendam noxam variis officiis,
 superiorum lege, conspirent cives, publicique ex ærario sumtus
 levent onera, & multis, quæ occurrunt, difficultatibus tempe-
 stive prospiciant.

§. IV.

Non est hujus loci, nisi succincte indicare, quid sit in aere
 nobis tam amicum & salutare? quid vi illa privet, & an aeri istis
 jam vitiis laboranti aditus ad interiora pateat? Propria aeris na-
 tura in fluiditate, gravitate & elasticitate g) triplex habet agendi
 momentum, omnis in se corruptelæ expers. Miscela aliarum
 rerum semper aliquid novi beneficii aeri impertit, sive elemen-
 tum igneum, a cujus vario gradu caloris & frigoris vicissitu-
 dines

(g) *Fluiditas* levissimo motui auscultans, nullo gelu coiens, nullo sub pon-
 dere solidescens permeat pleraque corpora, miscet, solvit, latentesque
 vires excitat. *Gravitas* pro gradu raritatis & densitatis, altitudinis &
 varietatis tempestatum & meteororum, alia quidem perpetuo est, sed sub
 illo tantum discrimine, ut summum ejus pondus æqualeat mercurio in ba-
 rometro adscendenti ad $30\frac{1}{2}$, minimum ad $27\frac{1}{2}$ pollices. *Elasticitas* in
 tantum spatium, quantum a pondere comprimente amisit, se expandere
 rursus nititur, adeoque vi maxima post maximam compressionem, lege
 ceterum immutabili, licet multis annis inclusus aer & compressus hæ-
 reat. Edocemur experimentis *Torvaleyanis* & aliis, aerem nostrum in
 spatium 16 *ies* minus vere redigi & in spatium 32 *ies* majus se æquabili
 distributione vere expandere. Nec dubium est pro novis ponderum in-
 crementis crescere arctiora aeris spatia, quamvis inter capta experimenta
 modus non facile existat, quo aer communis in spatium 64 *ies* minus
 reduci queat, ob enorme pondus argenti vivi, ad quod tubus firmus
 203. pollicum requiritur, in quo statu aer futurus sit ut 1. ad 13. conf.
H. Boerhaave Elem. Chem. T. I. P. II. p. 447. ad finem. De aëre in
 minimis non elastico v. not. b) & c).

dines pendent, five aqueum, quo humidioris vel siccioris aeris temperiem æstimamus, five denique tot halituum vegetabilium, animalium & mineralium, totque seminum varietatem spectes. Hæc omnia mixta invicem penitus & quasi in communi foco digesta ac elaborata secundum propitias naturæ leges nunc telluris finum nova fœcunditate imprægnant, nunc imprimis, quidquid animalium corporum est, vitali adflatu reficiunt. Inter hæc salubrior aer non est, quam qui crassioribus exhalationibus defecatus, magnæ & subitæ mutationis expers, gravis, serenus, siccus & temperate calidus a purioribus locis spirat, lenique vento agitur. Ex quo ut oppositi aeris indoles elucet, ita sane pro ratione tempestatum anni, situs corporum cœlestium, soli exhalantis, maris, fluminum, paludum, montium, ventorum ingens nascitur virium, quæ in corpus nostrum agunt, varietas, ut nequeat sine exactioris chorographiæ subsidio aeris in uno loco salubrius, in alio nocentius, spirantis indoles cognosci, quamvis & tunc ambigua in multis & hiulca cognitio sit. Quæ vitia inde emergunt, vel ejusmodi sunt, ut pro ratione corporis recipientis nunc hos vel illos figillatim pro vitæ suæ rationibus offendant, quibus consulere medicus non interpellatis superiorum negotiis potest, vel ut gravi statim injuria multos nullius in vita erroris sibi conscios invadant, ubi vel ipse magistratus malo serpenti iis, quæ in sua potestate sunt, externis occurrere præsidiiis, & medicorum fulcire operas ultro contendit. Neque enim aeri sub illis nocendi viribus præclusus est ad interiora accessus. Quidquid enim contra hunc, five per bronchia pulmonum, five vias cutaneas, five ex primis viis in vasa lactea obiciunt, nititur maxime experimentis illis, quod ex nulla corporis animalis membrana sub ipsa exhausta antlia aer emergat, nec sub eadem tenerioris fabricæ pulmo aere inflatus detumescat. Cui aeris non permeantis argumento, cum vera ejus & perpetua in omnibus solidis nostris fluidisque & ipso calculo intro genito præsentia ad oculum facile demonstranda repugnet, intellectu difficile non est, rem eo redire, ut aer per se dictis viis exclusus, in aqua vero aliisque liquidis solutus divisusque transeat simul, ubi aqua vel alia liquida, in quorum sinu hæsit, transeunt, imo constanter in iisdem lateat nec evolui

evolui iterum naturali caloris nostri gradu possit *h*), evoluatur tamen, si vel antlia vim pressiois levat, vel calor ultra gradum naturalem intenditur, vel vires efferuescentiæ, fermentationis & putredinis vincula partium destruunt. Illis vnice ex causis evolutus iterum & collectus aer elastica sua virtute, sine qua latuit, agere iterum incipit. Frustra vero aeri intra nostra fluida divisis elementis adhuc hærenti vim illam elasticam cum J. A. BORELLO *i*) tribuunt, & coctionum inde vires & vitales in sanguine oscillationes derivant, sub quibus partes humorum in concretionem proprio nisu tendentes dimoveri invicem, & fluiditatem in vitæ usus tam necessariam oscillando conservari arbitrantur. Non satis perpendunt, quod sub illis momentis elasticæ virtutis, nunc tantum spatium, nunc tantillum, pro vario caloris gradu occupantis functionum tantum non omnium periclitetur integritas. Quis nescit, perire animal quasi fulgure ictum, cujus venis paucillum externi & elastici aeris infusum sit *k*)? Est elater ab unitis ejus compressisque elementis intra limites potestatis se invicem repellendi. A quo mutuo pressu repulsuque partium ipse Is. NEWTONUS vim elasticam deduxit *l*).

§. V.

h) Herm. Boerhaave in *Elem. Chem. T. I. P. II. p. 525. 526.* ubi docet, in chylo, lacte, sanguine. sero lactis, saliva, bile, succo pancreatico, lotio hæere aerem naturaliter, addit ita divisum esse, ut in hac forma non agere tanquam aer, neque ex liquidis illis se expedire possit ad gradum caloris 92, qui apud nos sani sanguinis maximus est. Si contingit, ut præternaturali calore evolutus & forma bullularum collectus intra vasa hæreat, redit in unionem partium antea separatarum elater, sed funesto eventu. Ita Frid. Ruyschius in subita mulieris morte cor reperit flatu aereo turgidum, v. ad *Ep. probl. XVI. Resp. p. 9.*

i) De motu animal. P. II. C. 8. prop. 115. p. m. 139.

k) Jo. Jac. Harderus in apiario suo post Obs. 25. p. 114. aerem siphonis ope in venas jugulares canis sine vi injecit, & post brevem ejulatum respirare desiit animal, venæ turgidæ, spumosæ in sanguine bullulæ, cor distentum adparuerunt.

l) In philos. nat. princip. L. II. Prog. XXIII. theorem. 18. p. m. 270. in fluido elastico vires centrifugas particularum ponit reciproce proportionatas distantis centrorum suorum. Similiter Jac. Hermannus in *Phoronom. L. II. S. I. O. 7. p. m. 189.* elasticitatem ait consistere in

§. V.

Conditio & opportunitas vitæ plerosque ad certa loca, quicunque demum ibidem aër spirat, vinculo vix dissolubili adstringit. De sede fortunarum plus cogitant, quam præsidii valetudinis, illa ut plurimum ætate, qua rebus suis prospicere incipiunt, nondum titubantis. Parum moventur, si in variis provinciis validos longævosque majori & constantiori numero reperiri audiunt, modo sub oculis suis non sit sæviens luculenta civium strage lues, reliqua mala lente & tacite germinantia tanquam longe a se remota negligunt. Neque diffiteor, patrium aerem, licet aliquando nocentior, ferri ex consuetudine, & ut PLINIUS ait *m*), adfuetos etiam in pestilentibus durare: unde coeli specie salubrioris mutatio interdum lædit. Quo referri solet nostologia Helvetorum montanum aerem suum cum illo planiorum regionum *n*) permutantium, quorum molestus languentis valetudinis sensus non nisi reditu in patriam tollitur; quemadmodum ex contraria ratione juvat relinquere coelum, quod genuit morbum & sustentat *o*).

Vis

nisi illis, quibus aeræ molecule a se invicem recedere conantur. Hinc *Herm. Boerhaave in Elem. Chem. T. I. P. II. p. 454. & 524. non est, inquit, elater aeris in uno ejus elemento, sed pluribus unitis. Patet, cur aer aquosis vaporibus refertus sit minus elasticus? quippe divisus nimis & solutus, pariterque cur in aere incluso pereat animal? sub cujus halitu aer non renovatus elasticitatem in respiratione tam necessariam sensim perdit. In qua re egregia sunt experimenta Jo. Veratti contra Jac. Pistorinum in Comment. Acad. Bonon. T. II. P. I. p. 34. P. II. p. 267.*

m) Hist. Natur. L. XVIII. C. 5. salubritas loci, inquit, non semper incolarum colore detegitur, quia adfueti etiam in pestilentialibus durant.

n) Videtur mixta ex contrariis quasi locis atmosphæra ejusmodi esse, cui facilius & brevi peregrinantes adsuescunt. Quo nomine I. M. Lancisius Romam laudat, quæ nitidos colles, amplas convalles & lætam planitiem utili temperamento habet: de nativ. Rom. coel. qualit. C. II. 2. p. m. 3.

o) Celsus L. II. C. I. p. m. 43. pessimum, inquit, ægro cælum est, quod agrum fecit, adeo, ut in id quoque genus, quod natura pejus est, in hoc statu salubris mutatio sit.

Vis consuetudinis in levioribus vitiis facile agnoscitur, maioribus vitæ injuriis non nisi paucissimos conciliat, cum plurimi sub iisdem experimentis occumbant, adeoque fas fit, indigentiae humanæ remediis constantioris salubritatis subvenire. Licebit utilia & salubria ex præceptis *Atilii Reguli* conjungere, qui nec foecundissimis locis insalubrem agrum parare nec effoetis saluberrimum suadet p). Raro consilia, ut par erat, struendarum salubri loco ædium ineuntur, nedum urbium, quæ si loca occupant a maribus, paludibus, & montibus remotiora, nec in vallibus umbrosis sita, unde ex una parte falsi aut putres halitus haud inquinant, ex altera retenti & lentius agitati aeris noxa non emergit, fortuita tamen illa res est, quæ raro civibus ad id attentis & bona sua agnoscen-
tibus contingit. Si secus est, non ideo de transferendis penatibus cogitant, vel ipsa urbe, ut *Selapini* olim, qui ob viciniam lacus gravissimis quotannis morbis correpti translatis quater mille pedum distantia a veteri urbe sedibus, mox meliori valetudine & a pristinis offensis libera frui coeperunt q). Etsi vero nec propria omnibus domicilia struere licet & πρὸς τὰ κτήματα καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ πρὸς εὐμερίαν suadente *ARISTOTELE* r) accommodare; cuilibet tamen in aliena etiam & conductâ domo convenit, omnem immunditiem arcere, aeris sæpe renovandi curam gerere, haud ferre sordium cumulos, haud stabulorum & latrinarum squalores, eosque suæ quasi corruptelæ fato relinquere. Nunquam non publicæ munditiæ cura suo scopo excidet, si ex interiori domuum sinu perpetuo rivo emanat, quod externum aerem corrumpit.

§. VI.

p) *Plin. Hist. N. l. c. Ed. Hard. T. II. p. 101.*

q) *Vitruv. de archit. L. I. C. 4.* ubi id factum scribit venia populi Romani, rem dirigente *M. Hostilio*, nova moenia constituyente & areas dividente.

r) *De cura rei famil. C. 6. Op. T. III. p. m. 674.* ubi domos hieme ventis, æstate soli expositas commendat. *Paulus Zacchias* ædium situm duplici beneficio æstimat, accessu nempe liberiori aeris & luminis. Deterior tamen ei est privatio directi luminis quam privatio aeris perflantis, quia lumen emendare potest aeris vitia, non æque perflans aer incommoda umbræ, *quæst. med. leg. L. V. tit. IV. Qu. 6.*

§. VI.

In nulla certe re æquius ad rescindendas in ortu morborum causas magistratum curam versari arbitror, quam in munditie urbium. Tot millia hominum aliorumque animalium incredibilem fundunt materiæ perspirabilis copiam, quæ in urbe non adeo magna facile centena millia librarum quotidie superat. Hæc vero talia sunt, quæ ob suum in putredinem nisum non tulit amplius natura corporum, sed tanquam mox per moram indultam nocentiora tempestive ex omni limite suo expulit. Sit ita, aquosas maxime exhalationes esse. Præterea vero, quod tenui & subtili vitio haud carent, tum quoque ipsa copia aquosi elasticam aeris virtutem in opere respirationis tam necessariam nimis labefactat. Reliqua corporum excreta, quorum præceps magis ad putrem corruptelam transitus est, justiore quoque inquinati aeris suspicionem pariunt. Nocentiores sunt morbidorum & mortuorum animalium halitus, quos G. CHEYNÆUS mera venena teste omnium gentium & seculorum experientia adpellat s). Hinc sepulchra in cœmeteriis prope templa, vel ob conclusum infectumque aerem majori cum damno in templis ipsis t), male mulctant pios hominum huc ruentium conventus. Neque prætereundi sunt, qui immundas in urbe artes exercent, coria u) præparant aut chor-

s) *De sanit. infirm. tuend. C. I. §. 7. p. m. 15.* Certe a cadaveribus sive humanis sive aliorum animalium deterrimæ inter omnes exspirations attolluntur, inquit P. Salius de febre pestil. C. 20. p. m. 144. Sæpe observatum est, non solum insepulta a magnis præliis cadavera, sed & vetera sepulchra incaute aperta pestes peperisse cum magno incolarum exitio.

t) Inde Lilius Gyraldus de vario sepeliendi ritu scribens valde improbat, ex nostrorum temporum consuetudine cadavera intra ædes sacras sepeliri, & Bernh. Ramazzinus templa ait ob copiam sepulchrorum, imprimis cum crebro referentur, graves æstivis diebus foetores, qui suffimento ex myrrha, thure & aliis ægre corriguntur, spargere, *de art. tif. morb. C. 17. p. m. 314.*

u) Quæ molliunt in pice liquida & coquunt inter horrendos foetores, ex quibus nata Bellovacæ lues A. 1750. regio interdicto ansam dedit, ne id amplius nisi in certa ab urbe distantia fieret.

chordas pro instrumentis musicis, opus carnificum, quod proprie circa mortuorum carnes versatur, tractant, calcem parant, quæ æstuosum reddit & præfocantem aerem, aquas stygias conficiunt, vel in mineralium examine circa argentum viuum, arsenicum & alia constantius occupantur, quos brevi pallor, macies & tabes corrumpunt, vel qui salsamenta, pigmenta, seba excoquunt, vel linum & cannabin in aqua macerant x). Quid de granariis & cellis frumentariis subterraneis y) dicam, de puteis passim neglectis & viarum squaloribus? Redundantia ex his in civium, maxime eorum, qui jam labe viscerum laborant, asperrima mala plus in progressu unum magistratus mandatum inhibet, quam centum medicorum consilia. Si enim armentorum oviumque gregibus nulla in urbe vel brevis mora conceditur, si in his sepulchra vel pauca vel nulla feruntur, si immundis artibus in suburbiis tantum & liberiori aere locus est, imo & horreis stabulisque, si denique per publicas cloacas ad aliquam veterum normam spurcitiei in plateis occurritur, quin & intra privatas domos violatur-

x) Anglorum legibus sub gravi poena cautum est, ne cannabis aut linum in aquis, unde pecudum greges bibunt, maceretur. v. *J. Jac. Mangeti bibl. pharm. sub voce cannabis p. 471*. Hic magis de humana salute solliciti *P. Forestus, Alex. Benedictus, Laz. Riverius, P. Salius, Lud. Septalius, Paul. Zacchias* & alii multi removeri hos homines ab urbe volunt. Mitius *P. Pereda, Gomet. Pareira* & alii sentiunt. Tota quæstio ita videtur dirimi posse, ut in aquis cursus perpetui impune liceat linum macerare, at ubi palustres aquæ sunt & ventus filet, pestilens hoc opus sit & serio inhibendum. Inter epidemias febrium perniciosarum & castrensium a *Lancisio* accurate descriptas altera in urbe veteri A. 1705. nata vicinis stagnis, in quibus linum & cannabis macerebantur, ortum debuit. *de nox. palud. effluv. L. II. Epid. II. p. m. 185. ad 201.*

y) Granaria in domiciliis, cellæ frumentariæ in subterraneis foveis puteisque, utrinque noxam, quamvis impari gradu, pariunt. Quo major frumenti copia est, & quo crebriori, ne teredinem vel alia vitia concipiat, agitatione eget, eo nocentior surgit & pectori infestior agitated pulvis. In foveis autem & puteis perniciem aeris dixeris & eorum, qui huc temere descendunt, antequam conclusus ille & corruptus aer exhalat. Ferri tales putei non debent, nec cellæ nisi in apertis magis & extremis civitatis locis, v. *Paul. Zacchiæ Qu. med. leg. I. c. Qu. VII. 10.*

turpiter & cum vicinorum querelis munditiei modus præscribitur, quis non ejusmodi magistratum divini illius præsidii, quo salubrior aer adspirat incolis, strenuum vindicem dixerit, tot fontes variæ corruptelæ severioris legis custodia obstruentem? Messum medicorum inde minui, per ludibrii speciem obiciunt. At potius cum magno eorum solatio levantur tædia laborum, fructu suo inter succrescentes externorum vitiorum fomites carentium. Duo sunt, ob quæ maxime negligi dicta solent. Gravari nimis aerarium clamant, & inanem fortassis metum de tot malis & corruptelis imminentibus iniici, neque deesse, qui ipsis foetoribus illis, quasi virtute medica non careant, patrocinantur x). Securitatem mitius

- x) Turpe hoc patrocinium est, quod etiam medicas virtutes foetoribus illis tribuit. Non nego, insuaves odores aliquando in vitiis nervorum salutares esse, sub crebro hysteriarum experimento. At putrida toti humanæ naturæ, cujus exitium putredo est, adversa nemo sanus nisi temere excusat. *Alex. Benedictus de peste* 66. medicum refert in sævissima peste Cretenfi canes omnes necari & per plateas dispergi jussisse, eorumque tetro foetore civitatem sanitati restitutam esse. Id refert ex rumore, & inter barbaros quidem, unde quid non fabularum? *Jos. Quercetanus in alexic. pest. C. 6.* foetorem platearum *Lutetiæ* idoneum corrupto aeri corrigendo remedium visum multis medicis fuisse scribit. Visum igitur, sed aliis sanioribus non visum, nec ipsi *Quercetano*. Intelligebant enim, ne urbi foetor ille probro esset, hoc paradoxon colorem ministrasse. Nec credidit *Ludovicus XIV*, qui optatam a bonis medelam attulit, ut *Lutetiæ* hodie exuere nomen suum possint, quod a luto habent. Sunt, qui in peste *Romana* & *Bononiensi* evasisse periculum scribunt, qui prope officinas coriariorum habitarent. Optime hic respondit *Lancisius l. c. L. I. P. I. C. 5. p. m. 14.* aliam ibi macerandi corii rationem obtinere, cum calce nempe & mixtura aliqua alexipharmaca probi odoris. An & iis fas est respondere, qui *Vespillon*es tot peste defuncta cadavera efferentes valere obiciunt? Valent, dum efferunt, at quousque? non attendisse puto futes illos homines. Attentior hic oculus *B. Ramazzini* nullum vespillonem se senem vidisse testatur. Addit semper iis cadaverosas facies & luridas esse, hinc malignis vocat & perniciosis febribus ac repentinæ morti obnoxios. *Quid tam efficax fingi potest*, inquit, *ad pestilentiales morbos excitandos, quam creber in sepulchra descensus, ubi per moram tam putida aura adspirat & spiritus coinquinat. de morb. artif. C. 17. p. m. 514.* De subito tali interitu vespillonis a sepulchri putore. conf. *Lancis. de nox. pal. effl. L. II. Epid. I. C. II. p. m. 152.*

mitius dixerim, cum cœcitas sit, quæ nulla perspicit pericula, nisi quæ subito & cateruatim ingruunt. Perire multos vident quotidie, id non intelligunt, inter tot semina malorum, quæ magna parte in primo germine opprimere poterant, adultasensim occubuisse.

§. VII.

Sæpe auctoritas legum sub tenuibus impensis hic sufficit, vel si majoribus opus, quis honestiorum civium se censui tantæ utilitatis facile subduxerit? Non opus est, nobile illud *Tarquini Prisci* exemplum nisi e longinquo imitari, qui purgamenta urbis per cloacas & fossas, quarum minores in majores ibant, sub firmissimis fornicibus, ipsis excisis montibus, ad *Tiberim* derivare æterno in urbem merito instituit, quod opus omnium maximum vocat *PLINIUS* & ad urbis miracula refert *a)*. Laude quidem non vacat, si rei tanti momenti splendor accedit & durabilitas, reduci tamen ad arctiores veræ indigentiae terminos potest. Nec desunt hodie urbes, per quarum plateas simili scopo decurrunt canales quadrato lapide structi & nulli supra se moli facile cedentes, qui recipiunt sordes etiam ex domibus passim eo deductas, & ob lentioris defluxus moram, reſeratis cataractarum claustris, irruente aquarum rivo plenius eluendas. Cui scopo faver urbium, quemadmodum nostræ, opportunus sub leni declivitate situs, qui nihil sordium in defluxu retardans commode in amnem pronioribus viis substratum terminatur. Si non est his impendiis locus, certe decet, sentinam platearum diligenter & mane quidem æstivis

a) *Hist. Nat. L. XXXVI. C. 16. Livius Hist. L. I. 56. cloacam maximam, receptaculum omnium purgamentorum urbis sub terra, & L. V. 55. cloacas publice ductas privata passim tecta subeuntes commemorat. Cassiodorus stuporem illa spectantibus parere scribit. L. III. Ep. 30. Maxime Dionysius Halicarn. L. III. antiqu. Rom. p. m. 200. utilitatem operis & impensarum magnitudinem ex C. Aquilio illustrat, quo teste censores neglectas aliquando, hinc reparandas, cloacas mille talentis locaverint. Sunt sexcenta aureorum millia *Nardino*, 2400000. floreni gallici *Harduino* ad l. c. *Plinii T. II. p. m. 742.**

æstivis diebus, vesperi hiemalibus evehi, idque lente & rectis curribus, non indulta mensium mora, ut apud nos nuper in summa immunditie, multorum morborum feraci, factum est. Paludum ficcandarum ut intra urbem ita & vicinis extra eam locis princeps semper cura sollicito magistratui incumbit, cum inde solitudo urbium toties nata sit *b*). Intelligo limosas aquarum colluvies in sinu sæpe magno, licet non profundo, & immotas fere, nisi ventus agirat, hinc ob varia insecta putremque seminum, florum, caulium foliorumque compagem, æstivis maxime diebus, pessime olentes *c*). Sive vero cum veteribus, ut *Varrone*, *Columella*, *Palladio* ex vermibus corpus nostrum cum aere subeuntibus, adplaudente *Ath. Kircher*, sive pravis insectorum halitibus cum nebula mixtis, ut *Vitruvius* placuit, cui *Jos. Quercetanus* adsentitur, vitium derivemus, sive ex alio noxiorum effluviarum genere secundum variam *Sylvii*, *Ramazzini*, *Hoffmanni* aliorumque doctrinam, id arbitror in aprico esse, vi crassæ humiditatis solida relaxari & tono suo privari, vi autem & vario gradu putris inquinamenti blandorum humorum nostrorum genium perverti ac tenuem viscerum fabricam destrui, febriumque epidemiarum, imo pestilentialium, infauftam aciem instrui; præsertim sub æstivo calore & austris spirantibus horisque inprimis nocturnis, quibus densior illa & virulentior nebula incumbit. Ita *Hannibal* ex palustri & nocturno aere alterum oculum teste *Livio* amisit *d*). Ferax morborum Batavia est ob loca declivia & paludosa, aerque *Leydensis* male audit *Foresto*, *Pechlino*, *Boerhaavio*, aliisque ob canales, qui per mediam urbem aquas lentas, corruptas stagnantesque vehunt, unde rubigines & nebulae per noctem vim fere veneficam accolis adspargunt. *LANCISIUS*, qui de salubriori aere judicandi hanc legem tradit, si regio palustre solum non habet, situ vero paululum sublimiori & ventis per-

b) Sic *Brundisium*, civium olim multitudine florentissimum, *Acerra* & alia loca negligi cœperunt, ex quibus quædam inter longa ficcandi tædia ad salutarem genium lente redierunt, ut *Pisaurium*.

c) Secundum experimenta *Car. Leigh. in hist. nat. Lancast. L. I. C. 2.*

d) *Livii Hist. L. XXII. 2.*

perflantibus patente gaudet *e*), ex humilioribus e contrario & paludosis locis deducit febres primum tertianas, mox continuas & malignas, deinde pestilenciales, & longas per hiemem quartanas *f*). Nullum est nisi in restituta siccitate locorum præsidium. Notat Ros. LENTILIUS *Stutgardia* febres epidemicas non amplius, sed endemias & rebelles, idque pluribus annis, siccato ad mœnia lacu & in amœnum pratum converso egregie remisisse *g*). Negandum non est, paludes multas in perpetuum difficillime exsiccari, quod de *Pomptinis* in Latio sæpe sed incassum tentatis referunt. Adgrediendum tamen utile opus est, licet cum molestia tentetur, aegre perficiatur, aegerrime conservetur. Excitarunt olim immunitates onerum a principibus promissæ *h*). Excitare potest ipsa spes non contemnendi lucri, cum terra palustris ob inhærentem cœno pinguetudinem sæpe fertilissima evadet, unde Græcis ad negotia quæstuosa cohortantibus in ore fuit, paludes emi oportere. Ratio autem dignior, cui aures præbeamus, non est, quam salubritas aeris ab hoc opere non corporibus solum, sed & animis *i*) plus vigoris concilians. Mergitur divinæ auræ particula a palustri & nebuloso aere, & fas est ingenia, qualia Bœotorum sub crasso aere natorum, siccari & acui. Neque verò de parvis paludibus, quarum momentaneam colluviem calor ventusque dissipat, vel sitiens humus sensim imbibit, multum solliciti sumus *k*). Majoribus & limosis, quæ non arescunt sub sirio, sed

e) De advent. Rom. cæl. qualit. C. V. 19. p. m. 86. Hæc procul dubio, inquit, etiam inter æstus salubris regio habenda.

f) De nox. palud. effluu. L. I. P. I. C. 12. §. 5. p. m. 38.

g) Ib. L. I. P. I. C. 3. §. 3. p. 10. At cum minoribus circa urbem paludibus idem remedium quæreret, surdis auribus cecinit.

h) Jac. Cuiac. ad L. XI. Cod. Justin. tit. 43. Comm. Op. T. III. p. m. 370. de aquæ ductu. conf. paratitl. in L. dig. 43. tit. 23. de cloacis Op. T. II. p. m. 63.

i) v. Jo. Imperial. de ingen. differ. L. II. C. 9.

k) Paludes parvæ ex pluvia aqua collectæ & sine cœno plerumque subsistentes coarguendæ non sunt & bene potui animalium serviunt. Nec magnæ, profundæ, agitæ a dulcibus vel etiam marinis aquis, cum

sed putrent eo magis, quo nobis viciniore sunt, occurrendum est. Nec magna adeo difficultate exhauriuntur in acclivioribus locis per fossas in proximum mare vel flumen deductas, modo simul de opplendo sinu & opportune avertendis per alios fulcos aquis ad vetera loca influere consuetis cogitetur. Si loca paludum proxima sunt editiora, hydraulicis exhauriri machinis aquas & aggere sinus compleri necesse est, de quo *P. Castellus*, *Jos. Ceredus*, *D. Guilielmini* & alii egerunt. Hæc ut semper ante initium æstatis tentari debent, ita in magnis interdum paludibus minor impensa est quam sperandus ex successu fructus, dum sparsis vegetabilium seminibus per radicum cauliumque surgentes fibras & tubulos noxii intercipiuntur halitus, & siccior sensim fundus aratro incipit auscultare & conseri posse. Si vero spes exhauriendi exulat, corruptum & male olens puriori aqua huc influente mitescit, neque ut ante lædit accolat. Ita paludes in *Aegypto* legimus exuisse noxam, dum *Nilus* eas pervasit *l*), & *Empedoclem* olim in stagnantes aquas *Selinuntiorum* duos vicinos derivantem fluvios pestem profligasse *m*). Ad quam normam *P. Sallius* adversus febres pestilenciales natas in patria, occasione aquarum stagnantium, has vel exsiccare, vel aquas fluentes admittere suavit *n*). At & palustria loca depurare igne licet, quo, ut

paucis coeno inductæ ac piscinis servientes damnantur. Marinæ inprimis aquæ vermibus & corruptioni resistunt, *Testio* dedere ansam, ut *Venetis* aeris salubritatem inter multas lacunas, mari inductas, vindicaret. Quæ vero metuendæ paludes sunt, non media hieme vel primo vere, sed per æstatem ad autumnum usque sub æstu siccante austrisque spirantibus noxam minantur.

l) v. *Strabon. L. XVII. Op. T. II p. m. 1143. A.* Ceteras urbes ait ad lacus fitas gravem & præfocantem aerem in æstivis ardoribus præbere, & coenoso humore pestem parere, at *Alexandriæ* incipiente æstate *Nilum* auctum augere etiam lacunas & nullum coenum relinquere, unde malignus vapor exhalet.

m) v. *Dion. Laert. L. VIII. segm. 70. p. m. 535. 536.* Sedata peste epulantes ad amnem *Selinuntii* divinos honores conspecto *Empedocli* detulerunt.

n) *De febre pestil. C. 20. p. m. 143.*

ut cum *Marone* dicam o), omne vitium excoquitur. Ruit pro-
 nius in loca ignis quippe rarefacta aër cum suis inquinamentis,
 & purior his consumptis subtiliorque exit. Dum loco sæpe in-
 salubri coquuntur lateres, coelum hinc brevi salutare evadit ob
 ardentes hic perpetuo ignes. Denique paludum prope urbes in-
 expugnabilium noxa plantatis lucis sylvisque coerceri debet, ut
 inter anfractus & cacumina arborum percolentur aëris sordes.
 Verissimum certe est, quod *VARRO* ait, mala ex coeli terræque
 insalubritate per nostram diligentiam leviora fieri posse p). Præ-
 clare hic suis consiliis *J. M. LANCISIUS* de agro Romano
 meruit q).

§. VIII.

Nosocomia, si pietatem spectas, quæ miseros cum inopia &
 morborum sordibus confluentes victu & medicamentis sustentat,
 ornamenta sunt civitatum, si immunditiam, pestes. At inter tot
 tædia,

o) *Georg. I. v. 86. 87.*

Omne per ignem

Excoquitur vitium atque exsudat inutilis humor.

Ita & *Plinius H. N. L. 36. C. 28.* vim medicam in igne agnoscit, ad
Empedoclem & Hippocratem provocans. *Galenus de theriac. ad Pison.*
L. 16. Op. lunt. C. IV. p. 96. G. admirandum ait *Hippocratem* se sum-
 mis laudibus prosequi, qui pestem ex *Aethiopia* ad *Græcos* venientem
 ignibus per civitatem accensis repulit, injectis iis, quæ bonos odores
 funderent.

p) *De re rustic. L. IV. C. 5.*

q) *In L. de nox. palud. effluu. subjunctis quinque Epidemiis perniciosorum
 ex hoc fonte & castrensi morborum.* Cœlum nempe Romanum a pri-
 mi ævi salubritate multum deflexit, cum *Totilas* ipso *Alarico* infestior
 excisis aquæductibus primus teste *Procopio* efficeret, ut aqua in stagna
 passim confluxerit. His diu mederi solertia *Theodorici* non potuit, cum
Longobardis deinde agros urbis depopulatis hoc etiam accederet, ut
Tiberina aqua a veis suis egressa supra muros urbis irrueret, teste *Joan-
 ne Diacono*; unde pestis nata & *Pelagium* pontificem sustulit & ur-
 bem fere in solitudinem redegit. Post nova a *Francis & Soracenis* illa-
 ta damna insalubrius cœlum vix senes intra urbem seculo XI. vidit. Spem

tædia, quæ hic sustinenda sunt, & tam tetros halitus plurimorum hominum, lectulis paruo a se invicem intervallo per unius cubi- culi aream stratis decumbentium, quæ expectari facile vel obti- neri mundities potest? Faterur BELLOSTIUS ^{r)}, corrupto illo nosocomiorum aere robustissimorum corpora acerbissime adfligi, & millies se vidisse, sanatos specie, jamque abitum meditados, mox novis febribus, hæmorrhagiis, diarrhoeis retractos periisse. Vulnera, maxime capitis, quæ aer ille alluit, maligna protinus & præter expectationem funesta evadunt, negatque DIONYSIUS, in instructissimo illo Parisiensium nosocomio, *Hotel de Dieu*, se facile ex trepanatis unum alterumque sanatum vidisse, cum ex aliis extra communem illam tot ægrorum sorditiem positis multi eluctentur. Qui spe lucri ministeria præstant constantiora, intra breve tempus exire coacti in ædibus quidem suis, at veneno illo intra venas suas suscepto, occumbunt. In qua re maxime cum iis, qui ex hydrargyro sputant, flebile commercium est. Magistratus Venetus quod coercere satis vagam Venerem non liceret, hac in- fectos sanari gratis ope sputorum in publicis locis voluit. Verum in æstuariis illis vapor tam virulentus spargitur, ut qui sani & intempestive curiosi accesserunt, sæpe sub unius horulæ mora os pustulis refertum retulerint. Vidimus a Gallis stabilita nuper in hac urbe nosocomia intra breve tempus ultra aliquot funerum mil- lia extulisse, & ob cadauerum, quibus magno simul numero in unum tumulum illatis terræ parum instratum fuit, sepulturam minus

etiam magis deseruit *Clemens V.* cum sedem *Avione* figeret, quam et si *Gregorius XI.* Romæ A. 1376. restituit, ipse tamen ut multi successo- rum impares tot malis fuerunt. Seculo XVI. demum sub *Leone X* con- sultum magis est & elegantiae & salubritati urbis, ita ut jam numerus civium duplo vel triplo major quam ante ad 85000 millia accederet, rursus tamen sub ærumnosis *Clementis VII* temporibus ad 37000 millia decresceret. Sensim inter constantiora pacis tempora rediit nativa coeli clementia suffossis cloacis, stratis viis & compitis, siccatoque solo. Cum paucis aliis plurimum præstitit *Clemens XI.* usus eximiorum virorum iudicio & inter hos archiatri sui *Lancisii*. v. C. 3. & 4. de *advers. Rom. cæl. qual.*

^{r)} *Chir. d'Hopital p. m. 67.*

minus providam, minus ab urbe remotam, nobis metum non exiguum inieciſſe, cum non ii ſolum, quibus cum locis illis crebro ingreſſu egreſſuque commercium eſſet, ſed & vicinæ domus per ipſam hiemem graviter laborarent, ut etiam rumor epidemici & contagioſi morbi naſceretur. Sane quidquid eſt noſocomiorum, quæ copiam ægrorum maxime ex impuro fomite laborantium continent, in amplioribus oppidis, in quibus contactus inquinamenti facilius ſerpit, ſummam difficultatem parit, & circa medelam & circa munditiem, ſine qua illa proſpere nunquam ſuccedit. Tutius extra urbes locantur & ad rivos. Laudantur *Mediolanenſia* noſocomia, quibus ad ſingulos lectulos ſeceſſus eſt, quo poſſint excreta alui & veſicæ abripi protinus a torrente ſubjectarum aquarum. In libero perſlatu aeris, in ſparſis aquis, ſi ſqualide æſtuat, in odorato ſuffimentorum halitu, ſi putret, magnum præſidium eſt. Plus etiam meriti habet ventilator *Haleſii* puriorem ad ipſa conclavia ægrotorum aerem derivans. Quæ machina in crebriorem uſum tracta publicis jam teſtimoniis gaudet, pauciores poſthæc in noſocomiis periſſe. Plus excitabunt ingenia magiſtratus attentio, favor & neceſſarii ſumtus.

§. IX.

Ut legum præſidio omnes fulciendæ ſunt communes ſanitatis cauſæ, quæ ad univerſos cives in eadem ſocietate viventes ſpectant, ita aquarum non minoris momenti cura requiritur quam aeris, quin & illam huic præfert LUD. SEPTALIUS s). Certe mutatione locorum plus plerumque ab aqua quam aere patimur. HIER. CARDANUS, qui ab aqua omnes morbos ſanari poſſe cenſuit, viciffim ex ſolo pravarum aquarum vitio peſtem excitari & excitatam conſervari non citra rationem credidit t). Igitur licet

s) In *Hipp. de aer. aqu. & loc. Com. I. text. 3.* Quam ſententiam novis rationibus exornat *Paul. Zacchias in Quæſt. Med. leg. L. V. tit. 4. Qu. 2.* Sane aquis ad plura fere utimur quam reliquis omnibus, inquit *Oribasius Euporiſt. L. I. C. 14.* Quæ verba etiam *Aeginetæ* ſunt de re meſſ. *L. I. C. 50.* Ipſe *Hippocrates* plura de aqua quam aere tradit.

t) Alterum in *L. de aqua*, alterum *L. I. de venen. C. 9.*

licet in nullo vel vili pretio aqua sit, res tamen *Platone* iudice pretiosissima non tenuioris tantum sortis hominibus, sed & aliis de valetudine sua in majori fortunæ gradu sollicitis familiarissima, spem incolumis & longæ vitæ admodum sustentat *u)*, unice a natura, quæ optime indigentis nostris consulit, in potum oblata, cum reliquos potus salubritatis gradu longe inferiores ars & luxur inuenerint. Cum non omnes urbes bene sitæ & ad solem & ventos & aquas sint, præceptum *Hippocratis* est, sanum bibere debere sine magno discrimine aquam, quæ præsto est *x)*, forte quod illam, quæ deterioris notæ fuerit, corrigere liceat nunc coquendo nunc colando nunc per arenas transfundendo, vel etiam pauxillum aromatis vel acidi inspergendo *y)*. Verum ut infirmis delectum aquæ idem dictator artis sollicite commendat, ita nec sanis tutum arbitror, quid ferre ad tempus possint, audacius experiri; maxime in plerorumque, qua corrigendi arte uti liceat, ignorantia

u) *Ch. Mentzelius* spem inde longæ vitæ exemplo illustrat senis 120 annorum, cui biennio ante novi dentes proruperunt. Is vero aqua ex scopulis & vividis fontibus scaturiente, unde a puero hausit, delectatus est multum. *Eph. N. C. Dec. II. A. 3 O. 15.* *Jo. Lockius* ipse senex maxime integram ad senium usque oculorum aciem soli aquæ acceptam retulit, cujus etiam potu contentum *Andr. Tiraquellum* corpore & animo ita valuisse scribunt, ut XLV. & liberos & libros ederet. Olim *Eubulus*, qui solam aquam biberent, sagaces, *εὐρετικὰς* adpellavit. v. *Athen. deipn. L. II. C. 6. p. 43. F.* Quales erant aquæ potatores *Anchimolus* & *Moschus*, philosophi ex Elide, *Theodoricus Larissæus*, *Apollonius Thyannæus* & alii. Multum quoque *Demosthenes* aqua usus est, quam inprimis, si quid scriberet, ut vigilantiori ingenio esset, eam bibisse apud *Libanium* legimus. Imo & illos, qui victui carniū plurimum indulgent, longævus fieri ab aquæ potu posse, iudicium est *G. Cheynæi de sanit. infirm. tuend. C. I. §. 25. p. m. 115.* ut adeo constare sibi tot experimentis videatur illud *Pindari μεγαλοφωνοτάτης: ἄριστον πάντων τὸ ὕδωρ.*

x) *De aer. aqu. & loc. Op. Ed. Lind. V. I. p. 337. XV. 4.*

y) Aqua navigantium sub æquatore & intra tropicos horrendum in modum foetens & verminosa, una ad ignem ebullitione, depuratur, & fex ipsa quiete subsidit, vel adperso tantillo spiritus vitrioli putre corrigitur.

ria vel neglectu. Majori vero attentione indigoscendis melioribus aquis opus est, si pro potu iis utimur. Fortunatam regionem dixerim, quæ jactare de se potest, quod de *Attica Antiphanes Comicus* 2), illam nempe multos Græciæ tractus ut aliis dotibus antecellere, ita præsertim aquarum bonitate. Has commendamus ad solis ortum maxime æstivum scaturientes, cursu probe exercitas, puris terris colatas, excolores, insipidas, inodoras, vel ut Hippocratico stylo utar, albas, dulces, odoratas a). Tales sunt limpidissimæ, pellucidissimæ & inprimis levissimæ b), quæ cito ad ignem calescunt, cito illo remoto frigescunt, operibus coctio-

2) Addit promptum sibi esse, gustata aqua protinus terram *Atticam* agnoscere v. *Athen. deipn.* L. II. C. 5. p. m. 43. B. C. Id accessit ad *ἐὐαερίαν Atticæ*, in qua tantam cœli clementiam ex *Comico Casaubonus* adstruit, ut perpetuum ver agi *Athenis* videretur. *Com. in Ath.* p. m. 645. Cui tertio loco illud *Eubuli* accedit, tanta abundare rerum copia, ut omnia simul ibidem veneant. Nec tamen ipse vel *Athæneus* vel *Casaubonus* in laudem aquarum illarum consentiunt, ob adversum *Vitruvii* testimonium L. VIII. C. 3. Varietas temporum facile utrasque sententias conciliat.

a) ὕδατα λευκὰ γλυκέα εὐώδεια *Septatio* judice sic *Hippocrati* adpellantur, quia inter colores albus, inter sapes dulcis, inter odores fragrans magis delectat. *Comm. in l. c. III.* 16. Non aliter *Homerus* aquas albas dixit *Odyss.* 5. fluere fontes ὕδατι λευκῶ, & dulces, dum naves fisti scribit ἀγχὲ ὕδατος γλυκεροῖο. v. *Athen. l. c. L. II. C. 4. p. 41.* B. Græci bonas aquas ἀποίικς vocabant.

b) Sola levitas, quæ etiam a subtilis noxæ contagio pendere potest, non sufficit. *Erasistratus* olim improbens, statèra levitatem aquarum explorare, salubres ait ex *Amphirao* & vitiosas ex *Eretria* pondere non differre. v. *Athen. l. c. C. 7. p. 46. C.* Jam *Plinius* dixit, nullo pene momento aquarum pondera inter se distare. *H. N. L. 31. C. 9.* Quin & ipse *H. Boerhaave* captis hodie sollicitè experimentis constare docet, aquas pluviales, fontanas, fluviatiles hydrostatice examinatas & comparatas vix millesima ponderis sui parte differre. v. *El. Chem. T. I. P. II. p. 610. 611.* Si *Herodotus* L. III. 23. p. m. 168. *Aethiopes* annos vitæ 120. attigisse vel superasse scribit, maxime præsidio aquæ tam levis, ut ligna innatarent, vix fidem historiæ nisi per ligna in illis locis compa-

coctionum lotionumque promte serviunt, & ab affuso alcalino c), quo impuriore aquæ statim albidæ, opacæ, turbidæ evadunt, nihil limpидitatis suæ perdunt. Ab his aquis sperare licet, quod corpus ingressu suo haud gravent, celeriter permeent d), expedite distribuuntur, corrupta & acria plenius eluant, viscera depurent, & omni virtuti, sive ab alimentis sive medicamentis pendenti, commodissimum vehiculum præbeant e). Quam spem
utrum

etiora & fere saxea tueri licet, tunc vero simul cadunt jactatæ levitatis indicia. *Eulæi* aquas decima quarta sui parte aliis leviores *Strabo* tradit *Geogr. L. 15. p. m. 1068. C.* Tales hodie quis dixerit natura vel arte æperiri? Hujus generis est, quod *Athenæus* habet *l. c. C. 2. p. 42. B.* cotylam aquæ, quæ ex *Pangæi* fodinis fluit, hieme 96 drachmarum esse, æstate 66. Id vero non diffitemur, diversis temporibus & alio caloris gradu differre earundem aquarum pondera, neque hoc, sub minori etiam differentia in laude habendam esse aquam leviolem, quam *Homerus* *ἰμερτόν* optabilem dixit.

c) Utimur plerumque oleo tartari per deliquium. At & solutum saccharum saturni in aqua purissima *Florentinis* placuit. Nec argentum ab aqua forti arrosus & pura aqua dilutum explorandis aquis minori fide servit.

d) Hoc plerisque salubritatis signum in maximo pretio est. Præstantior aqua quærenda non est, quam quæ celeriter hypochondria permeat, inquit *Oribasius med. collect. L. V. C. I. p. m. 257.* Quibus verbis plane congruunt illa *Aeginetæ de re med. L. I. C. 50.* ne quærere quidem meliorem oportet, si cito de præcordiis secedit. Præjuit *Galenus de sanit. tuend. L. I. C. 11. Op. Cl. II. p. 67. A.* si præcordia celeriter transit, nihil est quod magis idoneam requiras. Differt tamen corporis transmittentis conditio.

e) Princeps character est simplicitas aquæ, in sinu paucissima eaque innoxia gerentis. Ita & penetrat & penetratur facilius. Patet inde, cur tam facile calescat talis aqua & iterum refrigescat? quod *Hippocrati* levitatis signum est *Aph. V. 26.* cur legumina, carnes & alia facile percoquat, & in lotionibus sub connubio saponis efficacius maculas abstergat? Huc refero tolerantiam vini a multis inter præcipua signa relatam. Nempe unica vini ad libram bonæ aquæ adfusi protinus diffunditur nec saporē mutat, duplum vini in eadem quantitate aquæ aliquamdiu citra miscelam persistit & quasi innatat, sapor autem pervertitur. Apud *Camari- nam in Sicilia* aqua fuit, quæ vino misceri nulla ratione potuit. v. *So-*

utrum impleant magis aquæ pluviae an maris? fluminum, an fontium lacuumve? haud convenit multum ambigere. Lacustres & paludosas, pigras semper & crassas, hieme certe turbidas, æstate etiam olentes fastidiunt, nisi necessitas impellit, omnes. Marinas, quarum pars circiter quadragesima sal est, ipsa sitis repellit, & potum, a quo acria eluuntur, non augentur, postulat. Aquam pluvialem *Praxagoras* reliquis prætulit ut cisterninam *Euenor* f). Levissima quidem est, at volatilium & facile putrescentium partium lixivium, quod in vase clauso mox opacam maculam contrahens sinum corruptelæ pandit g). Eadem tamen coelo tranquilliori, non squalente vel nimbofo collecta, cocta leviter vel colata sustinebit *AETII* iudicium, potu optimam esse protinus colatam h). Longe superat aquas, quas ex nive, glacie, grandine obtentas damnant cum *Hippocrate* i) tantum non omnes, quod quæ concreue-

lin. de situ orb. C. 10. Ita *Athenæus* l. c. C. 6. p. 43. D. in *Teno* inquit, fons est, cujus aqua vino non permiscetur. Nec stridor blandas & molles aquas decet. Loquaces lymphas *Horatius* vocat, *Homerus* ὕδωρ ὀνοφειρόν. Est enim crassius, quod allidit, velut lentius in aquis, quæ instar olei fluunt, quod *Tiberinis* aquis obiciunt. Id unum addo, summam simplicitatem aquæ non requiri. Recte *Galenus*, nulla, inquit, tam pura aqua est, quin in coctione aliquid sedimenti relinquat. *de simpl. med. fac. C. 4.* Nihil vero tantillum terrei vel salini derogat simplicitati, imo hanc nimiam inutilem vocat celeb. *I. E. Hebenstreit.* elapsuram fortassis in illo nimiae fluxilitatis gradu celerius, nec ubi moræ actionis requiritur, substituram, *anthrop. forens. S. I. C. 2. §. 10.*

f) *Athen. deipn. L. II. C. 7. p. m. 46. D.*

g) *Conf. transact. Angl. N. 121. p. 652.*

h) *Tetr. I. S. III. C. 165. ex Rufo.* Ita *Hippocrates* laudans pluviales aquas tanquam ὕδατα κρυότατα, γλυκύτατα, λεπτότατα καὶ λαμπρότατα jubet colare prius & decoquere: δέϊτε δὲ ἀφίψεσθαι καὶ ἀποσθήσεσθαι l. c. *Op. Vol. I. p. 339. XIX. 6.*

i) *Hipp. de aer. aqu. 3 loc. Op. Vol. I. p. 339. XX.* semel concretas aquas scribit in pristinam naturam non restitui, tenue perdi, turbidissimum & ponderosissimum relinqui. De nive tamen mitius sentimus. Hæc aqua *Athenæo* probatur l. c. L. II. C. 2. p. 42. C. Si nix sereniori

creuerant, expulsam partem subtiliorem, dum soluuntur, non protinus recuperant. Fluviales aquæ ad montes ortæ & sub defluentium rivulorum concursu sensim auctæ, mox alveo rapidiori post tot novas accessiones per loca magis depresso ad mare ruentes, tanquam ultimum declivioris terræ terminum, dubiam habent laudem ratione terrarum, quas tam longo tractu & inter multiplices adeo sordium miscelas transeunt. Fuerunt tamen deliciae olim regum Persiæ *k)* aquæ ex Choaspe & Eulæo. *Tiberinas* ANDR. BACCIUS *l)* laudavit, ut illas *Nili* olim ORIBASIIUS *m)* adficiente AETIO, *n)* qui omnes alioqui fluviatiles damnat

coelo in loca altiora & ab habitationibus hominum remotiora cadit, & in supremis maxime stratis colligitur, liquata & vase altiori semel destillata ita *H. Boerhaavio* laudatur, ut neget puriorem aquam extare *Elem. Chem. T. I. P. II. p. 601.*

k) *Herodotus* L. I. 188. p. m. 76. ex uno Choaspe scribit regem Persarum bibere, quem aqua ejus decocta onustis plaustris etiam in itinere comitetur. *Ctesias* vocat ὕδωρ ἐλαφρότατον καὶ ἡδίστον. *Athen. l. c. L. II. C. 6. p. 45.* *B. Plinius* ex Choaspe & Eulæo Parthorum reges bibisse refert *H. N. L. 31. C. 3. de Eulæo* potu regum Persiæ laudatæ superius levitatis *Strabo l. c.* habet.

l) *De therm. l. I. c. 9.* jucundam vocat in potibus & saluberrimam, talemque a condita urbe habitam, nisi cum ad tempus cloacarum illuvie corrumpetur. Addidit crebro examinatam in tanta luce doctissimorum virorum semper incomparabilem visam esse, *Paulum III.* qui annos 83. vixit, secum has aquas, quo iret, duxisse, ita *Clementem VII.* & alios. *Matthiolus* testatur fictilibus adservatam defecatamque per annos plures incorruptam mansisse, ad *mat. med. Diosc. L. V. C. 4.*

m) *Med. collect. L. V. C. 3.* hinc & paludes *Aegypti* solas salubres dixit, quod has autumnino ingressus *Nilus* elota veteri aqua novam & meliorem infundat. Idem ex *Ruso* repetit *Aetius*, omnibus virtutibus exornatas esse aquas *Nili*, ut corpus robustum & bene coloratum reddant. *Tetr. I. S. III. C. 165.* *Theophrastus* ὕδωρ πολυγονώτατον καὶ γλυκύτατον adpellat vique nitrosa aluum solvens. *Athen. L. II. C. 4. p. 41.* *F. Idem C. 6. p. 45.* *C. Ptolomæum Philadelphum* ad filiam *Berenicem* aquas *Nili* misisse, ut solas biberet, ex *Polybio* refert. *Andr. Baccius de therm. L. I. C. 2.* felicissimæ naturæ fluvium dicit, subiectis rationibus *C. 9. p. 15.*

n) Qui *l. c.* laudibus *Nili* præmittit verba, fluviales aquas & stagninas omnes malas esse.

damnat. AVERROES eo deteriores vocat, quo magis a suo ortu distant. o) Sane fluvii angustioris alvei a pluvia & purgamentorum ingressu turbidiores plerumque aquas ministrant, at ferri possunt, si sub bono terræ & cœli situ ex medio majoris & rapidioris fluminis gurgite hauriuntur, quippe puriores, penetrabiliores & ab ipso motu defecatiores. Fontanam tantum non omnibus præferimus, quæ ut CELSO iudice p) post pluviatilem levissima, ita una lege assidui fluxus scaturiens magis mutationum expers est. Nata ad montes ex pluvia & sub variis terræ meatibus collecta q) ea erumpit vi, quæ altitudini primæ collectionis responderet, idque salubriter, si in transitu per terras puras & arenosa sabuleta exuit adhærentes sordes, & qui Naturæ colandi modus est, aliquando electio purior emergit. r) Notandus semper materiæ genius est, quæ vias obsidet & vires vel noxias vel salubres impertit, ad quod jam solliciti veteres attenderunt. s)

§. X.

Sane ut prisca ætas aquarum curatores magno numero habuit, qui illas crebro & ipsos mirificæ fabricæ aquæductus inspicere

N n 3

cerent

o) Collig. L. V. C. de aqu. p. m. 40. ubi & impossibile esse ait, ut magnorum fluviorum aquæ non sint turbidæ.

p) De medic. L. II. C. 18. p. m. 100. Aqua levissima pluviatilis est, dein fontana, tum ex flumine, tum ex puteo; posthac ex nive & glacie: gravior hac ex lacu, gravissima ex palude.

q) H. Boerhaave in El. Chem. V. I. P. II. p. 605, 606. fontana aqua, inquit, ex sola pluvia omnem ortum ducit. Nunquam fontes sunt in regione plana, nunquam nisi in locis monti vicinis, semper copia est eorum salientium in vallibus intra montana loca. Idem de fluviorum ortu habet: plura Edm. Hallefius.

r) Laudat Hipp. l. c. Op. T. I. p. 336. XV. fontes ex locis sublimibus aridisque, maxime ad solis ortum.

s) Non male Plinius H. N. L. 31. C. 3. p. m. 554. aqua semper dulcis in argillosa terra, frigidior in tofo. Namque & hic probatur, dulces

cerent & corruptelam omnem utrique præcaverent; t) ita & hodie merito magistratum bonæ aquæ custodia sollicitum tenet. Abunde constat, quantum & hominum & pecudis interfit, aquam omni vitio carere. Quod si negligitur, malorum endemiorum & epidemicorum invalescit injuria, quam in progressu tam facile non est, consultis licet medicis, propulsare. Endemia ex communi causa nata crebro debentur singulari in certo loco aquarum genio, quippe constantioris veluti usus ita noxæ. Si non suppetunt aliæ, quem in sinistro per improba loca transitu viribus nocendi imbutæ, parcere paucis solent vel sub usu cautiore vel temperie illas injurias facilius ferente. In *Germania* trans *Rhenum* *PLINIUS* fontem notat, cujus potatoribus intra biennium dentes ceciderunt & genuum compages soluta est. u) Ita maxime vitio aquarum tribuitur familiaris multis gentibus strumarum

enim levissimasque facit & colando continet sordes. Sabulum exiles limosasque promittit, glarea incertas venas, sed boni saporis. Sabulum masculum & arena & carbunculus certas stabilesque & salubres. Rubra saxa optimas, speique certissimæ. Radices montium saxosæ & filix hoc amplius rigentes &c. Idem dat exemplum clarissimæ aquæ in toto orbe frigore & salubritatis palma, Deorum munere urbi tributæ. *Marcia* est olim *Aufidia* dicta, quam primus in urbem invexit rex *Ancus Marcius*, deinde *Qu. Marcius* rex in prætura, rursus *Agrippa* restituit, *ib. p. 553. 6.*

t) Hos inter *Jul. Frontinus* priscas aquæductuum rationes pulchre exposuit. Roma eos nescivit, donec primus *Appius Claudius* censor, qui vias sternere instituit, A. R. 441. aquas per miliaria circiter undecim sub lateritiis fornicibus, vasto opere adduxit. Adductæ dein aliæ sunt, ingenti ornatu ac sumtu, a quadragesimo aliquando milliari. *Procopius XIV. P. Victor XX* tales aquæductus numerant, tantæ subinde latitudinis & altitudinis, ut vir eques commode per eos incederet. Solus *Agrippa* receptacula aquarum in communes usus septingenta teste *Plinio* condidit. Ingens hominum numerus ad tuendas aquas egit excubias. *conf. Just. Lips. de magnit. Rom. L. III. C. XI.*

u) *Hist. Nat. XXV. 3.* De simili fonte *Susis* in *Persia* scribit *Vitruvius L. 8. C. 3.* *Fonticulus est, inquit, a quo qui bibit, amittit dentes.* Subjicit græcum epigramma, aquas esse egregias, at bibentibus dentes ex radicibus excutere.

marum & scrophularum frequentia. x) Bene VITRUVIUS monuit, y) pro cognoscendis regionum aquis ad habitum incolarum attendere. Sæpe probas priori ætate aquas intervenientes casus fortuiti corrumpunt, ut terræ motus, sub quibus impuri & noxii halitus ex locis antea interclusis, nunc in communionem apertis, transeunt. Vana conjectura non est, *Atheniensium* pestem, quam teste *Thucydide* z) motus terræ præcessit, hujus originis fuisse. a) Ad epidemica mala sufficit vel sola aquarum immundities, quæ cælo inprimis feruente computrescunt in puteis, & crebras dysenterias epidemicas, quales castrenses sunt, pariunt. Cum in eadem plerumque civitate discrimen aquarum sit, uno loco salubrius, altero inquinatius scaturientium, opus est sub probo delectu non nisi præstantiores & sollicitè exploratas ad usum civium derivare. Tres modos ducendarum aquarum VITRUVIUS describit, b) per canales structiles, fistulas plumbeas & rubos fictiles, quibus PALLADIUS canales ligneos adnumerat. c) Præstant fere fictiles, qui aquas vehunt, quales accipiunt, cum lignei mucidum iis saporem facile concilient, plumbei durabiliores quidem & ad
variā

x) Frequens malum in *Stiria*, *Corinthia*, *Salisburgo*, apud incolas quoque *Alpium* & ad *Luccam*. *J. G. Kaysler nov. itiner. ep.* 36. p. 91. idem de *Mediolanensibus* notat & *ep.* 84. p. 1278. de *Schemnitii in Hungaria* civibus, a vitio aquarum tam luculento, ut, si ex aliis aquis in valle proxima bibunt, liberentur. Quæ *Ep.* 33. p. 240. de incolis ad *Aostam* habet, quibus cum equis & canibus strumæ sunt, imo deforme videtur, non habere, credat, qui velit.

y) *Archit. L. 8. C. 5. p. m. 341.*

z) *Hist. L. I. 23. Ed. Duker. p. 19. l. 70. & L. III. 87. p. 221. l. 86.*

a) Cum *Fabio Paulino*, qui in *Thucydidem in præl. Marc. commentatus* etiam ex aliis monumentis scriptorum terræ motus pestem antecedentes illustrat, sentit vir celeb. *J. E. Hebenstreit in anthropol. forens. S. I. C. II. §. 12. p. 69.*

b) *L. VIII. C. 8. p. 344.*

c) *L. IX. Tit. XI, Ed. Gesn. p. 976.*

variā pro decursu formā aptiores, aliquid tamen deraſæ cal-
cis adſpergere videantur. Quis vero noxam ab interno uſu
plumbi non metuit, quod cum omni progenie ſua, ceruſſa, mi-
nio, lithargyrio, ſaccharo ſaturni aliisque tot in corpore humano
tragœdias luſit? Veneficia olim opulentiſ hæredibus infeſta, quæ
rigor tribunalis in Gallia erecti repreſſit, ex hac potiſſimum claſſe
petita inter languores conſumtionēſque ad ſtata fere tempora oc-
ciderunt. Occurrunt artifices plumbarii ſqualentiſ ut plurimum
faciei & exigui ævi, figuli etiam in fictilibus lithargyrio incru-
ſtandis occupati, qui torminibus inteſtinorum, tremoribus ner-
vorum, contracturis artuum, languoribus & anguſtiis præcor-
diorum toties laborant. Dixeris hæc magis pendere a nocentiori
ad ignem fumo plumbi. *d)* Id quidem non iverim inficias, at
citra acceſſum ignis ſolus etiam internus uſus plumbatorum, li-
cet audaciores excuſent, frequentis noxæ reus eſt. *e)* Nocuit
ſæpe aqua in plumbeis vaſis quieſcens & a plumbi contactu dul-
ceſcens, nec minus cocta in iſdem vaſis, pariterque deſtillata in
plumbeis alembicis, ob quam rem acriter *Fortunatus Fidelis* phar-
macopolas redarguit. *f)* Obiicies, omni fere ævo & quodam
popu-

d) Nihil in igne promptius quam plumbum exhalat ſub forma fumi ex albo
flaueſcentis & ſubdulcis, quem vocant in ſylvis Hercyniis *Hüttenrauch*,
vnde ſpaſmi cum torminibus & adſtriptione alui, *Hüttenkatze*. conf. *F.*
Hoffmanni diſſ. de metallurg. morb. c. 20. Fuſe de noxa ex vapore
plumbi egit. *A. H. Cummanus in Eph. N. C. D. I. A. 3. O. 131.* Scrip-
ſit quoque *Stockhuſius* Phyſicus Goſlarienſis de fumo lithargyrii, ubi ſym-
ptomata metallurgorum ſylvæ Hercyniæ in plumbo laborantium pro-
ſequitur.

e) De paralyſi ex ſaccharo ſaturni v. *A. Rhodii C. III. O. 10. Petr. Bo-
relli C. IV. O. 32.* De damno ex lithargyrio agit *Dioſc. L. VI. C. 27.*
Singulare exemplum ingentium malorum ex pulvere plumbi, quem ar-
thritico empiricus copioſe dedit, reſert *I. Fernelius de curat. luis Ve-
ner. C. 7.* Oriuntur primum dyſenterię, ſique ceſſant, ſummi cruciatus
ventris cum adſtriptione alui & internis quaſi incendiis.

f) De relat. med. L. I. C. 9. p. m. 146. Proprie quidem puriſſima aqua
non ſolvit puriſſimum plumbum, imo videas, plumbeos globulos diu.

populorum consensu receptas fuisse pro aquis vehendis plumbaras fistulas, etiam apud priscos *Romanos* docente *BACCIO*. g) Verum hic ipse non dissimulat, omni etiam ævo querelas de noxiis ex hac causa aquis auditas esse. Diserte monet *VITRUVIUS*, h) si salubres aquas velis, non ex plumbeis aquis ducendas esse, quæ ex adpersa cerussa vitiosæ videantur, in qua re pariter ad pallores plumbariorum provocat. Ejus quidem commentator *Gu. Ph. Castilioneus* i) negat id mali metuendum esse, nisi cursus aquæ interrumpitur, in quo unice casu efflorescentem æruginem lambere aqua & arrodere intestina possit. At velut mora stagnantis aquæ & sub sua corruptela magis arrodentis crebro contingere potest, ita nec vis deterendi constantiori motui denegari potest, licet sub momentaneo contactu minus contamineat & susceptæ noxæ convinci tam luculenter nequeat. *GALENUS* ipse, dum aquam mundam & misturæ exfortem commendat, fugiendam esse ait, k) quæ per canales plumbeos deriuatur, limum enim ex plumbo in ea contineri, & bibentes dysentericos reddere: cui mox sententiæ *Arabes* accesserunt & recentiorum plerique. Scire refert, inquit *cel. I. E. HEBENSTREIT*, vitari aquas & lentam veneni vim accipere, si per fistulas plumbea intus

C. II. O. 9. p. 17. Verum superficies plumbi, vel ipso attactu aerei acidi similisque causæ raro diu sine ærugine est, ab aqua mox penetrabili.

g) *De therm. L. I. C. 8. p. 14.*

h) *l. c. L. 8. C. 7. p. 346.* Ex his vero simul cadit opinio recentiorum quorundam, veteres, dum plumbatis fistulis usi dicuntur, id de plumbo candido seu stanno intellexisse. In hoc enim suspicio noxæ non cadit, quid quod *Rob. Boyle* eos, qui in stanno Anglico laborant, vegetos esse & morbis raro corripi testetur.

i) *Ib. p. m. 347.*

k) *7. de medic. sec. loc. Op. Cl. IV. p. 180. H.*

Richteri Opusc. T. II.

O o

rus lamina armatas fluxerint. *l)* Non hic respicimus alias aquarum opportunitates, rigandi hortos, viarum eluendi sordes, incendia restinguendi, sed vnam communis potus salubritatem, quam fas est extra omne periculum vitii, etiam parvi vel ambigui, collocare. Etiam si vero aqua, quam vena fontis sub dio emergens vivam & sinceram fundit, facilesque ruricolis aditus præbet, præferenda sit, si tutis commodisque viis ad civitatis usum deduci possit, aquæ clausæ puteali, quæ ex terræ meatibus in scrobem cæcum confluens, nisi crebro agitur & exhauritur, parum a paludosa discrepat; opus tamen sæpe est, si altera aqua potiri non licet, in altera caute quæsitâ adquiescere. Quoties fodiendo ad certam altitudinem locum purissimi sabuli attingimus, quod scaturiens adpellatur, quia tantum adfluit rursus, quantum tollitur, in eo ad fundum vel latera adsurgit aqua vivæ scaturiginis, pura omnino, modo alia nulla nisi per hoc sabulum trajecta admittatur. *m)* Crassiora & feculenta tantum non omnia ab arenulis illis & siliculis excluduntur, si salium contagia excipis. Aliquando licet profundius aquæ nullæ reperiuntur, *n)* aliquando parum profunde tales, quæ vitio vix carent, quia cum vicinis paludibus vel cloacis communicant. Fas est puteos tum privatos tum maxime publicos idoneis locis & a vicinia latrinarum remotis ita instrui, ut injuriæ quidem ab iis arceantur, nec inicium corrupta, nec incidere animalia, vel ex ipsis hominibus infantes, ebrii, fatui, furiosi possint, consultum tamen sit, non nimis prohibere accessum solis vel aeris novi. Hic enim gravius incumbens

l) In *anthrop. for. S. I. C. II. §. 8. p. 58.* Mox subjicit: *calx plumbi aquis virulentiam insinuat certissime.*

m) Talis aqua locis purissimis reperta & a *Britannis* solerter examinata est ad aurum fere ut 20 ad 1 ad aerem sub justis cautelis ut 1 ad 830.

n) *Plotius Straffordiæ* puteum notat 2600 pedum ad perpendicularum, idque adhuc sine accessu aquæ. v. *H. Beerh. El. Chem. T. I. P. II. p. m. 608,*

bens & renovari impos parit corruptelam sustentatque, & nisi o) puteis, imprimis publicis, repurgandis & a fece, quotannis minimum, liberandis cura impenditur, vulgarium morborum causssæ hinc crebro nascuntur judice LANCISIO. p) Ingens observationum sylva docet, puteos veteres diu nec apertos nec renovatos, hinc putri ac foetida colluvie infectisque plenos, in multorum perniciem virulentissima exhalasse. Fuit in Gallia puteus, qui ex stagnante diu & conclusa aqua halitus tam mordaces effudit, ut inspiciens cæcus, brachium immittens paralyticus evaderet. q) In aliis, qui descenderunt, subito unus post alterum extincti sunt. r) APARAEUS puteum notat centum ulnarum, in quem

o) Putei aquam perpetuam quidem habent ex terræ meatibus prodeuntem, non tamen ut fontes foras emergentem, hinc desides, nisi crebro hauriuntur, & pravæ, si a vicinis paludibus vel cloacis vitium illuc destillat. Ideo, inquit *Fortun. Fidelis*, fere omnes magnæ civitates insalubribus puteis utuntur, Addit paulo post: graves & insalubres in universum videntur omnes puteorum aquæ, de relat. med. L. I. C. 4. p. m. 30. Olim putei erant vilium hominum sepulturæ, deinde apud varias gentes loca suppliciorum.

p) De nox. palud. efflu. L. II. Ep. II. C. 5. §. 12. p. 197.

q) *Lachmund oryctogr. S. IV. C. 3. Pardies Ephem. Gall. A. 67. p. 52.*

r) *G. Hanæus Bergis* ancillam refert in puteum descendisse, at tertio quartove gradu, ob æstum & mephitim, fugisse retro. Altera audacior raptò haustro descendens protinus corruit, mox herus manum porrecturus, denique vicinus ad auxilium advolans *Eph. N. C. D. III. A. 2. O. 13. p. 20.* Fere similis observatio putei lethiferi legitur in *Nic. Blegny Zodiac. Gall. 1679. Nou. O. 8. p. m. 174.* Apud *D. Sennertum* civis Winsheimensis conclusum diu puteum mundare cupiens periit cum aliis opem allaturis, *prax. C. III. P. 3. C. 2.* Io. *Faber Lynceus* in *expos. in Rechum. p. 784.* scribit aliquem pro gallo illapso educendo descendisse in puteum & corruisse, ita & alterum, tertium vero dato protinus signo retractum semianimem. *Vidus Vidius P. II. med. S. 2.* pueri meminit illapsum gladium ex puteo sublaturi, Statim periit & injectus deinde experimenti causâ canis. Confer, quæ de flamma ex puteo habet *Laur. Wolffstriegel Eph. N. C. D. I. A. 33. p. 108.* it. *Angelut. de febr. mal. C. 2. Fortun. Licet de an. antiq. C. 23. I. M. Fehr. de scorzon. p. 161.*

quem ipsa cadavera projecta fuerant. Is post aliquot menses ita infecit aerem, ut per viginti milliaria homines tanquam peste interirent. *s)* Cogitandum igitur perpetuo est de munditie puteorum & crebra subjectarum aquarum agitatione. Bene ALEX. BENEDICTUS aquas, quæ usu non exercentur, pestiferum corporibus nostris venenum esse censuit. *t)* In ortu malignorum & pestilentialium ex hoc capite morborum quid non tentare magistratus, quas non promulgare leges solet? Facile erat scintillam opprimere, natis inde incendiis impari successu resistitur.

§. XI.

Nec minus omnium in civitate interest, ut esculenta & potulenta non nisi probe explorata veneant publice, & sub legum vinculo magistratus impediatur, ne vel penuria laborent incolæ, vel iniquis pretiis emungantur, vel fraudibus vendentium & corruptarum mercium adulteriis sint obnoxii. Sola penuria sub fame comite ad cruda, immatura, impura & ad esum inepta impellens pestem peperit, qualem apud Romanos ex fame natam & per annos instantem describit GALENUS, *u)* similemque tempore *Maximini* ex eodem fonte sævientem EUSEBIUS. *x)* Pretia ex ratione proventuum æstimat magistratus, & lucro nimis inhiantes

s) *Op. Chirurg. L. X. C. 13. p. m. 349.* Id. *Penæ factum 1562 primo civilium bellorum anno.*

t) *De pestil. febr. L. V. C. 2.*

u) *De succ. bonit. & vitio C. I. Op. Cl. II. p. 33.* *F. G.* nata sunt ulcera, herpes, impetigo, carbunculi, phagedænæ, cum malignis febribus.

x) *Hist. eccl. L. IX. C. 8. p. m. 357.* Mortem describit binis armatam telis *λοιμὸς τε ὁμῶς καὶ λιμὸς*. Ita *Curtius L. IX. C. 10.* ex pravo victu pestem delineat in exercitu *Macedonum Alexandri M.* ubi strati fuerunt campi pluribus semivivis quam cadaveribus. *Plutarchus in Demetr. Op. V. I. p. 912.* *B.* vim pestilentiae inde illustrat, quod, ut sit in fame, quibusvis cibariis vescerentur,

res manus cohibet, acrius vero cum sceleribus & imposturis venena pro alimentis vendentium pugnat. Absint a macello morbidum pecoris carnes, nullæ sive domesticæ sive sylvestres ex alio quam sano & recens mactato animali sub publica censura venum exponantur. In lue bouum vel aliorum animalium epidemica non est coarguendus legum rigor, qui, quidquid ex illa classe carniū suppetit, cum lacte, butyro & caseo, ab usu civium excludit. Varii quidem infectarum carniū gradus sunt, neque exitiales omnes, at idem iis fatum convenit ac mercibus a pestilentiali loco adductis, etiam si suscepti veneni nondum convictæ sint, exurendis nempe vel abolendis. Provide & sapienter carniū ad victum venalium inspectores y) magistratus constituit modo severius in illas inquirere & ipsa pulmonum, hepatis, mesenterii & intestinorum vitia inspicere haud dedignentur, carnesque macilentas habeant ex morbo & tæbe suspectas, neque ignorent artes impostorum cutem sufflantium. Verueces crebro pulmonum laborant vitio, porci intra pinguedinem grandines & vitilignes continent, oves scabiosæ sunt, capræ fere semper valetudinariæ. z) In *Lipsiensi*, ut vocant, convictorio duodecim perierunt studiosi ex carnibus vaccarum, quas tuberculis & bubonibus refertas nequam œconomus coemit. a) Putant aliqui, salem, acetum, fumum corrupta corrigere, at spem illam improbant, quibus

y) Quos tamen sæpe ad carniū censuram ut asinos ad Iyram se habere, & oculos parum attentos, imo cæcos post succidiam a lanione oblatam, arguit Ros. *Lentilius in misc. pract. P. II. p. 509.*

z) *Varro L. II. de re rust. C. 3.* capras sanas nemo, inquit, sanus promittit, nunquam sine febre sunt. *Plutarchus* epilepticas dicit & simili morbo comedentes inficere, quod & *Hippocrates* de populis *Lybiæ* habet a comitali morbo non liberandis, quia perpetuo caprarum carnibus vescuntur & earum teguntur pellibus. *de sacr. morb. Op. T. II. p. 326. III.*

a) *Paul. Amman. Irenic. Qu. 25. I. M. Valentini pand. med. leg. T. I. p. 542.* Simile studiosis Regiomontanis ex esu putriū carniū contigit, ut in febre ibidem epidemica 1649. *Lud. Keplerus* refert.

bus plus candoris circa pectus est. Notat I. M. FEHR, paganum *Würtembergicum*, qui suam morbidam in frusta scissam, aceto maceratam & fumo expositam post tres menses edere cum suis coepit, intra octiduum doloribus capitis, vertigine, tumore faciei & crebris lipothymiis oppressum cum filio periisse. *b)* Alium *Nördlingensem* ROS. LENTILIUS commemorat, qui bovem morbidum saginatum lanionis cultro clam subiecit, ipse in condiendis carnibus occupatus ex tetro halitu febre maligna & bubone sub axilla, capitis magnitudinem intra horas XXIV æquante, laboravit, interque deliria & convulsiones decessit, nec lanio nisi ægre evasit. *c)* In Gallia teste P. BORELLO caput extulit febris epidemica maligna multis funesta ex esu veruecum post prægressam in horum grege luem. *d)* Igitur solertes oculi & emunctæ nares censoris requiruntur, nec ferinas carnes sub incipiente foetore, nec facile mortuos pisces vel ex limoso stagno extractos *e)* ferentis. Cerealium eo justior cura habetur, quo eminentiori loco inter ea, quæ salubriter nutriunt & universos, panis est. Decet non cogitare solum de feminibus optimæ speciei sub justo agrorum cultu ferendis, sed & iisdem, dum colliguntur, probe repurgandis & tuto adservandis. Fieri autem solet, ut nunc grana frumentorum sub ipsa pravavegetatione vitium contrahant nunc semina misceantur herbarum agrestium segeti innascentium, improbæ sæpius farinae, nunc rite horreis illatum excussumque frumentum in granariis malæ notæ mucescat. Oportet publica granaria,

b) Eph. N. C. Dec. I. A. 6. O. 191. p. 269.

c) l. c. it. D. III. A. 2. O. 116. p. 173.

d) Cent. II. Obs. 32.

e) Nihil fere citius piscibus putrescit, ut foetor eorum brevi ad littora ejectorum docet. *Liparenses* inuasit pestis, cum mare æstuans pereuntium piscium copiam ejecisset. Tales legisse videntur ichtyophagi, quos ideo piscibus vivere vetuit *Alexander M. Plin. Hist. Nat. VI. 23.* Lædunt sæpe pisces specie sani ut mytuli, v. *A. R. Behrens epist. ad ill. Werlhofium*, & squillæ minores, v. *G. Hanæi Obs.* 213 in Eph. N. C. D. II. A. 3.

naria, quæ indigentia civitatum consulunt, ex VARRONIS consilio sublimia sternere, pavimenta & parietes contra auræ humidæ ex propinquis ingressum loricare, neque vero ventis ex oriente & septentrione transitum negare. *f*) Huc refer solertem apud Afros cerealium custodiam, quam cel. I. F. HEBENSTREIT describit. *g*) Res non exigui momenti est, farra in annos conservare, plerumque si dicta negliguntur, intra biennium in corruptelam tendentia, triticum imprimis, quod iudice PLINIO *h*) reliquis citius degenerat, & in farina subputri & amaricante vitium tam alte inhærens & obfirmatum habet, ut ad sententiam FORT. FIDELIS temere quis credat, posse in panibus bis coctis & nauticis tolli. *i*) Inter semina, quæ segeti cerealium se miscant, non solum sunt cyani, lathyri, lychnidis, convolvuli aliaque fortassis parum metuenda, sed & interdum gramina ex temulentorum genere, ex quo hordeum inquinante parata cerevisia ad furorem inebriat. Meminit GALENUS lotii affatim aliquando tritico innati, quod cum neque agricolæ cribris, hinc loliaceis dictis, purgassent, neque pistorum, multis ab usu cœperunt dolores capitis oriri & ineunte æstate ulcera. *k*) Penitus ad proprios cerealium morbos

f) L. I. *dere rustic.* C. 57. Laudat quoque sub terris speluncas puteosque palea substrata, cum cautione, ne humor vel aer accedat, nisi cum promitur ad usum. Ita ait curculionem non oriri, & triticum per annos quinquaginta intemeratum inanere.

g) In *anthrop. forens.* S. I. C. II. §. 23. p. 89. In Numidia, Lybia, Mauritania, ubi maximus frumenti proventus, illud servant incolæ in excavatis sub arenoso solo puteis, & tegunt strato arenæ, unde nec putrilagine nec curculione tentatur.

h) Hist. Nat. L. XVIII. C. 30.

i) De *relat. med.* L. I. S. IV. C. I. p. 128. ne affati quidem panes, inquit, priorem noxam deponunt. Galenus III. de *sanit. tuend.* agit de communi morbo usum semiputridi tritici secuto.

k) L. de *alim. facult.* c. 37. Bene commendat curam purgandi seminis, quod ob exiguam sensus noxa non ilico percepta cum tempore erumpat. Defecabant olim cribris, imo sigillatim optima semina legebant, ut sererentur sine vitio.

morbos attendendum est, quorum ultra centenos aliquis in confessu societatis regiae Londinensis numeravit. Sub tempestate parum propitia occurrunt, quæ pestis instar afflant segetes & contaminant. *l)* Rubigo morbus cerealium est, qui a PLINIO malum cœleste adpellatur, *m)* dum grana ex vitioso terræ succo maturando nigrescunt. Incredibilem hic animalculorum copiam ANT. V. LEEVENHOECK conspexit, *n)* cum qua coargui potest fœtens nebula exhalantem vegetabilis succum figens & inquinans. Occurrit passim frumentum corniculatum farinæ quidem candidæ, sed stupefacientis. Nascuntur in glumis corpora longa fungosa nigra corniculis similia, qualia nisi separentur a granis genuinis, stupores ab usu foporesque, imo mortem pariunt. Mirabilis annonæ caritas in Gallia nata est *o)* ex secali degenerante in clavos, ipsos quidem non mali saporis, at reperti sunt a pane inde confecto velut ebrii & postea gangræna extremorum prævio stupore correpti, ut huic manu caderet, illi digitus, isti nasus, non prægressis vel febre, vel inflammatione vel magnis doloribus. Haut dubitavit I. CONR. BRUNNERVS nigra illa cornicula seu grana secalis degenera pro venenatis ex sua experientia declarare, *p)* eo quod incolæ ab eorum usu non modo miris convulsioni-

l) Tria maxime vitia cerealium notari solent: *Trespe* seu vilis secale & quodammodo sub humidiori tempestate degenerans; *clavi secalini*, *Mutterkorn*, ubi grana magnitudine, forma & colore luxuriant: *uredo*, tritici sæpius quam secalis vitium, pestis frumenti & quasi sphacelus. v. *Bresl. Samml.* 1718. Cl. V. ian. p. 594. & 1717. Cl. IV. sept. p. 73.

m) *Hist. Nat. L. XVIII. C. 30.*

n) *In continuat. arcan. detect. ep. 104.* Ita & in pisces scribit I. C. Brunner insolitum infecti genus acutis rostellis pertudisse opercula & anollasse, *Eph. N. C. D. II. A. 2. O. 244. p. 346.*

o) v. *Hist. R. Sc. Paris. 1710. p. m. 18.* sur le bled cornu appelle Ergot. Aliis inde natæ sunt febres malignæ cum sopore & delirio. Fusiushoc argumentum prosequitur. *Rud. Iac. Camerarius in Eph. N. C. Cent. V. VI. O. 82. p. 343.*

p) *Eph. N. C. D. II. A. 2. p. 348.* Confer. Io. G. Hoyer's observatio- nem morbi epidemici, qui multos Muhlhusii, etiam robustiores, affli-

tionibus tentati fuerint, sed & inde extrema sphacelo emortua, maxime post usum panis ex clibano recens extracti. Quæ res monet magistratum, ut iis maxime annis, quibus morbus segetem invadit, per homines rei frumentariæ gnaros vigilet, ne vendantur talia, si ipsa seges defendi non possit, imo & aliis temporibus, ne vetusta grana & annosæ corruptæque farinae & mixta imprudenter farra extent venalia. Habent & olera fructusque sua vitia non modo in proprio germine, si cælum propitium non est, sed ex ignorantia colligentium, qui quadam similitudine delusi alia & noxia miscent, folia petroselini & cicutæ, radices hujus & staphylinos sativos, sæpe in uno loco germinantia. Baccæ solani furiosi cerasis similes crasso etiam errore pro succulentioribus bacis myrtillorum sunt venditi, q) semina hyosciami cum papaverinis mixta. Anceps cibus est fungorum dubia manu collectorum, inter quos tam noxiæ species sunt, quæ nunc suffocant, nunc erodunt, nunc stupefaciunt. Ipsi autumnales fructus, sub pariori usu laudabiles, solent in multorum ingluvie dysenterias & choleras parere, ut opus interdum fuerit succulentiores, quale genus quoddam florum prunorum, aditu ad civitatem excludere. Inter hæc pascuorum, inprimis publicorum, ut valeant armenta gregesque, cura negligenda non est, & illa, quæ noxia pullulant, mature evellenda, ut rorella, colchicum, solanum furiosum & alia, quorum illa oves lædunt, hoc boves in rabiem agit. Instruit animalia quidam noxiorum sensus, ad eum interdum fames obtundit.

§. XII.

Potulenta, quæ publicæ censuræ subiacent, præter aquas a plerisque in potum fastiditas, sunt vina & cerevisiæ.

xit, cum a rore melleo grana filiginis nigricantia & monstrosa nascerentur, quorum insalubrior farina ipsis brutis nauseam pareret. *Eph. N. C. D. III. A. X. O. 93. it. Cent. I. II. App. p. 51. § 8.*

q) Quod testatur *H. B. Ruppianus in flora Ienensi Edit. Haller. p. 252 sub voce bella donna.* Id factum ait non sine strage comedentium vel perturbatione mentis.

Richteri Opusc. T. II.

P p

vifiæ. Illa ex fructibus, inprimis vuīs, hæ ex cerealibus, inprimis hordeo, illa in usum calidiorum, hæ magis frigidiorum regionum ope fermentationis parantur. Non sunt potus illi ab arte & luxu invec̃ti tam innocentes, quam quos natura in aquis obrulit, inebriandi quippe lædendique vires, nervis maxime metueudas, sub illecebris suis recondunt. r) Neque tamen spernendi sunt in justo gradu fermentationis, quæ brevior haud evoluit satis spiritus, protractior perdit evolutos & vappam relinquit. Multa Italorum vina sunt verius cocta musta adpellanda, hinc insalubriora, neque ut par erat fermentatione defecata. s) In Hispanis etiam & Insulanis velut multi dulcedo persistit, ita debior arguendus est fermentationis gradus. Præferenda igitur sunt, quæ ex bonis maturisque vuīs expressis legitimam fermentationem subierunt, qualia sub moderato usu coctionem juvant, flatus dissipant, languentes motus viscerum excitant, spiritus gignant, vires recreant, & ipsa se usum animique ministeria roborant. Omisso variæ salubritatis discrimine, quod ex climate, ætate, consistentia, & præsertim sapore, odore coloreque peti solet, t) artes tantum attingimus, quæ fucum, imo noxam vinis pariunt,

r) Res quam nervis & cerebro inimica sit in dubio mensuræ limite, graphice I. E. Hebenstreit in definitione ebrietatis exponit. Hanc veram vocat phrenitidem & minimorum in cerebro vasorum inflammatorium, statum, unde quilibet, quantum in se delinquat, si ebrius est, intelligit. l. c. S. I. C. II. §. 15. p. 72.

s) Quid autem ab ipso musto, fermentationi proximo & dolia sæpius rumpente in corpore calente metuendum non est? ubi sane imprudens usus dysenterias & choleras periculi plenas peperit. Suffocati sunt multi subito vapore musti. v. P. Borell. C. II. O. 4. Bresl. Samml. 1717. Oct. p. 220.

t) Cum Bechero plerique triplicem vini substantiam considerant, summam, quæ spiritus continet, calefacientem & inebriantem, mediam quæ partes mucilaginosas & oleoso salinas complectitur, nutrientem reficientemque, infimam, quæ tartari est, laxantem alvum &c. Plenius contenta vinorum in tabulis suis expressit Casp. Neumannus, vnde patet e. c. plurimum tartari in vinis Hispanis esse, minimum spiritus, plurimum aquæ in vinis Rhenanis, Mosellænis & Gallicis vulgaribus esse, minimum

pariunt, & magistratum damni inde oriundi vindicem requirunt. Ferri fortassis possunt officinae, quæ nunc turbida vina albumine ovi clarificant, nunc acida cretaceis mitigant, nunc colores intensius flavos ac rubros vel saccharo ustulato, vel ligno santalorum & myrtillis conciliant, nunc minus grata floribus sambucinis sapore vini mosellani imbuunt, quæ tamen latens vitium spe lucri celant magis quam in præsidium valetudinis corrigunt. Qui vina novella & vetera miscent, vel vilia vuvis passis & passulis, ficibus aliisque & ipso spiritu vini exaltant, habent quoque, si dextre id fecerint & moderate, quo se excusent. At merum beneficium est, severissimis legibus inhibendum, lithargyro, mercurio sublimato & ipso arsenico uti. Tangit ST. FR. GEOFFROY *u)* gravissimas & immedicabiles noxas a potu vinorum, quæ acidiora per lithargyrum immixtum nefando mangonio edulcorantur. Sed tantæ iniquitatis vestigia strage plurimorum in ipsa Germania abunde deprehensa sunt. Torfit diu ingenia latens morbi indoles, cum colica epidemica sæviret. In Württembergico maxime ducatu cum militum rapinis meliora vina cessissent, & aliquot annis deinceps ob cœli inclementiam austeriora & acidiora vina paucos emtores reperirent, vendi mox tanquam generosiora magno pretio cœperunt, cum præstantissimi nectaris saporem ex lithargyrio accepissent. Sistit EBERH. GÖCKELIUS *x)* totum illud improbæ miscelæ mysterium cum serie malorum subsequutorum, colica convulsiva, contracturis, obstructione alui, perturbatione mentis, tæbe aliisque, quæ lithargyrii adstringentis, siccantis, erodentisque viribus debentur. Inquisivit solerter in has vires I. C. BRUNNERUS; *y)* cum vel rumor ipsum doceret, frustra lithargyri in cadis reperta vel tincturam ex eo paratam vinis permixtam fuisse. Infudit cani pulverem lithargyri aceto solutum coctumque,

tartari; spiritu abundare malvatica &c. in *tr. v. Thee, Coffee, Bier u. Wein. Lips. 1735. p. 458.*

u) De mat. med. T. I. p. 275.

x) Eph. N. C. Dec. III. A. 4. O. 53. & 30.

y) Ib. Dec. III. A. 4. O. 92.

stumque, & in corpore extincti læsiones reperit, unde mala illa pullularent. Mulierculæ meminit I. IAC. FR. VICARIUS, 2) quæ arcanum jactans vino acido dulcedinem & saporis gratiam conciliandi nil aliud quam lithargyrium cum bolo communi vino incoctum aliis deinde in dolio vinis permiscere didicerat, unde vero statim ab usu gula constrieta, anxietates præcordiorum natæ, dolores flatusque colici & alia: fuit quoque qui convulsus moreretur. Pejor corruptela est a mercurio sublimato & arsenico, a) quas omnes miscelas in vinis adulteratis detegere CASP. NEUMANNUS docuit. b) Haud siceram hic tango seu omnem alium potum inebriantem vino oppositum, ex pomis maxime pyrisque Anglis familiarem, cito acescentem & brevis ætatis, nec palmea vina Asiæ populis jucunda, at capiti infestiora. Nobis ad septentrionem sitis cerevisiæ placent sinceræ, defecatæ, magis nutriendes vino, & gratum a lupulo amarorem, qui corruptioni resistit & coctionem juvat, consecutæ magnæ apud nos varietatis, sed nec priscis ignotæ. c) Multa tamen & hic negligentius fiunt,

et

2) *Ib. O. 100. p. 208.* Confer, quæ I. C. Westphalus de illo morbo in Suevia sub nomine *Weinkrankheit* recenset, simulque Gockelii Brunneri, Vicarii Jägerschmidii aliorumque uno ore hanc communis morbi causam arguentium iudicia tangit. *ib. A. 7. O. 134. p. 228.* Legendus quoque Zellerus est de vino lithargyrio mangonifato.

a) Attigit succincte Sam. Ledelius in *Eph. N. C. D. II. A. 6. O. 29. p. 83.*

b) *l. c. p. 433.* Docet lithargyriatum vinum cognosci extractione auripigmenti cum aqua calcis vivæ, tunc enim vinum saturni expers colorem non mutare, ejus vero particeps colorem fuscum rubrumque & atrescentem suscipere. In vino, quod mercurius sublimatus infecit, spiritum salis ammoniacum vel aliud alcalinum, si arsenicum, solutionem saturni in aqua forti tentare jubet.

c) *Osiris* populos docuisse dicitur, quibus vitis deest. *Herodotus* ὄϊνον ἡγρίδιον vocavit, *Ægyptii* Zythum, unde & *Columella* Pelusiaci pocula Zythi dixit. *Plinius* ipsa voce cerevisiæ utitur, dum Occidentalis populi ebrietatem frugi madidæ tribuit. *H. N. L. 14. C. 22.* Censura *Dioscoridis* & *Galenii*, quod flatuosus potus sit pravi succi, qui male

& occurrunt passim cerevisiæ rancidæ, crassæ, feculentæ, d) ipsi vinis corruptis nocentiores & majori noxa inebriantes. Sunt qui eas æstate acefcentes alcalinis emendare contendunt, unde mictus cruenti nati & alia mala graviora. Mixto hormino vel semine cuculi inter atroces capitis dolores & omnem sensum obfuscantes cerevisia inebriat. De ledο seu roremarino sylvestri dementantem ebrietatis vim testatur SAM. LEDELIUS. e) Satis noxæ in ingluvie est, frenanda certe manus, quæ novas gulæ & valetudinis infidias machinatur, a quibus non excludo cerevisias illas oppressa fermentatione salientes & addito saccharo & aromaticis grate spumescences. f)

§. XIII.

Merito hic quæstio incidit de vasis metallicis ad usum culinæ revocandis. Omni ævo præstantiora visa sunt & durabiliora ex cupro & ferro, ob duritiem, qua viribus fundentis ignis fortius resistunt. Neque vero diffiteri fas est, rubiginem fere perpetuam vasa ferrea occupare, nec multo plus cupreis parcere utramque autem cibus crebro usu permixtam vix tuto intra corpus, quod metalla non subigit, recipi posse. Quamvis enim medica-

menta

distribuitur, haud convenit nostro ævo, legum fermentationis & condiendis lupuli magis gnaro.

d) De quibus *Henrici Abricensis* iudicium apud *Car. du Fresne* locum habet:

quid spissus illa

dum bibitur? nil clarius est, dum mingitur. Unde

constat, quod multas feces in ventre relinquat.

e) *Eph. N. C. D. II. A. 8. O. 85. p. 199.*

f) Hæc cerevisiæ lagenulis sub primis fermentationis nisibus susceptæ distendunt misere flatibus. Nobilis sitiens ea avidè pota perit omnibus frustra tentatis, & in cadavere expansa supra fidem flatu intestina adparuerunt, ut ex *Parisinis* actis recenset. *Herm. Bærhaave ad instit. med. §. 703, in prælect. Ed. Hall. T. 6. p. 136.*

menta ex ferro & cupro non contemnendæ virtutis suppetant, corpus tamen perfecte sanum utrisque læditur, minus forsan a ferro, quippe solubiliori, cujus usum jactant hodie plerique, at certe sub longiori usu extra verum indigentia statum, ita tamen ut plus semper a cupro metuendum sit. Jam DAN. SENNER-TUS vim veneni in cupro metuens monuit acriter, ne esculenta & potulenta in vasis cupreis coquantur & adserventur, quod nausea, vomitus, cardialgiæ, tormina erosionesque subsequi soleant. g) Lethalem usum leguminis ex aere cocti commemorat IO. RHODIUS, h) & famulæ mentionem facit Ios. LANZONUS, quæ cibum a monialibus ex vase ejusmodi, acceptum filiis præbens mox tota nocte vidit horrendis vomitionibus & alvinis dejectionibus afflictos. i) Ipsam matrem suam scribit I. D. MAUCHAR-TUS acetariis admodum delectatam, cum copiam lactucæ agninæ probe mundatæ & in pelvi cuprea cum aceto & lardo præparatæ comedisset, mox tanto vomendi impetu correptam fuisse, ut ipsa viscera ejicere sibi videretur. k) Similia ibidem habet de lacte vaccino ex cupreo vase adsumto, unde generosa persona cum coqua, nutrice & tribus ancillis tam male se habuit, ut omnes domus anguli vomentium nifibus perstreperent. Quo nomine etiam lac in cupreis vasis venale ob adflatum æruginis GOTTFR. THOMASIVS inter causas epilepsiæ enumeravit. l) Nec dubitat ST. FR. GEOFFROY edulia, imo ipsam aquam aliquam-

g) *Pract. L. VI. P. VI. C. 10.*

h) *Cent. III. O. 95.*

i) *Ephem. N. C. D. III. A. VII. & VIII. O. 102, p. 169.*

k) *Ib. Cent. I. O. 13. p. 54.* pluribus rem exemplis illustrat, ex quibus unum est de puella enormi vomitu extincta. In scholiis adjecta est *Ant. Vallisnieri* observatio de triga monialium ex pastu triticeo cum butyro & oleo ob æruginem ex vase cupreo ingressam graviter laborante.

l) *Eph. N. C. D. III. A. III. O. 192. p. 326.* inter hæc attendere jubet, quibus morbis artifices, qui aes & orichalcum assiduis manibus tractant, conflictentur. Patere putat, vix unum inter tintinnabularios reperiri tremoribus aut siderationibus haud obnoxium.

quamdiu in vasis cupreis detentam gravis noxæ ream declarare. *m)* Speciatim FRIDR. HOFFMANNUS acetum, vinum succosque acidos, a cupreis vasis veneni mineralis indolem fuscipere docet. *n)* Mirum non est sub tanto consensu auctorum suadere multos cum *Roussseau, Thierry o)* & eruditis in Suecia viris, ut abrogatis vasis cupreis ferrea substituantur. Dispiciemus paucis, quæ ratio hujus judicii sit, & quo limite restringenda? Cum tot annorum decursu cuprea athena in coquendis cerevisiis, parandis pharmacis & variis condituris, impune adhibita fuerint & etiam nunc adhibeantur, imo ipsa olim vasa divino cultui sacrata ex aere conflata fuerint, magna ratione niti censura debet, quæ vasa cuprea in universum damnat. Metalla in pollinem redacta sunt insipida nec humoribus nostris miscibilia, nisi ab acido in vitriolum redacta, ut adeo vis arrodens non sit metallo propria, sed a sale solvente. Sane gummosa, gelatinosa, mucilaginosa, quæ cibis maxime serviunt, coqui ex vasis illis metallicis, in quæ solvenda nihil virium habent, sine metu possunt. Justior vero metus est a salinis & acidis, pinguibus etiam & oleosis, quæ partim in sinu suo acidum gerunt, partim & ipsa impurius metallum penetrant. Ab his igitur, quin & ipso ærei acidi attractu arrodi vasa tum ferrea tum etiam cuprea possunt. Verum nec illa acida, salina, oleosa & pingua nimis sunt metuenda, modo a coctione non ferventur in vasis illis & frigescant. Plus enim in frigore & quiete solvunt quam momento coctionis. *p)* Eximia ad totam hanc quæstionem enodandam experimenta attulit vir illustris I. T. ELLERUS, coquendo in binis no-
vis

m) De mat. medic. T. I. p. 302.

n) Clauu. in Schræder. L. III. C. 12.

o) In Disp. sub Camillo Falconet p. 1649. Non negat, vasa ferrea facilius arrodi, at si ab usu statim mundantur, & singulis mensibus solertius defricantur, nihil incommodi adferre putat, neque in tam vili pretio celeriore consumptionem metuendam esse, nedum audiendos coquos, qui coquenda in vasis ferreis gratiam perdere, facile aduri, gradumque ignis hic ægrius determinari clamant.

p) Vir cl. I. B. Pott in libello hujus argumenti Dresd. 1754. edito solutionem docet plus fieri in frigore quam calore p. 24. & 26. atque de hoc

vis ahenis, altero ex cupro, altero ex orichalco, cujus basis cuprum est, varias cibi potusque species in omni naturæ regno obvias, simulque attendendo, an aliquid & quantum cupri in coctione decederet? *q)* Alia opus non fuit via, quam in fluidis residuum ab evaporatione scrutari, vel etiam ante hanc aliquid spiritus salis ammoniaci instillare. *r)* In reliquis sufficere potuit, expresso liquido residuum calcinare, cineresque idoneo menstruo explorare, cum ab acidis imo & fixis alcalinis color viridis, a volatili alcalino cœruleus sit proditor latentis cupri, ne de ipso nauseoso & austero sapore aliisque dicam. Ita inter experimenta patuit, aquam bihorio in his vasis coctam nullum dedisse soluti cupri indicium, dedisse autem coctam cum sale, neque id quidem, si salis cum aliis esculentis permixti actio in contenta potius quam fundum & latera vasis conversa fuit. In infuso coffee, lacte, cerevisia hordei lupulata, carnibus, piscibus, oleribus, farinis nihil admixti cupri adparuit vel levissimi momenti. *s)* Agnoscit vero Vir illustris vinum, acetum, succum citri & alia acida suscepisse æruginem, *t)* quin & alia diu in his vasis servata, ob ipsius aerei acidi

omnes ipso colore saporeque cibi convinci p. 44. In coctione autem bullulæ tegunt fundum & defendunt. Conf. *Lemery cours de Chymie* p. 206.

q) Prælecta hæc sunt societati regiæ Berolinensi experimenta & excerpta a *G. Fabricio* Berol. 1735, donec actis publicis inferantur.

r) *l. c.* p. II. idem notat cl. *I. B. P. Pott l. c.* p. 31. aquas per totum diem coctas in cupreo vase non viridescere nec saporem mutare, at cito a salitis aquis, etiam extra vim ignis. Dicit quidem *S. F. Geoffroy l. c. T. I. p. 275.* non plumbum quidem, at cuprum & ferrum ex aqua contrahere æruginem, ostendit quoque *de la Planche* æruginem in aqua. A certos nos esse oportet de aqua purissima & salium experte.

s) Carnes cum sale, oleribus, pastinacis flavis, aliæ cum cepis, allio, raphano rusticano, lardum cum pomis pirisque, marmelada vulgi ex succo baccarum sambuci & prunorum aliaque cocta vix vestigium æruginis dederunt. *l. c.* p. 14. sq.

t) Ex libris V. vini gallici grana XXI æruginis, ex aquæ libris V cum salis unciis IV grana XX obtinuit in aheni ex cupro non ita ex orichalco. *l. c.* p. 11. & 14.

acidi contagium. Unde haud temere concludit, minime abolendum esse usum cupreorum vasorum, imo si quid cupri intra corpus admittitur, haud protinus veneni nomen mereri, sed pro gradu miscelæ nauseam, vomitum anxietatesque aliquamdiu parere. Præferre etiam cuprea vasa ferreis non dubitat cl. *Pott*, quod hæc constantius ferrugo inquinet, & fervari in munditie vix possint. *u)* At jam ex veterum sapienti instituto satis tutelæ est in stanno ferrum & cuprum obducente & erroribus circa delectum coquendorum occurrente. Nam stannum crudum & purum non auscultat acidis nisi fortissimis & caulinae ignotis, *x)* præterea firmiter adhæret metallis & ab actu solventium defendit. Objicit *Roussseau*, facile separari stannum, id autem fieri tunc largimur, si vel rudior manus in defricandis vasis vim nimiam impendit, quæ modica sufficere poterat, vel si igni stannum facile liquefacienti vasa illa admoventur sicca & vacua. Si enim fluida continent vel ipsam aquam, nihil stanni sub viribus coctionis decedit, nihil ejus per gradum caloris, qui ferventis aquæ est, liquefcit. Plus cogitare convenit de puriori stanno, quo vasa obducuntur. *y)*

§. XIV.

u) l. c. p. 43. Suecos existimat p. 50. quia ferro abundant, invexisse primos & lucri causa commendasse usum vasorum ferreorum.

x) Sola aqua regia *H. Bæerhaave* putat solvi stannum crudum, at calcem ejus ab omni acido facile liquefcere. *El. Chem. T. I. P. II. p. 40.* Sit ita, contextum crudi stanni etiam alia quædam penetrare, certe talia sunt ab usu culinarum aliena.

y) Stannum mixtum debilius adhæret & defendit, miscentur vero plerumque uni libræ stanni uncia duæ cum dimidia stanni, & sic alia, ut mirum non sit, quæ vasis ejusmodi stanneis adservantur, fructus, cucumeres, olivas vim sensim arrodendi mutato in superficie stanni colore arguere. De hoc docte agit *disp. ill. Buchneri Resp. I. A. C. Höffler* Hal. 1743. Quæ observata sunt de cocto jussculo carniū per noctem in vase stanneo quiescente infusus altero die tribus ovis, quæ tribus comedentibus crebros per noctem vomitus pepererunt, notatis in ipsa patina sub situ ovorum maculis, possunt fortassis magna parte vel ipsius

§. XIV.

Occurrunt plura, quæ magistratus attentionem & salutaria pro civium valetudine instituta postulant. In defuetudinem venerunt exercitia gymnastica pro gradu ætatis varia, quæ olim durabant corpora & optabilem ad omnes in republica functiones *εὐεξίαν* comparabant. Vilescunt & hodie balnea, quæ par quidem fuerat a veterum luxu tueri, at & fas est eorum ope munditiem corporum, ut perspirent salubriter, in quo tantum sanitatis momentum situm est, sub publici instituti favore conservare. Cum mucosum sensim in omnibus aditus cutaneos occludat, ingredi balnea aliquoties per annum convenit, iis præsertim, qui ad morbos articulorum procliviores sunt vel ad rigiditatem cutis & maciem. Huc maxime refero, quorum sub duro vitæ genere cutis crebra sorditie squalet, ex quibus non nisi paucis licet in privatis ædibus loca balneis opportuna adornare. Quid de re obstetricia dicam? a qua ignaras solertius arcere mulierculas oportebat; quid de empiricis? quorum effusa temeritas arctiori freno eget. Præsertim vero tuenda sunt civium capita ab externis, quæ vitæ & sanitati minantur, periculis, loca præcipitia & ruinosa firmanda, rabida animalia protinus occidenda, furiosi & admodum melancholici non sine custodibus relinquendi, infecti secludendi & putida inprimis prostibula severius ex urbe expellenda. Quid in majus magistratus opprobrium cedit, quam ferre lupanaria & illa libidinis infausta incendia, vel quod magis probrosum, vectigalia inde exigere? Sane eminet inter omnia, quæ ad externam incolumitatem & incrementa civium pertinet, ipsa vita & sanitas civium. 2)

D I S-

saliti jusculi vel ovorum vitiis tribui. Novi certe plurimos, qui ova pridiano jusculo in vase stanneo infusa sine omni noxa comederunt. Suadendum tamen omnino est, ut in nullo vase metallico diu nimis esculenta quiescant.

2) τίς ἐστὶ μείζων ἀγαθὸν ἀνθρώποις Plato inquit in *Georgia*, ubi simul, medicos circa maximum in republica bonum versari concluditur.

DISSERTATIO

DE

COCTIONUM PRÆSIDIIIS
EVACUANTIVM AB
VSU EVERSIS

PUBLICE PROPOSITA

GOTTINGÆ, D. 20. SEPT. 1758.

RESP.

COSMANNULLMANN,

MANHEMENSIS.

§. I.

Cruditas, coctio & crisis præfagia medica de exitu morborum vel in salutem vel mortem vel aliud ægritudinem genus ita instruunt, ut ad eorum simul, quæ agenda vel omittenda sunt, cognitionem propiori via & salebrarum experte deducant. In hoc genuinum consistit, nec in tanta, quam jactant, ævi nostri luce dissimulandum *Hippocraticæ* doctrinæ decus, quod plus veri solidique auxilii ad ægros derivat, quam tot spinosa theoriæ medicæ systemata, quæ sub ipsa argutiarum suarum mole ruunt, certe a præcipuo scopo abducunt nimis. Minime Deus vitæ nostræ tam fragilis præsidia lubrico adeo loco collocavit, ut arrogantia humanæ, quæ inter minimarum abditarumque rerum

scrutinia vix corticem penetrat, nec nisi obscurum sub tenui veritatum crepusculo cum veris medendi legibus nexum reperit, spoliū esse voluerit. Oculi, qui Naturam quasi de facie cognoscere audent, necessario ad tantum fulgur hebescent, timidi & verecundi præstant, qui ad sola obvelatæ Naturæ vestigia reverenter attendunt. Rigor observationum, quas hodie oscitantius, velut vana doctorum hominum commenta avidius consectamur, certius tamen omni ævo in cognitione morborum & medicaminum adminiculum præbuit, nec ultra, quam filum illud ducit, argumentari fas est, nec juvat, quidquid in progressu lacunarum est, meris conjecturarum sordibus implere. Veteres probe gnari, in quo potissimum rei medicæ cardo versetur, inter solertissimas ad lectulos decumbentium excubias ad omnes morbi in vario stadio suo mutationes, pro ratione temperiei, ætatis, sexus, locorum temporumque, & simul ad leges, quibus Natura vincit vel succumbit, attenti longe vicerunt recentiorum merita, quibus etiam inter tot nova inventa mechanica, physica, anatomica, chymica aliaque manet *Hippocratis*, horum prope omnium ignari, venerabilis, tanquam fatidici in morbis oraculi, auctoritas: a) claro indicio, plus medici roboris in simplicissimis ejus præceptis, ex solius Naturæ medicatricis intuitu stabilitis, quam in illis, quæ accesserunt, doctrinæ suæ offuciis latere. Agnoscimus eruditorum ex parte utilem & cultioribus ingeniis dignam operam, at illud simul *Celsi* judicium eorum obhærescere animis optamus, splendida ista rationis inventa, etiam ab omni fūco repurgata, non facere medicos, sed aptiores medicinæ reddere, non pertinere proprie ad artem, sed eam ornare artificumque excitare ingenia. b)

§. II.

a) Medicus Hispanus in libro, cui *consultationum medicarum* titulum inscripsit, sistit medicos in varias sectas divisos, circa ægrum dissidentes & nunc hæc nunc illa commendantes, quos vox una in *Hippocrate* agnita sedat & conciliat. v. *Herm. Boerhaave præf. in Institut.* §. 934. *Haller edit. T. VI. p. 298.*

b) *de medicin. L. I. præf. p. m. 13.* Addit, *Hippocratem, Erasistratum* & quoscunque alios rerum simul naturam ex aliquâ parte scrutatos non

§. II.

Crudititas est status corporis viventis, in quo illud vel totum vel in membris quibusdam ejusmodi materia obsidetur, quæ partium suarum præter naturam mole, figura, mobilitate, inertia aliisque suis jam depravatis dotibus consueta exercendarum functionum condiciones lædit, id est, morbum parit. Non solum crudititas illa spectanda in fluidis est, quorum nunc crassities vel tenuitas nimia vel acrimonia variæ speciei coarguitur, nunc ipsa etiam copia nunc ingressus in vasa minora, in quibus emetiricursum suum naturali lege non debebant, sed etiam in solidis nunc nimis strictis vel laxis, nunc quæ vulnerum ratio est, solutis. Omnia signa præsentis cruditatis illo sensu sumtæ, quo morbum creat & alit, facile colliguntur partim ex ipsis læsis functionibus, partim ex recessu tum fluidorum, sive sub lege circuitus posita, sive secreta, sive excreta considerentur, a sanis ratione copiarum, indolis & viarum suarum, tum solidorum ab eadem naturali norma, sub qua justum in actione sua tonum tuebantur, vario gradu deflectentium. Patet nullo interprete, vigorem morbi esse, in quo ista durant & augentur, coctioni autem tribui debere, si mitescent sensim vel abolentur. Aliam medicus spectat cruditatem, quæ ab ingestis est, antequam adsimilantur, aliam a causis internæ corruptionis natam, quæ nunc nomine cacochymiarum humores inquinat antea probos coctosque, at in circuitu suo vel secretionibus & excretionibus varie turbatos stagnantesque, nunc ipsa solida labefactat & bonæ nutritionis præsidii destituit, nomine cachexiarum. Ingestis triplex cruditatis gradus tribuitur, primus, quo suam ab ingressu in corpus indolem diu adhuc retinent, alter, quo exuunt quidem, at non virtute corporis, sed proprio in corruptionem suæ naturæ conformem & spontaneam nisu, tertius, quo novam labem a vitio corporis & affusis sibi in ipso campo primarum viarum

ideo medicos, at majores fuisse. Ergo sic distinguit, ut illa magnitudo non sit propria medicis, sed adscititia, non ad necessitatem artis, sed dignitatem & ornatum conferat.

rum pravæ indolis humoribus suscipiunt. Quorum si contingit nihil, & ingesta, ut par est, in primæ coctionis officina rite subiguntur, nec illiberalem probi chyli commeatum ad interna viscera mittunt, quorum ille actione ulterius perficitur, detritasque in corpore partes mox reparat & novis semper suppetiis ministeria organorum instruit, facile tamen ex causis jam recensitis, imo ipso vitali attritu, nisi pateat statim effoetis & emeritis partibus exitus, novæ corruptionis opportunitas emergit.

§. III.

Coctio ille status corporis est, qui vel ingestum ad normam fluidi inquilini ac nutrientis vitæque munera obeuntis mutat, vel morbosum, quod ab hac salutari indole intro adquisita iterum descivit, ad pristinas agendi leges reducit, & vires ad exercitia functionum requisitas, jamque læsas, restituit. Non hærendum in voce est, vel impari coctionis culinaris, qua mitescunt esculenta, pede res metienda. Sufficit ex stylo veterum, quibus concinnior vox haud facile occurrere potuit, illud Naturæ auxilium intelligi, quod similitudinem solidorum fluidorumque cum sanis, adeoque & priscam actionum integritatem novo beneficio instaurat. Id vero haud aliunde pendet, quam a tritu solidorum & perpetua inquilini & elaboratissimi liquidi miscela cum iis, quæ cruda dicimus. Nec alia vis internæ coctionis in corpore est, quam quæ a simplici & reciproca fluidorum solidorumque actione nascitur, dum humores impulsæ dilatando mutant vasa, hæc vero sic prius mutata dum se ex lege elastici renixus arctando restitunt, causam motus sui vicissim mutant, premendo humores, & quo patet aditus, propellendo, partesque facile coituras a mutuo contactu inter tam oppositas motus directiones constanter divellendo. Promiscue hac voce coctionis in sanis utimur & ægris, c) Ibi, ut jam

c) hic Græcis duplex in usu vox fuit, πένσις & πεπασμός. Illa, ut Jo. Gorraeus ait in *definit. med. p. m. 501.* est rerum ingredientium, τῶν

jam ex dictis patet, virtutem notat ex ingestis bonum chylum, ex hoc in viscerum internorum foco bonum sanguinem, inde vero reliquos humores, pro vario usu tenuiores, partim pro nutritione corporis, partim pro ministerio omnium functionum parandi. Hic virtutem innuit, quæ eadem actione, ad ipsum morbose stimulum magis insurgente, degenerem materiam probe subactam vel ad sensum officii reducit, & corpori in pristinos usus reconfiliat, adeoque dotes, quibus prodesse possit, rursus impertit, quæ resolutio vocatur, vel certe ejectam e latibulis suis & sub novo per vasa motu adhuc immorigeram, tanquam improbæ fidei colonum, a commercio partium, quarum fides corrupta non est, non critica expulsionem per alvum, sudores, lotium & alias vias, nunc decubitu ad renes maxime vel crura secludit. Eadem igitur arma sunt, quibus Natura sanitatem tuetur, & quibus morbos expugnat. Eadem coctio est, quæ alienum, quod ore ingeritur, segregata & expulsa parte inutili mutat in inquilinum, & quæ morbosum vel repurgat a suscepta labe, vel eliminat. Illud forte discrimen dixeris, quod ibi Natura quippe integro virium suarum adparatu opus suum tanquam in pace peragat, hic quippe recisa virium parte, altera integra eo insurgat acrius & in speciem pugnae cum morbo, sub qua veteres describunt.

§. IV.

Crisis *d*) est momentum illud de vita ægrotantis quasi decretorium, seu status ille corporis, in quo inter magnas perturbationes

ἰσίωντων, hic egredientium, *τῶν ἀπίοντων*. Illa mutat ingesta vi vaporum & viscerum in corporis naturam, pro attritis & perditis reparandis. Hic morbosum subigit, sique in eo omnem noxam delere nequit aptum excretioni vel metastasi reddit. Ita *Galenus* coctionis vestigia in excretis quærens circa adfecta spirandi instrumenta considerat sputa, circa venas lotium, circa ventrem excreta alui, *de cris. L. I. c. 7. 11. 12.*

d) *κρίσις* a *κρίνειν* iudicium notat seu sententiam in causa ægri, tanquam

tiones intro natas subita fit in melius vel deterius conversio. Igitur in crisi ex sententia veterum maxime respicimus perturbationes & magnas & subitas, e) quas deinde excretiones vel metastases sequuntur, pariter criticæ dictæ. Quamvis illud Naturæ in vindicias corporis insurgentis molimen fit, f) non tamen prosperum semper exitum sortitur, unde nomina nata tam malarum quam imperfectarum cricum. Sunt, qui nostro ævo minus frequentes morborum crises statuunt, g) at methodus Naturæ medelam molientis nuspam suas in corporis fabrica fundatas leges deserit. Tædium sollicitæ ad eas attentionis errorem illum hodie peperit, plus etiam sustentavit inuictæ calidioris vel frigidioris diætæ, quæ Naturam in coquendo & evacuando occupatam turbat, evidens noxa, at omnium maxime evacuantium, contra quæ pugnare hic animus est, teter abusus, quo prostrata virtus laborantis corporis ad pugnam contra morbum vel plane non vel

rei, quem vel absolvit vel condemnat, magis tamen, nam propitius Natura judex est, absolvit. Quibus *κρίσις* idem notat quam dimicare vel prælio dirimere, decretoriam hac voce pugnam intelligunt inter Naturam & morbum. Sunt quoque, qui *κρίσις* malunt eo sensu sumere, quo notat secernere & excernere, ita ut crisis sit opus Naturæ post coctionem secernentis excernentisque. Nihil in his est, quod non sibi mutuo lucem in re ipsa illustranda adfundit. Agnoscamus tamen, Galeno iudice, non proprie medicorum sed ignaræ & suspensæ plebis hanc vocem esse, quid sub his turbis subito in corpore natis decernat Natura, anxie exspectantis.

e) Galenus de dieb. decret. L. I. C. I. Op. Edit. Iuntin. Cl. IV. p. 145. E. nos. inquit, subitam in morbo turbationem crisin adpellamus, & plerumque ad salutem, attamen quoque ad exitum terminari adfirmamus. Qui secus de voce sentiunt, eorum existimat inscitia & contentioni ne Aesculapium quidem mederi posse.

f) de Cris. L. III. C. 9. Op. Cl. IV. p. 142. E. Crisis, inquit, nunquam fit sine certamine Naturæ cum morbo.

g) inter quos ipse est Jac. Hollerius Comment. II. in L. IV. Coac. Hipp. p. 398. ita scribentis: apud nos varius incidunt repentina illa & perturbationis plena iudicia, quæ proprie *κρίσις* adpellant, sæpius

vel languidius erigitur. Adde, quod leviorum morborum solutio per lentam coctionem, adeoque dictarum perturbationum expertem, id est, sine crisi fiat, imo gravissimi interdum morbi sub ipsa symptomatum vehementia opprimant in principio statim vigorem vitalem, antequam tentare aliquid Natura in tutelam possit. Ex quo concludere pronum est, cur crisis toties expectata spem destituat, & quod auspiciatior non sit quam in statu seu apice magnorum morborum, *b)* post prægressas in subsidium coctiones: nunquam tuta in principio vel adscensu, *i)* ubi vires morbi præpollent, neque vero in declinatione *k)* facile occurrens, ubi jam placidiori crescentis coctionis genio nihil se tumultuarii miscet. Inter hæc dies criticos, in quos illæ crises certiori salutis præfagio incidunt, dum *Hippocrates* solerter computat, non *Pytha-*

solvitur morbus alterna coctione & excretionem. Arguit cœli discrimen, intemperantiam vitæ & alia. At præter multos eruditissimos viros testatur perill. *Gerh. van Swieten*, se cum summa animi voluptate vidisse congruentiam eorum, quæ *Hippocrates* & *Galenus* hic enuntiarunt, cum suis observatis. v. *Comment. in aph.* 587. *H. Bærh.* T. II. p. 54.

b) *Galenus de cris. L. III. C. 6. Op. Cl. IV. p. 140. E.* optimam crisin vocat tempore status, quippe cocto jam morbo. Sic ibidem *C. 5. Op. p. 141. A.* exquisitam coctionem, cui malam succedere crisin ne animo quidem concipi possit, collocat in tempus status, additque in nulla ideo re magis exercendum medicum esse, quam in præcognitione status, qui est in morbo apex incrementi. Neque hic omittimus verba ejus in alio loco, quo coctionem instantem bonæ crisis maximum indicium adpellat. *Siquidem millies, inquit, interfui, cum crises fierent, neminem unquam vidi intereuntem, qui succedentibus coctionibus crisin habuisset. De cris. L. III. C. 3. Op. Cl. IV. p. 139. D.*

i) in principio nunquam fieri bonam crisin docet *Galenus l. c. L. III. C. 10. Op. Cl. IV. p. 143. C.* Ibidem ait eam in adscensu interimere ægrum vel exasperare morbum, certe imperfectam & nunquam tutam esse.

k) eundem audi *Galenum l. c. L. III. C. V. Op. Cl. IV. p. 141. B.* morbi, qui semel tempus status præterierunt, sine crisi perseverant & paulatim solvuntur.

thagoricorum numerorum, ut CELSO visum est, l) superstitione deluditur, sed quod dextre GALENUS monuit, m) hæc sunt nullo satis pretio æstimanda consummata experientiae axiomata, quæ tempus determinant, quod Natura in coctionem morborum impendit. Intererat multum, exacta observatione id discere, quandoquidem sola coctio arma Naturæ reddit victricia. Cum acuti morbi trium hebdomadum intervallo terminentur, acutissimi intra unam, acuti valde intra duas, mitius acuti intra tres, mirabile hujus doctrinæ compendium est, ad diem quartum vel septimum singularum hebdomadum, tanquam terminum coctionis & bonæ supervenientis crisis, vigili oculo attendere. Ita acutissimi morbi die quarto vel septimo primæ hebdomadis, acuti minus iisdem diebus secundæ hebdomadis, id est, ab ortu morbi die undecimo vel decimo quarto, denique levissimi ex acutis die decimo septimo vel vigesimo per salutarem crisin solvuntur. n) Qui morbi viginti dierum limites excedunt, acuti quidem non sunt, nec tamen sine coctione, imo nec sine crisi, ad certum tempus lentioris jam coctionis restringenda. Intra novos nempe viginti

l) *de medic. L. III. c. 4. p. m. 121. sq.* ubi de diebus criticis, maxime imparibus, loquitur, & de judicio Hippocratis, qui recidivam metuit, si alio die febris desisset. Subjicit, *Asclepiadem* hæc jure ut vana repudiare, & nihil illis numeris *Pythagoricis*, quam quod antiquis in honore essent, rationis subesse.

m) nugatur hic & delirat *Asclepiades* iudice Galeno, ignarus coctionum & naturæ morborum medicatricis. Probat vero magnopere Galenus Hippocratis in cognoscenda crisi principium, spectantis vitalem potentiam, qua coctio nititur, in robore vel imbecillitate. *de cris. L. III. C. 8. Op. Cl. IV. p. 142. A.*

n) tres hebdomades viginti diebus ita describuntur, ut dies decimus quartus & finis sit secundæ hebdomadis & tertiæ principium v. *Galen. de dieb. decret. L. II. C. 9. Op. Cl. IV. p. 154. G.* In hoc autem dierum numero diem septimum decretorium fortissimum vocat, quartum minus decretorium & septimi indicem. Eadem ei ratio est inter diem XIV & XI. nec minus inter diem XX & XVII. *ib. C. 8. p. 154. F.*

viginti dies tantum crisin expectant septimi, & ultra id tempus tantum vigesimi. o)

§. V.

Cum igitur ubivis expediat, vires morbi & Naturæ inter se comparare, id est, statum cruditatis & coctionis in omni sua vel nocendi vel juvandi facultate expendere, habuit omnino *Galenus*, qui alioqui sub præcipiti perficiendæ artis conatu suis hypothesibus nimium indulgit, cur cum certiori de medicina merito limpidiore ex dictis fontibus aquas peteret, & vestigiis *Hippocratis* strenue insisteret, quem merito admirabilem virum in isthoc argumento adpellat, ducemque, quem sequi sollicitè oporteat. p) Vix differunt aliquando critica symptomata a morbofis, & hinc fluctuantis medici, qui ancipitia viarum hic non cognovit, judicium in omnes partes distrahunt. Tale est tremor labiorum in febre ardente, nunc salutarem nuntians vomitum, nunc funestas convulsiones: illum in statu coctionis & tempore critico, ubi jam Naturæ arma prævalent, hunc in statu cruditatis & tempore a crisi alieno, ubi potior vis morbi est. Ita interdum subito delirium, anxietas, dyspnœa sub molestissima nocte in febre acutiori invadunt, cum præcedentibus diebus tranquillior morbi genius videretur. At & nunc sinistri nihil peritis præsagiunt, sed inter prægressæ coctionis signa instantes, qui morbum conficiunt, sudores; etsi medicus tanquam in præsentissimo vitæ periculo accitus,

a) hinc de die quadragesimo, octogesimo, centesimo &c. ut criticis loquantur veteres in morbo longo, ubi adeo solus dies vicessimus pro crisi distinguitur. *Liquet*, inquit *Galenus*, *vigesimi dixi numerum non mediocrem quandam potentiam habere*, de dieb. decret. L. II. C. V. Op. Cl. IV. p. 153. G.

p) nunc admirabilem vocat *Hippocratem*, nunc dicta ejus admiratione digna, nunc non legenda solum sed & memoranda sæpius, nunc ducem sibi fuisse ait omnium & auctorem optimarum disciplinarum, v. de Cris. L. I. C. 13. Op. Cl. IV. p. 130. G. & H. p. 131. A. it. L. III. C. XI. p. 143. E.

accitus, si rem male inspexerit, titubat ipse, omnesque ad vultum ejus attentos novo terrore implet. Nunc circa oculos tenebræ, mox etiam lux, spendor, colores, lacrymæ & alia oriuntur, dum optabilem narium hæmorrhagiam, quæ liberat ægrum, imminere, ex signis tum coctionis tum opportunitate dierum intelligitur. *q)* Adeoque non raro inter eadem symptomata decumbunt plures, alter evadit, in quo nascuntur ab auctis post coctionem sub justo dierum termino Naturæ viribus, alter occumbit inter morbi sub eadem scena ludentis insidiis. In qua sane re prudentem medicum non fugit, quanto majus hic sit præfagiendi medendique momentum, quam in omni subtiliori hodie doctrinæ medicæ adparatu. Quodsi coctio id ipsum est, quod læsas & crudo functiones restituit, hæc vero & numero plures & dignitate præstantiores ipsa sunt præcipua Naturæ arma, quæ alienum adsimilant, & morbosum vi nocendi exuunt; palam est, turbanda nunquam esse in corpore humano præsidia coctionum, turbari vero & labefactari maxime, quod jam ostendere nitimur, per evacuantium abusum, ævo nostro nimis familiarem.

§. VI.

Diffiteri audebit nemo, constantiam vitæ proprio motu se destruentis in eo consistere, ut attrita & corrupta mature, antequam lædere incipiunt, eliminantur, & nova perpetuo supplementa ex ingestis, coctis adsimilatisque, in expulsarum partium ministeria dextre succedant. Ita enim corpus inter continuas suppetias non sentit dispendia sua, & in eodem statu diu persistit, si lentas ætatum mutationes excipis. Etsi vero viscerum omnium vires in stabilimentum sanitatis hac ipsa lege nituntur, ut noxia expellant & perdita restituant; merito tamen agnoscimus, potissimum a coctione, quæ mutat, adsimilat & pura ac utilia ab impuris & inutilibus segregat, id pendere, ut hæc paten-

tibus

q) multas in tali crisi præcognoscenda auctoritates Hippocratis prosequitur Galenus L. III. de cris. C. XI.

ribus jam viis ad loca excretionum per Naturam adsignata sine impedimento transeant. Corpus, quod male coquit, male etiam excernit, quod bene coquit, ipsa excretionum vitia emendat. Qui igitur emunctoria Naturæ perpetuis irritant stimulis, id quidem haud ægre impetrant, ut illa præbeant multum, at plus etiam, quam satis est, idque sub certa virium jactura, iis quippe simul exhaustis, quorum utilior mora in corpore inter protactiores coctiones fuisset. r) Dudum & merito creditum est, robustiora corpora esse, quæ optime perspirant, debiliora, quæ per alvum, lotium & sudores abundantius excernunt. Constat, quoties circa finem paroxysmi in febre intermittente nimio sudore diffuunt ægri, toties illos a termino sperandæ sanitatis adhuc longe abesse. Ita sub aquarum Spadanarum, aliorumque acriorum diureticorum abusu frequens emerfit diabetes chylosus, qui laxatis renum vasis ipsam alimoniam corporis sub extrema ægrotorum macie transmisit. Alvum vero qui crebro & intempestive sollicitant, secreta in primæ coctionis usum simul sub illo impetu, quo ruunt omnia & abripiuntur ad alvum, magna parte & cum summo discrimine emungunt. Ita enim tanto Naturæ impendio parata comitari chylum

r) nata veteribus, ut *Erasistrateis*, non semel est opinio, purgantibus quæ evacuantur, cum mutatione & corruptione evacuari, non ut talia præexistisse in corpore. Ut *Theffalus* olim ita recentiori ævo *Paracelsus* non dubitarunt coarguere medicos, quod sic bonos humores in putre liquamen solvant. Non est de nihilo hæc querela, si de fortioribus purgantibus sermo est, quæ in sanissimis & ipsis athleticis corrupta & iterato usu corruptiora educunt, vegetumque antea corpus extreme debilitant emaciantque. *Helmontius*, cum sanus, alacer & integer viribus ob levis scabiei malum suasu medicorum purgantibus uteretur, gavisus primum est putrium foetidorumque ejectorum copia, his vero sub crebriori usu nihil diminutis ad tantam mox maciem se redactum sensit, ut tremarent genua, genæ collapsæ essent & vox rauca. Unde, inquit, hæc farrago putridi, nisi purgantium contactus sanissima contansinet, de febr. C. V. §. 10. *Opusc. med. inaudit. p. m. 115.* Vereor, ne jactata emetica, quæ bilem semper novo vomitu deteriore ejiciunt, coargui ejusdem erroris possint, quod sub ipso concutiente motu, qualem nulla liquida humana, nedum bilis, impune ferunt, nata sit corruptela, quam vident in excretis, minime præexistit.

chylum intro, non allici ad alvum & temere effundi debebant. Tale etiam fit laxato systemate arteriarum mesaraicarum, quo incredibilis humorum copia ad intestina decumbit, & hinc periti medici ad nomen serosæ diarrhœæ coloris cineritii adeo contremiscunt. Peruertunt nimis excitati toties ad emunctoria stimuli naturalem in secernendo excernendoque ordinem. Temerarium est, tali remedio tanquam universali in morbis uti & extra veram corporis indigentiam, imo & pertinacius insistere, corporisque sic emuncti & deficientis ruinas, quasi momentaneas & facile sarcindas vilipendere. Solent maxime pituitosos, tanquam inertiores, qui stimulum moventium facilius ferant, ad crebræ excretionis alvinæ legem adstringere, cum tamen sine hac sub insurgente vasorum actione possit pituita omnes dotes ad sanitatem requisitas recuperare. Eam enim GALENUS non inepte vocavit semicoctum alimentum, quod non evacuare oportet, sed coctionem in eo absolvere. ^{s)} Hinc animadversum sæpe est, iis quæ coctionem juvant tonumque roborant, ut vino medicato ex aromatibus & marte, motibusque corporis per gradus provide auctis, vasa viscido oppleta subsedisse, & tumori, pallori languorique pituitosorum lætum partium ruborem cum integritate functionum successisse, idque totum sine evacuantibus, nisi forte ab initio moderate adhibitis.

§. VII.

Sigillatim sanguis ex vena justo liberalius deductus etiam in robustis vires & coctionem debilitat. ^{t)} Præterea enim, quod robur & calor a sanguine in vasis majoribus tanquam propria sede

^{s)} *de natur. facult. L. II. C. 9. Op. Cl. I. p. 302. A. pituitam velut ex dimidio coctum alimentum non vult vacuari sed in corpore manere & alterari. Ita ait coctam penitus & reliquam perfectionis adsecutam nutrire corpus. Comment. II. in Hipp. de vict. rat. in acut. §. 44. Op. Cl. VII. p. 122. H.*

^{t)} unde olim inter poenas militares fuit, ferociam militum missione sanguinis reprimere.

sede sustentetur, & inde per series descendantium vasorum ad minima usque idoneo gradu distribuatur, necesse est, cum tali sanguine qui temere perditus ad cerebrum jam parcius adpellit, minui etiam secernendos ab eo spiritus, at sine sufficiente sanguine & spiritu omnes alias functiones torpere & periclitari, cum primis circa officinam chyli, in qua alioqui secreti a sanguine optimorum humorum rivi crudis ingestis, quibus affunduntur, inquilinum maxime characterem suo accessu impertiunt. Quæ enim ex sapienti Naturæ instituto copia salivæ, succi œsophagei, gastrici, intestinalis, pancreatici & biliosi in omni puncto primarum viarum ingestis non adspargitur? quæ copia deinde lymphæ ex omni loco abdominis & pectoris reducis se jungit chylo per vasa lactea, cisternam lumbarem & ductum thoracicum ad sanguinem decurrenti? Igitur in penuria sanguinis imprudenter & iterato detracti non amplius illud coctorum humorum prædominium existit, quo crudus chylus subigitur, sed illa etiam virtus, quæ a valido cordis nixu vasorumque variæ fabricæ in contenta simili renixu pendet, in ipso viscerum foco elanguescit, & sub virium mutantium tenuiori jam adparatu accumulatur cruda, nec in solidum rubrumque sanguinem, unde robur, sed inertem vappidumque humorem, qui motum impressum cito perdit, unde debilitas coctioni impar, transeunt. u) Igitur nunquam satis mirari possum spei in multis audaciam, qui in hoc etiam statu corporis bonum sanguinem a probo victu celeriter restitui, inepte comminiscuntur. x) Si attenderent ad ista virium deliquia, ad istam coctionis, sine qua nihil

u) bene perill. Ger. van Swieten: Sanguinis pars crassissima rubra in arteriis & venis maximum momentum motus ad vitam & sanitatem a binis causis motricibus corde & arteriis recipit & reliquis communicat. Simul ac rubrum illud incipit deficere, frigent omnia, ut docent leucophlegmatici & pallido morbo languentes puellæ. Comment in aph. 43. Bærh. T. I. p. 53.

x) non modo inscium vulgus cardiaca in viribus deperditis postulat, sed & eruditi, quid seperare hic possint, parum ponderat. Radix mali est in coctione labefactata. Redeunt hic in circulum conditiones medelæ. Labes solidorum & fluidorum cum strage virium nequit deleri nisi a

nihil optimorum ciborum alit corpus & reficit, sed proprio corruptionis genio relinquitur, impotentiam, retraherentur fortassis ab evacuantium abusu, & ad fata eorum diligentius respicerent, qui sanissimi, post magna vulnera vel hæmorrhagias vel alias humorum jacturas, dum pristino more comedunt, non pristina virtute digerunt, mox leucophlegmatici & hydropici evadunt. De quo jam plenius in examine potiorum morborum & crebris medicorum de evacuantium damno querelis constabit. At longe a nobis abest, legitimum evacuantium usum improbare, qui epidemicum tantum abusum, penes nos enim pariter aliquamdiu caput extulit, tangimus, illis facile adsentientes, qui utilitatem horum remediorum sub justo limite inculcant. y)

§. VIII.

Celebres duumuiros, ex veteri ævo *Hippocratem*, ex recentiori *Tb. Sydenhamum*, medicamentis, quæ tempestive evacuant, minime infensos, mirabili autem ad ea, quibus juvantur corpora vel offenduntur, attentione & veraci de iis candidoque testimonio præ aliis conspicuos, secundæ venæ haud legimus in intermittentibus, nec nisi scrupulose in acutis febribus adnuisse. In priori quidem febrium classe, si urget copia & impetus humorum, ut aliquando in juvene plethorico z) & æstuante capiteque laborante,

commeatu boni chyli & sanguinis, hic vero ab ingestis expectari nequit, quibus solida tritum, cocti humores miscelam suam negant. Quod si sint interdum cardiaca, quæ vires ex temeraria *V. S.* & alia intempestiva evacuatione perditas restituunt, præstiterat tamen judice *Sydenhamo* plagas non instigi quam sanari *Obs. S. I. C. 4. Op. p. m. 54.* Summum semper periculum ex imbecillitate est, ut *Celsus* ait, & hinc *Asclepiadi*, quem alioquin in pluribus sequitur, vires ægrorum convellendi repugnat. *De medic. L. III. C. 4. p. m. 118.*

y) inter quos sunt, qui in sanguine scrupulosius ponderando vel mensurando novas vias inierunt, de quo agunt litteræ cl. viri *D. F. C. Oettingeri* ad cl. virum, *D. I. F. Glaeserum. v. select. Phys. Ocon. Stutgard. Vol. I. p. 165. & 180. sq.*

z) ausi sunt multi, inter quos *Mart. Kergerus* est, de ferment. *S. III. C. 3. p. 242.* damnare venæ sectionem in omni febre, nisi plethora urget,

rante, admitti fortassis venæ sectio poterit, sed nec valida, nec temere iteranda, nec sine prudenti æstimatione, an vere illa urgeant. Merito enim veremur, ne robur a liquido arterioso pendens noxie consumatur, & coctio morbosilanguescat. Frequenti observatione sibi constare testatur SYDENHAM, a) in autumnali febrium harum specie purgantia quidem ipsa magno cum discrimine adhiberi, at cum majori venæ sectionem, quæ in vegetioribus pertinaciam febris, in languidioribus & provectoribus ipsam mortem pariat. Hinc & graviora symptomata, quibus cum febre intermittente commercii aliquid intercedit, licet mittendi sanguinis & aliorum evacuantium præfidiis ex sua natura egere videantur, sub illo nexu febrili exasperari acute perspexit. Ita maniam a diuturna interdum quartana natam sub fortioribus evacuantibus, quæ hodie plerorumque in isto casu arma sunt, in stultitiam degenerare, totius deinceps vitæ comitem, quin etiam, dum æger in limine versari sanitatis visus est, ex simplici enemate lactis saccharati semel injecto malum recruidisse cognovit. b) Non secus sævum lumborum dolorem, quem secta vena adgredi pauci dubitaverint, ubi febrem intermittentem excepit, ad crebram phlebotomiam & alia evacuantia acrius sævire notat & in præsens vitæ discrimen conjicere. c) Majoris momenti symptoma, in ejusmodi febribus caput petens & veram aliquando apoplexiam, in qua evacuatio omnis generis ad revellendum idonea creditur, referens sub horum remediorum adparatu facile funestum

hanc etiam ipsam oppugnavit *Helmontius*. At illi quidem nimis in contraria discedunt.

a) *Obs. S. I. C. 5. Op. p. m. 91. & 92.* Quartanariis inprimis docet obesse phlebotomiam, & licet mitiori gradu, catharsin.

b) *ib. p. 101 & 102.* Miratur rei, quæ sæpius accidit, omissam ab aliis mentionem. Cum reliquæ amentię species copiosis evacuantibus per V. S. & cathartica ut plurimum persanentur, illam ait neutrum ferre: discrimen vero ibi in exaltata, hic depressa & vappida crasi sanguinis constituit.

c) *in epist. I. Resp. ad R. Brady, Op. p. m. 321.*

Richteri Opusc. T. II.

SS

stum evadit, cortici vero peruviano justis intervallis exhibito cedit. d) Talia passim apud alios occurrunt, in quos non cadit commune opprobrium, ex quacunque re, ut nihil non agant, sanguinis mittendi captare occasionem, vel ut *Galenus* dixit, peccare toties, quoties ægros accedunt. BERNH. RAMAZZINI dictas febres epidemicas crebra venæsectione protractas ad cachexiam vel mortem deduxisse scribit, e) & P. ROMELIUS sævioris febris intermittens meminit, in qua tufam medianam sine majori sanitatis dispendio nunquam viderit. f) Ut seorsim dicam de ambigua emeticorum & purgantium fide, abnuere quidem haud ausim, latente in ventriculo saburra, quam etiam ante exortum febris nausea, amaror oris, sordes linguæ, fauces olentes & prægressi comestationum aliive errores produnt, opportunum emetico locum esse, licet jam nata febris sit, nec minus purganti, si saburra illa cum obtuso lumborum dolore, flatuque & tumore abdominis, profundius in intestina decubuit. Præterea vero, quod constare satis debeat de ratione corporis, plus vel minus ad illa ferenda idonei, & de eo potissimum, an integra viscera & illæsæ vires impetum horum pharmacorum commode sustineant, tum danda non minus opera est, ut in corpore rite præparato exhibitum cum delectu & opportuno tempore g) emeticum vel purgans mitioris sub his cautionibus actionis sit, & jam sopitæ ultra horam,

d) *ib. Op. p. m. 307.*

e) *v. Eph. N. C. Dec. II. A. 9. App. p. 43. de rurali epidemica. §. 41.*

f) *ib. A. 6. O. 128. p. 477. Amatus Lusitanus tertianam simplicem post V. S. in duplicem mutatam vidit Cur. med. Cent. I. Cur. XI. p. m. 55.*

g) exhibere sub ingressu frigoris multi suadent, quod tunc spontanea nausea & facilis a mobiliori materia vomitus sit. *Alexander Thomson* tempus illud nausæ, sive sub ingressu frigoris sive caloris incidat, aptum vomitorio præbendo censet, prospero sibi & familiari viginti annorum usu. *Med. Essai T. IV. p. 407.* At tutior usus extra febrem, ne ægrum, cujus viribus merito studemus, febris & pharmacum simul adfligat.

horam, antequam nova febris exsurgat. Si cito non prodest, vel ejiciendo corruptum ex sinu primarum viarum, vel torpentes nervos stimulando, damnum in propinquo est, dum temere, ut suadent multi, insistis. Insistere hic idem fere SYDENHAMO est, quam morte mederi, qui etiam relicta a febre symptomata ut plurimum nihil aliud esse, quam iteratarum evacuationum, quibus medicus morbi curationem adgressus fuit, veram progeniem existimat. *b)* Purgantia ad unum omnia corpori inimica dicit, aliquatenus certe sanguinem debilitantia & lædientia, nisi celeriter corpus pervadant. *i)* Ipse jam GALENUS coctioni humorum contrariam purgationem agnovit, *k)* & CELSUS quidem necessariam interdum statuit, at quæ frequentior periculum adferat, quo corpus nutriri desuescit, & infirmum evadit omnique jam morbo obnoxium. *l)* Valet hic semper illud SYDENHAMO, protrahi febrem, de qua loquimur, subtractis per evacuantia liquidioribus, & ægrum sæpe morbo perire non alioqui lethali. Sic alio loco negat febrem, cujus curatio cortice peruviano nititur, purgatione egere vel eam ferre. *m)* Et si autem ipse elapsomense ab his febribus victis purgationem severissime requirit, comperitissimum tamen sibi esse subnectit, *n)* si citius illud sit, febrem altius

h) in schedula monitor. Op. p. 536.

i) de hydrop. Op. p. m. 485.

k) Comm. IV. in Hipp. de vict. rat. in acut. Op. Cl. VII. p. 140. E aliis locis ficcare, ventriculum lædere, coctionibus adversari judicat, quin & inter venena adnumerat Op. Cl. III. p. 196. G.

l) de medic. L. I. C. 3. p. m. 31. Ita paulo ante p. 30. de damno iteratæ vomitionis loquitur: commoneo, ne quis, qui valere & senescere volet, hoc quotidianum habeat. At possis hodie queri cum Hier. Thriv. Brachelio in Celsum p. 35. duas in uno die evacuationes moliri tantum neoterici ausi sunt.

m) Ep. I. resp. ad R. Brady. Op. p. m. 306.

n) Obs. S. I. C. 5. Op. p. m. 97. & 98. ibidem mitissima cathartica excitare febrem ait.

altius agere radices & stationem suam pertinacius tueri: hinc quæ ibidem verba habet, misere plecti, qui ipsam curationis spem in repetitis purgationibus ponunt. Consentunt tot aliorum querelæ, minime istis remediis solvi tenax morbosum, sed diffлото renui magis figi, vires minui, coctiones lædi, morbum ingrauescere. Imo nunquam, si *Galenum* audis, laboranti corpori pro-
tinus ad phlebotomiam & purgantia confugiendum est, o) omni-
um minime sanis præservandi scopo. p)

§. IX.

Neque semper in acutis morbis aliis hujusmodi evacuatio virium prodiga tutius admittitur. In ipsa febre ardente sananda nec *Hippocrates* facile, nec *Celsus* nec *Oribasius* nec *Aetius* nec *Aegineta* venæsectionis meminerunt. q) Admittit eam sed ar-
ctiori limite *ARETÆUS*, qui syncopen inde metuens non nisi sectiunculas probat & effluentis sanguinis parum, quia minimus hic error ad interitum ducit. r) Eo majoris momenti hoc judi-
cium

o) *Cl. V. p. 236. C.*

p) id singulari exemplo illustrat *I. Francus in Eph. N. C. D. III. A. 3. O. 73. p. 95.* robustus sanusque circa ver more multorum purgare corpus instituit, & ejectis multis specie improbis aphonus evasit cum sudore frigido, tumore faciei & virium imbecillitate Pejora omnia post V. S. evaserunt, & periit convulsus. Talia sani stulte postulant & stultius medicus exhibet, cui aphorismus *Hippocratis* excidere animo non debeat: qui bene se habent, ægre ferunt pharmaca.

q) de curatione harum febrium agunt *Hippocrates III. de morb. Op. Edit. Lind. T. II. p. 117. XXIX de affection. ib. p. 167. XI. de vittu acut. ib. p. 97. XXXIV. Celsus de medic. L. III. C. 7. p. m. 134. Oribasius synops. L. VII. C. 19. collect. Steph. p. 95. Aetius tetrab. II. S. I. C. 78. ib. p. 210. Aegineta de re med. L. II. C. 30. ib. p. 401. Nuspiam hic inter præsidia febris ardentis fufe passim recensita occurrit V. S.*

r) *de acut. morb. curat. L. II. C. 3. p. 100. D. extrahi sanguinem jubet δια σμικρῆς τομῆς, quia copiosum vitiat naturam, ἐλέγχει τὴν φύσιν*

cium est, dum illum febris ardentis statum considerat, in quo frigent exteriora, uruntur interiora. Quis enim non intelligit, hæ-
rere tunc sanguinem cum magno attritu circa vitalia, nec nisi
tenui rivo inde ad extrema manare: hunc igitur, qui vitalem cir-
cuitum unice tuetur, subduci sine pleno virium deliquio & ipsa
morte vix posse. s) Hæc omnino ita se habent in progressu
morbi, ubi crassius opplet pulmonem, tenuius diffilatur, adeoque
parum mobilis sanguinis cum motu & calore vitali ad loca remo-
tiora se diffundit. Aliter tamen se res habet in principio morbi,
ubi sanguis quidem in spissitudinem inflammatoriam pronus est,
at nondum parte tenui nimis orbatus. Illum igitur, inprimis co-
piosum, & sub ipso attritu æstuque rarefcentem, & præ aliis par-
tibus pectori ac cerebro gravem, nemo inficiatur id requirere, ut
moles movendorum & velocitas motus circa vitalia loca vehe-
mentioris diminuatur, demtroque per vices & revulso sanguine
crescenti inflammationi celerique gradu in gangrænam tendenti
resistatur, aditusque medicamentis diluentibus ac leniter solven-
tibus faciliior pateat. Duo sunt, ad quæ maxime circa venam in
acutis secandam attendere *Hippocratis* auctoritate jubemur, vehe-
mentia morbi & robur ægri in vigore ætatis. t) Robur dico,
quod suo quidem onere, cui levamen est a sanguine detracto,
gravatur, præsidia tamen actionis in se habet, nec parciori liquidi
vitalis accessu laborat. Hic *CELSUS* præter dicta ad discernen-
dam mittendi sanguinis salubritatem simul respicit in vehementi
febre ruborem corporis plenasque & tumentes venas, u) quarum
fane

τὸ ἀσπρόν, quin & ἐς ἄδὲ τρέπεται. Pulsus in tali casu tangere *Ga-
lenus* suadet, ne pro animi deliquio mors occupet, quod tribus ait me-
dicis evenisse, *de curat. per sangu. miss. C.12. Op. Cl. VI. p. 19. B.*

s) cogitandum semper est, sanguinis, qui stagnat, multum esse, qui mo-
vetur, parum, & hoc erepto eripi arma, quæ stagnans solvunt.

t) *de victu acut. Op. T. II. p.298. XXXIV. 16.*

u) *de medic. L. II. C. 16. p. m. 78. ibidem tamen p. 79. perituum ægrum
temeraria aliquando via adiuvari scribit, sique medicus nullam amplius*

sane status illi, de quo hic loquimur, plane oppositus est, ubi fractis viribus frigent extrema, & solitis a corde suppetiis caloribus & virium destituuntur. Prior status in principio febrium illarum locum habet, ubi cum TRALLIANO secundam venam merito commendamus. x) Ceterum in febre ardente blanda quidem clysmata conveniunt, quæ eluunt corrupta aliumque lubricant, nunquam in his morbis sine noxa strictiorem, superne revellunt, ipsaque virtute resorptorum, maxime in ardore circa præcordia reficiunt, & in siccitate illa corporis, qua pereunt, quotquot ex febre ardente non eluctantur, salubriter humectant. y) Haud vero ferantur acriora illa, nedum emetica & purgantia hujus indolis, quæ semper stimulo suo æstuanti corpori infesta turbant & necessariis liquidis privant opus coctionis, a qua ipsa interdum critica & salutaris per vomitum aliumque excretio pendet. Nihil hic acre & salsum permittit aegris HIPPOCRATES, sed aquam mulsam & lac asinium coctum. z)

§. X.

In morbis aliis acutis non minus dispiciendum est, ut ab usu evacuantium temeritas absit. Laudamus venæsectionem in phreniticis,

extra detractionem sanguinis spem esse ostendit, in illa metum, tunc si exigitur, detrahi debere, quod anceps experiri auxilium satius sit quam nullum. Id tamen restringit maxime ad nervos resolutos, dum quis subito obmutescit, & anginam suffocantem.

x) *de arte med. L. XII. C. 13. collect. Steph. p. 322.*

y) ita Hippocrates omnes, qui febre ardente pereunt, perire ait ὑπὸ ξηρασίης *l. de morb. Op. T. II. p. 35. 9.*

z) *l. c. T. II. p. 297. XXXIV.* convenire quidem putat, si os amarum, vomere & ventrem clystere subducere; at mitia illa, ut aquam mulsam & lac asinum imperat, ceterum perniciosam vocat febrem ardentem ex alui dolore laborioso. *in Coac. prænot. Op. T. I. p. 531. n. 183. ibidem n. 182. κοιλίην καταρράγεισαν vocat θανάσιμον.* Quo spectat H. Bærhæave ad finem aph. 74. ubi alvum nimis fluxam in febre ardente lethæ-

niticis, quandoquidem ipsa iis Natura per spontaneas sæpe hæmorrhagias narium, aliquando per hæmorrhoides fluentes, consulit. Ad illam præeuntis Naturæ legem se ars sine cunctatione componit, dum morbus meninges non modo sed ipsum sæpe corticem cerebri inflammat, ut tanquam a cera injecta rubeat. Opus est cavere, ne in loco tam nobili tamque molli & tenero per moram invalescat vitium, & oppleto semel cerebro revelli non possit: unde primo die certius a vena secta auxilium, quam altero, hoc magis quam tertio sperandum est. Cadit veterum opinio, exsanguie & frigidum cerebrum misso cruore haud juvari. Minime audiendus est *Asclepiades*, qui perinde esse dixit, sanguinem phreniticis mitti, ac si trucidentur; quod haud expediat, nisi remittente febre venam secare. Quam sententiam ita mitigat *Celsus*, a) ut modo non crescat febris, etsi non remittit, opportunum incidendæ venæ tempus esse sentiat, modo vires ferant. Harum ratione habita *Aretæus*, b) syncopen metuit, dum vires fatiscunt, parum educere sanguinis ob proniores in syncopen phreniticos caute monet. Verum in robusto, in quo sanguinis detractionem ut primum omnium & maximum præsidium considerat *Trallianus*, c) præstat non parce nimis detrahere, quod vix in furiosis plus quam semel tentare illam rem sine magnamolestia possis. Igitur & ab initio & large & amplo vulnere fiat, d) cumque Natura sæpe

lem dicit. De symptomatico loquitur coctionem & vires prosterne, non critico, quem a coctione instantem sufficit molli clymate juvare.

a) *de medic. L. III. C. 18. p. m. 150.*

b) *de curat. morb. ac. L. I. C. 1. Op. p. m. 73. D. ubi illi phrenitis est εὐτρεπτον ἐς συγκοπὴν κακόν*, unde illius in subducendo sanguine monitum est, *μὴ πολλὸν ἀφαιρῆεν*, inprimis in statu τῆς δυνάμιος λυομένης. *ib. p. 77. C.*

c) *de arte med. L. I. C. 13. in collect. Steph. p. 146. si in cubitu secare venam non licet, jubet in fronte aperire sub fascia colli.*

d) *Herm. Bærhaave in aph. 781. vult plures venas simul secari, in jugulo, pede, fronte; alii addunt arterias temporum. Sane efficacior est subita & variis locis revulsio, at in corpore tam turbulento vix ten-*

sæpe a coctione alvinam excretionem molitur, & *Hippocrates* in morbis, in quibus distenta sunt vasa capitis, solutionem non minus a fluxu alvi quam hæmorrhagia expectet, licebit purgantibus utilenissimis, ex prunis vel tamarindis coctis, quibus miscere aliquid nitri & syrupi violarum convenit, nec minus clysmatibus, quæ pro decubitu morborum laxant & expediunt vias, a capite revellunt, & impetum febrilem frangunt. Quodsi vero phreniticos, si fieri possint, sursum etiam purgari, certe alvum, ut egerat, præparari debere, apud *Hippocratem* legimus, e) probe tenendum est, sæpe illum omnes phreniticos vocare, qui oblesæ mentis sunt, sæpe de phrenitide aliorum morborum sobole loqui, nunc tanquam de dolore circa præcordia & dextrorsum magis ad hepar, ubi motam bilem putat septo & visceribus insidere. Hoc sensu ad vomitum compelli ægros peropportunitatem est, & experimentis nostri ævi, modo iustis se contineant limitibus, admodum familiare.

§. XI.

In angina inflammatoria, in qua sanguinem mittere, etsi non abundat, *Celsus* f) præcipit, & in qua satius omnino est, languere ægrum quam suffocari, prudentia tamen medica tutelam virium haud spernit, hinc & *Celsus* consilio suo cautionem subjicit, si vires patiuntur. *Aræteus* g) latam sectionem postulat,

tanda. Sufficit, ex pede aliquamdiu aquæ tepidæ immerso frictoque leviter educere.

e) loquitur sæpe de phrenitide circa vigorem febrium nata, sæpe etiam de illa, quæ a ventriculo vel diaphragmate per consensum gignitur. De specie, in qua septum transversum dolet, nec fert contactum, agit *de morb. III. Op. T. II. p. 201. IX.* de dolore tunc circa præcordia, idque ἐξ τῆς δεξιᾶς πρὸς τὸ ἥπαρ, ubi subbiliosus color efficitur & mens percellitur, *de affection. Op. T. II. p. 166. X.*

f) *de medic. L. IV. p. m. 196.*

g) *de curat. morb. ac. L. I. C. 7. p. m. 87. A. B.* vult sanguinem mitti ad proximum a deliquio gradum,

lat, ut sanguis cum impetu & copia emanans strangulatu liberet, fatetur tamen, secta vena excessisse e vita aliquos ab animi deliquio. Ideo vero AETIUS, *h)* qui hic statim ab initio compendiarium & præceptum auxilium exigit, sanguinem amplo quidem vulnere, at modice mitti, idque altero die repeti jubet, nisi timor ægri vel deliquia animi prohibeant. Nec moniti hujus negligentior est ÆGINETA, *i)* cujus suasu non aceruatim sed partita copia educendus sanguis est, e cubitu primum, deinde lingua. Adde TRALLIANUM *k)* probe monentem, nihil hic in crastinum differre, at & tertio quartoque die detrahare sanguinem, modo defectio animi, qua nihil magis ægrum offendat, vitetur. A quo judicio vix discrepat CAELIUS, *l)* qui gravius hoc malum repentina ait egere sanguinis detractio, etiam post triduum, si necessitas urget, & durantibus quidem viribus. ORIBASIIUS *m)* celerem probat auxilii hujus usum, at si æger aptus non est, scarificationem substituit. Omnis ille consensus congruit præceptis GALENI *n)* & ipsius HIPPOCRATIS, *o)* neque ita fluctuat ut recentiorum de his judicium, quibus contemtim habetur cura illa virium, quasi reficere amissas promptum sit, cujus
spei

h) tetrab. II. Serm. IV. C. 47. Coll. Steph. p. 400.

i) de re med. L. III. C. 26. Coll. Steph. p. 446. 447.

k) de arte med. L. IV. C. 1. Coll. Steph. p. 194. & 198. Conjungit V. S. & purgantia, cauteque subjicit, si vires robustæ, æger in vigore ætatis, morbus vehemens.

l) acut. morb. L. III. p. m. 184. quæ etiam verba de phrenitide habet, ib. L. I. C. 10. p. m. 28.

m) de loc. affect. curat. L. IV. C. 77, Coll. Steph. p. 656.

n) de curat. per V. S. C. 19. Op. Cl. VI. p. 18. E. Necessarium dicit, V. S. confestim adhibere post habitam rationem virium & ætatis. Hæc vero, inquit, si forte aliquando non dicuntur, subintelligere oportet.

o) de morb. III. 10. Op. T. II. p. 103. XI. 15. venam vult secari sub lingua & in cubitu, modo vires validæ fuerint. Verum omnes extremas vacuationes periculosas vocat, aph. III. S. I.

spei inanitatem plenius inspexerunt veteres. Concedere possumus, liberalius hic & iterato sanguinem mitti pro collapsu vasorum, *p*) at ex vacillante pulsu judicare, quando desinendum sit, momentanei erroris periculum comprehendit. Verum sunt anginae, licet rariores, in quibus exitium a parva venæsectione & catharticiis exiguarum virium impendit. Statum nempe exhausti corporis a morbo diuturno, inprimis post validum & repetitum usum evacuantium excipere interdum solent pallor faucium siccitasque & tenuitas sine omni tumore vel externo vel interno, idque cum anginosa spirandi deglutiendique molestia. Prægressæ causæ facile docent, collapsa vasa esse ex penuria liquidi vitalis, tum sanguinis, tum spirituum, ad actionem muscutorum circa illa loca necessari. Bene hanc speciem distinxit SYDENHAM, *q*) in qua nullus medelæ locus est, nisi medicus restituere perditæ & vasa bono iterum ac vitali succo implere sciat, vitæ omnibus novis ab evacuantium usu dispendiis. *r*)

§ XII.

In pleuritide etiam excusatiùs multorum iudicio sanguis prodigitur. Qui illam inter patentissimas orci januas recenset TH. SYDENHAM, *s*) nihil damni ait se cuiquam a larga venæsectione illatum vidisse, nec facile confirmationem in adulto morbum minori quam quadraginta circiter unciarum sanguinis impensa cessisse. In qua tamen re vir ingenuus sollicitè oculos convertit, partim

p) *Herm. Berhaave aph. 809.* requirit missionem sanguinis citam, magnam, repetitam ad collapsum usque vasorum. *Sydenham* quoque copiosam ex brachio & mox utraque ranula, & lenitivum deinde catharticum præ aliis utile agnovit. *Obs. S. V. C. 7. p. m. 282. 283.*

q) *Obs. S. I. C. 5. p. m. 101.*

r) conf. *Ger. van Swieten in aph. Berh. 785. Comm. T. II. p. 621, 622.* ubi in partes trahit *Celsum, Aretæum, Cælium* & ipsum *Hippocratem.*

s) *Obs. S. III, C. 3. Op. p. m. 266.*

partim ad sævitiam morbi, partim ad diminutas ægrotorum vires, simulque rationem nondum sibi cognitam reperire optavit, qua citra tam ingentem sanguinis jacturam vis morbi subsisteret. ^{t)} Audacius eum secuti alii sunt, sed ab eodem voto alieni ingentem illam jacturam pro parva habuerunt, inter quos vidimus aliquem, qui infra centum uncias se non detrudere dictatorio vultu denunciavit. Minime quidem HELMONTIO ^{u)} adsentimur, omnem hic venæsectionem improbanti, neque tamen Sydenhami ipsius medela, quæ hic Naturæ viribus nimis diffidit, locum habere debet, nisi in sævientissima pleuritide. Quædam enim ejus species nulla egent venæsectione, quædam etiam per eandem exsperantur. Ios. LANZONUS ^{x)} pleuritidis epidemicæ meminit, in qua omnes scribit secta vena interiisse. Hæc refero, inquit, ut noscat posteritas, quam periculi plena nonnullorum temeritas sit, qui in omni morbo ac febre statim ad venæsectionem & catharsin, tanquam sacram anchoram, confugiunt. Fas est, ut triplex ante oculos sit pleuritidis discrimen. Quæ mitior est & solo tenui victu, fotu molli blandisque aperientibus solubilis, qualis plerumque est in laxa & debiliore temperie, nihil a vena secta lucri habet quam longos a superato morbo languores. Quæ gra-
vior

^{t)} *ib.* p. 267. 268.

^{u)} in libello, qui *furens pleura* inscribitur, pleuritidem ait phlebotomia victam sæpe post annum recurrere, sæpius tabem relinquere. Ita de febr. C. IV. §. 41. *nemini pleuritico*, inquit, *mitto sanguinem, est que curatio ejusmodi tuta, certa, commoda & solida, nemo illa perit at plures sub phlebotomo.* Audax ibidem promissum reperies C. II. §. 28.

^{x)} Eph. N. C. D. III. A. V. & VI. Obs. 120. p. 247. *de pleuritide sæviante* A. 1696. ubi etiam alvi fluorem ultro vel arte excitatum notat exitii causam fuisse. Eadem annis antea actis observavit. Similiter Th. Bartholinus pleuritides epid. A. 1669. Commemorat, in quibus secta vena plerosque jugulavit. Eph. N. C. D. I. A. I. O. 51. p. 149. Confer. *Acta Edimburgensia s. medic. Essay* T. V. P. I. n. 2. ubi morbi recensentur *Edimburgenses a Maio 1735. ad Junium 1736.* Notatur p. 36. pleuriticorum a vena secta sitim & dolorem ad animi deliquium usque crevisse, sine ea mitiorem statum fuisse.

vior est & sub coctione ac critica excretionē, nunc per sputa, nunc fluxum alvinum, nunc hæmorrhoidalem, nunc lotium, nunc metastasin ad extrema, jam ostendit victricia Naturæ arma, & nihil ab arte exigit, quam ut foueat loca adfecta, vias pro facili decubitu & excretionē laxet, viresque blandissimis fulciat. Adeoque nec hic prodesse venæ sectio potest, ne vis Naturæ coquentis & expellentis per illas interpellationes langueat & a scopo suo declinet. γ) Restat sicca & sæva pleuritis, quam GALENUS ζ) crudissimam vocat, in qua nihil exspuitur, & quæ nec ultro resolvable, nec Naturæ coctione & crisi fulta, postulat omnino celerem ab arte, largam & passim repetitam venæ sectionem, nec tamen, ut probe ARETÆUS monet, ad deliquium animi, ne peripneumonia succedat. α) Fieri autem potest ipsis etiam, si vis morbi resurgit, remotioribus diebus, ut octavo vel nono, perspicacissimi viri, D. W. TRILLERI iudicio & exemplo. β) Inter ista vero pleuriticorum discrimina facile patet, cur HIPPOCRATES, c) qui toties in aliis locis de vena in pleuriticis secanda siluit, tunc si sicca fuerit & sine sputo, eam disertis verbis exigit. Nec ad varium morbi statum tumultuarie CELSUS respexit, cui missus sanguis magni quidem & recentis doloris in pleuriticis remedium est, at siue levior casus sit siue vetustior, supervaceum
[vel

γ) v. H. Bærhæave aph. 887. ad 889. ubi pleuritides extra V. S. indigentiam considerantur.

ζ) comm. in aph. Hipp. XII. S. I.

α) de curat. morb. ac. L. I. C. 10. p. m. 89, 90. μεγάλην ἰατρὴν postulat, id est venam primo maxime die secandam, sine deliquio tamen, a quo peripneumonia.

β) de pleurid. p. 99. ad ipsius Hippocratis exemplum in Anaxione pleuritico, III. morb. epid.

c) qui multis locis, inprimis de loc. in hom. Op. T. I. p. 381. XXX. curationem pleuritidis sine V. S. instruit, eam vero in pleuritide sine sputo disertis verbis requirit de morb. I. Op. T. II. p. 31. XV.

vel serum. *d)* Cautissime TRALLIANUS *e)* prohibet mitti in hoc morbo sanguinem, nisi exacte constet copiosum esse, & in toto corpore superare humorem, qui inflammationem parit. AEGINETA, quod & nostro ævo objicimus, coarguit recentiores, fecare venam omnibus pleuriticis solitos. *f)* Vetat autem, si vires permittunt minus, & venam vacuare & alvum. Mediocre venæ sectionem CAELIUS probat *g)* & novissimam defectionem intulisse aliquando scribit concurrentem detractionem sanguinis cum solutione ventris. De latere, quo educendus sit sanguis, si fas est educere, cum alii egerint abunde, *h)* nihil subjicimus.

§. XIII.

Peripneumonia cognata pleuritidi & sinistro plerumque omine succedens, quo implet arctius & distendit vitale tenerumque pulmonum viscus eliso fere spiritu, eo magis spem salutis inter evacuantia jugulat. Nihil hoc morbo celerius vires opprimat, quid enim, si sanguis ante ostia ventriculi cordis dextri & intra pulmonem stagnat, potest ad sinistrum ventriculum & inde ad arterias illo rivo meare, qui circuitum vitalem & secretionem imprimis cerebri, adeoque functiones partium, sub utroque commeatu sanguinis & spirituum exercendas, satis sustentet? Sane, quod de pleuritide diximus, si Natura per viam resolutionis vel coctionis

d) de medic. L. IV. C. 6. p. m. 209. alterum valet de pleuritide mitiori & resolubili, alterum est omni morbo in primis opportunitatibus neglecto proprium.

e) de arte med. L. VI. C. I. Coll. Steph. p. 207. G. simul ita distinguit, ut suadeat V. S. si dolor in supernis, purgans, si circa septum hæret: atque hoc alterum, inquit, diviniſſimus Hippocrates nos docuit. ib. p. 208. F.

f) de re med. L. III C. 33. coll. Steph. p. 454. B. æque ac Trallianus monet, si dolor ad claviculam se extendit, V. S. si ad præcordia, purgans requiri.

g) ac. morb. L. II. C. 18. p. m. 119.

h) v. perill. Ger. van Swieten Comm. in Berh. aph. T. III. p. 41.

nis & excretionis criticæ opitulatur, quorum alterum in laxa corporis temperie, blanda humorum diathesi & leviori inflammatione, non nisi particulam pulmonis occupante, sperandum est, alterum vero in excretis per sputa, vel alvum vel lotium, imo & hæmorrhagias, *i)* vel opportunas aliquando metastases contingit, nihil incumbit medico, nisi unica hæc cura, ut sub molli victu fortuque morboſi cocti transitum ad Naturæ nutum expediat. In neutro casu venæ sectio vel alia evacuantia temere tentari debent. Pone sputa copiosa, crassa, ab initio subflava cum strigmentis sanguineis, quæ non bilem sed deliquium infarcti sanguinis indicant, paulo post cocta magis & alba, hiant in bronchia aditu, jugiter & citra molestiam ita excerni, ut simul tussim, anhelitum & pulsum emendent, jam certe lædit venæ sectio & collabentibus vasis sputa sistit: plus etiam lædunt purgantia & sudorifera, a quibus subducto & disperso tenui noxium minus coquitur, magis figitur & excretioni ineptum evadit. Hinc sapienter H. BOERHAAVE vitare in hoc casu suadet venæ sectionem, purgationem, sudoris expulsionem aliaque, dictam salutaris sputi, quod morbum solvit, excretionem perturbantia. *k)* Quod si vero fatiscunt Naturæ vindiciæ, & neque resolutionis adparent signa neque excretionis criticæ, commendare aliquando venæ sectionem licet, sed neque tunc semper. Quod si enim oppleto fere pulmone & dejectis viribus parum adeo sanguinis per vasa meat, ut luculenter evincunt pulsus mollis, debilis & intermittens, frigusque extremorum, quis non opprimi intelligit a venæ sectione vitam tam debilem, & residuum pauci adhuc sanguinis mobilis, qui ægre motum vitalem tuetur, effundi. Concedimus autem

i) quam hic Aretæus inter auxilia coquentis & excernentis Naturæ numerat, *de cur. morb. ac. L. II. C. I. p. m. II. C.* Id tamen secundum Galenum raro fit, qui maxime febrem ardentem & phrenitidem, minus pleuritidem, minime peripneumoniam & lethargum fluxu sanguinis iuvare docet. *de cris. L. III. C. 3. Op. Cl. IV. p. 139. E.*

k) *aph. 851.* in omni stadio peripneumonizæ, quo resolutio sit vel coctio & excretio, omittit evacuantia a §. 850 ad 855.

autem id fieri in peripneumonia recenti magna & sicca, in qua spes adhuc superest mobilioris sanguinis, hærentis quidem in pulmone, sed non nimis impacti. Verum & tunc prudentia postulat, haud uno rivo educere, sed partitis vicibus, idque in corpore decumbente, quod jacturam sanguinis facilius fert, & sine deliquio virium crebrius in erectis metuendo. Mora hic indulgenda non est, quandoquidem sub omni momento agentis cordis plus consolidatur, quod obstruit, liquidum plus transprimitur, & in vasis extreme distentis nixus propellendi perit ut jam vel rumpantur vigente motu cordis, vel hic sub illo resistentiæ gradu suffocetur. Inde est, cur AEGINETA peripneumoniacis ex morbo alio jam prægresso nocere venæ sectionem existimet, *l)* nec CÆLIUS nisi permittentibus viribus probet, *m)* ASCLEPIADES vero totam hoc nomine rejiciat, quod peripneumonicos dolor haud urgeat, sanguis vero tenuis educatur, talis, ut interpretamur, qui infons & per vasa mobilis est, relicto eo, qui in pulmone stagnat. *n)* Nolo alios tangere morbos acutos, in quibus hodie pariter ab illa veterum providentia multum abesse deprehendimur, & sanguinem tanto Naturæ impendio paratum inutiliter sæpe cum ipsis viribus & omnibus fere coctionum præfidiis effundimus. Paucis verbis circa apoplexiam noto, venæ sectionem nunc occidere nunc liberare, *o)* vomitumque, quo solo interdum imprudentius excitato nata est apoplexia, ambigui admodum successus esse, & necessario plerosque fluctuare, qui species apoplexiæ tam diversas, aliam calidam & inflammatoriam, aliam lentam & pituitosam, discernere negligunt. Ubivis fere venæ sectio requiritur, non ita olim. *Lucius Verus*, qui secundo seculo cum *Marco Aurelio* rebus Romanorum præfuit, cum in itinere apoplecticus periisset

l) de re med. L. III. C. 30. Coll. Steph. p. 450. E. in alio statu morbi admittit V. S. pro virium ratione, maxime ab initio.

m) ac morb. L. II. C. 29. p. m. 140.

n) ib. p. 43. ubi eum Cælius ex Sorano refellit.

o) de medic. L. III. C. 26. resolutis membris omnibus.

riisset, p) conjecta in *Posidonium* medicum, quod venam intempestive secuisset, mortis causa est: hodie in eum conjiceretur, qui non secuisset. *ARETÆUS* strangulari apoplecticum largave-næ sectione censuit, q) & *AETIUS* noluit secari venam nisi aliis tentatis, & tunc quidem prædicto periculo. r)

§. XIV.

Id igitur facile adparet, non nisi ab ignaris Naturæ opus turbari & coctionum præsidia cum strage virium everti. Lente & caute ad suppetias festinandum est, neque his enim ubique eget Natura. Quod qui nescit, eum errare, nec errore erudito, *SYDENHAM* censet, & utrumque intempestivum vocat, nunc æstum febrilem calidis, diaphoreticis, alexipharmacis, cardiacis magis accendere, nunc venæ sectione, clysteribus, emeticis purgantibus & id genus aliis nimis extinguere, cum hoc pacto partium separabilium secretio plurimum impediatur. s) Fatetur, febrim cum stupore capitis conjunctam se aggressum fuisse venæ sectione in brachio, cervice, pedibus, emplastris, vesicatoriis, cucurbitis, enematis, diaphoreticis omnis generis, sed incassum; cum vero quiesceret, lente quidem at ultro morbum se solutum vidisse. t) Hæc non est nisi ingenui medici confessio, qui Naturæ & artis merita haud inter se confundit, erroresque suos, ut caveant alii, in turbata Naturæ coctione agnoscit. Utinam tam honestus pudor plures corriperet, nec toties imprudens medicus ad

p) *Jul. Capitolin* in vita *M. Aurel.* v. *script. Hist. Aug. Ed. Salmas.* p. 29. it. *Dan. Clerici hist. de la med.* P. III. L. 3. C. 9. p. m. 762.

q) l. c. L. II. C. 4.

r) *tetr. II. S. 2. C. 27. Coll. Steph. p. 263. G.*

s) *Obs. S. V. C. II. p. m. 229. it. S. III. C. 2. p. 145.*

t) *ib. p. 228.*

ad exemplum HELMONTII *u)* lentas Naturæ crises sperneret, & plus illa sapere sibi videretur. Notent illud, quibus solenne est, tot venæ sectionibus febrem deprimere, & tot cathartici alvum emungere, unde tot mala chronica torpente cum attritis viribus coctione pullulant, ut cachexiæ, convulsiones, *x)* hydro-
pes *y)* & alia, quæ dum aliquando lento pede sequuntur, lætus præsentis tropæo medicus vires adflictas, tanquam suo tempore ultro redituras vane ominatur, nec ut emendet errorem, ad illa, quæ subsequuntur, suis sæpe oculis non amplius exposita, respicere potest, vel si respicit, quasvis alias novorum morborum causas comminisci mavult, quam ad prioris medelæ nævos referre. Vidimus, quos sua arte restitutos jactarunt medici, nunquam deinde ad priscum valetudinis robur enixos, sed omni reliqua vita languentissimos. Semper probi medici est curare, ut vis febrilis resistentiæ morbofi respondeat, & cavere, ne metu vel temeritate præceptis in febre nunc fovenda nunc oppugnanda versetur. Nemo non agnoscit, lædere ferociam febris, quæ sub majori impetu dissipat liquida, reliqua corrumpit, solida labefactat vel majori vi rupta suppurationum & gangrænarum tristi fato subji-
cit. De eo autem negligentius cogitant, repressam ante coctionem febrem & exhaustum evacuantium errore corpus nihil habere in ingestis præsidii, sed perpetua cruditatum genesi in illo
virium

u) de Febr. C. XI. §. 18. Candidius Sydenham Naturam describit, quod sibi permessa negotium suum suo tempore exsequantur, materiamque debito ordine ac via tum secernat, tum etiam expellat, nostra ope, nostris artificiis atque auxiliis non indigens, suis viribus optime instructa, suis opibus locuples, suo denique ingenio satis edocta. *Obj. S. III. C. II. § 145.*

x) de convulsionibus triduanis a V. S. scribit P. Rommelius *Eph. N. C. D. II. A. V. Obj. 142. p. 287.* ibidem refert ex Hippol. Guarinonio virginem perfecte sanam a modica V. S. convulsam. Aliam feminam inde convulsam vidit I. F. Khern. *Eph. N. C. D. III. A. II. O. 54. p. 63.* Nulla vero funestior convulsi quam ex inanitis vasis.

y) hydropem ex crebra V. S. in femina obesa & asthmatica describit M. B. Valentini *Eph. N. C. D. II. A. 2. O. 159. p. 381.*

virium coquentium excidio omnem molestum reddere & corruptelis ac stasibus obnoxium usum vitæ, nisi potius umbram vitæ dixeris.

§. XV.

At velut acuti morbi cito vel perimunt, vel ad coctionem perveniunt; ita in chronicis notandum est, vigorem minime eundem esse, sed majorem Naturæ in defecandis a suscepta labe humoribus infirmitatem, crescentem & suis, quæ languide opponit, armis magis privatam sub parum provido evacuantium usu. Hic auctores ex *Sydenhami* 2) querela sunt ignes fatui, haud veræ faeces, adeo in salebras & præcipitia abducunt. Dum morborum horum curatio maxime remediis corroborantibus nititur, in eorum usu evacuationes, qualescunque fuerint, prorsu officere graviter inculcat. a) Poterat ad fatuos illos ignes vel ad duces, quos hic sequi minime oportet, *Guid. Patinum* referre, qui podagræ, hoc enim chronici morbi exemplum subjiciam, summum & unicum remedium dixit venæ sectionem. Cui etsi subscribere ambigit *CH. MICH. ADOLPHI*, b) alios tamen ad capienda experimenta impellens reperit aliquem, qui de lenimine dolorum ex secta vena nato sine remanente noxa testimonium perhibuit. Hoc ita evenisse non repugno, latet tamen anguis in herba, & veluti venæ sectio neque materiam neque causam neque sedem podagricam iudice *HERM. BOERHAAVIO* c) attingit, ita illas dolorum inducias ipsi languori virium tribuo. Silebit podagra per annos tres quatuorve, si sanguinem ter quaterve per annum detrahimus, & frui videbuntur podagrici aliqua jam immunitate, cum paulo post enervatis visceribus, quæ noxium retinent ac figunt,

2) *epist. II. Resp. ad H. Paman. Op. p. m. 326.*

a) *de podagr. Op. p. m. 457.*

b) *Eph. N. C. Cent. IX. & X. Obs. 78. p. 172.*

c) *aph. 1270.*

figunt, subtilis cacochymia emergit, in hydropem *d)* vel alia funesta mala præceps. Sicut vegetioris vitæ signum erat, qui acrius erupit paroxysmus, ita elanguescentis est, qui suspenditur ob re-
tusas vires, quæ excutiunt. Ignari haud cogitant de materia cor-
rigenda, sed ex pede, in quo tutius latuit, depellenda, nihil sol-
liciti, si introversa, vel decumbere ad articulos prohibita, longe
majori vitæ periculo circa loca vitalia figitur. Eadem catharti-
corum fortuna est, licet per aliquot annos omni mense exhibita
consolari ægros videantur, lætos jam & suo iudicio sanatos, at
graviter deinceps credulitatem suam & medici imprudentiam
luentes. Turbari genus nervosum, cujus morbus podagra est, *e)*
subduci liquidiora, labefactari virtutem expellentem, monet H.
BOERHAAVE *f)* & plenius etiam THOM. SYDENHAM *g)* ad
illum morbi genium sibi plus quam triginta annorum injuria cog-
nitum attentior. Hic persuasissimum se esse, suoque & aliorum
peri-

d) Aretæo teste *morb. diut. L. II. C. 13. p. m. 67. C.* multis podagra in
hydropem concessit vel asthma. Vocat *διαδοχὴν ἀφύκτων*. Ita Syden-
ham *de podagr. Op. p. m. 446.* hydropi succisis per V. S. viribus aditum
parari scribit, vel si æger juvenis fuerit, podagram intra paucos annos
latum imperium seu potius tyrannidem propagare. Improbatur ibidem
V. S. etiam si sanguinem pleuritico similem fundat, semperque ait no-
cere, si ve ad præcavendam, si ve præsentem podagram leniendam, si ve
reliquias dissipandas adhibeatur.

e) secundum *aph. 1262. H. Boerhaavii.* Ita Sydenham *ἀταξίαν* spiritum
arguit, & Aretæus olim *ἐν τοῖσι νεύροισι εἶπω* podagram collocavit *de*
diuturn. morb. C. 13. p. 67. A. Ipsa calx podagricorum refert sub micro-
scopio fibrillas nerveas in minima segmenta recisas apud *Ant. Leeuwen-*
hoeck in arcan. detect. Leyd. 1699. p. 43. Confirmant idem causæ præ-
cedentes, quæ vim nervis inferunt, commotiones animi, meditationes,
usus Veneris, Bacchi &c.

f) *aph. 1271.* Jactatum olim est electuarium calidum purgans *Augenii*, sed
merito evuluit, vel hermodactyli, quibus podagricus *Gregorius I. Epi-*
scopus Antiochenus periit.

g) *de podagr. p. 447. 448.* testatur haud effugisse podagram, qui catharsin
vere & autumno, vel singulis mensibus, imo continuis hebdomadis ad-
hibuerunt; eam inde crudeliorem surrexisse, & inter symptomata im-
maniora, quam si ab omni medicatione abstinuissent.

periculo compertum habere dicit, omnem catharsin five per leniora five fortiora plurimum nocere, & accersere malum, non avertere. Morbus est quasi extra teli jactum positus, latens in minimis ob deperditam viscerum in ultimis coctionum & secretionum momentis virtutem, tonicis, quæ renovant, erigendam, non evacuantibus magis destruendam. Neque in aliis morbis chronicis, in quibus vera corruptela primas vias inquinat, tuta sunt præsidia, quæ continuo usu per vomitum & alvum educunt, & huc sensim alliciunt, quibus corpus defraudare nefas est. Sæpe quidem levat detractum vomitu noxium & biliosum, ipsaque invitat vomendi in ægro proclivitas, & hac neglecta corruptus ille & retentus humor in sentinam cedit, quæ toto deinde medicationis tempore crucem figit & plerumque diarrhœam parit, jam adstringentibus non cedentem & prostratis viribus ægro funestam. *b)* At non raro injusta est latentis hujusmodi vitii suspicio, vel nescit terminos, vel negligit vires. Male hic hypochondriacis consulitur, in quibus, ob crassi immobilis & feculenti sanguinis decubitus ad laxiora vasa hypochondriaca, secretio liquidorum primæ coctioni servientium laborat: hinc assumpta iis non subacta in spontaneam corruptionem, flatuum spasmodorumque causam, abeunt, in quo statu, si pugnatur evacuantibus, mobilius expelli, tenacius plus figi, si stimulantibus, nocentissimum per vasa lacerata fluxum oriri, sapienter monet HERM. BOERHAAVE. *i)* At solemnius nihil est, quam hic suspectam habere bilem, & sub vehementi friabilium partium concussu educere velle, imo huic ipsi motui temere concutienti salutarem in nervos vim tribuere. Quam spem iis, qui ita sentiunt, vix in extrema gravissimorum morborum injuria & ultimo prostratarum virium

Jan-

h) de quo Sydenham *Obs. S. I. C. 3. Op. p. m. 55.* at etiam tunc ait se in tenella ætate & insigni ægri debilitate missum facere emeticum, quod multi hodie infausto errore ad ipsos morbos inflammatorios vel etiam malignos transferunt. Ibi dum pars inflammata vix levem attactum fert, quomodo quassantis motus ferat injurias? Hic cum ab initio jam morbi succumbant vires, an nova dispendia satum ægri præcipitent?

i) *aph. IIco.*

languore eripies, clavam certe facilius *Herculi*. Neque vero illa hypochondriacorum species, quæ spasmis maxime ex imbecillitate nervorum laborat, quo feminas hystericas leui animi commotione irritabiles referas, placidius fert evacuantium vim & stimulos. Vix enemata SYDENHAM permisit in affectu hysterico, qui interdum inter flava & viridia ejecta colicæ biliosæ genium ad unguem expressit. *k)* Verum adeo negat venæ sectionem & repetitas purgationes hic profuisse, ut omnia mala inde potius invaluerint, & lethalis morbus evaserit, qualis suo pte ingenio non fuit. Tentata fortia emetica mineram mali exhaustisse visa sunt, sed altero die rejecta eadem viridia, vel alterius pravi coloris, nihil emendarunt, maximum in narcoticis momentum fuit.

§. XVI.

Longum nimis esset, evacuantium noxas per plures morborum campos prosequi. Agnoscimus vero, modo vires pro coctione integræ persistant, frequentem eorum salubritatem, & qui hanc nimis extenuant, *l)* sub eadem nobis censura sunt, quam qui extollunt nimis. In solo abusu noxam collocamus, merito tamen quia tam frequens est & a paucis agnoscitur, crebrius acriusque redarguendo. Observarunt ex tempestitiva & iterata venæ sectione cœcitatem Io. LANZONUS, *m)* palpitationem & synopen CHR. HELLWICH, *n)* loquelæ memoriæ & rationis imbecil-

k) *Obs. S. IV. C. 7. p. 213-215.*

l) inter quos est Jo. Tackius in *chryfog. anim. & miner. p. III.* ubi vivaciores dicit *Sinarum* in provincia *Nanking* populos, quorum medici V. S. pro gravi errore habent. quasi dum feruet olla, jusculum effundas, quod igni subtrahere oportebat. Ipse octogenarios nunquam V. S. passos quadragenariis vegetiores se vidisse scribit.

m) in alui fluxu adolescentis. *Eph. N. C. D. III. A. 7. & 8. O. 70. p. 117.*

n) post usum drastici. *ib. A. 5. & 6. O. 186. p. 429.*

becillitatem P. ROMMELIUS, o) paresin JO. JAC. WEPFERUS, p) proclivitatem ad febres THOM. WILLISIUS. q) Noxam in terrore, quo vulgo protinus ad venæ sectionem confugiunt CH. HELLWICH r) in raucedine semper a vena secta contumaciori JO. SCHMIDIUS s) suis observationibus illustant. De hydrope, convulsione & aliis malis jam diximus, infauſta sobole dejectarum a venæ sectione virium. Ita a purgante paralyſin intestini recti JO. DAV. MAUCHART, t) ischuriam ANDR. LEBENWALDT, u) convulsiones epilepticas GABR. CLAUDERUS, x) hypercatharſin ex drachma una radicis jalappæ periculofam I. M. MÜLLERUS, y) imo mortem alevi etiam tutoque in plurimis purgante NIC. GUIL. BECKERS z) notant. Vomitum toties funestum quis nescit nunc œſophagum rupiſſe, ut vidit H. BOERHAAVE, a) nunc omentum, ut habet JO. AND. LÖW, b) nunc ileon teste J. JAC. WE-

o) in ſexagenaria ſed vegeta. *ib.* D. II. A. 5. O. 140. p. 282.

p) in colica ex vino. *ib.* D. I. A. 2. O. 39. p. 70.

q) *de febr.* C. 9. De homine, qui quoties vere vel autumno V. S. admittit, altero vel tertio die poſt in tertianam incidit, ex *Alexandro de Inſula* ſcribit Ch. Fr. Paullini *Eph. N. C. D. II. A. 4. App. p. 211. n. 51.*

r) *Eph. N. C. Cent. X. Obſ. 33. p. 310.* in gravida.

s) in juvene catarrhoſo rauco vidit a V. S. creſcentem & in ſanato remanentem raucedinem. Vidit etiam plures ſemper a V. S. raucos, nec ſe deceptum fuiſſe unquam, ſi dixerit raucis, quorum malum nullis remediis ceſſit, quod V. S. adhibuerint. *Eph. N. C. D. I. A. 9. & 10. O. 57. p. 146.*

t) *Eph. N. C. Cent. V. & VI. O. 34. p. 57.*

u) *ib.* D. II. A. 4. O. 83. p. 168.

x) *ib.* A. VII. Obſ. 162. p. 313.

y) *Eph. N. C. Cent. VIII. Obſ. 34. p. 306.*

z) *ib.* D. I. A. 1. Obſ. 81. p. 197.

a) *in hiſt. morbi atrocis nec deſcripti prius Leyd. 1724.*

b) *Eph. N. C. D. II, A. VIII. O. 125. p. 271.*

WEFFERO. c) De morte iliaci a clystere ANDR. CNÖFFELI-
us, d) de scorbutico inde convulso GABR. CLAUDERUS e) re-
ferunt. Mortem ex calido clystere ZACUTUS LUSITANUS f) ex
frigido TH. BARTHOLINUS g) commemorant. At vastam obser-
vationum sylvam quis facile ingreditur, cui non talia ubertim oc-
currunt? Nolim aliorum evacuantium inter similes noxas memi-
nisse. Varia omnium causa est, varius effectus, sufficit nobis pau-
cis exemplis ostendisse, prudentiam in usu evacuantium ad multa
passim momenta respicere, sed oculo semper attentiori ad coctio-
num viriumque læsionem, cui in paulo majori gradu mederi vel-
le frivola spes est & inane ut plurimum molimen. h)

DIS-

c) *ib.* D. II. A. X. O. 171. *sch.* p. 329.

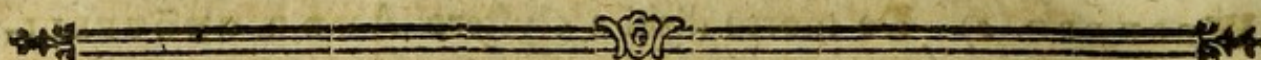
d) *ib.* D. I. A. 3. O. 209. p. 385.

e) *ib.* D. II. A. 3. O. 77. p. 173.

f) L. III, *prax. admir.* O. 141.

g) *Cent. I. hist.* 76. p. 126.

h) G. Franci de Frankenau notetur coronidis loco proverbium: *die mei-
sten Leute sterben durch unzeitig Purgiren und Aderlassen*, *ib.* D. III,
A. 4. O. 6. p. 11.

DISSERTATIO

DE

VALETUDINE HOMINIS
NUDI ET COOPERTI

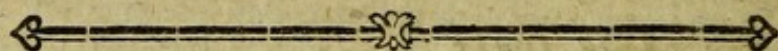
PUBLICE PROPOSITA

GOTTINGÆ, D. 21. JULII 1763.

RESP.

BEYFUS ANSELMO SCHLOSS,

MOENO - FRANCOFURTENSI.

CONSPECTUS ARGUMENTI.

§. 1. Tulerunt primi homines nuditatem sub cælo benigniori, hodie etiam sub asperiori ferunt barbaræ quædam gentes. §. 2. Rationes contra necessitatem tegumenti: nullum cælum suis incolis inimicum esse, nudos in frigidissimis & feruentissimis regionibus valere, novam in hoc statu tutelam nasci, duras calvarias, callosos pedes, hirsutum corpus &c. §. 3. Vindicie necessarii tegumenti contra allatas rationes. Ipsi barbari nudi unguine parant corpori crustam, quæ pro tegumento est contra aeris tempestates, gelu, æstum, puncturas insectorum. §. 4. Natura pleraque sub ortu animalia vestiens nobis commodioris vestitus pro vario indigentie statu optionem reliquit. Luxus inde & leges vestiariæ. §. 5. Antiquissima tegumenta pellicea. §. 6. Communissima lanea. §. 7. Mundissima
linea

linea. Huc referunt prisci omnem lanam, quæ ovium non est, vegetabilem & marinam. §. 8. Splendidissima ex serico, Coo bombycino, ipsis telis araneorum. §. 9. Raviora ex papyro, charta & aliis. §. 10. Valetudinis ratio circa materiam & formam vestiarum. Laudatur simplex veterum Romanorum forma, exemplo togæ. §. 11. Prima proprietas probi tegumenti, mundities, vigilans contra metum contagii & suspecta sæpe habens ipsa odoramenta. §. 12. Secunda proprietas, proba tutela contra externas cæli injurias, frigora maxime & calores. Quæritur, satiusne sit, vestiri toto anno tenuiter, secundum J. Cheynæum, an secundum Sydenhamum sub autumno statim hiemali veste indui, nec eam nisi adulto vere ponere? Hoc adsuetis tutius, illud, quibus integrum est ferendis modicis aeris injuriis adsuescere, præstantius. §. 13. Tertia proprietas vindicat liberum functionum exercitium in veste nec laxa nec adstricta nimis. §. 14. Consideratio idonei vestitus pro gradibus ætatum.

§. I.

Primorum hominum nuditas sub moderato benignioris cæli metu nec valetudinis offensas metuit, nec causas in se continuit probri & pudoris. Quid enim tam clementi nutu vocari ad vitam inter ambientes perpetuo læsionum & exitii causas? quid exire e manu sanctissimi conditoris potuit, in quo nota turpitudinis esset? Nudi erant, a) quod sentirent, pudenda se fecisse,

a) Inextricabilibus se induunt nodis, qui *nudum* proprio hic sensu interpretantur. Verba sunt Io. CLERICI, quo iudice *Adamum & Evam*, cum terrarum orbem soli incolerent, nuditatis suæ, quasi prius non animadversæ, pudere non potuit, quippe quibus æque pudicus sub aperto cælo thalamus fuit, quam si tecto, muro, laquearibus vel aulæis absconditus fuisset. Nihil hic indecori in naturali desiderio & pleno fruendi jure. At culpæ, quæ in tantas misérias & quasi nuditatem dejecit, ve-

eisse, & violatæ legis reos divinæque iræ obnoxios esse. Pudor maxime invasit animum tam capitalis erroris sibi conscius, ut vir & femina jam sub ficulneis foliis vel densiori fronde horti latere, & cum ipso corpore, quod ministerium peccato præbuerat, tegi obvoluique vellent; non tam, quod ipsi, qui sub arctiori vitæ commercio in unam carnem coaluerant, mutuum in illa nuditate conspectum minus quam ante ferrent, quam quod exuta innocentiae veste iudicis sui formidarent oculos, quamvis effugere non possent. Multiplicatis vero hominibus & in omne jam nefas prioribus strictior pudoris custodia reprimere profusæ libidinis in utroque sexu fomitem, & impuros continere motus, maxime ab illis membris, quæ ob castæ propagationis leges, singulis familiis sacras, nec vagæ Veneris erroribus contaminandas, adeoque necessariam in usu verecundiam, verenda adpellantur, prurientes debuit injecta veste cohibere oculos. Nec vero desunt, qui persuasi, callum magis parere quam exacuere sensum, quidquid ante oculos perpetuo versatur, ad barbarorum hodie etiam caste satis in illa nuditate viventium exempla provocant, quos commoveri ad partium illarum conspectum non plus quam nudæ manus videas. Quo nomine *Caraibas* b) legimus ut gentem innocentissimæ vitæ laudari, quibus nihil non nudum in toto corpore est, ita ut, cum Europæi Christiani nollent eos nisi velato corpore ad se

lum quæsiwere inter ficulnea folia. v. *Comm. in Genes. III. v. 10. p. m. 32.*

- b) *Cariabæ*, insularum hujus nominis incolæ, olim *Canibales* dicti & primum ex *Florida* orti, describuntur ut homines mansueti, a raptu alieni, casti, at diversorum in America populorum more nudi. Derident eos, qui genitalia tegunt, nudos enim se nasci, & quæ Natura dedit, tegere stultitiam esse. v. *Allgem. Gesch. v. America c. præf. S. I. Baumgarten L. V. C. 15. S. 15. § 2. p. 845.* Qualia passim plura occurrunt. *Peruviani*, vir & femina, plerumque nudi vel negligenter tecti. *ib. Vol. II. C. 3. S. 3. § 2. p. 153.* puellæ prorsus intectæ inter incolas *Hispaniolæ* *ib. L. IV. C. 5. § 39. p. 615.* nudæ ad tempus fluxus menstrui in insula *Antill. Lucay. ib. L. I. C. 4. S. 4. § 5. p. 629.* de *Guynea* v. *L. IV. C. II. § 14. p. 468.*

se admittere, attulerint quidem operimenti aliquid, verum mox ad suos reduces abjecerint, & secretiori loco, quasi in singularis rei, quæ sibi evenisset, memoriam deposuerint. Verum præter ea, quod prima & mobilior ætas in illa insita morum corruptela facile nimis succumbat Naturæ illecebris, quas nullum externum legis frenum moderatur, tum quoque ipse callus, qui ex majori licentia præmature oritur, c) minime ferendus est, quippe vegetæ robustæque sobolis proventum justo celerius sufflaminans. Convenit durabiliores reddere sub moderato stimulo Naturæ facultates & honestæ propagationis metam protrahere, & adversus inconsultam lascivorum hominum prodigientiam, qui sibi permitti in omne de decus sensibus suis blandiens ruunt, & mox sub ipsa adfuetudine hebescent, vindicare. Unde olim *Lycurgus* d) ipsos novos maritos clam & furtive cum nuptis rem habere, maximam diei partem & totam noctem cum æqualibus tegere voluit, ut amor semper recens, satietas nulla, proles sub raro & ardentiori amplexu vegetior esset. Severior *Catonis* censura e) e fenatu movit virum, qui filia præsentem osculatus uxorem est, quod pudicitiam in sobole nihil magis quam exemplum parentum tueatur. Penes *Mahomedanos* lex est, ipsas mulierum facies tectas, & parum oculis spatii, ut vias discernant, relictum esse, adeoque publici irritamenti nihil habere, nec domi facile nisi

- c) Talem prodidit querela *Propertii* inter binas meretriculas, nudas & cantantes, sine sensu iacentis, *L. IV. Eleg. VIII. v. 47. Edit. Bræckh. p. 456.*

Cantabant surdo, nudabant pectora cæco.

- d) In *Apopht. Lacon. Plutarch. Op. T. II. p. m. 288. A.* crimen adulterii in illa gente vocat ἀπισοῦ.

- e) *Ib. in præc. conjug. Op. T. II. p. m. 139. D.* Haud multum dissimile de *Hierone* legimus, qui multam *Epicharmo* poetæ indixit, quod indecori aliquid præsentem uxore dixisset. *ib. in apopht. Lac. Op. T. II. p. 175. E.*

nisi maritis & liberis patere. *f*) Certe cum lenocinii plus sit in facie, lex quoque adulterarum apud *Aegyptios* *g*) truncari nares voluit, ut maxima in poenam adimerentur venustatis lenocinia. *Cornel. Sulpit. Gallus* uxorem dimisit aperto capite foris versatam: nam lex, inquit, meos tantum praefinit oculos, quibus formam tuam adprobes. *h*) Nutriendus est pudor, sine quo omnis virtus ruit, *i*) & cum quo stabilior semper amabile magis censet, ad quod extra rapinarum arbitria positum connivente lege & honestis viis admittitur.

§. II.

Hic vero non tam ad tutelam verecundiae, cui vestis inservit, quam valetudinis respicimus. Stat nobis sententia, post alimentorum praesidia, haud alia, quae veram humanae vitae indigentiam consolantur, insigniora esse quam regumentorum. Has binas res ad salutem corporis nostri pari gradu necessarias ipsa conjungit divinae vocis auctoritas, qua desideria nostra coarctare, sique suppetit, quantum ad victum & amictum satis est, adquiescere jubemur: *k*) unde luculenter patet, neutro horum carere nos in totum posse. Excutiendae tamen paulo adhuc magis sunt eorum rationes, qui homines, si mature adsuescunt, facile aeri suo

f) Lex quoque *Persarum* vetuit, mulieres ab alienis viris spectari, cuius legis reverentia *Vasthi* ad nutum *Ahasveri*, ut illam ostenderet convivis, imo nudam, ut *Chaldaea* paraphrasis habet, comparere vocata renuit, v. *Joseph, antiqu. Jud. L. XI. C. 9. Op. Ed. Hauerc. T. I. p. 567.* Nec antiquioris aevi feminas illa modestia dedecuit. *Penelope* ad procerum accessum tenui velo genas texit. *Homerus Odyss. XVIII. v. 209.* ἀπαρα κρήδεμνα vocat velamenta illa capitis oleo inuncta & ad humeros protensa.

g) *Diodor. Sicul. in Bibl. L. I. 78. v. Edit. Wessell. p. 89.*

h) *Valer. Maxim. L. VI. C. III. 10. p. m. 559.*

i) *Senec. Epist. XXV. p. m. 97.*

k) 1. *Timoth. VI. 8.*

fuo in omni nuditate conciliari arbitrantur, & nullum, sub quo nasci contigit, cœlum incolis suis inimicum esse, *l*) benignum potius fœtum & occultum vitæ cibum præbere: quo se beneficio temere privant, qui vestibis obvoluti virium tam amicarum ad se accessum ipsi impediunt. Satis vero constare ajunt exemplo frigidissimarum regionum, nudas olim imo & nunc varias barbarorum gentes vegeti corporis & longævi esse, nec inter illas facile reperiri, claudos, luscus gibbosos, & quidquid in corpore mendarum est, *m*) feminas etiam difficiles partus fere nescire. Cujus rei rationem deprehendere sibi videntur in liberori, quod nudorum est, functionum exercitio, cum alii sub onere & fasciis integumentorum arctius sæpe & inconsultius injectis multum remotæ sentiant. *Gæsata*, accolæ *Rhodani* apud *POLYBIUM* *n*) in congressu cum *Romanis* nudi penitus & solis armis primos suorum ordines occuparunt, ita rati, se expeditissimos fore ad pugnam, nec senticetis, quæ sæpe laciniis vestium adhærent, implicari. Nec nisi parum in pugna tegminis *Germanis* fuit, ad quod tamen, quasi faciliorem victoriam promitteret, respexit *Julius Cæsar*, & initurus cum *Ariovisto* prælium, quis nescit, inquit ad milites, nos totum corpus armis tegere, illos majori sui parte nudos

l) Naturam caloris & frigoris incrementa regionibus distinxisse, hinc statim ad locorum patientiam animalia generasse & arborum frugumque genera variasse, sapienter docent *Scythæ* apud *Justinum Hist. L. II. C. I. p. m. 58.* De *Britannis* positio cœli, *Tacitus* inquit, corporibus habitum dedit, in *Vit. Agric. XI. p. m. 457.* Confer in hunc locum *Gruteri diff. 45.*

m) Ita & *Brasilenses* maxima parte nudi, sive mares sive feminas spectes, ut robusti, vivaces, & inter quos ægrotantium ac quodam vitio corporis laborantium parum est, describuntur. v. *Allgem. Americ. Gesch. I. c. L. III. C. 2. S. I. §. 13. p. 40.*

n) *Histor. L. II. 28. Ed. Gronov. p. 62.* Arguit vero in iis τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὸ θάρσος,

dos esse? o) Lex olim sacri agonis fuit, certare nudos, quis vero alius horum certaminum scopus erat, quam sanitas, robur, agilitas & bonus corporis habitus? Quamvis primum athletæ, ut pudor & honor oculis esset, subligacula gestarent, περιζώματα περι τὰ αἰδοῖα, p) attamen & hæc paulo post aboleri cœperunt, ob impedimentum ex iis in cursu *Orsippo* natum, ut primus deinde *Acanthus* q) stadium torus nudus decurreret, quem morem plenæ nuditatis sui ævi THUCYDIDES r) imo sui adhuc fuisse PAU-

SANIAS

o) Dio Cassius in *Hist. Rom.* L. XXVIII. edit. Reimar. p. 185. 3. Vocat eos *Cæsar* γυμνὰς τὸ πλεῖστον, at & sperat, legionem suam decimam, cui præ aliis multum tribuit, si necessitas postulet, nudam quoque per ignes ituram esse.

p) Illa adhuc erant *Homeri* ævo certamina, qualia *Iliad.* XXIII. *Achilles* in *Patrocli* honorem, funebria instituit, in quibus *Epeus* in pugna prostravit *Eyrīalum*. Hic v. 683. ζῶμα vocatur illud cingulum, & v. 685. ζωαμένοι pugnautes, uti mox etiam v. 709. adpellantur *Ulysses* & *Ajax* in certamen descendentes. Notat scholiastes post ea, quæ *Orsippo* contigerunt *Olymp.* XIV, natum esse gymnasiolorum nomen. At *Philostrophus* in *vita Apollon.* L. VI. C. 10. Ed. Olear. p. 238 refert, jam ab *Hercule*, hoc institutum esse, ut nudi athletæ certarent.

q) *Dionysius Alex. antiq. Rom.* L. VII. p. m. 475. 6. primum ait *Acanthum* *Olymp.* XV. totum corpus nudasse, & hunc morem *Romæ* suo tempore mansisse.

r) *Histor.* L. I. 6. Ed. Ducker. p. 7. Ait, athletas in *Olympico* certamine usos olim subligaculis esse, at annos non multos, (mavult *Hudson* multos legere) præterisse, ex quo uti iisdem desierint, licet ipsa adhuc prima consuetudo apud barbaros maxime in *Asia* perstiterit. Refert, primos *Lacedæmones* corpora nudasse & oleo pro certamine inunxisse, vix deinde in *Græcia* oppidum sine gymnasiis fuisse. *Eusebius* in *præp. Ev.* L. VI. 18. *Græcos* scribit nulla vi fiderum prohiberi potuisse, quin in gymnasiis nudis corporibus exercerentur. Opus sæpe fuit, si lucta involueret obscœnius, ut gymnasiarcharum virga dissolveret. conf. *P. Fabriagonist.* L. I. C. 20. p. 73. Nec vero *Plato* ipse improbat, viros & feminas, promiscue in gymnasiis exerceri; nudari enim feminas, ut pro veste virtutem induant. *dial. V. de rep. Op.* p. m. 401. it. *de leg. VII.* *Op.* p. 566. Ita *Propertio* L. III. *Eleg.* 12. v. 4. p. m. 330. notatur. inter luctantes nuda puella viros.

SANIAS s) restantur, neque hinc mirum est, *Augustum*, ne his spectaculis feminae interessent, vetuisse. Hos inter colores, quibus nuditatem corporis valetudini favere magis quam officere evincunt vel evincere nituntur, ille adhuc referendus est, habere non modo nudum corpus in se, quod contra solitas aeris injurias defendat, integumenta tam communia, cuticulam, cutem, pinguedinem sub cute & panniculum carnosum, quam propria, quæ interna viscera propius obvolvunt, & ossa, quæ sustentant; sed his etiam in novas vindicias plus momenti crescente periculo ex ipso usu accedere. Ita enim multi cum *Fr. Glissonio* docent, t) nudum corpus protrusis mox uberius pilis nova tutela potiri; boreales populos glaciem, meridionales feruentem terram, quam insueti calceati non ferunt, nudis pedibus calcare, horumque callo, qui mallei ictum non sentit, defendi; u) denique ipsa capita radiis solis liberius exposita compactissimas brevi calvarias consequi, quod *HERODOTUS* x) exemplo *Ægyptiorum* & *Persarum* in

Justius *Peleus* contra *Menelaum* Spartanarum puellarum nudis femoribus & laxatis tunicis communes cum juvenibus cursus & palæstras improbat, & inquit, ἀναχρεῖς ἐμοί non tolerandos mihi. *Euripid. in Androm. Act. III. Ed. Barnes. p. 313. v. 599.*

s) in *Attic. Op. p. m. 42.* ubi *Orsippi* fatum recenset, & suo adhuc ævo a plane nudis certamen iniri scribit.

t) de part. cont. C. 8. n. 7 id fere hodie in *Panduris* videas toto pectore, quod nudum gestant, hirsutis. *Mela Carmanos* ut sine veste sic toto corpore præter capita hirsutos describit de situ orb. L. III. C. 8. Ed. A. Gronov. p. 283. *Leonel Wafer* Chirurgus Anglus in itinere ad isthmum Amer. incolas quasi lana & plumis, quæ e corpore emergunt, tectos sistit. v. *Wilh. Dampier itiner. P. III. p. m. 332.*

u) *Pr. Radzivil in itiner. p. 158.* de locis quibusdam *Ægypti* locutus, ubi famosi clibani pullos gallinaceos producant, terram a sole ait tantum caloris accipere, ut in meridie vix aliquis indutus calceis aliquamdiu ferat, at ferre incolarum nudos pedes, quorum plantas tam induratas esse expertus cognoverit, ut mallei vim non plus quam equi sentiant sub affixis soleis.

x) *Hist. L. III. 12. Ed. Gronov. 163.* Simile addit se vidisse in iis, qui cum *Achæmene* filio *Darii* ab *Juaro Afro* sunt cæsi.

in acie cæſorum illuſtrat, ex quibus illi ob mollitiem capitis ſub
tiaris, fragilis levi vi, *ψίπω μόνω*, calvarias, illi duriffimas nullo
facile lapide diffringendas exhibuerint. Adeo invaleſcunt Naturæ
arma ſub ipſis inter discrimina experimentis. Hoc tandem adji-
ciunt, qui cauſſam nuditatis propugnant, promptum eſſe, ſi aſpe-
rior aliquando tempeſtas exſurgit, idem facere ac bene veſtiti, &
tantisper ad tutiora loca confugere, imo variis artis adminiculis,
ſcrutanti facile obviis, immodicum frigoris vel caloris exceſſum
moderari. Nulla facile vis eſt, quæ arte non vincitur, & ſapienter
SENECA, y) quo patientia & labore eniti licet, in ipſis nationibus
nudis & inopia fortioribus conſiderare jubet.

§. III.

Nihil in his ſolidæ rationis eſt, cur barbari, qui in illa animi
parum culti caligine, quæ e re ſua eſſent, non proſpexerunt, imo
aliquando ex faſtu & majori ſapientiæ ſpecie, ut olim gymnoſo-
phiſtæ, z) in duris gloriam quæſiverunt, utrinque licet auſteris
vitæ & imaginariæ virtutis legibus ſenſim adſuefacti, ob aliquem
temerarii tentaminis ſucceſſum nobis videri debeant exemplum
præbuiſſe, quod alii tuto ſequantur. Sit ita, ſub non uno cœli
et

y) *de provident. C. 4. Op. T. I. p. m. 321.* Germanos in exemplum pro-
ducit, & perpetua, inquit, illos hiems, triſte cœlum, maligne ſolum
ſterile ſuſtentat, imbrem culmo aut fronde defendunt. - horrenda ini-
quitas cœli, intecta corpora. Hoc quod tibi calamitas videtur, tot
gentium vita eſt. *Id de ira L. I. C. XI. Op. T. I. p. 20.* Germanis,
inquit, quid induratiſ ad omnem patientiam? ut quibus magna ex
parte non tegumenta corporum proviſa ſunt, non ſuſſugia adverſus per-
petuum cœli rigorem. Siſtit *Phil. Cluverus* male tectorum hominum
icones XII. ad finem Germaniæ antiquæ. *Mela L. III. C. 3. p. m. 82.*
antequam puberes, maximo frigore nudos agere tradit, & *Tacitus de*
morib. Germ. C. VI. feminis pectus nudum ad lacertos & brachia
tribuit.

z) Siſtit illos *PLINIUS* ab ortu ad occaſum immobilibus oculis contuentes
ſolem, ſimulque ſeruentibus arenis tota die alternis pedibus inſiſtentes.

& telluris situ vel mitius adfligere, quidquid inde asperi & ad-
 versi ad nos emanat, vel longa patientia durari corpus, ut sentiat
 minus. Parum sane ab eo gradu, quo obbrutescit homo, distant,
 qui opportunitates vitæ sub indultu Naturæ concessas tam vili
 pretio æstimant, ut ubi fruges suppetunt, glandibus vesci ma-
 lint, & ubi oblati Naturæ muneribus gaudere possunt, pœnas
 ejus experiri gloriosius putant. Extra controversiam est, cœli,
 quod blandiori temperie primos homines refovit, & telluris, quæ
 tunc ubertim dona sua effudit, jam tristiores squalidioresque
 faciem esse, & corpora nostra susceptis post natam peccati labem
 corruptelæ feminibus, & post ultrices aquas, quæ orbem inun-
 darunt, & germinum seminumque labefactarunt vires, jam pro-
 nius caussis morborum succumbere, earumque in exitium nostrum
 conspirantium infestiori agmine circumvallari. Si sunt, qui ipsis
 aliquando venenis non læduntur, ea tamen fugere, quis neget
 humana prudentia dignius esse, quam sub ambiguo usu & frivola
 spe, tolerari sensim posse, temere periclitari. Nulla in adeun-
 dis malis, quæ evitare licet, vera patientiæ laus est. Haud im-
 probo experimenta, quibus adversus nimiam vitæ molliem, quæ
 subinde ad levem frigidiusculæ auræ adflatum trepidat, vindica-
 mur, & rebus externis, in quarum perpetuo commercio sumus,
 non omnis offensæ expertibus, inter providos in usu gradus ma-
 ture conciliamur. Neque inficior plurimum prodesse, a teneris
 statim, ubi corpus cereæ flexilitatis novas formas & leges facile
 admittit, ad ea, quæ firmitudinem aliquam pariunt, caute eniti,
 nec

H. N. L. VIII. C. 2. Ed. Harduin. 372. Etiam jucundius sophista-
 rum in India fastum describit STRABO Geogr. L. XV. Edit. Almelov.
 p. 1042-3. Erat Onesicratus ab Alexandro M. missus, ut sapientiam
 horum hominum audiret & de ea referret. Hunc Galenus, quod chla-
 myde & crepundiis indutum cerneret, risit jussitque, si quid audire &
 discere vellet, super iisdem secum lapidibus nudum jacere. Alius specie
 mitior Mandaris, veritus, si multa doceret, limpidam aquam quasi per
 cœnum delabi, in eo maxime Græcos redarguit, quod leges suas Na-
 turæ legibus anteferrent, alioquin enim pariter nudos & tenui victu
 contentos fere, cum optima domus sit, quæ parvo adparatu egeat.

Richteri Opusc. T. II.

Yy

nec multum redarguo veteres *Lacedæmones*, *Celtas* quoque & *Germanos*, quorum mos fuit infantes a primo statim ortu libero & frigidiusculo aeri exponere. Habuerunt ipsæ gymnasticæ exercitationes sub favore tempestatum & iustis in usu limitibus, quod ad custodiam valetudinis conferret, ut præeunte *Herodico* cœperit gymnastica tanquam pars medicinæ considerari; quamvis neque id necessario exigit, corpus parum decenter nudari, neque præceptis inter duriora exercitia augmentum virium cum spe durabilioris vitæ & valetudinis conjunctum sit. Parva non moror, ut nuditatem pedum a) priscis heroibus & philosophis frequentem, & nunc luctus nunc religionis causa admissam. At certe in iis, qui ut *Gymnites* apud *PLINIUM* b) toti incedunt nudi, nihil imaginari licet heroe vel sapiente dignum, illud vero unum, aut nesciri penitus commodioris vitæ opportunitates, aut quod magis barbarum est, contemni. Nulli non ævo sub cultu vitæ honestioris nuditas probro fuit, imo capitale Persis nudari, c) &

a) Apud *Stobæum de virt. serm. I. p. 18.* calceati pedes quasi vincti & colligati multum perdere dicuntur agilitatis suæ, quæ in discalceatis persistit. Nihil olim visum est ἀσκητικώτερον quam ἀνυποδησία, quæ non dedecuit senatores in nascentis Romanæ reipublicæ initiis. De *Phocione* *Plutarchus*, de *Catone* *Horatius*, de *Socrate* *Laertius*, de *Britannico*, *Scipionis* æmulo, *Tacitus*, alii de aliis etiam mulieribus testantur. Apud *Florum hist. L. I. C. 17.* virgines ex sacerdotio *Vestæ* ablata e templo ejus sacra nudis pedibus comitabantur, & sic matronas Romanas ædem *Vestæ* adiisse *Ovidius* scribit *fastor. L. VI. v. 397.* huc pedem matronam vidi descendere nudo. *Berenice* soror *Agrippæ* pro tribunali *Flori γυμνόπας* supplicabat. *Joseph. bell. Jud. L. II. C. 15. p. m. 183.* Nec alienum illud inter solennes Christianorum supplicationes teste *Tertuliano*. Ut vero religionis sic quoque luctus testandi causa in more fuit, quod exemplum in funere *Augusti* illustrat, cujus reliquias primores equitum Romanorum nudis pedibus suo monumento intulerunt, v. *Sueton. vit. Aug. C. 101. 9.* At & illud notandum, nudos pedes non ubivis usum excludere solearum.

b) *H. N. L. VI. C. 30. p. m. 346.* it. *Strabo in Geogr. L. XVI. p. m. 1116. B.*

c) Hinc molles habiti. Cum *Rex Agesilaus* captos Persas vendi nudos iussisset, & hi, quod nunquam se exuere consueverant, candidi ac pingues

& calamitosissimum, quod inter eos *Bessò* contigit, omni corporis velamento spoliatum ad supplicia rapi. *d)* Credibile est, indies hodie eorum numerum diminui, qui adhuc nudi & pristini moris tenaces, quantis commodis careant, in illa commerciorum luce non possuat non perspicere. Quin & illos adparet admisisse dudum operimenti aliquid, quod vestium loco esset, quibus uncta assidue & picta cutis crusta quadam obducitur, sub qua injurias aeris & ipsas noctu insectorum puncturas minus sentiunt. *Carai-bas e)* etiam legimus lotos mane siccatosque succo *Rocu* flavi vel rubri coloris cum oleo, ut tenacius hæreat, subacto perungi & variis figuris inter mulierum manus exornari: & sunt, quorum festis maxime diebus cuti, limpido glutine perfusæ, flosculi adsparguntur, quos amœnissimos tellus profert, vel plumulas, ut avium instar plumati adpareant; *f)* ne dicam de picturis quibusdam causticis, in *Virginia, Florida & Louisiana* non infrequentibus, *g)* quibus figuræ quasi hieroglyphicæ in cute signantur, signa-

adparerent, judicarunt milites cum feminis sibi bellum fuisse. v. *Xenoph. Orat. de Ages.* edit. *Hutchins.* p. 18. Idem *de instit. Cyri* p. 565. ut in *Cyro* laudat exemplum omnis pudoris, ita *Persis* tribuit πολλὴν εὐκοσμίαν πρὸς ἀλλήλους p. 567. Nec minus apud *Lydos* & finitimos barbaros probrosum fuit, nudum virum conspici, *Herod. L. I. 10. p. m. 5.* *Hesiodus* nec noctu permittit intimam tunicam ponere, nec *Lyfidice* posuit, cum lavaretur.

a) *Curt. L. VII. C. 5. p. m. 521.* *Fulius Arrianus* describit *Exp. Alex. L. III. 30. p. m. 148.* *Insserat Alexander*, nudum & capistro adligatum *Bessum* ad dextrum viæ latus, qua sibi cum exercitu transeundum erat, sisti & mox flagellis cæsum in *Bactra* ad supplicium trahi.

e) *Allgem. Americ. Gesch. v. c. L. V. c. 15. §. 3. p. 845.*

f) *ib. L. VI. §. II. p. 304.*

g) *ib. §. 8. p. 298.* Tales sibi olim a locis corporis acut punctis & infuso nativi graminis succo paravit gens *Pictonum*, v. *Isidor. orig. L. 19. C. 13.* Simile *Solinus* in *polyb. C. 22 de Britannis* habet, iis a pueris per artifices plagarum effigies animalium incorporari, & notas pigmenti cum

signatæ acu perforantur, vulnuscule varia, quæ erodere pergunt, instillantur, non sine dolore & febricula comite, unde, cum id in pueris crebro tentetur, cicatriculæ cum corpore ipso crescunt, & gentilitia, quæ familias nobiliores inter se distinguunt, ornamenta referunt.

§. IV.

Paucos certe invenias hodie, qui de necessaria vestitus ratione dubitent, plures, qui cum Natura quasi expostulant, eam in vestiendis animalibus sub primo ortu magis quam hominibus occupatam, illis statim setas, villos, squamas, plumas, testas, cortices, spinas & alia in tutelam adpersisse, hos auxilio & fortum magis egentes, in auram, dum vesci ea incipiunt, nudos abjecisse. Verum in eo etiam major elucet Naturæ indulgentia, quæ homini post primas parentum suppetias curam sui vestiendi, in varia vitæ & ætatis linea novis indigentis plenius accommodandam, sub congenitæ rationis luce liberam reliquit, & concessa in omne animalium genus potestate, quæ ex his, vel rebus fere infinitis aliis, cedere in usum suum queant, ante ipsos, ut congruentiora eligerent, oculos posuit. Ab abusu autem ut nihil immune est, ita plerique ad cultum & splendorem magis quam verum & decentem usum respiciunt, pauci, ut par erat, ad verecundiæ & valetudinis leges, ad expeditius sub idoneo vestitu functionum exercitium, ad modestiam, munditiem, morumque in patria inter honestiores receptorum observantiam convertunt animum. Immoderatus luxus, cui texere & nere *Seres, Indi, Persæ*, cui servire oves *Britannæ*, sandyx *Indica* & *Tyrius* murex debent, omne ævum tanquam contagio quodam corrumpit, ut vel hodie inter infimi ordinis homines videas, quos serica vestis dehonestat. Frena injecerunt divinæ & humanæ leges, at quid ruenti luxuriæ facile resistit? Divina lex *Hebræis* munditiem maxi-

incremento corporis crescere. Conf. *Herodiani hist.* L. III. 14. p. m. 169.

maxime b) & pro sexu discrimen vestium i) præscripsit, inter alia, ut morum simplicitatem sectarentur, miscelam lini & lanæ vetuit. k) Humanæ leges rigoris interdum plus quam constantiæ habuerunt. Ephori *Lacedæmonum* ad incolarum vestitum admodum erant attentæ, aliique *Græci* & inprimis *Locrenses*, quos lex *Zaleuci* instituit, ut tunc quidem difficile non esset, ingenuos a fece hominum, meretrices a pudicis distinguere. *Alexander Severus* cuiusvis ordini & dignitati hominum certum definire vestimenti genus decreverat, at dissuaserunt *Ulpianus* & *Paullus* tanquam fomitem invidiæ & rixarum. l) Nec feminis, quibus cura sui cultus, ut cum *Celfo* dicam, eripi vix potest, lex *Oppia* diu iniecit vinculum. Quod propriis liberorum hominum impendiis vis quasi fieret, & seges odiorum & contentionum cresceret, multum per intervalla ab illa severitate legis vestiariæ illi recesserunt, ad quos hæc cura pertinuit: nec videtur aliquid natis erroribus mederi facilius quam honoratiorum exemplum, & eorum contemptus, quorum iudicia metuuntur. Ad errores vero illos luxum in vestitu non minus quam neglectum refero. Ita

Socra-

h) Unde frequens *ἑματολασία* iussa divinitus ante legem latam *Mosi* & populo *Exod.* XIX, 10 & 14. & deinde crebrius in tota œconomia populi.

i) *Deuteron.* XX, 5. miscelam vestium, quæ sexum distinguit, damnari legimus lege omnes obligante, quippe ad morum non rituum doctrinam pertinente. Nonne est contra naturam vivere, inquit *Seneca Ep.* 122. p. m. 608. vestem cum feminis commutare? Hinc *Plato*, cum *Demetrius* omnes in convivio vellet muliebri stola saltare, renuit illa indui. v. *Diod. Sic.* L. XII. C. 12. ubi & *Chorondæ* fit mentio, qui in locum supplicii desertores ordinum muliebri veste per triduum in foro desiderare voluit. *Argivis* tamen in sacris hybristicis solemne erat, mulieres virorum, hos mulierum vestibus uti, v. *Plutarch. de virt. mulier.* Op. T. II. p. 245. E.

k) *Levitic.* XIX, 19. Frustra *Josephus* ad solum populum id restrinxit, sacerdotibus licuisse ratus. Confer. *Ezech.* XLIV. 17.

l) *Lamprid. in vit. Alex.* C. 27. p. m. 122. E.

Socrates m) *Antistheni* attritam vestem ut signum fastus objecit, eodem jure, ac muliebrem mollitiem *Diogenes* n) juveni eleganter vestito, cui varias quæstiones moventi tunc dixit se respondurum, si sublata veste ostenderet, vir esset an femina?

§. V.

Animus est, prosequi nonnihil vestimenta, quibus non uno valetudinis commodo, non una vicissim noxa utimur. Vfus pellicium antiquissimus est & divinitus primis hominibus o) datus, cujus exempli norma mox ad omnes fere gentes transiit. Ita gentiles

m) *Aelian. Hist. Var. L. IX. C. 35. p. m. 629.* ubi *Socrates Antistheni* attritam pallii partem semper producenti, *non desinis*, inquis, *apud nos te ipsum ostentare?* Apud *Diog. Laertium L. II. segm. 36. Edit. Meibom. p. 102.* videre se dixit *Socrates* per scissuram pallii vanum gloriæ studium, *διὰ δὲ τριβωνος τὴν κενοδοξίαν.* Bene *Marco Aurelio Imp. de rebus suis L. XII. § 27. p. m. 121.* maximus fastus dicitur spreto fastu se efferens, *τύφος ἐπὶ* (cum *Gataker*o legendum non *ὑπο*) *ἀτυφία τυφόμενος.* Scite *Diogenes* cum venisset *Olympiam* & *Rhodiacos* quosdam adolescentes vidisset pretiose vestitos, *fastus ille est*, ridens dixit; mox cum in *Lacedemonios* incidisset sordide vestitos, *alius*, inquit, *hic fastus est.* Hos etiam aculeos *Diogenis*, cum aliquando *Platonis* strata calcans *fastum calco Platonis* diceret, hic argute retorfit; at alio *fastu.* v. *Diog. Laert. l. c. L. VI. segm. 26. p. 328.*

n) *Diog. Laert. L. VII. segm. 46. p. 338.*

o) *Gen. III. 21. Jo. Clericus* in hæc loca p. m. 38. commentatus mavult per tegumenta pellicea domus intelligere vel tentoria pellibus contexta, quod isthuc locorum, ubi tepidiores hiemes erant, primi homines non tam indiguerint pelliceis vestibus, quam tectis, sub quibus ardorem solis & pluviae ventorumque incommoda fugerent. Huc spectat illud *Nasonis I. Metam. Fab. IV. v. 121. 122. p. m. 27. domus antra fuerunt*

Et densi frutices Et vincitæ cortice virga.

riles sua numina sistunt p) HOMERUS heroes suos. q) *Pelagus* ut glandibus vesci ita vestiri pellibus *Arcades* docuit. *Acestes* r) exuvias urfi, *Hercules* s) leonis gestavit. Hunc humeris tantum & tergo tectum, anterie nudum & clava armatum imitati sunt *Trogloditæ*, t) in quibus pariter postice tectis pellis arcebat improvisa pericula, anterie nudos clava defendebat. *Aegyptios*, qui vetustissimas omnium gentium se esse crediderunt, pellibus comestiarum carniarum DIODORUS SICULUS, u) & *Scythas* de eadem vetustate cum *Aegyptiis* contendentes, pellibus non modo ferinis murinisque, sed et palustris corio testis loco domuum usos esse

p) *Anubis*, quia pellem caninam gessit, sub capite canino, *Macedo* ob lupinum lupino capite *Aegyptiis* cultus fuit, *Bacchus* cum comitatu cum pellibus sylvestrium caprarum, tigrium, pantherorum sistitur. Sæpe cornua super caput revoluta potestatis indicium sunt, unde passim terribiles formæ satyrorum, faunorum, centaurorum &c.

q) *Agamemnonem* ipsum aliosque, etiam *Paridem* il. III. v. 17. Ed. Ern. p. 130. Scholiastes *Apollonii Rhodii* solemne dicit heroibus fuisse *δερματοφορεῖν*.

r) *Horridus in jaculis & pelle Libystidis ursæ*. *Virgil. Aen. V. v. 37. p. m. 602.*

s) Viduavit nemus *Jovis* leone, cujus exuviis cooperuit corpus, & caput leonis hiantē rictu super caput suum posuit. v. *Euripid. Hercul fur. A. I p. m. 366. v. 360. sq.* Decuit & heroínas forma pellium, ut *Atalantam* apri, *Camillam* tigridis. De hac *Virgil. Aen. VIII. v. 177. tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.*

t) *Strabo* eos vocat *γυμνήτας, δερματοφόρες, σκυλοτοφόρες*. *Geogr. L. XVI. p. m. 1122. A.* Sub simili forma exhibet *Sibas* in India ad morem *Herculis* pellibus tectos & clavam gerentes inustis boum & malorum notis, *ib. L. II. p. 688. D.*

u) *Bibl. Histor. L. I. S. II. p. m. 52.*

esse JUSTINUS x) commemorat. HERODOTUS y) in *Aethiopibus* pardorum leonumque exuvias. STRABO z) easdem & urorum simul in *Mauris* conjungit. *Massagetis* a) paludum incolis pelles vitulorum marinorum, *Lyciis* b) caprarum, *Carnanis* c) piscium, *Indis* quibusdam d) etiam avium tribuuntur. Ita priscos in curia Romana patres pellitos legimus apud *Propertium* e) *Getulos* & *Sardas* apud VARRONEM, f) *Germanos* apud TACITUM & CAESAREM

- x) *Hist.* L. II. C. 2. p. m. 62. & 64. conf. *Senec. Ep.* 90. p. m. 406. ubi *Scythas* ait tergis vulpium indui ac murium, quæ tactu mollia & ventis impenetrabilia. Dum vero *Justinus* addit plauastro pellibus tecto ut domo usos esse, haud id penitus omitto, priscos & equis & scutis & lectis & omni fere supellectili instravisse pelles. Tegebantur quoque militum tentoria pellibus, tegere autem in poenam non licebat militibus a *Pyrrho* captivis & *Romam* reversis. *Val. Maxim.* L. II. C. 7. n. 15. p. m. 195. Primum *Romani* in *Veiorum* obsidione sub pellibus hiemabant, ut ex *Livio* repetit *Florus* L. I. C. 12, qui mos diu perstitit. Apud *Cæsarem* legimus ob imbres contineri sub pellibus non potuisse. L. III. *de bell. Gall.* C. 29. p. m. 167. at sub *Corbulone* mansit exercitus, sæva etiam hieme, sub pellibus, v. *Tacit. annal.* L. XIII. 35. p. m. 534.
- y) *Hist.* L. VII. 69. p. m. 405.
- z) *Geogr.* L. XVII. p. m. 1184. B.
- a) *ib.* L. XI. p. m. 781. B.
- b) *Herodot. Hist.* L. VII. 92. p. m. 409.
- c) *Mela* L. III. C. 8. p. m. 283. *Ichthyophagis* quoque ad mare rubrum membranas magnorum piscium pro veste fuisse *Philostratus* refert in *vit. Apollon. Tyan.* III, 15.
- d) *ib.* L. III. C. 8. p. m. 295. Erant quoque avium plumæ in usu silvicolis ut *Philocloti*, neque hodie infrequens est vestis plumatilis novi orbis incolis.
- e) L. IV. *eleg.* I. II, 12. p. m. 375. *Lactantius* posteritati verum & immutabile habitum esse, quod centum pelliti senes statuerant, confirmat in *div. institut.* L. II. C. 6. p. m. 149. *Getarum* pellitam *Curiam Claudianus* tangit L. XXVI. *de bell. Getic.* v. 481. p. m. 432, pellitam quoque iuventutem adpellat in IV. *Consul. Honor.* v. 466. p. m. 116. Placuit & olim *Lycurgo*, pueros pellibus adsue fieri, quos lana frangi metuit.
- f) *de re rustic.* L. II. C. XI. p. m. 306. Idem L. II. C. I. p. m. 239. aureas pelles ob caritatem pecudis vocat, qualis in *Colchide* pellis arietis, in

SAREM g) *Corallos & Getas* apud NASONEM. h) Sed quid opus in tanto gentium consensu rem exemplis illustrare? Neque huic vestimentorum generi cultum defuisse, quin is etiam ad luxum sensim degeneraret, in temporum progressu discimus. Si cum *Persis* olim, tanquam asperæ regionis incolis, quibus e corio subligacula & reliqua vestis pellis, adeoque nihil esset, quod spem spoli alere possit, bellum gerere *Cræso* dissuasit *Sardanis Lydus*; i) mox tamen cultiori ævo, quo ars dextre præparandi pelles inuauit, & cum *Parthia*, *Ponto*, *Assyria* ingens hoc nomine *Romanis* commercium intercessit, k) cœpit etiam in pellibus, tum ferinis, quæ majorum, tum præcipue murinis, quæ minorum animalium erant, singularis delectus institui. Vocabant nempe mures l) non tantum domesticas illas bestiolas penori infestas, sed maxime hoc nomen erat sylvestrium minoris formæ, ut castorum, catorum murium-

Lybia Hesperidum mala aurea. Creditur ei sub hoc nomine *Hercules* capras ovesque ex *Africa* in *Græciam* exportasse.

g) ferarum pelles tribuit *Tacitus de mor. Germ. C. 17.* *Cæsar* tam exiles, ut magna pars corporis nuda esset nec occultaretur, velut decebat, hinc nec probrosum fuisse, promiscue in fluminibus prolui, *de bell. civ. VI. C. 21. p. m. 313.*

h) ex *Ponto* L. IV. *epist. 8. v. 83. p. m. 868.* *Corallos*, *ib. ep. 10. v. 2. p. 876.* *Getas* pellitos vocat; sic *Hungaros* *Jornandes de reb. Goth. C. 5.* *Olaus Magnus Lappones & Bothnienses L. IV. hist. C. 4.*

i) *Herodot. L. I. 71. p. m. 28.* dissuasit sed non persuasit.

k) Sciverunt pilos, si molles essent, fervare, si duriusculi & asperi, refecare & pigmenta coloresque inferre. Florebat ars olim in *Parthia*, ex qua opifices teste *P. Victore Romani* ab *Augusto* acciti ædes VII in regione urbis XII incolebant. Ex *Ponto* etiam optime præparatas pelles & coria jam ante venisse, *Polybius* testatur, nec cum *Assyriis* majus intercessit quam per coria commercium.

l) *Conf. Adr. Turnebi advers. L. XV. C. 23. p. m. 470.* Mures *Ponticos* hermines Galli vocant, *Alpinos* Marmonts. *Carolus M.* ut in *vita ejus C. 23. p. m. 112.* *Eginhartus* habet, thorace ex pellibus hujusmodi confecto humeros ac pectus hieme munivit, quo loco *J. H. Schminkius* notat, veteres *Germanos*, præsertim potentiores, ex bellibus sylvestrium murium, quos mardos, zibellinos, fibericos feles hodie adpellant, vestimenta gestasse, ceteros veruecinis contentos fuisse.

Richteri Opusc. T. II.

Z z

muriumque, mollissima pelle commendabilium, in quo genere sunt martes & hermelini, ex quibus nobiliores hiberno gerebant tempore pellitas penulas, & nunc gerunt. Fama erat *Ponticorum* & *Alpinorum* murium, quorum pellibus *Romani* principes in publicum prodibant. Habebant *Scythæ* illas tactu molles & vento impenetrabiles, quales etiam lautissimas ex frigidissimis regionibus cum magno sumtu petebant. Et quos hodie exquisitius pellitos quam *Ruffos*, *Sarmatas* & *Aquilonios* populos novimus? Dudum fuit querela *P. Damiani*, *m*) despici jam ovium & agnorum exuvias, ermelinos, gobelinos, martures quæri. Sed nos hic minus morum sollicitat censura quam valetudinis. Vix potuit cutem hominis, quæ ipsa vestis est, alia cognatior virtus tueri quam pellis animalium, quæ fotum, quem præbet, haud dissimulare facile permittit. Docuit constans satis observatio, artus corporis nunc athritide nunc paralyti laborantes, nunc frigore & rheumate infestatos dolentesque, pelliceo fotu manticarum, tibialium, calceamentorum, & quidquid ex his in usum partium ars propius accommodat, plurimum sæpe accepisse levaminis. Serviunt huic scopo pili molles ac densi in pellibus leporum vulpium & catorum sylvestrium, quales *REIN. SOLENANDER* *n*) commendat, si nervorum imbecillitas nervorum in ambulando officium suspendit. Plumeam pellem cygni bene præparatam pro tegumento pectorali in morbis thoracicis magnopere extollit *GUIL. FABR. HILDANUS*, *o*) & præsentaneam conjugii suæ, aliis auxiliis incassum usæ, opem tulisse

m) *L. II. Ep. 21. p. 128. conf. Helmold. hist. Slav. L. I. C. I.*

n) *Consil. med. S. II. C. 4. p. 161. quod & commendat in levi stupore brachii & manus vacillantis. Conf. 17. p. 164.*

o) *L. VI. Obs. 21. p. m. 520. Eodem loco vulturis pellem pro roboranda coctione suadet ventriculo admoveri. Simile operimentum pectoris & ventriculi ad fulciendam coctionem a pelle cygni cum plumis, imo & his solis, laudat G. van den Bosche hist. med. de animal. nat. L. I. C. 18. p. 50.*

lisse testatur. GALENUS *p*) ipse præsidii multum promittit a pelle ovium & agnorum recens detracta, & in tempore adhuc locis recens percussis vel contusis admota. Est & HIPPOCRATI *q*) laudata pellis agnina, tum in doloribus variis, tum sigillatim, si virginum ventri in mora mensium calide imponitur. Non tam benigne de pellibus caprarum sentit. Ut enim capras *Aristoteles* morbosas, *Varro* nunquam a febre liberas, *Plutarchus* etiam epilepticas censuit, ita HIPPOCRATES *r*) negavit, a comitiali morbo, si semel inciderint, *Africae* mediterraneæ incolas, liberari posse: perpetuo enim caprinis pellibus & carnibus uti, nec stratum nec pallium nec calceamentum habere nisi caprinum. Id sane multi in amictu pelliceo redarguunt, majorem in eo curam & solertiores a fordibus tineisque vindicias requiri. Defunctorum quoque varia labe animalium pelles aliquid occulti veneni alunt, multum noxii inquinamenti pronius dispergunt. Neque alius facile vestitus est, qui novi contagii susceptum virus celerius propagat. I. G. SOMERUS *s*) tali veste ad variolosum profectus doluit in gravi filioli sui, post reditum suum protinus infecti, discrimine. Notat P. FORESTUS, *t*) ab una veste pellicea, qua *Veronæ Germanorum* aliquis peste correptus periit, mox alios viginti quinque ea usos periisse. Spargunt quoque recens detractæ pelles, si non veneni aliquid, certe foetidi multum: unde olim LOCRI apud

p) de *simpl. med. fac.* L. XI. Op. Cl. V. p. 80. E. luculentissime prodesse scribit. Dolores a partu sic in generosa femina cohibuit *H. Grube de med. fac. cogn.* p. 10.

q) alterum de *morb. popul. V.* Op. T. II. p. 786. alterum cum suffitu in pudenda occurrit in *L. de superfæt.* Op. T. II. p. 660. XXIV.

r) de *morbo sacro* Op. T. II. p. 326. III. 6.

s) *Miscell. Nat. Cur.* T. II. A. 9. O. 24. p. 54. corripuerunt puerum magnus æstus & mox graves motus epileptici, donec sensim variolæ erumperent.

t) *Obs. med.* L. VI. O. 22. *schol. p. m.* 181. Subjicit, sex pueros *Alcmariæ* obiisse colludentes cum veste, quam ab hærede, peste defuncto, allatam, mater soli exposuerat.

apud PAUSANIAM *u)* *Oxolæ* dicti sunt, qui, cum vestem texere nondum didicissent, corpus recentibus ferarum pellibus contra frigus muniverunt, verso, ut vestis plus decoris haberet, pilo extrorsum. Ita oportuit consimilem odorem membra redolere. At cultius ævum eadem non facile metuit.

§. VI.

Lana post pelles, imo simul cum iis, trahi in usum vestium, etiam constantius cœpit. Ajunt, *Mercurium* molli arietis palpatu allectum, cum vulsos floccos facili tractu eliquaret, ansam dedisse *Isidi*, ut prima inter *Aegyptios* lanam nere docuerit, tanquam aptam texendis vestibus materiam. *x)* Sine dubio *PLINIUS*, *y)* qui primos textilia invenisse *Aegyptios* scribit, id de lana intelligit, licet ad ejus exemplum ars texendi transierit brevi ad linum, sericum & alia. Ubivis celeriter vellerum usus invaluit, quorum jam nomen indicat, in more prius fuisse vellere lanam quam tondere. *z)* Olim non aliud fere opus muliere dignius, quam lanificium

u) ab ὀξείν olere. *Pausan. Phoc. L. X. p. m. 301. lat. 356. gr. text.*

x) *Tertullian. de pallio. p. m. 14. cum notis Salmasii mendas in textu emendatis p. 208. sq. Justinus tamen L. II. C. 6. p. m. 84. prima lanificia Atheniensibus vindicat.*

y) *H. N. L. VII. C. 56 p. m. 414. ubi inventum lini usum Arachnæ tribuit, quæ in hoc opere Minervam vicit, quam Jul. Firmicus de prof. rel. p. 49. textrinae artis magistram vocat. At proprie fuerunt ab initio non textiles vestes sed plexiles, ex restibus inter se nexis plexisque.*

z) *M. Ter. Varro de lingu. lat. p. m. 19. moris fuisse ait, ante inventam tonsuram ex ovibus lanam vellere, unde nomen vellerum. Certe Romæ mos vellendi antiquus fuit, & suo ævo Plinius scribit, non jam oves ubique tonderi, durare quibusdam in locis vellendi morem. At Græci tondebant dudum, nec minus Hebræi, qui tonsuras suas inter festivas epulas celebrabant, I. Sam. XXV, 2. II. Sam. XIII, 23. Schind-*

ficiū fuit, & novas nuptas comitabatur colus comta & fusus cum flamine ad fores mariti, quas lana coronabant. a) Nobiliores etiam matronæ b) in signum probitatis & pudicitiae his occupabantur, & maritis, filiis, amicis dona parabant, de quibus SILIUS: c) *quod nostræ nevere nurus, venerabile donum est.* Filiam & neptes suas, ut lanificiis adsuescerent, ipse Augustus instituit, nec temere alia est quam veste domestica usus, quæ e manu uxoris vel sororis, vel filiae vel neptium exiit. d) Potiora certe Romanorum vestimenta, togæ, tunicae, lacernæ, pretium a lana & colore habebant.

Ierus quidem cum aliis evincere nititur, tondere veterum nihil aliud fuisse quam vellere, at *Sam. Bochartus* luculentum ostendit discrimen in *hieroz.* P. I. L. II. C. 45. p. m. 481. sq. Vtrumque modum agnovit *Maimonides in Biccuring* C. 10. §. 6. ubi quemvis velleris primitias debere ait, sive vellat sive tondeat lanam.

a) *Plutarch. Quæst. Rom. Op. T. II. p. m. 271. F.* Ex *Hesychio* discimus, *Athenis*, si mas natus, ramum oleæ, si femina, lanam ante fores positam, v. *Paschal. de coron.* L. V. C. 15.

b) memores *Tanaquilis*, cujus lana in colo & fuso servata est in templo *Sangi*, quod sacellum erat in septima regione urbis, & ab ejus manu toga regia undulata, qua *Servius Tullius* usus, in æde fortunæ. Id *Plinius* ex *Varrone* refert H. N. L. VIII. C. 48. p. m. 475 *Plutar.* chus l. c. *Caïam Cæciliam* vocat, cui statua in templo cum sandaliis & fuso posita sit.

c) *Punicor.* L. VII. v. 81. *Edit. Drakenb. p. 342.* Sic apud *Nasonem Eastor* II. v. 742. p. m. 143. *Lucretia* ad accessum regionum juvenum nebat, ante torum calathi lanaque mollis erat.

Non mirum, in laudem defunctorum aliquando lapidibus inscriptum legi: *domum servavit, lanam fecit.* Sciverunt antiquissimo ævo feminae non texere solum vestes sed & intertexere varia, ut *Helena* pugnas *Græcorum* & *Troianorum Iliad.* III. v. 125. At apud *Persas* sordidum & indecorum fuit lanificium, nec hodie feminae nisi inferioris ordinis vitam hanc sub tenui mercedula tolerant. *Salomonis* observari animis judicium debebat, qui mulierem laudat in lana & lino occupatam, *Proverb. XXXI. 13.*

d) *Sueton. in vit. Aug. C. 64. & 73.*

bant. Ut in *Asia Milesiam* & ea adhuc molliorem *Laodiceam*, in *Græcia Atticam* & in viciniis *Megarenses* præferebant, ita inter *Italas* maxime *Tarentinam* & inter *Gallicas Altinatem* probat COLUMELLA. e) Pretiosiores habitæ sunt lanæ albæ, ob quas primum locum *Apuliæ* alterum *Parmae* tertiam *Altino* vindicat MARTIALIS. f) Nec vero lana alterius nativi coloris, ut *Canusianæ*, *Bæticae* rutili, *Pollentia* fusci, *Hispana* nigri languidius expetita est. Hæc postremum nominata vellera Romam crebro allata a nigro colore, qui nec elui posset nec alium bibere colorem, *κόραξ* a corvo dicuntur STRABONI. g) Nolim alias celebriorum olim lanarum species, ut in sacris *Damascenas*, h) vel ipsas *Arabicæ* i) fusius prosequi. Nec enim nostra ætas excellentioris lanæ

e) *de re rustic.* L. VII. C. 2, p. 206, 3. *Altinum* quidem urbs *Galliæ* hic dicitur, at pariter hodie *Italiae* est municipium *Venetæ* regionis. *Plinio* in dignitate lanæ paulo alius ordo placet: primum locum dat *Apuliæ*, alterum *Tarentinæ*, tertium *Milesiæ*, H. N. L. VIII. C. 48. p. m. 474. Omitto *Selgicas* lanas, soli *Tertulliano* l. c. C. III. p. m. 14. laudatas, cui tamen fidem conciliat *Strabo*, & illam regionem testatur pascendo omnis generis pecori sufficere *Geogr.* L. XII. p. m. 855. C.

f) L. XIV. *Epigr.* 155. *Velleribus primis Apulia, Parma secundis nobilis: Altinum tertia laudat ovis.*

Ita vero albor ipsi placuit, ut hunc jactare *Epigr.* 145. L. XIV penulam suam gausapinam iusserit:

Is mihi candor inest, villorum gratia tanta,

Vt me vel media sumere messe (i. e. in feruente æstate) *velis.*

Sunt & *Maronis* verba: greges villis lege mollibus albos. Honestiores nempe habitæ sunt vestes albæ v. *Jf. Casaubon.* in *Athen.* L. IV. C. 10. p. m. 270. 65. Pulchre *Psalms.* 147, v. 16. glumus nivis, qui terram tegit, ut munus divinum, cum lana comparatur.

g) *Geogr.* L. III. p. m. 213. A. ὑπερβολήτις ἐστὶ τῆ καλλῆς.

h) *Ezech.* XXVII. 18. *Tyrias* nundinas frequentabant *Damasceni* allatis vino & lanis. Illud *Persarum* regibus unice in deliciis erat, idem cum *Chalydovio*; hae pares erant *Milesiæ* puritate & mollitie.

i) duo hic ovium genera *Herodotus* describit, alterum caudas habens longas, trium cubitorum, quas subligare oportet, ne attritu ad terram exulcerentur, alterum caudas ad cubitalem latitudinem. *Hist.* L. III. 113.

lanæ ovibus, ut etiam tunc *Hispanis & Britannis*, destituitur. Hujus tam eximiæ lanæ proventum pinguibus & lætis an macris potius & sitientibus arvis tribui debeant? possis ex COLUMELLÆ *k)* judicio dubitare. Is enim laudatis ob lanam ovibus Tarentinis & Alatinatibus transit ad magnam earum laudem, quæ circa Parmam & Mutinam in macris campis stabulantur. Et cur macris? quia ovis lanæ causâ pinguescere non debet, nam omne pingue animal pilis fere destituitur. Ad hæc respiciens MARO, *l)* *si tibi lanitium curæ est*, inquit, *fuge pabula læta*. Hinc & HIER. CARDANUS *m)* in parum fertili solo lanæ subtilitatem exspectat. At majoris momenti res est, inter hæc lanarum discrimina, quæ in tantos vitæ usus & plebi & principibus *n)* serviunt, probe ponderare, quot manus & quam utiliter in cultiori pannorum fabrica exercentur, quæ opificia, ut fullonia, textoria, tinctoria, sartoria aliæque, quæ commercia per orbem inde stabilita florent. Agnoscenda cum *Columella* est magnitudo utilitatis, quæ ab ovillo pecore pender, cum nos præcipue contra frigoris violentiam protegat, & nostris liberaliora velamina corporibus præbeat. Velut ovis frigidissimum animal, & licet mollissimum, tutissimæ
vale-

p. m. 203. Ex Herodoto repetit *Aelian. hist. anim. L. X. C. 4. p. m. 548.*

k) *de rerust. L. VII. C. 2. p. m. 206.* Strabo Mutinam solam nominat cum Scutano fluvio, ubi lana *πασὼν πολὺ καλλίστη* *Geogr. I. V. p. m. 234.* dicitur.

l) *Georgic. III. v. 385. p. m. 423.* Notat hic *Philargyrius* læta pascua lanam facere solocem, id est, minutam, duram, hirsutam.

m) *de subtil. L. X. p. m. 533,* pabula, inquit, sterilia subtilitatem lanæ augent, & ideo *Anglica* lana ut olim *Milesia* celebratur. *Scaliger in exercit. 99. contra Cardan p. 610.* lanarum apud Britones & Belgas copiam, utrinque vero agri felicitatem agnoscit, & simul lanas laudat, quas dant hodie *Apulia & Provincia.*

n) qui olim ab hostibus devictis tributum lanæ exegerunt *2. Reg. III. 4.* Persarum reges se distinguere lana a Turcis *Omaritis* voluerunt. *Sofî* Arabibus lana dicitur, & nomen est familiæ Regum Persarum illo ca-

valerudinis esse Deus voluit. o) At ob majus illud in vestiendo homine meritum ovium exclamat iis poeta: *sic vos non vobis vellera fertis oves!* & dignissima ratione hujus in usum humanum beneficii meminit JOBUS, p) dum pauperes ait vellere agnorum suorum incaluisse. Non dubitat FR. BACO de VERULAMIO, q) vestes ex lana, quod corpus exhauriant minus, lino præferre licet tactu & mollitie jucundiori, & *Hybernos* sylvestres scribit ingruente morbo nil prius curare, quam ut lintea e stratis tollant, & laneis pannis obvoluant corpus. M. Aurelio Antonino, cum frigido & languente ventriculo laborans consuleret Galenum, r) hic inquit, quandoquidem vobis regibus tutissima remedia ad moveri debent, sufficiet manipulus lanæ cum pauxillo nardini unguenti ad ostium ventriculi positus. De aliis lanæ speciebus, quæ arborum sunt vel concharum, etiam inferius dicemus.

§. VII.

Neque vero illud vestitus sui tributum a solis animalium pellibus aut lana exegit desultoria hominum & rei unius cito nimis pertæsa levitas, sed & vegetabilium, quæ par ministerium promitterent, vires scrutata reperit, quod spem sub majori indies cultu confirmaret in vili ad primum adspectum lino, cujus seges, ut Maro queritur, urit terram, & ut Plinius addit, deteriorem reddit.

capitis velamento utentium, in cujus medio ex lana constipata rubri coloris senis gradibus adsurgit pileus.

o) verba sunt Sam. Bocharti in hieroz. P.I. L. II. C. 45. p. m. 475. Negat Columella peste oves laborare de re rustic. L. VII. C. 2. p. m. 606.

p) C. XXXI. v. 20.

q) in hist. vit. & mort. Op. p. m. 538. Rationem suggerit, quia in se aliquid unctuari lana habet, & hinc pulveres odorati inter lintea citius quam lanas virtutem perdunt. Quo spectat, quod cum commodo valetudinis fieri multi jactant, laneis carmosinis sub indusio munire pectus.

r) de præcogn. ad Posthum. C. XI. Op. T. IV. p. 218. H.

reddit. s) Etsi apud *Græcos Romanosque* diu alius quam lanæ & vellerum usus pro vestimento in honore non fuit, sensim tamen linum in lanæ mollitiem tusum in pretio non minori haberi cœpit: Inter prima & rudiora tentamina serviit stragularum loco dormientibus, ut *Ulyssi* t) in navi, vel nomine thoracis linei, quæ species armaturæ erat, ut *Ajaci* apud *Homerum* u) & post plura secula *Galbæ* apud *Suetonium*. x) Verum a communi vestitu abfuit diu, y) ut licet interulam & tunicam distinguerent, illa tamen æque

s) v. *Virgil. I. Georgic. v. 77. p. m. 191. Plin. in H. N. L. XIX. præm. p. m. 1054.*

t) straverunt illi *Phæaces* in navi ῥήγος τε λίνον stragulam & linum. *Homer. Odyss. III. v. 73. dein. v. 118. sustulerunt illam ex navi σὺν τε λίνῳ καὶ ῥήγῃ.*

u) hinc λινοθήρηξ dicitur *Homero II. II. v. 529.* Habebat ille thorax lineus tortos ex multis filis funiculos, nunc bilices nunc trilices secundum *Scaligerum*, vel erat linum decies & plus complicatum, & aceto vel vino austero probe salito maceratum, & telis vix penetrabile secundum *Jf. Casaubonum. Iphicrates* militari disciplina tam nobilis etiam pro ferreo olim adhibito thorace, ut expeditiores milites essent, lineum substituit. *Corn. Nep. in vit. ei. C. I.* Huc spectat *Thucydides Hist. L. I. 6. p. m. 6,* ubi χιτῶνας λινῆς, sc. lineos illos thoraces, (nam θώραξ & χιτῶν miscentur Græcis iudice *Salmasio*) suo tempore scribit *Atheniensibus* in usu esse desisse. In quo vocis sensu non erat, cur. *Gottf. Olearius in not. ad Philostr. vit. Apollon. L. I. C. I. Laertium* redargueret, qui lana usum *Pythagoram* dixit, quod lineæ vestis usus ad illa loca nondum transisset, in *vit. philos. L. 8. S. 19. p. m. 504.* majori jure *Ottav. Ferrarius de re vestiar. P. II. L. 4. C. 12, 167* redarguit *Jul. Pollucem in Onomast. L. VII. C. 16.* ubi *Athenienses* linea tunica talari usos scribit, cum omnia vestimenta virilia tunc lanea essent, feminis vero nullæ tunicæ talares.

x) in *vit. Galb. C. 20, p. m. 154.* Obviam ivit seditiosis militibus thorace lineo, parum tamen, ut ipse non dissimulavit, contra tot mucrones profuturo.

y) exigua linei mentio fit apud *Plautum, Plinius* vestium sub lana non æque sub lino meminit, aliquid tamen feminis tribuit. His vero apud

æque quam hæc lanea esset, & frequens hinc necessitas balnei ad detergendas sordes sub cute, quam lana textit, magis collectas. Viri præ feminis diu abstinuerunt, donec sensim, qui in conviviis ministrarent, ob expeditius sub vestitu tam levi ministerium, mox etiam milites, linea integumenta adhiberent, quorum mox, ut mos est, cum luxu invaluit usus, sub imperio inprimis *Alexandri Severi*, quem boni & puri linteaminis, id est, sine purpura & auro adpetentem LAMPRIDIUS *z)* adpellat. Verum *Aegyptii*, a quibus lineæ vestes per commercia ad plures gentes transferunt, *a)* illarum usum ab antiquissimis temporibus cognitum habebant. HERODOTUS *b)* lineis vestibus circa crura fimbriatis amictos *Aegyptios* describit, superinjecta quidem lanea amicula, quam tamen inferre non licuit in ædes sacras, imò profanum fuit, cum eadem sepeliri. Sacerdotibus vero *Aegyptiis*, ut *Ammonis*, *Ifidis*, *Osi-ridis* ob ingens munditiei & sanctitatis studium necesse fuit, omnitriduo, ne quid sordium hæreret, & corpus radere & sola veste linea tegere, tanquam in servitio rerum divinarum mundissima & candoris puri ac luminosi. *c)* Rejecerunt ideo vestem laneam ut

hostes transrhenanos pulchriorem vestem quam lineam nesciri ait H. N. L. XIX. C. I. p. m. 155. & Tacitus de mor. Germ. C. 17. Op. p. m. 400 scribit feminas sæpe lineis amictibus velari, licet nuda sint brachia lacerti & proxima pars pectoris. An aliquid Augustus jam linei habuerit, colligunt, sed obscure nimis, ex Sueton. in vit. Aug. C. 82. p. m. 488.

z) Hist. Aug. script. VI. Ed. Salmaf. p. 127. B. Solebant iam lineæ etiam vestes auro & purpura clavari, at clavi purpurei asperas reddebant, aurei rigidas. Igitur dementes Alexander vocat, qui non contenti purpuram linteis asperitatem dedisse, auro adderent rigorem.

a) Vopiscus in vita Carini vestes Romæ lineas ex Aegypto petitas memorat script. hist. Aug. VI. p. m. 254.

b) L. II. C. 81. p. m. 118. Ad hanc normam in Orphicis & Bacchicis humari profanum fuit.

c) ib. C. 37. p. 102. Apulejus lineum textum quoque purissimum rebus divinis velamen vocat Apol. II, p. m. 131. Hæc pariter verba ejus l. c.

ut profanam, quoniam ab animali decerpi lanam, adeoque has vestes ex mortali materia fieri, sibi aliisque persuaserunt. Lineum telæ genus, PHILO d) inquit, non est a re mortali, ἐκ μὲνδεός τῶν ἀποθνησκόντων: est vero, ut PLUTARCHUS e) ad illam veterum mentem loquitur, e re immortalis, ἐξ ἀθανάτου τῆς γῆς. Atque illi sunt, quos calvos & linigeros MARTIALIS, f) velut ipsum Indis numen linigerum NASO g) dixit. Vero simile putat POLYD. VERGILIUS, h) vestes sacras Hebræorum, divina lege sacerdotibus præscriptas, primum ab Aegyptiis, at sine horum superstitionibus, ad proprii & purioris cultus ornatum, sub usu etiam restrictiori, petitas esse. Nam ψψ sive byssum, qua usos Hebræos legimus, Abarbanel linum Aegyptium vocat in specie sua præstantissimum, idque in Aegypto unice nasci Aben Ezra adfirmat, i) jamque illa vox occurrit, ubi Pharao inter alia munera vestem byssinam Josepho

subjicio: mundissima lini seges est, at lana segnissimi pecoris excrementum, pecudi detracta, etiam inde Orphei & Pythagoræ scitis profanus vestitus. Secutus hos duces Apollonius Tyan. diviniora sibi in lino somnia promittit. in Orat. ad Domitian. v. Philostrat. in vit. Apoll. L. VIII. C. 5. p. m. 334.

d) de monarch. L. II. p. m. 823. D.

e) de Isid. & Osir. Op. T. II. p. 352. E.

f) Epigr. XII. 29. p. m. 491. Gregem quoque linigerum vocat Juvenalis Sat. VI. v. 533. p. m. 178.

g) Ep. ex Ponto L. I. v. 51.

h) de inventor. rer. L. IV. C. 7. Restrictior autem ille usus elucet maxime ex Ezech. XLIV. 17, 18, 19. ubi sacerdotes sub ingressu interioris atrii vestes lineas induere, minime sacris sub lanea fungi iaras quoque in capite lineas, & femoralia super lumbis linea gestare jubentur, at deponere iterum finitis sacris.

i) uterque in Comment. ad Exod. XXV. 5. Neque aliter Münsterus & Mercerus sub voce ψψ judicant, quam byssum esse, & ex sola Aegypto provenire, conf. I. Spenceri de leg. Hebr. rit. L. III. C. 5. ubi de linea sacerdotum veste agit, & p. m. 850. contra Bochartum Huetium & Filesacum pugnat, qui ab Hebræis ad Aegyptios transiisse usum vestis lineæ sacerdotum malunt.

sephok) obtulit. Quod tamen non prohibet, cum res fere omnis sub aliquo cœli favore mittat quaquaversum colonos suos, quin credam, *Hebraicis* etiam & *Græcis* inquilinam byssum fuisse. *Plinius* lino byssimo alterum ab asbestino *l)* locum tribuens has mulierum delicias circa *Elin* in *Achaia* geminare ait, & *Pausanias m)* inter *Elei* agri miracula byssum referens haud aliis in tota *Græcia* locis nasci testatur: imo addit, illam byssum *Hebræo* non imparem esse. Probabilius etiam primæ patriæ jura adferri *Indis* posse videntur, apud quos abundare linum, hinc incolas lineis vestibus amiciri & nobiliores quidem bysso, quam ex *India Aegyptus* in sacros usus acceperit, scribit *Philostratus. n)* Sed non est in re hærendum nimis, quam *Guil. Pancirollus o)* inter deperditas numerat, & in qua lanam & linum confundi multi coarguunt. Palam est, lanam, si pecudis non esset, sed arborum fruticumque, ut gossypium, priscis passim lini nomine censer. Haud dubitat *Plinius p)* mentione facta lanigerarum arborum in Insula *Tylos*, quæ fructum cucurbitæ similem ferunt, in quo rupto pilæ lanuginis

k) *Gen.* XLI. v. 42. Credibile est, commercia cum *Aegyptiis*, quæ sub *Salomone* deinceps floruerunt, *Reg. X.* 28. talia etiam in sacros *Hebræorum* usus necessaria attulisse.

l) *H. N. L.* XIX. C. I. p. m. 157. principatum dat lino asbestino in adustis *Indiæ* locis, quod, par pretio margaritis, ardendo adsuevit vivere & non consumi in igne, sed a sordibus purgari, unde funebres regum tunicæ pro separanda corporis favilla a reliquo cinere,

m) *L.* IV. *Eliacor.* p. m. 130. gr. text. 151.

n) *in vit.* *Apollon.* *Tyan.* L. II. C. 20. p. m. 71. Haud secus *Isidorus L.* XIX. C. 27. & *Pollux L.* VII. C. 17. p. m. 741. byssum vocant speciem lini apud *Indos* candidissimi & tenuissimi. Hoc cum sæpe purpureum colorem imbiberet, junguntur variis locis byssus & purpura, ut in divite epulone *Luc.* XVI. 19. imo apud *Hesychium* & *Suidam* videas passim confundi.

o) *rer. memorab. f. deperdit.* *Tit.* V. p. 17. sq.

p) *H. N. L.* XII. C. 10. p. m. 660. præeunte *Theophrasto* in *Hist. plant.* L. IV. C. 9. p. m. 85. Multas ait reperiri in Insula *Tylo* linigeras arbo-

ginis adparent, id simul indicare, pretioso inde linteo vestes fieri. Idem paulo post de fruticis lanugine habet, linrea *Indicis* præstantiora hinc obtineri. q) Cum his conspirant, quæ ex *Nearcho Arrianus* r) refert, lineis vestibus *Indos*, & ex lino quidem arborum uti, quod reliquis candidius sit, vel, quia nigri *Indi*, candidius adpareat. Ipsum præstantissimum linum, de quo diximus, byssum diserte *Philostrophus* s) arbori tribuit, quæ magnitudinem populi, folia falicis habet. In his ut constans vocis lini sensus non est, ita probabilior sit *SALMASII* t) conjectura, quæ negat aliud linum quam lanam arborum *Indis* in usu fuisse, quippe quos suis vestiri arboribus, hasque in fructu complecti lanam, quæ pulchritudine & bonitate ouillam superet, *HERODOTUS* u) verba docent. Sigillatim *Aegyptiis* ex vero lino vestes quidem fuisse inter varia sativi lini genera non abnuo, at ex lana arborum accessit gossypium. Nec penitus hic excludo byssum, quæ cum *Hebræorum* ww, quod *Junius* & *Tremellius* per linum xylinum vertunt, x) crebro auctorum usu congruit. Id suadet *POLLUX*, y) qui a lana arborum *Aegyptiacarum* vestes confici lino finillimas sed spissiores tradit, et adhuc magis *PLINIUS*, z) qui de frutice su-

res, quæ pro fructu dant lanam, & ex hac varias telas, viles & pretiosas, fieri.

q) *ib.* L. XII. C. II. ex *Juba* refert.

r) in *Hist. Indic post. hist. exped. Alex.* p. m. 330, 16.

s) *l. c. vit. Apoll. Tyan.* p. m. 71.

t) *Exercit. Plin. in Solin.* p. m. 701. 702. ubi *Melam*, qui *l. c.* L. III. C. 7. p. m. 275. *Indos* alios vestiri lino alios lana scribit, indicato erroris fonte redarguit, simulque *Solinum* ipsum, iisdem fere *Melæ* verbis usum, quamvis pro furto celando alios testes citet.

u) *Hist.* L. III. 106. p. m. 201. Vocat & *Dionysius* texta linteia *Indorum* orb. descr. v. III 16. p. m. 96.

x) *ad Exod.* XXV. 4. & alia loca.

y) *Onomastic.* L. VII. C. 17. p. m. 740.

z) *H. N. L.* 19. C. 1. p. m. 156.

perioris *Aegypti* ad *Arabiam* vergentis differens fructum describit instar barbatae nucis, ex cujus interiori bombyce neri lanuginem, unde lina xyлина fiunt, iis verbis testatur, quae partim ambiguum lini sensum confirmant, partim etiam bombycis degenerasse nomen, ut pro verme, nunc etiam molliorem quamlibet lanuginem arborum fructicumque, texendis vestibus idoneam, notare coeperit, ostendunt. Nova hinc & barbara vox bambax ^{a)} nata est dicto conveniens frutici, quem *Plinius* jam tunc aliquibus gossypion, pluribus xylon audire, & gratissimas vestes sacerdotibus *Aegypti* praebere monuit. Pedem paulisper in hac ipsa re figimus inter linum & lanam media, & nostro etiam aëvo non parvi ad vestitum momenti. Neque enim eam soli jam *Indiæ*, *Arabiae* & *Aegypto* debemus, sed & inter *Europæos* hodie reperitur, ut tam remotis locis unice petere necesse non sit. ^{b)} Nasci fruticem in *Gallia* ex *India* allatum seque in horto regio pomum ejus vidisse, quod dehiscens flocci glumum exhibuit, *Harduinus* ad dictum *Plinii* locum commemorat. At *Jo. Ruellius* ^{c)} audio, inquit, in *Gallia* nasci ex *Italia* allatum. Nec vero jam in *Italia* ut olim occurrit referente *Bellonio*, in *Apulia* tamen uberior proventus est, maxime in *Sicilia*, *Cypro*, *Creta*, *Melita* insulis, imo

^{a)} recentiores *Græci* vocarunt βαμβάνα apud nostrates a mali cotonei forma, quam fructus arboris sæpe habet, a quo illa lanugo, ipsa *Cattunum* audit, vulgo *Baumwolle*.

^{b)} de hoc confer *Jac. Dalechamp. hist. plant. T. I. L. II. C. 53. p. 221* & *Joh. Bauhini hist. plant. T. I. L. III. C. 52. ad 53 p. 343. 7.* Characterem plantæ & species sex, nempe xyli arborei nunc caule lævi nunc spinoso nunc flore albo, porro herbacei, deinde gemini *Americani* habet *Tournef. in instit. rei herb. T. I. Cl. I. S. 7. gen. 7. p. m. 101. Casp. Bauhinus in Pinac. Th. Bot. L. XI. S. 5. p. 430.* tantum gossypium frutescens femine albo, arboreum caule lævi, & aliud spinoso, denique *Javanense* salicis folio distinguit. Confer. cel. *Linnaum*, qui inter polyandria monogynia numerat *de gen. plant. Cl. XIII. 580. p. m. 227. mat. med. Cl. XVI. 341. p. 120.*

^{c)} *de Natur. stirp. L. II. C. 150. p. m. 463.* fruticem vocat exiguum lanigerum pallido folio.

imo nec *Germanorum* hortos penitus destituit. Herbaceum gossypium, quale *Cretense*, & quod inter lina possit propius, modo quod his lotis crescat candor in illis minuatur, recenseri, apud nos visitatius est, quin hoc ipsi *Aegyptii*, quibus teste *Alpino* arboreum unice suppetit, ad se transferri curant, ut fileam de ingenti adhuc apud externos cultu. *d)* Bene siccat hæc lanugo & provido usu sanguinem in vulnere manantem sistit, *e)* foru certe eximio corpus, quod vestit, tuetur. Non prorsus, dum dubiæ lanæ, quæ ovium non est, mentio incidit, intacta relinquo vel lera maris. Nam & piscari vestitum contigit iudice *TERTULLIANO*, *f)* cum in conchis mucosa lanositas reperiatur, ex qua confectæ vestis primum inter Græcos meminisse *Procopium* iudicat, qui de hoc argumento fusc scripsit *S. BOCHARTUS*. *g)* Marsupium tale etiam recentiori ævo vidit apud cubicularium *Henrici IV.*

d) quo refer *Sinenfes*, qui, ut ex *Atlante Sinico* discimus, per XVIII. iam seculum in hoc opere occupati textores 200000 in una civitate *Xanghai* in *Nancking* habent, unde reditus imperatoris quotannis 250000 aurei, conf. *Labat. itin. Americ. T. II. p. 401* & alios passim multos, ut *Sponnium*, *Dampier*, *Chardin*, *Tavernier*, qui illa commercia in *Japan*, *Guzerata*, *Persia*, *Macascar* & aliis locis illustrent.

e) refert inter illa, quæ sanguinem sistunt a vulnere etiam paulo majorum vasorum *Petitus in Mem. de l'Acad. R. des Sc. 1732. p. m. 37. At. l. c. Bauhinus l. c. p. 345.* non nimis probat Chirurgorum morem vena secta applicandi bambacem, cum filamenta vulnus ingressa pus generent & coalitum retardent.

f) de pallio *C. III. p. m. 15.*

g) *Hieroz. P. I. L. II. C. 45. p. 488. sq.* Ostendit, *Hebræos*, per τὸ πινυον ἔριον lanam pinnæ s. conchæ margaratiferae intellexisse, quod velus marinum majori studio, quam lanam ovium, quæsitum esse *Basilii in hexam. Hom. VII. testatur, & cum eo Ambrosius hexam. L. V. C. 2.* aureum lanæ illi colorem, omni arte inimitabilem, tribuit. Ipsius conchæ ante *Androstenem* apud *Athen. L. III. C. 13. p. m. 93* & *Jubam* apud *Plinium H. N. L. 9. C. 75. p. m. 522.* nemo Græcorum notitiam habuit vel dedit. Mirabile hoc pilorum germen flavis virginum cinctis illigatum *Man. Phile de animal. C. 88.* & chlamydem ex his lanis *Procopius de ædif. Justin. L. III. describit.*

IV. Is. CASAUBONUS. b) Verum hæ telæ, quæ magis ad lanam, aliæque ex ipso regno fossili petitæ, quæ propius ad linum accedunt, ut ex lapide *Carystbioi*) in *Eubæa*, e quo olim mappæ, mantilia, involucria capiti & alia parata, quippe extra usum tantum non omnem hodie posita, merito hic prætereuntur.

§. VIII.

Etiam ab insectis novum accessit vestimenti decus. Apud *Seres* k) Indiæ populum, qui regni hodie *Chinensis* partem borealem incoluerunt, natum est sericum, opus bombycum, quod inde ad *Persas*, *Medos*, *Assyrios*, & his ab *Alexandro M.* devictis ad *Græcos*, denique ad *Romanos* sub florentissimo rerum suarum statu transit: illa ut *Diol*) ait, barbaræ luxuriæ textura, quæ mox in immodicam nobiliorum Romæ mulierum luxum cessit. Fuit hoc filum auro *ισόχρυσον*, m) cum libra serici libra auri emeretur usque

h) *Not. in Athen. l.c. C. XI. p. 173.*

i) *Strab. Geogr. L. X. p. m. 684. B. apud Caristum* ait lapidem nasci, qui plectitur & textitur, unde mantilia: ubi sordes contraxerunt in flammam injecta perinde ac lotione linteorum maculæ eluuntur. Conveniunt, quæ de amiantho legimus, nec is forte alius.

k) *Græcis* hic vermis *σήρ* adpellatur a *Seribus*, hi ipsi alio nomine insigniverunt, & jam notante *Pausania* in cellulis æstivis & hibernis nutriverunt, donec sub arboribus textile opus facerent *Eliac. poster. ad finem p. m. 174. in text. lat. p. 205. in græc.* Non est, cur hos vermes distinguere a bombycibus velit *Laz. Baysius de re vest. c. 5.*

l) *XLIII. 24. p. m. 358. attingit magnos sumtus Jul. Cæsaris in vela serica, παρατετάσματα σερικά*, quibus theatra in publicis spectaculis textit.

m) quamdiu serica ad *Persas* allata, inde *Romam* per mercatores *Romanos*, pretia ejus legimus *ὅμοια τὰ χρυσία*. Si sub *Aureliano* libra serici XL aureis, sub *Justiniano* LXII constitit, res tamen una est, cum sub illo ex libra auri cuderentur XL aurei, sub hoc LXXII. At holoveri libra quadruplo auri constitit. Dicta vero est *holovera* vestis, quæ tota vero colore, id est, purpureo in stamine & subtemine tincta esset. Plus Oct. *Ferrario* placet vox pure græca licet corrupta *ὀλοπόρφυρα* de re vestiar. L. II. C. XI. p. m. 161.

usque ad ævum *Justiniani*, n) quem levaturum pretia, quia cum Persis jam hostibus illud commercium erat, monachi quidam, qui ex *India Byzantium* venerant, edocuerunt de veris serici natalibus, nempe neri a vermibus, quorum ovula translata fotu animari extra patriam possent, & in vermes mutari, qui texunt sericum. Quo inter proposita præmia facto bombycum *Indiæ* prima colonia cœpit in *Europa* stabiliri. Veteres pro fructu arborum habebant, in quarum corticibus STRABO, o) in foliis PLINIVS p) AMMIANUS q) & alii hanc lanuginem nasci, depectique sibi & aliis persuaferunt. *Coum* bombycinum jam ARISTOTELI r) notum inferioris ordinis fuit & crassioris filii, non tam ob discrimen vermium quam telæ, cum *Seres* filum ex stamine, intra quod adhuc hæreret bombyx, *Cœi*, postquam evolavit papilio, eliquarent, ut docte

n) Voluerat *Justinianus* libram serici ad octo aureos reducere, sed cessavit negotiatio, & restitui antiqua pretia oportuit, donec monachi illi allata ova in fimo collocata inque vermes versa alerent mori foliis, ut & his locis sericum texerent, de quo fuse *Procopius* L. IV. *Gothicor.* C. 17. p. 613, & ex eo *Zonaras annal.* T. II. C. 14. *Ed. du Fresne* p. 69. C.

o) *Geogr.* L. XV. p. m. 1016. B. Qui tamen hic malunt legere cum quibusdam ἐκ φύλλων ex corticibus, conciliant cum ceteris Strabonis sententiam. *Virgilius Georg.* II. dixit quoque *Seres* tenuia foliis vellera depectere: *Servius* suspicatur, id de vermibus eum intelligere, at id repugnat communi circa hæc ævi hujus caligini.

p) *H. N.* L. VI. C. 17, p. m. 316. *Seres* ait lanificio sylvarum nobiles perfusam aqua frondium canitiem depectere.

q) *rer. gest.* L. XXIII. C. 6, p. m. 412. *Seres* vocat pacatos, nulli finitumorum molestos, imo reliquorum mortalium cœtum fugientes, qui tamen, dum hæc vellera arborum, hanc ex liquore & lanugine mistam subtilitatem tenerrimam pectunt, subtemina nent, serica conficiunt, ad fluvium emtores admittunt, nec pretia linguæ commercio sed solis oculis æstimant. Habet illa ex *Solino*, hic pleraque ex *Plinio*.

r) *Hist. animal.* L. V. C. 19. *Ed. du Vall.* T. II. p. 310. E. Retorquent mulieres eo indice hæc bombycina in filum & telam. Primam textricem in ea Insula *Pamphilam Latoi filiam* vocat. Dum auctores alii *Richteri Opusc. T. II.*

docte illustravit *Salmasius*. s) Igitur etsi commune utrisque telis esse poterat bombycini nomen, ob natales tamen serici ex interi-ori *Asia* allati diu ignoratos, soli *Coo*, de cujus ex vermibus origine omnibus & dudum constitit, obhæsit constantius illud nomen, ut tamen jure miremur, reverentiam veteris erroris, sericum lanuginem arborum esse, magnos adhuc elapsi seculi criticos, ut JUST. LIPSIUM t) & ANDR. TIRAQUELLUM u) vindices reperisse; cum non modo lux aliqua veri ortus, lieet tenuior, anti-quis passim adfulserit, x) sed & post *Justiniani* ævum indies plenior

Coum alii Ceum vocant hoc bombycinum, vetat *P. Fabri* ambigere mul-
tum de his vestibus in insula tum *Coo* tum *Cea* textis. *Semestr. L. I.*
C. 16. p. m. 93. Plinius H. N. L. XI. C. 27. p. m. 604. primam, quæ re-
dordiri rursusque texere bombycinum invenit. mulierem in *Ceo* vocat,
unde credibile fit, *Affyriam* bombycinam, quæ ipsa serica est, & cujus
eodem loco *Plinius* meminit. sub *Cearum* mulierum, uti deinde sub
Romanarum, manu in delicatius filum retextam esse, v. *Salmas. Exerc.*
Plin. in Solin. C. 7. p. m. 101 ubi de *Coo* bombycino & *Ceo* loquitur,
& *C. 59. p. 695.* ubi prosequitur, quæ de auro diximus, ex quo aurei
varii ponderis cusi.

s) in notis ad pallium *Tertull. p. m. 226. & 246.* Notamus & hodie, ar-
tifices, ne prorumpat papilio, soli æstuanti expositos in folliculo ver-
mes interficere, vel in fumo torrere. *ib. p. 231. Jac. Dalechamp. in*
not. ad Plin. p. m. 245 bene describit genesin vermium omnium: ait
arborum sine discrimine foliis vesci, at fronde mori albæ pastos tenuem
magis & pretiosam lanam præbere.

t) *Excurs. in L. II. 33 annal. Taciti p. m. 500 C.* Byssinum a lino, bom-
bycinum a verme, sericum ab arborum lana derivat: nec id sine errore
est, byssum & sericum solo nomine jam superesse, bombycinam Coum
mansisse.

u) in *II. leg. connub. gloss. l. Op. P. III. p. m. 50. 18.* motus auctoritate
Ulpiani & *Paulli* sericum ait ab arboribus depexi, bombycinum a ver-
mibus neri. His, quibus male confidit, probro non erat ignorantia toti
illi ævo communis.

x) Iam *Chrysostomus* vestem sericam vocavit τῶν σκολήκων ὕφαντα,
& in *I. Ep. ad Timoth. C. I. homil. I. Op. T. VI. p. m. 415.* vestem

nior rem totam extra controversiam posuerit. In serico ob teneri fili præstantiam feminæ exultabant, in Coo bombycino diu adquiescebant viri, & cum ad eundem luxum ruerent, obstitit senatus consultum sub *Tiberio*, vetuitque ne serica vestis fœdaret viros. y) Nempe sub illa tenuitate pellucebat vestis & fere nudabat corpora, hinc parum decora viris, z) nec feminis quidem, licet in illas lex indulgentior esset: an enim tam longinquo orbe peti debuit, ut in publico matrona transluceret? Quibus *PLINII* a) verbis similia habet *SENECA*: b) vestes, inquit, sericas video, in quibus nihil est, quo defendi aut corpus possit aut pudor; quibus sumtis parum liquido, nudam se non esse, mulier jurabit. Pergit. ingenti sumtu ab ignotis etiam ad commercia gentibus hæc accersuntur, ut matronæ nostræ, ne adulteris quidem, plus sui in cubiculo quam publico ostendant. Verum nec censura illa a magistris morum, neque a lege, cujus auctoritatem non semper

Catones

illam pretiosam, inquit, vermes gignunt & perdunt, τίττεσι καὶ ἀπολλύεσι. Bene *Isidorus* (male notatus *Lipfio*) L. 19. C. 27. Seres, inquit, primi miserunt hanc vermium telam circa arbores. Ambigit paululum *Ful. Pollux*, & reperiri ait, qui ab animalibus *Serum* telam nasci statuunt, *Onomast.* L. VII. segm. 76. p. m. 742.

y) *Tacitus annal.* II. C. 33. p. m. 122. senatus consultum vocat, *Dio Cassius* L. VII. 15. p. m. 360. edictum *Tiberii* consulibus *Tauro* & *Libone*. At usus paulo post *Caligula* est fedens inter duos consules περιπετάσμασι σθητικοῖς χρησάμενος ib. L. 19. 12. p. m. 915. Iteratum tamen edictum sub *Severo* fuit eodem teste *Dione*.

z) Huic levitati vestium sub æstivo calore illudit *Juvenalis Sat.* II. 71. p. m. 36.

Aestuo, nudus agas! minus est insania turpis.

Et *Plinius l. c.* L. XI. C. 29. p. m. 604. in tantum inquit a lorica gerenda discessere mores, ut oneri sint etiam vestes.

a) ib. L. VI. C. 17. p. m. 316.

b) *de benef.* L. VII. C. 9. p. m. 845. & alio loco: in tali veste non puto nullum corporis auxilium, sed nullum pudoris est. Huc respiciens

*Caton*es tuebantur, impedire potuit, quo minus laxatis brevi vinculis usus serici, licet vestientis minus quam ostentantis corpora, viris æque quam feminis permitteretur. Primus *Heliogabalus* c) vestem holosericam induit, quam sibi suisque *Aurelianus* negavit, d) cum antea nomine sericarum tantum subsericæ venirent, ubi stamen ex lineo, subtemen ex serico erat, ibi utrumque ex serico. Exolevit sensim *Coum* bombycinum & cessit serico, cum huic mulieres Romanæ tam delicatam & pellucidam formam nova arte conciliare dedicissent, texta serica, quæ a *Seribus* pressa magis & densata acceperant, filatim resolvendo & tenuem telam redordiendo, uti ex *Plinio* SALMASIUS e) colligit. Nostra ætate tanta tenuitas, quæ similem censuram meretur, argui non potest. Jam enim, inquit, GERH. JO. VOSSIUS, f) quid serica veste æstivo tempore aptius? imo ipso vel hiberno vel verno vel auctumnali? Addit, quæ illam laudem, cum ex dictis suspecta fieri possit, confirmant: in æstu magno ob levitatem accommodatissima tafetata: in minori ormesina: hieme conducunt felpa & velutum, quorum utrumque pondere suo & villis calefacit: vere & autumnio laudatur rasa. Aliquam hic cultior ars, & ut adparet ad valetudinem attentior, delevit maculam, luxui nil dempsit, cui jam favet præter inquilinum sericum, copia adhuc ejus, quod ab Indis Persis & ipsis Chinenfibus, qui veteres *Seres* g) sub se complectuntur & albo præstantissimo abundant, com-

mer-

Clemens Alex. paedag. L. II. p. m. 234, 31. damnat vestem mulieris, quæ τὸ σχῆμα τῆς γυναικὸς ὀφθαλμοῦ ὀκνεῖ. Nec minus *Hieronymus in Instit. filie ad Lætiam* bombycum telas & *Serum* vellera rejiciens pudicis ait oculis feminas sub iis nudas adparere.

c) v. *Lamprid. in vita Heliogab.* C. 26. p. m. 495.

d) v. *Vopisc. in vita Aurel.* C. 45. p. m. 886.

e) in not. ad *Tertull. de pallio* p. m. 247. ad *Plinii* L. VI. C. 17. de *lanicio Serum*.

f) de orig. & progr. *Idololatr.* L. IV. C. 90. p. m. 163.

g) I. C. *Scaliger* hordam *Tartarorum* vocat. & *Seras* civitatem in extremis *Persia*, in qua tantum illius operis fiat, ut dena millia pondo serici in quotidianas operas dispensentur. v. *Exerc. contra Cardan.* 158. p. 506.

mercii beneficio advehitur. In qua ubertate negligi fortassis potest, quod passim de inquilinis Europæ bombycibus legimus, qui sub pari fotu non dispar telæ genus promittunt. In *Calabria*, inquit I. C. SCALIGER, *b)* neglectos in arboribus vermiculos sine cura cultuque sericum facere vidimus, e quibus detrahunt illud incolæ. Certe ab ipsis araneis, quibus cognationem magnam cum bombycibus veteres tribuerunt, capta in Galliis experimenta produxerunt telam, quæ non cedere multum sericeæ visa est. Cum præses cameræ Monspeliensis *Boni*) primam sub mirifico successu attentionem movisset, instinctu academix regix scientiarum examen subiit vir ad talia indaganda natus REAUMUR, qui expensis difficultatibus circa araneos huic operi non nisi in certa classe idoneos, & ægrius etiam alendos separatimque fovendos, & quorum ad libram serici præbendam 55296 requiruntur, cum bombycum 2304 sufficiant, concludit, nullum hic facile sperari posse laboris vel sumtuum compendium.

§. IX.

Conf. I. B. Tavernier *Reisebeschr.* L. II. p. m. 110. de *Kasembazar in Bengala* &c.

b) ib. p. 505.

i) v. *Memoir. de l'Ac. des Sc. A. 1710. Ed. Paris. p. 386 ad 408.* Miserat laudatus *Bon* ad Academiam tibialia & manicas ex novo serico, non æque tamen, ut *de la Hire* sensit, splendente, ob filum *Reaumuri* judice politum minus & magis laneum. Hic inter difficultates ingeniosi alioquin inventi recenset 1) araneorum plurimas classes hoc usu excludi, præ reliquis convenire, quas vagas *Hombergius* vocat, quæ non tam retia struunt, quam venantur insecta. 2) Alii insectis folis. ut muscis, at & erucis, millepedibus. vermibus terræ, quos in hortis & campis post pluviam noctem colligere ubertim licet, & imprimis juniorum avium plumis, quibus mollicula pulpa inhæret. 3) Separatim, quia se mutuo mordent & necant. in cellulis suis non sine molestia adservari, hinc, licet stupenda araneorum fecunditas sit, plurimas sine usu perire. 4) Ratione ponderis involucra ovorum se habere inter araneas & bombyces, ut 1 ad 4 & post depurationem ibi cum magna jactura conjunctam, ut 1 ad 12. Ibidem p. 405. ad filum serici, quo netrices uti solent, requiri ait circiter 36000 fila ex aranea. Addit, majores

§. IX.

Succincte & quasi in transitu aliam attingo vestitui servientem materiam, apud nos quidem, quibus in delectu plus arbitrii est, fere obsoletam. Papyrus planta palustris *Aegypti* vicinarumque regionum præter insigne illud beneficium, ut jam ab *Alexandri M.* temporibus, imo fortassis ante illa, chartæ copiam dederit, cujus usu, ut cum *Plinio* dicam, k) humanitas vitæ & memoria

Americanas, si transferre ova placeret, forsan plus præbituras esse. *Euf. Nieremberg. Hist. Nat. L. 13. C. 26. p. 291.* scribit, apud *Caraibas* telas araneis tam firmas esse, ut passeris involuere, & feminis calanticæ s. tegmina capitis inde parari queant.

- k) *Plinius H. N. L. II. C. XI. p. m. 690.* papyrus hanc supra palustres gurgites, maxime in stagnante colluvie *Nili*, arundinis forma eminentem describit, ex cujus interiori cortice, qui βίβλος dicitur, phylæ acu divisæ tenues & latæ, in medio optimæ versus corticem viliores, diu magnam in scribentium usum attulerunt commoditatem. Cœpit hæc papyrus charta dici ab epistolari, cui maxime servit officio, quo scribentes se mutuo saluere & gaudere jubebant: nam χάρτη a χαίρειν est. Mansit nomen chartæ, quamvis successerint in papyri usum ramenta serica, gossypina, bombycina & linea, discerptain pultem, confusa & sub aere expansa & siccata. Ajunt, civi *Romano*, qui fragmen lini vel simile, ore maceratum, tenuatum siccatumque deprehendit idoneum, cui litteræ atramento inscriberentur, suboluisse novæ artis rudimenta. Solertius hodie disquirunt, quo factum id ævo sit? Id sane constat ex *Eustathii schol. ad Homeri Odys. φ. 1013.* illo tempore sc. seculo XII. ξυλοχαρτία s. chartam ex ligno, sic enim papyrus vocabant, abrogata fuisse. At non protinus maceratum linum successit, ut *Salmasius* suspicatur, nec coriacea s. pergamenæ membranæ, ut *Ludwigio* visum est, cum hæc in simultaneo usu ante & post ea tempora fuerint. Serica sane, quæ dudum chartæ *Chinensium* servierunt & bombycina, e quibus *Wormatiensem* codicem ad A. 1077. *Henr. Canegieter* allegat, poterant cito in præcedentium temporum luxu, quibus satis erat ex utrisque ut & gossypinis recrementorum, ad illa tentamina invitare, sub quibus papyro, ut re exotica, carere licuit. Nec cortices alios arborum excludo, quibus propior cum papyro, quam deserebant, cognatio videri poterat. Jam seculo IV. *Symmachus L. IV. epist. 34. p. m. 165.* de pugillaribus tilix, de corticibus

moria constat, duplex quoque habuit meritum, ut aleret^{l)} & vestiret. Non hic dicam de pappo, quo Deos suos olim coronabant ^{m)} nec

caducis, de lineis textis, de sericis voluminibus loquitur. Lini ajunt non statim copiam fuisse, & *Naudæus* conjugem *Caroli VII.* primis indusiis lineis usam scribit in *hist. Ludov. XI.* p. 81. At *Plinius* cum scripserit, universam *Galliam* texere e lino, in *proem. ad L. 19.* & *Tacitus Germanorum* feminas testetur amictus lineos amare, de *mor. Germ. 17.* imo septentrio lini inopia haud facile unquam laboraverit, & hinc charta linea *Scaligero*, inventum *Germanorum* visum sit, hoc certe sub majori artis cultus mox unice ob insigne suum levamentum cœpit in usum trahi, vix tamen ante initium *Sec. XIII.* ut *Scipio Maffei* conjicit, vel docent monumenta ex linea charta, quæ *A. C. Ducaret* ad *A. 1281* ad *1347 Londini* extare docuit. Interdum iusta dubitatio est circa antiquitatem, & an vere linea sint reperta monumenta, ut *Hispana Gr. Mayantii.* Plus vero lucis indies promittit plenum omnis doctrinæ litterarum commercium eximii viri *Ger. Meermanni*, qui & sua & ab eruditissimis viris *Mayantio*, *Longolio*, *Heringio*, *Gottschedio*, *Belio*, *Popinio* aliisque suggesta, ipsaque simul varia chartæ lineæ specimina ex antiquissimis temporibus nuper cum societate regia scientiarum, quæ *Gottingæ* floret, benevole communicavit. Hæc a præsentis scopo ne aliena penitus videantur, chartam hanc ipsam, qua nunc papyro loco utimur, in re quoque vestiaria nomen habere animadverto. Mirabilis inde & concinna tapetum fabrica nata non solum est, quæ domos ornat & oculos pascit, sed & legi possunt, quæ de vestitu e papyro in *Gallia* nuper introducto inter feminas aulicas præeunte *D. de Berry* suggestit *S. A. Flachs Lips.* in *disp.* 1718. habita.

- l) Summam & frequentissimam opem in re cibaria præbet, & inter tria, quæ in *Aegypto* præstant dulcedine & copia alimenti, refertur a *Theophrasto* in *hist. plant. L. IV. c. 9. p. m. 86.* Omnes incolæ, inquit, & crudum & elixum & assum manducant, & succum devorant, id autem quod manducarunt, exspuunt. Dicti ideo *Aegyptii* sunt *παρποφάγοι*, nec video, quid prohibeat sensu proprio sumere, quod *Firmus Aureliani* tempore *Aegypto* potitus & purpura tituloque *Augusti* usus dixit, se papyri & glusinis tantum habere, ut exercitum alere posset. Plurimi tamen de pretio intelligunt. v. *Salmas. not. in script. Hist. Aug. VI. p. 443.*

- m) *Plinius l. c.* florem papyri nominat, at cave florem hic singas, qui nullus, monet in notis ad illum locum p. 690. *Harduinus.* Eo iudice dicere *Plinius* voluit, loco florum papyro Deos coronari cœpisse.

nec de diademate papyraceo *Isidis*, n) Deorumque & Principum, o) sed quod papyrus vestimenti aliquid, ἐδῆτάς τινας teste THEOPHRASTO p) dederit. Simile ex se præbet papyrus vulgaris aliarum regionum, φλῆς πάπυρος vulgo scirpus dicta, non in *Calabria* & *Apulia*, sed nec in *India*, infrequens, ex qua vestem scirpeam ἐδῆτα φλοῖνον *Indis* circa paludes HERODOTUS q) tribuit. Nec aliis arborum corticibus vestiri novum fuit in illa barbari ævi caligine. *Massagetæ*, qui in Insulis degunt & pecore ac lana carent, se amicire arborum corticibus STRABO r) notat. Quin petierunt a plantis & bulbis laniferis hunc amictum. Tale genus laniferarum herbarum circa littora describit THEOPHRASTUS, s) ubi ex lana, quæ sub primis tunicis est medio loco inter internum, quod manditur, & externum, togæ & alia vestimenta texuntur. Omitto vestes ex lanugine acanthi, t) quod spinæ genus est. Plura enim de lana illa improprie sic dicta superius attigimus.

§. X.

n) Quod *Osirin* lugens deposuisse dicitur in orbe *Phœnicia* hinc βύβλος dicta v. *Stephan. Byz. de urb. Ἑ pop. p. m. 247.*

o) v. *Appian. Hist. Rom. de bello Mithrid. p. m. 333.* Cum *Pharnacem*, filium *Mithridatis*, regem renunciaturi essent milites, unus horum depromptam ex æde sacra membranam papyraceam capiti diadematis loco imposuit. Idem *Appianus de bell. Syr. p. m. 175.* tale diadema *Alexandro M.* tribuit, quo ille vulnus in fronte *Lysimachi* inopia fasciæ obligavit. Possis huc referre coronam *Agésilao* inter alia munera ab *Aegyptiis* oblatam, ut ex *Theopompo* refert *Athenæus deipnos. L. XV. C. 6. p. m. 676 C.* & ex *Theophrasto Plutarchus* addit, illum delectatum corona tali a Rege in abitu petiisse eam & accepisse in vit. *Agésil. Op. T. I. p. 617. A.* Habebant et jam sacerdotes *Aegypti* pappos pro calceis, hinc apostate *Tertullianus* objecit pedes molli pappo redemptos.

p) l. c. p. m. 86. ubi plura de usu papyri ad vestiendum.

q) L. III, 98. p. m. 199. illa vero papyrus in chartæ usum non servit.

r) *Geogr. L. XI. p. m. 781. B.* τὰς τῶν δένδρων φλοῖνας ἀμπέχονται.

s) *Hist. plant. L. VII. C. 13. p. m. 149.*

t) *Plinius H. N. L. 24. C. 12. p. m. 343* vestes ait inde in Oriente fieri bombycinis similes. *Isidorus L. XVII. C. 9.* ejusdem vestis meminit, sed male acantho herbæ *Aegypti* tribuit,

§. X.

Tanta, quam in potioribus attigimus, materiae vestiariae ubertas confirmat Naturae indulgentiam, quae vestiens ab ortu animalia, quippe minus, ut sibi consulerent, instructa, nobis in jucundissima varietate delectum permittit, & in scrutando ingenium exercuit. Quodsi deflectere hoc scrutinium sub ipso successu ad luxum coepit, non ea munificae Naturae culpa est, nec haec, quod variatam infinitis modis vestium formam magis adhuc luxus ille inquinaverit. Hic enim quantus inter se hominum dissensus est, quanta circa ipsius decori leges semel stabilitas inconstantia! quam timide perpetuum illum innovandi pruritum cura valetudinis interpellare audet! Poterat cultiorum populorum exemplum aliis minus cultis praebere normam, quam sequerentur; at nulla gens tam barbara est, quae non ipsa cognoscere, quae suis usibus hic congruunt, & distincto ab aliis vestitu suum jactare ingenium malit. Omitto ipsa inter se civium dissidia & aemulas ad nova indies excogitanda curas. Amabilis est magnarum gentium, ut *Græcarum & Romanarum* memoria, quae certe diu in necessariis & vere utilibus, etiam inter incrementa fortunae, perstiterunt, haud consecratae multum temere ornamentis. Palliata *Græcia* fuit, u) togata *Roma*, illa crepidas cum pallio, haec calceos cum toga conjunxit, utraque sensim vel sub pallio vel toga tunicas admisit, simplices pariter, ut sola exterior integumenti facies utrasque gentes distingueret. Placet in toga illa, quam gestare nemo nisi civis *Romanus* jus habuit, x) re tamen exili & extra invidiam posita, figere per momentum oculos. Illa rotunda, clausa, uno injectu corpus obvoluens, & superne, si imbres & tempestates suaderent, revoluta, caput, alioquin nudum, cooperiens in usu tam communi fuit, ut ab initio, in pace & bello, y) die & noctu, domi

&

u) de qua & modo gestandi *νοσμήως*, vide, si placet, *Oët. Ferrar. de re vestiar.* P. II. L. 4. C. 5. p. 142.

x) *Valer. Maxim.* L. II. C. 2. c. not. *Thys.* p. 141. Non alii usi nisi ex dono populi Romani vel imitatione.

y) in acie & praelio antiquitus togae erant, quarum militibus distributarum passim *Livius* meminit. Brevi tamen togae usus, ut solius pacis esset, *Richteri Opusc. T. II.*

& foris, plebi & primoribus, viris & feminis, donec hæ suas 2) sibi stolas vindicarent, serviret. Nec exui hæc toga nisi cum libertate *Romana* sub ortu *Cæsarum* cœpit: quin & tunc *Augustus* cives jam pullatos cernens, nam hujus coloris lacernæ in togarum locum successerant, restituere togatam *Romam* contendit, & in circo ac foro togatos convenire cives per ædiles edixit, *Hadrianus* a) etiam senatoribus & equitibus jus togæ renovavit. Certe stetit toga, cum maxima *Romani* nominis reverentia esset, & licet tunc quidem sub ea cito satis tunicæ admitterentur, hæ tamen pariter simplicissimæ erant, substrictæ, breves, nec sine probro manicatæ. b) Neque redargui luxus potuit, cum sensim pro nobilium ordinum aliquo discrimine clavi purpurei & aurei accederent. Illi segmenta erant panni purpurei, ad formam, quam capita clavorum habent, rotundam, nunc latiora nunc angustiora, circa pectus insuta vel innexa tunicæ, unde nomen vestis latyclaviæ senatorum & angustyclaviæ equitum natum est. c) Nec censuram meruit nobilioris juventutis prætexta ad limbum togæ pur-

sago, chlamydibus, paludamentis cessit in bello. Erat sagum a *Gallis*, at hoc manicatum ac fibulatum, *Romanis* apertum nec fibulatum fuit.

2) *Sueton in vit. August. C. 40. p. m. 511.*

a) *Spartian. in vit. Adrian. C. 23.* Mansit aliquis togarum usus, in officio salutantium, in judiciis & apud eos, qui causas perorabant, ne de ipsis imperatoribus dicam.

b) simplex diu tunica, mox duplex fuit, interior subucula dicta. Quaternis usus est hieme, quia frigus non tulit, *Augustus v. Suet. ib. C. 82. p. 415.* Manicatas ut homini delicato objecit *P. Africanus P. Sulpit. Gallo. v. A. Gell. noct. Att. L. 7. C. 12. p. m. 403.*

c) talis vestis angustyclavia erat ipsi *Agrippæ* & *Mæcenati*, quippe equitibus, licet *Augusti* familiarissimis. Hic quoque ob equestrem ortum non nisi clavo moderate lato usus est, ut colligere licet, *in vit. l. c. C. 73. p. 394.* Cum juribus senatorum in latum clavum venuste *Martialis* factum *Gellia* notat, *L. V. Epigr. 47. p. m. 168.*

nubere velle negat nisi lato *Gellia* clavo.

purpura, gestata a puellis, donec nubarent, a pueris donec annum ætatis XV ingressi & in forum deducti viris adscriberentur, & jam puram togam induerent. Ne dicam de patagiis mulierum, quæ clavos aureos vocant, justius fascias, ad summam stolæ muliebris oram positas. Post bella demum civilia sensum illum pudoris & honestatis, sub fide & attentione censorum quasi inquinum, excussit barbara libertas, & *Roma* ut continentiae olim exemplum ita profusissimæ jam libidinis fuit, cui inter immensos sumtus purpura & aurum, togæ conchyliatæ, pictæ, palmatæ, undulatæ, phryxianæ & novæ mox vestimentorum formæ, quarum nomina in tanta copia ægre definias, servierunt. Unum nobis & præcipuum restat, metiri propius ad legem valetudinis, quæ providi vestitus cura requirit.

§. XI.

Qui decore & sine sordibus vestiuntur, ut præcipuam laudem merentur, ita munditiem vestimenti inter prima valetudinis præsidia refero. Bene ARETÆUS, dum mundam vestem commendat, sordida, inquit, cuti mordacia sunt. *d)* Cavendum est, ne quod nos tegit, squalore obruat potius corpus & novas in se offensæ causas suscipiat, quam fotu suo defendat. In vita inprimis exercitata, in qua largius perspirat corpus, hæret halituosum & figitur in illo, quod nos ambit, nec facile sine noxa vel redundat vel propagatur. Convenit igitur crebro mutare vestem, non quidem ut *Nero*, *e)* qui nullam bis induit: nam talis præter probrum vanitatis partium rigidularum adhuc asperitudine nondum satis nisi sub diuturniori usu functionibus corporis se accommodat; sed quod fas sit, gestatam aliquot diebus vestem, perflanti aeri & siccanti

d) ὀδαζώδεια τῷ δερματι vocat morb. diut. L. II. C. 13. E. Ed. Boerh. p. 135. valet maxime in morbis, ubi vix cutis præ pruritu interiorem tunicam sustinet, ut de morbo crasso Hippocrates habet de int. affect. S. II. v. 391. Op. T. II. p. 244, XXXIX, 10.

e) Suet. in vit. Ner. C. 30.

siccanti exponere, & quidquid impuri hæret, excutere, ut mundiori iterum fruaris. *Lycurgi* præceptum, adolescentes non nisi una veste per totum annum uti debere, simplicioris magis & durioris vitæ legibus quam bonæ valetudinis congruit. Poterat vero illas etiam sub mutata veste vindicare. Fortassis *HIPPOCRATIS* auctoritas suadet, ut illam nonnihil sententiam limitemus. Is enim mundas hieme vestes, sordidas & oleo imbutas *f)* æstate præfert; an quod hæ levamentum caloris, illæ frigoris promittant? Dissentiens ab eo *GALENUS*, *g)* quis, inquit, tam spurce vestiri velit, idque æstate, cum etiam vestes oleo infectæ, licet primo attractu frigidiores, sensim plus calefaciant? At *PROSP. MARTIANUS* *h)* in his *Galenum* ratiocinatione magis quam experientia niti arguit, & vim illam, quæ ab oleo mollit, humectat, refrigerat, probans pro tuendo *Hippocrate* ad *Italos* suos provocat, qui oleo inunctis sub æstivo calore chirothecis contra sudores manus suas muniunt. Possunt ista sub calidiori cælo & intensiori illius ævi exercitio locum habere, unde & tunc crebrior æstivi balnei usus fuit, nec olei tantum hic adhibitum suspicor: cum *Martiano*, quod nimis perfunderet cutem & poros obstrueret, nec inunctam facile nisi interiorem tunicam, quam renovare & permutare crebro licuit. Inanis tamen querela est, mundam vestem siccare nimis & humidum corporis evocare, cum sub decenti fotu nihil quam naturalis & salutaris perspirationis beneficium tueatur. Justissima igitur munditiæ cura incumbit, nec multum absim illas etiam vestes pro immundis agnoscere, quæ semper odoramenti aliquid tanquam thecæ in pharmacopoliis spirant.

f) ἰμάτια ἐλασπινέα *Hipp. de salubr. diat. Op. T. I. p. 628. III. 8.* His nixus *Fr. Baco de Verulamio in hist. vit. & mort. Op. p. m. 537. 17. sq.* suadet, qui longævi fieri velint, singulis auroris oleo cum paulillo salis & croci ex lana aut molli spongia inficere cutem. Factum est apud antiquos post balnea, sine his suadet *Baco*.

g) *Comment. in l. c. Op. T. II. p. 41. A.* etiam mundæ densi contextus refrigerant.

h) *Comm. in Hipp. p. m. 22.* mundas, quia siccant, negat aridis æstivo calore convenire.

rant. Certum est, oleis, balsamis, unguentis odoratis nec gratiam suam nec verum salubritatis momentum deesse, quo sub tempestivo usu partibus siccis, rigidis, torpidis molliem, flexilitatem, vigorem conciliant. At vestes his imbutas circumferre, in quibus post dissipatos fugaces spiritus hæret & figitur, quod stipat & in corruptionem tendit, non vacat damno. Nec medici interdum impune secum circumferunt delibutas unguentis illis corporis & vestium partes, chirothecas ambratas, lintea florum fragrantium ut rosarum halitu infecta, vel etiam in pera gestant spiritus illos aromaticos concentratos, quibus sibi videntur, si quæ ægris, quos adeunt, deliquia imminet, statim opitulari posse. Accidit non semel, ut in ipsis fanis ex improvviso nata sint sub tali accessu deliquia, plus vero mali acciderit asthmaticis, colicis, hæmorrhagiæ vel cephalææ obnoxiiis, maxime quibus mobile & imbecillum est nervorum genus, hystericeis, hypochondriacis & aliis
in

- 2) Odores olim ex oleis, unguentis, balsamis in magno pretio erant, quibus uncti sacerdotes regesque, perfusa in conviviis capita, imo vestes. *Psal. XLV. 9. Cant. Canticor. IV. 11.* Quid quod *Hippocrates de medico Op. T. I. p. 44. l. 11.* probet gratiam captare apud vulgus decoro ornatu & odoratis unguentis *χρίσματιν ἐνόμοις*. Id tamen fieri vult *ἀνοπόπτως πρὸς ἅπαντα*, quo luculenter excludit, quidquid suspecti & fragrantioris odoris est, & semper hic simul spectanda ab eo inculcata medicis *καθαριότης* mundities *de orn. decor. Op. T. I. p. 55. V. 12.* Bene est, quod ævi mollietates pastillos ore volutans odoratos, pulveres moschatos cum fragrante unguento capillis adspersens: & nimis olim confectata delicias odorum, quippe edocta crebris experimentis, quid noxæ vehat, cavere magis hodie didicerit. Legenda in his *diff. ill. Trilleri de morte subita ex nimio odore violarum Vitteb. 1762*, cui simile a rosis contigisse in prægnante, quæ hinc abortiens periit, *Alph. Khon. recenset in Misc. N. C. O. III. A. 5. & 6. O. 80. p. 158.* ubi & *Card. Carafa* meminit hos flores adeo metuentis, ut quo tempore per annum florerent, palatio inclusus omnes arcere per vigiles juberet, quibus negotii aliquid cum rosis esset. Fusus illa ill. *Trillerus*, cui quidquid florum & elegantiarum in omni antiquitatis campo est, uno velut obtutu occurrit, inter selectas omnis ævi observationes, & qui quam latentes illi vehementesque odorum fluctus aera intundantes nervos cerebrumque concutiunt, acute explicat, §. 18. p. 24. Non inconcinne *Valsalva*

in spasmos procliuioribus, ubi sæpius mirifice sopiti morbi recru-
duit furor. Quin odoramentum non insuave ex ipso sinu morbi
maligni & contagiosi ortum est. Pestis, quid vero illa virulen-
tius? odores aliquando sub initio pomorum vel florum maialium
sparsisse legimus. *k)* Attentus valde ad hæc, quæ in peste no-
cent, ISBR. DIEMERBROECK *l)* notat etiam suaves suffitus ex styrace,
labdano, benzoino, caryophyllis similibusque plurimum in ea no-
cuisse. Verum hic non sola odora moror, sed omnem contagii
fomitum in veste, quæ inde immunda evadit, frequentem, & ve-
nena etiam, quibus ipse homo non inficitur, ad animalia ei obno-
xia transferentem, ut de bubulco I. M. LANCISIUS *m)* habet, qui
cum morbofo armento operam dedisset, præsepe aliud ingressus,
ubi optime valentes boves stabulabantur, translato cum veste bo-
villæ luis contagio omnes corripit. Probamus impense moni-
tum laudati DIEMERBROECK, *n)* qui ideo in peste mundam & ni-
tidam vestem, ut tenuem sericeam commendat, crassas laneas, in
quibus plus noxæ figitur, damnat. Sunt, qui ideo lintea laudant,
mundanda facilius & renovanda, quæque minimum vitii trahunt. *o)*
Neque

dixit primum aeris interpretem cerebrum esse, qui proxime duram ma-
trem attingit.

k) v. Fr. Baco de verul. Hist. nat. Cent. X. Op. p. m. 950. n. 912.

l) de peste L. II. C. V. Op. p. m. 170.

m) de bovillæ peste P. III. §. 12. p. m. 144.

n) de peste L. II. C. 6. p. m. 181 ex serico tenui vel undulato requirit ve-
stem, vel si opus lanea aut bombycina, certe crassiore plus sordium
imbibentem cavere jubet. §. 17. p. 191. Repetit verba ex *Marfil. an-
tid. epid. C. 24.* ut oleum ignis sic lana hujus veneni nutrimentum est.
Notat *Herm. Follinus amul. Ant. C. 8.* pestem urbis *Sylvæ ducis* vehe-
mentius in platea lanificii sæviisse. Sub pelliceis vestibus in peste *Vé-
neta* plurimi medici occubuerunt teste *Hier. Mercuriali de peste.*
C. 22.

o) Iac. Keill. in medic. Stat. Brit. p. 20. notat, attractionem vestium esse
in ratione composita ponderum & superficierum, nullas plus attrahere

Neque enim attentionem meretur indicium *Heliogabali*, p) qui mendicorum esse censuit, lotis linteis uti, neque nimis movent medicæ observationes, quæ in peste recens mundata lintea exitium infectis attulisse testantur. Præterea enim, quod parum in peste fit, quod certam salutem promittit, & hinc, si quid in usu fefellit, non statim culpæ reum haberi debeat, fateri etiam cogimur, in tali morbo, ubi salubrius nihil fuit quam perennis per totum diem sudor, fieri facile posse, ut hoc æquabile exhalantis cutis & sollicite sustentandum beneficium turbet injectum etiam iusti teporis indusium sub mutato corporis situ. Neque negandum est, habere aliquando recens lota indusia ex saponis lixivio aliquid in his morbis nocentissimi recrementi. Notavit *Diemerbroek*, q) in ædibus, quas nondum pestis ingressa fuit, cum lintamina sordida aqua & sapone lavarentur, eo die vel postridie aliquot incolas domus peste correptos esse, simulque fassos, aquæ saponatæ fœtorem, cum corriperebantur, se primum sensisse: adeo potuit pestilentielle in aere miasma vim inde deleteriam protinus suscipere. Nihil excuso immunditiem lintei, quo instrato lectulis infectoque virus venereum serpsit, nec impune fuit, novaculam, quæ barbam rasit, eo abstergere. At lana mundatur longe ægrius & noxam suscipit tenacius, r) cumque ipsas oves toties scabies

quam ex corio, plus deinde, quæ ex animalibus quam vegetabilibus confectæ sunt, minime ex vestibus attrahere linteas.

p) *Lamprid. in vit. Heliogab. C. 26. p. m. 495.*

q) *Isbr. Diemerbr. de peste L. II. C. 3. §. 6. p. 148.* ipsum linum, dum præparatur, pestilentem auram valetudini adversam spirare turba auctorum testatur. Hinc multis locis lege cautum est, non macerare linum, ubi pecudum greges & armenta aquantur. Constitit sub pleniori examine, certam noxam esse tantum in aqua deside & palustri, non iugiter fluente, v. *I. M. Lancis. de palud. effluv. L. I. P. I. C. 8. p. m. 27.*

r) cito cutis sub lana madet & inquinatur. Tali indusio, qui se foveat, continuam sibi sudationem, morbum diabetæ non abfimilem nec minus gravem, sibi accessere *G. Cheynæus* monet *de infirm. sanit. tuend. C. 7. §. 8. p. m. 216.* Superius *Fr. Baconem de Verul. Op. p. m. 535.* citavi.

scabies occupat, mirum non est, opifices in lana, & passim tota loca, quæ in hoc opere versantur, epidemica scabie, nisi probe sibi prospiciant, laborare. Tristis hæreditas est vestis ab iis relicta, qui morbis chronicis defuncti sunt. Fuit, cui podagricus lectulum & vestimenta sua reliquit, quibus ille lætus lubenterque usus ante elapsum annum podagra ac chiragra, malis antea prorsus incognitis, affligi cœpit. Crebra experientia constat a phthificis & tabidis transiisse hac via morbum ad alios, a quibus ille metus multum absuit. Frequentes *Ital*is sunt hæmorrhoides cœcæ contagiosæ, tum aliquando notatæ, cum ephippio per aliquot horas insideret sanus, cui insedit non multum ante infectus. Hinc experti habent sollicitam ephippii curam. Sed de his passim multi.

§. XII.

Curam munditiei præmissimus curæ arcendi frigoris & æstus. Munda enim vestis ex quacunque materia ad quamcunque formam contexta jam partem illius tutelæ complectitur, reliquam sub parva attentione ad insigniores aeris ambientis vicissitudines facile dirigit. E superius dictis eluxit satis, non inimico sed salutari fotu, quidquid hujus aeris est, nobis circumfundi, cui, imprimis inquilini, etiam sub parvo tegmine, a teneris insuescunt, & hinc, barbari licet, jactata in patriam suam probra, tanquam asperam tristem inopem terram, inique ferunt. Fas est, ut omnes ad alternas illas æstivi caloris & hiemalis frigoris vices, gradusque intermedios attenti, ubivis divinæ providentiæ manum, inter hæc quoque specie duriora, valetudini suæ amicam venerentur. Probe HIPPOCRATES) negat, valere & fructus ferre arborem posse, quæ

mus, qui lino quidem lanam prætulit ut unctuosam magis, unde odorata citius virtutem inter lintea quam lanea perderent; sed ob id ipsum coarguo hic lanam, quæ halitus etiam nocentissimos facilius suscipit & arctius tenet, & ægrius dimittit.

) *de diet.* III. Op. T.I. p. 245. V.

quæ frigora suo tempore non sensit, & sapienter hinc concludit, tempestivum subire frigus etiam homini bonum esse, *χειμὰ ῥεῖθαι ἐν τῇ ὥσιν*. Fallimur, si sub perpetuo lenocinio auræ, quæ blande adspirat, melius nobis consultum fuisse credimus. Fons, ex quo multa in valetudinem nostram commoda redundant, latet in illa vicissitudine. Sæpe præstat iis, quæ primum cum aliquo molestiæ sensu ingruunt, adsuescieri, sæpe lenire vel evitare licet, & ipso animalium exemplo, quod imitemur, juvat edoceri. Ovem Natura vestit, ut lana abundet per hiemen, hæc vere sub calidiori cadit cœlo, cum jam tanto tegmine opus non sit: succrescit deinde nova, & circa autumnum uberior, necessarias contra frigus hiemale vindicias restituit. Quantillum attentionis requiritur, ut & nobis crassiora ac densiora hieme, leniora & tenuiora tegumenta æstate convenire, & justis ab uno ad alterum gradibus transeundum esse intelligamus? Quæritur, an non sufficiat, semper vestiri leviter? G. CHEYNEUS^{t)} morem *Germanorum* ad hiemalis vestimenti usum cito redeuntium commemorans, addit eum potatoribus convenire, quibus sic sudor commode manat. Ipse mavult, sobrios variis cœli injuriis ferendis mature adsuescere, & leniori vestitu hiemem æque quam æstatem transigere: quin tanto firmiores ait suæ insulæ incolæ esse, quanto tenuius de die vestiuntur, & quanto levioribus noctu stragulis cooperiuntur. Nec male videtur submonuisse JAC. KEILL, ^{u)} multa & gravia tegumenta intendere nimis perspirationem, fibras vasorum mollire & macerare, viresque labefactare, cum satius sit oscula excretoriorum in cute vasorum non inter nimia dispendia hiare. Id vero quomodo cum doctrina SANCTORII^{x)} conciliabimus, qui nulla inquit, ægritudine

t) *de infirmor. sanit. tuend.* C. 7. p. m. 215-218.

u) *in med. stat. Brit.* cui similia habet F. Baco de Verul. *in hist. vit. & mort.* Op. p. m. 541, monet solvere vires tum in corpore tum lecto vestes nimias.

x) *Med. stat.* S. II. aph. 46. & paulo post aph. 50. Nec dissentit Hippocrates, qui vestitu crasso vitare jubet mutationes frigorum ac teporis,

dine autumnno vexaberis, si frigus tunc superveniens te vestibus probe munitum reperit. Præfagit vero febres æstate, graves defluxiones hieme iis, qui in fine veris se præmature vestibus spoliant, & autumnno tarde induunt. Ipse THOM. SYDENHAM^{y)} suos semper familiares cohortatus, ne mutarent vestes hiemales nisi mense uno ante solstitium æstivum, haud veretur ex hujus regulæ neglectu, quo quis præmature vestes illas abjicit, vel ab exercitio incalescens se frigori incautius exponit, majorem stragem ominari quam a peste, gladio & fame simul. VIT. RIEDLINUS^{z)} viri meminit, qui quadragenario major per æstatem loca umbrosa & vento peruvia sub veste ex serico captans, nec adulto jam autumnno loca illa aut vestes mutans, calores sine febre quidem, at urentissimos, cum dispnœa sensit & acerrima dejectione alvina. Quæ damna cum redundantis intro acris materiæ perspirabilis esse cognovisset *Riedlinus*, per sudores mutatis locis & vestibus coortos liberavit hominem. Sane haud temere privandi sumus solitæ perspirationis beneficio. Pauci omnino homines sunt, qui duræ ac variæ vitæ adsueta hac cautione non egent, licet optabile sit, plures esse. Neque enim frigus intercipit statim beneficium perspirationis, si corpus modice & pro necessitate tectum præsidio exercitatæ vitæ fruitur. Multum interesse arbitrior, ut in tanta vitæ & casuum humanorum varietate, non extremis quidem, quos vitare decet, at magnis tamen frigoris & æstus gradibus conciliemur, eosque facile, vel certe mitius, ferre ipso usu edoceamur. Palam est, vegetiores plerumque esse, quibus fortuna vestium adparatum negavit, quam quibus copiam earum & delectum indulgit. Hos queri statim audies, si ab amabili tepore aura leviter desciscit, ut mollioris vitæ matronas, quæ
roto

dum per autumnnum ad hiemem accedis. *de diæt.* III. Op. T. I. p. 247. XI. 3. *Jac. Keilt l.c.* p. 10. in Tab. II. ita direxit mutationem vestis, ut tenuior quidem jam die IV. Mart. fumeretur, at sub eo indusum panneum cuti proximum, hoc die XX. May poneretur.

y) Op. S. VI. C. I. p. m. 258.

z) *lin. med.* A. 1698. Nov. O. 5. p. 916.

toto capite obvolutæ, si aura adflat, parvo tantum discrimine ab ea, quæ in deliciis est, mox incidunt in dolores capitis, febri-
culas, fusurros aurium, catarrhos, & quidquid satellitii est, quod
inconsultæ consuetudinis errores comitatur. Et hoc quidem ho-
minum genus, in ætate inprimis provectiori, ubi robur solidor-
um fatiscit, non impune audet mutare vitæ suæ rationes; tutius
harum sibi familiarem legem, sub qua sola valet, consecrari per-
git, licet inter perpetuos, dum nova ingruunt legi illi dissona,
valetudinis scopulos. In ætate minus provecta non plane nullum
est in cauta correctione præsidium, quæ revocari a priscis vitæ
erroribus, qui adulti medelam respuunt, per lentiores gradus
potest. Cauta requirimus molimina, & sub favente tempestate,
non ut statim, quod quis tolerare possit, in gelidissima hieme
vel feruentissima æstate experiri incipiat, sed parvas intermedii
temporis offensas, quas paulo ante non tulit, sub tenuiori vestitu
ferre discat, ad majores ferendas lento & titubante pede progres-
surus. In tenera ætate, modo non nimis materna sollicitudo in-
terpellet, promptum est stabilire leges, quæ liberant a metu in-
gruentium aeris tempestatum, ad quas maxima pars hominum mol-
lius educata trepidat. *Germani* rubentem a matre infantem fer-
uente aqua vel frigida lavabant, sic etiam exploraturi, foetus an
legitimus esset? a) Inprimis præstat parum velare partes, quæ
maxime in commercio cum rebus externis occupantur. Tegmen
capiti perexiguum sufficit, & vix aliud quam Natura dedit, in
quo diu *Roma* & *Græcia* adquievit. *CELSUS* b) etiam infirmum
caput vetat veste velare, & nihil ei magis censet prodesse quam
aquam frigidam, hinc largo canali quotidie per æstatem suadet
caput aliquamdiu subjicere, sique totum corpus refrigerari non
sustinet, illud tamen frigida perfundere. Plus velamenti extremi
pedes

a) *Nascentes explorat gurgite Rhænus*, inquit *Claudianus* L. II. in *Ru-*
fin. V. v. 112. p. m. 50.

b) *de medic.* L. I. C. 4. p. m. 34. 35. *Helmontius* caput suum, quod scatu-
rientis ante ædes suas fontis canali quotidie subjecit, in senio adhuc va-
lidum sensit.

pedes requirunt, ad quos ob languentem in iis humorum circuitum calor a fonte cordis ægrius diffunditur. At & nudi pedes exercitatorum pedum ministeria vindicant. Sequitur, a puero firmatis duratisque leviozem vestitum secundum *G. Cheynæum*, at mollioribus & valetudinariis crassiorem a primo autumnii tempore ad ultimum veris, secundum *Sydenhamum*, magis convenire. Tutius hoc consilium est, alterum, si mature auscultamus, salubrius. Facile hinc patet, cur plurimæ corporis partes nudatæ in aliis multum statim incommodi, in aliis nihil pariant? cur per æstatem multi in aprico commode versentur, alii non sine galero stramineo vel simili, quin cephalgia laborant? cur in quiete nihil fere, in motu plurimum crassa & multiplex vestis pariat molestiæ? cur vestitus nigri vel albi coloris plus vel minus excalefaciat? & alia. Ceterum nec hæc quidem constans est regula, cum fotu majori opus sit hieme, ne corpus frigoris noxas admittat, & minori æstate, ne diffuat sudore, ibi vestes pelliceas, laneas, gossypinas convenire, hic sericas potius lineasque. Ne enim repetam, quæ de discrimine corporum dixi dissimili fotu egentium, hodie ars ex singulorum varia vel præparatione vel miscela nihil fere non singulis temporibus accommodat. Ita in usum hiemis sericum villutum est ex filis serici seu liciis scissis tufis & villosis redditis, dictum recentioribus Græcis ἱεράμιτος, unde latinum exametum, sametum, vulgo Sammet. c) Nec tenuior tela lanea vel gossypina, & subtilior pannorum textura minus æstivis usibus servit.

§. XIII.

- c) *Kilianus* nomen a *Samnitibus* petit, a quibus sericum ita præparatum fit. Certe in *Italia*, ut apud *Genuenses* antiqua illa fabrica fuit. Major tamen est cum dicta græca voce affinitas, quæ licet sex fila numeret, discrimen tamen numeri non mutat rem nec hodie nomen. Notabilius illud est, ex filis seu liciis variis telam nasci nunc pro usu hiemis nunc æstatis congruentiorem, quamvis ex re una petitam. Habemus a paucioribus filis serici sub temine lineo scissis, tufis & rudius villosis, quod hiemi pariter servit sub nomine *Plüsch*, gall. *Pelouche*. Belgis nota vox similis *samisch* a corio pilis ademptis mollito Conf. *I. G. Wachteri glossar. Germ. p. 1354.*

§. XIII.

Tertium in probro vestitu momentum est, ut ille liberas facilesque corporis functiones nulla culpa sua impediat: impedit vero vel laxior vel adstrictior. Laxior parum coërcet & in officio continet partes, quas fusa ambit, nec actionem solidorum in contenta, quæ externo præsidio multum egent, decenter sustentat. Nixus in actione musculorum cum sine tumore partium non sit, opus est, ut vim internam, sæpe distendentem nimis, vis externa cohibeat & moderetur, unde omni ævo fasciæ & cingula corpori injecta sunt. Certe in debilibus, laxis, herniosis, œdematosis leucophlegmaticis, ne valetudo in deterius ruat, externo illo fulcimento crebrius opus est. In reliquis dissoluti animi indicium habetur, solutam, fluxam, pendulam vestem gestare, quæ corpori dubia quasi fide adhæret. Ita *Romani* indecens & probrosum judicarunt, cinctos non esse, & discincti sunt pro imbellibus & effeminatis habiti, quod inter alia vitia *Neroni* *Dio* tribuit. *d)* At vereor, ne major longe eorum numerus sit, quibus arctior vestis, licet specie elegantior, plus noxæ adfert. Hanc crebro experiuntur feminas sub tali veste rubentes facie ac capite dolentes, ea exuta ad tempus liberæ, quæ tamen toties monitæ causam, quam amant, arguere & cavere nimis sero discunt. At necesse est compressis exterius venis sanguinem intro per arterias urgeri, harumque orificiis, distendendo vel dilatatis vel etiam ruptis, sputum non raro aut mictum cruentum, imo graviora mala nasci. Fuit puella succinctius, id est, elegantius vestita, quæ ab epulis nocturnis saltans impensius cecidit apoplectica. Non tantum fas est metuere hic sibi feminas hystericas, vel viros hypochondriacos & asthmaticos, sed homines etiam externa specie sanissimos, agiles & sub juvenili plethora nihil angustioris integumentum inter majora exercitia feren-

d) vocat ἀζώσεως χιτῶνας in *hist. Rom. L. 63. p. m. 1096.* Ipse *Jul. Caesar* cum fluxiorem cinctum haberet, jussit *Sylla* ab illo tam male præcincto cavere. *Sueton in vit. Cæs. C. 45. p. m. 107.*

ferentes. Notatum a pluribus est, sanatam hæmoptoen recruduisse ab induta iterum arctiori veste, quam cavere omnes solliciti debent, qui sanguinem spuunt vel mingunt. Vincula tibialibus supra genu strictius injecta pedes non modo oedematosos a represso sanguinis venosi reditu, sed & aliquando in ebriis, quos nullus indigentiae sensus admonuit, cum haud laxarentur per frigidam noctem, qua in pavimento decubuerunt, gangrænosos reddidisse nobis constat. Quod duriusculi corii ocreæ circa pedum digitos attritu suo inflamment & exulcerent; quod angustiora calceamenta sub sua compressione molestos callos pariant, elegantiae studiosis etiam magis familiares; quod ipsi pilei durius & constantius fronti impressi excrescentias quasi cornutas, quas rescare vel delere oportuit, produxerint, crebræ observationis fide non vacat. Refero huc collaria, quæ quia non decore satis hærent laxius, quorundam collum & venas iugulares sic stringunt, ut ob compressas sanguinis a cerebro reflui vias facies tumeat, caput laboret, & docente RICH. LOWERO^{e)} mirabiles secretionum turbæ oriantur. Nolim alia prosequi, cum, quæ ad hæc & antecedentia spectant, possint adhuc leviter in æstimando idoneo vestitu per ætatum gradus considerari.

§. XIV.

Primam ætatem solis fasciis tuemur, ne vis externa quæcunque irruens tam tenellum corpus, quod parum injuriarum ferre potest, graviori contactu suo lædat. Sed absit, tam arcte stringant hæ fasciæ, ut primis functionum tentaminibus, licet aliquatenus moderandis, vim inferant, & hac illata sensim varia partium ministeria, ut muscutorum externæ auris, aboleant, ipsi etiam incremento corporis, quod in tam celeri progressu liberam nutri-

tiii

^{e)} de corde C. II. p. m. 123 ubi ligatura pressis in cane iugularibus, saliva ex ore tanquam a mercurio & copiosæ lacrymæ fluxerunt, omniaque usque ad suffocationem supra ligaturam intumuerunt.

rii humoris, per patentiores vias ad omnia corporis puncta distribuendi, transitum exigit, officiant. Tutius est infantem, quamvis etiam citius ferat aliqua externi aeris incommoda, primis mensibus domi contineri, & sub leni regumentorum calore in illa virium penuria refoveri, quam incaute statim aeris extra domum, nisi luculenter blando, sereno, æstivo exponi. Pueri confirmatis non nihil viribus in motum proniores, nec simili jam quiete nec fotu egentes, ad experimenta virium suarum cito at per gradus admittantur, ne partium movendarum flexilitas, nutui voluntatis morigera, in torporem aliquem per moram degeneret. Fas est, ut illi cœlo, illis aeris vicissitudinibus, quarum inevitabile in vita commercium intercedit, cerea & ad quælibet fingi apta ætas sub impulsu Naturæ, quæ nihil sinistri docet, caute at nec lente nimis adsuescat. Videas agricolarum filios male vestitos ad robur quoddam, quod primis sæpe annis modicas tempestatum injurias commode sustinet, sub constantioris valetudinis fide eniti, languescere e contrario molliter educatos, & nihil ferre insoliti. Hæc ratio priscae consuetudinis fuit, qua pueri in gymnasiis nudi exercebantur, ut ferre aeris inclementiam toto corpore discerent. Hujus enim non quasdam tantum partes leviter durari sufficit, reliquis in mollitie sua & debilitate faciliorem morbi fomitem & sedem quasi pro decubitu morbofi præbentibus. Ad quam normam parvuli avorum nostrorum labores & duritiem vitæ consueverant. Neque vero in hac ætate minor cura requiritur, ut laxiores sint vestes, & ob luculenta eo tempore corporis incrementa nihil in facili functionum exercitio pariant impedimenti. Peccant, qui pectora tenellorum nescio ex quo metu gibbosæ deformitatis statim thoracibus stringunt. Vix enim

f) Justa querela est, ex metu frigoris a capite ad calcem instar mumie obvolui infantem, ligari & inæqualiter stringi, quem sub pressu tam æquabili aquæ tepidæ in utero ambientis suspenderat Natura. Mirum non est, deformari tenellas partes, multas in functione sua oblitterari, & ab ipso capite in alienam a naturali figuram, ut angulosam, quæ *fatuum* dicitur, compressio pessimam statim imprimi cerebro diathesi.

enim gibbosos inter illas gentes reperiri constat, quibus integumentorum nihil vel parum est. Majoris momenti hoc monitum merito dixeris in ipsa adolescentia, quam crebrae hæmorrhagiæ sub termino crescentis corporis sequuntur. Nam eadem quam ante, quippe sub simili vigore coctionum, nascitur chyli & sanguinis copia, quæ olim divisis non nutriendi solum sed & augendi corporis impendiis dicata nunc solis prioribus servit, ut mirum videri non possit, quod jam abundat colligiturque, & sub strictiori vestitu introrsum urgetur, per loca sæpe inconcinna ruptis vasis emergere, & hinc stragem in flore ætatis fieri per hæmoptyses, phtises & varii generis cachexias, a vasis oppletis ruptis, exesis, cum consumptione corporis conjunctas. Pars maxima hujus moniti puberes & sedentariæ vitæ vinctoque pectore graciles puellas tangit, quæ inanem arctioris vestimenti & arundinei corporis elegantiam, majori certe formæ quam valetudinis studio, ambiunt. Thorax per ligulas contractus vim infert costis, sterno, septo, stomacho & vicinis partibus, unde pallor, anhelitus, palpitation cordis, vitia coctionum, deliquia animi & alia, quæ cessant laxatis vinculis, & licet ab iis iterato injectis sensim remittere videantur, id tamen bona fide non fit. Crebra inde oriuntur in primo mensium fluxu difficultates imo & sustentantur: in gravidis majora incommoda & ipsi abortus ex hoc fonte errorum resultant. Neque vero contra hæc præsidium majus est, quam in leviori laxiorique amictu, simulque in vita, quæ humorum abundantiam cohibet, sobria & exercitata. Ad virilem & senilem ætatem quod attinet, ultro patet, huic, cum a frigore plus damni metuendum sit, pleniora a vestitu caloris folum deberi, illi, cui interni caloris satis est, inter majora corporis exercitia, cavendos sub calidiori vestitu sudores esse, qui corpus exhauriunt & debilitant, & repulsi multiplicem acutorum morborum scenam instruunt. Inter hæc quidem vigilantium maxime status oculis hic nostris obversatur, facilis tamen conjectura est, majorem quoque in dormientibus sub iusto regimine folum requiri, in quibus laxiora sunt vasa, lentior humorum circuitus,

6. Duo sunt Naturæ & artis præsidia, tutela virium coctionis, ea quotidie reparans, a quibus functionum vigor pendet, et tempestiva insalubrium excretio.
7. Qui de hac postrema unice cogitant inter perpetuas venæsectiones, emetica, cathartica similiaque, turbant nimis præsidia coctionum, quibus everfis exhaustum corpus præmature succumbit.

§. I.

Rudis & bellicosa Roma sero vacavit litteris, fortia pati & facere solita, ad curiosa autem, ut *Olai Borrichii* a) verbis utar, ingenio & manibus *Græcorum* usa. Horum certe cultior indoles etiam victores suos vicit & domuit, agrestique *Latio* artes primum intulit, *FLACCO* docente, qui tamen ruris adhuc manere vestigia etiam politiori ævo suo queritur. b) Nec *TULLIUS* diffitetur, superiorem doctrina & omni scientiarum genere *Græciam* fuisse; at ne quid suorum ingeniis deroget, facile erat, inquit, vincere non repugnantes. c) Unde vero torpor ille repugnandi, cum ad rectam vivendi rationem studia sapientiæ pertinere, his vero cultum animorum & virtutum niti, ipse vir summus agnoscat? Latere contemptum haud obscure prodit alio haud multum dissimili iudicio, *Romanos* per se omnia vel sapientius invenisse, vel accepta a *Græcis*, modo digna statuissent,

h) De ortu & progressu chemiæ p. m. 35.

i) Ep. L. II. E. I. v. 156. 157.

*Græcia capta ferum victorem cepit & artes
Intulit agresti Latio.
- - - in longum tamen ævum
Manferunt hodieque manent vestigia ruris.*

k) L. I. Tusc. Quæst. L. I. c. I. Op. Ed. Ernest. Vol. IV. p. 271.

sent, in quibus elaborarent, fecisse meliora. *d)* Fuissent ejus sententia etiam *Romæ Parrhasii*, si honorem, qui artes alit, eundem *Romani* quam *Græci* pictoribus habuissent. Fuissent citius musici, philosophi, geometræ, nisi ad famam inter cives hostesque potiundam proclivior via visa esset per victricia foris arma victtricemque domi & in foro linguam. Neque vero hanc alteram gloriam, quæ eloquentiæ est, nisi sero consecuti sunt. Celeriter, idem quidem *TULLIUS* ait, oratorem complexi sumus, sed rudem ab initio, aptum tamen ad dicendum, post etiam eruditum. *e)* Verum primus orator, de quo memoriæ proditum est, fuit *M. Cornel. Cethegus*, *f)* quem *Ennius* audivit & *Suadæ* medullam dixit, primus rhetor *L. Plotius*, *g)* qui puero adhuc *Cicerone* latine docere primum *Romæ* adgressus est. Igitur cum hæc studia, amata deinceps & tantopere culta, ut in his suam ætatem *Cicero* *h)* gloriatur non multum aut nihil omnino *Græcis* cedere, tot demum seculis ab ortu civitatis efflorescere cœperint, mirum non est, ceteras artes & disciplinas etiam magis neglectas & in viliori pretio habitas esse, nec occurrere facile, si belli gerendi artem excipis, quid sit illud, quod per se *Romani* vel sapientius ipsi invenerint, vel traditum a *Græcis* ad majus fastigium adduxerint? Stetit *Roma* trecentis annis sub paucis legibus, quæ magistratuum arbitria erant, nec deinde sub multis, quas a *Græcis* petierant. Stetit ultra quadringentos annos & nescivit poetas, vel canere in epulis eo tempore solitos contempsit. Grammatices studium primus in urbem invexit *Crates Mallotes* teste *Suetonio*

d) *Ib. c. I. p. 270.*

e) *Ib. c. 3. p. 272.*

f) Ipso teste *Tullio* in *Bruto c. 15. Op. Vol. I. p. 581. 582.*

g) conf. *Euseb. Chronic. L. poster. ad Olymp. 173, 1. Ed. Scalig. p. 150. Plotium Gallum latine rhetoricen primum Romæ docuisse ex verbis Ciceronis refert: memoria teneo, pueris nobis primum latine docere cepisse Plotium quendam. Atque is est, quem Marius magnopere dilexit, quod quæ gesserat, ejus ingenio putaret celebrari posse. Cic. pro Archia c. 9. Op. Vol. II. p. 880.*

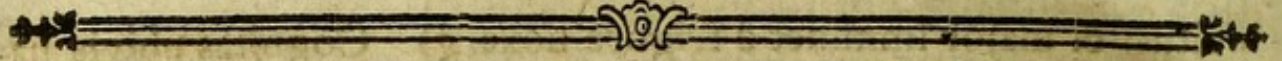
h) *Tuscul. Quæst. L. I. c. 3.*

i) Canebant in epulis convivæ ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. *Cato* ut probum objecit *M. Nobiliori*, quod is in provinciam

cuitus, & major imminet a frigore noxa. g) Cognitas ubivis habere oportet, quantum licet, aeris tum solitas per varia anni tempora vicissitudines, tum quæ extra ordinem ingruunt, ex virulento sæpe, quod suscipit & propagat, miasmate. In homine simul considerandum est, quo fota, qua tutela contra variam noxam egeat pro diversa corporis sui temperie & consuetudinibus.

D I S-

g) *Sanctorius med. Stat. S. IV. aph. 12.* totam illi libram perspirabilium supprimi ait, qui pedibus & coxis detectis dormit. Pedes enim & coxæ, inquit ad hæc *Listerius*, quintam circiter totius cutis exhalantis partem constituunt. Idem *Sanctorius l. c. aph. 52.* dormientem & vigilantem, male tectos, comparans docet utriusque perspirationem lædi, sed alterius ob quietem magis. Provocat *Jo. de Gorter. p. 471. de perspir. insens.* ad incolas calidarum regionum, ut in *India Orientali*, ubi dum crebro dormiunt corpore nudo, etiam sub dio, incidunt in morbos paralyticis & hydropicis affines. Pori corporis non tecti densantur in calidissimo aere. *Sanctor. S. V. aph. 59.*

DISSERTATIO

DE

PRISCA ROMA IN MEDICOS
SUOS HAUD INIQUA.

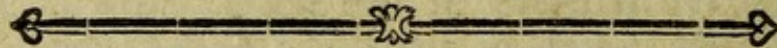
PUBLICE PROPOSITA

GOTTINGÆ, D. 12. SEPT. 1764.

RESP.

AUG. GOTTL. RICHTER.

ZORBIGA - MISNICO.

THESES MEDICÆ

1. *Potiora sunt in sanandis morbis Naturæ quam artis præsidia.*
2. *Id probant morbi, qui exspectatione sanantur.*
3. *Plus etiam probant morbi, qui ab agyrtis, hoc est, inter crebros certosque errores, sanantur.*
4. *Nec dissimulari illa Naturæ præsidia in morbis possunt, ex quibus ægri inter audacia multorum medentum experimenta, hypotbesi servientia, eluctantur.*
5. *His et illis nimium frequens est, meritis artis suæ tribuere opus vittricis Naturæ, sub sinistra medicatione redardatum potius.*

6. Dno

Archagathum illum idem refert *Plinius* o) primum e medicis *Romam* venisse, anno urbis conditæ quingentesimo trigesimo quinto. Verosimilius dixisset, nec id tamen tuto satis, primum e *Græcis* medicis *Romam* venisse, de aliis enim dudum prægressis paulo post dispiciemus. Interim ex ipso calculo illo, quo tempus *Archagathi* venientis *Plinius* definit, promptum est concludere, non per sexcentos annos, nedum ultra, *Romam* sine medicis vixisse. p) Pergit ille, datum *Archagatho* jus Quiritium & tabernam publico sumtu in compito *Acilio* emtam, & ab initio mire gratum accessum ejus fuisse, at sensim a sævitia secandi urendique transiisse nomen in carnificem, q) tædiumque in artem omnesque medicos. Hæc autem postrema, quæ a nullo alio auctore confirmata legimus, putat ille ut verissima intelligi ex *Marco Catone*, cujus verba ad filium citat, quæ tamen de comuni in medicos odio nihil, sed solo *Catonis* malevolo in Græcos animo testantur. Gens illa, inquit, r) quodocunque litteras suas dabit, corrumpet omnia, tum etiam magis, si medicos suos

eunte factum est, ut nemo esset in *Scotia* illustriori loco natus, qui rem medicam, imprimis curandorum vulnerum rationem nesciret. v. G. *Buchanan. Scot. Hist. L. IV. Ed. Burman. p. 106.* Nullo unquam tempore, judice *Franc. Vallesio* caruit medicina & medicis, aut carere potuit, hominum genus de *sacr. philos. p. m. 382. 383.*

o) *Hist. Nat. l. c. p. 495. VI. Cassius Hemina* ex antiquissimis auctor est; primum e medicis *Peloponneso Romam* venisse *Archagathum*, *Lyfania* filium, *L. Aemilio & Luc. Julio* consulibus A. R. DXXXV.

p) *Il devoit se contenter dire plus de 500; inquit Sponius* dans les recherches cur. d'antiquité diss. 27. p. m. 442.

q) Carnifices dicti, qui e vivo corpore cadaver faciant, nam mortuorum proprie caro est, quasi carens anima, ut *Donatus* vocem derivat. Sic dicti olim sectores, quibus medici usi, v. C. *Barthii adv. L. II. c. 14. p. 80.*

r) *Plinii Hist. Nat. l. c. p. 495. VII. Nec omittenda est inter causas odii æmulatio, qua laudibus Scipionis, qui ingeniorum & litterarum amantissimus fovit Græcos, obtrectavit Cato,*

suos huc mittet: jurarunt inter se, barbaros omnes necare medicina, & hoc ipsum mercede faciunt, ut fides iis sit & facile disperdant. Cum his conveniunt, quæ PLUTARCHUS habet, s) meruisse Catonem, ne infecti Græcis disciplinis Romani rerum imperio exciderent, ideo non infestum modo Græcis philosophis fuisse, sed & qui medicinam Romæ exercebant, suspectos habuisse, & audito Hippocratis responso, quem rex Persarum mercede multorum talentorum ad se acciverat, nunquam daturum se operam barbaris, Græcorum hostibus, commune hoc dixisse medicorum jusjurandum omnium, & monuisse filium, ut ab omnibus caveret. Ita igitur morosus ille censor & male suspicax non medicinam damnavit, sed Græcos medicos, ob patriam, cui hostilem in Romanos animum tribuit, sibi invisos. At velut vanissimum ejus augurium fuit, Græcos omnia litteris suis corrupturos esse, cum verius lucem agresti Latio intulerint, ita atrocissima suspicio, aufuros medicos in tam luculento propriæ salutis discrimine necare medicina sub specie officii, hos, inter quos vivendum erat. Adeo tamen, licet diffusus medicis, medicinam non damnavit Cato, ut coluerit ipsam tradideritque, qua medicina & se & conjugem usque ad longam senectutem perduxerit, professus commentarium sibi esse, quo medeatur filio, servis, familiaribus. t) Erant medicamina illa, ut fas est suspicari, ex veteris scholæ Pythagoreæ u) præceptis, quæ per Italiam diu ante invaluerant, perita, partim superstitiosa, uti sunt incantationes
jam

s) In vita Catonis, Op. T. I. p. m. 350. B. C.

t) Plin. l. c. p. 496. VIII. Meminit etiam commentarii hujus, ex quo ægrotantem familiam curavit Cato & victus rationem præscripsit, Plutarchus l. c. Op. T. I. p. 340. D.

u) Pythagoræos summo studio medicinæ operam navasse scribit Aelianus var. hist. L. IX. c. 22. p. m. 611. Colebant maxime diætetica teste Jamblichio in vit. Pythag. c. 29. Ipse Pythagoras, qui medicinam rem divinissimam dixit, circumvisse urbes legitur, non docendi sed medendi causa apud Aelianum l. c. L. IV. c. 17. p. 369. Italicam vero scholam Crotonæ erexit, unde & medici Crotonienses, quos sub Darii im-

tonio k) sub obitum *Ennii*. Philosophiam jacuisse usque ad suam ætatem scribit *Cicero*, qui ipse, quid in eo genere posset, senili exercitatione tentare ausus est. l)

§. II.

Igitur in barbaro illo priscorum *Romanorum* ævo, inter perpetuos armorum strepitus, omne artium & litterarum decus fastidiente, si parum læta medicarum rerum seges se offert, haud majus inde probrum in illas redundare censeo, quam reliquas artes & disciplinas sub ista caligine temporum, nulla sua culpa, sed solo eorum, qui justo eas pretio æstimare nondum didicerant, dedecore neglectas. *Roma*, quo gradu ad frugem & mores, eodemum ad sapientiæ & ingenii cultum se contulit. Neque mirum videri debet, in prima vitæ & victus simplicitate & majori sanitatis extra luxum & desidiam constantia, vacuum diu urbem a morbis & medicis fuisse, hos certe ad pauperem & frugalem gentem vix multum allici spe tam tenuis lucri potuisse. Quemadmodum vero ex fonte non uno morborum causæ, quibus exponimur, pullulant, inter quas vel barbari ad scopulos valetudinis suæ attendere coguntur; ita ab omni ævo cara fuisse existimo, quæ infirmitatibus corporis consulerent, remedia, siue privatis rudiorum temporum experimentis rumultuarie collecta, siue medica manu curatius investigata & pedetentim in disciplinæ formam redacta. Millia gentium sine medicis degere non tamen sine medicina, scribit *PLINIUS*, m) sicut ipsum ultra sexcentos annos populum *Romanum*, haud alioqui lentum in accipiendis artibus, medicinæ etiam avidum, donec expertam damnavit. Non uno,

poetas duxisset: duxerat autem consul ille in *Aetoliam Emimium*. *Cic. Tusc. Qu. L. I. c. I. p. 271.*

k) *De illustr. Grammatic. c. 2.*

l) *Tusc. Qu. l. c.*

m) *Histor. Natur. L. XXIX. c. 1. Ed. Harduin. T. II. p. 495.*

uno, nisi fallor, hæc boni viri verba vitio laborant. Mille gentes sine medicis fuisse, quorum tamen antiquissima monumenta mentionem passim injiciunt, *n*) aliorum in istis ætatum tenebris silentia haud protinus contrarium evincunt, quis facile in corporis nostri tam fragilis & tot externis a vi irruente, tot internis læsionum injuriis obnoxii, hinc ne ruat, inter perpetuas suppetias refovendi indigentia persuadebit? nec credet potius, de avertendis, in quæ tam facile incidimus, valetudinis incommodis nunquam non serio cogitasse homines, & ut notitia rerum tum salubrium tum noxiarum plenius potirentur, in ambigua vulgaris & vagæ nimis experientiæ fide haud diu adquievisse? Illos autem Martis pullos, quos ad accipiendas artes haud lentos fuisse *Plinius* iactat, vidimus omnino tot ab origine sua seculis nullam bonarum artium, quæ pacis alumnae sunt & moratoris vitæ custodes, certe perexiguam rationem habuisse. Quod addit, artem medicam avidius quidem admissam at mox damnatam esse, uno nititur *Archagati*, Græci medici, exemplo, & aspero *Catonis*, quippe ut *Græcis* ita eorum medicis infensi, iudicio. Nempe
Archagati

n) Facile est, circa ignota & remota, quidquid sinistra suspicio suggerit, fingere. Gravis *Plinio* labor futurus erat, millenas illas gentes, quæ medicis caruerunt, enumerare. De his enim summa passim antiquitas & plus ipsa rerum natura loquitur, coævum semper morbis fuisse studium aös arcendi, in parvo primum & simplici rerum adparatu, sed indies, cum ipsa necessitas hortaretur, crescente. *Aegyptiorum* sub *Hermete* nata medicina, quæ quaquaversum se diffudit, quid potest antiquius fingi? *Gryllus* apud *Plutarchum* ex communi rumore omnes *Aegyptios* dixit medicos esse. *Indos* *Strabo* scribit nullam artem tam exquisitè coluisse quam medicinam, in aliis, ut bellicis similibusque, nimis exerceri, probrosum censuisse. *Geogr. L. XV. Edit. Almel. p. 1027. B.* *Sinenses* priscis etiam regibus suis inventam medicinam tribuerunt. *Persarum* civitatibus dari medicos jam *Cyrus* curavit, & ipse præstantissimos ad se accivit. v. *Xenoph. de instit. Cyr. L. I. p. m. 29.* Veteres *Gallorum* & *Germanorum* *Druidae* ut sacrificuli & iudices, sic & medici erant. Hos nec priscorum *Scotorum* ante natum Christum secula ignorarunt. Rex *Josina*, qui nonus fuit a *Fergusio I.* plus quam trecentis annis ante aeram christianam regnante in summo honore medicos habuisse legitur, & reliqua nobilitate in regis mores

jam *Pythagoreis* æque ac deinde *Catoni* x) laudatæ, partim simplicissimæ & culinares herbæ, ut brassica, quam ante omnes *Pythagoras* celebravit, neque vero parcius *Cato*, qui eam ad res cunctas salubrem ratus infinitis laudibus onerat. y) Par est diligentius hæc prosequi, inquit *PLINIUS*, ut noscatur, qua medicina usus sit sexcentis annis, quibus medicis caruit, populus Romanus. z) At arctiores illi *Catonianæ* medicinæ cancelli sunt, quam ut omnem retro artis ambitum iis metiaris. Certe *Plutarchus* illa ex parte commemorans, quibus *Cato*, qui nativo robori plurimum debuit, valetudinem suam & suorum visus sibi est tueri, haud iis, inquit, videtur Deorum iram devitasse: nam uxorem & filium amisit. a) Qui ex fontibus *Plinii* non ubi-vis limpidis sua hausit alter *Plinius*, dictus *Valerianus*, b) etiam arctius ad brassicam veteris Romæ medicinam restringens ex ipso quasi *Catonis* ore refert, populum Romanum sex-

perio pro primis habitos esse *Herodotus* notat Hist. L. III. 131. Ed. Gron. p. 210. vicinis mature locis, & ipsi Romæ, pedem intulerunt.

x) *De re rustic. c. 16. Ed. Gesner. p. 121. 122.* ubi in luxatis arundinem findere, manu tenere coxendices, & donec coëant, barbara ac incondita verba, in quibus nihil sani sensus, cantare jubet.

y) *Ib. c. 156. 157. p. 114. ad 120.* triplex ei species est, prima levis, grandis, caule magno, altera crispa priori validior, tertia tenera, acerrima. Recenset easdem mutato nonnihil ordine *Plinius l. c. L. XX, c. 9. p. 200.* ubi prima caulodes nullius in medicina momenti dicitur, ultima, quæ proprie crambe adpellatur, amarior sed efficacissima, media crispa *Catoni* maxime probata. Subjicitur utrinque cumulus laudum, quem rudioris ævi admisit credulitas, post *Chrysippum*, qui totum de brassica volumen scripsit, *Dieuichen* aliosque, qui extulerunt virtutem, in adsensum pronior.

z) *Hist. Nat. L. XX. c. 9. p. m. 199. XXX.*

a) *In vita Catonis Op. T. I. p. 350. D.*

b) Obscurus ille auctor prope ævum Theodosii M. male *Mercuriali* audiens, a *Reinesio* tamen defensus, nomen, quod gerit, novissimis temporibus debet post repertum a *Paulio Jovio* epitaphium, cui C. Plinii Valeriani, medici, nomen inscriptum est, adeoque illi sine alia *Richteri Opusc. T. II.* F f f

sexcentis fere annis medicina brassicæ usum. c) In reliquis propius vestigia senioris *Plinii* secutus, nondum, inquit, in urbem commeaverant medici, qui in artem redigerent, quemadmodum magno sanitas constet, & peregrina secum pigmenta attulerant, ut illis imponerent pretia, quæ vellent. d)

§. III.

Tota omnino fabula cadit de sexcentis annis, quorum decursu *Roma* non vidisse medicos creditur. Rerum earum, quæ ex ultima antiquitate eruuntur, nimis exilis nec sine loto fabularum messis est. Neque auctores, quibus tenuis ex illa ævi caligine lux adfulsit, alia, quam insigniora tantum novæ-reipublicæ fata & potiores rerum conversiones strictim attigerunt. Vix in tam amplo campo & inter tot spinas excurrere satis licuit ad privatas res operasque civium ac prima surgentium artium rudimenta. Quoties tamen aliqua de gravi morborum publice sævientium strage dicendi occasio emerfit, præteriri penitus silentio non potuit, quid pro tuenda in tanto periculo incolarum valetudine tentatum sit, & quo successu? Juvat in hoc obtutu oculos paulatim figere, & quæ hic passim occurrunt, in compendio complecti. Quod sensus religionis etiam hodie in publici hujus generis calamitate injungit, ad pia prius Numina quam medicos confugere, id curæ etiam priscis *Romanis* fuit, per sacras religionis ceremonias placare Deos, tanquam inflictis morborum, qui sub lue epidemica omnibus minarentur, pœnis justos commissorum crimi-

tione tributum. v. Dan. le Clerc Hist. de la medic. P. III. c. 2. p. m. 648. sq. qui mallet titulum libri: *C. Plinius Secundus de re medica*, mutare in ignoti hominis excerpta ex *C. Plinii Secundi libris de re medica*. Nam nihil sunt nisi horum excerpta, si librum V. excipis.

c) In isto libro *de re medica* L. IV. c. 39. Edit. Basil. Torini p. 68.

d) Verba hæc de laude brassicæ subjicit: *ceterum militares viri gloriosas cicatrices gratuito olere curabant, eodem horto curâ usi ad salutem, dum illos pascit et sanat.*

criminum vindices. Variam superstitionem temporum hos ritus contaminasse, e) nemo negat, at in gratiam mulcendæ plebis & ad spem lætam erigendæ facta non pauca esse, quæ prudentiæ leges suggererunt, facile convincimur. Hos enim, in quos oculatiores potior curarum illarum pars incubuit, sollicitos fuisse intelligimus, ut inter illa specie superstitionis fontem simul, ex quo tantum malorum redundaret, cognoscerent propius obstruerentque, & inprimis salubritati urbis absterfa spurcitie, & nunc exsiccatis paludibus, nunc ductis magno cum sumtu, quæ tetram colluviam eveherent, cloacis, irent consultum. In more positum erat, nunc per pontificem maximum cœlestis iræ piacula conquirere, nunc per decemviros oracula *Sibyllina* consulere, nunc per consules *Apollini*, *Aesculapio*, *Saluti* dona vovere, nunc etiam per dictatores clavum figere ædi *Jovis*. f) Supplicationes ad pulvinaria & aras valetudinis causa, lectisternia in templis, lustrationes publicæ & privatæ, ludi scenici aliaque non obscuro vinculo con-

e) Non solum Deos, sed & morbos tanquam divinæ iræ ministros placandos esse putabant. Ita febri varia in urbe sana dedicata sunt. v. *Valer. Maxim. L. II. c. 5 §. 16. p. m. 173.* confer. *Plinium in Hist. Nat. L. II. c. 7. p. m. 72.* ubi numina reperiri ait in morbis & ipsis pestibus, quas placatas esse trepido metu cupimus. Circa morbos etiam privatos Diis sibi adversis alios sibi propitios opposuerunt. Contra *Sylvanum* Deum, quem puerperis insidiari & jacentes noctu vexare credebant, tres vigilarunt in limine custodes, quorum erat primo limen securi ferire, postea pilo, tertio scopis deverrere, dicti hinc Dii averrunci, *Intercidonia*. *Pilumnus* & *Deverra*, ut ex *Varrone* habet *Augustinus de civ. Dei L. 6. c. 9.* Latuit fortassis sub his provida cura, arcendi alios, quorum justius metuenda lascivia fuit, ab adeundis puerperis.

f) De hoc officio pontificum, decemvirorum, consulum inter alios vide *Livii Hist. L. XL. c. 37. Ed. Drakenb. p. 307.* de peste quondam clavo a dictatore sedata *ib. L. VII. c. 3. p. 479.* Figebatur clavus dextro lateri ædis *Jovis O. M.* ex qua parte *Minervæ* templum est. Hoc solenne munus clavum figendi *p. 482.* a consulibus ad dictatores translatus dicit, quorum majus imperium erat, & intermissio diu more remper se dignam visam, propter quam dictator crearetur. Adeo interfuit fascinare plebem ipso hoc dignissimorum in republica virorum ministerio.

conjunxerunt, quæ & reverentia Deorum & fucus prudentiæ humanæ in fascinum plebis, tum etiam vera medici auxilii ratio postularent. Hujus ut instituti vestigia quædam relegam, placet in *Apollinis* & *Salutis* cultu, unde exterorum & maxime *Græcorum* medendi rationem cito fatis ad *Romanos* defluxisse constat, per momentum subsistere. Erat *Apollinis* g) structa jam ædes A. V. cccxxi. & sub nomine *Apollinis medici* A. V. dlxxiv. *Saluti* ædem, quam consul in bello *Samnitium* voverat, dedicavit C. *Fulius Bubulus* censor A. V. ccccl. h) Convenit *Salus* cum *Hygeia* *Græcorum*, & *Iside* *Aegyptiorum*, hanc vero a toto orbe coli ob præsens in medicando numen i) gloriatos esse *Aegyptios* *Diodorus Siculus* commemorat. Atque hanc *Isidem* recepit quoque senatus *Romanus* ab *Aegypto*.

Nos in templa tuam Romana recepinus Isin. k)

Et quam solemnis in peste legatio fuit, quæ *Aesculapium* ab *Epidauro* l) *Romam* A. V. ccclxii evocavit! Cum anguem, sub quo tanquam signo latuisse Numen e sedibus suis elapsum & per medi-

g) Religiose semper a *Romanis* cultus *Apollo* est & multa consecutus templa aras ac cognomina, v. *antiq. Rom. Rosini & Dempsteri* L. II. c. 7. p. 955. Cum primum in urbe lectisternia fierent in peste, per octo dies *Apollinem* aliosque Deos stratis lectis placavere. v. *Liv. L. V. c. 13. p. m. 60.* De simili lectisternio per triduum, v. *L. XX. c. 10. p. 550.* De æde *Apollinis* pro valetudine populi vide *L. IV. c. 25. p. 955.* de æde *Apollinis medici ad Tiberim* *L. XI. c. 51. p. 536.* Multis seculis hæc ædes stetit, sæpe reparata. conf. *Gruteri inscript. XXXVIII. 6.*

h) *Liv. L. IX. c. 43. p. 1018.* quod *Romanis* salus, maxime *Græcis* erant *Θεοὶ σωτῆρες.*

i) διὰ τὴν ἐν ταῖς θεραπεύαις ἐπιφάνειαν. *Diod. Sic. L. I. Ed. Wesfeling. T. I. p. 29.* ubi & φάρμακον ἀθανασίας *Isis* reperisse dicitur.

k) *Lucan. pharsal. L. VIII. v. 831. p. m. 667.*

l) Ex *Epidauro*, ubi genitus *Aesculapius*, transit ejus cultus ad alias plures gentes. v. *Pausan. Corinth. p. m. 60.* maxime ad *Cyraneos* & *Pergamēnos*, ab his ad *Smyrῆnos*, *Pergamenum* templum sensim caput

medios decem legatos in triremem *Romanorum* et primi legati *Ogurnii* cubiculum transiisse, egressum tandem in *Insula Tiberina*, quasi fixam hic sedem postularer, populo persuasissent, dicata hoc loco ædes est; et pestis desit. *m)* *Plinius* circa res medicas semper in sinistram conjecturam pronior, in æde extra urbem posita aliquam fastidii notam, quæ propius commercium fugeret, sibi deprehendere videtur. *n)* At legatio tam splendida cum pestis, ut *Livius* *o)* ait, urbem & agros clade portento simili uret ipsis Diis consultis decreta, suspicionem hospitii parum honorifici ut frivolum damnat. Si fabulosa adparet ratio, locum, in quem egressus ex navi Deus fuit, datum templo ejus fuisse, illa tamen, in quam pronior *Plutarchus* *p)* est, magna probabilitate non caret, digniorem salutaris Numine sedem extra urbem visam esse, quod omnino salubrius sit, extra urbem vivere. Hinc & *Græci* locis puris & sublimioribus, quibus sacri luci adiacebant, sacrarium *Aesculapii* posuerant, illud etiam *Epidauri*, unde *Roma* petiit, quinquies mille ab urbe passibus abfuit. Verum, quod scopo nostro longe propius est, id maxime attendi velim, *Apolinem Romanum* & *Aesculapium* cum suis sacerdotibus, quorum in re medica versatissimorum ore illa Deorum oracula medica pro-

extulit præ *Epidaurio* seculo III, ubi *Caracalla Pergamenum* ivit, & curationibus *Aesculapii* usus somnia captavit, quamdiu voluit. v. *Herodian* L. IV. c. 8. p. m. 195.

m) v. *S. Aurel. Victor. Hist. Rom. brevior. Edit. Pitisc. c. 22. p. 107.* Subjicit: *pestis mira celeritate sedata est.*

n) *Hist. Nat. L. IX. c. 1. p. 496. VIII.* Antiquos scribit non rem damnassem, sed artem, & immanem quæstum, ideo templum *Aesculapii*, etiam cum reciperetur Deus, extra urbem fuisse, iterumque in insula.

o) *Hist. L. X. c. 47. p. 187.*

p) *Quæst. Rom. Op. T. II. p. 286.* ubi varias causas hujus ædis extra urbem positæ attingit, inter quas non est illa *Plinii. Sext. Pomp. Festus* ideo putat *Aesculapii* ædem in insula positam, quod ægroti a medicis maxime aquis sustententur. *De verb. signif. L. IX. Ed. Dacier. p. 188.*

profluxerunt, exemplum *Græci* instituti esse, quod in medicinæ ortu nihil humile nihil non divinum agnovit. Docent *Gruteri* tabulæ votivæ, & quas ex *Maffei* marboribus *Mercurialis* collegit, *Aesculapium* in insula *Tiberina* similem quam in *Epidauro* cultum habuisse; nam ibi etiam suspensis in templo tabulis inscriptum fuit, quidquid auxilii medici consultus *Aesculapius* ore sacerdotum suorum impertiit. Optabile esset, ex omnibus templis descriptiones tabularum superesse, ita enim de antiquorum medendi methodo plenius constaret. Erant sacerdotibus *Aesculapius* commodæ in templis habitationes, & eximii e sacrificiis & ægrotorum muneribus redditus, præparabant in templis medicamina & distribuebant, inter suos artis præcepta propagabant, et ne in dedecus Numinis sui responsa cederent, caute versuteque omnem scenam instruebant. q) In votis *Galeno* erat, ut ad se ægri tam pleni fiducia & obsequio accederent. A primis temporibus ad *Antoniorum* ætatem non modo in *Græcia* sed & *Italia* hunc morem perdurasse, liberatos a morbis ægris illis templorum tabellis inscribendi, docet *Hier. Mercurialis* r) & tabulam citat marmoream *Romæ* in *Aesculapii* templo *Tiberino* inventam inque hunc diem a *Maphæis* conservatam. Quod & in *Isidis* templo factum esse, de quo superius dixi, non male ex his *Tibulli* s) versiculis colligit:

Nunc

q) Cujus rei exemplum esse potest, quod *Philostratus* habet in vita *Apollonii Tyan.* L. I. c. 9. Ed. *Olear.* p. 10. 11. Consuluerat iuvenis luxu & crapula hydropicus, sed responsum non tulerat nisi hoc demum, ut rationem, cur negaretur, ex *Apollonio* audiret. Hic Deum iis, qui vellent sanari, dare sanitatem dixit, non qui morbum alerent. Opus certe fuit, ne angustos artis limites proderent, præstigiis interdum uti & imposturis, quibus passim oculati viri illuserunt. Et hoc erat signum prudentiæ, quod vetitum esset intra templi septa quemquam mori. *Pausan. Corinth.* p. m. 60.

r) *De arte gymnastic.* L. I. c. 1. p. 2. 3. 4. ubi varios morborum casus enumerat.

s) L. I. *Eleg.* III. v. 27. 28. p. m. 60. Lapidum quoque inscriptorum fidem hic fulcit *Gruterus in thes.* p. LXXXII. 6. & p. LXXXIV.

*Nunc Dea, nunc succure mihi, nam posse mederi,
Picta docet templis multa tabella tuis.*

Hæc omnia facile confirmant, consulta medica, quamvis sine dubio hominum essent, quorum intererat sub tutela imo in ipso quasi inspirantium Deorum contubernio rebus medicis vacare, reverenter tanquam divinæ originis habita esse. Verum etiam extra illa fuerunt *Romæ* medici, a quibus sine Deorum adflatu favor civium similia valetudinis præsidia exspectavit, idque ante *Archagathi* ævum. In peste, quæ A. V. CCLXXXII *Romam* graviter afflixit, virulentum mali genium adversus adhibita medicamina & morborum præsidia coarguit *Dionysius Halicarnassæus*. t) Ergo medica manus, quæ illa ministravit, haud defuit. De alia etiam atrociori peste A. V. CCCI, quæ mediam absumsit incolarum partem, diserte testatur, in tanta ægrotorum multitudine non suffecisse medicos nec domesticorum & amicorum ministeria. u) Sed de his plura passim alii.

§. IV.

Totum hoc probrum, sero *Romæ* medicos fuisse, in quo diluendo post aliorum impensas operas justo diutius substitimus, parvi in se momenti est, nec fortassis multo majoris, urbe aliquando

g. conf. *Jac. Sponium l. c. p. 365. it. Th. Reinesii syntagm. Cl. I. 132.* Sane mos ille, ut antiquissimorum jam fuit *Aegyptiorum*, ita nec nostri ævi exempla defunt. Hodie in insula Occidentali apud *Floridanos* sacerdotes simili funguntur medicorum officio. v. *Melton Zee en Landreise p. 179.*

t) *Antiq. Rom. L. IX. p. 599.* pestem scribit *Italiam* peruagatam sed nusquamquam *Romæ* infestiores fuisse, nihil hic humanam opem profecisse, sed æque periisse, quibus nulla & quibus magna cura impensa.

u) *Ib. L. X. p. m. 677.* ἔτε τῶν ἰατρῶν ἀκρέντων ἔτι βοηθεῖν τοῖς κομᾶτοισι, ἔτε οἰκείων, ἢ φίλων τὰναγκεῖα ὑπηρετῶντων. Ita, addit, πολλὰς οἰκίας ἐξερημωθῆναι δι' ἀπορίαν τῶν ἐπιμελησομένων.

quando pulsos esse, & diu in servili conditione vixisse. Alterum ex his, nempe exilii commentum, dudum explosum est, nec, si explodi non posset, plus veri probri contineret. Ridiculum eum PLUTARCHUS x) vocat, qui exilium cum ignominia conjunctum esse sibi persuadet. PLINIUS autem etiam hujus fabulæ auctor videri potest, rem enim gestam verbis dubii sensus ita exponit, *Romam*, cum *Græcos Italia* pelleret, medicos excepisse. y) Excepisse enim hic forte non est ab exulum numero exemisse, sed nominatim medicos, ut cum *Græcis* pellerentur, designasse. z) Quamvis enim pronior alter vocis sensus & frequentior sit, in quo CAR. DRELINCURTIIUM a) exultare video, nec male ad verba eodem sensu allata SÆTONII provocare liceat, qui sub *Augusto* in gravi sterilitate agrorum & difficili remedio multos urbe ejectos esset et peregrinos omnes exceptis medicis & præceptoribus, restatur; b) in illo tamen *Plinii* loco nimis a causa medicorum favor abest, quam ut valde dubitem, medicos tanquam communis odii reos sub decreti exilii sententia comprehendi. Salva tamen res est, nec alio præter *Plinium* teste subnixa, repugnante potius omni ætatis illius testimonio, quo *Romæ* post *Catonem* nunquam abfuisse

x) γελαίος ἐστὶν νομίζων ἀδοξίαν τῇ φυγῇ προσεῖναι. De exil. Op. T. II. p. 605. D. multos ibidem ait fuisse exules, magnæ post mortem famæ, cum nulla eorum supersit, qui in exilium egerunt. Quis non mallet *Themistocles* esse, patrium solum vertere coactus, quam *Leobatus*, qui de eo ejiciendo retulit? quis non *Tullius* potius quam *Clodius*?

y) Hist. Natur. L. XXIX. c. I. p. m. 496. VIII. II.

z) v. *Harduini* notam ad illum locum *Plinii* p. 496. n. 5.

a) In apolog. med. contra calumniam, medicos 600 annis *Romæ* exulasse. Op. P. II. p. m. 408. ubi hæc *Plinii* verba tanquam aurea, & quæ omnem litem dirimunt, uncialibus litteris cedro consignanda considerat. Quo etiam sensu quasi medici exempti fuerint a sententia exilii, *Jac. Sponius* verba illa *Plinii* sumit dans les recherches d'antiquité p. 441. Ita multi alii, ut H. *Lampe* in diff. de honor. privil. & juribus singul. medicorum p. 83. ad finem.

b) In vita *Augusti* c. 42. p. m. 253. it. *Dion. Cassii* Hist. L. IV. Reimar. p. 566.

abfuisse medicos, res vero & fortunas eorum indies effloruisse edocemur. Vulgarium scriptorum turba vestigiis HENR. CORNELII AGRIPPÆ, c) qui fabulam illam primus disseminavit, insistens, haud recensitis verbis *Plinii*, quæ aliquem etiam inde colorem mutuuntur, quod cognitum sit, urgente annona sæpius pulsos peregrinos esse, quorum omnino numero medici, quippe maximam partem peregrini, contineri poterant, sed potius illis nititur, quæ superius recensuimus, *Romanos* nempe in accipiendis artibus haud lentos, medicinæ etiam avidos fuisse, donec compertam damnarent. Damnasse hic idem temerariis illis interpretibus est, quam ipso senatus consulto, cujus nusquam vestigium exstat, eiecisse medicos, cum sine dubio hoc unum notet, artem, quam veniente *Archagatho* benignam & sibi valde optabilem expectaverant, mox urendo ecandoque cognitam, ut inhumanam & crudelem, abhorruisse. Nempe cœperat medicina chirurgica sub manu *Archagathi* generosiora & efficaciora remedia tentare, cum leniora antehac & ob lenitatem inertiora in usu fuissent. Mirum non erat, illa cultioris apud *Græcos* artis specimina, antequam de virtute & salubritate eorum plenius constaret, terroris aliquid sub primo adparentis sævitiae conspectu peperisse, hosque, qui blandis olim fotibus unguentisque, scilicet imbelli adversus graviores læsiones armatura, molliter tractari consueverant, manum jam secantem urentemque formidasse, ut paulo post ipse *Marius*, dura licet facere & pati solitus, cum varicosis cruribus laboraret, alterum crus secantis medici arbitrio permisit, alterum jam perspecta experimenti sævitia postulanti negavit, remedium ratus deterius, quam malum, quo laboraret. d) Neque vero *Archagathum*

c) Pulsis sæpe peregrinis illo & magis subsequenti ævo male *Romani* audiverunt. *Libanius Orat. XI. f. Antiochen. panegy. Op. T. II. p. m. 366.* Nullo, inquit, tempore coacti sumus ius hospitale violare per sævitiam erga peregrinos, quos *Romæ* expulit, quoties raritas necessariorum ad victum esset. Ita *Themistius Or. 6.* gaudet suis non continua peregrinorum expulsionem opus esse, ut in metropoli *Romæ*. Jure vocat φάρμακον τῆς ἐνδείας χαλεπώτερον.

d) *Plutarch. in vita Marii. Op. T. I. p. m. 408.* Extollit tolerantiam *Marii*, quod in crure uno tantos dolores vultu immoto & sine gemitu *Richter* Opusc. T. II.

gathum neque alios, similem fortassis medendi rationem ingreffos, licet ad tempus opinio crudelitatis, quam in opere medico damnabant, premeret, ideo unquam urbe pullos fuisse legimus. At non dubitavit AGRIPPÆ) temere pronuntiare, *Romanos* sub *Catone Censorio* medicos omnes ex urbe *Roma* & tota *Italia* pepulisse. Audax sane assertum, quod voce primi auctoris tam ambigua nititur, iteratum tamen ab aliis multis, qui ex fonte tam turbido hauserunt, quin & novas conjecturarum sordes adsperserunt. Miror, THEODOR. JANS. ab ALMELOVEEN in scrutinio alioqui doctæ antiquitatis probe versatum *Catoni* latam legem tribuere, qua cavit, ne medicus *Græcus* aut *Arabs* aut *Aegyptius* urbem intraret, severissime observatam ad *Archagathi* accessum f) Quam ineptus est temporum calculus, illud exilium, quod ad *Archagathum* usque durasse creditur, *Catoni* tribuens, qui sub illius adventu puer quindecimannorum fuit, ipse quidem semper in *Græcos* eorumque medicos ex dicta ratione iniquior, sed asperis etiam verbis, quibus secundum *Plinium* filio interdixit de medicis, simul docens, etiam tunc in urbe fuisse medicos: nam contra absentes et exules qua opus erat cautione? qua, ne eos consuleret, dehortatione? Cum vero error errorem generet, factum est, ut fabula exilii cum illa fabula sexcentorum annorum in unum coalesceret. Scilicet opportunum erat, annos sexcentos, quibus *Plinius*, nec sine errore dixerat, *Romam* medicis caruisse, pro ipso exilii intervallo interpretari. Mirabile exemplum, modo fingere fas sit, exilii sub ipsis *Romæ* incunabulis nati & singulari procerum consensu per tot secula contra artis tam salutaris cultores propagati! Ad hæc respondere velle, quid est, nisi orio abuti & cum umbris colluctari? g)

§. V.

sustinuit. Plus miror mollitiem tanti viri, quod idem in altero sustinere extimuit.

e) *De incertitud. & vanit. scient. c. 83. p. m. 196.*

f) *Invent. nou. antiq. §. 4, p. 12.*

g) Bona fide alii alios secuti sunt, & ipsi quidem medici, ut *Besold. in thes. pract. p. 49.* Ipse vero auctor libelli *medicus Romanus servus 60 solidis æstimatus p. 6 & 7.* dubitat de fabula exilii, an quis serio illam

§. V.

Nondum hucusque prisca *Roma* in medicos iniquior adparuit, at natam a servili conditione maculam quomodo delebit? Hanc nec delere totam vel diffiteri, nec agnoscere totam fas est, neque illud largiri, plus semper veræ maculæ in servitute esse quam dominatû. Natura & virtus nunquam, sed quæ utriusque jura toties violat & merita conculcat, sinistra fortuna servos parit. Quæ vero unquam res & disciplina tam sancta et inviolabilis existit, ut cum adverso fato non luctata aliquando sit, & communem vicissitudinis sortem experta? Erant servi, qui id fati non meruerant, apud alios passim populos, & ipsos cultioris alioquin ingenii *Græcos*. *Athenienses* quidem cavebant sedulo, ne urbs servis repleretur, & merito judicabant, rerum artiumque utilium studia liberos homines decere, & sigillatim, ne rem medicam servus attingeret, lege prohibeant.^{b)} At *Lacedæmones* contra nihil rei militari dignius rati, quidquid ad vitæ necessitatem & commoditatem faceret, per servos agebant. Ita *Romani*, qui vagorum ab initio hominum, ne latronum dicam, colluvies erant, cum quibus honestiores gentes connubiorum miscere jura renuerent, unicam in vi & armis gloriam collocabant. *Romulus* duplex tantum indigenarum studium esse voluit, rei militaris & rusticæ, ⁱ⁾ artes sellularias similesque servis & peregrinis reliquit.^{k)} *Numa* quidem religionis & iustitiæ sanctiora vincula injecit, & collegia artium

adserverit, nisi forte exilii voce contra communem loquendi rationem valde abusus, aut rerum *Romanorum* parum gnarus fuerit.

^{b)} *Hygin. fabul.* 74. p. m. 201. Caverant *Athenienses*, ne quis, servus aut femina medicinam disceret. Emendata deinde lex est, ut ex ingenuis feminis discere eam præeunte *Agnodice* liceret.

ⁱ⁾ v. *Dionys. Halicarn. Antiq. Rom. L. II. p. 98, 27. τὰ κατὰ γεωργίαν καὶ τὰ κατὰ πολέμους.*

^{k)} *ib. ἐπιδηφρίκας καὶ βαναύσους τέχνας δέλοις καὶ ξένοις ἐπέδωκε.* Addit, longo tempore *Romanis* talia tractare pudori fuisse.

artium instituit, τὴν κατὰ τέχνας διανομὴν; l) sub *Tullio* autem *Hostilio*, qui militare decus instauravit, aliarum extra illud rerum fastidium recrudit. *Tarquinius* collegia etiam sustulit, donec successu temporum plebs in patricios insurgens sibi tribunos, & per eos honorum, sacerdotiorum & suffragiorum iura, restitutis simul collegiis, extorqueret. Neque vero veteres *Romani*, quibus in more positum erat, exteros quosvis sine natalium & conditionis discrimine inter cives suos recipere, m) & quotquot vellet, rerum domesticarum tædio in aliis locis adfectos sibi sociare, poterant abundare servis, præsertim cum captis in bello urbibus nec necarentur puberes nec venundarentur, sed in partem agrorum forte dividendorum, tanquam coloni *Romani*, venirent. n) Erat quidem triplex fervorum genus, cum alii ex publica belli prædâ venderentur sub hasta, alii ab ipsis dominis suis in bello capti, unde mancipiorum nomen, alii ab iis, qui cepissent, emti servire cogarentur, ita tamen, ut & tunc non ægre sua potiri libertate possent, plurimi gratis ob meritum probitatis & honestatis, pauci pretio. o) Atque illos manu missos suavit *Servius Tullius* et persuasit patriciis, dato civitatis jure in quatuor tribus urbanas distribuere. p) Igitur primis a condita *Roma* seculis medicos, quibus in bellorum periculo versari & capi tam proclive non fuit, in servili conditione vixisse haud facile suspicamur, inter peregrinos vero, quibus lubenter incolatus cum exercitio artium suarum concessus fuit, locum reperisse, dubio eo magis caret,

l) Præ reliquis *Numæ* institutis commendatur illa populi per artificia divisio apud *Plutarch.* in *Num. Op.* T. I. p. 71. C. D.

m) *Dionys.* *Halicarn. Ant. Rom.* L. IV. p. 225, 49.

n) *Ib.* L. II. p. 88. 89. Hæc *Romuli* instituta a successionibus servata effecerunt, ut *Romanorum* civitas nulli genti, vel populosissimæ, numero hominum cederet.

o) *Ib.* L. IV. p. 227. Fatetur autem ad sordes & ignonimiam postea degenerasse *Romanorum* circa hæc probitatem.

p) *Ib.* L. II. p. 89. Ita cum *Lacedæmones* post pugnam *Leuctricam*, *Athenienses* post cladem ad *Charoneam*, attritis jam viribus, succumbe-

ret, quod *Roma* ab initio omnibus asylum esset, blandeque & humaniter advenas susciperet & jura civium conferret, imo hæc nec iis negaret, qui capti in bello vellent cum sua gente conjungi, unde tam subita virium augmenta nata. Laudat *Romanos* veteres *DIONYSIUS HALICARN.* tanquam æquiores in peregrinos, hinc rebus suis egregie prospicientes, cum *Lacedæmones* & alii *Græcorum* ad retinendam generis nobilitatem nullos vel certe raro ad jura civitatis suæ admitterent, quin ex parte hospites pellerent, unde ait fructus non modo nullos sed & maxima detrimenta ad eos redundasse. Quare justa non est *Conyeri Middelton* conjectura, artem medicam, quæ florente republica servilis fuit, talem quoque fuisse ea inope, nec hic silentium auctorum refragari posse, cum ibi luculenta testimonia loquantur. q) De his testimoniis quos gravent & quousque, paulo post videbimus, hic tantum ad præcipitem illam doctissimi viri conclusionem id respondeo, rudem quidem & innocentiolem inque re sua stabilienda æquiolem primam Romanorum ætatem fuisse, favente etiam rerum successu crevisse luxum & morum corruptelam. Ad *Archagathum* usque, qui & ipse peregrinus ac liber fuit, imo civis & inter publica beneficia exceptus, nullum omnino luculentum inter medicos servitutis vestigium est. Nec vero defunt in progressu vestigia ingenuorum medicorum ante Cæsarum ortum, quamvis nec desit turba medicorum servorum, quos propius juvat in sua origine scrutari.

§. VI.

Hæc servilis *Romani* medici imago qualis primum fuerit, ex *Græcorum* illustrari instituto potest. Post *Aesculapium* tactum
Jovis

rent, *Romanis* e contrario post *Cannensem* aliasque clades, imo cum *Italia* pene tota ad hostem deficeret, semper numerus militum ad excipiendos omnium impetus suffecit. Sed diu non duravit illa æquitas. v. p. 17. Not. f.)

q) In diff. de medicorum apud veteres Romanos degentium conditione contra *Jac. Sponium* & *Rich. Mead.* p. m. 10.

Jovis fulmine, r) ars visa est cum auctore suo difficere, si *Isidoro* s) credimus, latuitque per annos fere quingentos, donec eam *Hippocrates* in lucem revocavit. Latuit omnino, sed defecit nunquam, latuit in familia *Asclepiadarum*, qui ab *Asclepio* seu *Aesculapio* orti in templis Numini huic per plurimas civitates excitatis, t) quibus sui fundi proventusque & uberes satis ex sacrificiis & donariis convalescentium reditus erant, sacerdotio velut hæreditario, in ipsam longa successione progeniem cum novis passim cultæ artis præfidiis propagato, fruebantur, ægrotisque ex ore quasi Numinis sui consulebant, neque hinc pro sustentanda magis eorum fiducia extra templa sua medebantur. Illo igitur ævo adeo res medica nihil servile habuit, ut quodam potius cum ipsis Diis commercio niti videretur. Hæc gentilitia artis exercendæ jura ex primo quidem *Asclepiadarum* instituto non nisi ad natos cognatosque transierunt, admissis tamen u) sensim etiam aliis in doctrinæ hujus & collegii societatem, erectisque
non

r) Et hic artem medicam *Plinius* H. N. L. 29. c. 1. arguit auxisse famam crimine. Nam fabula refert, in poenam ad querelas *Platonis* fulmen a *Jove* missum in *Aesculapium* ob mortuos quosdam in vitam revocatos. At revocasse ad vitam non crimen est, quid enim divinius poterat ab arte expectari? sed fabula. Ceterum *Suidas* verius tradit illum peripneumonia extinctum esse, his vero, quibus id contigit, latera livere tanquam fulmine tactis.

s) *Orig.* L. IV. c. 3. prope accedunt verba *Plinii* l. c. sequentia latuisse densissima nocte usque ad *Peloponnesiacum* bellum, tunc revocasse in lucem *Hippocratem*. Ceterum plus est intervalli quam 500 pene annorum, quos *Isidorus* ait ab *Aesculapio* ad *Hippocratem* effluxisse. Nam *Argonautica* expeditio, cui ille interfuit, refertur ad A. M. 2721, mors *Hippocratis* ad A. M. 3627. Multi periere testes, qui de hoc intervallo egerunt, *Eratosthenes*, *Pherecydes* &c.

t) Hæc templa in *Græcia* & extra eam LXII. I. H. *Schultzius* numerat, nec dubitat, longe plura fuisse, in *Hist. medic. Per* I. S. II. c. 3. §. 6. p. 117. sq. Seorsim subjicit ibidem templa *Aesculapio* *Aegypto*, *Isidi* & *Serapidi* dicata.

u) Geminum *Asclepiadum* genus in *Asia* scholam *Coam* & *Cnidiam*, inter se æmulas, condidit, *Rhodia* quidem primum orta, at & primum

non uno loco pro uberiori institutione scholis medicis. Imo sub illis *Asclepiadarum* in medicinam meritis, nec potuit aliis, quibus cum iis commercium non fuit, imprimis philosophis, x) via præcludi, ne manum huic segeti immitterent, & inter æmula studia eo facilius prævalerent, cum sibi rem suam *Asclepiadæ* intra templorum septa haberent, y) at illi clinicam extra templa medicinam cum majori ægrotantium, quos adibant, opportunitate stabilirent. Verum hic ad illud sine ambagibus propero, ex quo prima fervilis medicinæ forma nata videtur. Cum antiquissima medicina longe simplicior non nisi succinctas quasdam medendi leges, observationibus diætetis & chirurgicis nixas, comprehenderet, inter collectas sensim ex pharmacia aliisque fontibus opes laborare mole sua cœpit, ut medicus oneri suo jam ægre sufficiens lævaretur quidem ad tempus discipulorum inter tyrocinia artis ministrantium fide & auxilio, oporteret autem in exiguo sæpe vel prolis vel discipulorum numero servulos etiam, per quos viliora & molestiora agerentur, instruere. Huc multum contulerunt,

collapsa & ante *Hippocratem*. Italica schola philosophis potius *Pythagoreis* quam *Asclepiadis* debetur. conf. *Galen. meth. med. L. I. c. I. Op. Cl. VII. p. m. 2. F.*

x) Certe diu extra templa haud medebantur, nisi in castris, vel etiam novissimis temporibus, ubi *Asclepiadæ* æque, quam alii publice annuis civitatum stipendiis conducti in majori luce vivebant, & *περιόδευται* lectos ægrotorum adibant. Ipse *Hippocrates* ex *Asclepiadarum* familia ortus relicta patria *Coo*, *Aesculapio* dicata, dives etiam, ut ex *Varrone Plinius* habet, spolio tabularum in templo illo, antequam deflagravit, descriptarum, *Thessaliam* & *Thraciam* medendi scopo peragravit.

y) Secundum *Celsum* L. I. *præf.* primum pars sapientiæ medicina fuit & iisdem auctoribus nata morborum curatio & rerum naturæ contemplatio. Ipse huc refert *Pythagoram*, qui rem certe medicam minime neglexit, & *Empedoclem*, qui medicos cum poetis et vatibus reliquos longe atergo relinquere credidit, ac *Democritum*, qui in experimentis ætatem trivit. Neque philosophi solum præter sacrificulos illos *Asclepiadas*, sed & antiqui poetæ cultæ medicinæ specimina dederunt, ut *Linus*, *Orpheus*, *Musæus*, *Melampus*, *Homerus*, *Hesiodus* & alii.

lerunt, quæ cito invaluerant, athletica & gymnastica instituta, quibus ab initio nobilissimi viri exercebantur. Quæ ut salubriora essent exercitia pro bono & vegeto corporis habitu adquirendo, requisita est medici, quem ὕγιασθον adpellabant, victus & vitæ ordinem dirigentis, opera. Illius consilio mox in usum venerunt crebræ & fere quotidianæ frictiones, inunctiones, clysteres, balnea & similia, quæ ad præscriptum medici manu servili administrabantur. Hos quoque servulos necesse erat chirurgiæ non prorsus rudes esse, cum in lucta, pugillatu alioque exercitiorum genere contusiones, luxationes, fracturæ, vulnera passim acciderent, præsentemque & exercitatum manum exposcerent. In majori pretio hæc ministeria erant, ex quo *Herodicus* gymnasticæ medicinæ auctor docuerat, per exercitia non modo bonum vegetumque corporis habitum obtineri, sed &, quod in se ipso expertus erat, a morbis vindicari. Ita liberale vectigal partum est servulis, qui medicæ disciplinæ in potioribus momentis expertes, opere autem illo, in quo versari ipsi medici dedignabantur, diu & inter multas encheireses perfuncti, habitumque pro suo scopo necessarium consecuti, id, quod prius ex jussu & institutione medici egerant, jam suis auspiciis tentare ausi, non in solo hoc spolio adquieverunt, sed &, cum aliptæ seu unctores prius vocarentur, mox ob quamcunque cum re medica affinitatem, iatroliptarum imo ipsorum medicorum nomen sibi arrogarunt. Considerari possunt ut locustæ in agro fertili. Id quod docte prosecutus est, ut reliqua hujus argumenti momenta, JO. HENR. SCHULTZIUS, 2) ipso *Platonis* testimonio fultus, qui medicorum ministros ὑπηρέτας alios liberos alios servos adpellitans subjicit, utrisque nomen tribui medicorum. Toto vero seculo antecessit *Platonis* ætas illum *Archagathi* ad urbem accessum, in quam tunc quidem

2) *Hist. med. P. I. S. II. c. 6. §. 37. p. 327.* Locus *Platonis* est de *legib. IV. p. m. 536. b. & 537. a.* Addit, cum servi plerumque servos curent, neglecta morborum ratione, illa quæ usu profunt, quasi exacte scientes tyrannorum inter superbe & pertinaciter imperant, cum liber medicus liberorum morbos probe & a principio expendat, comiter cum ægro & ejus amicis versetur, quibus sit opus, quantum fieri possit, doceat, nec ante imperet, quam persuaserit.

quidem ex rebus *Græcorum* parum adhuc venerat. At finito bello *Syriaco* contra *Antiochum* & *Macedonico* contra *Philippum Romanum* viam ad commercium cum *Græcis* magis sibi aperuerunt, inprimis cum vindices libertatis eorum videri vellent. Allicere cœperunt tam fœcundi scientiarum campi, & ut fruerentur tam varii generis studiis, quibus tamen ipsi impendere operam non satis dignum sua gravitate putabant, magna fecerunt impendia in servulos bene institutos, grammaticos, librarios, architectos, musicos, pictores & præ ceteris medicos: nam etiam a *Græcis Romam* translata erat diæta athletica. Quis enim nescit, quæ huc pertinent, *Romanis* brevi quotidiana fuisse? cœnare multum, somnum protrahere, mane vomitu ventriculum levare, clysmate alvum eluere, a meridie ungi, exerceri, fricari, lavari, idque in prospera non solum sed & titubante valetudine. Vix domus erat, nisi valde inopum, ubi locus non esset aptus ad exercitationes, inunctiones & balnea, ipsis etiam in villis, velut eleganter suo in *Laurentino* PLINIUS^{b)} omnes gymnasii partes exponit. Hic igitur operam præstabat servus, improprie medicus dictus, dominum suum ab exercitio fricans, ungens, lavans. Imo in illo luxu divisa erant munera, cum alii balnea instruerent, alii fornaces curarent, alii vestium curam in apodyterio haberent, alii frictiones ex arte peragerent, alii pilos evellerent, ronderent, raderent, alii articulos motitarent, isque in publicis privatisque locis mos esset. In his quis veri doctique medici faciem & officia agnoscit? Quis non degenerasse prorsus hoc nomen intelligit? Promiscue apud veteres communi medicorum nomine occurrunt, qui secant venas, ^{c)} cucurbitulas ponunt, collyria, clysmata, unguenta parant,

a) Quos *Justinianus* supra omnia servorum artificia æstimavit. v. *Laur. Pignor. de serv. p. m. 40.*

b) *L. II. Epist. 17. p. m. 129.* ubi omnia fusc exponuntur, balinei cella frigidaria, cujus in contrariis parietibus duo baptisteria, adiacens unctuarium, hypocaustum, nec procul sphæristerium &c. Ita *Columella* balnearia in villis post meridiem & usque in vesperam illustra aptari jubet, *de re rustic. L. I. c. 5. p. m. 403.*

c) Neque id salutis semper causa. *Nero*, quos mori iussit, cunctantes ultra horam, medicis curavit, (ita vocabat) qui venam mortis gratia in-

Richteri Opusc. T. II. Hhh

parant, circumcidunt, castrant, & si quid his fordidius. *d)* Ita *GALENUS e)* ait herniæ dissectores, calculi detractores, auricularios, ocularios, dentarios, herbarios, communi nomine medicorum adpellari. Igitur servitutem, imprimis in certa medicorum classe non inuiti admittimus, uno omnes modulo metiri temeritas est. Ut tamen ingenue dicam, non hæc impediunt, quin medicos subinde per omnem artis ambitum bene institutos & in gravioribus morbis tuendæ dominorum valetudini pares, inter servos *Romanos* fuisse agnoscam. Poterat *Cæsar f)* movere equites & Senatores, ut ipsi servos in re gladiatoria instruerent, quidni ex *Græcis* medicis fuerint, qui principum reipublicæ *Romanæ* gratiam meritori, vel pretio adducti, servis eorum traderent, quidquid eximii in arte esset? sæpe fortassis in compendio, ut *Thessalus*, qui totam medicinam intra sex menses se traditurum promisit, at & aliquando plenius, si capacia boni cultus ingenia obtigissent.

§. VII.

ciderent. *Sueton. in Ner. c. 37. p. m. 807. Commodus* Lampridio teste imitatus medicos sanguinem hominibus emisit scalpris feralibus in vit. *Comm. p. m. 282.* Legimus quoque poenæ irrogandæ & ignominiae causa medicos militibus venam incidisse.

d) Hæc tamen etiam postrema *Seneca* ad laudem medici refert, & normam inde sapientis sui dijudicat. *Non medicus, inquit, phrenetico irascitur, non maledicta in malam partem accipit, nec obscena, si remediis egent, contrectare, nec reliquias & effusa intueri, dedignatur. de constant. sap. c. 13. Vol. I. p. m. 410.*

e) *Ad Thrasybul, c. 24. Op. t. II. p. 105. B.*

f) *Sueton. in vit. Cæs. c. 26. p. m. 52.* ubi non tyrones artem gladiatoriam per lanistas sed in domibus per equites *Romanos* ac etiam senatores armorum peritos erudiri voluit. confer. *c. 39. p. 53.* ubi in foro depugnavit *Furius Leptinus* stirpe prætoris & *Q. Calpurnius* senator quondam, & *Dec. Laberius* eques *Romanus* mimum suum egit. Adeo primum *Cæsar* honestis & spectatæ vitæ hominibus ad scenicas & gladiatorias operas tanquam servis abuti cœpit.

§. VII.

Ille incredibilis in cumulandis servis luxus etsi aliquando *Romam*, ut in bello servili, propemodum evertit, g) ex altera tamen parte palam fecit, artes, quæ *Græcis* in magno honore erant, *Romanis* serviles quidem fuisse, at etiam si ipsi iis vacare infra gradum dignitatis suæ censerent, minime contemtas, sed pro maximis suis divitiis habitas, utpote in quibus ingens roboris sui ac gloriæ omniumque in vita opportunitatum momentum posuerunt. Latuit omnino in his animatis domesticæ fortunæ instrumentis maximus rerum gerendarum nervus, ut quamvis ad easdem operas liberorum hominum manu & ministerio uti possent, nihilominus per servos mallent res suas, quin & ingenti cum fructu alienas, administrare, quod impendii minus, obsequii plus esset. *M. Crassum* h) legimus architectorum tantum & fabricorum circiter quingentos habuisse, quibus magnam partem urbis vastatam flammis, vel desertam & vili pretio emptam refecit, aræ spatia vendidit, & ædificantibus locavit. Sic alios nullius non generis servos habuit, ratus, regenda omnia per servos esse, hos per patremfamilias, cui gloriosum sit, instructis varia arte ingeniis imperare. In quo numero procures nobilesque reipublicæ etiam servos medicos habuisse, eosque haud infimi semper ordinis, idque ad ultimos usque *Romani* imperii terminos, refragari non ausim. Nam *Justinianus* æstimato per legem servorum pretio,

g) Ne dicam de primo servili bello sub *Herdonio Sabino*, quod magis tumultuosus fuit, notum est alterum sub *Euro Syro* cruentius *Siciliam* vastans, quam in bello *Punico* factum est, mox etiam renovatum sub *Athenione*. Ibi *Perpenna* hic *Aquilius* rem restituit. In illo denique, quod a *Spartaco* excitatum est, totis viribus imperii opus fuit, donec *Licin. Crassus* pudorem Romanum adfereret. v. *Flor. L. III. c. 19. & 20.*

h) *Plutarch. in vit. M. Crassi Op. T. I. p. 543. E.* Ita habuit ἀναγνώσας, ὑπογραφεῖς, ἀργυρογνώμονας, διοικητάς, τραπεζοκόμους &c. p. 544. A.

pretio, medicos sexaginta solidis censerī voluit. i) Cui servitio non repugnat, *Ful. Cæsarem* omnes medicinam *Romæ* professos, & liberalium artium doctores, quo lubentius & ipsi urbem incolerent, & ceteri adpeterent, civitate donasse, k) *Augustum* quoque & successores ejus passim novas medicis immunitates & insigniora privilegia contulisse. Intellectu enim facile est, sub his medicos comprehendī non posse, qui jam servi erant, nec sine læso dominorum suorum jure in libertatem vindicari poterant. Stultum est, inquit *Casaubonus*, l) suspicari, aliis quam jam ante liberis hæc jura civitatis collata esse. Inde vero sequitur, servos medicos non modo sub potestate dominorum suorum mansisse, sed & eo difficilius, quo majora artis specimina ediderint, suis se vinculis expedire potuisse, & licet verum fortassis sit, quod *Cicero* persuadet, m) servos frugi haud quinquennio diutius servari, sed in libertatem emitti, sortem tamen servilem medicorum, si non in natis semper, certe in aliis, quos ad eandem artem instruere oportuit, propagatam esse liquet. Hoc tamen ipsum, *Romam* servos medicos habuisse, non illud excludit, habuisse eodem tempore liberos & ingenuos, nec dici medicinam studium servile & ars illiberalis meruit. Cui enim disciplinæ non simile aliquando jugum incubuit. n) Accidit hic, quod hominibus liberis, alias utiles vitæ artes professis,

i) Sanxit *L. III. Cod. Com. de legat.* servos & ancillas artium expertes XX, cum arte aliqua XXX, notarios L, medicos utriusque sexus, id est, obstetrices etiam, LX solidis æstimari. Solidus & aureus in legibus *Romanis* non differt, libra vero auri sub *Justiniano* LXXII aureos comprehendit, de quo plus egit post *Budæum* & *Hottomannum*, *Gronovius*. Exile sane pretium, ferreo seculo *Justiniani* non aureo *Augusti* dignum, ceterum evincens, etiam tunc inter medicos adhuc servos fuisse.

k) *Sueton. in vit. Cæs. c. 42. p. m. 81.*

l) *Ib. c. 4.*

m) *Orat. Phil. VIII. II. Op. Vol. II. p. 1455.*

n) Fuerunt servi rhetores, grammatici, poetæ, pædagogi, philosophi, ut

fessis, & in certa collegia descriptis, quibus prohibere integrum non fuit, ne quis nobiliorum domi aleret servos eadem præstantes. Mixta fuit hæc servorum & liberorum conditio, ut utrinque eadem agerentur, neque in urbe solum, sed & rure. Quid *Romanis* magis familiare erat, quam agros servis colendos tradere? At suadet *VARRO* liberos hic habere mercenarios, cum in alio opere sub idem tempus servi occupari utilius possint. In villis, ait, præstare vicarios habere medicos, fullones, fabros, quam servos alere, a quibus idem expectes. o) Paret simul, nec per agros defuisse medicos, nec id mirum videri posse, in illo temporum luxu cum morbis crevisse medicos. Vidimus ad *Archagathi* ævum justam suspicionem non esse de servis medicis, qui sero a *Græcis* ad *Romanos* pervenerunt, quamvis valere illud *Senecæ* de statu illo priscae medicinae possit, paucarum herbarum scientiam fuisse, quibus sisteretur fluens sanguis & vulnera coi- rent paulatim. p) Nec multo justior suspicio est de intervallo, quod *Archagatum* inter & *Cæsares* sistit medicos, q) quod tamen non minus quam antecedens & subsequens ævum perpetuæ servitutis post *N. Robortellum* aliosque *C. Middleton* r) arguit, qui
contra

Terentius, Epiætetus. Tempore *Persii* ex libertinis iudices eligebantur docente *Is. Casaubono ad Satyr. V. v. 79.*

o) *De re rustic. L. I. c. 16. p. m. 172, & c. 17. conf. I. H. Schultze comp. H. M. L. II. c. XI. § 516. p. 260.*

p) *Ep. 95. Op. T. II. p. 448. 449. Paulo post. p. 461. nesciebant, inquit, multa antiqui medici, non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent periculorum paucissima. Nunc vero quam longe processerunt valetudinis mala.*

q) In illo intervallo plus medicorum mentio in auctoribus occurrit. Cum *Archagatho* jam *Plautus* vixit & paulo post *Terentius*, qui passim medicorum meminerunt, in quibus certe servitutis nota non est. Quæstus causa indies plures ex *Græcia* veniebant, infinitis autem eo tempore *Græcis* jus civitatis datum esse sub accessu, *Cicero* pro *Archia* notat. Probat lex *Aquilia* *Cæsaribus* antiquior nec nisi civibus scripta actionem in medicos licuisse imprudentiæ & errorum in medendo reos instit. IV. tit. 3. quod certe notat, servos non fuisse.

r) *In diff. de medicorum apud veteres Romanos degentium conditione con-*

contra *If. Casaubonum*, quem primum ait de servili conditione Romanorum medicorum dubitasse, & *Jac. Sponium*, qui servitutem illam vanum *Robortelli* commentum vocat, & *Rich. Mead*, qui nihil medicis servile & humile adscribi permittit, s) disputans sopitos crabrones novo ausu irritavit. Is passim ambigua auctorum verba in finistrum sensum sæpe detorsit. *Senecam* putat ad humillimos mortalium medicos retulisse, t) cum hoc unum dixerit, divitias humillimis aliquando medicorum obtigisse. An medicorum honori derogat, vilissimis etiam fortunam favisse in colligendis opibus? Cur non potius alia, quibus ille medicinam & medicos ornat, elogia vir bonus attendit? Medicinæ, inquit *Senecæ*, apud ægros usus apud sanos etiam honos est. u) Si honos artis in artifices redundat, quis hos mortalium humillimos adpellabit? Luculentius *Seneca* omnium, inquit, apud nos medicorum & præceptorum magna caritas, magna reverentia est, & ut pluris quædam sunt quam emuntur, rem ait a medico emi inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam a præceptoribus studia liberalia & animi cultum. x) Paulo post sic pergit: plus debeo medico & præceptori, nec adversus eos mercede defungor, quia ex medico & præceptore in amicos transeunt, & nos non arte sed benigna & familiari voluntate obligant. y) Quis hæc verba hono-

tra *Jac. Sponium* & *Rich. Mead. Cantabr. 1726. it. defensione ejus contra anonymos.*

s) *In orat. anniu. Harvei.* ubi p. 14. simul cum ingenuis multis & doctis viris non paucos scientia & fortunæ bonis inferiores illis temporibus Romam venisse putat, qui etsi non inedicamentis, sed manu curarent, medici tamen adpellabantur; hos in divitum et magnatum clientelam se contulisse & servos egisse, donec civitatem consequerentur, inde libertos nomen familiæ alicujus Romanæ adsumsisse, nec raro si ingenium litteris excoluissent, internis morbis mederi ausos in censum clinicorum venisse.

t) *l. c. p. 27.*

u) *De clement. L. I. c. 2. Vol. I. p. m. 429.*

x) *De benefic. L. VI. c. 15. Vol. I. p. 796.*

y) *ib. p. 799.* ubi pulchre imaginem officiosi medici depingit, qui inter

honoris plena cum illis contumeliæ plenis in uno ore conciliet? nec hæc postrema in ore potius interpretis corrupta existimet? Nec multum movet censorem nomen amicorum, quod cum summis ævi viris medicos sæpe conjunxit, & merito ab iis fervilem maculam abstergit. *Julii Cæsaris* a prædonibus capti comitem *Plutarchus* amicum, *Suetonius* medicum adpellat, *Robertellus* ex sola opinione, amicum dici non posse, qui medicus fuerit, contra omnem codicum fidem in *Suetonio* etiam vocem amici substituit, merito vapulans ab *Is. Casaubono*, qui falsum esse ait omnes *Romæ* medicinam profitentes servos fuisse, illud vero falsissimum, medicos non magnatum *Romæ* amicos sæpe habitos dictosque esse, quod quo jure omnino fiat, pulchre vidimus *Senecam* exposuisse. Non secus se res habet cum *Artorio Augusti* medico, quem *Velleius*, *Florus*, *Valerius Maximus* et alii medicum ejus, *Plutarchus* & *Appianus* amicum vocant, & ejus somnio monitum *Augustum* in prælio *Philippensi* ex tabernaculo excessisse memorant, oppressum alioqui, quæ imminebat, hostili irruptione & captis a *Bruto* castris. a) Ille vero *Artorius* b) est, cujus magnificentum monumentum *Romæ* repertum *Abbas Garofalus* post *Car. Patinum* illustravit, iconem *Dan. Clericus* dedit. Et quis non *Charicli* habitus honos est, quem *Tacitus* medicum arte insignem et

sollicitos adfidet, ad suspecta tempora occurrit, & cui nullum ministerium oneri, nullum fastidio est.

z) *Sueton in Cæs. c. 4. p. m. 14.* Cæsarem apud prædones cum uno medico & cubiculariis duobus mansisse scribit. Primus *Robertellus* pro medico amicum hic substituit, ita enim comitem illum Cæsaris *Plutarchus* vocat in *vita Cæs. Op. T. I. p. 708. A.* At *Is. Casaubonus* ad l. c. auctori illi mutatæ temere lectionis ineptias objicit & vanitatem.

a) *Plutarchus in Brut. Op. Vol. I. p. 1003.* scribit Cæsarem ipsum in commentariis suis prodidisse, amicum ejus *M. Artorium* somnium, quo jussus ille castris excedere, habuisse. *Valer. Maxim. L. I. c. 7. p. m. 74.* *Artorium* medicum vocat.

b) v. *Car. Patini comment. in Cenotaphium huic Artorio a Smyrnenfibus positum p. 440.* & *Abbatem Garofalum in P. I. diff. miscell. denique iconem in Dan. Clerici H. M. P. II. L. III. c. 4.*

et *Tiberii* familiarem vocat? Is a cœna imperatoris velut ad propria negotia digrediens et per speciem officii manum *Tiberii* amplexus pulsumque venarum, quo labi spiritum didicit nec ultra biduum duraturum, attingens non quidem fefellit callidum senem, hic vero, incertum an offensus tantoque magis iram premens instaurari epulas jussit, & ultra solitum discubuit, quasi honori abeuntis amici tribueret. c) Quis in servum, etiam dum ira animi æstuat, tantum prodigat lenocinii? Neque id facile ignoscendum est *C. Middletono*, quod artem, immunitatibus licet & opibus auctam ac privilegiis munitam, inter liberales locum habuisse neget. d) Dum in fervorum manu fuit, sub exili cultu tam deformis, poterat nonnihil dubitare, de repurgata illa & dignioribus manibus cum favore & beneficiis principum vindicata inique dubitat. Si priscis, ut ipse agnoscit, ars proprie liberalis dicta est, quæ non victus & lucri tantum causa, sed & animi erudiendi & oblectandi scopo maxime colitur, hoc sane fructu, qui nos in omni laborum tædio consolatur, adeo non caret medicina, ut *PLUTARCHO* iudice nulli liberalium nitore copia & jucunditate cedat. e) Nec aliter sentit *SENECA*, ubi artes plerasque, imo ex omnibus liberalissimas, ut medicinam, decreta sua non solum præcepta habere judicat. f) *CICERO* de artificiis liberalibus & sordidis disquirens, ad hæc opificia refert & artes voluptatum ministras, ad honestas vero, quibus prudentia major inest & non mediocris utilitas, ut medicinam & architecturam. g) Arctior est artium, quæ liberales vulgo & propædeuticæ vocantur, numerus, quam ut artes statim illiberales dicas, quæ eo non com-

prehen-

c) *Tacit. Annal. L. VI. c. 50. p. m. 385. confer. Sueton in Tiber. c. 72. p. m. 507. Chariclem e convivio egredientem remanere & recumbere hortatus est, cœnamque protraxit.*

d) *l. c. p. 9.*

e) *De tuend. sanit. Op. T. II. p. 122. D. τῶν ἐλευθεριῶν τεχνῶν ἰατρικὴ τὸ μὲν γλαφυρὸν καὶ περιττὸν καὶ ἐπιτερπὲς εὐδαιμονίας ἐνδεέστερον ἔχει.*

f) *Ep. 95. Op. T. II. p. 122. E.*

prehenduntur. Bene ISIDORUS mota quæstione; cur in vulgari numero artium liberalium medicina non sit, quia, inquit, omnes sub se comprehendit. *b)* Quid ad hæc C. MIDDLETON? provocat ad jurisconsultos, qui a studiis liberalibus medicinam distinguunt. Nam decuriones salaria decrevisse leguntur vel ob liberalem artem vel medicinam. Sic ab oneribus variis excipiuntur liberalium studiorum antistites, & qui medendi cura funguntur. *i)* Discrimen video nominis non meriti. Quis credat gradu dignitatis differre, qui gradu beneficiorum conjunguntur? Agnoscit, necessariam medicinam esse, & cum liberalibus ideo artibus eadem privilegia & immunitates consecutam. Sed quid non in ipsa illa necessitate veri honoris ac decoris? Sit philosophia, inquit QUINTILIANUS, *k)* res summa, ad paucos pertinet, sit eloquentia res admirabilis, non pluribus prodest quam nocet, sola medicina est, qua opus omnibus, nulla tam necessaria omni generi humano, quam medicina. JULIANUS *l)* dixit artem hominibus salutiferam, quam merito Philosophi prædicaverint cælo delapsam. Adiciam inter hæc testimonia, quæ sub primis Cæsarum seculis medicis eximie favent, verba LUCIANI: medendi ars quanto est honoratior vitæque conducibilia, tanto convenit esse liberiores, qui eam

g) *De offic. L. I. c. 42. Vol. V. p. 854.* Opponit C. Middleton, humiles etiam artes, quibus propter vitæ sordem conveniunt, adferre laudem & probrosis tanquam honestas opponi *in defens. contr. anonym. p. 32.* Id, quidquid fuci est, non cadit in Ciceronem, qui nullas res proprius accedere ad Deum dixit, quam salutem dando hominibus.

h) *Origin. L. V. c. 13.* artes liberales ait singulares continere causas, medicinam universas, cognititas illas medico esse debere.

i) Alterum *L. IV. de decret. ab ord. faciend.* Alterum *L. I. de cod. & decret. decur.* Ipse vero Ictus causas communium privilegiorum notat, ut facilius nempe illis studiis instruant alios. *L. III. cod. Theodos. de med. & prof.*

k) *Declamat. 268. Ed. Burm. p. 506.* Contendunt orator, medicus, philosophus, quis magis profit civitati?

l) *v. Gothofr. ad L. IV. cod. Theod. de med. & prof. p. 30. Richter's Opusc. T. II.*

eam exercent, & iustum est, ut ars in exercendi facultate aliquod privilegium habeat, nec cogatur, nec imperio subjiatur res sacra, Deorum doctrina, sapientum hominum studium. *m)* Neque vero inficior illam laudem ad medicos *Græcos Romæ* degentes maxime pertinuisse, idque jam eo tempore, quo totam medicinam *Romæ* servilem esse credebatur. Ab obitu *Catonis*, qui medicis non favit, ad ortum *Cæsaris*, qui iis jus civitatis adsecuruit, quadraginta circiter annorum intervallum est, quo *Græcis* facilis in urbem accessus fuit, nec lucri & honoris parum. Unum hic nominabo *ASCLEPIADEM Bythinium*, virum ingenuum & ex rethore medicum, qui gratiam, qua medicina per *Archagathi* duriorum methodum excidit, sua mitiori, quæ cito tuto & jucunde mederi docuit, facile recuperavit, ut in tanta fama non esset, cur Regi *Mithridati* per legatos & inter splendida munera ad se invitanti aures præberet. *n)* *Scribonius Largus* *o)* maximum medicinæ auctorem, *Apuleius* *p)* inter ceteros medicos, si *Hippocratem* excipis, principem dixit, ipse *Cicero* eo amico & medico usum se esse scribit. *q)*

§. VIII.

m) In *abdic. Op. T. I. p. m. 724.*

n) Vinum indulgit etiam meracius, grata balnea, ambulationes, frictiones, gestationes & jactatum in suspensis lectulis pro somno alliciendo. damans contra emetica & purgantia, tanquam stomacho inimica. *Plinius* ait faventibus cunctis universum prope genus humanum in se circumegisse, non alio modo, quam si cœlo emissus advenisset. *H. N. L. 26. c. 3. p. m. 542.*

o) In *epist. ad C. Jul. Callistum.*

p) *Florid. L. IV. p. 362.*

q) *L. I. orat. c. 14. Op. Vol. I. p. 359.* Idem de *Asclapone* medico, quem *Servio* commendat, utor eo, inquit medico valde familiariter, ejusque cum consuetudo mihi jucunda fuit, cum ars etiam, quam sum expertus in valetudine meorum, in qua mihi tum ipsa scientia tum etiam fidelitate benevolentiaque satisfacit. *Epist. famil. XX. L. XIII. Vol. III. p. 382.* Fuit quoque *Craterus* *Ciceronis* ævo tam celebris medicus, ut nomen ejus pro magno medico fumeretur, velut apud *Horat. L. IV. sect. 3. Perf. Sat. III. 65.*

§. VIII.

Romanos omnino fero in illa *Græcorum*, qui hunc campum occuparunt, affluentia res medicas attigisse, & vix ante Cæsarum ortum, facile largior. Nam qui ipsum huc referunt *Virgilium*, ^{r)} quem *Tib. Cl. Donatus* scribit præter litteras græcas & latinas omni cura omnique studio indulgisse medicinæ & mathematicæ, imo *Ciceronem*, quem *C. Barthius* ^{s)} haud dubitat inter medicos numerare, vix attendunt, de viris nos loqui in exercitio artis versatis, non aliquo, ut variæ eruditionis, ita medicæ, colore tinctis. Solam hanc artium Græcarum, testatur de medicina *Plinius*, nondum exercere *Romanam* gravitatem. ^{t)} Addit in tanto fructu: ut hanc gravitatem intelligas meram esse nec sine probro cunctationem, quæ veluti cultu suo reliquas artes diu satis, ita hanc in tanto fructu etiam diutius destituit. Subjicit tamen, ne id sine omni limite dixisse videatur, paucissimos *Quiritium* eam attigisse, quin & hos statim ad *Græcos* transfugas fuisse. Paucissimi sine dubio erant cum *Græcis* comparati, his vero ex veteri cultu & ipsa lingua, in qua res maximi in medicina momenti scriptæ erant, major sine dubio doctrinæ auctoritas fuit, ut *Latinos* homines non modo præcepta artis a *Græcis* petere oporteret, sed et linguam *Græcorum* magis sibi familiarem reddere, quin & in ea scribere, quod transfugarum nomen peperit. Recenset autem ipse

^{r)} In vita *P. Virgilii Maronis* p. 2. Medica quædam ex eo excerptit *Tiraquellus de nobil. c. 31. §. 214. Thom. Bartholin. de poetis med.*

^{s)} *Advers. L. 38. c. 3.* Notitiam aliquam anatomes colligunt ex *L. II. c. 15. de Nat. Deor. medendi rationem ex Ep. IV. ad famil. L. XVI. I. S. Bergerus binas diff. de Cicerone medico scripsit.*

^{t)} *Hist. Nat. L. 29. c. 1. p. m. 496.* Hæc verba *C. Middleton. l. c. p. 8.* pro more exaggerat: adeo Romæ ars cum dedecore iacuit, ut solam eam *Græcarum* artium gravitate sua indignam judicaret. Rursus p. 22. exclamat: infimus quisque gravitate sua indignam judicavit. Quam indignum docto viro est, etiam quod sanum sensum habet, temere exulcerare!

ipse *Plinius* celeberrimos medicos, *Cassios*, *Calpetanos*, *Arruntios*, *Albutios*, *Rubrios*, u) ex insignibus *amiliis*, ut *Marf. Cagnatus* probare cum aliis nititur, x) ortos & Principum valetudini, quod ibidem *Plinius* docet, inter magnos redditus præfectos; ducena enim & quinquagena sestertia annuam eorum mercedem fuisse, y) *Sertinium* vero imputasse principibus, hoc est, haberi beneficii loco voluisse, quod quingenis annuis contentus esset, cui in urbe fuissent numeratis domibus sexcena. z) Merces profecto non servilis sed artis merito liberali pretio æstimans! Fuerunt alii magnæ famæ medici, statim sub ortu Cæsarum, ut *Aemilius Macer*, quem a d *Aemiliam* gentem *Heinsius* a) refert, magnus *Virgilii* & *Nasō* is amicus, b) poeta & medicus. Fuerunt

u) De quibus passim varia. *Cassium*, quem vidit ipse, seculi sui ingeniosissimum medicum *Celsus* adpellat *L. I. præf.* De *Arruntio* medico *Domitiani*, forte illius, quem *Plinius* habet, filio vel nepote scribit *Reinesius in Ep. 46 ad Rupertum p. 396.* lapidem ejus sistit *Cl. XI. Inscr. 3.* In *Rubriorum* nummis anguem conspicuum, Deæ salutis signum, pro monumento familiæ, laudem medicinæ sibi vindicantis, adsumit *Rich. Mead in Or. anniu. Harv. p. 16.* & miratur, *Patinum* ac *Vaillant* inter causas longe petitas, quas pro explicandis nummis illis attulerunt, illam omisisse arti suæ tam honorificam. Rodit & hæc *Middleton* et mavult *l. c. p. 72.* viros illos servos familiarum fuisse, a quibus nomen gesserunt.

x) *L. II. var. obs. c. 15.*

y) *Guil. Budæus de asse p. 35.* illa ducena & quinquagena sestertia, seu quod idem est, 250000 sestertiūm ad 6250 aureos reducit. *Harduino* sunt 25000 libræ monetæ gallicæ ad *l. c. Plinii.*

z) Illa quingena *Harduino* sunt 50000 illa sexcena 60000 libræ. *Rich. Mead. l. c. p. 15.* priorem summam superare ait ter mille et sexcentas libras monetæ Anglicæ. Par fratri *Sterlinii* merces a *Claudio* Cæsare fuit. Census quanquam exhausti *Neapoli* operibus exornata hæredi reliquere trecenties centena millia sestertiūm, id est, ex *Harduini* calculo 3000000 libræ. v. *Plin. l. c.*

a) Ad *Ovid. L. IV. ex Pont. Ep. 16. v. 6.*

b) Amicitiam cum *Virgilio* *Servius* probat ex *Eclog. V. t.* ubi *Menalcas* *Virgilium*, *Mopsus* *Aemil. Macrum* notat. Amicitia cum *Nasō*

runt *Julius Bassus*, qui sub *Augusto* vixit, & amicus ejus *Sextus Niger*, ex cujus scriptis multa hausit *Dioscorides*. c) Et quomodo illum Romanorum *Hippocratem* medicorum *Ciceronem*, *Aur. Cornel. Celsum* omittam, quem *Columella*, d) inter celeberrimos ætatis suæ auctores refert, natum, ut *Clericus* e) suspicatur, sub *Augusto*, scribentem sub *Tiberio*. Addo *Scribonium Largum*, qui sub *Claudio* floruit, & *Messalinæ* ut viventis adhuc meminit, f) discipulum *Vectii Valentis* medici, ipso *Messalinæ* adulterio nobilitati. Occurrunt, si longius progredimur, *Qu. Severus Sammonicus*, quem sub *Severo* florentem *Macrobius* doctum seculo suo virum vocat, g) & *Ful. Ausonius Valentiniani* archiater, cujus quoque filius *Decius Ausonius* poeta a *Langio* & *Tiraquello* inter medicos refertur. h) Nec copia solum medicorum Romanorum est, quod ab aliis plenius recensitos dubitare vix possis ingenuos fuisse, sed & artem principes *Romanorum* amplexi sunt. Ne

patet ex hujus *L. IV. trist. El. X. v. 44.* ubi eum vocat ævo grandiorē; floruit enim ineunte principatu *Augusti*. Ceterum alius est, qui ejus nomine hodie extat, liber, illatis tamen prisci *Macri* fragmentis.

c) Id notat *Salmasius in prolegom. homon. Hyl. iatric. p. 9.*

d) v. *de re rustic. L. I. c. 1. & L. III. c. 17.*

e) *Hist. med. P. II. L. 4. S. 2. c. 4.*

f) Patet ex *Comp. 60. de Valente præceptore ex Comp. 94.* Hujus vero cum *Messalina* adulterium ex *Tacit. annal. L. XI. c. 31. Plin. H. N. L. 29. c. 1. p. m. 494.*

g) *Saturn. L. II. C. 12. p. m. 364.* Fuit hoc nomine pater & filius. Dubites, utrius poema sit, quod hodie extat sub titulo, *de medicina præcepta saluberrima*. Fere omnes tribuunt auctores patri, *Morgagne* filio in epist. in *Ser. Sammonic. ad Vulp. p. 100.*

h) Pater dicitur præfectus *Illyrici & Valentiniani* senioris archiater apud *Gerh. Jo. Vossium de philos. c. 12. §. 31.* Multum se profuisse ex illius libris fatetur *Marcellus in præf. L. de medic.* Filius etiam, cujus carmina extant, ob artem *Pæonius* dictus est, de quo vide *Jo. Langii L. I. med. ep. 70. & Tiraquell. de Nobil. c. 31. §. 248.*

Ne de *Claudio* dicam, qui argumentum publico edicto dignum censuit, docere omnes, ad viperæ morsum nihil æque facere quam taxi arboris succum, *i)* alii non defuerunt, qui acutius quid commodi culta ars promitteret, inspexerunt. *Adrianum* legimus *Græculum* dictum esse, quod disciplinam *Atheniensium*, ut illam medendi, coluerit, & sæpe bis vel ter de die ad ægros accesserit. *k)* Certe sub primo Imperatorum ortu asseri magis & in tutum collocari dignitas medicorum cœpit. Post *Ful. Cæsarem*, quem omnibus medicis jus civitatis tribuisse vidimus, *Augustus Antonio Musæ*, cujus opera ex ancipiti morbo convaluit, pecuniæ multum, jus aurei annuli & immunitatem dedit, hanc quoque omnibus eam artem in posterum exercentibus. *l)* Confirmata hæc immunitas est, quæ a tutela liberavit, a recipiendis hospitibus, a militia, a vectigalibus tributisque pendendis, & extensa ad filios conjugesque edictis est *Vespasiani, Adriani, Antonini* aliorumque. *Alexander Severus* annonas & salaria ex publico medicis concessit, *m)* locupletius omnia *Constantinus, Julianus, Honorius, Theodosius* confirmarunt. *n)* Inter tot beneficia non poterant non obliterari magis notæ servitutis. Docent inscriptiones, prima civitatis munera

i) *Sueton. in vit. Claud. ad finem c. 16.* Res fere ridicula, cum taxus fucci tam inops sit. *Plinius, H. N. L. XVI. c. 10.* taxum describit virentem minus gracilem tristem diram ac nullo succo, baccis vero lethalem, in Hispania præcipue.

k) v. *Aurel. Victoris Epitom. c. 14. p. m. 82.* confer. *Spartian. in vit. Adrian. c. 9. p. m. 41.*

l) *Dion. Cass. H. R. L. 53. Ed. Reimar. p. 725.* His addit *Suetonius* statuam collato aere juxta signum *Aesculapii* a populo positam, *in vit. Aug. c. 59.* De jure annuli aurei medicis dato, v. *B. Briffon. L. II. antiq. iur. c. 3.*

m) *Ael. Lamprid. in Alex. Sever. c. 42.* Medicus sub eo unus Palatinus salarium accepit, ceteri omnes annonas binas aut ternas.

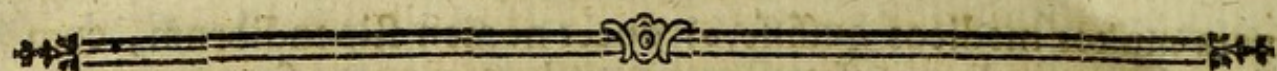
n) Sic *Constantinus in L. III. Cod. Theod. de med. et prof. Valentinianus in L. X. 16. conf. L. VI. cod. Just. de prof. & med.* Fusissime de his agunt, *Dan. Vinck in amœnit. philol. med. c. 6. p. 272. sq. & in*

nera multos medicos gessisse, o) docet nomen stipendiorum, cum fervorum peculium esset, nomen conjugum, cum fervorum contubernales dicerentur, jus patronatus, & quod ipsi medici servos et liberos haberent, hæc non nisi ingenuorum esse. Dispensari a tutela, res non est, de qua quæstio in servum cadit. Et quantum archiattrorum dignitas eminebat! At præiuerunt multi, hunc campum longe plenius emensi, ut parvum nobis spicilegium sufficiat, ex quo constare possit, non iniquam in medicos *Romam* fuisse, imo nec in ipsos servos, quos fere ceteris omnibus cariores habuit.

D I S-

primis *Henr. Lampe in diss. de honore, privil. & juribus singul. medic. C. II. §. 27. ad 35. p. 99. sqq. it. Ill. Schlägerus de medicorum apud veteres conditione. Helmst. 1740.*

- o) *v. Sert. Ursat. monum. Patau. p. 126. de Sextumviro Augustali. conf. Gruter Inscr. p. 480. n. 11. Senatorem medicum tempore Ciceronis v. apud Cleric. in H. M. P. II. L. III. c. 12. Romæ collegium 60 virorum Aesculapii & Hygeæ publicis legibus sancitum ex antiquo marmore Sponius illustrat. Miscell. erudit. ant. p. 144.*

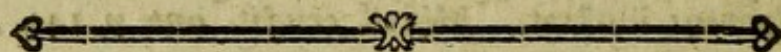

DISSERTATIO
DE
PLEURITIDE VERA SINGU-
LARI CASU ILLU-
STRATA.

PUBLICE PROPOSITA
GOTTINGÆ, D. I. MART. 1768.

R E S P.

ADRIANO TATTARINOFF,
MOSCUENSI.

§. I.

Die quinto mensis Februarii A. R. S. MDCCCLXVI vehementer laborare cœpit valetudo Principis *Sergii Joannis filii Kolzowii Massalsky*, qui ficioris corporis habitus, temperamenti cholericis, animi ad iram proclivis, annum agens vigesimum, postquam ex nimio corporis in saltando exercitio excalesfactus multum frigidiusculæ cerevisiæ urgente siti biberat, subitam pectoris sensit oppressionem, protinus ubi domum redux in lectum se receperat, horrore & frigore correptus, cui febris acuta inflammatoria successit cum dolore capitis, summa anxietate, intensa siti, sicca tussi & gravi dolore punctorio in latere sinistro pectoris.

pectoris. Ad illum igitur tota nocte misere excruciatum mane accitus reperi rubentem facie scintillantibus oculis, cum calore ad tactum summo, pulsu duro frequenti & subinde inæquali, respiratione difficili & cum clamore laboriosa, lingua sicca, dolore acute punctorio sinistri lateris, sub inspiratione auctiori, sub expiratione mitiori, tussi denique sputum jam subcruentum re-jiciente.

§. II.

Ex dictis non obscure colligi potest, illustrissimum Principem vera pleuritide correptum esse, quem morbum latini morborum laterum vocant, *a)* cum pleura veteribus latus significet. Nec poterant veteres alium tutius locum designare, quam hunc, in quo acris ille dolor tam luculenter sæviret, quamvis in parva adhuc anatomes luce nondum constaret, quis proprie in latere locus laboraret? Transiit nomen pleuræ etiam ad costas in latere sitas, hinc *Pol-lux* πλευράς vocat costas, *b)* denique etiam, at longe serius, ad membranam transiit succingentem costas, quæ olim ὑπεζωκὴς appellata fuit. Hanc enim, quæ omnem ambitum thoracis investit, pericardium tegit, ipsumque superne diaphragma, quin & sua duplicatura mediastinum constituit, *Galenus c)* agnovit pro sede pleuritidis, & cum eo tantum non omnes, qui per tot secula doctrinam ejus secuti sunt. Nec ramen exclusit ille musculos pleu-

a) ita *Celsus* pleuritidem dolorem lateris vocat *de Medic. L. IV. c. 6.* & *Cæl. Aurelianus* diserte ait, pleuritidem a parte affecta nomen habere, a latere nimirum, Græcis enim πλευράν latus appellari *ac. morb. L. II. c. 13.* Adde *Priscianum*, qui hic dolorem circa interiora lateris arguit *L. II. f. Logic. c. 3.* Ita discimus ex *Erotiano* & *Ruso*, antiquissimo & Hippocratico ævo πλευράν s. πλευρόν latus notasse.

b) *Onomastic. L. II. C. 4. p. m. 234.* ubi costas octo numerans vocat πλευράς ὠκτό.

c) *de loc. affect. C. 3.* Quam quoque sententiam *Diocli, Erasistrato, Asclepiadi Cæl. Aurelianus* tribuit *de morb. ac. L. II. C. XVI. p. m. 115.*

pleuræ costisque continuos, nec alii pulmonem excludunt, quem luculentum illud levamen per sputa, quæ exire nisi ex pulmone non possunt, arguere & in societatem culpæ trahere videtur. *d)* Adeo certe congenere morbi sunt pleuritis & peripneumonia, ut cum *Vinc. Baronio Jo. Riolanus*, *e)* imo & celebris de hoc morbo scriptor, *D. W. Trillerus f)* sub communi pleuropneumoniæ nomine complecti utrumque morbum malint. Certe negat *Jo. Freind* sputa in pleuriticis sine accessu peripneumoniæ, *g)* imo in defunctis pleuriticis gravius plerumque vitium in pulmone quam pleura apparuit, ut etiam *Petrus Servius* in trecentis pleuriticis Romæ dissectis intacta vel leviter vitiata pleura semper corruptum pulmonem viderit. *h)* Quid quod jam olim *Praxagoras*, *Philotomus*, *Herophilus* et alii sedem pleuritidis in pulmone stabiliverint. *i)* Videtur hic *Henrici Regii k)* iudicium mereri attentionem, qui semper ait in pleuritide externam pulmonis tunicam simul laborare, idque ex omnium pleuriticorum sectionibus

a) nam locum inflammatum pleuræ exsudare in cavum thoracis, & a pulmone tanquam spongia imbibere & tussi eliminari, tam promptum intellectu non est, licet cum *Walæo Th. Bartholinus* externam pulmonis membranam porosam valde & ad resorbendum idoneam describat.

e) *enchirid. anat. L. 3. C. 4.* imo ante *Baronium* sibi inventum hoc nomen tribuit.

f) *de pleuritide C. I. §. 8. p. 12.* accuratius ait peripneumopleuritidem vel peripneumoniam suo arbitrato nominari morbum.

g) *de febr. Comm. V.*

h) *v. Hier. Welsch. Dec. I. Cur. II.* Simile in multis cadaveribus pleuriticorum vidit *Jo. Zechius conf. med. C. 26. app.* Neque cum eo dubitant *Fel. Platerus* & *Jo. Jac. Wepferus* id statuere, alterutrum pulmonis latus semper in pleuritide laborare. Quin quod *G. Baglivius* per ipsam pulmonis inflammationem definiat pleuritidem, *prax. med. L. I. C. 10.*

i) contra quos, inprimis *Herophilum*, pugnat *Cæl. Aurelianus L. II. C. 16.* ipsi enim membrana *ὑπεζωωῆς*, quippe nervosa & lateribus infixa tanti doloris capax est, & profecto, inquit, insensibilis omnis pulmo.

k) *L. II. instit. C. II.*

bus patere. In quo tamen iudicio non acquiescit *Isbr. Diemerbroek*, l) vir in anatome & crebra imprimis pleuriticorum sectione versatissimus & *Henr. Regio* in his longe superior, qui in pleuriticis pleuram testatur, si libera a nexu cum pulmone fuit, solam affectam se reperisse, at pleuram simul eum pulmone laborasse, si nexus invicem intercessit. Concludit inde cum aliis, sine sputis pleuriticos esse, quorum pulmoni pleura non adhæreret. Ipse vero non minus quam *Jac. Riverius* m) *Jo. Veslingius* n) *I. B. Verna* o) et alii exempla habent pleuriticorum, in quibus corrupta pleura integro pulmone reperta est. In ea itaque sententia merito verfor, velut in alia inflammatione, quæ non unam semper & simplicem partem sed & vicinas sub vario situ nexuque, licet haud mutato nomine, simul corripit, sic pleuritidem sub uno eodemque affectarum partium limite non semper concipi debere, p) adeoque pleuram, ut appellari hodie solet, nunc in hoc nunc illo latere, nunc in mediastino & ipso septo protensam non modo inflammari posse, sed & musculos intercostales & pinguedinem, imo eandem vim ad membranas humeri & juguli interdum extendi, maxime vero iudice *Andr. Spigelio* q) vasa intercostalia occupare, & in progressu plerumque sedem in pulmone figere, cum vel solus ad dolorem mitigandum repressus spiritus sanguinem in pulmone figat & perineumoniam pariat.

§. III.

Minus implicat litibus, pede tamen liberiori ad cognitionem huius morbi dicit grave symptomatum satellitium, quod omnium consensu

l) *anat. L. IV. C. 13.*

m) *Præct. L. VII. C. 2.*

n) *Obs. 36.*

o) *de pleurit. P. I. C. 3.*

p) hinc reliquis omnino præferendam pleuritidis definitionem, quam *Soranus* apud *Aurelium* dedit, vehementem nempe dolorem esse interiorum lateris (haud præcise determinato loco cum febre acuta & tussi censet *Trillerus l. c. p. 151. n. 1.*

q) *Anat. L. IX. C. 3.*

sensu pleuritidem comitatur. Dolor acris & punctorius laterum, cui febris peracuta & continua a distractis in illo loco partibus inflammatis comes est, cum pulsu duro & molesta tussi dolorem exasperante, sub inspiratu præsertim, sistit facile illa symptomata, in quibus, modo ex uno fonte emanent, quod *Aretæus* merito requirit, vel primo obtutu pleuritidem agnoscas. Neque vero sufficit, obtutum illum in solo dolore laterum figere: quod ne fiat, vel ipsa auctoritas *Hippocratis* repugnat, qui inter hie- males morbos seorsim pleuritidem, seorsim dolores pectoris & laterum recenset.^{r)} Possunt enim interdum sub quocunque validiori nixu distractorum illic musculorum, velut in cursu lucta vel gestatis magnis oneribus, dolores laterum nasci: possunt iidem inter insultus hystericos, rheumaticos, arthriticos, qui tamen cito plerumque transeunt, & ex variis spasmodicorum causis oriri; at neque tam acerbi illi dolores fixique sunt, neque tam acuta febre & tam difficili respiratione stipati. In illustrissimo igitur Principe nostro verum dictorum symptomatum in pleuritide connubium luculenter animadversum est. Admisso enim, de quo tanquam frequenti causa hujus mali paulo post dicturi sumus, magno & subito frigore in corpus æstuans nata est sub sensu oppressi pectoris cum horrore & frigore acuta febris stipata gravi & punctorio dolore lateris sinistri ac tussi.^{t)} Apparuit vehementia febris ex pulsu duro frequenti & subinde inæquali, æstu magno, siti ingenti, lingua sicca, capitis dolore & scintillantibus oculis; vehementia vero inflammatarum sub latere sinistro partium

^{r)} *de caus. & sign. morb. ac. L. I. C. 10. p. 8.* vult inter se conspirare illa & ab una causa pendere, alioqui pleuritidem non esse, etsi omnia simul ingruunt. ita e. c. tussis potest etiam cum febre esse, velut in catarrhis, at signum pleuritidis non est nisi in reliquorum signorum concursu.

^{s)} *aph. 23. S. III.* fusius notat, non omnem dolorem lateris nomen pleuritidis mereri *Trallianus L. VI. C. 1. Ægineta L. III. C. 33. Cal. Aurelian. l. c. C. IV. p. m. 117.*

^{t)} accedit dolori lateris febris ac tussis, inquit *Celsus*, quibus tribus succincte omnia comprehendit, *de medic. L. IV. C. 6. p. m. 209.*

tium ex acutissimo dolore punctorio cum anxietate perdifficili & inter clamores laboriosa respiratione, sub inspiratu, quo plus distrahuntur affectæ partes, crescente, denique tussi sicca primum, deinde sputum subcruentum rejiciente.

§. IV.

Concurrerunt in ægro & extra illum, quæ morbo dederunt ansam, & fomentum præbuerunt. Habita ratione sexus ætatis & temperiei constare arbitror, obnoxios huic morbo præ feminis viris esse, et ex his imprimis, qui adultiores nec in tenera admodum ætate nec senili versantur, *u)* denique qui strictioris corporis habitus sunt, quippe proniores in stases, qualis pleuritica, inflammatorias, præsertim, si ex cholericæ temperie plus in febrilem motum stimuli accedit. Quæ velut singula in ægro nostro convenerunt, ita & illud simul, eum jam ante annum pariter pleuritide correptum fuisse. Docuit autem frequens experientia, crebrius corripì pleuritide, qui semel eadem decubuerunt. *x)* Relinquit enim facile morbus prægressus aliquid in loco affecto, quod recidivæ favet, ut callum transeunti humori jam magis obfistentem, vel accretam sub inflammatione pulmoni pleuram, quod remanens dyspnæa & subinde dolor, sæpe in vivis, & plus ana-

u) certe in feminis & pueris laxitas vasorum & meabilium humorum copia minus inflammationi favet, minus etiam in senibus torpor motus, qui insurgere in febre & inflammatione debet; nec his tamen nec illis urgente graviore causa pleuritidis parit. *Arætaus*, qui *l. c. C. 10. p. 9.* minus ab eo morbo corripì pueros, minus etiam ab eo periclitari scribit, idem tamen de senibus negat, aequè ac *Cæli Aurelianus*, dum vehementiori pleuritide senes infestari aiunt. Ab altero dissentire videtur *Hippocrates*, qui *aph. 14. S. 7.* senes minus febribus acutis corripì docet, contra alterum disputat *Trillerus de pleurit. p. 151. N. r.* At facilis in eo consensus erit, laborare rarius senes, si vero laborant, gravius.

x) verba sunt laudati *Trilleri l. c. p. 6. §. 31.* Ita *P. Forestus* fabri lignarii meminit ter intra quatuor menses pleuritici *Obs. 32. L. 16. p. 50.* Si fidus est *P. Borello*, fuit, qui 75 vicibus pleuriticus periit tandem hydrope. *Cent. IV. obs. 83. p. 341.* citat & feminam crebra pleuritide conflictatam & illa tandem extinctam.

anatome in defunctis docuit. *y)* Ad tempus anni si respicimus & vitæ errores huic malo faventes, occurrit ex altera parte tempus hiemale, ex altera potus gelidus corpore excalesfacto uber-
tim ingestus. Hiemem enim inter anni tempora maxime hujus morbi feracem *Aretæus* *z)* adpellat, secundo auctumnus, ver minus nisi interdum frigidum, æstatem vero minime. Ad alterum quod pertinet, non vidi, inquit *Ger. L. B. van Smieten* *a)* sæviores & citius lethales pleuritides quam ex potu gelido ab æstuantibus affatim hausto. Idem magis illustrat affinis casus *Isbr. Diemerbroeck*, *b)* quo hominem æstate in fœno colligendo occupatum sudantemque largo haustu frigida cerevisiæ in pleuritidem intra paucos dies lethalem incidisse refert. Habuit certe *I. M. Lancisius*, *c)* cur inter subitæ mortis causas usum frigidi potus vel balnei in corpore excalesfacto numeraret. Obscurum enim esse nequit, corpora, quæ sub labore & exercitio suo multum incaluerunt, in vasa minora, isto calore plus expansa, ipsum sanguinem admittere, qui sub accessu magni frigoris in constrictis inde vasis hæret magis & figitur. Sic crassiori in angustias compulso

y) *Isbr. Diemerbroeck Anat. L. II. C. 13.* frequentius & facilius pleuriticis fieri censet, in quibus signa sunt pleuræ pulmonis adhærescentis. *Brassavolus Alphonsus Ducem Ferrariæ*, quem ter pleuriticum sanavit, semper deinde, quousque vixit, in affecto loco ex minima occasione dolorem sensisse scribit in *comm. ad Hipp. aph. 33. S. 6.*

z) *l. c. L. I. C. 10. p. 9.* De Sic ipse *Hippocrates* non modo pleuritidem inter hiemales morbos numerat *aph. 23. S. 3.* sed & ex æstate prægressa pluviosa flante Austro morbosam hiemem præsagens, his, qui bile abundant, maxime pleuritides instare & peripneumonias judicat *L. de aer. aqu. & loc. Op. Lind. Ed. V. I. p. 344. XXVIII. conf. III. de affection.* ubi cavendas esse in hieme febres monet, transaturas facile in morbos acutos, ut pleuritidem *ib. V. II. p. 168.*

a) comment. in aphor. H. Boerhavi T. III. p. 17. ad §. 881.

b) anat. L. II. C. 13. Juvenem quoque post exercitia corporis ex potu æquæ frigida pleuriticum habet *P. Forestus Obs. 28. L. 26. p. 42.*

c) de subit. mortib. Op. L. I. C. 7. p. 18.

pulso nascuntur inflammationes, iis etiam plus metuendæ, quibus firmior alioqui valetudo fuit. Ex hac ratione constat, agricolas & messorum, quibus dura sunt illa, & nullus facile in tanto robore corporis a morbis chronicis metus, in summo discrimine versari, dum sub duro opere æstuant objecta fere omni veste frigidam auram captant, imo & blandientem siti suæ frigidum potum avide copioseque ingurgitant, gravi sæpe pleuritide pereuntes. Intellectu difficile non est, partim frigidum aerem latera leviter tecta subire facile & vi sua stringere, partim frigidum potum in transitu nunc œsophago, truncis arteriarum intercostalium vicino, nunc ventriculo, qui supra & infra se habet partes respirationi servientes, proximam illis locis, quæ in pleuritide inflamantur, strictis vasis densatisque fluidis parere injuriam.

§. V.

Ex dictis pronum fuit in hoc casu *pleuritidem veram* agnoscere, quæ membranam interne costas succingentem aut partem illam musculorum vasorumque intercostalium internorum occupans *d*) sub acutiori febre ac dolore majorique respirationis impedimento hæsit profundius, cum in *spuria pleuritide* externi magis intercostales muscoli vel his superiora, externis etiam integumentis vicina laborent, sine febre tam acuta, dolore tam sævo, respiratione tam difficili, & sine tussi fere ac sputo, ut quoque, si suppuratio forte sequatur hanc in se mitiorem inflammationem, facilior puris sit ad exteriora, velut ibi ad interiora, aditus. Non minus hic agnovi facile *pleuritidem idiopathicam*, quæ in primo statim ortu dicta loca infestat, cum *symptomática* sit, quæ oriens ex alio morbo mutata sede illuc serius decumbit. Bene enim veteres diviserunt morbos in proprio sinu partium vel alieno natos. Denique in hoc ægro, quod *humida non sicca pleuritis* sit, in sensum facile cadit. Sputa enim hic fere in ipso morbi initio rejecta sunt subcruenta, cum in sicca pleuritide inanis

d) v. H. Boerhav. aph. 838.

nis tussis affligat, pejori omine & sub majori cruditatis indicio. Quæ sputa etsi ex pulmone veniunt, eum tamen simul semper & primario affectum esse plena fide non evincunt, agitata hic passim lite de occultioribus sputorum viis, quas quippe rationi non sensui patentes *λογοςθενήτες* Cæl. Aurelianus e) vocat. Ceterum hic magnitudo morbi satis eluxit ex vehementiori, qui in gangrænam magis quam resolutionem benignam tendit, motu febrili, conjuncto cum calore ad tactum summo, pulsu duro frequenti & subinde inæquali, gravi denique laborantis respirationis periculo & acuto in latere dolore, per totam statim noctem intensius excruciente: dum scilicet ad primam costam musculo subclavio fixatam decem costæ sequentes sursum adductæ & extrorsum versæ acrem sensum, qualis a discindente cultro, in mediis suis arcubus sustinent. Sæviit hic dolor in latere sinistro, qui præsens magis discrimen in actione vitali cordis & pulmonis minatur. Mitius enim ille dolor licet frequentius latus dextrum obsidet. f)

§. VI.

In medendo occupatus comparatis inter se naturæ & morbi viribus id mihi agendum esse in hac pleuritidis specie censui, ut resolvendæ inflammationis scopo potirer. Ipsi Naturæ molimen sub moderata febre, modo nimis insurgere prohibeatur, salutarem impacti solutionem promittit. Illa febris sine atrociorum symptomatum comitatu in corpore laxioris compagis & bonis adhuc humoribus irriguo vel dissolvit sub moderato attritu, quæ vasorum angustiiis impacta hærent, ut sine contracta ex stasi laberuerunt jam in venas & sanis readmixta humoribus ad eadem cum illis officia reverti possint, in quo perfecta consistit stasis inflammatoriae

e) de morb. chronic. L. V. C. 10. p. 587. in has vias nova opera & vario probabilitatis gradu inquisiverunt Lancisius in ep. de vena sine pari, Verna in L. de pleuritide, Güntzius aliiq. Confer. G. G. Richter's progr. de viis sputi pleuriticorum.

f) D. W. Trilleri de pleurit. p. 4. §. 21. 22.

matoriae resolutio, vel non omni exuto vitio ad internorum viscerum focum raptā et circumacta sub novis coctionis viribus ad excretionem disponit, quas criticas vocant, nunc per hæmorrhagias, nunc alvum, sudores, urinas & imprimis sputa, nunc etiam salutarī metastasi ad tutiora corporis & externa loca deponit, ut crura, inguina, aures. In quo omni molimine Naturæ medicus ad ejus vestigia attentus conservare in primo casu moderamen febrilis motus nititur, viresque vitæ tuetur tenui blandoque victu ac potu, aere temperate humido & calido, quiete animi & corporis mollique simul foris distractas in latere & dolentes partes reficiente, ubi, quæ *H. Bærbavii* g) verba sunt, nec venæ sectio nec evacuatio nec alia mutatio instituenda. In altero casu signa expendit, quibus edocetur, per quas vias Natura coctum morbosum excernat, vel ad quæ loca externa minus metuenda deponat, ut in eo jam sit, mobile illud magis pro transitu reddere, & vias liberare ab omni obstaculo posse. Igitur si Natura criticam excretionem sanguinis molitur, sive per nares sive hæmorrhoides sive alias aliquando vias contingat, salutare fore ominatur, vigil ad ea removenda, quæ huic instituto obfistunt. Proptinus hunc morbum solvi, si e naribus larga sanguinis profusio & cum impetu sit, spondet *Aretæus*. h) Nec tamen adeo frequens est in pleuriticis ille per nares sanguinis fluxus, i) nec multo frequentior per hæmorrhoides. At velut *Galenus* k) na-

tam

g) aphor. 889.

h) de caus. & sign. ac. morb. L. I. C. 10. p. 9. Ita servari etiam ægrōs, licet neglecta fuerit in tempore missio sanguinis, judicium est *D. W. Trilleri de pleurit. p. 7. §. 35.* Caute tamen §. 36. subjicit, nigrum & piceum sanguinem, etsi post quintum diem copiose de naribus destillet, levamen non afferre, potius tunc meningibus cerebri gangrænam instare, eandemque in toto tractu intestinorum sub simili fluxu per alvum.

i) ex *Galenī* sententia pleuritis minus quam febris ardens & phrenitis, magis tamen quam peripneumonia & lethargus profluvio sanguinis solvitur de *Crisib. L. III. C. 3. Op. Juntin. Ed. Cl. IV. p. 139. E.*

k) *Comm. III. in. L. Hipp. de alim. Richterī Opusc. T. II.*

tam vidit ex suppressis hæmorrhoidibus pleuritidem, ita has fluentes jam olim *Hippocrates* l) docuit a pleuritide & multis aliis morbis præservare, nec probæ fidei exemplis hodie destituimur, cessisse pleuritidem sub tali fluxu, quem promovere ars molli fotu admoto & in ipso hæmorrhoidum negotio suctu interdum hirudinum provide contendit. Quæ per mictum cruentum, imo et fluxum mensium hic salutarem observata reperimus, nimis rara sunt & ambiguæ fidei. m) Excretionis criticæ per sudores exemplum in pleuritico suggerit *Jo. Rhodius*. n) Rarissima hæc est, frequentior alvina, sed hæc etiam cautius limitanda ob diarrhœam symptomaticam et noxiam, quæ sub ortu statim pleuritidis nata partem liquidioris sanguinis in coctione morboſi tam necessariam & in illa spissitudine inflammatoria minime abundantem præmature furripit. Talem igitur ab initio morbi supervenientem *D. W. Trillerus* o) periculofam admodum & plerumque lethalem declarat, in qua jam *Cæl. Aurelianus* p) passionis magnitudinem agnovit, quin & *G. Baglivius* q) alvi fluxum ut in morbis

l) qui hæmorrhoides habent, inquit *Hippocrates*, illi nec pleuritide nec peripneumonia nec phagedæna nec furunculis corripuntur, in *L. de humor. Op. Edit. Lind. V. I. p. 326. XI.*

m) ipsum quoque fluxum mensium vel mictum cruentum pleuriticis salutem attulisse legimus. De mensium fluxu id testatur *P. Forestus Obs. 35. L. 16. p. 54.* de mictu cruento v. *Marcell. Donati hist. med. mirab. L. III. C. 9. p. 266.* ubi olitorem quendam sanguis multus serofus per vias lotii effluens a sæva pleuritide, quæ jam miserum in orci fauces traxerat, liberavit. De mercatore pleuritico sanato sanie per urinam excreta v. *A. Lusit. C. III. cur. 8.*

n) *Obs. medicinal. Cent. II. Obs. 14. p. 74. conf. Stahl's O. M. pr. Cl. I.*

o) *l. c. p. 7. §. 33.* hinc purgantia etiam mitissima & alias innocua, valde tamen plerumque in pleuritide nocere turbasque ciere deprehensum esse scribit. Non idem sentit de enemate. §. 34.

p) *acut. morb. L. II. C. 13. p. III.* Damnat hic ipse *Hipp.* alvi fluxum *aph. 15. §. 6.*

q) *prax. med. C. 9. p. 35.* Metus illi fuit, ne sputa supprimerentur,

bis capitis salutarem sic perniciosum in morbis pectoris imprimis acutis judicat, & cavere in pleuritide purgantium & clysmatum usum jubet. Salutem vero promittit excretio alvina tanquam critica, quæ ante diem quintum præcedente in hypochondriis tumore ac dolore quopiam per arteriarum meseraicarum fines coctum jam morbosum crassum subflavum cum striis sanguineis, idque copiose & cum levamine, ad intestina derivat instruitque medicum, ut pro faciliori decubitu, si opus, abdomen leni fotu involvat, blando clysmate alvum laxet, victum etiam suadeat huic scopo respondentem ex tamarindis, uvis passis, pomis coctis similibusque. Habet septuagenarium pleuriticum *Dominic. Panarolus* r) & alium *Franc. Valleriola* s) gravissime laborantem, qui præter spem sub hoc fluxu alvino evaserunt. At propria maxime pleuritidis crisis per sputa fit, t) ut, qui sine iis sint, in gravi periculo versentur, qui vero iis bene cito & mature expurgari incipiunt, sperare merito possint in crisi celeritatem in sanitate securitatem, quod cum *Hippocrate* u) *Galenus* promittit. x) Sputa illa humida lævia æqualia subflava y) cum pauco admixto sanguine, mox cocta & alba simulque continua, vel ubi supprimuntur aliquando, cito redeuntia, si facile & copiose sub sensu mitescentium dolorum & levatae respirationis ejiciuntur, habent

r) *pent. I. O. 26. p. 22.*

s) *L. I. Obs. 4. p. 22. Ipse Obs. 5. p. 25. filium refert a gravi pleuritide sine sputis fere suffocato, delirante ac convulso, fere ad miraculum copioso profluvio alvi evasisse.*

t) ita propriam pleuritidis crisin ex *Hippocrate* vocat *L. Duretus in Coac. Hipp. p. 248. 2.*

u) *is in aph. XII. S. I. in pleuriticis, inquit, sputum statim apparens abbreviat morbum, si posterius, producit.*

x) *de crisib. L. I. C. 5. Op. Cl. IV. p. 126. H. brevis, inquit, morbus est, si statim sputa illa apparent.*

y) a colore *biliosa* dicta, quod bilem hic veteres arguerent. Potius in deliquio sanguinis a fero color est. Mala sputa v. in *Hipp. prænot. op. V. p. 458. XIII. it in Coac. p. 558. 144. sq.*

habent in se vim maxime salutarem, nec magno artis auxilio egent, ne phlebotomiæ quidem, a qua sputa illa impediri sæpe retrahi ac fisti notat *Lud. Duretus*, z) seque cum mœrore vidisse ait, quantum nocuerint hic, qui omnem pleuritidis curationem in sanguinis crebra detractioe ponunt. O homines, inquit, reipublicæ calamitosos ac funestos, qui pleuritidem, quæ sua sponte sub tali sputo quiesceret, reddunt mortiferam! In tenaciori vel minus continuo sputo probe succurrit ars, pulticulas hordeaceas vel avenaceas cum melle & nitro, linctus ex vitello ovorum, oleo amygdalarum, syrupum violarum, decoctum liquiritiæ & fœniculi & inprimis potum ex oxymelite a) præbens, halitus quoque aquosos per fauces admittendos commendans. Sed ut primo in pleuritide loco sputamina ita secundo urinas considerare *Galenus* b) jubet, quæ subrubræ crassæ stranguriosæ cum multo & albo sedimento subactum morbosum per vasa renalia largiter ante quartum diem, seu tempus suppurationis, transmittunt evehuntque. Nec vero negandum est, plus urinas illas bonam coctionem morbofi quam crisin perfectam ei excernendo sufficientem indicare. Habet quidem *Jo. Rhodius* c) exemplum pleuritidis urinis terminatæ, & ad *Jo. Prevotium* provocat, qui sinistri lateris pleuritidem plerumque urinis deponi censuit, hinc mitiora tunc diuretica & sibi familiaris diacumini usum commendavit; at præstat certe

z) in *Coac. prænot. Hipp.* p. 252. l. 14. ad 19. Confer ibidem p. 387. sq. corollarium de cautione phlebotomiæ. Causam quoque attingit p. 254. l. 30. nempe subsistere sputum ob infirmitatem laterum a sanguine nimis detractō. Salus enim pleuriticorum est robur virium, inquit *Galenus* X. *meth. med. Op. Cl. VII.* p. 63, H.

a) oxymel purgandæ pleuritidi accommodatissimum vocat *Duretus* l. c. p. 271. 17. Confer. *Galenum* in *Hipp. de victus rat. in morb. ac. Com.* III. 24. *Op. Cl. VII.* p. 129. D. ubi *Hippocrates* oxymel scribit sputa educere & facilem respirationem reddere, *Galenus* hic notat, non constare oxymel ex miscela mellis & aceti, sed ex mulsa paulum aceti accipiente.

b) de *crisib. L. I. C. 7. Op. Cl. IV.* p. 128. D.

c) *obs. med. Cent. II. O. 13. p. 74.* Etiam pleuritidem pure copioso per lotium solutam habet *D. Panarolus* *pent. V. O. 8. p. 145.*

certe in gravioris morbi gradu quoddam excretionum illarum vinculum, quo nomine *L. Duretus d)* inter tales urinas liberam maxime & liberalem sputi excretionem requirit. Ceterum in omni difficultate renalis hujus expurgationis attentus medicus probe consulit per fatus mollientes, ad renes perinæum & hypogastrium positos, inter lenia clysmata & ipsum internorum diureticorum providum usum sub aere externo non nimis calido & ad sudores potius disponente. Breviter adhuc attingo quasdam alias in hoc morbo auxiliatricis Naturæ vias. Ita fit interdum opportune, ut dolores laterum, quos semper optabile est in illa atrociam mali & metu suffocationis diu haud subsistere, in vicina loca, ubi minus periculi est, cum sensu stuporis & gravitatis transeant, velut in humeros, scapulas, dorsum, quod sexto circiter die fit, & bene tunc occupatur medicus in promovendo decubitu illo salutari per fatum frictumque & attrahens emplastrum. Mali ominis est, si sursum dolores vergunt iudice *Hippocrate*, nec si inferne fit, res semper in vado est, cum, quod secessit, brevi sæpe intervallo prisca loca repetat. Sola observationum fides cognoscit tutiorem secessum et artis fulcit subsidiis. Sic metastases præfertim ad aures axillas & crura morbosum illud puri analogum per abscessus quasi fistulosos, qui sollicitè aperti conservandi sunt & perpetim manantes, iis, quæ illa loca pro facili decubitu effluxuque foveant laxant irritantque, adhibitis prospero sæpe exitu exhauriunt.

§. VII.

Ex his quidem breviter præmissis pro indole pleuritidis in symptomatum suorum serie & consuetis naturæ vindiciis consideranda ad ipsum in ægro nostro morbi decursum et medelam me convertito. Parum læta primo obtutu spes salutis affulsit, oppres-

sis

d) l. c. p. 509. 23. sq. in tuto sunt omnes pleuritici, inquit, cum libera & liberali anacatharsi sub illis urinis; at sine iis libere liberaliterque spueri parum profuit. *Jo. Rhodius l. c. obs. 15* ipso pure excreto largiter per sputa urinas & alvinas dejectiones simul solutam pleuritidem enarrat.

sis fere magnitudine morbi Naturæ viribus, nec per illam sibi familiarem in coquendo excernendoque morbofo solertiam nisi fero conspicuis, ut ars certe, quam præeunte magistra sua viam sequeretur, stratum nondum reperiret. Illa vehementia febris inter acutissimos dolores & summas respirationis angustias, suffocationis periculum comminantes, certe præcipiti gradu in gangrænam magis quam resolutionem vergere visa non aliud suggerere consilium potuit, quam tantum impetum circa vitalia maxime loca urgentem misso sine mora & ubertim sanguine infringere, & quantum fieri posset, moderari. Hoc princeps in tali casu auxilium, si *Helmontianos* excipis, concors sententia medicorum tantum non omnium agnovit, inter quos graviter *Herm. Boerhaave* e) citam largamque protinus venæ sectionem ad notabilem doloris remissionem vel prima signa deliquii animi f) iungit. Cunctatus igitur non sum, & sanguinem statim ad uncias duodecim eousque detraxi, donec labescere pulsum ægri faciemque ejus pallefcere observarem. g) Missus ille sanguis, ubi refrixit, more acutissimarum ex inflammatione febrium crustam albam crassam tenacem et vix novacula scissilem formavit. Superius quidem monuimus, Naturæ in coquendo & excernendo morbofo molimina per intempestivam venæ sectionem facile inhiberi;

e) in *aphor.* 890. præcipit pro spissioris sanguinis, quippe inflammatorii, faciliori ac pleniori effluxu mittere illum ex magno vase & per magnum vulnus sub fotu lenique frictu loci affecti, & inter ea, qua respirationem ex sensu doloris supprimi solitam intendunt sub stimulo, velut aceti naribus subjecti. Fieri denique V. S. vult in corpore quiescente & resupino, in quo minus quam erecto deliquium animi ex magna jactura sanguinis imminet. Hujus enim triplo plus ex jacente quam stante vel sedente elici ante illud deliquium posse calculus est *Laur. Bellini*.

f) ad ipsum animi deliquium mitti sanguinem non debere ob periculum peripneumonizæ sapienter monet *Aretæus de cur. morb. ac. L. I. C. 10. p. 90.*

g) saluberrimum vocat ex maximi momenti præceptum in prima statim venæ sectione tantum intrepide detrahere, ut arteriarum pulsus languescere & vacillare quasi incipiat, *Trillerus de pleurit. p. 36. n. 42.*

hiberi; *h*) at verum non minus est, illa per furorem morbi inhibita per tempestivam venæ sectionem potius liberari, ut quæ præsto antea non erant, deferveſcente jam impetu luculentius exſurgant. Inter quæ merito tamen illum ſequimur, quam ſibi præſcripſit *Thom. Sydenham*, *i*) nempe ex una parte vehementiam morbi, ea altera vires ægri ad ſe invicem trutinare. Sane in principio maxime ſævientis morbi & in corpore juvenili validoque metuenda non eſt largiſſima miſſio ſanguinis, quæ opportune inſtituta ſæpe morbum in herba ſuffocat, neglecta vero aut retardata, aut parcius timidiuſque adminiſtrata, irreparabile plerumque damnum infert. *k*) Poſt breves enim ut plurimum inducias viſ morbi revaleſcit, ut ter quaterve et aliquando crebrius phlebotomo opus ſit, ſemper tamen ſub juſta ad vires ægri, quid ferre poſſint, attentione.

§. VIII.

Post venam ſectam curæ mihi fuit internis remediis inflammationi oppoſitis ſubvenire, iis nempe, quibus poteſtas eſt ſpiſſiores in morbo inflammatorio humores diluere & attenuare, vaſa pro tranſitu ſtagnantium laxare, motum vehementiorem moderari, vi etiam quadam blanda anodyna *e*) perpetuas illas inquietudines

h) quod & ipſe *Trillerus*, qui adeo inculcat, non parcere ſanguini, agnoſcit ingenuè, & cum *Williſio*, *Tulpio*, *Hoffmanno* aliisque concedit, vim vitalem nimio ſanguinis impendio dejectam ſputis coquendis & egerendis aliisque criſibus ſalutaribus promovendis imparem reddi. Hinc in ſingulari quidem caſu, ubi anceps remedium tentare præſtat quam nullum, haud improbat audax experimentum, quale *Jo. Heurnii*, qui ex pleuritico utriuſque lateris ultra libras quatuor ſanguinis una vice extraxit, verum in ſimili aliorum tentamine judicium *Heurnii* requirit, l. c. p. 33 & 34 ad §. 39 & 40.

i) *Op. S. VI. C. III. p. m. 266.*

k) bis & ter, aliquando quater, quod de *Praxagora* legimus, venam ſecare probant plerique. At quamvis id fieri in magna morbi pertinacia etiam crebrius oportuerit, ipſe tamen *Trillerus*, ſi prima & ſecunda vice

tudines vigilias dolores, quantum liceret, consolari. Præmissa igitur leui potiuncula mannata, quæ sine turbis primas vias non-nihil abstergeret, præscripsi fol. tussilaginis malvæ & veronicæ Mj. flor. althææ sambuci & papaveris erratici āā Pj rad. liquirit. 3j sem. fœnic. d 3ij, quorum omnium in iusta quantitate aquæ f. coctorum colaturæ libris tribus accesserunt syrupi de althea Fernellii 2 Unz. Hujus igitur decocti 2 Unz. omni hora sorbillare calide suasi, utpote quem morem calide sorbillandi in pleuritide & aliis morbis pectoris in secretis habuit *G. Baglivius, m)* id testatus, se servido usu ejusmodi decocti pectoralis brevissime liberatos vidisse, qui jam sub strangulatu fere livescebant. Obruli quoque ad æstum temperandum ægro meo mixturam ex Δδ. flor. sambuci, papaveris rheados & borraginis āā 2 Unz. β cum arcani duplicati & ♀ ii diaphoretici non abluti āā 3ij oxymel. squillit.

fatis eductum sanguinis fuerit, suffecisse sibi ait, ter ad summum quater venam secuisse, l. c. p. 22. n. 17. Negat quoque p. 36. n. 41. adactum se unquam fuisse, ut lin toto morbi decursu ultra 24 vel 26 unicas detraheret. Ita *Th. Sydenham l. c.* continuis quatuor diebus V. S. repetiit, si symptomata sævirent, addit, confirmatam pleuritidem minori quam 40 unciarum impendio sanatam se non vidisse. At in remissiori morbo & imbecillitate virium prodigus sanguinis non fuit, gnarus etiam, noncuisse V. S. in epidemicis quibusdam & symptomaticis pleuritibus *v. Op. S. V. C. 5.* ut & *Act. Edimb. T. V. P. I. et journal. Oecon. 1753. dec.* in quo *le Camus* pleuritides vernaes ejus anni Parisiis descripsit, quibus noxa fuit a V. S.

l) *v. Trallian. L. 6. c. 1.* Non hic narcotica intelligenda, quæ sensum doloris manente causa tollunt, sed lenia paregorica, qualia papaverina, imprimis ex papavere rheoad. parata, ut apud quosdam flores illi nomen specifici an iopleurici obtinuerint.

m) *prax. med. L. I. C. 9. p. 35.* certe frigidi potus ferendum hic nihil est, cujus noxam *Aretæus* in pleuriticis redarguens medicis succenset, qui aquam frigidam concedunt iis, quos, si evaserint periculum, non credit laborasse pleuritioe, sed forsan morbo quodam ex bile, cui febris nulla vel exigua se sociavit. Nec frigidam tantum aquam *Aretæus*, sed & frigidam respirationem noxiam dicit, *de cur. morb. acut. L. I. C. 10. p. 93.*

squllit. & syrup. viol. aa 3iij, de quibus probe agitatīs omni bi-
 horio duo cochlearia præberi jussi. ⁿ⁾ Nec præter rem esse cen-
 sui, emulsionem commendare ex sem. IV frigid. maj. et min.
 aa 3iβ, sem. papav. alb. 3iij, quibus cum aqua decocti hordei emul-
 sis nitri ʒ iati 3j & syrup. de alth. Fern. ʒ j misceri jussi. Non
 minoris momenti cura sollicitum me esse voluit de fomen-
 tis externis dolenti lateri sub justo caloris gradu provide confer-
 vando applicandis, quæ hic virtute sua vix ipsi cedunt venæ
 sectioni. Imo & ante hanc, proxime certe post illam ^{o)} moris ab
 omni ævo fuit lintea mollissimis decoctis ebria dolentibus locis
 imponere, ut blandi halitus bibulis vasis recepti quasi in tepida-
 rio foverent, dolores ex stasi distrahente vasa natos delinirent, &
 sputa ipsa citius percoquerent. Sic fofus ex herbis emollientibus,
 farina lini similive in lacte coctis parati, pannis laneis excepti ad-
 motique, & quoties opus, renovati non facile spem medici fe-
 felle-

ⁿ⁾ post scalpellum phlebotomum interne aqua acetum mel nitrum oleum
 & paucissima alia *Trillerus* arcana hic & specifica & polychresta vocat
l. c. C. II. p. 16. n. 4. Præcipue hic nitrum et ex nitro parata & oxy-
 mel specificorum nomen tuentur. Nitrum in aqua vel rob sambuci vel
 succo florum rheados solutum, vel cum melle infuso florum bellidis
 mixtum in febrili æstu ac fiti multum præsidii pollicetur. Decocta
 etiam hordeacea cum nitro & oxymelite in hoc morbo non raro sola suf-
 ficiunt, quo pertinent illæ ptisanæ, quas acetum vini ingreditur, vel
 alia in acorem prona ut rob sambuci & juniperi, syrupi cerasorum &
 ribesiorum &c. quæ convincere *Helmontianos* poterant, quam vana
 eorum conjectura sit de acido in pleuriticis peccante.

^{o)} antiquissimis temporibus nihil tentatum est citius quam hæc fomenta,
 ad quæ ille statim tam acris dolorum sensus impellere poterat. Persua-
 det ipsa auctoritas *Hippocratis* & *Tralliani*, prius de his quam secunda
 vena cogitatum esse. Bene tamen urgente morbo incipiendum citra moram
 a venæ sectione esse, deinde topicis illis utendum, docet *Aretæus l. c. L. I.*
C. 10. p. 89. 90. De tentandis fomentis ut primo auxilio v. *Gal. Op.*
Cl. 7. p. 116. B. in L. Hipp. de vict. rat. in morb. ac. Potest quoque
 dolorem consolari fascia *Italorum* more thoracem adstringens, ut hoc
 immoto costæ quasi immobiles sint nec intercostales muscoli in gravi
 tensione, dum respirat æger solo motu diaphragmatis & musculorum
 abdominis. At non ideo omittenda, quæ causæ doloris opponuntur.
Richteri Opusc. T. II. M m m

fellerunt. p) Præscripsi etiam in alternos usus linimentum ex unguento dialtheæ \bar{z} j. anodyn. \bar{z} β camphor. \bar{z} β . Magna certe in illis fomentis litibusque spes est, quibus in ipsa supurationis periodo aliquando continuatis pus licuit extrorsum vertere & intro empyema præcavere. Diæta denique in victu ad tenuissima omnia, juscula hordeacea, avenacea, amygdalina similiaque restricta fuit excluso omni victu animali, etiam iis, quibus sub cardiacorum nomine plus est ad calorem febrilem stimuli. Nec aeris puri & caute renovati temperatus calor neglectus est, nec æger stragulis obrutus, quem omnino fas est, si vires ferunt, per horas aliquot quotidie ex consilio *Sydenhami* q) lecto eximi.

§. IX.

Vesperis cum redirem, et æger de punctorio illo dolore longe conqueretur acerbius, bisque alvum poneret, rursus, adeoque eodem die, venam eandem brachii aperire non hæsitavi, r) & sanguis ad duodecim uncias velut ante extractus colore & consistentiâ primum misso respondit, urina copiosa & rubicunda sed sine signo coctionis fuit. Nec die tertio invisens ægrum reperibinis illis

p) similis virtutis fons est *P. Foresti* ex fl. chamæm. melilot. \bar{a} Mj fol. malv. summit. aneth. \bar{a} M β rad. alth. Drachm. β sem. lin 2 Drachm. coquendis cum aqua. Vir cel. *G. van Swieten* solutum saponem in æquali parte aquæ & lactis vel ita dilutum in decocto emolliente, ut illius Unz. β in hujus lb. j solvantur, in pannis laneis exceptum ad dolentia loca admoveri cum calidis lateribus curavit, ita tamen, ut noctu ob difficilem fomenti renovationem unguento altheæ similive inunctum latus tegere emplastro de meliloto sufficiat. v. *Comm. in aph. Boerh. T. III. p. 43. 44.*

q) tanti hoc putat, ut si æger jugiter lecto affigatur, neque tam larga sanguinis evacuatio nec remedia alia utcumque refrigerantia ad dicta symptomata perdomanda vel minimum aliquando sufficiant. *Op. S. VI. C. 3. p. m. 266.*

r) ad exemplum *Th. Sydenhami*, qui quo die venerat, decem uncias, sique vehemens dolor urgeret, eandem denuo quantitatem eodem adhuc die detrahi præcepit. *Op. S. IX. C. 3. p. m. 266.*

illis venæ sectionibus magnopere levatum, potius major anxietas, crescens respirationis difficultas, dolor vehemens lateris ipsiusque capitis cum pertinaci tussi, lingua sicca, sputis subcruentis, urina flammea pellucida & sine sedimento, me facile impulerunt, ut ex vena sinistri lateris s) pertusa uncias decem educerem sanguinis, qui post aliquot horas crassiore quoque & tenaciorem crustam exhibuit, haud fallaci nondum diminutæ inflammationis indicio. Tum vero remittere æstus & liberior fieri respiratio cœpit. Inter hæc non destiti antea recensita remedia assidue in usum internum externumque trahere. At quod fieri solet in hoc stadio morbi adhuc invalescentis sub vespera exacerbata febrem deprehendi, & æger admissio tunc molliente clystere foetidas nigras & copiosas feces dejiciens visus est paucillum levare. Verum in progressu omnia circa noctem graviora apparuerunt, ut etiam æger sub intensiori æstu floccos colligeret & muscas venaretur. Igitur in animum induxi quarta jam vice sanguinem ad uncias novem mittere, & pro derivandis deorsum magis humoribus epispastica t) plantis pedum applicare. Inde omnino

s) Sunt, quibus delectus lateris pro V. S. non adeo magni momenti esse videtur post inventam circulationem. At favet constantioris observationis fides venæ in latere affecto secandæ. Auctoritatem Hippocratis, Celsi, Galeni aliorumque ita sentientium strenue vindicavit contra scholam Arabicam P. Prissotus sub felicissimo in sanandis pleuriticis successu. Fuerunt quoque recentiori ævo & adhuc sunt magni hujus sententiæ vindices. Th. Sydenham l. c. p. 265. ut primum accersitus fuit, sanguinem ex lateris affecti brachio extrahi jussit, & G. F. Hildanus nunquam se optatum successum vel rarissime vidisse scribit ex sectione venæ in parte opposita. Obs. chir. C. V. O. 30. p. 415. Hodie D. W. Trillerus multiplici experientia nixus graviter monet, Naturæ proximo loco succurrere, nec alio loco quam brachio lateris affecti venam secare, testaturque inter plures quam 40 pleuriticos se vix unum reperisse, cui non mox a prima paulo largiori venæ sectione proxime ad locum dolentem instituta dolor incantationis instar sopiri, & liberius meare anima cœperit, cum si idem tentaretur in latere opposito, ægri in vehementiores respirationis difficultates, majores anxietates & inquietudines conjecti fuerint. de pleurit. p. 30. §. 32-34.

t) Sic G. Baglivius in prax. med. L. I. C. 9. p. 37. statim admovit duo
M m m 2

omnino in melius verti omnia videbantur, dolor lateris sinistri punctorius & scindens nunc hebetior, lingua humidior, sputum coctum magis & liberale cum panco cruore mixtum sub facili anacatharsi spem meam fere collapsam rursus erigebant. Præscripsi ad juvandam anacatharsin ecchyma ex spermatis ceti 3ß olei amygdal. d. rec 3ß syrup capillor. ♀ is althææ Fern. aa 3j Oxymel. squillit. 3ij crebris dosibus parvo cochleari exhibendum^{u)}

§. X.

Die tamen quinto mutata rursus omnia sunt in deterius, anxietas, jactatio perpetua, pulsus durus ferratus, quandoque intermittens, sputum sub irritante tussi suppressum, dolor punctorius circa loca affecta gravis, respiratio laboriosa, mens sibi minime constans, urina tenuis alba subinde infcio ægro elabens, omnia denique conclamata vix spei umbram relinquebant. Injectum enema est lene & aperiens, at fere sine effectu. Inter dira hæc magisque ingravescentia symptomata valde deliravit æger. In his tantis spei angustiis, tanto adhuc morbi furore, quid præsidii expectare extra novam phlebotomiam potui? Quintum igitur ad venam secandam accessi, non nimis moratus iudicium *Celsi*,^{x)} qui nunquam utile esse censuit post diem quartum mittere sanguinem,

vesicantia tibiis, quocunque die ante vel post V. S. difficultas spirandi & sputum exscreandi supervenit, quo facto statim expectorationem promoveri, spirandi difficultatem imminui, & alvi fluxum, si adesset, fisti vidit. Id confirmans *Trillerus l. c. p. 54. §. 6.* addit, eidem scopo cucurbitulas siccas mente *Hippocratis* inservire. Poterant quoque cucurbitulæ in cute scalpello incisa laudari, ad extrahendum eximo, quidquid noxii lateret. Sic enim continuo filuisse dolores, ut nec fomentis ullis nec alio medicamento præsidio opus esset, scribit *Trallianus L. II. C. I. p. m. 108.*

^{u)} *Trallianus L. II. C. I. p. 110.* amygdalas mundatas et tritas in ptisana coctas pro sputo plus eliciendo commendat.

^{x)} *de Medic. L. II. C. 10. p. m. 80.* Ex *Galeno* quoque discimus, medicos tunc quasi ex lege certa ultra quartum diem non secuisse venam. *in L. III. Hipp. de morb. vulg. Comm. III. Op. Cl. III. p. 150. B.* At licet prudentia opus sit in decernenda post quartum diem venæ sectione, omnino tamen in graviore morbo, quæ *Sydenhami* verba sunt, curatio fere tota stat iterata venæ sectione *l. c. p. 268.*

nem, imbecillitatem ex corpore vel jam exhausto vel etiam corrupto in hoc stadio morbi metuens. Sane in hac vehementia morbi, quæ sine omni virium apparatu esse nequit, has nimis prostratas nondum suspicari convenit. Duodecim circiter uncias sanguinis ex sinistro brachio eduxi, in quo educto alba iterum et crassissima tunica apparuit. Qua ipsa re auspiciato tentata intra paucas horas remittere febrile incendium, respiratio levari, deliria mitius & per intervalla infestare sensi, & cum majori prosperi successus expectatione in usu dictorum remediorum internorum & externorum perrexi. Noctu facilis diarrhoea successit, qua ter soluta alvus largiter fuit nec sinistro omine, cum hoc spontaneum alvi profluvium die quinto cum crisi incideret. y)

§. XI.

Die quidem sexto rediit subinde delirium, sed levius multo breviusque, nec urina flammea rubicunda pellucida sine indicio magni adhuc interni attritus fuit. Attamen pulsus mox mollis & æqualis, respiratio liberior, dolor lateris perexiguus, indicium decrepantis morbi eo certius dederunt, quod simul sputa inciperent prodire copiosa flava cocta, alvus etiam eodem die quinques soluta fidem bonæ excretionis per varias vias confirmaret. Nec mali ominis fuit oriens circa vesperam vehemens dolor ad scapulas, imprimis sinistram, dorsumque. z) Unde non vanus augur, bonam & multiplicem crisin instare, fomenta adhuc locis dolentibus admovi, ptisanam calidam cum oxymelite exhibui, & per vices infusum theiforme ex plantis pectoralibus & diaphoreticis, sub quo usu æger in somnum delapsus largiter sudavit.

§. XII.

Luculentius omnia & constantius die morbi septimo, inter criticos tam notabili, in melius cesserunt. Facilis enim & largus eo

y) v. *Areteum de caus. & sign. morb. ac. L. I. C. 10. p. 9. C.*

z) prædicere se secure, scribit *Trillerus*, nullum moriturum, cui post venæ sectiones in progressu morbi dolor intensus in claviculis, scapulis aut dorso oriatur *l. c. p. 37. n. 44.* Tribuit hanc egregiam prorsus observationem Hippocrati ejusque genuinis in arte filiis *Baglivio & Berhavio.* Addit *sub. n. 45.* nunquam se felisse augurium ex salutari illo signo, sub quo ii, qui sine spe vita neglecti desertique jacuerunt, ad se redierint sensim, vires recollegerint & intra paucos dies penitus convaluerint.

eo die sudor fuit, sputa cocta pingua copiosa, urina optima cum sedimento crasso & nonnihil albicante. Cessavit dolor lateris, superstita tamen illo circa scapulas, surgere cœpit appetentia cibi, nox quoque inter manantes sudores & placidum somnum transiit. Mane tussicula aliqua superfuit suo passim stimulo irritans. At brevi elapso tempore æger refectus viribus & minerali aqua cum lacte caprillo usus silente pedetentim tussi in perfectam cum valetudine sua gratiam rediit. Credo, ex hoc casu illud inprimis, quod parvi momenti non est, elucere, crebram venæ sectionem in sæviante vehementer pleuritide magis morbo detrachere vires quam Naturæ, quæ tunc potius a vi hostili liberior in vindicias suas vegetiori coctionum & excretionum criticarum molimine resurgit. Non hic dubitavi ægro meo consulere magno sanguinis impendio ad uncias nempe quadraginta sex, quod ipsius *Sydenhami*, ad venam hic secandam alioqui tam proclivis, mensuram in confirmata pleuritide excedit. Factum id inconsulto fuisset in mitiori pleuritide, in qua cito satis Naturæ probe coquentis & excernentis præsidia apparent, haud temere per venæ sectionem turbanda & impedienda, ut ab hac omnino dispensari interdum in integrum pleuritici possint, quod superius præeunte *H. Boerhavio* monuimus. *a)* Neque illud diffiteor, in graviore etiam pleuritide, quæ debiliores vel cacochymicos invadit, parcam convenire sectionem venæ ob præmatura virium deliquia, sub quibus virtus auxiliatricis Naturæ facile fatiscit. Id vero manet inconcussum, in corpore forti & juvenili pleuritico, quod humoribus viribusque abundat, locum huic metui non esse, & detrahi omnino sanguinem, qui morbo militat, liberaliter debere. Tunc enim nondum detractas esse vires, quæ Naturæ militant, patet velut in hoc casu ex mirabili illo consensu criticarum excretionum, quæ sequuntur, & per tot vias raro simul patentes coctum morbosum eliminant. Stat sane sententia *Th. Sydenhami*, *b)* morbum hunc, tametsi infamem & plerisque aliis suapte natura periculosiorem, si perite tractetur, facile vinci.

a) v. p. II. N. a.

b) l. c. p. 264.

